

PROCEEDINGS BOOK

INTERNATIONAL CONGRESS
ON TURKIC AND WORLD
WOMEN

July 28-30, 2023
Turkestan, Kazakhstan

EDITORS:

ASSOC. PROF. DR. AYSE ERKMEN
ZHULDYZ SAKHI

INTERNATIONAL CONGRESS ON TURKIC AND WORLD WOMEN

July 28-30, 2023
Turkestan, Kazakhstan

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ve Uygulama
Merkezi Müdürlüğü

PROCEEDINGS BOOK

Editors:

Assoc. Prof. Dr. AYSE ERKMEN
ZHULDYZ SAKHI

ISBN: 978-625-367-239-3

By
Iksad Publishing House®

All rights of this book belong IKSAD Publishing House
Authors are responsible both ethically and juridically
IKSAD Publications – 2023©
Issued: 21.08.2023

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

INTERNATIONAL CONGRESS ON TURKIC AND WORLD WOMEN

DATE and PLACE

July 28-30, 2023, Turkestan, Kazakhstan

ORGANIZATION

Turkistan Governorship and Farab Library
Journal of Turkich World Women Studies.

CONGRESS HONORARY BOARD MEMBERS

Prof. Dr. Tokkulova Gulsara

Ahmet Yesevi University
President of Turkestan Mothers' Assembly/ Kazakhstan

CONGRESS CHAIRS

Assoc. Prof. Dr Ayşe ERKMEN

Gaziantep University/ Turkey

CONGRESS COORDINATOR

Zhuldyz SAKHI

Erciyes University, Türkiye

NUMBER of ACCEPTED PAPERS-55 (Türkiye-27 , Other Countries-28)

NUMBER of REJECTED PAPERS-13

PARTICIPANTS COUNTRY

Azerbaijan-5, India-1, Uzbekistan-3, Pakistan-1, Kyrgyzstan-5, Kazakhtan-10, Spain-1,
Denmark-1, Indonesia-1

PRESENTATION

Oral presentation

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

SCIENTIFIC BOARD MEMBERS

- Prof. Dr. Hava SELÇUK, Erciyes Üniversitesi / TÜRKİYE.
Prof. Dr. Meşkure YILMAZ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / TÜRKİYE.
Prof. Dr. Yücel KARADAŞ Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE.
Prof. Dr. Jacqueline AYOUB, Lebanese Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi / LÜBNAN
Prof. Dr. Gulnoz Khalliyeva Dünya Dilleri Üniversitesi / ÖZBEKİSTAN
Prof. Dr. Bahar GÜNEŞ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hikmet DEMİRCİ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE.
Doç. Dr. Cemile KINACI Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Victoria Bilge YILMAZ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ali Farhadov RİZVAN OĞLU, Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi / AZERBAYCAN
Doç. Dr. Almaz Musayevna Ismailova Dağıstan Devlet Üniversitesi / Rusya
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÇAPAN, Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Cennet Ceren ÇAVUŞ, Muş Alparslan Üniversitesi / TÜRKİYE
Dr. Diana J. FOX Bridgewater State Üniversitesi / ABD
Dr. Petra PELLETIER Paris Üniversitesi Cite Psikoloji Enstitüsü / PARİS
Dr. Franck AMOUSSOU André Salifou Zinder Üniversitesi / NİJERYA
Doç. Dr. Mirna FAWAZ Hemşirelik Beyrut Arap Üniversitesi / BEYRUT
Dr. Ayodele Adebayo ALLAGBE Université André Salifou de Zinder, Nijerya
Dr. Monday Akinola ALLAGBE Abomey Calavi Üniversitesi (UAC), Benin.

ORGANIZING BOARD MEMBERS

Honorary President of the Congress

Prof. Dr. Tokkulova Gulsara,
Ahmet Yesevi University / Kazakhstan

Chairman of the Congress

Assoc. Prof. Dr. Ayşe ERKMEN
Gaziantep University/ Turkey

Chairman of the Organizing Board

Dr. Burak SÖZER
Ahmet Yesevi University / Kazakhstan

Member of the Organizing Board

Dr. Nevim TÜZÜN
Ardahan University / Türkiye

Zhuldyz SAKHI
Erciyes University /Türkiye

Dr. Muhit Tölegen
Ahmet Yesevi University / Kazakistan

Dr. Elvan Cafarov
Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ve Uygulama
Merkezi MÜGÖRÜĞÜ

INTERNATIONAL CONGRESS ON TURKIC AND WORLD WOMEN

July 28-30, 2023
Turkistan, Kazakhstan

CONGRESS PROGRAM

Zoom Meeting ID: **862 3072 6277**
Zoom Passcode: **016338**

<https://us06web.zoom.us/j/86230726277?pwd=ZHYwSm5PdWJSelBVTEFZUVRpait1dz09>

Participant Countries (9)

Türkiye, Azerbaijan, India, Uzbekistan, Pakistan, Kyrgyzstan, Kazakhtan, Spain, Denmark,
Indonesia

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The presentation will have **15 minutes** (including questions and answers).
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

**Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,
exp. Hall-1, Zhuldyz SAKHI**

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildirimler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Sunumlar için **15 dakika** (soru ve cevaplar dahil) süre ayrılmıştır.
- Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden **10 dk öncesinde** oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

Zoom'a giriş yaparken önce lütfen adınızı, soyadınızı ve SALON numaranızı yazınız

Opening Ceremony

Date: July 28-30, 2023

Time: 10.00

Speeches:

Assoc. Prof. Dr Ayşe ERKMEN

Congress President

Prof. Dr. Gulsara TOLEBEKOVNA TOKKULOVA

Chairman of the Turkestan Regional Council of Mothers,

K. A. Yasawi International Kazakh-Turkish University

Zhanat SARDARBEKOVA SADIBEK KYZI

Director of the Turkestan Regional Universal Scientific Library "Farab".

Online Exhibition

WOMEN AND MODERN IMAGES IN TURKIC CULTURE

ONLINE PRESENTATIONS

28.07.2023 / Session-1, Hall-1

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12³⁰

TURKESTAN LOCAL TIME

13³⁰ : 15³⁰

HEAD OF SESSION: Lect. Ebru SOLMAZ, Assoc. Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Lect. Ebru SOLMAZ Assoc. Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK	Agri Ibrahim Cecen University, TÜRKİYE	GENITAL MUTILATION: WHAT NURSES SHOULD KNOW
Lect. Ebru SOLMAZ Assoc. Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK	Agri Ibrahim Cecen University, TÜRKİYE	THE ROLES OF NURSES IN APPLICATION OF PREIMPLANTATION DIAGNOSTIC TESTS
Dr. Nabila SHER Dr. Gulnaz Begum Dr. Seema Zubair Dr. Mashal Zafar	Khyber Girls Medical College, PAKISTAN	EFFECT OF LIPID-BASED MULTIPLE MICRONUTRIENTS SUPPLEMENTATION IN UNDERWEIGHT PRIMIGRAVIDA PRE-ECLAMPTIC WOMEN ON MATERNAL AND PREGNANCY OUTCOMES: RANDOMIZED CLINICAL TRIAL
Wilda Yulia RUSYIDE	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	A STUDY ON CAREER BARRIERS FACED BY WOMEN BANK EMPLOYEES
Ben chekroun Mzaouri Kaoutar Cespedes Baderrama Victor Díaz Monllor Francisco José	Comarcal Hospital, Molecular biology laboratory, Melilla, SPAIN	COMPARISON OF ACUTE RESPIRATORY INFECTIONS (ARIS) BETWEEN WOMEN AND MEN IN MELILLA
Dr. Cholpon K. SOORONBAEVA	K. Tynystanov Karakol State University KYRGYZ REPUBLIC.	PSYCHOLOGICAL FEATURES OF MODERN WOMEN IN AN OPEN SOCIETY (WOMEN'S PSYCHOLOGY REGARDING HUMAN DIGNITY)
Yıldız ÇELİK, Asuman TURAN, Emine Büşra YILMAZ	Mehmet Akif Ersoy University, TÜRKİYE	EXAMINATION OF GENDER PERCEPTIONS OF STUDENTS STUDYING IN SPORT SCIENCES

ONLINE PRESENTATIONS

28.07.2023 / Session-1, Hall-2

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12³⁰

TURKESTAN LOCAL TIME

13³⁰ : 15³⁰

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Ayşe ERKMEN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Canan SARIYAR SEZAN	Batman University, TÜRKİYE	A MODERN REPUBLIC WOMEN HASENE ILGAZ
Djunushaliyeva Gulgaky DJAICHIEVNA	National Academy of Sciences of Kyrgyz Republic, KYRGYZSTAN	KURMANJAN, A HISTORICAL PERSON WHO SHOWED THE COURAGE OF WOMAN
ILAHA KHANTAMİROVA	Akdeniz University, TÜRKİYE	"WOMEN'S ISSUES AMONG RUSSIAN TURKS IN THE LATE 19 TH CENTURY- EARLY 20 TH CENTURY"
Aygün MƏHƏRRƏMOVA	Baku State University, AZERBAIJAN	WOMEN IN TURKISH CULTURE AND STATEHOOD
Assist. Prof. Dr. Özlem Muraz BUDAK	Gaziantep University, TÜRKİYE	WOMEN THIEF IN THE OTTOMAN STATE
Dr. Mine KARTAL	independent researcher, TÜRKİYE	THE EVALUATION OF WOMEN'S VOİCE IN MARRIAGES SEEN IN THE 18TH CENTURY OTTOMAN AYINTAB
Aarushi Rana, Nadira KHAN, Assoc.Prof. Dr. Daljit KAUR	Mata Sundri College for Women, University of Delhi, NEW DELHI	THE VEDIC ERA: INDIAN WOMEN AND SPIRITUALITY
Assoc. Prof. Dr. Ayşe ERKMEN	Gaziantep University, TÜRKİYE	ORGANIZATION OF TURKISH WOMEN IN THE WAR OF INDEPENDENCE: ANATOLIAN WOMEN'S MUDAFAA-I VATAN CEMİYETİ

ONLINE PRESENTATIONS

28.07.2023 / Session-1, Hall-3

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12³⁰

TURKESTAN LOCAL TIME

13³⁰ : 15³⁰

HEAD OF SESSION: D r. Elmira S. Lazarenko

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Rahbar Xamidovna Murtazaeva	National University UZBEKISTAN	ПОДГОТОВКА ЖЕНЩИН-ЛИДЕРОВ – НЕОТЪЕМЛЕМЫЙ ЭЛЕМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА
Dr. Elmira S. Lazarenko	Kyrgyz Russian Slavic University, KYRGYZSTAN	INNOVATIVE IDEAS OF MAHAYANA BUDDHIST WORLDVIEW IN THE MODERN EDUCATIONAL SYSTEM
Dr. Rashida MUGAVEYEVA	Auezov South Kazakhstan State University, KAZAKHSTAN	THE ROAD TO RECOGNITION AND CREATIVITY FROM THE DEEP OF THE CENTURIES TO THE PRESENT
Ainur Temirkhanovna KARIMOVA	Hoca Ahmed International Kazakh-Turkish University, KAZAKHSTAN	THE PROBLEM OF GENDER INEQUALITY IN STEM EDUCATION
Prof. Dr. S.S. Konyrbaeva	Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, KAZAKHSTAN	ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМДЫҚ ТҰЛҒАСЫ АРҚЫЛЫ ҚЫЗ БАЛАЛАРҒА ТӘРБИЕ БЕРУ
Prof. Dr. S.S. Konyrbaeva	Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, KAZAKHSTAN	ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ КӨРНЕКТІ ӨКІЛІ ШАРҚУЛ ТАУБАЕВА
ZHANAT Shardarbekova SADIBEKYZI	Turkestan Regional Universal Scientific Library "Farab", KAZAKHSTAN	HEROIC MOTHERS IN KAZAKH HISTORY
Prof. Dr. Gulsara Tolebekovna Tokkulova	Hoca Ahmed International Kazakh-Turkish University KAZAKHSTAN	ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІН, МЕМЛЕКЕТ БОЛАШАҒЫМЕН ҰШТАСТЫРҒАН АНАЛАР
Dr. Gulshan Maharramova	Azerbaijan University, AZERBAIJAN	THE ROLE OF WOMEN'S IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE

ONLINE PRESENTATIONS

28.07.2023 / Session-1, Hall-4

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12³⁰

TURKESTAN LOCAL TIME

13³⁰ : 15³⁰

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Minara GULIYEVA JAMSHIDI

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Gökçe UYSAL BAŞER	Selcuk University, TÜRKİYE	THE IMAGE OF WOMAN IN CONTEMPORARY TURKISH CERAMIC ART
Assist. Prof. Dr. Gülşah POLAT, Assist. Prof. Dr. Hilal BOZKURT, Lect., Mitat KANDEMİR	Çanakkale Onsekiz Mart University, TÜRKİYE	TRANSFERRING TAHTACI TURKMEN CLOTHES TO THE FUTURE AS A CULTURAL OBJECT WITH FOLKLORIC DOLLS
Prof. Dr.Yunus BERKLİ Betül AKGÖNÜL YILDIZ	Ataturk University, TÜRKİYE	TODAY'S TURKISH FEMALE CALLIGRAPHERS WHO HAVE WRITTEN QURAN
Assoc. Prof. Dr. Serap ÜNAL, Serkan TÜRKYILMAZ	Süleyman Demirel University, Afyon Kocatepe University, TÜRKİYE	CERAMIC JEWELRY PRODUCTION WITH CNC (COMPUTER NUMERIC CONTROL) TECHNOLOGY
Res. See., Ahmet BAYIR	Ataturk University, TÜRKİYE	WOMEN ARTISTS WHO HAVE PRODUCED WORKS IN THE FIELD OF CUBISM AND ABSTRACT IN TURKISH PAINTING
Lect., ELİF BİLGEN	Tokat Gaziosmanpasa University, TÜRKİYE	AN EVALUATION OF THE WORKS OF TURKISH PAINTERS OF THE REPUBLIC PERIOD IMPACTED BY SHAMANISM-RELATED IMAGES
Assist. Prof. Dr. Minara GULIYEVA JAMSHIDI	Çanakkale Onsekiz Mart University, TÜRKİYE	DECORATIONS ON WOMEN'S CLOTHES IN AZERBAIJAN AND EXAMPLES FROM THE TURKISH WORLD

ONLINE PRESENTATIONS

28.07.2023 / Session-1, Hall-5

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12³⁰

TURKESTAN LOCAL TIME

13³⁰ : 15³⁰

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. RUMEYSA AKGÜN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Yonca ALTINDAL	Balıkesir University, TÜRKİYE	THE ADVENTURE of TURKISH WOMEN in POLITICAL LIFE: A SOCIOLOGICAL READING
Leyla MAHMUDOVA	Azerbaijan University of Languages, Azerbaijan	VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS
Ezgi İnal	Istanbul Aydın University, TÜRKİYE	WOMEN IN NEW MEDIA: AN ASPECT AT LIDIA POET'S BIOGRAPHY IN THE CONTEXT OF GENDER EQUALITY
Sare AKKAYA Prof. Dr. Kasım KARAMAN	Erciyes University, TÜRKİYE	MIGRATION AS A WOMAN EXPERIENCE: UYGUR WOMEN LIVING IN KAYSERİ
Seher ALP Prof. Dr. Kasım KARAMAN	Erciyes University, TÜRKİYE	WOMEN'S SITTING DAYS
Dr. Emine YİĞİT	Religious Officer of the Presidency of Religious Affairs. DENMARK	THE IDENTITY OF MUSLIM WOMEN CRUSHED BETWEEN TRADITION AND RELIGION
Assoc. Prof. Dr. RUMEYSA AKGÜN	Kırkkale University, TÜRKİYE	WOMEN WORKING IN THE FACE OF PATRIARCHIC PATTERNS: THE CASE OF WOMEN WORKING IN SECURITY FORCES
Səyale Qibliyəli qızı İmanova	AMEA, Azerbaijan	WOMEN'S RIGHTS AND INJUSTICES IN THE WORLD

ONLINE PRESENTATIONS

28.07.2023 / Session-1, Hall-6

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12³⁰

TURKESTAN LOCAL TIME

13³⁰ : 15³⁰

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr.Gülten GÜLTEPE

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Adilcan ERUYGUR	Selcuk University, TÜRKİYE	GENDER PERCEPTION AND REFLECTIONS ON WOMEN IN CHINESE PROVERBS
Lect. Deniz GÜÇLÜ	Kocaeli University, TÜRKİYE	AFTER TROIA FALL: A LOOK AT THE FATE OF THE WOMEN MENTIONED IN THE ILIAD
Dr. Ercan YÜCEL	Gaziantep University, TÜRKİYE	WOMEN'S LIFE IN MASCULINE SOCIETY IN STORIES
Assoc. Prof. Dr.Gülten GÜLTEPE Prof. Dr. Yunus BERKLİ	Atatürk University ,TÜRKİYE	SACRED FEMINE CASE IN MYTHOLOGICAL MAIN COMPLEX İN METAPHORIC CONTEXT
Metanet ŞAHALİYEVA	Azerbaijan National Academy of Sciences, AZERBAIJAN	WOMEN AND LITERATURE (A NEW LOOK AT WOMEN IN THE WORKS OF SOUTH AZERBAIJANI POETS)
Dr. Turdubaeva Nazgul Şarşenalıyevna	Jusup Balasagyn Kyrgyz National University, KYRGYZSTAN	GENDER ISSUES IN CHINESE KYRGYZ LITERATURE (AS AN EXAMPLE OF WOMEN'S PROSE)
Hamroeva Shahlo Mirdjonovna	Alisher Navoi Tashkent State University, Uzbekistan	THE ROLE OF SCIENTIST WOMENS IN UZBEK COMPUTER LINGUISTICS
Dr. Marlen Adilov	Kazakhstan	A NOTE ON THE MEANING OF THE WORD KATYN IN KAZAKH

ONLINE PRESENTATIONS

28.07.2023 / Session-1, Hall-7

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12³⁰

TURKESTAN LOCAL TIME

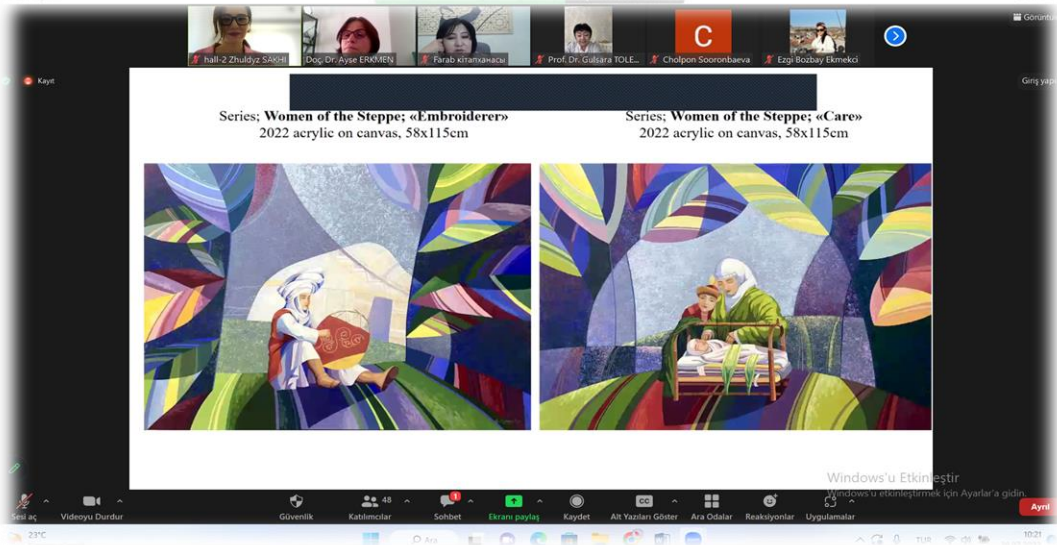
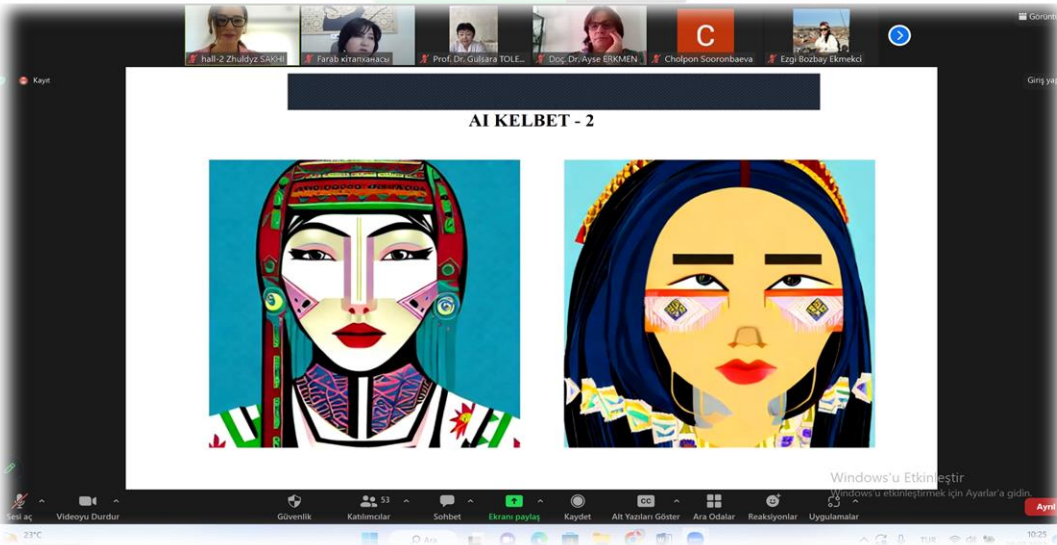
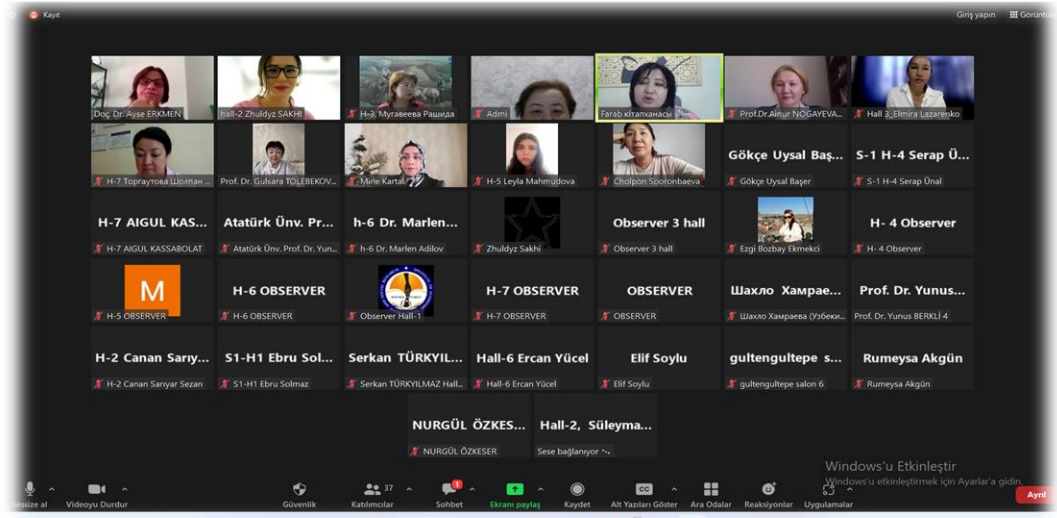

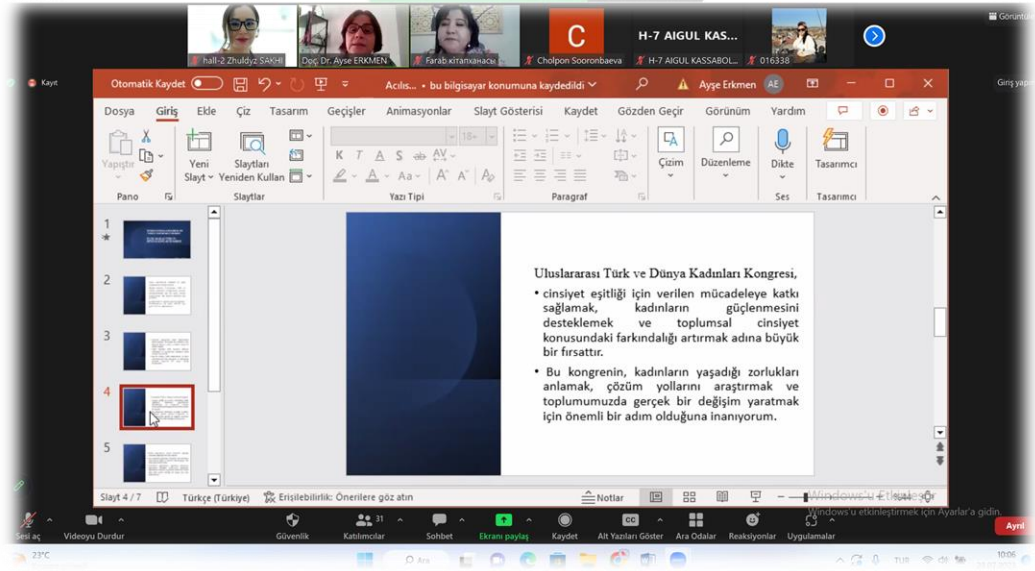
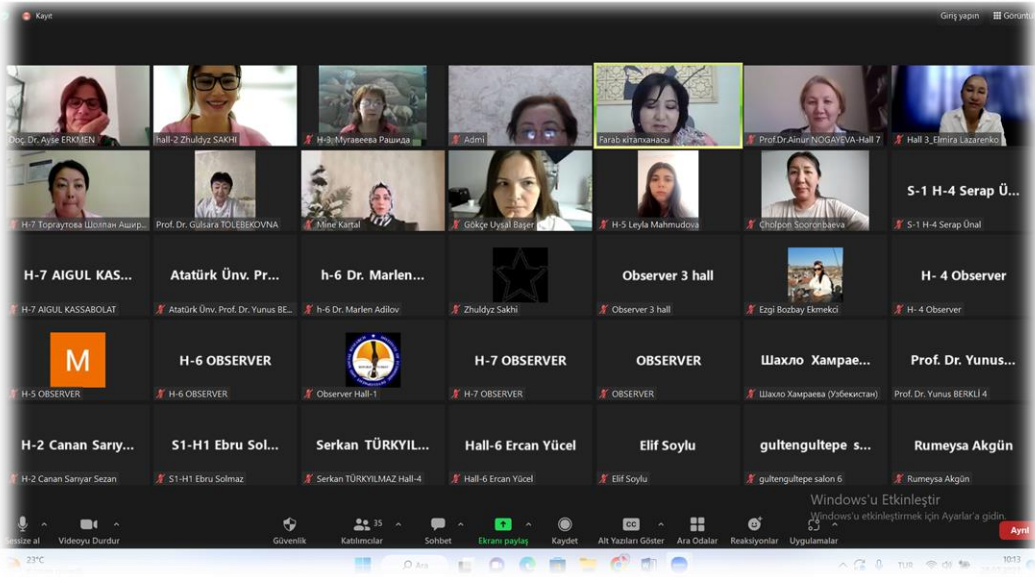
13³⁰ : 15³⁰

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Ainur NOGAEVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Zibagul ILYASOVA Prof. Dr. Ainur NOGAEVA	L.N. Eurasia Gumilev National University, KAZAKHSTAN Erzincan Binali Yildirim University	CHANGED PLACE AND ROLE OF WOMEN IN SOCIETY IN THE MIDDLE EAST IN THE XXI CENTURY
Dr. Dinara ASAKEEVA	Bishkek State University, Kyrgyzstan	PRESENTATION OF THE GENDER PROBLEM IN KIRGIZ LITERATURE
Sholpan TORGAUTOVA	Mukhtar Auezov University of Southern Kazakhstan	RIGHTS AND OBLIGATIONS OF KAZAKH GIRLS AND WOMEN ACCORDING TO THE PROVISION OF "KARAMOLA YEREZHESI
Ezgi BOZBAY EKMEKCI Elif SOYLU	Karabük University, TÜRKİYE İğdir University, TÜRKİYE	RIGHTS GIVEN TO WOMEN FOR THE FIRST TIME IN THE REPUBLIC ERA
Dr. Kasabolat Aigul ZHAPARBEKKIZI	A. Baitursynuly Kostanay Regional University ,Kazakhstan	WAYS TO OVERCOME STRESS IN FEMALE TEACHERS WITH THE HELP OF AN ART- THERAPEUTIC METHOD
Assoc. Prof. Dr. Feruza DJUMANIYAZOVA	Academy of Sciences of Uzbekistan, Uzbekistan	WOMEN'S RIGHTS IN EARLY MEDIEVAL TURKISH CULTURE
Nurgül ÖZKESER	Mimar Sinan University, TÜRKİYE	THE REPUBLIC AFTER THE REPUBLIC Madam MUCELIDES
Süleyman KÖKSAL	Osmaniye Korkut Ata University, TÜRKİYE	TURKISH WOMEN IN BULGARIA DURING THE COLD WAR

PHOTO GALLERY

hall-2 Zhuldyz S...

Kadın sunum - PowerPoint (Ünün Etkinleştirilemedi)

İSMAIL BEY GASPIRALI VE KIZI ŞEFİKA HANIM KADINLARIN AYDINLANMASI VE EĞİTİLMESİ YOLUNDA ÖNEMLİ ADIMLAR ATILDI. TÜRK VE MÜSLÜMAN DÜNYASININ İLK KADIN DERGİSİ OLAN "ALEM-I NISVAN" GASPIRALI'NIN DESTEĞİYLE KIZI ŞEFİKA HANIM İDARESİNDE YAYIMLANMAYA BAŞLADI.

Not eklemek için tıklayın

Windows'u Etkinleştir

Dr.Daljit Kaur

Hall-2, Aarushi... H-2 Canan Sary...

mark Kaydet

Soguk Savaş Döneminde Bulgaristan'da Türk Kadın - bu bilgisayar konumuna kaydedildi

Söyleman Kökcal

6

7

8

9

10

11

Not eklemek için tıklayın

Windows'u Etkinleştir

hall-2 Zhuldyz S...

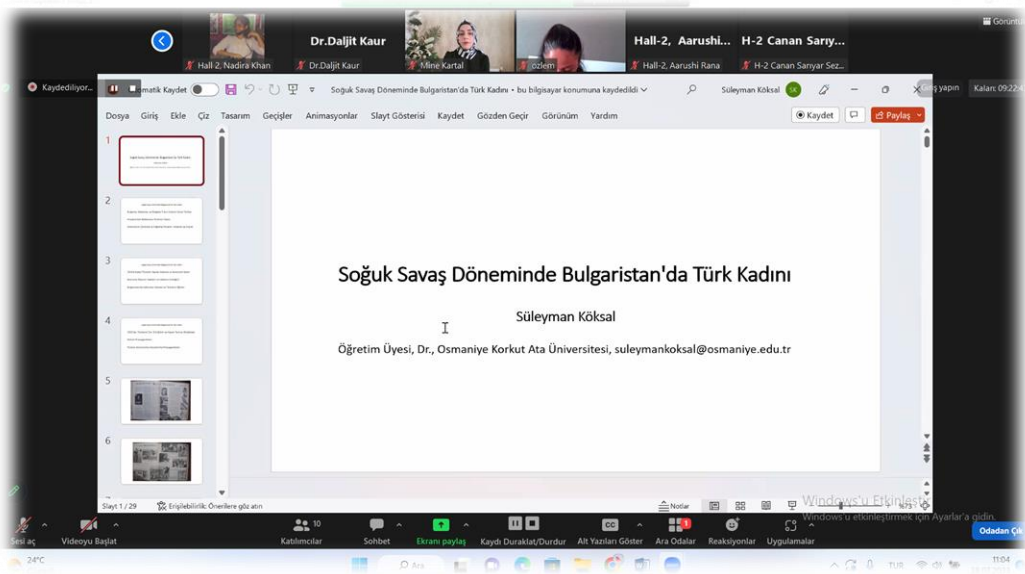
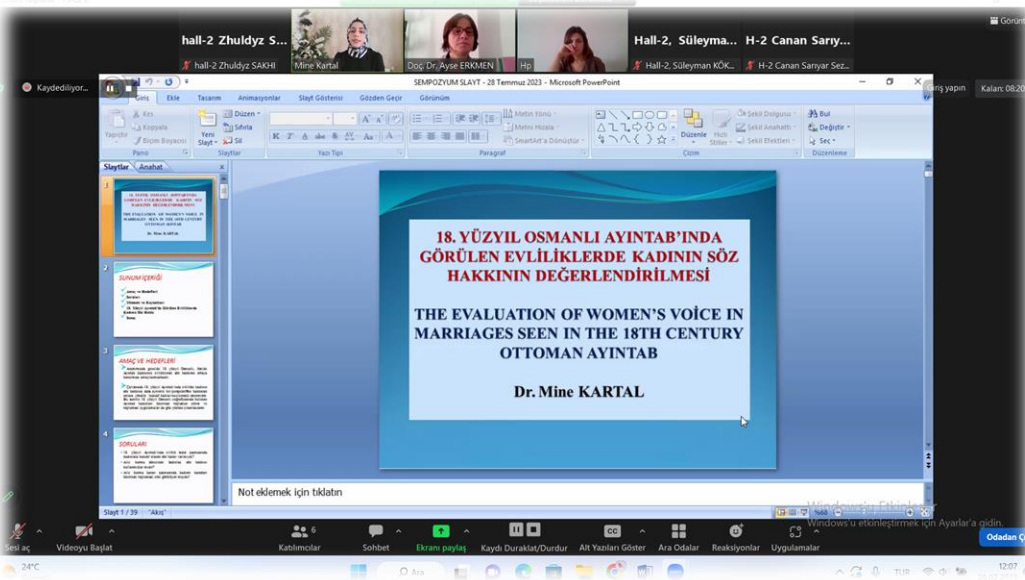
H-2 Canan Sary...

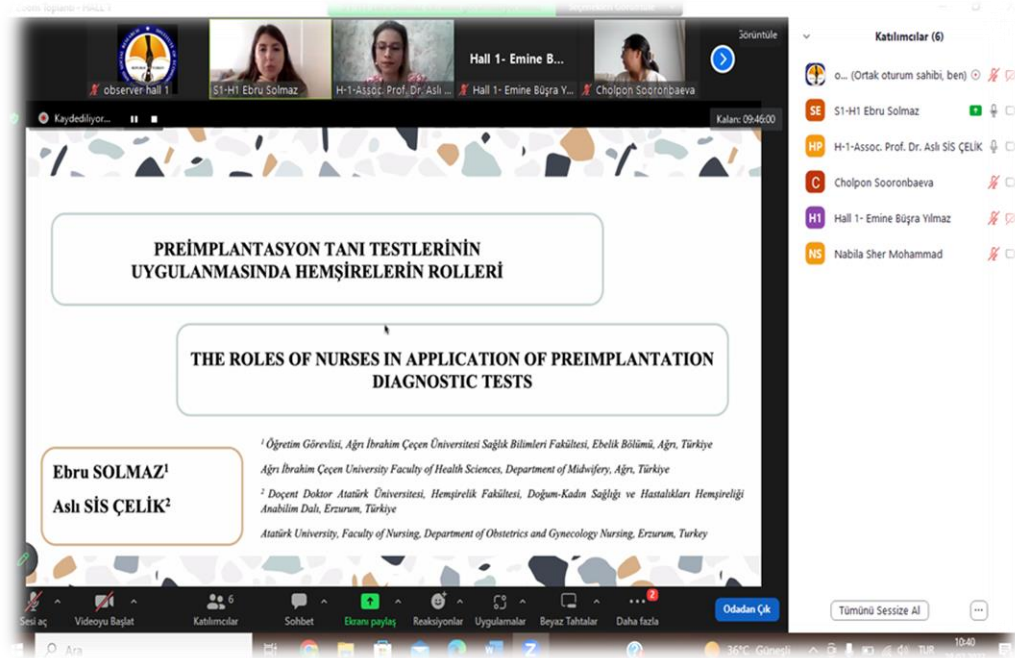
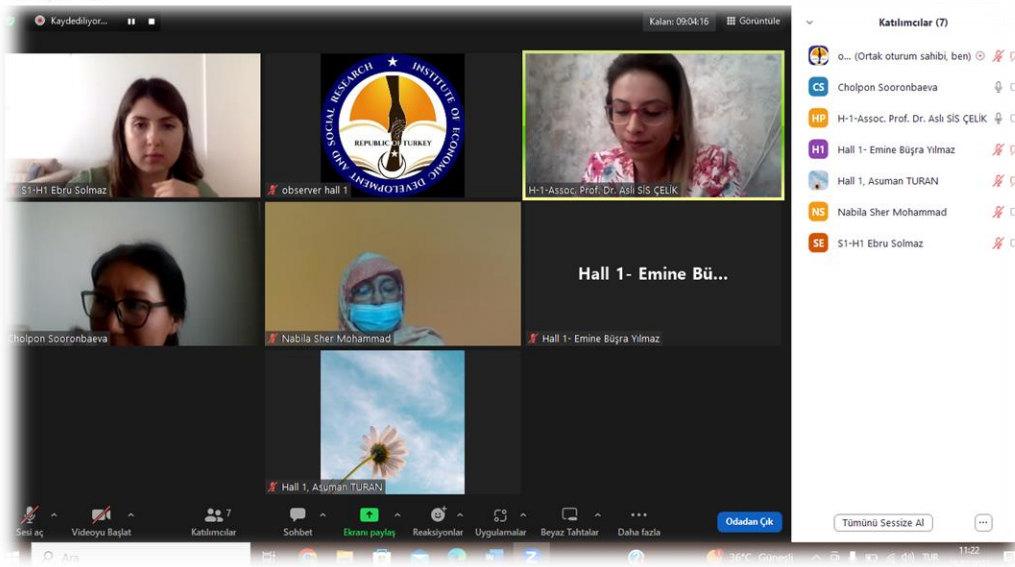
THE VEDIC ERA: INDIAN WOMEN AND SPIRITUALITY

Aarushi Rana, Nadira Khan
Dr.Daljit Kaur
Department of History
Mata Sundri College for Women
University of Delhi,
India

Windows'u Etkinleştir

PHOTO GALLERY

ULUSLARARASI TÜRK VE DÜNYA KADINLARI KONGRESİ
28-30 TEMMUZ 2023

**YENİ MEDYADA KADIN:
LİDİA POET'İN BİYOGRAFİSİNE
TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ
BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ**

ÖĞR. GÖR. EZGİ İNAL
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

HUKUK MÜCADELESİ

Zoom meeting grid showing participants: Hall-5 Emine Yiğit, Zhuldyz Sakhi, SARE AKKAYA-HALL-5, Hall-5 Yonca ALTINDAL, H-5 Leyla Mahmudova, Ezgi İnal, Seher ALP Hall-5, Rumeysa Akgun, H-5 OBSERVER.

Rashida MUGAVEYEVA

1996-2006 International Kazakh-Turkish University, A. Yasavi / senior lecturer of the department "Design", 2006-2014 South Kazakhstan State University, M. Anezova / Senior Lecturer of the Department of Painting and Design, 2021 - SCOPE "Palace of Schoolchildren" / teacher of additional education. Since 2004, a member of the Union of Designers of Kazakhstan. Since 2022, a member of the International Independent Women's Fund of Artists "Tan-Sholpan", a member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan, a member of the French International Mondial Art Academy. 2012 - International Exhibition "Days of Slavic Art in Berlin" (2nd place) 2013 - V International Festival of Arts "Art Space Amur" (3rd place) 2016 - Personal exhibition of creative works in Turkestan 2016 - XII International Traditional Meeting of Artists in Pendik Türkiye 2017 - II International Exhibition-Competition "Ural Art Week" (3rd place) 2018 - III International Exhibition-Competition "Ural Art Week" (1st place) 2019 - International symposium and solo exhibition at the Museum of Modern Art in Cyprus. 2021 - Exhibition at the State Museum of Arts of the Republic of Kazakhstan named after A. Kasteeva, "Blossom my Kazakhstan", Almaty 2021 - Exhibition "Iamyr" at the National Museum of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan 2022 - Exhibition "Reflection" MNZHFH "Tan-Sholpan" at the Museum of Art. A. Kasteev, Almaty 2022 - International exhibition "Arba" at the National Museum of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan 2022 - November 28, exhibition at the Presidential Palace during the inauguration of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana 2023 - Gold medal, 1st place in the International Competition of the French Mondial Art Academy 2023 - 6th Shanghai Cooperation Organization International Art Biennale and 9th West Lake Painting International Art Forum organized by SCO, Hangzhou, China Two paintings are in the State Museum of Arts of the Republic of Kazakhstan named after A. Kasteeva, 19 works in the Museum of Modern Art in Cyprus, 1 painting in the Hangzhou Museum, in private collections in Kazakhstan, Turkey, America, Cyprus, Russia, China.

ÖN SÖZ

Kadınlar, toplumların temel direklerinden birini oluşturur. Her alanda, her sektörde ve her düzeyde, kadınların varlığı ve katkısı hayati bir öneme sahiptir. Fakat maalesef tarih boyunca kadınlar, eşitsizlikler ve ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. İşte bu yüzden, kadın araştırmaları ve kadın konularına dair bilgi paylaşımı ve farkındalığı artırmak amacıyla bir kadın kongresi gerçekleştirmiş bulunuyoruz.

Uluslararası Türk ve Dünya Kadınları Kongresi, cinsiyet eşitliği için verilen mücadeleye katkı sağlamak, kadınların güçlenmesini desteklemek ve toplumsal cinsiyet konusundaki farkındalığı artırmak adına büyük bir fırsat olmuştur. Gerçekleştirdiğimiz kongrenin kadınların yaşadığı zorlukları anlamaya, çözüm yollarını araştırmaya ve toplumlarda değişim yaratmaya katkı sağlayacak önemli bir adım olduğu inancındayız.

Kadın araştırmaları, sadece kadınların yaşadığı sorunlara odaklanan bir alan değildir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyetin tüm yönleriyle anlaşılmasını sağlar ve böylece daha kapsayıcı bir dünya için temeller atar. Bu kapsamda kadınların güçlenmesi, toplumun tamamının güçlenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, kadınların eğitimden iş hayatına, siyasetten sanata her alanda daha fazla temsil edildiği bir dünya için çaba göstermeliyiz, ki bu kongre de o çabalardan biri olmuştur. Öyle ki, bu kongrede, kadınların tarihteki ve günümüzdeki rollerinin irdelendiği çeşitli disiplinlerden gelen katılımcıların çalışmaları sayesinde daha aydınlık bir geleceğe katkı sağlanacağı düşüncesindeyiz.

Unutulmaması gerekir ki, kadınlar sadece anneler, kız kardeşler veya eşler değil, aynı zamanda güçlü liderler, bilim insanları, sanatçılar ve iş dünyasının vazgeçilmez unsurlarıdır. Onların başarıları ve katkıları toplumların gelişimine ve ilerlemesine önemli oranda ivme kazandırır.

Bu düşünceden yola çıkılarak 28-30 Temmuz 2013 tarihli Türkistan, Kazakistan “Uluslararası Türk ve Dünya Kadınları Kongresi (International Congress on Turkic and World Women) ve Türk Kültüründe Kadın ve Modern İmgeler (Women and Modern Images in Turkic Culture) sergisi gerçekleştirilmiştir.

Kongre’ye, Türkiye, Endonezya, Azerbaycan, Hindistan, Özbekistan, Pakistan, Kırgızistan, Kazakistan, İspanya, Danimarka olmak üzere 10 ülkeden katılım olmuştur. Sunumlar ve sergi çevirim içi yapılmıştır.

Elinizdeki bu kitap, 28-30 Temmuz 2023 tarihleri arasında düzenlenen “**Uluslararası Türk ve Dünya Kadınları Kongresi**”nde sunulan ve özet-tam metin olarak yayımlanmasına karar verilen bildirimlerden oluşmaktadır.

Sonuç olarak, **Uluslararası Türk ve Dünya Kadınları Kongresi’nin** düzenlenmesi için emek veren, kongreye katılıp sunum yapan, yazdıkları özetler- tam metinlerle bu kitabın oluşmasına katkı sağlayan bütün araştırmacı ve akademisyen arkadaşlara teşekkür ederiz. Açılış konuşmaları için Türkistan Bölge Anneler Meclisi Başkanı, Prof. Dr. Gülsara Tolebek Kızı Tokkulova ve Türkistan Farab Kütüphanesinin müdürü Zhanat Sardarbekova Sadibek kızı’na ayrıca teşekkür ederiz.

Editörler

Doç. Dr. Ayşe ERKMEN
Zhuldyz SAKHI

Temmuz 2023

PREFACE WORD

Women constitute one of the pillars of societies. In every field, in every sector and at every level, the presence and contribution of women is of vital importance. Unfortunately, throughout history, women have had to struggle with inequalities and discrimination. That is why we have organised a women's congress in order to share information and raise awareness on women's studies and women's issues.

The International Congress of Turkish and World Women has been a great opportunity to contribute to the struggle for gender equality, to support women's empowerment and to raise awareness on gender issues. We believe that the congress we have organised is an important step that will contribute to understanding the difficulties experienced by women, researching solutions and creating change in societies.

Women's research is not only a field that focuses on the problems experienced by women. It also provides an understanding of gender in all its aspects and thus lays the foundations for a more inclusive world. In this context, the empowerment of women means the empowerment of the whole society. Therefore, we should strive for a world where women are more represented in every field from education to business life, from politics to arts, and this congress has been one of those efforts. In fact, we believe that this congress will contribute to a brighter future thanks to the work of participants from various disciplines examining the roles of women in history and today.

It should not be forgotten that women are not only mothers, sisters or wives, but also strong leaders, scientists, artists and indispensable elements of the business world. Their achievements and contributions significantly accelerate the development and progress of societies.

Based on this idea, the International Congress on Turkic and World Women and Women and Modern Images in Turkic Culture exhibition was held in Turkestan, Kazakhstan on 28-30 July 2013.

The congress was attended by participants from 10 countries including Turkey, Indonesia, Azerbaijan, India, Uzbekistan, Pakistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Spain, Denmark. Presentations and exhibition were made online.

This book consists of the papers presented at the "International Congress of Turkish and World Women" held between 28-30 July 2023 and decided to be published as abstract-full text.

As a result, we would like to thank all researchers and academicians who contributed to the organisation of the International Congress of Turkish and World Women, attended the congress, made presentations, and contributed to the formation of this book with their abstracts and full texts. We would also like to thank Prof. Dr. Gülsara Tolebek Kızı Tokkulova, President of Turkestan Regional Mothers' Assembly, and Zhanat Sardarbekova Sadibek Kızı, director of Turkestan Farab Library, for their opening speeches.

Editors

Assoc. Prof. Dr Ayşe ERKMEN
Zhuldyz SAKHI

July 2023

CONTENT

CONFERENCE ID	I
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	II
PHOTO GALLERY	III
PROGRAM	IV
CONTENT	V

Author	Title	Page
Ebru SOLMAZ Aslı SİS ÇELİK	GENITAL MUTILATION: WHAT NURSES SHOULD KNOW	1
Ebru SOLMAZ Aslı SİS ÇELİK	THE ROLES OF NURSES IN APPLICATION OF PREIMPLANTATION DIAGNOSTIC TESTS	7
Nabila SHER Gulnaz BEGUM Seema ZUBAİR Mashal ZAFAR	EFFECT OF LIPID-BASED MULTIPLE MICRONUTRIENTS SUPPLEMENTATION IN UNDERWEIGHT PRIMIGRAVIDA PRE-ECLAMPTIC WOMEN ON MATERNAL AND PREGNANCY OUTCOMES: RANDOMIZED CLINICAL TRIAL	12
Ben chekroun Mzaouri KAOUTAR Cespedes Baderrama Victor Díaz Monllor Francisco JOSÉ	COMPARISON OF ACUTE RESPIRATORY INFECTIONS (ARIS) BETWEEN WOMEN AND MEN IN MELILLA	13
Cholpon K. SOORONBAEVA	PSYCHOLOGICAL FEATURES OF MODERN WOMEN (PSYCHOLOGY OF WOMAN'S ATTITUDE TO HUMAN DIGNITY)	14
Yıldız ÇELİK Asuman TURAN Emine Büşra YILMAZ	EXAMINATION OF GENDER PERCEPTIONS OF STUDENTS STUDYING IN SPORT SCIENCES	16
Canan SARIYAR SEZAN	A MODERN REPUBLIC WOMEN HASENE ILGAZ	18
Djunushalieva Gulgaky DJAİCHİEVNA	KURMANJAN, A HISTORICAL PERSON WHO SHOWED THE COURAGE OF WOMAN	20
Ilaha KHANTAMİROVA	“WOMEN’S ISSUES AMONG RUSSIAN TURKS IN THE LATE 19TH CENTURY-EARLY 20TH CENTURY”	22
Aygün MƏHƏRRƏMOVA	WOMEN IN TURKISH CULTURE AND STATEHOOD	27
Özlem Muraz BUDAK	WOMEN THIEF IN THE OTTOMAN STATE	29
Mine KARTAL	THE EVALUATION OF WOMEN’S VOICE IN MARRIAGES SEEN IN THE 18TH CENTURY OTTOMAN AYINTAB	38
Aarushi Rana, Nadira KHAN Daljit KAUR	THE VEDIC ERA: INDIAN WOMEN AND SPIRITUALITY	50
Ayşe ERKMEN	ORGANIZATION OF TURKISH WOMEN IN THE WAR OF INDEPENDENCE: ANATOLIAN WOMEN'S MUDAFAA-I VATAN CEMİYETİ	51
Shardarbekova Zhanat SADİBEKKYZY	HEROIC MOTHERS IN KAZAKH HISTORY	53

Sazanova Dinara BERİKYSHI		
S. KONYRBAEVA	ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ КӨРНЕКТІ ӨКІЛІ	58
Gülsara Tolebekovna TOKKULOVA	ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІН, МЕМЛЕКЕТ МҮДДЕСІМЕН ҰШТАСТЫРҒАН АНАЛАР	59
S. KONYRBAEVA	ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМДЫҚ ТҰЛҒАСЫ АРҚЫЛЫ ҚЫЗ БАЛАЛАРҒА ТӘРБИЕ БЕРУ	62
Gulshan MAHARRAMOVA	THE ROLE OF WOMEN'S IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE	69
Ainur Temirkhankyzy KARIMOVA	ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО НЕРАВЕНСТВА В STEM- ОБРАЗОВАНИИ	71
Rashida MUGAVEEVA	ДОРОГА К ПРИЗНАНИЮ И ТВОРЧЕСТВУ ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ ДО СОВРЕМЕННОСТИ	79
Elmira S. LAZARENKO	INNOVATIVE IDEAS OF MAHAYANA BUDDHIST WORLDVIEW IN THE MODERN EDUCATIONAL SYSTEM	93
Рахбар ХАМИДОВНА МУПТАЗАЕВА	ПОДГОТОВКА ЖЕНЩИН-ЛИДЕРОВ – НЕОТЪЕМЛИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА	94
Gökçe UYSAL BAŞER	THE IMAGE OF WOMAN IN CONTEMPORARY TURKISH CERAMIC ART	101
Gülşah POLAT Hilal BOZKURT Mitat KANDEMİR	TRANSFERRING TAHTACI TURKMEN CLOTHES TO THE FUTURE AS A CULTURAL OBJECT WITH FOLKLORIC DOLLS	115
Yunus BERKLİ Betül AKGÖNÜL YILDIZ	TODAY'S TURKISH FEMALE CALLIGRAPHERS WHO HAVE WRITTEN QURAN	117
Serap ÜNAL Serkan TÜRKYILMAZ	CERAMIC JEWELRY PRODUCTION WITH CNC (COMPUTER NUMERIC CONTROL) TECHNOLOGY	119
Ahmet BAYIR	WOMEN ARTISTS WHO HAVE PRODUCED WORKS IN THE FIELD OF CUBISM AND ABSTRACT IN TURKISH PAINTING	129
Elif BİLGEN	AN EVALUATION OF THE WORKS OF TURKISH PAINTERS OF THE REPUBLIC PERIOD IMPACTED BY SHAMANISM-RELATED IMAGES	138
Minara GULİYEVA JAMSHIDI	DECORATIONS ON WOMEN'S CLOTHES IN AZERBAIJAN AND EXAMPLES FROM THE TURKISH WORLD	139
Yonca ALTINDAL	THE ADVENTURE of TURKISH WOMEN in POLITICAL LIFE: A SOCIOLOGICAL READING	151
Leyla MAHMUDOVA	VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS	156
Ezgi İNAL	WOMEN IN NEW MEDIA: AN ASPECT AT LİDIA POET'S BIOGRAPHY IN THE CONTEXT OF GENDER EQUALITY	158
Sare AKKAYA Kasım KARAMAN	MIGRATION AS A WOMAN EXPERIENCE: UYGUR WOMEN LIVING IN KAYSERİ	159
Seher ALP Kasım KARAMAN	WOMEN'S SITTING DAYS	166
Emine YİĞİT	THE IDENTITY OF MUSLIM WOMEN CAUGHT BETWEEN TRADITION AND RELIGION	172

Rumeysa AKGÜN	WOMEN WORKING in THE FACE of PATRIARCHIC PATTERNS: THE CASE of WOMEN WHO WORKING IN SECURITY FORCES	183
Adilcan ERUYGUR Ufuk Deniz AŞÇI	GENDER PERCEPTION AND REFLECTIONS ON WOMEN IN CHINESE PROVERBS	191
Deniz GÜÇLÜ	AFTER TROIA FALL: A LOOK AT THE FATE OF THE WOMEN MENTIONED IN THE ILIAD	206
Ercan YÜCEL	WOMEN'S LIFE IN MASCULINE SOCIETY IN STORIES	220
Gülten GÜLTEPE Yunus BERKLİ	SACRED FEMININE CASE IN MYTHOLOGICAL MAIN COMPLEX IN METAPHORIC CONTEXT	221
Metanet ŞAHALİYEVA	WOMEN AND LITERATURE (A NEW LOOK AT WOMEN IN THE WORKS OF SOUTH AZERBAIJANI POETS)	223
Nazgul TURDUBAEVA SHARSHENALIYEVNA	КЫТАЙ КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫНДА ГЕНДЕРДИК МАСЕЛЕЛЕР (АЯЛДАРДЫН ПРОЗАСЫНЫН МИСАЛЫНДА)	227
Zibağul İLYASOVA Ainur NOGAEVA	XXI ҒАСЫРДА ТАЯУ ШЫҒЫСТАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚОҒАМДА ӨЗГЕРГЕН ОРНЫ МЕН РОЛІ (ТҮРКИЯ ЖӘНЕ ПАРСЫ ШЫҒАНАҒЫ ЕЛДЕРІНІҢ МЫСАЛЫНДА)	231
Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ Elif SOYLU	RIGHTS GIVEN TO WOMEN FOR THE FIRST TIME IN THE REPUBLIC ERA	240
Sholpan TORGAUTOVA	RIGHTS AND OBLIGATIONS OF KAZAKH GIRLS AND WOMEN ACCORDING TO THE PROVISION OF "KARAMOLA YEREZHESI"	250
Feruzza DJUMANIYAZOVA	WOMEN'S RIGHTS IN EARLY MEDIEVAL TURKISH CULTURE	253
Dinara ASAKEEVA	PRESENTATION OF THE GENDER PROBLEM IN KYRGYZ LITERATURE	254
Nurgül ÖZKESER	THE REPUBLIC AFTER THE REPUBLIC WOMEN MUCCELLIDES	256
Səyalə Qibliyəli qızı İMANOVA	WOMEN'S RIGHTS AND INJUSTICES IN THE WORLD	259
Ҳамроева Shalo Mirjonovna	THE ROLE OF SCIENTIST WOMENS IN UZBEK COMPUTER LINGUISTICS	258
Kasabolat Aigul Japarbekovyna	WAYS TO OVERCOME STRESS IN FEMALE TEACHERS WITH THE HELP OF AN ART-THERAPEUTIC METHOD.	267
Wilda Yulia RUSYIDE	A STUDY ON CAREER BARRIERS FACED BY WOMEN BANK EMPLOYEES	268

Marlen ADILOV

A NOTE ON THE MEANING OF THE WORD
KATYN IN KAZAKH

269

GENİTAL MUTİLASYON: HEMŞİRELERİN BİLMESİ GEREKENLER
GENITAL MUTILATION: WHAT NURSES SHOULD KNOW

Ebru SOLMAZ

Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü Ağrı,
Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-1962-8669

Aslı SİS ÇELİK

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları
Hemşireliği, Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-3597-7167

Özet

Dünya Sağlık Örgütü'nün genital mutilasyonu önlemek için kampanya yürütmesine rağmen, bu uygulama bazı ülke ve kültürlerde yaygın olmaya devam etmektedir. Küresel sağlık sorunu olan bu uygulamayı tespiti, incelenmesi, bakım sağlanması ve rehabilite edilmesi konusunda hemşirelere büyük görevler düşmektedir. Bu derleme ile genital mutilasyon hakkında hemşirelerin bilmesi gereken bilgileri incelemek amaçlanmaktadır. Genital mutilasyon, tıbbi olmayan nedenlerle kadın genital organlarını kasıtlı olarak yaralayan işlemdir. Bugün 200 milyondan fazla kadın ve kızın genital mutilsayona maruz kaldığı tahmin edilmektedir. Bu kadınların çoğunun Sahra Altı Afrika'da yaşadığı tespit edilmiştir. Kadın sünneti yasa dışı bir uygulama ve kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının ihlali olarak bilinmektedir. Aynı zamanda fiziksel ve psikolojik etkileri olan önemli bir sağlık sorunudur. Genital mutilasyondan etkilenen kadınların bireyselleştirilmiş bakıma ve tıbbi yardıma ihtiyacı bulunmaktadır. Çünkü uzun vadeli sağlık sorunlarına neden olmaktadır ve birçoğu geri döndürülmezdir. Kadınların bakım ve tedavilerinin etkin bir şekilde sağlanabilmesi için hemşirelerin bu konu hakkında bilgi eksikliği bulunmaması gerekir. Ayrıca, kültürel değerlerdeki farklılıklar sağlık çalışanlarının bakım verme deneyimlerini de etkilemektedir. Bilgi eksikliğini önlemek adına Dünya Sağlık Örgütü'ü 2022 yılında yayınladığı rehberine göre genital mutilasyonun hemşirelik ve ebelik öğrencilerinin ders programına entegre edilmesini önermektedir. İngiltere'de Hemşireler genital mutilasyonu tespit etme, bildirme ve önleme konusunda çok önemli bir role sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda mutilasyon geçirmiş ve komplikasyonlarla karşılaşan kadınların hasta merkezli bakım almasını sağlamaktadır. Ancak hemşirelerin sahip olduğu bu özelliğin yanı sıra genital mutilasyonu bildirmeyen ve normalleştirmeye çalışan kesimin olduğu da unutulmamalıdır. Dünya giderek çok kültürlü toplumların bir arada yaşayacağı hale gelmektedir. Bu nedenle sağlık ve kültür konusunu içeren genital mutilasyon gibi hassas konuları ele almak önemlidir. Hemşireler, mesleki düzenleme, yönetim ve mesleki eğitim araçlarını kullanarak genital mutilasyonu eradike etmeyi, kabul edilebilir bir prosedür olarak tıbbileştirilmesini önlemeyi ve etkilenen kız çocukları ve kadınlar için ömür boyu sürecek rehabilitasyon sürecinin başlatılmasında rol almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Genital Mutilasyon, Hemşire, Kadın

Abstract

Despite the World Health Organization campaigning to stop genital mutilation, this practice remains common in some countries and cultures. Nurses have great responsibilities in detecting, examining, providing care and rehabilitating this practice, which is a global health problem. With this review, it is aimed to examine the information that nurses should know about genital mutilation. Genital mutilation is a process that intentionally alters or injures the female genital organs for non-medical reasons. It is estimated that more than 200 million women and girls are exposed to genital mutilation today. Most of these women have been found to live in Sub-Saharan Africa. FGM is known as an illegal practice and a violation of the human rights of women and girls. It is also an important health problem with physical and psychological consequences. Women affected by genital mutilation need individualized care and medical attention. Because it causes long-term health problems and many of them are irreversible. In order to provide effective care and treatment of women, nurses should not have a lack of knowledge about this issue. In addition, differences in cultural values also affect the caregiving experiences of healthcare professionals. In order to prevent lack of knowledge, the World Health Organization recommends that genital mutilation be integrated into the curriculum of nursing and midwifery students, according to the guide published in 2022. Nurses in the UK not only have a crucial role in detecting, reporting and preventing genital mutilation, they also ensure that women who have had mutilation and face complications receive patient-centered care. However, it should not be forgotten that in addition to this feature of nurses, there is a section that does not report genital mutilation and tries to normalize it. The world is increasingly becoming a place where multicultural societies live together. It is therefore important to address sensitive issues such as genital mutilation, which includes health and culture. Using professional regulation, management and vocational training tools, nurses are involved in eradicating genital mutilation, preventing its medicalization as an acceptable procedure, and initiating a lifelong rehabilitation process for affected girls and women.

Keywords: Genital Mutilation, Nurse, Female

Giriş

Daha spesifik olarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından “tıbbi olmayan nedenlerle dış kadın genital organlarının kısmen veya tamamen çıkarılmasını ya da kadın genital organlarının diğer şekillerde yaralanmasını içeren tüm prosedürler” şeklinde tanımlanan kadın genital mutilasyonu, uluslararası düzeyde bir insan hakları ihlali, kadınlara ve genç kızlara yönelik bir şiddet eylemi olarak kabul edilmektedir (WHO, 2016). Çoğunlukla Sahra Altı Afrika ve Asya'daki bazı topluluklarda uygulanmaktadır. Kesin yaygınlığı bilinmemekle birlikte, 30 ülkede 200 milyon kadın ve kız çocuğunun etkilendiği ve uluslararası düzeyde insan hakları ihlaline maruz kaldığı tahmin edilmektedir (Libretti ve ark., 2023). Bununla birlikte, mevcut küreselleşme ve göç olayları göz önünde bulundurulursa, vakaların tüm sanayileşmiş dünyada görüldüğü anlamına gelmektedir (Balachandran ve ark., 2018). Kadın genital mutilasyonunun tarihi Eski Mısır'a kadar uzanmaktadır. İlk olarak prenseslerin ve daha sonra kadın kölelerin, yalnızca kocaları veya sahipleri tarafından gebe kalmalarını istedikleri için uygulanmıştır. Genital mutilasyon ayrıca tarih boyunca çeşitli toplumlarda reşit olma, saflık ve cinsellik ve tahakküm/boyun eğdirme kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Genital mutilasyon, bir kız çocuğu evlilikte satıldığında elde edilebilecek ekonomik "değeri" de arttırmaktadır (Burrage, 2015). Klitoris, gözetimsiz bırakılırsa muazzam bir şekilde büyüyüp dokunduğu herhangi bir erkeği veya yenidoğanı öldürecek ölümcül bir organ olduğu veya klitoris çıkarılmadıkça kadının dışı olmayacağı ya da yetişkin olamayacağı savunulmaktaydı. Ayrıca klitoridektomi ile hijyen ve doğumun iyileştirileceği inancından her şeye sahiptir (Taumberger ve ark., 2023). Bu tür

inançlar İslami topluluklarda daha yaygın olmakla birlikte, İslami kutsal metinlerde kadın sünneti gerekliliğine dair geçerli bir referans yoktur (Asmani ve Abdi, 2008).

Dünya Sağlık Örgütü (2006) dört ana kadın sünneti türü tanımlamıştır:

- a. Klitoridektomi – Kadının iç genital organlarından biri olan klitoris bir kısmının hasar görmesi veya çıkarılması işlemidir. Yaygın inanışın aksine, klitoris tamamen çıkarılması etkili bir şekilde imkansızdır, iç organ olduğu için dışarıdan görünen kısma zarar vermek onun çıkarıldığını göstermez. Dışarıdan bakıldığında, sadece sünnet derisi gibi görünen kıvrımlı kısma işlem uygulanır.
- b. Eksizyon – Klitoris, labia minör ve labia majorun her ne şekilde olursa olsun (çiviler, taşlar veya salyangoz kabukları gibi keskin nesnelere dahil) kısmen çıkarılması.
- c. İnfübülasyon - Genellikle eksizyondan önce, diken ve ipliklerle vulvanın sabitlenmesi. Bu işlem idrar, menstruasyon kanı ve diğer vücut sıvıları için açıklık oluşturmak amacıyla yapılmaktadır. Delik iç anatomi ile aynı hizada olmayabilir, dolayısıyla kalıcı tıkanıklıklara, enfeksiyona ve ağrıya neden olabilir. Avustralya'da yapılan bir çalışmaya göre kadınların %1.64'ünde genital mutilasyon olduğu saptanmıştır. Bu kadınların çoğunluğunun (%41.1) infübülasyon şeklinde genital mutilasyon geçirdikleri belirlenmiştir (Davis ve Jellins, 2019).
- d. Diğer - Vulvanın görünümünü veya vajına çapını değiştirmek için delme, dağlama veya diğer yöntemleri açıklar.

Kadın genital mutilasyonunun nedenleri arasında kadınların cinsel isteklerini sınırlamayı ve bekaretlerini korumayı amaçlayan psikoseksüel nedenler, ergenlik törenlerini içeren sosyolojik nedenler, hijyen ve estetik nedenler, doğurganlığı artırdığına dair mitler ve dini nedenler gösterilmektedir. Ayrıca toplumda saflığın, evlenilebilirliğin de belirteci arasında yer almaktadır (UNFPA 2020). Genital mutilasyon için risk faktörlerini inceleyen bir çalışmaya göre, daha yaşlı anneye sahip olmak, kırsal kesimde yaşamak, annenin de genital mutilasyon geçirmesi, annenin eğitim seviyesinin düşük olması gibi faktörlerin riski artırdığı bulunmuştur (Kimani ve ark., 2022). Etiyopya'dan 770 kadından oluşan bir örneklem üzerinde yapılan başka bir çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu örneklemde de, kırsal bölgelerden gelen kadınların, kentsel bölgelerdekilere kıyasla yedi kat daha fazla kadın sünneti geçirme olasılığı olduğu tespit edilmiştir (Gudeta ve ark., 2022). Kadınların genital mutilasyonu kabul edilebilirliğinin incelendiği bir çalışmada, örnekleme katılan kadınların %88.4'ü genital mutilasyon geçirmenin hiçbir yararı olmadığını belirtirken, bir dizi seçenek (sosyal kabul, dini onay ve daha iyi evlilik beklentileri gibi) seçmeleri istendiğinde, bazı katılımcılar mutilasyonun bazı olası yararları olabileceği konusunda hemfikir oldukları (sırasıyla %16.3, %11.6, %9.3) bulunmuştur (Martell ve ark., 2021). Bu çalışmanın sonucu olarak genital mutilasyonun aile/eş baskısı, bilgi eksikliği, ölüm korkusu gibi nedenlerden kadınların kabul ettiğini düşündürmektedir. Bu nedenlerin altında ise kadın cinselliği üzerindeki erkek egemenliğinin olduğu savunulmaktadır.

Genital mutilasyon kadının hayatının her yönü için ciddi sonuçları olan bir durumdur. Fiziksel ve psikolojik etkileri incelendiğinde; şiddetli ağrıdan ölüm riskine kadar pek çok sonuç bulunmaktadır (Magon ve Alinsod, 2017). Kısa vadede incelendiğinde, genital mutilasyon genellikle kaba kuvvetle, ağrı kesici kullanmaksızın ve sıklıkla steril olmayan koşullarda uygulandığı için şiddetli ağrı, şok ve enfeksiyon, tetanoz ve hatta ölüm riski bu saldırının sonuçları arasındadır. Kadın sünneti yapılırken kızlar mücadele ederse, verilen zarar daha da artabilir (Njue ve ark., 2019). Kadınlarda uzun süreli önemli fiziksel ve/veya psikolojik hasara neden olabilir ve hatta ölümlerle sonuçlanabilir. Örneğin, Somali'de antibiyotik olmadığı bölgelerde kadın sünneti uygulanan her üç kızdan birinin bu uygulama nedeniyle öldüğü ileri sürülmüştür (Johnson-Agbakwu ve ark., 2023). Ayrıca bu uygulamanın sonucunda oluşan yaraların neden olduğu kronik enfeksiyon, anemi, gaita ve/veya idrar kaçırma, kronik ağrı, keloidler, fibrozis, hematokolpos (menstrüel kanın birikimi), hepatit, genital aşırı duyarlılığa ve/veya doku rotasyonuna neden olabilir. Genital mutilasyondan kaynaklanan cinsel sorunlar

arasında disparoni, cinsel ilişkiyle ilgili diğer sorunlar (arzu/uyarılma eksikliği dahil), vajinal kuruluk, daha yüksek HIV riski (iyileşmeyen yaralar nedeniyle), anal ilişkiden kaynaklanan hastalık, hem primer infertilite (üreme organlarının hasar görmesi nedeniyle) hem de sekonder infertilite (cinsel ilişki sağlanamaması nedeniyle) yer alabilir. Psikolojik açıdan incelendiğinde genital mutilasyon kadında öfke, kaygı/korku, depresyon, duygusal güvensizlik ve mesafe, aşırı uyanıklığı ve uyku bozukluklarını tetikleyebilir. Fobiler, damgalanma, çaresizlik duygusu ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi savunmasızlık, düşük benlik saygısı, güven eksikliği ve ilişkilerle ilgili sorunlar ortaya çıkabilir (Libretti ve ark., 2023).

Obstetrik açıdan bakıldığında ise pek çok olumsuz etkisi olduğu görülmektedir. Genital mutilasyon gebelik boyunca özel bakım gerektirir. Bu nedenle kadınlara daha özel bakım verilmesi gerekmektedir. İnfibülasyondan önce pelvik muayene uygulanması zor veya imkansız olabilir. Sezaryen, şiddetli perineal travma ve doğum sonu kanama ile sonuçlanan yırtılmaların oluşma riski bulunmaktadır. Bu risklerin ciddiyeti genellikle mutilasyonun derinliğini yansıtır. Kadının genital organına ne kadar zarar verildiyse bu risklerin görülme sıklığı o kadar artmaktadır (Rodriguez, Seuc, Say ve Hindin, 2016). Doğumun ikinci aşaması uzayabilir, kanama, perineal hasar ve sepsis riskine neden olabilir (Davis ve Jellins, 2019). Genital mutilasyona sahip kadınların üreme sağlığı açısından bireyselleştirilmiş bakım almaları önemlidir. Ancak bireyselleştirilmiş bakımın önünde bazı engeller bulunabilmektedir. Norveç'te yaşayan genital mutilasyonlu 26 Somalili ve Sudanlı kadın incelendiğinde sağlık bakımı alma önünde yaşadıkları engeller arasında en yaygın olanı hem kadınlar hem de hekimler tarafından yaşanan sağlık sorunlarının nedeni olarak mutilasyonun bilinmemesi, mutilasyona özel bakımdan haberdar olunmaması ve bakım vericiler ile olumsuz iletişim yaşandığı bulunmuştur (Ziyada ve Johansen, 2021). Ayrıca, Kenya'da yapılan bir çalışmada, genital mutilasyon geçirmiş 360 kadının %88.5'i için üreme sağlığı hizmetlerine yönelik herhangi bilgi alamadıklarını belirtmiştir (Kimani ve ark., 2022). Burada sağlık hizmetinde çalışan bireylere büyük görevler düşmektedir. Genital mutilasyon yükünün çok olduğu 27 ülkede yapılan bir araştırmaya göre, sağlık tesislerinin %88.5'inin muayene sırasında mahremiyet için yeterli alana ve %78.7'sinin yeterli donanıma sahip olmasına rağmen, sağlık çalışanlarının yalnızca %42.6'sının genital mutilasyon uygulanan kadınlara hem psikolojik hem de ürojinekolojik açıdan nasıl bakılacağı konusunda yeterli bilgiye sahip oldukları bulunmuştur (Tordrup ve ark., 2022). Bu noktada kadınlar ile en çok zaman geçiren sağlık profesyoneli olan hemşirelere büyük görevler düşmektedir. Hemşireler hem yeni vakaların tespiti hem de genital mutilasyona karşı önleyici tedbirler için anahtar konumdadır. Hemşireler, kadınları ve kızları uzman destek hizmetlerine yönlendirebilirler ya da genital mutilasyon kliniği/hizmetlerinin kurulmasında söz sahibi olabilirler. 0-18 yaş arası çocuklara yaşam boyu destek sağlarlar. Hemşireler tüm gebe kadınlara rutin olarak doğum öncesi bakımda genital mutilasyon yaptırıp yaptırmadıklarını sormalıdır. Her kadına risk değerlendirilmesi yapılmalıdır. Okul hemşiresi, kız çocuklarına reşit olma töreni yapıp yapılmayacağını sormalıdır. Ayrıca smear testi yaparken genital mutilasyonu tespit edebilir ya da ailenin bu uygulamanın çoğunlukla yapıldığı bir yerden gelip gelmediğini fark edebilir. Genital mutilasyon geçirmiş kadın ve kız çocukları genellikle acil sağlık hizmetlerine epizyotomi, kistlerin çıkarılması, enfeksiyonların tedavisi ve danışmanlığı için gelmektedir. Bu nedenle buralarda çalışan hemşirelerin dikkatli olması önemlidir. Verilen bakım sırasında kadını merkeze almak oldukça önemlidir. Genital mutilasyondan etkilenen kadınların bireyselleştirilmiş bakıma ve tıbbi yardıma ihtiyacı bulunmaktadır. Çünkü uzun vadeli sağlık sorunlarına neden olmaktadır ve birçoğu geri döndürülemezdir (Rose 2019; Tilley, 2015).

Hemşirelerin genital mutilasyon geçirmiş kadınlara yaklaşımında yargılayıcı olmayan bir iletişim sergilemeleri önem taşır. İletişimde problem yaşanırsa tercümana danışılmalıdır. Vajinal muayene sırasında perineyi görünce şaşırılmış, tiksindirilmiş, üzgün veya şok olmuş gibi hareketlerde bulunulmamalıdır. Kadının cinselliği hakkında varsayımlarda bulunmamalıdır.

Mahremiyet ve gizlilik sağlamak adına bakım sırasında perde, paravan gibi ekipmanlara dikkat edilmeli ve tek hemşire bakımı yürütmelidir. Muayeneler için bir pediatrik spekulum kullanılması önerilir. Vajina spekulum için çok küçükse, rektovajinal muayene de dahil olmak üzere bir ila iki parmağın kullanıldığı bimanuel bir muayene önerilir (Tilley, 2015).

Hemşireler bakım verirken bazı zorluklarla karşı karşıya kalabilirler. Bu zorlukları bilmek ve onlara yönelik çözüm önerileri üretmek bakımın kalitesini güçlendirecektir. Bu zorluklar arasında kadının güvenini kazanmak, hemşirelerin kendilerini deneyimsiz hissetmeleri, vajinal/rektal muayene yapmak, cinsel yolla bulaşan hastalıklar için test yapmak veya değişen vajina anatomisi nedeniyle servikal smear uygulamak yer alır (Kouta ve ark., 2023). Yargılamadan uzak bir dille iletişime girmek hemşireye ilk basamakta yardım edecek ve kadının güvenini kazanacaktır. Diğer zorluklarda ise hemşirelik eğitimcilerine iş düşmektedir (Ormrod, 2019). Lisans ve lisansüstü müfredata genital mutilasyona yönelik hemşirelik bakımını eklemek ve buna yönelik hemşirelik bakımını öğretmek ile bu zorlukların ortadan kaldırılacağı düşünülmektedir. Özellikle Dünya Sağlık Örgütü'nün yayınlamış olduğu "Genital Mutilasyon İçeriğinin Hemşirelik ve Ebelik Müfredatına Entegre Edilmesi" başlıklı rehber göz önüne alınarak bu konuya daha fazla hassasiyet gösterilebilir (WHO, 2022).

Sonuç olarak bazı kültürlerde klitoris, kadın vücudunun kirli ve hijyenik olmayan bir parçası olarak kabul edilir. Bu anlamda, cinsel organı kesilmemiş kadınların sağlık açısından olumsuz sonuçlara maruz kalabileceğine dair bir inanç vardır. Günümüzde çok yaygın şekilde uygulanan bu prosedür kadın sağlığını riske atmaktadır. Kadının hayata tutunmasını sağlamak ve geçirdiği prosedür karşısında etkili bakım vermek adına hemşirelere büyük roller düşmektedir. Bu rolleri arasında savunuculuk, bakımı koordine etme, hemşirelerin ve mağdurların eğitimi, cerrahi prosedürler ve hemşirelik bakımı gerektiren kısa ve uzun vadeli komplikasyonlar bulunmaktadır. En üst düzeyde faaliyet göstermek için hemşireler, eğitim ve rehberler yoluyla genital mutilasyon bakımındaki güvenlerini ve yeterliliklerini artırmalıdır. Hemşireler ayrıca fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlığını geliştirmek için kısa ve uzun vadeli semptomları yönetmeyi öğrenmelidir. Hemşireler, bireyle kişisel olarak etkileşime girmenin yanı sıra yetkililerle iletişim kurma, savunuculuk ve eğitim yoluyla toplumlarda değişimi başlatma becerisine sahip profesyonel, bakım veren bir güç olabilir. Genital mutilasyona maruz kalmış kadınların karmaşık bakım ihtiyaçlarının anlaşılmasında çok az ilerleme kaydedilmiştir. Kanıta dayalı uygulamaları açıklamanın, teşvik etmenin, bakımda uygulamaya geçirmenin ve iyileştirmenin önemi, genital mutilasyon mağdurlarına yaşam kalitesi ve bakım sağlamak için gereklidir.

Kaynaklar

- Asmani, I. L. Abdi, M. S. (2008). Delinking female genital mutilation/cutting from Islam. New York, NY: United Nations Population Fund. Erişim Adresi: www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Delinking%20FGM%20from%20Islam%20final%20report.pdf. Erişim Tarihi: 24.07.2023
- Balachandran, A. A., Duvalla, S., Sultan, A. H., & Thakar, R. (2018). Are obstetric outcomes affected by female genital mutilation?. *International urogynecology journal*, 29, 339-344.
- Davis, G., Jellins, J. (2019). Female genital mutilation: Obstetric outcomes in metropolitan Sydney. *Australian and New Zealand journal of obstetrics and gynaecology*, 59(2), 312-316
- Gudeta, T. A., Regassa, T. M., & Gamtessa, L. C. (2022). Female genital mutilation: prevalence, associated factors and health consequences among reproductive age group women in Keffa Zone, Southwest, Ethiopia. *Reproductive Health*, 19(1), 1-9.
- Jiménez-Ruiz, I., Almansa Martinez, P. (2017). Female genital mutilation and transcultural nursing: adaptation of the Rising Sun Model. *Contemporary nurse*, 53(2), 196-202.

- Johnson-Agbakwu, C. E., Fox, K. A., Banke-Thomas, A., & Michlig, G. J. (2023). Influence of female genital mutilation/cutting on health morbidity, health service utilization and satisfaction with care among somali women and teenage girls in the united states. *Journal of racial and ethnic health disparities*, 10(2), 788-796
- Kimani, S., Okondo, C., Muteshi-Strachan, J., & Guyo, J. (2022). Quality of services offered to women with female genital mutilation across health facilities in a Kenyan County. *BMC Health Services Research*, 22(1), 1-12.
- Kouta, C., Kofou, E., Githui, S., Odhiambo, R., Rousou, E., & Wagoro, M. C. (2023). Knowledge and attitudes among nurses and midwives in Cyprus and Kenya regarding Female Genital Mutilation (FGM): A comparative study. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 96, p. 102676). Pergamon.
- Libretti, A., Bianco, G., Corsini, C., & Remorgida, V. (2023). Female genital mutilation/cutting: going beyond urogynecologic complications and obstetric outcomes. *Archives of gynecology and obstetrics*, 1-8.
- Magon, N. Alinsod, R. (2017). Female cosmetic genital surgery: Delivering what women want. *Journal of Obstetrics and Gynaecology of India*, 67(1), 15–19.
- Martell, S., Schoenholz, R., Chen, V. H., Jun, I., Bach, S. C., & Ades, V. (2021). Perceptions of female genital mutilation/cutting (FGM/C) among asylum seekers in New York City. *Journal of immigrant and minority health*, 23, 1241-1248.
- Njue, C., Karumbi, J., Esho, T., Varol, N., & Dawson, A. (2019). Preventing female genital mutilation in high income countries: a systematic review of the evidence. *Reproductive health*, 16(1), 1-20.
- Ormrod, J. (2019). The experience of NHS care for women living with female genital mutilation. *British Journal of Nursing*, 28(10), 628-633.
- Taumberger, N., Gruber, T., Edler, K., Trutnovsky, G., Bracic, T., Semrl, N., ... & Fluhr, H. (2023). Female genital mutilation/cutting incidence, diagnostic capacities, and obstetric outcomes among migrant women: a single-center retrospective analysis in a 10-year birth cohort in Austria. *BMC public health*, 23(1), 68
- Tilley, D. S. (2015). Nursing care of women who have undergone genital cutting. *Nursing for Women's Health*, 19(5), 445-449.
- Tordrup, D., Bishop, C., Green, N., Petzold, M., Vallejo, F. R., Vogel, J. P., & Pallitto, C. (2022). Economic burden of female genital mutilation in 27 high-prevalence countries. *BMJ global health*, 7(2), e004512.
- United Nations Population Fund (UNFPA). 2020. "Female Genital Mutilation (FGM) Frequently Asked Questions. Erişim Adresi: 2020. <https://www.unfpa.org/resources/female-genital-mutilation-fgm-fre-quently-asked-questions>CULTURE, HEALTH & SEXUALITY913 Erişim Tarihi: 24.07.2023
- World Health Organization (WHO). (2016). Female Genital Mutilation. Erişim Adresi: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/> Erişim Tarihi: 24.07.2023
- Ziyada, M. M., Johansen, R. E. B. (2021). Barriers and facilitators to the access to specialized female genital cutting healthcare services: Experiences of Somali and Sudanese women in Norway. *PloS one*, 16(9), e0257588.

**PREİMLANTASYON TANI TESTLERİNİN UYGULANMASINDA
HEMŞİRELERİN ROLLERİ**
THE ROLES OF NURSES IN APPLICATION OF PREIMPLANTATION DIAGNOSTIC
TESTS

Ebru SOLMAZ

Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü Ağrı,
Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-1962-8669

Ash SİS ÇELİK

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları
Hemşireliği, Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-3597-7167

Özet

Yardımcı üreme teknolojilerinden biri olan preimplantasyon tanı testleri, sağlık uzmanları arasında sınırlı farkındalığa sahip yeni bir teknolojidir. Hemşireler bu teknikte kilit bir rol oynamaktadır. Çünkü hemşireler üreme sağlığı gibi konularda sorunlarını tartışmak ve bilgilendirmek için ideal konumdadırlar. Bu derleme ile preimplantasyon tanı testlerinin karar verilme, uygulanması sırasında hemşirelerin aldıkları rol ve sorumlulukları incelenmek amaçlanmaktadır. Preimplantasyon tanı testleri, yardımcı üreme teknikleri uygulamaları esnasında oositten kutup cisimlerinin, bölünme aşamasındaki embriyodan blastomer ya da blastosist aşamasına gelmiş embriyodan trofektoderm hücrelerinin biyopsi edilerek alınması ve bu numunelerin genetik analiz yöntemleri ile değerlendirilmesinin ardından kadına transfer edilecek embriyonun seçimine olanak sağlamaktadır. Avantajlarında canlı doğumla sonuçlanan euploid embriyoların transferlerinin sağlanması var iken dezavantajlarında cinsiyet seçimi, mükemmel insan gibi etik olmayan düşünceler yer almaktadır. Bulgular, preimplantasyon tanı testinin sağlık profesyonelleri arasında yaşamı tehdit eden genetik hastalıklardan kaçınmak için genel olarak kabul edildiğini, ancak sosyal olarak arzu edilen özellikleri veya tıbbi olmayan cinsiyet seçimi için kullanılmaması gerektiğini göstermektedir. Hekimlerin ve genetik danışmanların preimplantasyon tanı testine yönelik tutumları araştırılırken hemşirelerin bu konudaki bilgileri ve eğitim ihtiyaçları hakkında çok az araştırma yapılmıştır. Hemşireler preimplantasyon tanı testlerinde genetik okuryazarlık bilgilerini ve danışmanlık rollerini kullanmaktadır. Bireylerin sağlıkla ilgili karar vermelerine yardımcı olan bilgileri sağlamak için ideal bir konumdadır. Hemşireler, hastalara preimplantasyon tanı testi bilgilerini aktararak ve bu prosedürlerle ilgilenen ve/veya ilgili hastalara destek sağlayarak bu sürecin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Preimplantasyon tanı testi hakkındaki görüş ve inançları hastalarına ne kadar bilgi vereceklerini etkileyebilir ve bu da hastaların üreme kararları üzerinde etkili olabilmektedir. Sonuç olarak hemşirelerin preimplantasyon tanı testleri sürecinde önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalar hemşirelerin genetik okuryazarlık bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ü tıp etiğini geliştirmek amacıyla genetik bilgiden faydalanılması üzerine önerilerde bulunmaktadır. Bu öneriler doğrultusunda hemşirelerin sağlık yönetimi ve genetik okuryazarlıklarını artırılarak, uygun danışmanlık sağlayacakları düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Preimplantasyon Tanı Testi, Hemşire, Eğitim

Abstract

Preimplantation diagnostic tests (PGD), one of the assisted reproductive technologies, is a new technology with limited awareness among healthcare professionals. Nurses play a key role in this technique. Because nurses are in an ideal position to discuss and inform their problems on issues such as reproductive health. With this review, it is aimed to examine the roles and responsibilities of nurses during the decision making and application of preimplantation diagnostic tests. Preimplantation diagnostic tests enable the selection of the embryo to be transferred to the woman, after biopsy of polar bodies from the oocyte, blastomere from the embryo at the cleavage stage, or trophectoderm cells from the embryo that has reached the blastocyst stage, and evaluation of these samples by genetic analysis methods. While its advantages are the transfer of euploid embryos resulting in live birth, its disadvantages include unethical considerations such as gender selection and the perfect human. The findings suggest that preimplantation diagnostic testing is generally accepted among healthcare professionals to avoid life-threatening genetic diseases, but should not be used for socially desirable traits or non-medical gender selection. While investigating the attitudes of physicians and genetic counselors towards preimplantation diagnostic testing, little research has been conducted on nurses' knowledge and educational needs on this subject. Nurses use genetic literacy information and counseling roles in preimplantation diagnostic tests. It is in an ideal position to provide information that helps individuals make health-related decisions. Nurses become an integral part of this process by conveying preimplantation diagnostic test information to patients and providing support to patients who are interested and/or involved in these procedures. Their opinions and beliefs about the preimplantation diagnostic test can affect how much information they give to their patients, which can have an impact on their reproductive decisions. As a result, nurses have important roles and responsibilities in the process of preimplantation diagnostic tests. However, studies show that nurses' genetic literacy knowledge levels are insufficient. The World Health Organization makes recommendations on the use of genetic information in order to improve medical ethics. In line with these recommendations, it is thought that nurses will provide appropriate counseling by increasing their health management and genetic literacy.

Keywords: Preimplantation Diagnostic Test, Nurse, Education

Giriş

Günümüzde yardımcı üreme tekniklerine talep artıka preimplantasyon tanı testleri daha fazla kullanılmaktadır. Yardımcı üreme teknolojisinin bir biçimi olan preimplantasyon tanı testleri, çiftlerin, in vitro fertilizasyon yoluyla oluşturulan embriyoların genetik bozuklukları test edilmesini içermektedir (Simpson ve ark., 2019). Preimplantasyon tanı testleri, yardımcı üreme teknikleri uygulamaları esnasında oositten kutup cisimlerinin, bölünme aşamasındaki embriyodan blastomer ya da blastosist aşamasına gelmiş embriyodan trofektoderm hücrelerinin biyopsi edilerek alınması ve bu numunelerin genetik analiz yöntemleri ile değerlendirilmesinin ardından kadına transfer edilecek embriyonun seçimine olanak sağlamaktadır (Vitez ve ark., 2019). Döllenmiş yumurtalardan hangisinin uterusu transfer edileceği hakkında bilgi sağlayan tıbbi prosedür olarak tanımlanır. Preimplantasyon tanı testleri ilk olarak 1968'de uygulanmıştır ve 1990'larda kistik fibroz, Fragile X sendromu, Down sendromu gibi ciddi ve/veya yaşamı tehdit eden genetik bir durumu çocuklarına geçirmekten korkan ebeveynler için bir yardımcı üreme tekniği olarak kullanılmıştır. O zamandan beri 200'den fazla durumu tanımlamak için perinatal tanı testi kullanılmıştır ve ABD'de 20.000'den fazla prenatal tanı testi kullanımı vakası bildirilmiştir (Carzis ve ark., 2019). Prenatal tanı testi, ailesinde kanser öyküsü olan ve bu genetik riski çocuklarına geçirmekten endişe duyan bireyler için faydalı sağlamaktadır. Bu test, meme kanseri (BRCA1

ve BRCA2), Gorlin sendromu, tuberoskleroz, ailesel kolorektal kanser ve retinoblastoma dahil olmak üzere 22 yaygın kalıtsal kanser sendromunda belirlemek için kullanılmaktadır. Preimplantasyon tanı testleri, doğum öncesi tanılara daha güvenli bir alternatif sunmaktadır. Hatta diğer testler göre daha az stresli olduğunu savunan görüş bulunmaktadır. Amniyosentez ve koryon villus örnekleme gibi doğum öncesi testler genellikle invaziv ve riskli bir prosedür olarak tanımlanır ve fetüs uterustayken genetik bozukluklar için test edildiğinden gebeliğin sonlandırılmasıyla ilgili bir karara yol açabilir. Buna karşılık preimplantasyon tanı testleri, in vitro embriyoları test etme ve söz konusu genetik mutasyona sahip olmayanları implante etme seçeneği sunmaktadır (Sorenson ve ark., 2022).

Ek olarak, preimplantasyon tanı testleri sağlıklı, döllenmiş yumurtaların seçilmesini içerdiği için spontan düşük gibi istenmeyen durumların önüne geçmektedir. Bütün bu faydaları göz önüne alındığında obstetrik bakım vericiler bu testin yararları, sınırlamaları ve riskleri hakkında bilgi sahibi olmaları önemlidir (Trinh The ve ark., 2021). Preimplantasyon genetik testinin sayısız yararlarının yanı sıra insan yaşamını etkileyen büyük riskleri de bulunmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarında arzu ettikleri özellikleri sağlama ya da cinsiyet seçimi gibi etik dışı davranışlar bulunmaktadır (Sorenson ve ark., 2022).

Doktorların ve genetik danışmanların preimplantasyon tanı testlerine yönelik tutumları araştırılırken, hemşirelerin bu konudaki bilgileri ve eğitim ihtiyaçları hakkında çok az araştırma yapılmıştır (Brandt ve ark., 2010; Gietel-Habets ve ark., 2018). Hemşireler, bireyler sağlıkları ile ilgili seçenekler sunmak, bilgilendirmek ve karar verme aşamasında yardımcı olmayı sağlayan ideal bir konumdur. Hemşireler, hastalara preimplantasyon genetik test bilgilerini aktararak ve/veya ilgili bireylere destek sağlayarak sürece dahil olabilirler. Quinn ve ark. (2014) çalışmasına göre bir hastanede görevli hemşirelerin %85'i infertilite sorunları hakkında bilgi ve klinik bakım sağlamak ile yükümlü olduğu bulunmuştur (Quinn ve ark., 2014).

Hemşireler hastaların bakımında önemli bir rol oynadıklarından ve hastalarla çok sayıda etkileşime sahip olduklarından, hastaları preimplantasyon tanı testleri gibi hassas konularda bilgi sağlamak için ideal bir konumda oldukları görülmüştür. Hemşireler üreme seçenekleriyle ilgili ilk temas kaynağıdır. Deneyimleri ve uzmanlıkları, klinik prosedürlerin ve politikaların geliştirilmesine yardımcı olabilir ve preimplantasyon tanı testleri bilgilerinin sunumu ve yayılmasına ilişkin tartışmalara teşvik edebilir (Hersberger ve ark., 2012). Hemşireler preimplantasyon tanı testlerinde genetik okuryazarlık bilgilerini ve danışmanlık rollerini kullanmaktadır. Bireylerin sağlıkla ilgili karar vermelerine yardımcı olan bilgileri sağlamak için ideal bir konumdur. Hemşireler, hastalara preimplantasyon tanı testi bilgilerini aktararak ve bu prosedürlerle ilgilenen ve/veya ilgili hastalara destek sağlayarak bu sürecin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Preimplantasyon tanı testi hakkındaki görüş ve inançları hastalarına ne kadar bilgi vereceklerini etkileyebilir ve bu da hastaların üreme kararları üzerinde etkili olabilmektedir (Kurul ve Kaydırak, 2022).

Prenatal genetik test ve danışmanlık uygulaması, dikkate alınması gereken birçok etik soruyu sık sık gündeme getirmektedir. Bu nedenle danışmanlık ve uygulamada dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Bunlar; bilgilendirilmiş onam formu alınması, teşhis sonuçları güvenli bir şekilde saklanması ve korunması, testler için çiftin gönüllü karar vermesi sağlamasıdır (Demirel ve Sayner, 2020). Hemşire, bireylerin genetik danışmanlık ihtiyaçlarını tanımlayarak, genetik danışmanlıkla ilgili duygularını paylaşmasına fırsat tanımaktadır. Bu süreç için bilgilendirme yaparak genetik danışmanlık hizmetinden faydalanmalarını sağlamaktadır. Hemşirelerin ailelere nitelikli bakım verebilmeleri için; prenatal tanılama ve tarama testlerinin ne amaçla yapıldığını bilmeleri gerekmektedir. Kanıta dayalı bilgiler doğrultusunda bu bilgileri güncellemeli aileye gerekli danışmanlığı sağlamalıdır. Genetik danışmanlığını bilgi ve beceriler rehberliğinde yürütürken prekonsepsiyonel dönemde, gebelikte de tanısal işlem öncesi, sırası ve sonrasında aktif olarak rol almalıdır (Şahin ve Kaya, 2020).

Preimplantasyon tanı testleri sırasında hemşirelerin bilmesi ve uygulaması gerekenler arasında; kadınlardan aydınlatılmış onam formu alınması, görüşmeler sırasında birey ve aileler kendilerini ifade etmeleri konusunda desteklenmesi, aileye yapılacak tanısız işlemler için bilgi verilmesi, riskler ve sınırlılıkları hakkında da bilgilendirmesi, kadının işlem öncesi ve sırasında anksiyetesini azaltmak için nonfarmakolojik yöntemler kullanılması, kadının işlem sonrası ve sonrasında ağrısını azaltmak için non-farmakolojik yöntemler kullanılması, enfeksiyon riskini azaltmak için invazif girişimlerde aseptik koşullara dikkat edilmesi, gerektiğinde yatak istirahatinde takip edilmesi, işlem sonrası genetik materyal etiketlenerek ve korunarak ilgili birime yönlendirilmesi, prenatal tanı testinden sonra 1-2 hafta ağır ve fiziksel aktiviteler yapmaması gerektiği hakkında bilgilendirmesidir (Kurul ve Kaydırak, 2022).

Genetik hastalıklar nesilden nesile aktarılan ve toplumda oldukça sık rastlanan hastalıklardır. Teknolojideki ilerlemelerle birlikte genetik hastalıkların teşhis ve tedavisi, maddi ve manevi yükü, genetik danışmanlığın önemini arttırmaktadır. Hemşireler bu danışmanlıkta kilit bir rol oynamaktadır. Çünkü hemşireler üreme sağlığı gibi konularda sorunlarını tartışmak ve bilgilendirmek için ideal konumdadırlar. Hemşirelerin sağlık yönetimi ve genetik okuryazarlıklarını artırılarak, uygun danışmanlık sağlayacakları düşünülmektedir. Sonuç olarak, preimplantasyon genetik testi hakkındaki görüş ve inançları hastalarına ne ve ne kadar bilgi vereceklerini etkileyebilir ve bu da hastaların üreme kararlarını etkileyebilir.

Kaynaklar

- Brandt, A. C., Tschirgi, M. L., Ready, K. J., Sun, C., Darilek, S., Hecht, J., ... & Lu, K. H. (2010). Knowledge, attitudes, and clinical experience of physicians regarding preimplantation genetic diagnosis for hereditary cancer predisposition syndromes. *Familial cancer*, 9, 479-487.
- Carzis, B., Wainstein, T., Gobetz, L., & Krause, A. (2019). Review of 10 years of preimplantation genetic diagnosis in South Africa: implications for a low-to-middle-income country. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*, 36, 1909-1916.
- Demirel G., Sayiner F. (2020). Prekonsepsiyonel bakım ve danışmanlık, Ankara: Akademisyen Kitabevi. Sy:173-193
- Gietel-Habets, J. J. G., de Die-Smulders, C. E. M., Tjan-Heijnen, V. C. G., Derks-Smeets, I. A. P., van Golde, R., Gomez-Garcia, E., & van Osch, L. A. D. M. (2018). Professionals' knowledge, attitude and referral behaviour of preimplantation genetic diagnosis for hereditary breast and ovarian cancer. *Reproductive BioMedicine Online*, 36(2), 137-144.
- Kurul, E., & Kaydırak, M. M. (2022). Prenatal Ve Postnatal Dönemde Genetik Danışmanlık: Hemşirenin Rol Ve Sorumluluğu. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 4(3), 193-20
- Quinn, G. P., Knapp, C., Sehovic, I., Ung, D., Bowman, M., Gonzalez, L., & Vadaparampil, S. T. (2014). Knowledge and educational needs about pre-implantation genetic diagnosis (PGD) among oncology nurses. *Journal of Clinical Medicine*, 3(2), 632-645.
- Simpson, J. L., Kuliev, A., & Rechitsky, S. (2019). Overview of preimplantation genetic diagnosis (PGD): historical perspective and future direction. *Prenatal Diagnosis*, 23-43.
- Sorensen, C. J. (2022). Thinking outside the Box: Preimplantation Genetic Diagnosis, In Vitro Fertilization, and Disability Screening in the Wake of Box v. Planned Parenthood. *Wm. & Mary Bill Rts. J.*, 31, 149.
- Şahin S., Kaya S. (2020). Anne ve çocuk sağlığı ilk 1000 gün, Ankara: Akademisyen Kitabevi. Sy: 47-85

- Trinh The, S., Trieu Tien, S., Vu Van, T., Nguyen Ngoc, N., Tran Ngoc Thao, M., Tran Van, K., ... & Do Nhu, B. (2021). Successful Pregnancy Following Preimplantation Genetic Diagnosis of Adrenoleukodystrophy by Detection of Mutation on the ABCD1 Gene. *The Application of Clinical Genetics*, 313-319.
- Vitez, S. F., Forman, E. J., & Williams, Z. (2019, March). Preimplantation genetic diagnosis in early pregnancy loss☆. In *Seminars in perinatology* (Vol. 43, No. 2, pp. 116-120). WB Saunders.

**EFFECT OF LIPID-BASED MULTIPLE MICRONUTRIENTS
SUPPLEMENTATION IN UNDERWEIGHT PRIMIGRAVIDA PRE-ECLAMPTIC
WOMEN ON MATERNAL AND PREGNANCY OUTCOMES: RANDOMIZED
CLINICAL TRIAL**

Assis. Prof. Dr. Nabila Sher

Biochemistry Department, Khyber Girls Medical College, Peshawar 25000, Pakistan

Assis. Prof. Dr. Gulnaz Begum

Biochemistry Department, Khyber Girls Medical College, Peshawar 25000, Pakistan

Dr. Seema Zubair

Associate professor Agriculture University Peshawar Pakistan

Dr. Mashal Zafar

Khyber Medical University Peshawar Pakistan

Background and Objectives: In pre-eclampsia, restricted blood supply due to the lack of trophoblastic cell invasion and spiral artery remodeling is responsible for adverse pregnancies and maternal outcomes, which is added to by maternal under nutrition. This study was designed to investigate the effects of lipid-based supplements (LNS-PLW) on pregnancy and maternal outcomes in underweight primigravida pre-eclamptic women.

Materials and Methods: A total of 60 pre-eclamptic, underweight primigravida women from the antenatal units of tertiary care hospitals in the Khyber Pakhtunkhwa Province, Pakistan, were randomly divided into two groups (Group 1 and Group 2). The participants of both groups were receiving routine treatment for pre-eclampsia: iron (60 mgs) and folic acid (400 ug) IFA daily. Group 2 was given an additional sachet of 75 gm LNS-PLW daily till delivery. The pregnancy outcomes of both groups were recorded. The clinical parameters, hemoglobin, platelet count, and proteinuria were measured at recruitment.

Results: The percentage of live births in Group 2 was 93% compared to 92% in Group 1. There were more normal vaginal deliveries (NVDs) in Group 2 compared to Group 1 (Group 2, 78% NVD; group 1, 69% NVD). In Group 1, 4% of the participants developed eclampsia. The frequency of cesarean sections was 8/26 (31%) in Group 1 and 6/28 (22%) in Group 2. The number of intrauterine deaths (IUDs) was only 1/28 (4%) in Group 2, while it was 2/26 (8%) in Group 1. The gestational age at delivery significantly improved with LNS-PLW supplementation (Group 2, 38.64 ± 0.78 weeks; Group 1, 36.88 ± 1.55 weeks, p-value 0.006). The Apgar score (Group 2, 9.3; Group 1, 8.4) and the birth weight of the babies improved with maternal supplementation with LNS-PLW (Group 2, 38.64 ± 0.78 weeks: Group 1, 36.88 ± 1.55; p-value 0.003). There was no significant difference in systolic blood pressure, while diastolic blood pressure (Group 2, 89.57 ± 2.08 mmHg; Group 1, 92.17 ± 5.18 mmHg, p-value 0.025) showed significant improvement with LNS-PLW supplementation. The hemoglobin concentration increased with the LNS-PLW supplement consumed in Group 2 (Group 2, 12.15 ± 0.78 g/dL; Group 1, 11.39 ± 0.48 g/dL, p-value < 0.001). However, no significant difference among the platelet counts of the two groups was observed.

Conclusions: The pregnancy and maternal outcomes of underweight pre-eclamptic women can be improved by the prenatal daily supplementation of LNS-PLW during pregnancy, along with IFA and regular antenatal care and follow-up.

Keywords: pre-eclampsia; lipid-based nutritional supplements; pregnancy outcome; maternal outcome; Khyber Pakhtunkhwa Province of Pakistan

Registration: ISRCTN15485068, April 2018:<https://doi.org/10.1186/ISRCTN15485068>.

COMPARISON OF ACUTE RESPIRATORY INFECTIONS (ARIS) BETWEEN WOMEN AND MEN IN MELILLA

Ben chekroun Mzaouri Kaoutar

Comarcal Hospital, Molecular biology laboratory, Melilla, Spain
ORCID ID: [0000-0002-0177-9242](https://orcid.org/0000-0002-0177-9242)

Cespedes Baderrama Victor

Comarcal Hospital, Molecular biology laboratory, Melilla, Spain

Díaz Monllor Francisco José

Comarcal Hospital, Molecular biology laboratory, Melilla, Spain

Abstract

The COVID-19 pandemic prompted the need to implement a system to monitor acute respiratory infections (ARI). This real-time surveillance allows the immediate detection of any emerging respiratory virus in circulation and, therefore, offer the most appropriate response.

The objectives of this surveillance study of respiratory infections are: 1) identification and 2) monitoring of the different circulating viruses and strains.

The samples of choice for the ARI surveillance study are pharyngeal and nasopharyngeal swabs collected from the health centers of the city of Melilla (Spain) during the period from June to December 2022 and analyzed during the year 2022.

The results obtained during the study period show that with the exception of SARS-CoV-2, which showed a significant increase in the percentage of positivity in women (26.83%) than in men (22.1%), the other respiratory diseases showed practically similar percentages

Our analyses showed that SARS-Cov-2 was the most predominant virus, followed by FLUA (15-17%), RSV (6%) and FLUB (3%). SARS-CoV-2 is prominent in women, while the percentage of influenza A was higher in men. Influenza B and RSV were similar between the two genders.

The number of samples of women was higher than that of men because women attended health centers more frequently than men.

Keywords: COVID-19, acute respiratory infections (ARI), Melilla (Spain)

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF MODERN WOMEN (PSYCHOLOGY OF WOMAN'S ATTITUDE TO HUMAN DIGNITY)

Cholpon K. SOORONBAEVA

Karakol city of Kyrgyzstan.

The Senior lecturer of Karakol state University after K.Tynystanov; Philosopher.

Objectives of the article: definition of a measuring model of psychological states reflected in the social behavior of modern women and its philosophical understanding, based on the analysis of publications of gender studies.

As a result of empirical and theoretical analysis of socio-humanitarian studies on the subject of traditional and modern (egalitarian) standards of women's behavior, there are the three levels of measurements which were derived.

These analytical materials were divided into three groups: 1) the norms of women's attitudes towards marriage and motherhood; 2) norms of women's behavior in relation to interpersonal relationships; 3) norms for caring for epy appearance and measuring women's mental state.

In contemporary society, we see a tendency to mix gender roles. The functions of women and men began to replace each other. Traditionally in family culture a woman mostly spent her time in the house, with her family. And if she left the house, then accompanied by her husband or her relatives.

The environment of social relations (work, business, etc.).

Initially, this is characteristic of the man. Because such a social function requires perseverance, analytical skills and strength. But recently this function has become the property of the woman. She is becoming more and more social. Man and woman have an equal rights. Women have become more economically independent. In a close information environment, a woman is increasingly involved in social forums and discussions. As modern gender studies show, maximum harmony in the distribution of roles is unattainable in the conditions of the masculine principle and the highest manifestation of the feminist principle of women. The discrepancy between social roles does not allow women to acquire social benefits (comfort) mentally. Feminist women perform actions that do not correspond to gender-role differentiation. However, it is unsatisfactory.

On the other hand, women's incorrect assessment of their role and responsibilities in society, incorrect priorities and emphasis create uneven conditions in their personal role and disrupt family relationships. As a women, they acquire non-feminine androgynous functions and compete with men not only in work, but also in family relationships.

Such role violations can adversely affect the process of raising a child.

However, in the formation of the character and behavior of the individual, play an important role the value-normative system, or in other words, socio-cultural norms. Social reality at various stages of the formation of value orientations play a regulatory role. Not only in public consciousness, but also in personal behavior. Measures of behavior enable men and women, as members of various social groups, to make self-assessment and assessment of other people in the same society, in connection with the standards of relationships in the context of their own actions. These aspects of behavior guide relationships and individual activities.

In other words, the norms of behavior of men and women are closely related to gender relations, and these relations determine the behavior and relationships of men and women. At the same time, the practice of specific behavior can change the measure of gender indicators.

Gender measurements are considered standards, patterns of activity of men and women as members of society and various social groups.

Keywords: women, gender policy, authority, psychological situation, contemporary mode.

**SPOR BİLİMLERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN TOPLUMSAL
CİNSİYET ALGILARININ İNCELENMESİ**
EXAMINATION OF GENDER PERCEPTIONS OF STUDENTS STUDYING IN SPORT
SCIENCES

Yıldız ÇELİK¹

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi/Burdur

Asuman TURAN²

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi/Burdur

Emine Büşra YILMAZ³

³ Mehmet AKİF Ersoy Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi/Burdur

Özet

Türkiye’de toplumsal cinsiyet algısı ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, kadın sporcuların spor ortamında ve kadın öğrencilerin beden eğitimi ortamındaki deneyimlerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Toplumsal alan olarak beden eğitimi ve spor ortamları toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak düşünülemez gibi eğitimde cinsiyet eşitliği ilkesinin temel amacı cinsiyet rolleri ile cinsiyete ilişkin kalıplaşmış yargıların ortadan kalkması konusunda oldukça büyük önem arz etmektedir. Toplumsal cinsiyet tabularının ve bu tabulara dayalı cinsiyetçi davranışların genellikle kadın bedeni (biyolojik olarak zayıflığı, bedensel görünümü) üzerinden yürütüldüğü düşünüldüğünde, kadınların kendilerini toplumda konumlandırmaları ve bedensel yeterliklerini fark etmelerinin, onların kendilerini algılama şekillerini ve öz-güvenlerini olumlu yönde etki edeceği bilinmektedir.

Bu nedenle özellikle spor ortamındaki kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet algılarının ölçülmesi önemli görünmektedir. Özellikle, spor bilimlerinde öğrenim gören kadınların toplumda kendilerini nerede gördüğü ve erkeklerin kadınları toplumda nerede gördüklerinin anlaşılabilmesi oluşabilecek kalıp yargılara müdahale edilebilmeyi sağlayacak olması bu çalışmanın amacını ve önemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Bilimleri fakültesinde öğrenim gören ve gelecekte toplumda önemli bir yer edinecek olan beden eğitimi öğretmeni, antrenör ve spor yöneticisi adaylarının toplumsal cinsiyet algılarının cinsiyete, yaşa ve öğrenim görülen bölümlere göre farklı olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmada Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilen “Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmaya 80 Kadın ve 232 Erkek öğrenci katılmıştır. Çalışmada Spor bilimleri fakültesinin farklı bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları incelendiğinde, yaş ve eğitim gördükleri bölümler bakımından anlamlı bir farklılık görülmezken, Toplumsal cinsiyet algıları cinsiyetler bakımından kadınlar lehine anlamlı bir farklılık gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi, Toplum, Cinsiyet Algısı.

Abstract

When we look at the studies on gender perception in Turkey, it is seen that the experiences of female athletes in sports and female students in physical education are ignored. As a social field, physical education and sports environments cannot be considered independent of gender, and the main purpose of the principle of gender equality in education is of great importance in eliminating gender roles and stereotypes related to gender. Considering that gender taboos and

sexist behaviors based on these taboos are generally carried out through the female body (biological weakness, physical appearance), it is known that women's positioning themselves in society and realizing their physical competence will positively affect their self-perception and self-confidence.

For this reason, it seems important to measure the gender perceptions of women and men especially in the sports environment. In particular, understanding where women studying in sports sciences see themselves in the society and where men see women in the society will enable intervention in stereotypes that may occur, which constitutes the purpose and importance of this study.

In this study, it was investigated whether the gender perceptions of prospective physical education teachers, coaches and sports managers, who are studying at Mehmet Akif Ersoy University Faculty of Sport Sciences and who will have an important place in the society in the future, are different according to gender, age and department of study. "Gender Perception Scale" developed by Altinova and Duyan (2013) was used in the study. 80 female and 232 male students participated in the study. In the study, when the gender perceptions of the students studying in different departments of the Faculty of Sport Sciences were examined, no significant difference was observed in terms of age and departments of education, while gender perceptions showed a significant difference in favor of women in terms of gender.

Keywords: Physical Education, Society, Gender Perception.

ÇAĞDAŞ BİR CUMHURİYET KADINI HASENE ILGAZ A MODERN REPUBLIC WOMEN HASENE ILGAZ

Canan SARIYAR SEZAN,

Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım,
Batman, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5374-7103

Özet

Cumhuriyet Dönemi'nde; milletvekili, eğitimci, yazar gibi sıfatlara sahip olan Hasene Ilgaz, Türk Kadınları için yaptığı çalışmalarla örnek bir isim olmuştur. 1902 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Ilgaz'ın babası saray kâtabi Fevzi Efendi'dir. Babasının saray çevresinden olması sebebiyle küçük yaşta siyasetle tanışmıştır. 1921 yılında İstanbul Kız Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuş ve İstanbul Üniversitesi'nde edebiyat ve devrim tarihi dersleri vermiştir. 1923-1943 yılları arasında İstanbul'da öğretmenlik ve başöğretmenlik yapmıştır. 1932-1943 yılları arasında Şehremini Halkevi Başkanlığı yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ve Cumhuriyet'in ilânına şahit olan Ilgaz, memleket meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Atatürk inkılaplarına bağlı bir şekilde kadın haklarını savunmuş, Türk Kadınlar Birliği başta olmak üzere Türk Kadınlar Konseyi, Yardımsevenler Derneği, Çocuk Dostları, Darülaceze, Kızılay, Basın Birliği, Öğretmenler Derneği gibi birçok kurum ve kuruluşta görev almıştır. Öğretmenliği kadar kalemi de güçlü olan Ilgaz, Kadın Gazetesi, Eflatun, Yeni İstanbul, Ulus, Vakit gibi dergi ve gazetelerde yazarlık yapmış aynı zamanda kitaplar yazmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nden 7. dönem Çorum ve 8. dönem Hatay Milletvekilliği yaparak aktif olarak siyasette yer almıştır. Hasene Ilgaz'ın çalışma alanlarından birini de Kıbrıs oluşturmuştur. Kıbrıs ile ilgili çalışmalar yapmış, konferanslar vermiş hatta Kıbrıs Notları isimli bir kitap da çıkarmıştır. Bu çalışmada, çağdaş Türk kadını oluşturabilmek adına çaba sarf eden Hasene Ilgaz'ın faaliyetleri ele alınacaktır. Çalışmada arşiv inceleme ve tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın kaynağını ise Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Vakfı'na bizzat kendisinin bağışlamış olduğu özel arşivi, meclis tutanakları, gazete haberleri, çeşitli kitap, makale ve tezler oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hasene Ilgaz, Kadın, Milletvekili

Abstract

Hasene Ilgaz, who had titles such as a deputy, educator, and writer in the Republican Period, became an exemplary name with her works for Turkish Women. Born in Istanbul in 1902, Ilgaz's father was the palace clerk Fevzi Efendi. Since his father was from the palace circle, he met politics at a young age. She graduated from Istanbul Girls' Teachers' School in 1921 and taught literature and history of revolution at Istanbul University. He worked as a teacher and head teacher in Istanbul between 1923-1943. Between 1932 and 1943, he was the head of the Şehremini Community Center. Ilgaz, who witnessed the last periods of the Ottoman Empire and the proclamation of the Republic, was closely interested in the affairs of the country. She defended women's rights in line with Atatürk's reforms, and took part in many institutions and organizations such as the Turkish Women's Union, the Turkish Women's Council, the Benevolent Association, the Children's Friends, the Hospice, the Red Crescent, the Press Association, and the Teachers' Association. Ilgaz, who has a strong pen as well as his teaching, has worked as a writer in magazines and newspapers such as Kadın Newspaper, Eflatun, Yeni İstanbul, Ulus, Vakit, and also wrote books. He took an active part in politics by being the 7th term Çorum and 8th term Hatay Member of Parliament from the Republican People's Party. One of the working areas of Hasene Ilgaz was Cyprus. He worked on Cyprus, gave conferences

and even published a book called Cyprus Notes. In this study, the activities of Hasene Ilgaz, who make an effort to create a contemporary Turkish woman, will be discussed. In the study, archive analysis and scanning model was used. The source of the study is the private archive, parliamentary minutes, newspaper reports, various books, articles and theses that he donated to the Women's Works Library and Information Foundation.

Keywords: Hasene Ilgaz, Woman, Deputy.

KADININ CESARETİNİ GÖSTEREN TARİHİ İNSAN KURMANJAN
KURMANJAN, A HISTORICAL PERSON WHO SHOWED THE COURAGE OF
WOMAN
КУРМАНЖАН АЯЛЗАТЫНЫН КЕМЕНГЕРЛИГИН КӨРСӨТКӨН ТАРЫХЫЙ
ИНСАН

Djunushalieva Gulgaky Djaichievna

Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi

Dili ve Edebiyatı adında sonra

Chingiz Aitmatov Bilimsel Araştırma Şefi

Djunushalieva Gulgaky Djaichievna

National Academy of Sciences of Kyrgyz Republic

Language and Literature institute named

after Chingiz Aitmatov

Özet

Makale, Datka Kurmanzhan'ın Türkistan bölgesinde eşsiz bir tarihi figür olduğundan bahsediyor. Bugün sadece Kırgızistan'da değil, tüm Orta Asya'da kadınlara rol model olarak rol oynuyor. Kurmanzhan, zekası, zekası, cömertliği, marifetleri ve duyarlılığının yanı sıra edep, kararlılık, sabır ve yeteneği nedeniyle eşsiz bir tarihi figürdür. Kurmanzhan'ın hayatındaki önemli bir dönüm noktası, Sherali'nin Kokon Hanlığı'na gelişiyle bağlantılıdır. O zamandan beri Kurmanzhan, devlet faaliyetlerine dolaylı olarak katılmaya başladı. Dış dünyaya çıkıp insanları tanır, Horde'un kraliçesi Zharkyn Hanım ile Horde'dan sürekli haber alan Kurmanzhan arasındaki ilişki yeni bir güçle güçlenir. Horde siyasetinin derinliğini anlayan Kurmanzhan, ilk kez birleşik bir Kırgız devleti yaratma fikrini gündeme getirdi. Genel olarak Kırgız toplumunda kadınlar, ister dışarıda ister evde, kendi zamanlarında bağımsızlıkları ve becerileri ile ünlü şahsiyetler yarattılar. Kurmanzhan Datka, kadınlığının cesaretini ömrünün sonuna kadar gösteren, halkının huzurunu düşünen, kaderini bağlayan büyük bir kadın, şanlı bir anneydi.

Anahtar kelimeler: Türkistan bölgesi, Kokand, Datka, Alymbek, Kurmanjan, şanlı Anne, Rusya, Rus krallığı, Alay

Annotation

The article mentions that Datka Kurmanzhan is a unique historical figure in the Turkestan region. Today, she plays a role as a role model for women not only in Kyrgyzstan, but throughout Central Asia. Kurmanzhan is a unique historical figure due to her decency, determination, patience and ability, as well as intelligence, intelligence, generosity, ingenuity and sensitivity. A major turning point in Kurmanzhan's life is connected with the arrival of Sherali in the Kokon Khanate. Since then, Kurmanzhan began to participate indirectly in state activities. He goes out to the outside world and gets to know the people, the relationship between the queen of the Horde, Ms. Zharkyn, and Kurmanzhan, constantly receiving news from the Horde, is strengthened with new strength. Kurmanzhan, who understood the depth of Horde politics, raised the idea of creating a unified Kyrgyz state for the first time. Generally, women in Kyrgyz society created famous personalities with their independence and skills, both outside and at home. Kurmanzhan Datka was a great woman who showed the courage of her

womanhood until the end of her life, thinking about the peace of her people and binding her destiny as a glorious mother.

Keywords: Turkestan region, Kokand, Datka, Alymbek, Kurmanzhan, glorious Mother, Russia, Russian Kingdom, Alai Queen, historical figure.

Аннотация

Макалада Курманжан датканын Түркстан чөлкөмүндөгү кайталангыс тарыхый инсан экендиги айтылат. Ал бүгүнкү күндө Кыргызстанда гана эмес бүткүл Борбордук Азиядагы аялдарга үлгү катары роль ойнойт. Курманжанды кайталангыс тарыхый инсан кылган анын аялзатына тиешелүү адептүүлүгү, чечкиндүүлүгү, сабырдуулугу жана жөндөмдүүлүгү, ошону менен бирге зээндүүлүгү, акылдуулугу, айкөлдүгү, тапкычтыгы жана сезгичтиги. Курманжандын жашоосундагы чоң бурулуш Кокон хандыгына Шералынын келиши менен байланыштуу болот. Ушундан баштап Курманжан мамлекеттик иш чараларга түз болбосо да кыйыр катыша баштаган. Тышкы дүйнөгө чыгып, эл-жер менен таанышат, Ордонун ханышасы Жаркын айым менен Курманжандын ортосундагы байланыш ордо жаңылыктарынан үзбөй кабар алдырып, жаңы күч менен чыңалат. Ордо саясатынын ой, чуңкуруна түшүнүп калган Курманжан алгачкы өз алдынча кыргыздардын бирдиктүү мамлекетин түзүү идеясын көтөрөт. Негизинен кыргыз коомунда аялдар, тышта болобу, үйдө болобу өз алдынчалуулугу, өз заманындагы жөндөмү менен белгилүү инсандарды жараткан. Курманжан датка өмүрүнүн аягына чейин аялзатынын кемеңгерлигин көрсөткөн улуу инсан аял, даңазалуу эне катары өз элинин тынчтыгын ойлоп, тагдырын байлаган.

19. YÜZYILIN SONLARI -20. YÜZYILIN BAŞLARINDA RUSYA TÜRKLERİ'NDE KADIN MESELESİ

“WOMEN’S ISSUES AMONG RUSSIAN TURKS IN THE LATE 19TH CENTURY-
EARLY 20TH CENTURY”

Ilaha KHANTAMİROVA,

Dr.Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Antalya,
Türkiye / ORCID ID: 0000-0001-5192-1676

Özet

19. Yüzyılın sonlarında başlanan aydınlanma hareketi 20. Yüzyılın başlarında değişen siyasi olayların eşliğinde daha hızlandı. Milli kimliklerinin farkına varan aydınlar sınıfı halkın eğitimi, haklarını bilmesi için farklı yollar aracılığıyla mücadele ettiler. Bu mücadelede kadın hakları da önceki dönemlerle kıyaslamada plana çıkmaya başladı. Aydınlar eserlerinde, makalelerinde bu konulara değinerek kadınların hakları meselesini öne sürdüler. Başlanan bu mücadelede farklı fikirler ileriye sürüldü. Bir grup aydın kadınların okumasını, erkeklerle aynı haklara sahip olmasını isterken, diğer grup bu hakların kısıtlamalarla olmasını doğru buluyordu.

Hazırlanacak kongre bildirisinde öncelikle söz konusu dönemde kadınların mevcut durumunun kısa şekilde anlatımının ardından dönemin aydınlarının kadın hakları, eğitimi, yaşamı, değişmesi gereken şartlarla ilgili farklı fikirleri analiz edilecektir. Bunun yanı sıra dönemin basınından elde ettiğimiz kadınların kendilerinin gazetelere gönderdikleri mektuplar da incelenecektir. Bu mektuplarda durum kadınların kendileri tarafından anlatıldığı için onların durumunu daha iyi anlamamız ve öğrenmemiz açısından önem taşımaktadır.

Aynı zamanda bütün bu tartışmaların Türk kadının hayatında hangi etkilerinin olduğu da sonuç olarak ele alınacaktır.

Hazırlanacak olan bildiride konuyla ilgili literatürün yanı sıra dönemin basın örnekleri de ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Rusya Türkleri, Basın, Aydınlar

Abstract

The Enlightenment movement, which began in the late 19th century, gained momentum in the early 20th century alongside changing political events. The class of intellectuals who became aware of their national identity struggled through various means to educate the public and make them aware of their rights. In the struggle, women’s rights began to take center stage compared to previous periods. Intellectuals addressed these issues in their works and articles, advocating for women’s rights. Different ideas were put forward in this struggle. While one group intellectuals demanded women’s education and equal rights with men, another group believed that these rights should come with certain limitations.

In the proposed congress declaration, firstly, a brief description of the current situation of women during that period will be provided, followed by an analysis of the intellectuals’ different views on women’s rights, education, life and the conditions that needed to be changed. In addition, letters sent by women themselves to newspapers from that period will be examined. These letters are important for better understanding and learning about their situation, as they are narrated by women themselves.

Furthermore, the impact of all these debates in the lives of Turkish women will be discussed as a result. The prepared declaration will also include references to relevant literature and examples from the press of that period.

Keywords: Women, Russian Turks, Press, Intellectuals

Giriş

Rusya Türkleri'nin aydınlanma dönemi gibi kabul edilen 19. Yüzyılın sonları 20. Yüzyılın başlarında kadın meselesi bir çok aydın tarafından tartışma konusu oldu. Bu döneme kadar bir çok haklarından mahrum edilen kadınların durumu basın örneklerinde, eserlerde, toplantılarda dile getirilerek çözüm üretilme girişimlerinde bulundu.

Aynı zamanda toplumun ileri gelen kadınları basını yakından izeleyerek kendi makalelerini de yayımlattılar. Kadınların kendilerinin de durumlarıyla ilgili arama içinde olmaları, bunun için güçlerini yettiği kadar toplumu bilgilendirme isteklerinin mevcut olması bu dönemin en mühim özelliklerindendi.

Hazırlanmış olan bildiriye, Azerbaycan Milli Basın örnekleri incelendi. Basında hem kadınların kendilerinin, hem de dönemin aydınlarının konuyla ilgili makaleleri ele alındı. Bunun yanı sıra söz konusu dönemde yaşamış olan aydınların farklı yıllarda yayımlanmış eserleri de incelendi.

Hazırlanmış olan bildiri, hem dönemin kaynaklarının kullanılması açısından, hem de kadınların sorunlarını onların kendileri tarafından anlatılması açısından önem taşımaktadır.

19. Yüzyılın Sonları-20. Yüzyılın Başlarında Rusya Türklerinde Kadın Meselesi

19. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Türk kadınlarının durumu hâlâ oldukça ağırdı. Kadınlar, erkeklerle eşit haklara sahip olamıyor, eğitim ve söz hakları da kısıtlı kalıyordu. Kadınların en önemli işi ev işleri ve çocuk bakımı gibi kabul ediliyordu. Kapanmak ve toplumun olduğu kültürel yerlere gidememek yaygın bir durumdu.

Rusya Müslümanları arasında, kadın konusunun daha geniş şekilde tartışılması 1899 yılında Mısırlı yazar Kasım Amin'in "Kadınların Özgürleşmesi" adlı makalesinin yayınlanmasıyla başladı. Bu makale, kadının İslam dinindeki rolü ve toplumda yeri tartışmalarına yeni bir açıdan bakılmasına sebep oldu. Bunu müteakip Musa Bigiyev, Rızaeddin Fahrettin, A. İbrahimov ve diğerleri kadın konusunda eserler ve makaleler yazmaya başladılar.

Musa Bigiyev, kadın konusunu sadece dini çerçeveden değil, bütün insanlığı düşündüren ve rahatsız eden bir mesele olarak ele aldı. Bilim ve teknolojiye inanılmaz yenilikler kazanan medeniyet, bu konuyu göz ardı edemezdi. Bigiyev'e göre, bu konu savaşlar ve kültürel krizler kadar önemli bir konuydu.

İslam dininin, diğer dinler arasında kadın konusuna en hümanist yaklaşan din olduğunu düşünen Bigiyev, Doğu'da olduğu gibi Batı'da da kadınların birçok haklarından mahrum bırakıldığını belirtiyordu. Eğer Doğu'da kadınlara birçok şey yasaklanmışsa, Batı'da kadınlar özgür gibi görünse de en ağır, en zor işlerde en düşük maaşla çalıştırılıyorlardı. Anlaşılacağı üzere, Bigiyev'e göre, aydınlaştırılması gereken konu kadınların neredeyse bütün toplumlarda neden "ikinci dereceden" insan olarak kaldığının araştırılmasıydı. (Хайрутдинов, 1999).

Maariflenme hareketi 19. yüzyılın sonlarında başladı ve 20. yüzyılda da güçlü bir şekilde devam etti. Aydınlar, milli kimliklerinin farkına vararak eğitim, dil, din ve yönetim hukuklarının yanı sıra kadın hakları için de mücadele etmeye başladılar. Ancak bu mesele daha sonra tartışma konusu olmaya devam etti. Örneğin, Ahmet Ağaoğlu'nun 1930 yılında yazdığı "Serbest İnsanlar Ülkesinde" isimli eseri konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktaydı. Yazar, bir kadının yetiştirdiği erkek çocuğunun bir makama gelebildiği halde kendisinin neden gelemediğini

sorguluyordu. Eğer sebep erkeklerin fizyolojik üstünlüğü ise, bu durum hapishanelerdeki istatistikler tarafından çürütülmüştü. Aslında bunların hepsi erkeklerin kendi zorbalıklarını sürdürmek için kullandıkları bahanelerd. (Ağaoğlu, 1930).

Kadın hakları konusu, basında da çok tartışılmaya başlandı. Artık kadınlar kendi yazılarını gazete ve dergilere gönderiyorlardı. Bu makaleleri değerlendirerek, 20. yüzyılın başlarındaki kadın dünyası, hayata bakışları ve yaptıkları işlerle ilgili bilgi edinmek mümkündür. Kadınların kendi makalelerinin yanı sıra, gazete yazarları ve dönemin aydınları da kadınlarla ilgili ilginç ve birbirinden farklı fikirler ortaya koyuyorlardı. Bazıları kadınların gelişmesi, aydınlanması ve eğitimi için mücadele ettiği sırada, bazı aydınlar verilen özgürlüklerin kısıtlı kalmasını destekleyerek bu kadar özgürlük verilmesinden çekiniyorlardı. Kadın hakları konusunda en çok dikkat çeken Kırım Türk aydını İsmail Bey Gaspıralı olmuştur. Zaten İsmail Bey, kendi ailesinden başlayarak kızı Şefika Hanım aracılığıyla kadınların hayatında direkt etkili olan aydınlardan biriydi. Türk ve Müslüman dünyasında ilk kadın dergisi olan “Alem-i Nisvan” Gaspıralı’nın desteğiyle kızı Şefika Hanım idaresinde yayımlanmaya başlamıştı. (*Hayat*, 04.01.1905).

İsmail Bey’in diğer aydınlarla karşılaştırıldığında kadınlara daha ilerici bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Rusya’nın kadın yazarlarından Selime Hanım Yakup, İsmail Bey Gaspıralı’nın kadın özgürlüğüne büyük önem verdiğini yazmaktadır. İsmail Bey, kadınların cehaletten ve örtünmeden kurtulmalarının ve eğitim almalarının gerektiğini, aksi takdirde bir toplumun ilerleyemeyeceğini vurgulamaktadı. (Hablemitoğlu, 2019). İdil Ural aydınlarından Ayaz İshaki, Gaspıralı’nın fikirlerine yakın düşünceleri paylaşıyordu. Ona göre, kadınların yüzlerini açmaları, kendi eşlerini seçme haklarını elde etmeleri, tiyatro-sinema gibi aktivitelere katılmaları gerekiyordu. Ancak bu durum yaşlı nesil ile aralarında anlaşmazlıklar yaratabilirdi. Bu nedenle değişiklikler yapılmalı, ancak bu değişiklikler iyi hesaplanarak sınırlı bir şekilde gerçekleştirilmeliydi. Bununla birlikte, Ayaz İshaki kadınların eğitim almalarını ve erkekler gibi çalışmalarını destekliyordu. Sağlık ve eğitim alanlarında kadınlara ihtiyaç vardı ve bu boşluğu doldurmak için kadınların eğitim almaları gerekiyordu. (İshaki, 1926). Gerçekte, bu fikirler Azerbaycanlı hayırsever Hacı Zeynalabdin Tagıyev’in kızlar için okul açtığı zaman ortaya attığı düşüncelerdir. Kızlar için okul açma fikrine karşı çıkıldığında, yüzü örtülü ve erkeklerden uzak olan bir kadının hastalandığı durumda erkek bir doktor tarafından tedavi edilmesinin ne kadar doğru olabileceğini sormuştu.

Sibiryalı yazar Abdürreşid İbrahim, yazılarında kadın özgürlüğü konusuna defalarca değinmiştir. Diğer iki aydından farklı olarak, kadınların tiyatroya gitmesine ve örtünmekten kurtulmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre, dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri olan Japonya’da bile kadınlar 5 yıl öncesine kadar tiyatroya gitmiyorlardı ve hatta kadın rollerini bile erkekler oynuyordu. Bu durum Japonların gelişmesini engellememişti. Örtünme de Müslüman kadınların ve Müslüman dünyasının gelişmesi için bir engel değildi. Önemli olan şey ahlaktı ve İslamiyet’ti. Yazarın görüşüne göre, kadınların eğitilmesi şarttı, ancak bunun için onları tiyatroya götürmek gerekli değildi. Her şey, adab ve ismet çerçevesinde olmalıydı. (*Hayat*, 02.07.1905).

Görüldüğü üzere Rusya’nın farklı bölgelerinde yaşayan üç Türk aydınının fikirleri birbirinden farklıdır. Aydınlar kadınların özgürleşmesini desteklemelerine rağmen, bu özgürlüğün belirli bir çerçeveye yerleştirilmesi gerektiği konusunda düşünceleri vardı.

Kadınların eğitilmesi ve özgürleşmesi için basın büyük hizmetleri olmuştur. Gazetelerde sık sık komşu toplumlarda kadınların ifa ettikleri işlerden bahsediliyor ve bu vesile ile Müslüman kadınlarına sosyal mesajlar veriliyordu. Örneğin, Moskova devriminde kahramanlık gösteren kadınlar hakkında “İrşad” gazetesinde yayımlanan geniş bir makale bulunmaktaydı. (*İrşad*, 25.01.1906). Ayrıca “Batum” isimli bir gazetede düşüncelerini yayımlamak için devletten izin almayı başaran bir Gürcü kadınının hikâyesi “Hayat” gazetesindeki haberlere (*Hayat*, 02.07.1905) taşınmıştı. Aslında bu konuda birçok örnek vermek mümkündür.

Kadınlara ilgili diğer önemli bir konu da onların kendi durumlarına yaklaşımıydı. Artık kadınlar arasında eğitim görenler de vardı ve durumlarının farkına varıp, ellerinden geldiği kadarıyla medyaya yansıtmaya çalışıyorlardı. Bu konuda yazılan makaleleri karşılaştığımızda, Bakü'lü, Orenburg'lu veya Kazan'lı kadınların şikâyetlerinin aynı olduğunu görüyoruz. Bu şikâyetler, kadınların cehaleti ve eğitimsizliğiyle ilgiliydi. Orenburg'lu bir kadın mektubunda, eğitim alma hakkını talep ediyor ve babaların ailenin maddi yükünü çekmek zorunda olduğu gibi, annelerin de manevi yükünü çekmesi gerektiğini belirtiyordu. Bunun yanında, kadınların aynı zamanda anne oldukları ve çocukların ülkeye faydalı olacak şekilde yetişmesi için eğitilmesi gerektiği vurgulanıyordu. (*Həyat*, 19.06.1905). Kazanlı din adamı Musa Carullah Bigi de bu konuyla ilgili rahatsızlığını şöyle ifade ediyordu: “*Kadınlar perde arkasına atılarak, onların cemiyet hayatında şerefli mevki almalarına sed çekilmiş ve bu suretle Müslüman çocuklarının cemiyete faydalı unsur olarak terbiye edilmesine ve yetiştirilmesine öldürücü darbe indirilmiştir*”. (Battal-Taymas, 1958).

Aslında kadınların bu halde olmasının sebebi de genelde babaları ya da eşleri oluyordu. Kazanlı bir Türk kadını: “*Bizim Tatar milleti arasında hatunlar külya-adam hesabında yok gibidir. Erkekler kendi aralarında her zaman türlü hallardan konuşur, hatunlar bulunukları zaman hiçbir söz söylemezler. Hatunları hiçbir şey anlamaz hayvan zannederler*” diyerek erkek akrabalarından, babalarından şikâyetçi oluyor ve ancak evlendikten sonra eşinden millet kavramını duymaya başladığını anlatıyordu. (*Həyat*, 29.06.1905).

Kadınlar, suçu yalnızca erkeklerde veya dönemde değil, kendilerinde de görüyorlardı ve sorunlarla daha aktif mücadele etmek için organize oluyorlardı. 20. yüzyılın başlarında kadınların kendi topluluklarını kurduklarını görmekteyiz. Bu topluluklar genellikle hayır amaçlıydı ve ihtiyacı olan kadınlara yardım etmek için kurulmuştu. Bakü’de kurulan Karabağ kadınlarına yardım topluluğunu bu oluşumlara örnek olarak gösterebiliriz. (*İrşad*, 17.01.1906). Bu cemiyetler her ne kadar kadınların birliğine sebep olsa ve hayır amacıyla kurulsalar da bazen amaca hizmet etmeyi başaramıyordu. Kazanlı bir kadın, şimdi milletçe konuşulması gereken konuların olduğu bir zamanda, hatunlar cemiyetinde kadınların moda ve kıyafet gibi konulardan bahsetmelerinden rahatsız olduğunu “*Hayat*” gazetesinde dile getiriyordu. (*Həyat*, 29.06.1905). Görüldüğü üzere, genellikle kadınların şikâyetlerini ve durumlarını anlatmak için en iyi araç gazetelerdi. Özellikle Kazan, Orenburg ve Sibiry’a’dan gelen kadınların, Kafkasya’da yayımlanan bir gazete yazı gönderip desteklemeleri çok önemliydi. “*Hayat*” gazetesi ilk yayımlandığında, kadınlar gazete yazı göndererek diğer kadınlara bu gazeteyi okumalarını tavsiye ediyorlardı. (*Həyat*, 07.07.1905). Onlar, “*Hayat*” gazetesini insanları cahillikten kurtaracak bir vasıta olarak değerlendiriyordu. (*Həyat*, 14.07.1905).

Rusya İmparatorluğu’nda yaşayan Türk kadınlarının ortak konuları arasında okul meselesi bulunuyordu. Okulların açılması ve öğretmen bulunması gibi konular da problemler arasındaydı. Kadınlar aslında gazeteler aracılığıyla bir araya gelip problemlerini birbirlerine ve Türk dünyasına aktarıyorlardı. Bakü’den yazılan bir mektupta, öğrenci kızlar Hacı Zeynalabdin Tağıyev’in kızlar için okul açması nedeniyle kendisine teşekkür ediyor ve “*Hayat*” gazetesine mektup yazabilmeleri için Tağıyev’e borçlu olduklarını belirtiyorlardı. (*Həyat*, 6.07.1905). Ayrıca, bu kadınlar arasında bir araya gelmeden bile birbirleriyle bir bağlılık, dayanışma olduğu da görülmektedir. Bir Sibiryalı kızın gazetede okullarının olmaması şikâyetine, Tataristan’dan bir kadın şaşırıldığını ve gerektiği takdirde yardım edeceğini yazarak bu bağlılığı gösteriyordu. (*Həyat*, 02.07.1905).

Rusya’da Türk kadın okulları konusunda genel olarak, kız çocukları için yeni tür okulların da açıldığı bilinmektedir. Kadınların yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre, Sibirya’nın fakir köylerinde, Kazan ve Orenburg gibi şehirlerde de kadın okulları bulunmaktadır. (*Həyat*, 02.07.1905). Ayrıca Bakü’de 1901 yılında Türk kızları için bir okul açılmıştı. Bu okulların kadınlar ve Türk dünyası için kültürel birlik açısından da önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Ancak öğretmenlerin yetersizliği nedeniyle, kadın öğretmenler sık sık Sibiry’a ve

Türkistan'daki okullarda öğretmenlik yapmak için görevlendiriliyordu. (Battal-Taymas, 1966). Ayrıca Bakü'deki Aleksandrinski Kız Okulu'nda da benzer bir durum söz konusuydu. Okulun kurucusu Hacı Zeynalabdin Tağıyev, okuldaki öğretmen eksikliğini gidermek için Rusya'daki diğer Türk halklarından öğretmenler davet etmişti. Tataristan, Özbekistan gibi Türk halklarının yanı sıra Litvanya, Dağıstan ve Gürcistan gibi yerlerden de öğretmenler okulda çalışıyorlardı. (Cabbarov, 2011).

Bahis edilen dönemde Bakü'de kızlar için okul açılmanın beraberinde petrol zenginlerinin eşleri de farklı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Onlar sık sık kendi evlerinde hayır meclisleri kuruyor ve ihtiyacı olan kadınlara, eğitim almak isteyen kadınlara, genel olarak toplumda fakirlik içinde yaşayanlara, Ermeni-Müslüman savaşlarından dolayı açlık çeken insanlara destek için para toplanmasına destek veriyorlardı. Bu cemiyetlerden biri 8 Aralık 1906 yılında Hacı Zeynalabdin Tağıyevin eşi Sona hanım Tağıyev tarafından oluşturulmuştu. (Əfəndizadə, 2017). Aynı zamanda diğer petrol milyoncuları ve aydınların eşleri de bu işlerle yakından ilgileniyorlardı.

Sonuç

19. Yüzyılın sonları – 20. Yüzyılın başlarında Rusyadaki Türk kadınlarının durumu benzerdi. Ortaya çıkan aydınlanma dönemi kadın hakları için mücadele dönemini de başlamış oldu. Burada en önemli mesele kadınların eğitim meselesi ile sınırlandı. Farklı yerlerde az da olsa okullar açıldı. Kadın öğretmenler yetiştirildi. Bu işte aydınların yanı sıra dönesmin zenginlerinin de emeyi danılmaz oldu.

Sonuç olarak başlamış olan bu düşünce değişikliği sonraki dönemlerde kadınların durumlarının değişmesi açısından mühim bir dönem olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda kadınların kendi durumlarını basın aracılığıyla anlatmaları aslında durumun umutsuz olmadığını ortaya çıkardı. Sonraki dönemlerde eğitilmiş kadınların sayının çoğalması, onların toplumun hayatında iştiraki aslında başlamış olan bu eylemlerin olumlu sonucuydu.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. İstanbul: Sanayi Nefise Matbaası, 1930.
 Battal-Taymas, A. *Kazanlı Türk Meşhurlarından Musa Carullah Bigi*. İstanbul, 1958.
 Battal-Taymas, A. *Kazan Türkleri*. İstanbul, 1966.
 Cabbarov, F. *H.Z.A. Tağıyevin Qız Məktəbinin Tarixindən*, Bakı.:Ziya, 2011.
 Əfəndizadə, Ş. *Seçilmiş Əsərləri (1903-1925)*. Bakı: Elm və Təhsil, 2017.
 Ebüzziya, Z. *İslam Ansiklopedisi*. 2 Cild. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
 Hablemitoğlu, N. *Gaspıralı İsmail*. İstanbul: Pozitif, 2019.
 Həyat, “Balaca Qızlarımızdan Məktub” (14.07.1905), 3.
 Həyat, “Bizim Balaca Qızlardan Tazə Bir Kağız” (07.07.1905), 2.
 Həyat, “Bizə Aid. Yeni Kitablar” (02.07.1905), 3.
 Həyat, “Qafqaz Xəbərləri” (02.07.1905), 4.
 Həyat, “Kazanlı Bir Xanımdan Gələn Kağız” (29.06.1905), 4.
 Həyat, “Nisvanımızın Tərəqqisi”, (04.01.1905), 3.
 Həyat “Rusiya”dan Bir Müsəlman Qızından Gələn Kağızdır” (19.06.1905), 4.
 Həyat, “Sibiryalı Bir Müsəlman Qızından Məktub” (02.07.1905), 3.
 Həyat, “Ünas Məktəbindən Balaca Qızlardan Təşəkkürnamə” (06.07.1905), 3.
 İrşad, “Bəşarət” (17.01.1906), 2-3.
 İrşad, Daxili Xəbərlər”, (25.01.1906), 3.
 İshaki, A. (1926). “Türk Kadını”. *Türk Yurdu*, III/15: 335-342.
 Kanlıdere, A. *Sosyalizmdən Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshaki*. İstanbul: Ötügen, 2019
 Хайрутдинов, А. Г. *Последний Татарский Богослов (Жизнь и Наследие Мусы Джаруллаха Бигиева)*. Казань : «Иман», 1999.

TÜRK MƏDƏNİYYƏTİNDƏ VƏ DÖVLƏTÇİLİYİNDƏ QADINLAR WOMEN IN TURKISH CULTURE AND STATEHOOD

Aygün MƏHƏRRƏMOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı Dövlət Universiteti, Filologiya Fakültəsi, Azərbaycan dilçiliyi kafedrası, Bakı, Azərbaycan / ORCID ID: 0000-0003-0811-0012.

Xülasə

Tarix boyu qadınlar təkcə ictimai həyatda deyil, siyasi və dövlət həyatında da mühüm rol oynamışlar. Qadınların cəmiyyətdəki rolu dinə, mədəniyyətə, ictimai quruluşa və müəyyən zamanların tələblərinə görə dəyişmişdir. Bundan əlavə, qadını formalaşdıran ailədir. Çünki ailənin təməli yaxşı qurularsa, cəmiyyət sağlam yaşayar, cəmiyyət sağlam olarsa, dövlət də, dövlətçilik də möhkəm təməllər üzərində qurular və inkişaf edər.

Milləti millət edən əsas dəyərlərdən biri də mədəniyyətdir. Bir millətin kimliyini təşkil edən keyfiyyətlərin cəmləşdiyi mədəniyyət anlayışı cəmiyyətdə qadına verilən dəyər ölçüsündə inkişaf etmişdir. Bu baxımdan türklər həmişə qadına yüksək dəyər vermiş, onları siyasi və ictimai həyatda mühüm vəzifələrə gətirmişlər. Əski türk dövlət ənənəsində qadınla kişi bəşəri dəyərlər baxımından bərabər hüquqlu varlıqlar kimi qəbul edilmişlər. Bu bərabərlik həyatın bütün sahələrini əhatə etməsə də, günümüzə qədər qadınların hüquq və vəzifələri zamanla dəyişmiş və onların cəmiyyətdəki azadlıqları daha genişləndirilmişdir. Tarix boyu qadınlar fitri bioloji və fiziki qabiliyyətləri ilə hətta kişilərin vəzifələrini də yerinə yetirmək gücündə olmuşlar.

Orta əsrlərdə türklərin İslamı qəbul etməsi ilə qadının cəmiyyətdəki nüfuzuna xələl gəlməmiş, əskinə daha güclənmişdir. Həmin dövrdən etibarən qadınlara göstərilən xüsusi diqqət onların ictimai-siyasi statusunun daha da yüksəlməsi ilə nəticələnmişdir. Bu baxımdan araşdırmada tarixi-sosioloji aspektdən qadının türk mədəniyyətində və dövlətçilik ənənəsində yeri və müasir cəmiyyətdəki mövqeyi üzərində dayanılır.

Açar sözlər: *Türk dövlətçiliyi, mədəniyyət, qadınlar, sosial vəzifələr, cəmiyyət.*

Abstract

Historically, women have played a crucial role not only in public life, but also in political and state life. The role of women in society has changed due to religion, culture, social structure and the demands of certain times. Additionally, a woman is one of the essential elements that make up a family. Because if the foundation of the family is well established, the society will live healthy, if the society is healthy, the state and statehood will be established and developed on solid foundations.

Culture is one of the main values that makes a nation a nation. The concept of culture, where the qualities that make up the identity of a nation are concentrated, has developed in the measure of the acceptance given to women in society. From this attitude, Turks have always given high value to women and appointed them to foremost positions in political and social life. In the old Turkish state tradition, men and women were considered equal beings in terms of human values. Although this equality does not cover all areas of life, the rights and duties of women have changed over time and their freedoms in society have been expanded. Throughout history, women have been able to perform even men's duties with their innate biological and physical abilities.

With the adoption of Islam by the Turks in the Middle Ages, the authority of women in society was not damaged, but rather strengthened. Since that period, the special attention paid to women has resulted in the further rise of their social and political status. From this perspective, the study focuses on the place of women in Turkish culture and tradition of statehood and their position in modern society from a historical-sociological aspect.

Keywords: Turkish statehood, culture, women, social duties, society.

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN HIRSIZLAR**WOMEN THIEF IN THE OTTOMAN STATE****Özlem Muraz BUDAK**

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye,

ORCID ID: 0000-0001-7882-9087.

Özet

Başkasına ait bir malı gizlice alma, çalma anlamına gelen hırsızlık, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Hırsızlık suçu için Türkler “uğrulama”; Araplar ise “sirkat/serika” tabirlerini kullanmışlardır. Hırsızlık suçları genel olarak kişilerin ihtiyaçlarını karşılayamamalarından veya hayatlarını idame ettirememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumlarda insanlar zarurettten dolayı böyle bir suçun içerisine girebilmektedir. Fakat bunların haricinde meydana gelen hırsızlık faaliyetlerinde zarurettten çok alışkanlık öne çıkmaktadır. Bu kişiler ihtiyaçlarını herhangi bir emek harcamadan, haksız ve kolay yolla ulaşmanın yollarını aramaktadır. Bu durum toplumda huzursuzluğa sebep olmaktadır. Tarih boyunca toplumlarda hırsızlık faaliyetleri hoş karşılanmamış ve kanunlar ile bu tür davranışlar sürekli olarak yasaklanmıştır. Bu tür davranışlarda bulunanlar ise çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Osmanlı Devleti mahkeme kararlarının kaydedildiği defterler olan Şer’iyye sicilleri, merkez ve taşrada her kesimden insanlar arasındaki hukukî ilişkilere dair kayıtları içerir. Bu kayıtlar Osmanlı aile hayatı, sosyal, ekonomi ve hukuk vs. birçok değerli veriler barındırması açısından özellikle tarihçiler açısından birincil kaynaklardır. Araştırma konusunun ana kaynağını YÖK’te yayınlanan Şer’iyye sicilleri transkripsiyonunu içeren tezler oluşturmaktadır. Çalışmada belirli bir yüzyıl ya da şehir tercih edilmemiş Osmanlı genelinde bizzat hırsızlık suçu işleyen, suça ortaklık eden kadın davalarından bazıları sondajlanarak incelenmiştir. İncelenen mahkeme kayıtları sonucunda suç ayrıntılarına ve de Osmanlı Şer’iyye mahkemelerinin bu suçlara verdiği cezalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Hırsızlık (Sirkat), Osmanlı, Şer’iyye mahkemesi

Abstract

Theft, which means stealing and stealing someone else's property secretly, has a history as old as human history. For the crime of theft, the Turks are "uğrulama"; The Arabs, on the other hand, used the terms "sirkat/serika". It arises from the inability of people to meet their needs or to sustain their lives in committing crimes of theft. In these cases, people may be involved in such a crime out of necessity. However, in the theft activities that occur apart from these, habit rather than necessity comes to the fore. These people are looking for ways to reach their needs in an unfair and easy way without any effort. This situation causes unrest in the society. Throughout history, theft activities have not been welcomed in societies and such behaviors have been permanently prohibited by law. Those who engaged in such behavior were sentenced to various punishments. Şer'iyye Registers, which are the books in which the court decisions of the Ottoman Empire are recorded, contain the records of the legal relations between people from all walks of life in the center and in the countryside. These records include Ottoman family life, social, economic and law, etc. They are primary sources, especially for historians, in terms of containing many valuable data. The main source of our research is the theses that contain the transcription of the Şer'iyye Registers published in YÖK. In the study, some of the cases of

women who committed theft, were complicit and even were involved in the extortion crime throughout the Ottoman Empire were examined by drilling. As a result of the court records examined, the details of the crime and the punishments given by the Ottoman Sharia courts for these crimes are included.

Keywords: Woman, Theft (Sirkat), Ottoman, Sharia court

Giriş

Başkasına ait bir malı gizlice alma, çalma anlamına gelen hırsızlık, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Hırsızlık suçu için Türkler “uğrulama”; Araplar ise “sirkat/serika” tabirlerini kullanmışlardır. Hırsızlık suçu, ilk zamanlar kişisel boyutta hatta intikam alma amacıyla yapılır iken toplumsal hayata geçiş ve mülkiyet düzeniyle beraber kamu güvenini bozan bir hal olarak değerlendirilmiş ve cezalandırma kapsamına girmiştir. Cezalar süreç içerisinde toplumlara ve dönemlere göre farklılık göstermiştir (Bardakoğlu, 1998, 384).

Kadim toplumlarda, dinlerde hırsızlık büyük suç ve günahlar arasında yer almakta idi. Sümerlerde hırsızlık ağır suçlar arasında yer almaktaydı –ki hele de bu suç bir kutsala ya da hükümdarın malına yapılmışsa ise hırsız ya ölümle cezalandırılır ya da çalınan malın otuz beş katını ödemekle cezalandırılırdı. Diğer yandan hırsızlık bir evin duvarını yıkmak suretiyle yapılmışsa hırsız öldürülerek o evin önüne gömülürdü. Eski İran hukukunda da hırsızlık suçu ağır suçlardan sayılmakta ve ölüm cezası verilmekteydi. Asur’da hırsızlık suçu için para cezasından ölüm cezasına farklılık gösterirken, 12 Levha Kanunu döneminde hırsız suçüstü yakalandığında hür ise köle yapılır köle ise kayalıktan atılarak ölüm cezası verilirdi. Eğer hırsız suçüstü yakalanmamışsa malın iki katı para cezasıyla cezalandırılırdı (Nacak, 2013, 16).

Eski Hint toplumunda hırsıza, mensup olduğu toplumsal sınıfa bağlı olarak çaldığı malın değerinin misliyle ödeme cezası verilirdi. Eski Yunanlılarda ise çalınan malın değeri, eylemin gece ya da gündüz işlenmesine göre değişmekle birlikte belli bir miktarın üstüyse ve gündüz işlenmişse ölüm cezasına çarptırılırdı. Belli bir miktarın altında ise para cezası ödenirdi. İslam öncesi Arap toplumunda eğer hırsızlık suçu toplumun ileri gelenlerinden birine yönelik işlenmişse olay hırsızlık sayılıyor ancak kendileri bu suçu işlerlerse bunu ganimet kabul ediyorlardı. Bu durum hırsızlığa ceza verilmediği anlamına gelmiyordu. Hırsızlık suçuna; kabileden kovulma, elin kesilmesi, hapis cezası ve dayak gibi cezalar verilirdi (Akalın, 2006, 26).

İslamiyet öncesi Türk Devletleri’nde hırsızlık suçu için dayak cezasından, organ kesimine ve idama kadar değişen cezalar verilirdi. Suçlar ve dolayısıyla cezaları ile bunların uygulanma şekilleri, zamana, mekâna, şartlara göre değişiklikler gösterebilmiştir. Bir suç ve cezası, bir Türk kavminde veya topluluğunda çok ağır görülüp ölüm cezası verilirken başka bir kavimde ise hafif görülüp ona göre cezalar verilmiştir. Kişilerin özel mülkiyetinin ihlali yani hırsızlık suçu çoğu kavme göre diğer suçlara nazaran hafif görülüp dayakla cezalandırılırken; örneğin Hunlar, Göktürkler, Bulgarlar ve Kırgızlarda ise ağır bir suç olarak kabul edilip, ölümle cezalandırılmıştır (Arık, 1995, 15).

Türklerin İslamiyet’e geçmesi sonrası kurulan Türk Devletleri’nde ise hırsızlık suçu yine örfi hukuka bağlı olarak idamla cezalandırılır yöntem ise genellikle kılıçla ikiye ayırma biçiminde uygulanırdı. Diğer taraftan İslam hukukunda hırsızlık suçunun cezası kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’de¹ elin kesilmesi olarak kaydedilmiştir (Erdoğan, 2019, 107-108).

¹ Maide suresi 38. Ayetinde “Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.”
<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/707/38-ayet-tefsiri.10.07.2023>.

İslam hukukunda çeşitli cezai yaptırımlar uygulanmaktaydı. Bunlardan en bilinen cezalar *had, kısas-diyet ve ta'zir*'di. Hırsızlık, İslam ceza hukukunda had suçlarından sayılmaktadır. Fıkıh terimi olarak *had*; Kur'an ve sünnete dayanan, kısas ve diyet dışında kalan cezaî yaptırımları ifade etmektedir (Akgündüz, 1987, 154). Genel anlamda hırsızlık, zina, kazf, sarhoşluk ve eşkıyalık suçları had kapsamında yer almaktadır. Had kapsamına giren suç ve cezalar diğer kısas-diyet veya ta'zir suç ve cezalarının kapsamından farklıdır. Bunun sebebi ise cinayet gibi suçlar kişinin özel hakkına girerken had cezası içeren suçlar toplum hakkını ihlal eden suçlardır (Bardakoğlu, 1996, 547-551). Hırsızlık suçlarında, çalınan şeyin geri iadesi ve geri iade mümkün değilse bedelinin verilmesi şeklinde iki hüküm uygulanırdı. Hırsızın ilk seferinde sağ eli kesilir ikinci kez hırsızlık yaparsa da sol ayağı kesilirdi. Bu cezalara rağmen yine kalkışırsa kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmemesi için başka uzvu kesilmez ancak tövbe edinceye kadar hapis cezası verilirdi (Akbulut, 2003, 176; Gelir, 2006, 30).

Osmanlı devleti başından itibaren kurduğu adalet sistemiyle diğer suçlara karşı olduğu gibi hırsızlık olayları içinde farklı önlemler almış, kanunnamelerle yasaklamış ve cezalar belirlenmiştir. Fatih Sultan Mehmet kanunnamelerinde hırsızlık suçu için, çalınan şeye ve çalanın maddiyatına vs. göre taz'ir, el kesme, para cezası gibi farklı cezalar yer almakta idi. Bu uygulamalar II. Beyazid dönemi kanunnamelerinde de devam etmiş, Yavuz Sultan dönemi ise bir defadan fazla hırsızlık yapanların asılması cezası uygun görülmüştür. Kanuni dönemi de önceki dönem kanunnamelerinin devamı niteliğindedir. Kanunnamelerin yanısıra dönemin şeyhülislamının fetvalarıyla da suçun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ebu Suud Efendi, Abdürrahim Efendi ve Feyzullah Efendi gibi şeyhülislamlar hırsızın elinin kesilmesine dair fetvalar vermişlerdir (Baytimur, 2018, 93-94).

Osmanlı da hırsızlık suçu için had cezası uygulanmakta aynı zamanda farklı cezalar verilmekteydi. Fakat had cezası için genel olarak Şer'iyye sicillerinde *el kesme* ifadesi kullanılmamış; *mucibince, şer'le hakkından geline, şer'le ne lazım gelirse icrâ oluna, şer'-i kadîm ile amel olub şer' ile lazım geleni icrâ, şer' ile lazım geleni icrâ eylesin* gibi tabirlerle ifade edilmiş ve uygulanması istenmiştir. Hırsızlık suçunda el kesme cezası dışında daha doğrusu had kapsamında ve şartlarında eksiklik durumunda ta'zir kapsamında uygulanan diğer cezalar ölüm, sürgün, hapis, kürek ve para cezasıdır (Koç, 2019, 269; Baytimur, 2018, 98; Menekşe, 1998, 117). *El kesme* İslam hukukunda hırsızlık suçunun cezası olarak öngörülmüş olsa da Osmanlı hukukunda yoğun uygulanan ya da her hırsızlık suçunda uygulanan bir ceza değildi (*Osmanağaoğlu/Karahasanoglu*, 2016, 684).

Tanzimat döneminde H.1256 ve H.1267 yıllarında yeni ceza kanunnameleri çıkarılmış, ihtiyaçlara binaen tam anlamıyla bir ceza hukuku sistemi sağlanamamış olsa da bu anlamda önemli bir gelişmelerdir. Bunlarla birlikte H.1274 yılında Fransız Ceza Kanunu ve ek olarak bazı şer'i hükümler de ilave edilerek Ceza Kanunname-i Hümayunu isimli bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme yine ihtiyaçların tümüne cevap veremese de o zamana kadar Osmanlı tarihi açısından laikliğe yaklaşık en gelişmiş ceza yasası olduğu ifade edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise Türk Ceza Kanunu kabul edilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2010, 42).

Çalışmada kaynak olarak Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nde yayınlanan ve Şer'iyye sicili transkript edilen tezlerden yararlanılmıştır. İncelememiz sırasında hırsızlık için idam cezası ya da alenen elin kesilmesi uygulamalarına rastlanmamıştır. Ancak farklı literatür çalışmalarında bu tarz cezaların uygulanmış olduğunu ve örneklerini görmekteyiz (Kankal, 1993, 197-201; Koç, 2019, 261-287; Menekşe, 1998; Baytimur, 2018, 91-108).

1. Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Kadın Hırsız Davalarına Bazı Örnekler

Osmanlı da mahkeme dava açmayla başlar davacının iddiasını ispatlaması, buna karşılık davalının savunma yapması ve mahkemenin kararı ile sonlanırdı. Osmanlı mahkemelerinin bütün safhaları halka açık olup tam anlamıyla tarafsızlık ve eşitlik esas alınmıştır. Bu durumun bir göstergesi de mahkeme kayıtlarında yer alan bölgenin ileri gelenlerinden oluşan bir nevi denetim mekanizması görevi de gördüğü ifade edilen şuhudu'l hal'dir (Taş, 2008, 38; Menekşe, 1998, 88,90).

İkrar; kısaca itiraf anlamında olup fıkıh terimi olarak ise kendisi aleyhine başkasına ait olan bir hakkı haber vermesi olarak tanımlanmaktadır (Koca, 2000, 38-40). Bu anlamda ilk dava örneği Karahisar-ı Sâhib(Afyonkarahisar) Kazası mahkemesine yansımış itirafla sonuçlanmış bir hırsızlık olayıdır. 1728 yılında mahkemeye yansıyan davada Karahisar-ı Sâhib(Afyonkarahisar) Kazasının Anbanas Köyünde yaşayan Halil Çelebi isimli kişi mahkemeye gelerek Âlime ve Ayşe isimli kadınları hırsızlık yaptıkları gerekçesiyle şikâyet etmiştir. Halil Çelebi mahkemede Rumeli Kıptilerinden olan Âlime ve Ayşe'nin, kendisine ait bir inci kafes, bir gümüş saç bağı ve dokuz gümüş düğme çaldıklarını ifade etmiştir. İddialar Âlime'ye sorulduğunda eşyaları kendisinin çaldığını itiraf etmiş ve ifadesi bu şekilde kaydedilmiştir (Şola, 2014, 72). Ancak hırsızlığın ne şekilde yapıldığına ve bu Kıpti kadınlara ne ceza verildiğine dair herhangi bilgi kaydedilmiştir.

1651 yılında Ayıntab Kazasında mahkemeye yansıyan başka bir olayda suça azmettiren bir kadının davası dikkat çekmektedir. Ayıntab'ın İbn Şeker Mahallesi sakinlerinden el-hâc Ahmet isimli şahıs Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Saadet isimli kadından şikâyetçi olmuştur. el-hâc Ahmet şikâyetinde kendi cariyesi Mercan'ın Saadet tarafından kandırılıp eşi Fatma'ya ait ziynet eşyalarını çaldırıldığını iddia etmiştir. Ayrıca Abdurrahman isimli bir şahsa 5 krş. para vererek cariyeleri Mercan'ı başka bir şehre götürüp orada ikamet eden Ali Paşa isimli bir şahsa 50 kuruşa satıp parasını Saadet hatuna getirdiğini duyduklarını anlatmıştır. Her ne kadar Saadet Hanım olayın azmettiricisi olduğunu kabul etmese de suçun diğer ortaklarının olayı doğrulayan ifadeleri sonucu gerek Fatma hanımın ziynet eşyalarının gerekse Ali Paşa'nın cariye için ödediği paranın geri verildiği anlaşılmaktadır (İlhan, 2015, 61). Davayı ilginç kılan bir yandan bir kadının diğer kadını suça azmettirmesi diğer yandan ise bir cariyenin zaafı doğrutusunda sahiplerine ihanet etmesidir. Dava bu şekilde kaydedilmiş herhangi bir ceza yer almamıştır. Ancak anlaşılan davacıların mağduriyetleri giderilmiştir.

Mahkemede davacının iddiasını ispatlaması şahit göstermesi davanın seyri ve adaletin yerini bulması açısından önemlidir. Aksi takdirde davalı direk itiraf etmediği sürece davacı şahit gösteremediği için davadan men edilirdi. Ayıntab'ın Kürtünciyan Mahallesi sakinlerinden el-hac Ali mahkemeye başvurarak yine aynı mahalle sakinlerinden Hüsna isimli kadından şikâyetçi olmuştur. Ali kendisine ait olan ve bir ay önce evinden çalındığını iddia ettiği bir don kazanı, teşt ve bir bakracı Hüsna da gördüğünü söylemiştir. Hüsna'nın mahkeme vekili olan babası el-hac Veli ise eşyaların Ali'ye ait olduğunu bilmediklerini ve 5 krş için kayıp şahıs Veli Beşe ve Seyyid Hüseyin Beşe tarafından Hüsna'ya rehin olarak verdiğini ifade etmiştir. Ancak mahkemede Ali'nin eşyalarını şahitlerle ispatlaması ve rehin vermediği, eşyaların çalındığına dair bir de yemin etmesi neticesinde eşyaların Ali'ye iadesi, vekil Veli'ye tembih edilmiştir (Candan, 2018, 257-258).

Diğer önemli bir hususta davalı kişinin suçu işlemediğine dair yemin etmesidir. Bu konuya örnek ilk dava Manisa'da Sofya isimli Hristiyan bir kadın hakkındaki hırsızlık suçlamasıdır. 1630-31 yılında Manisa'nın Ermenas Köyü ahalisinden Arslan isimli şahıs mahkemeye başvurarak evinden kaybolan mor kaftanın aynı köy sakinlerinden Sofya isimli Hristiyan kadında gördüğünü ifade ederek şikâyetçi olmuş ve geri iadesini talep etmiştir. Sofya ise ifadesinde bahsi geçen kaftanın 20 yıldır kendisine ait olduğunu ve aslının mavi renkli olduğunu

ancak birkaç yıl giyip boyattığını anlatmıştır. Bu ifade ve inkâr üzerine Arslan iddiasını ispat edemeyeceğini şahidi olmadığını söyleyip Sofya'ya yemin ettirilmesini talep etmiştir. Buna karşılık Sofya bahsi geçen kaftanın kendisine ait olduğuna ve Arslan'ın kaftanını çalmadığına mahkemede kendi dininde (yani İsa Alêyhisselâm üzerine) yemin etmiştir (Çetin, 2013, 161). 1672-73 tarihli 16 numaralı Konya Şer'iyye sicilinde kaydedilen davada Konya'nın Belviran Kazası Alibeyöyüğü sakinlerinden olan Ayşe isimli bir kadın mahkemeye başvurarak aynı köyden Ali, Fatma ve Abdülgani isimli şahıslardan davacı olmuştur. Ayşe ifadesinde bu şahısların gece evine girerek kaftan, sofraya bezi ve bazı eşyalarını çaldıklarını iddia etmiştir. Şahısların suçu inkârı üzerine mahkemece yemin talep olmuştur. Şahısların yemin etmesi üzerine Ayşe'nin yapacak bir şeyi kalmamış olsa gerek mahalle sakinlerinden de şikâyetçi olmadığını belirtmiştir (Kocabaş, 2017, 71). Ayşe'nin iddiasının ispatını yapamadığı anlaşılmaktadır. Davalıların yemin etmesiyle beraber Ayşe'nin iddiaları boşa çıkmıştır.

1855 yılında Safranbolu'da bir davada Çerçen Köyünde ikamet eden Hatice hatun aynı köy sakinlerinden Halime hatundan davacı olmuştur. Hatice hatun ifadesinde mahkeme tarihinden sekiz ay önce Halime hatunun gizlice evine girerek yüksek meblağda altın ve parasını çaldığını iddia ederek ya iadesini ya da harcadıysa da aynılarını talep etmiştir. Mahkeme Hatice'den iddiasının ispatını istemişse de Hatice şahit gösterememiştir. Bunun üzerine Hatice hatun davadan men edilmiştir. Yine Safranbolu Şer'iyye sicilinde kaydedilen 1855 tarihli diğer bir hırsızlık davasında durum biraz daha farklıdır. Bartın Kazasında yaşayan Kıpti taifesinden Fatma hatun, Ayşe ve Hanife isimli hatunlardan davacı olmuştur. Fatma hatun ifadesinde mahkeme tarihinden bir ay önce Ayşe hatun ve aynı kasaba halkından Paşa Mehmet Bey'in beslemesi Hanife isimli genç kızın, evine girerek sandığında bulunan yüklü miktardaki ziynet eşyası ve kıyafetini sandığını kırarak çaldıklarını ve paylaştıklarını iddia etmiş geri iadesini talep etmiştir. İddialar Ayşe'ye sorulduğunda kesinlikle inkâr ederken Hanife ise inkâr etmeyerek Ayşe'yi suçüstü görünce Ayşe'nin paniğe kapılarak kimseye söylememesi için kendisine bir miktar sus payı verdiğini itiraf etmiştir. Bu defa iddia sahibi Fatma'ya iddiasının ispatı istenmiş ancak ispatlayamamıştır. Dava düşmüştür(Canbaz, 2018, 433-434,482). Bu davadan her ne kadar davalının suçunu itirafta etse olayın ispatlanamaması durumunda davanın düştüğünü görülmektedir.

Hırsızlık olaylarının aile içinde yaşandığı durumlar da söz konusu olmaktadır. Bu duruma ilk örnek Rize mahkemesine yansımıştır. 1865 yılında Rize'nin eski adıyla Kandeve(Kırklartepesi) Köyünde ikamet eden Ömer mahkemeye başvurarak kız kardeşi Fatma'dan şikâyetçi olmuştur. Ömer şikâyetinde kısa bir süre önce aynı köyden İbrahim ile nikâhlanan kız kardeşinin düğün hazırlıkları sırasında kendi evindeki 253 kuruş değerindeki iplik, entari, sandık vs. gibi bazı eşyaları çalarak yeni evine götürdüğünü iddia etmiştir (Yıldız, 2017, 329). Ancak yine dava devamına ya da sonucuna dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Farklı bir örnek olarak 1898 yılında Burdur'un Karasenir Mahallesi sakinlerinden Osman Ağa mahkemeye başvurarak boşandığı eşi Makbule ve ailesini şikâyet etmiştir. Osman ifadesinde Derslik Mahallesinde ikamet eden eski eşi Makbule'nin, baldızı Habibe ve kayınvalidesi Fatma'nın yanlarında Ahmet isimli bir şahısla evine girdiklerini birçok eşyasını ve kıyafetlerini çaldıklarını ve kayınvalidesi Fatma'nın evine götürdüklerini iddia etmiş eşyalarının iadesini talep etmiştir (Top, 2016, 232). Ailece hırsızlık şüphesiyle karşı karşıya kalınan durumlarda söz konusu olabilmekteydi. 1668 yılında Kayseri'nin Molu köyü sakinlerinden Mehmet, mahkeme tarihinden bir hafta önce kendisi şehir dışındayken gece evinin duvarının yarılmak suretiyle eşyalarının çaldığını ifade ederek köy halkından el-hac Dilaver, karısı ve kızından şüphelendiğini başka kimseden şikâyetçi olmadığını ifade etmiştir. Belge devamından en azından mahkemece ya da ihtimal üzerine olsa gerek yine köy halkından şüpheli olarak Hüseyin Çelebi'nin sonrasında ise Ahmet isimli şahısların isimleri geçmiş, ancak Mehmet, adı geçen şahıslardan davacı olmadığını belirterek ısrarla el-hac Dilaver, karısı ve kızından davacı olduğunu ifade etmiştir (Sezer, 2008,

218). Davanın seyrine dair bir kayıt yer almamaktadır. Mehmet'in neye dayanarak ısrarla adı geçen aileden şüphelendiği ya da davasını da ispat ettiğine dair kayıt yoktur.

Çalışma konusu itibariyle incelediğimiz dava örneklerinde dikkat çeken bir husus olarak hırsızlık için tercih edilen mekânlardan birinin hamam olmasıdır. 1671 tarihinde Konya'nın Aynadar Mahallesi sakinlerinden Sadeh isimli Hristiyan bir hatun mahkemeye gelerek Saime hatundan şikâyetçi olmuştur. Sadeh hatun iki gün önce Şatır Bey denilen hamamda kıyafetlerinin ve bir kısım eşyasının yanındaki Fatma hatun tarafından alındığını ve eşyalarından bazılarını Saime hatuna verdiğini iddia ederek geri verilmesini talep etmiştir. Saime hatun ise iddiaları inkâr etmiş ve mahkemenin yemin isteğini yerine getirmiştir (Akbaş, 2018, 234). 1677 tarihli diğer davada Konya'nın Gallecerb Mahallesi sakinlerinden olan Sultan isimli Hristiyan hatun başka bir köyden Ayşe hatunu dava etmiştir. Sultan hatun mahkeme tarihinden bir gün önce Eski Bazar denilen mevkide bulunan kadınlar hamamında içerisinde gümüş kemer kuşak, gümüş bir muska ve gümüş bir bıçak bulunan bohçası kaybolmuştur. Sultan sonrasında bohçasını Ayşe hatunda gördüğünü iddia ederek geri vermesini talep etmiştir. İddia Ayşe'ye sorulduğunda ise bohçayı yerde bulduğunu Sultan'a ait olduğunu bilmediğini anlatmıştır. Sultan hatundan bahsi geçen eşyaların kendisine ait olduğuna dair ispat istenmiş ve iddialarını şahitlerle ispatlamıştır. Sultan'ın her parça kayıp eşyası farklı şahitlerle ispat etmiştir. Mustafa ve kuyumcu Ahmet, Fatî ve Nazlı isimli hatunlarla gümüş kemer kuşağın ve gümüş bıçağın Sultan'ın malı olduğuna şahitlik etmişler gümüş muska içinde şahit göstermesi talep olunmuştur (Akbaş, 2018, 168). Sultan hatundan diğer kayıp eşyası için de şahit istendiğinden davanın ertelendiği anlaşılmaktadır.

Kimi zaman hırsızlık davalarında davacı ve davalının anlaşmaya vardıkları görülmektedir. 1660 yılında Karahisâr-ı Sâhib Kazâsı'nın Deper köyünde yaşayan İsmihan hatun ile Ömer Çelebi'nin eşi Fatma arasında kıyafet hırsızlığı davası görülmüş netice olarak 300 kuruşa sulh yapılmıştır. Ömer Çelebi de eşi Fatma'ya kefil olmuştur. Ancak belgeden anlaşıldığı kadarıyla anlaşma sağlanmışken Fatma firar etmiş bunun üzerine İsmihan Ömer'in bir evine ve camız ineğine el konmuş ancak dava Âsitâne-i Sa'âdete taşınıp yapılan sulhun uygulanmasına karar vermesi üzerine İsmihan, Ömer Çelebi zimmetinden aldıklarını geri vermiş ve anlaşma sağlanmıştır. 1661 yılında Karahisâr-ı Sâhib Kazasının Kınık köyü ahalisinden Ali mahkemeye başvurarak aynı köyden Fatıma ve Hasan isimli şahısların evine girerek bir miktar eşyasını çaldıklarını iddia etmiş onlardan şüphelendiğini belirtmiştir. Şüphe dayanağı olarak ise Hasan'ın Fatıma'nın evinde namahrem yaşadığını söylemiştir. Şüpheliler olayı inkâr ederken Fatıma köy halkına sorulduğunda kendi halinde olmadığını söylemişlerdir (Kayar, 2019, 118-201). Kendi halinde olmadığı ifadesinden kastedilen zanlının isnat edilen suç/suçları işleyebileceği daha doğrusu bu anlamda bir şekilde adının çıkmış olması durumudur.

İfade ettiğimiz üzere Osmanlı hukukunda mahalle halkı, yaşanan herhangi bir olumsuz ve kötü olay karşısında sorumlu idi. Bu anlamda olayı aydınlığa kavuşturmak için her şeyi yapar aksi takdirde suçlu ortaya çıkmadığında meydana gelen zararı karşılamakla yükümlüydü. Bu nedenle genel anlamda asayişi huzuru bozan unsurları mahalleden uzaklaştırmak için uğraşılırdı. Bu birbirine kefil olma durumu mahalle yaşantısında sıkıntılı durumlarda kişilerin uyarıldığı, gerekirse tehdit edildiği ve işe yaramama durumunda ise kişinin mahalleden ihracını gerektirirdi (Çetin, 2014, 44-45). Merkepçi Mahallesi sakinleri Kamile ve eşi Hüseyin Beşe hakkında şikâyette bulunarak Kamile hatunun hırsız olup sürekli fesatlık yaptığını daha öncede bu huylarından dolayı başka mahallelerden kovularak buraya geldiklerini anlatmışlar ve en son yaptıkları hırsızlık eşyalarının evlerinden çıktığını ve sahibine iadesi talep etmişlerdir. Ayrıca fetva alınarak bu fesat karı kocasının mahalleden ihracına karar verilmiştir. Kayseri'nin Huand Mahallesi sakinlerinden Safiye hatun Şaban isimli şahıstan şikâyetçi olmuştur. İfadesinde ise mahkeme tarihinden sekiz ay kadar önce bazı giyim eşyalarının kaybolduğunu ve bu kaybolan eşyalarını Şabanların evinde gördüğünü söylemiştir. Bu olaydan dolayı olsa gerek Fatma firar

etmiştir. Olay Şaban'a sorulduğunda ise eşyaların Safiye'ye ait olduğunu itiraf etmiştir ancak tembih durumu doğmamıştır. Şüphelerin giderilmesi namına Fatma ortaya çıkana kadar davanın ertelenmesine karar verilmiştir (Bilgili, 2012 145-146).

Sonuç

Hırsızlık genel anlamda insanların zaruretten dolayı işledikleri bir suç olarak ortaya çıksa da süreç içerisinde daha çok alışkanlık öne çıkmaktadır. Bu insanlar ihtiyaçlarına emek harcamadan, kolay yolla ulaşmanın yollarını aramaktadır. Bu durum toplumda huzursuzluğa sebep olmaktadır. Tarih boyunca toplumlarda hırsızlık faaliyetleri hoş karşılanmamış ve kanunlar ile bu tür davranışlar sürekli olarak yasaklanmıştır. Bu tür davranışlarda bulunanlar ise çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Kadim toplumlarda/dinlerde hırsızlık büyük suç ve günahlar arasında yer almıştır.

Suçlar ve dolayısıyla cezaları ile bunların uygulanma şekilleri, zamana, mekâna, şartlara göre değişiklikler gösterebilmiştir. Bir suç ve cezası, bir kavimde veya toplulukta çok ağır görülüp ölüm cezası verilirken başka bir kavimde ise hafif görülüp ona göre cezalar verilmiştir. Osmanlı da hırsızlık suçu için had cezası uygulanmakta aynı zamanda farklı cezalar verilmekteydi. Hırsızlık suçunda el kesme cezası dışında daha doğrusu had kapsamında ve şartlarında eksiklik durumunda ta'zir kapsamında uygulanan diğer cezalar ölüm, sürgün, hapis, kürek ve para cezasıdır. *El kesme* İslam hukukunda hırsızlık suçunun cezası olarak öngörülmüş olsa da Osmanlı hukukunda yoğun uygulanan ya da her hırsızlık suçunda uygulanan bir ceza değildi. Konu edilen davalarda el kesme cezası ya da idam gibi ağır cezalara rastlanmamıştır. Genel anlamda mağduriyetin giderilmesi anlamında bilhassa suçun ispatının yapıldığı davalarda mağduriyetin giderilmesi anlamında malın iadesine rastlanılmıştır. Yine dikkat çeken cezalardan biri de ahali tarafından suçluların mahalleden ihraç edilmesi talebidir. Yine dikkat çeken önemli bir hususta kesinlikle iddiaların ispatı meselesidir. Nitekim bir dava örneğinde suçun itirafı söz konusuken davacının iddiasını ispat edememesi neticesi davanın düştüğü görülmektedir. Netice olarak Osmanlı da hırsızlık suçu farklı ceza uygulamaları görülmekte ve en azından incelenen davalar çerçevesinde idam ya da uzuv kesme gibi ağır cezalar yerine mağduriyetin giderilmesi adına malın iadesi ya da sulh yoluna gidildiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Akalın, Adnan. *İslam Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu Ve Çalınan Mal İle İlgili İhtilaflar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri,(İslam Hukuku)Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Akbaş, Fatma Betül. *1670-1671 Tarihleri Arasında Konya'nın Sosyal Ve Ekonomik Durumu (15 Numaralı Şer'îye Siciline Göre)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Akbaş, Emrah. *13 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1087-1088 / 1676-1677) Değerlendirme Ve Transkripsiyon*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Akbulut, İlhan. *İslam Hukukunda Suçlar Ve Cezalar*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52/1 (2003): 167-181. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000539.

Akgündüz, Ahmet. 1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikab Kanunnamesi, *Bellekten*, 51/199 (1987): 153-192. <https://doi.org/10.37879/Bellekten.1987.153>.

Arık, Feda Şamil. Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar I. Suçlar ve Cezalar, Tarih Araştırmaları Dergisi 17/28, (1995): 1-50. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000083.

Bardakoğlu, Ali. “Hırsızlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/ 384-396. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

------. “Had”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/ 547-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Baytimur, Suha Oğuz. “Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçları Ve Uygulanan Cezalar (1789-1839)”. *Studies Of The Ottoman Domain* volume 8/15 (2018): 91-108.

Bilgili, Rümeysa. *Şer’iyye Sicilleri Işığında Kadın: Kayseri Örneği (1700- 1720)*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Canbaz, Bayram. *2130 Numaralı Safranbolu Şer’iye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Candan, Bahar. *47 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (126- 267. Sayfalar Arası)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Çetin, Selman. *64 No’lu Manisa Şer’iyye Sicili*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
Çetin, Cemal. Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750), *Journal of History Studies*, Volume 6 Issue 6, p. 43-70, December 2014, S.44-45

Erdoğan, Ahmet. *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar Ve Cezalar (1559-1609)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2019.

Gelir, Burcu. *1680-1700 Tarihleri Arasında Ayntab (Gaziantep) Şehrinde Asayiş Problemleri Ve İslam-Osmanlı Ceza Hukuku Uygulamaları*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/707/38-ayet-tefsiri.10.07.2023>.

İlhan, Okan. *20 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (S.137-270) H.1060-1061/M.1650-1651*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Kankal, Ahmet. “Osmanlı Cezâ Hukukuyla Alâkalı İlginç Bir Belge”. Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi, 4/4 (1993): https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000338

Kayar, Büşra. *507 Numaralı Karahisâr-ı Sâhib Şer’iyye Sicili: Transkripsiyon Ve Değerlendirme*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kocabaş, Bahar. *1672-1673 Yılları Arasında Konya’da Sosyal Hayat (16 Numaralı Konya Şer’iyye Siciline Göre)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Koca, Ferhat. “İkrar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Koç, Mehmet. “Osmanlıda Ölüm Cezası Verilen Zina, Hırsızlık, Öldürme Ve Yaralama Suçları”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 33 (2019): 261-287.

Menekşe, Ömer. *17 ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Hırsızlık Suçu Ve Cezası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998.

Nacak, Mehmet. *Hırsızlık Suçu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Osmanağaoğlu-Karahasanoğlu, Cihan. *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçunun Algılanması Ve Cezalandırılma Şekilleri*, Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi, İstanbul, (13 - 14 Mayıs 2016): 657-707.

Sezer, Musa. *78/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H. 1078 - 1079/ M. 1668) Transkripsiyon Ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Şeyhanlıoğlu, Mustafa Emrah. *Hırsızlık Suçu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (Ceza Hukuku) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Şola, Erhan. *537 Numaralı Karahisar-ı Sâhib Sancağı Şer’iyye Sicili (1140-1142 H. / 1727-1729 M.)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Taş, Hülya. “Osmanlı Kadı Mahkemesinde “Şühûdü’l Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”. *Bilig*, 44 (2008):25-44.

Top, Gülsüm. *225 Numaralı Burdur Şer’iyye Sicili (H.1314-1316/ M. 1897-1898)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Yıldız, Arzu. *Şer’iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Rize’de Aile Hayatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2017.

18. YÜZYIL OSMANLI AYINTAB'INDA GÖRÜLEN EVLİLİKLERDE KADININ SÖZ HAKKININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

THE EVALUATION OF WOMEN'S VOICE IN MARRIAGES SEEN IN THE 18TH CENTURY OTTOMAN AYINTAB

Mine KARTAL

Dr., Tarih Ana Bilim Dalı,
ORCID ID: 0000-0002-3870-0518

Özet

Evlilik çeşitleri, Osmanlı'da kadının aile kurulum aşamasındaki seçme hakkını kullanıp kullanmadığını yansıtabilmektedir. Dolayısıyla bu konu, kadının kendi iradesi ile mi yoksa zorla mı evlilik yaptığının tespit edilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Osmanlı hukuk sisteminde buluğ çağına gelen kızın evlilikte mutlaka rızasının alınması gerekmektedir. Ancak bu kural, uygulamada kimi zaman toplum etkisinin gölgesinde kalmıştır. Ayrıca bu mevzu, Osmanlı Devleti gibi çok kültürlü bir coğrafyada bölgeler arasında da değişiklik gösterebilmiştir. Bu nedenle evlilik usulleri, 18. yüzyıl Ayıntab örneği üzerinden analiz edilmiştir. Yapılan bu çalışmada 18. yüzyılda Ayıntab mahkeme kayıtları temel alınarak evlilik türleri tespit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Amaç, tespit edilen belgeler doğrultusunda 18. yüzyıl Ayıntab'ında uygulanan evlilik çeşitlerine ışık tutmaktır. Burada öncelikle üzerinde durulan husus, kadının evlilik kararındaki söz hakkıdır. Sonrasında ise kadınların çeşitli toplumsal usuller ile evlendirilmeleri veya evlendirilmek istenmeleri neticesinde neler yaşandığı ortaya konulmak istenmiştir. Bu çerçevede mahkeme kayıtlarının verdiği bilgiler üzerine 18. yüzyıl Osmanlı Ayıntab'ında çeşitli evlilik türleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda akraba evliliği, berdel, ölen kardeşin hanımı ile evlenme ele alınmıştır. Eldeki bulgulara göre 18. yüzyıl Ayıntab'ında evlilikler gerçekleştirilirken büyük oranda kadınların hukuki haklarına riayet edilmiştir. Ancak bunun yanı sıra hukuk dışı uygulamalar da tespit edilmiştir. Bu çalışmada bir yandan evlilik türleri açıklanırken, öte yandan toplumun kadın üzerindeki etkisi yansıtılmak istenmiştir. 18. yüzyıl Ayıntab'ında Osmanlı hukukuna göre ailenin kurulum aşamasında buluğa ermiş bir kızın rızasının alınması gerekse de zaman zaman bu rıza kuralının ihlal edilmesi, evliliklerde kadın üzerinde toplumsal etkilerin izlerini göstermiştir. Dolayısıyla kadınların evlilik kararlarında hukuk dışındaki yaptırımların da etkisi gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu çalışmada, 18. yüzyıl Osmanlı Ayıntab'ında yapılan evliliklerde Osmanlı hukukunun ve toplumsal uygulamaların kadın üzerindeki etkisinin tahlili yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ayıntab, Hukuk, Evlilik, Kadın

Abstract

The types of marriage can reflect whether the woman used her right to choose in the family establishment phase in the Ottoman State Therefore, this issue is important in terms of determining whether the woman married voluntarily or by force. In the Ottoman legal system, the consent of the girl who has reached puberty must be obtained in marriage. However, this rule has sometimes been overshadowed by the influence of society in practice. In addition, this issue was able to vary between regions in a multicultural georaphy such as the Ottoman State.

* Bu çalışma, yazarın Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde Prof. Dr. Faruk Söylemez danışmanlığında Ekim 2022 yılında tamamladığı "18. Yüzyılda Osmanlı'da Kadın (Diyarbakir ve Ayıntab Karşılaştırmalı Örneği)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

For this reason, marriage methods were analyzed through the 18th century Ayıntab example. In this study, it was tried to determine and evaluate the types of marriage based on the court records of Ayıntab in the 18th century. The aim is to shed light on the types of marriage practiced in the 18th century Ayıntab in line with the documents identified. The first thing to focus on here is the right of women to have a say in the decision of marriage. Afterwards, it was aimed to reveal what happened as a result of the marriage of women through various social methods or their desire to be married. In this context, various types of marriage were determined in the 18th century Ottoman Ayıntab, based on the information provided by the court records. In this context, consanguineous marriage, berdel, marriage with the wife of the deceased brother are discussed. According to the findings, the legal rights of women were largely respected while marriages were made in Ayıntab in the 18th century. However, illegal practices have also been detected identified. In this study, on the one hand, the types of marriage were explained, on the other hand, the effect of society on women was tried to be reflected. In the 18th century Ayıntab, although the consent of a girl who reached puberty was required during the establishment of the family, according to Ottoman law, the violation of this consent rule from time to time showed the traces of social effects on women in marriages. Therefore, the effect of unlawful sanctions on women's marriage decisions has been observed. Therefore, in this study, the effect of Ottoman law and social practices on women in marriages made in the 18th century Ottoman Ayıntab will be analyzed.

Keywords: Ottoman, Ayıntab, Law, Marriage, Woman

GİRİŞ

Çocuk, kadın, erkek, ırk, dil din farkı gözetmeksizin herkes insan hakkına sahiptir. Söz hakkı, insan olmanın gerektirdiği bir haktır. Konusu her ne olursa olsun söz hakkı, bir toplumda bireyler arasında ne derece eşit ise o toplumda o denli adalet güçlüdür. Haklar, öncelikli olarak ailede başlar ve aile toplumun bir nüvesidir. Ailenin bireye bakışı, toplumun bireylere olan bakış açısını da yansıtır. Bu nedenle söz hakkı, öncelikli olarak aile içerisinde incelenmelidir. Bu bağlamda Osmanlı'da kadınların söz hakkına yönelik durumlar, ailenin kuruluş aşamalarındaki mahkemeye yansıyan kayıtlardan elde edilebilir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde aile hukuku, İslâm hukukuna göre şekillenmiştir. Dolayısıyla evlilik aşamasındaki hukukî kurallar, İslâm hukuku çerçevesinde 18. yüzyıl Osmanlı Ayıntab'ındaki uygulamalar ile değerlendirilmiştir.

İslâm hukukunda bir kişinin biyolojik olarak ergenlik dönemine ulaşmasına buluş, buluşa erişen kişiye de baliğ denilmiştir. Buluş çağına erişen kişiler, edâ ehliyetini de kazanmış olurlar (Bardakoğlu, 1992: 413-414). Edâ ehliyetine sahip kişiler, kendi evlilik kararlarını kendileri verebilirler. İslâm'da, evlenme ehliyetine sahip olan kişilerin irade beyanları yani rızalarının alınması şartı bulunmaktadır (Cin ve Akgündüz, 2017: 511). Nikâh akdi yapıldığı sırada aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının veya temsilcilerinin uygun şekilde irade beyanını açıklaması, evlilikte rızanın arandığını açıkça göstermektedir (Atar, 2007: 114). İslâm hukukunu temel alan Osmanlı'da da evlenme ehliyetine sahip olan çiftin yani hem kadının hem de erkeğin rızasının alınmasından sonra evlilik mümkün olmaktadır (Savaş, 1992: 514).

18. yüzyıl Ayıntab'da evlilik tesis edilirken, ergenliğe erişmiş kadınların rızasının yani söz hakkının alınması gerektiğine yönelik çeşitli mahkeme kayıtları tespit edilmiştir. Bu bağlamda Ayıntab'ın Şhreküstü mahallesinden es-seyyid Ömer, Ehli Cefa mahallesinden Ümmühan isimli bîkr-i baligaya (buluşa ermiş evlenmemiş genç kız) dava açarak dokuz ay önce Ümmühan'ın buluşa ermiş iken yüz kuruş mukaddem ve yüz kuruş muahhar mehir tesmiyesiyle babası tarafından kendisine nikâhlandığını, fakat Ümmühan'ın nikâhtan haberi

olmadığını söyleyerek evlilikten kaçındığını iddia etmiştir. Bunun üzerine babasının kendisini nikâhladığını kabul etmediği ve nikâhtan haberi olmadığına dair Ümmühan'ın yemin etmesiyle mahkeme tarafından nikâhın geçersizliğine karar verilmiştir. (GŞS 127, H. 1185-1186: 83-1). Bu mahkeme kaydı, Osmanlı'da buluğa ermiş bir kızın rızası olmadan hukuken evlendirilemeyeceğini yansıtmaktadır.

Buna benzer bir örnek de Ayıntab'ın Kastal mahallesinde yaşanmıştır. Ali isimli kişi Fatma'ya dava açarak dört sene önce Fatma'nın nikâh ve evliliğe rıza vermesi ve annesi Emetullah'ın velayeti ile Fatma ile nikâhlandığını ifade etmiştir. Ancak Fatma'nın söz konusu nikâhı inkâr ederek başkasıyla evliliği istediğini iddia etmiştir. İddiaların açıklığa kavuşması için davacı Ali'den davasına yönelik şahit göstermesi istenmiş, fakat Ali şahit gösterememiştir. Bunun üzerine davacı Ali ile nikâhlanmaya izin ve rıza vermediği ve annesi Emetullah'ın nikâh akdinden haberi olmadığına dair davalı Fatma'ya yemin teklif edilmesi ve Fatma'nın da yemin etmesi üzerine Ali'nin davası reddedilmiştir (GŞS 53, H. 1115: 168-1).

18. yüzyıl Ayıntab mahkemesine yansıyan bu kayıtlar, velâyet altında bulunmayan yani buluğ çağına gelmiş olan kız adına ailesi tarafından nikâh akdi yapılması durumunda kızın evliliğe rızası yok ise bu nikâhın mahkeme tarafından iptal edilmiş olduğunu göstermektedir. Böylece buluğ çağına gelmiş olan kızın evlilikte rıza hakkı korunarak kendisi adına yapılan nikâh mahkeme tarafından kabul edilmemekteydi. Bu kayıtlar, bir yandan yapılacak evliliklerde buluğa ermiş bir genç kızın söz hakkının bulunması gerektiği şartını gösterirken diğer taraftan 18. yüzyıl Ayıntab'ında genç kız adına ailesi tarafından alınan evlilik kararı karşısında, kızın kendisine dayatılan evliliği reddederek özgürce mahkemede kendisini ifade ettiğini göstermektedir.

18. yüzyılda Ayıntab'da kızının evlilikte rızası olmadığı gerekçesiyle vaadinden dönmek zorunda kalan babalar da bulunmaktaydı. Şöyle ki: Ayıntab'ın Ehli Cefa mahallesinden İbrahim oğlu Yusuf, Mehmed adlı kişinin bir sene önce vekâleten kızı Hatice'yi kendisine vermeye vaad ettiğini kendisi de elli kuruş mehir vermeye razı olduğunu ancak mahkemeden izinnameyi aldığı anda ise nikâh olacakken nikâhtan kaçındığını iddia etmiştir. Mehmed ise kızı Hatice'yi davacı Yusuf'a elli kuruş mehir ile vermeye vaad ettiğini, lakin kızının rızası olmadığı için nikâhın yapılmadığını ifade ederek davayı reddetmiştir. Mahkeme kızın rızasının olmaması sebebiyle Yusuf'un davasını reddetmiştir (GŞS 73, H.1134-1135: 62-1). Görüleceği üzere kız babası, kızı adına erkek tarafına vekâleten nikâh sözü verdikten sonra kızının nikâhta rızası olmadığı gerekçesiyle nikâh sözünün yerine getirilemeyeceğini bildirilebilmiştir.

18. yüzyıl Ayıntab'a ait belgeler değerlendirildiğinde buluğa erişen kızların rızaları olmadan hukuken evlendirilemeyecekleri anlaşılmıştır. Evlilik kararı aşamasında kızın rızasının gözetilmesi, kadının haklarına ve isteklerine saygı duyulan bir hukuk sisteminin varlığına işaret etmektedir.

1. Ayıntab'da Evlilik Türleri

Osmanlı hukukuna göre buluğa ermiş bir kızın evliliklerde söz hakkı varken uygulamada durumun tam olarak nasıl olduğunu anlayabilmek amacıyla 18. yüzyılda Ayıntab mahkeme kayıtları temel alınarak bazı evlilik türleri tespit edilmiştir. Böylece tespit edilen belgeler doğrultusunda 18. yüzyıl Ayıntab'ında uygulanan evlilik çeşitlerinde hukukî ve toplumsal uygulamalara göre kadının evlilik kararındaki söz hakkı belirlenmek istenmiştir. Zira evlendirilme usulleri, kadının o toplum içerisindeki söz hakkını yani kadının evlilik kararı aşamasındaki tercihini yansıtmaktadır.

1.1.Velâyeten Evlendirilme

Evlilik türleri, genel itibariyle evliliğin soy içerisinde olup olmadığı ve eş sayısına göre belirlenmiştir. Velâyeten evlendirilmede ise evlilik kararını kimin verdiği ve buluş çağı ön plandadır. Bu bakımdan 18. yüzyıl Osmanlı Ayıntab'ında görülen evlilik kararlarında kadınların söz hakkını kullanmış olup olmadıklarını anlayabilmek gayesiyle velâyeten evlendirilmeler, bu kısımda değerlendirilmeye alınmıştır.

Klasik İslâm hukuku, evlenecek kişiler için bir evlenme yaşı tespit etmemiştir. Tarafların cinsel birleşmeleri ancak buluş çağından sonra mümkün olduğundan İslâm, evlenme için muayyen bir yaşı doldurmak şartını aramamıştır. Buna karşılık, küçüklerin ve mümeyyiz olmayan balıkların ancak velileri tarafından evlendirilebilecekleri esası kabul edilmiştir. Bu durumda küçüğün ve mümeyyiz olmayan balığın, evliliğin gerçekleşmesi için rıza beyanında bulunmasına ihtiyaç yoktur.² (Cin, 1974: 64; Dönmez, 2011: 437-438; Ekinci, 2021: 97).

Kişinin bizzat evlilik akdi yapabilmesi için buluş çağına erişmiş olması gerekmektedir (Karaman, 2019: 74-75). Buluş çağına gelmemiş kişiler yakın akrabalarının velâyeti altında bulunmaktadır. Bu kişiler, ancak velâyeti altında buldukları kişilerin kararıyla evlenebilirler. Kanunî temsilcisi sıfatıyla başkasını evlendirme yetkisine sahip olan kişiye “veli”, bu yetkiye ise “velâyetü'n-nikâh” denilmiştir (Atar, 2007: 115). Baba ve dedenin velâyeti zorlama yetkisine (veli-yi mücbir) sahiptir. Bu yetkiye sahip veliler tarafından evlendirilen kişiler, buluşa erdiklerinde kendileri adına yapılan evliliğe itiraz edebilme hakkına sahip değildirler (Aydın, 2018: 57). Ancak baba ve dede dışındaki velilerin kıydığı nikâhı çocuk buluşa erdiği zaman bozabilir (Ekinci, 2021: 439). Bizzat evlenme ehliyetleri bulunmayan küçüklerin velileri tarafından evlendirilmeleri, fakihlerin çoğunluğunca caiz görülmüştür (Karaman, 2019: 74-75). Osmanlı'da da küçük kız çocukları reşit olmadan velileri tarafından uygun görülen adaylar ile evlendirilmişlerdir (Yıldırım, 2015: 281-282).

18. yüzyıl Ayıntab mahkemesine yansıyan kayıtlarda da velileri tarafından evlendirilen çocuklar tespit edilmiştir. Bu kayıtlar içerisinde babası ve babasının babası dışındakiler tarafından velâyeten evlendirilen buluş çağına ermemiş kızların buluşa erince evliliklerini feshetme hakkına sahip oldukları sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı'da velâyeten evlendirilmiş olan küçük kızların buluşa erdiği anda, evliliğini feshettirdiğine dair birçok örnek mevcuttur (Aydın, 2018: 26-27; Budak, 2022: 1418). Ancak baba ve babalarının babaları tarafından velâyeten evlendirilen kızlar ise buluş çağına geldiklerinde kendileri adına kıyılan nikâhlarını feshedemezlerdi. Bu cümleden olarak Ayıntab'ın Şehreküstü mahallesinden Aişe isimli buluşa ermiş kız, nikâhlısı Mustafa'ya dava açmıştır. Aişe, küçük iken kardeşi Mehmed tarafından Mustafa'ya nikâhlandığını, ancak buluşa erdiğinde nikâhını fesh ettiğini iddia ederek Mustafa'dan ayrılmayı talep etmiştir. Ancak davalı Mustafa ise Fatma'nın babasının oğlu Mehmed'i vekil ettiğini, dolayısıyla Aişe ile veli-yi mücbir yani zorlama yetkisine sahip veli izniyle nikâhlandıklarını ve nikâh sonrası yedi ay boyunca Aişe'nin babasının kendi şehirlerinde olduğunu ve kızını gönderip zifâf ettirdiğini bildirmiştir. Ayrıca Mustafa söylediklerini destekleyecek bir fetva ve şahitlerin ifadeleriyle de söylediklerinin doğruluğunu ispatlamıştır (GŞS 73, H.1134-1135: 118-1). Netice itibari ile söz konusu evliliği istemediği için böyle bir yola başvurup haksız bulunan Aişe ise açtığı davadan hiçbir şey elde

² Halil Cin, *Osmanlı Hukukunda*, 64., İslâm fihhinde insanın söz ve eylemlerinin sebep ve sonuçlarını idrak edebilme ve bu idrake uygun biçimde iradesini kullanabilme gücü temyiz olarak ifade edilir. Temyiz kudretine sahip kişiye ise mümeyyiz, temyiz çağına ulaşmamış kişiler “gayrû'l mümeyyiz” olarak nitelendirilir. Bk. İbrahim Kafi Dönmez, “Temyiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/437-438. Bu konuda ayrıca bk. Bu devrede çocuğun (sagîrin) tam vücut ehliyeti vardır, ancak edâ ehliyeti hiç yoktur. Dinen mükellef olmadığı gibi, cezâi ehliyeti de yoktur. Alışveriş gibi hiçbir akid yapamaz. Lazım gelen işleri veli veya vasisi onun adına yapar. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 97.

edememiştir. Dolayısıyla küçükken babası tarafından velâyeten evlendirilen kız, ergenliğe erişse dahi kendisi adına yapılan evliliği kabul etmek zorunda kalmıştır. Yani kendisi adına verilen evlilik kararında söz hakkı verilmemiştir. Kızın küçük olması yani buluğ çağına ermemiş olması halinde onun rızası değil de babasının kararı nikâh akdinde geçerli olmuştur.

Veli-yi mücbiri tarafından velâyeten evlendirilen küçük kızlar, büyüdüklerinde kendi adlarına yapılan nikâhı istemeseler de bu durumu kabullenmekten başka çareleri yoktu. Örneğin, Hasan oğlu Hasan, Ayıntab yakınlarında bulunan Mağarabaşı isimli mahalde oturan Mustafa kızı Elife isimli biki-i balığaya dava açarak onbeş sene önce Elife sagire iken babasının vefat etmiş olmasından dolayı velisi olan babasının babası Elife'yi beş kuruş mukaddem ve muahhar mehir tesmiyesiyle kendisine nikâhladığını belirtmiştir. Ancak Elife'nin bu evliliği istemediğini iddia ederek konunun sorulmasını talep etmiştir. Elife ise kendisine yöneltilen bu iddiaları inkâr edince şahitlerin ifadelerine başvurulmuştur. Şahitlerin ifadeleri neticesinde Hasan'ın iddiasının doğrulanması ile nikâhın sahih olduğuna karar verilmiştir (GŞS 78, H.1131-1139: 124-3). Bu kayıta babasının babası tarafından velâyeten evlendirilen kızın kendisi adına yapılmış olan nikâhı feshedemeyeceği açıkça görülmektedir.

18. yüzyıl Ayıntab'ında buluğ çağına ermemiş kızların nikâh kararını velilerinin vermiş olduğu çeşitli örnekler mevcuttur. Dolayısıyla bu kişileri velileri temsil ettiğinden onlara kendi evlilik kararlarında söz hakkı verilmemiştir. Ancak buluğa ermiş bir kızın izni ve rızası olmadan onun adına yapılan nikâh, hukuken geçersiz sayılmaktaydı. Nitekim Ayıntab'ın Ammu mahallesinden es-seyyid Mehmed, el-hac Ebuderda'ya açtığı davada, babası seyyid Abidin Çelebi'nin el-hac Ebüdderda'dan buluğ çağına ermiş Zeyneb isimli kızını kendisiyle evlendirmek için istediğinde Ebüdderda'nın rıza verdiğini bildirmiştir. Ancak seyyid Mehmed'in ifadesine göre Zeynep, buluğa erdiği için ondan izinsiz babasının yaptığı nikâhın caiz olmadığı bildirilerek Ebuderda'ya soru sorulmasına dahi gerek duyulmadan Mehmed'in davası mahkeme tarafından reddedilmiştir (GŞS 75, H.1135: 237-2).

Velâyeten evlendirilme örnekleri, genellikle yapılan nikâhın feshedilmesi veya kabul edilmemesi durumlarında mahkemeye yansımıştır. Ancak velâyeten evlendirilen kız, buluğ çağına geldiğinde kendisi adına yapılan nikâhı kabul etmiş olduğunu da mahkemeye bildirebilmiştir. Nitekim Ayıntab'ın Şarkiyan mahallesinden es-seyyid şeyh Mehmed Efendi kızı şerîfe Halime, bir sene önce amcası Musa oğlu Ali'nin kendisini el-hac Ali oğlu el-hac Mustafa ile ikiyüz kuruş muaccel ve ikiyüz kuruş müeccel mehir tesmiyesiyle velâyeten evlendirdiğini, şimdi ise kendisinin buluğa erip reşit olduğunu belirterek velisi olan amcası Ali'nin kendisini Mustafa'ya nikâhlanmasını rızası ile kabul ettiğini mahkemeye kaydettirmiştir (GŞS 79, H.1140: 295-1). Bu tür bir velâyeten evlendirilme örneğinde kadının söz hakkını kullanıp kendisi adına karar verilen evliliği reddetme hakkı bulunur iken evliliği kabul etmiş olduğu görülmektedir.

18. yüzyıl Osmanlı Ayıntab'ında küçük kızların velâyeten evlendirilmiş olmasına yönelik çeşitli kayıtlar tespit edilebilmiştir. Bu bağlamda velâyet altında bulunan kızlar, velâyet sahibi kişiler tarafından evlendirilebilmişlerdir. Küçük kız, velâyet altındayken babası ve dedesinin kendisi adına yapmış olduğu nikâhı buluğa erdiğinde feshedemezken babası ve dedesi dışındaki kişiler tarafından velâyeten yapılan nikâhını ise buluğa erdiğinde feshedebilmiştir. Dolayısıyla babası ve dedesi tarafından velâyeten evlendirilen küçük kızların kendileri adına evlilik kararı verilmesinde maalesef söz hakları yoktu. Babası ve dedesi dışındaki velileri tarafından küçük yaşta evlendirilen kızlara ise evlilik kararındaki söz hakkı, buluğ çağına eriştiği andan itibaren verilmiştir.

1.2. Akraba Evliliği

Bağlı bulunulan devletin hukuk kurallarında yer almayan evlilik usulleri o toplumun geleneklerini yansıtmaktadır. Bu tür geleneklerden biri de yakın akraba ile evliliğidir.

İslam hukukunda kan hısımları, evlilik hısımları ve süt hısımları evlenme yasağı olan akrabaları oluşturmaktadır (Akyüz, 1989: 285-287). Kan hısımlığı sebebiyle; anne ve baba ile dede ve ninenin çocukları, evlenmeden doğan hısımlık sebebiyle; erkekler için üvey anne ve üvey nine, kayınvalide ve eşin her iki taraftan nineleri, üvey kızlar ve bu durumdaki kız torunlar olup kadın açısından da aynı derecedeki akrabalar, süt hısımlığı dolayısıyla ise; çocuğu öz annesi dışında emziren kadın ve onun belli derecedeki yakınları evlenilmesi yasak olan akrabalar içerisindedir (Öğüt, 2003: 388). Bu guruplar içerisine girmeyen akrabalar ise birbirleriyle evlenebilmişlerdir.

Akraba ile evlendirilmek istenen kız, buluğa ermiş ise rızası olmadan nikâh yapılmasının hukukî bir geçerliliği yoktu. Nitekim Ayıntab'ın Argın köyünden Hamza, Halime isimli bibr-i baligaya dava açarak Halime'yi üç sene önce sagire iken babası İsmail'den büyük oğlu için istediğinde babasının da bu isteği onayladığını belirtmiştir. Hamza, Halime'nin babası vefat ettikten sonra buluğa erdiğinde onun büyük oğlu Mehmed veya diğer oğlu Ali veya kardeşi oğullarından birine rızasıyla nikâhlanmasını istemiştir. Anlaşılacağı üzere Hamza, Halime'nin akrabayla evlenmesi için akrabadan erkekleri Halime'nin seçimine sunmuştur. Ancak Halime, amcasının tüm ısrarlarına rağmen kesinlikle evlenme adayı olarak sunulan erkeklerden herhangi biriyle nikâha rızam yoktur diyerek teklifleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine mahkeme, Hamza'nın davasını reddetmiştir (GŞS 75, H.1135: 106- 1).

Aşiret içerisinde de akraba evlilikleri tercih edilebilmiştir. Mesela; Ayıntab'ın Akyol mahallesinde Molla Ebubekir'in akrabasından Rişvan el-hac Mehmed 'in buluğa ermiş kızı Fatma'nın kendisi ile nikâhlandığını ve sonrasında anlaşarak boşandığını bildirdiği bir mahkeme kaydında aşiret içerisinde bir akraba evliliğinin yapılmış olduğu anlaşılmıştır (GŞS 103, H. 1159, 239: 1). Bu evlilik kararı alınırken ise kadının söz hakkını kullanıp kullanmadığı belirlenemese de bu kararın alınmasında ailelerin büyük bir etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

İncelenen sicillerden elde edilen sonuca göre akraba evliliği, özellikle velayeten evlendirme örneklerinde müşahede edilmektedir. Örneğin; Ayıntab'ın İbni Şeker mahallesinden Molla Ebubekir, vefat eden el-hac Osman kızı Zeyneb'in ninesi el-hac Temame'ye açtığı miras davasında, küçük Zeyneb'in kendisinin amcasının kızı olduğunu, dört sene önce velayeti sebebiyle Zeyneb'i küçük oğlu Osman'a yüz elli kuruş mehr-i muaccel yüz elli kuruş mehr-i müeccel ile nikâhlandığını belirtmiştir (GŞS 56, H.1117: 39-3). Bu davada babası vefat ettiği için amcasının oğlunun velâyetinde bulunan küçük yaştaki bir kızın akrabası ile nikâhlandığı görülmektedir. Bu kayıt, velâyeten bir akraba ile evlendirilen küçük kızın evlilik kararındaki söz hakkını göstermemektedir. Ancak bu küçük kız yaşıyor olsaydı buluğ çağına eriştiğinde kendisi adına yapılan bu evliliği istemezse ise kabul etmeme hakkı vardı. Zira bu evlilik, veli-yi mücbir yani babası veya babasının babası tarafından yapılmadığı için küçük kız buluğa erdiğinde bu nikâh kabul etmeyebilirdi.

Velâyetle gerçekleştirilen bir başka nikâh kaydında yine akraba evliliğinin tercih edildiği görülmektedir. Ayıntab'ın Kürkciyan mahallesinden olup vefat eden Osman'ın küçük kızı Fatma'nın amcası ve velisi Mustafa, sagire Fatma'yı küçük oğlu Mehmed'e yüz elli kuruş

mehr-i muaccel ve yüz elli kuruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle velâyeten nikâhladığını mahkemeye kaydettirmiştir (GŞS 59 H.1120-1121: 332-3). Bu kayıta küçük kız, velâyetle amcası oğlu ile nikâhlanmıştır. Küçük kızın bu evliliği isteyip istemediği ise ancak buluş çağına geldiğinde anlaşılabilir.

Nikâh feshi için mahkemeye yansıyan kayıtlarda da akraba evliliklerinin yapıldığı ya da yapılmak istendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ayıntab'ın Nizip kasabasından Hüseyin, Halime isimli buluşa ermiş genç kıza dava açmıştır. Davada, Halime'nin nikâhlı hanımı olmasına rağmen evliliği kabul etmediğini iddia ederek nefsinin evliliği kabullenmesi için Halime'ye tembihte bulunulmasını talep etmiştir. Ancak Halime cevabında kendisi küçükken babası el-hac Süleyman'ın vefat ettiğini, amcası el-hac Ganem'in velâyeten kendisini oğlu Hüseyin'e nikâhladığını, ancak iki sene önce balığa olduğu anda ise hıyar-ı buluş (buluş sebebiyle nikâhı feshettirme muhayyerliği) ve şahit gösterip nikâhını fesh ettiğini ifade etmiştir. Hatta Ayıntab'da hâkim Mevlana Ali Efendi huzurunda nikâhının feshine hüküm verilmiş olduğunu söyleyip buna dair hücceti çıkarması ve şahitlerle de ifadelerini ispat etmesi üzerine davacı Hüseyin'in davası reddedilmiştir (GŞS 69, H.1130-1131: 78-3). Bu kayıta amcası tarafından velâyeten küçük kız adına yapılan akraba evliliğini kızın buluş çağına geldiğinde kabul etmediği görülmektedir.

Bu kısımda akraba evlilikleri velâyeten evlendirilme örnekleri özellikle üzerinden incelenmiştir. Zira Osmanlı'da buluşa ermiş bir kızın akraba ile evlenmesinde kural değişmeyerek hukukî olarak kızın rızasının yani söz hakkının bulunması gerekmektedir. 18. yüzyıl Ayıntab'ında velâyeten gerçekleştirilen akraba evlilikleri, kızların ebeveynlerinden birisinin vefatı halinde küçük kız üzerinde velâyet hakkı olan kişiler tarafından tercih edilebilmiştir. Bu tür evlendirmelerde buluş çağına kadar kızların söz hakkı bulunmamaktaydı.

1.3. Şigâr (berdel)

Toplumun gelenek ve törelerine göre gelişen bazı evlilik kuralları bağlı bulunulan devletin hukuk kuralları içerisinde yer almasa dahi toplumca uygulanabilmişlerdir. Şigâr da toplumun geleneklerine göre oluşturulmuş bir evlilik türüdür.

Şigâr, iki erkekten her birinin velisi oldukları kızı takas suretiyle birbirlerine mehir olmaksızın nikâhlandıkları bir evlilik türüdür (Güleç, 2010: 142; Donuk, 1982: 161). Örneğin: iki erkeğin mehir olmaksızın kız kardeşlerini birbirine karşılık olmak üzere evlendirmeleridir (Bilmen, 1988: 6). Araştırmalarda özellikle cahiliye dönemi Araplarında sıklıkla bu nikâhın yapıldığı belirtilmektedir (Karaman, 1989: 46). Bu nikâhın tercih edilmesindeki maksat ise kadınlara yapılan mehir ödemelerinden muaf olmaktır. Ancak mehrin bulunmayışı açısından bu nikâh türünün sahihliği din âlimleri arasında tartışmalı bir mevzu olarak kalmıştır.

18. yüzyılda Ayıntab'da da nadir de olsa berdel türü evliliklere rastlanılmıştır. Nitekim Ayıntab'ın Hacı Baba mahallesinden Hasan isimli kişi bir ay önce gece vakti evine Ali'nin iki arkadaşıyla gelip on kuruş değerinde bir sim kumaş, altı kuruş değerinde bir küpe, iki kuruş değerinde bir top keten ve kızı Hadice isimli bıkır-i balıgayı (daha önce evlenmemiş kız) alıp kaçtığını ifade etmiştir. Ancak sonrasında kaçırılan kızının rızasıyla Ali'ye nikâhlandığını söz konusu eşyaları Ali'den almak için dava edecekken aralarına arabulucular girip dava konusu eşyalardan on kuruş değerinde olan kuşağı Ali'nin teslim ettiğini bildirmiştir. Ayrıca Ali'nin babası Bilal'in ise kendi kızı Fatma'yı oğlu Yusuf'a nikâhladığını eşya ve diğer davalardan kendisi ve oğlu Yusuf'un Bilal ve Ali'ye yönelik herhangi bir davalarının olmadığını bildirmişlerdir (GŞS 90, H. 1149: 149-1). Bu belgede Hasan isimli kişinin evinden bazı

eşyalarla birlikte kızını da alıp götürən Ali, kaçırdığı kızla nikâh yapıp evlenmiştir. Hasan'ın kızını kaçıranlara açtığı davada arabulucular sayesinde evden kaçırılan kuşağın geri verilmesi ve hırsızlık yapan Ali'nin babasının kendi kızını oğlunun hırsızlık yaptığı evin sahibinin oğlu ile nikâhlanması, kaçırılan kıza karşılık kaçırılardan kız alınarak uzlaşmaya varmış olduklarını gösterdiği gibi aynı zamanda berdel türü bir evliliğe de işaret etmektedir. Zira kaçırma yoluyla yapılan evlilikte kişilerin isteği varmış gibi görünse de iki aile arasındaki anlaşmazlığı sonlandırmak için kız kaçırın erkeğin babasının kendi kızını oğlunun kız kaçırdığı ailenin oğlu ile evlendirilmesinde evlilik kararında kişisel tercihlerin değil de uzlaşmanın ön planda olduğu anlaşılmıştır. Daha açık bir ifade ile bir nevi değiş tokuş usulü ile iki ailenin kızları ve erkekleri birbirlerine karşılıklı olarak evlendirilmişlerdir. Dolayısıyla evlilik kararında evlenecek kişilerin söz hakkı değil, ailelerin sözü geçerli olmuştur.

Berdel türü evlilikte değiş-tokuşa giren bir çiftin gönüllü olduğu farz edilirse, öteki çiftin istemediği halde yakınları tarafından evlenmeye zorlanma ihtimalinin bulunması da bir sorun olarak görülmüştür. Örneğin ağabeyin evlenebilmesi için kız kardeşi istemediği bir eş adayına evet demek mecburiyetinde kalabilmiştir (Güvenç, 1993: 45). Dolayısıyla yetişkin bir kızın evlilikteki söz hakkı, ailesi tarafından yok sayılabilmektedir. Bu evlilik türü, çok nadir de olsa 18. yüzyıl Osmanlısında da görülmüştür. Nitekim Ayıntab mahkemesine yansıyan Hicri 1131 tarihli bir belgede biri kız babası diğeri ise kız abisi olmak üzere iki adamın şigâr usulü vaatleşmesi dikkat çekicidir. Ayıntab'ın Karacaviran köyünden Mehmed, kızı Selver'i Gökcek köyünden İsmail ile İsmail de kız kardeşi Elife'yi Mehmed'in oğlu Musa ile evlendirmek üzere vaatleşmişlerdir. Ancak Mehmed'in kızı Selver'i İsmail ile evlendirmekten vazgeçmesi üzerine İsmail mahkemeye başvurmuş ve Selver'in babasına dava açarak aralarındaki vaatleşmeyi gerekçe gösterip gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Davalı Mehmed ise savunmasında İsmail'in söylediklerine bir fetva ile karşılık vererek nikâhın gerçekleşmediğini savunmuştur. Bunun üzerine mahkeme, nikâh olmadığı gerekçesiyle İsmail'i haksız bulmuştur (GŞS 78, H.1131-1139: 187-1)

Mahkemeye intikal eden bu belgede kendi adlarına nikâh kararı verilen Selver ve Elife tamamen pasif konumdadır. Velileri, kızları adeta bir eşya gibi değiş tokuş yaparak evlendirmek üzere kendi aralarında sözleşmişlerdir. Bu suretle Selver ve Elife'nin ekonomik güvenceleri olan mehir hakları da ellerinden alınarak mağdur edileceklerdi. Tespit edilen belgede şigâr evliliği gerçekleşmediğinden Selver ve Elife mağduriyetten kurtulmuş gibi görünmektedirler. Fakat mahkemeye taşınmayan şigâr evliliklerinde muhtemelen ailelerinin kararına boyun eğmek zorunda bırakılan Selver ve Elife gibi şanslı olmayan kızlar da vardı. Ancak 18. yüzyıl Ayıntab'ın da şigâr (berdel) türü evliliğin yaygın olmadığı düşünülmektedir. Zira mahkeme kayıtlarında bu tür belgelere pek rastlanılmamıştır. Bu durum, anlaşmazlık yaşanmayan konuların mahkemeye intikal ettirilmemesinden kaynaklanabilse de mahkemeye yansıyan örneklerin yoğunluğu, o toplumda yer alan uygulamalar hakkında az da olsa bir fikir verebilmektedir.

1.4. Ölen Kardeşin Karısı ile Evlenme Geleneği

Geleneğe dayalı evlilikler, değişerek dönüşerek yüzyıllarca varlığını korumuştur. Toplumca kabul gören bir diğer evlilik geleneği levirat usulü evlenmedir. İslamiyet öncesi Türklerde babanın ölmesi halinde oğullarının üvey anneleriyle, büyük kardeşlerin ölümünden sonra kardeşlerin yengeleriyle, amcanın ölümü durumunda ise yeğenlerin yengeleri ile evlenmesi levirat geleneği (Ögel, 1981: 352) olarak ifade edilmiştir. Türklerde oğulların üvey anneleri ile evlenmiş olmaları hususuna şüpheyle yaklaşılsa da yengelerle evlenme kısmı doğru kabul edilmiştir (Cin ve Akgündüz, 2017: 75). Ölen kocanın erkek kardeşinin dul eşiyle evlenmesinde, ölen kocanın ismiyle birlikte ailesinin devam etmesi ve aile mülkünü koruma

düşüncesinin etkili olabildiği ifade edilir.³ (Aydın, 1989: 197; Donuk, 1982: 163). Anadolu aşiretlerinde de Orta Asya Türklerinde görülen ölen kardeşin dul karısı ile evlenme geleneğinin izleri tespit edilmiş, ancak burada kardeşin dul hanımıyla evlenmesindeki asıl maksadın namusun dışarıya gitmesini önlemek olduğu üzerinde durulmuştur (Söylemez, 2018: 236). Eski Türkler’de kocası ölen dul kadın istemezse ölen kocasının erkek kardeşiyle evlenmeyebilir, istediğinde dışarıdan biriyle evlenebilirdi. Daha açık bir ifade ile kadının evlilik kararındaki söz hakkına saygı duyulmuştur. Ancak dul kalan kadının dışarıdan biriyle evlenmesi halinde yeni kocasının kalınının ölen kocasının ailesine verilmesi gerekmekteydi. Zira o dönemde kalını verilmiş olan gelin, kocasının ailesine ait sayılmaktaydı (Ögel, 2020: 196).

Eski Türklerdeki levirat kaidesinin izlerine 18. yüzyıl Ayıntab mahkeme kayıtlarında da görülmüştür. Nitekim Ayıntab’ın Bey mahallesinden Mustafa kızı Cemile, kocası el-hac Mustafa ile anlaşamadıklarını ve kavgalı olduklarını gerekçe göstererek kocası el-hac Mustafa’nın vermesi gereken mehir hakkını ve el-hac Mustafa’nın kardeşi olup vefat eden eski kocası Mehmed’deki mehir ve miras hakkını terekesinden el-hac Mustafa’nın kendisine verdiğini bildirmiştir. İddet nafakası ve boşandıktan sonraki bekleme süresi masraf bedelini ise istemediğini belirtip el-hac Mustafa ile muhalaa yani anlaşma yoluyla boşandıklarını mahkemede kaydettirmiştir (GŞS 73, H.1134-1135: 58-2). Görüldüğü üzere bu kayıta kocası ölen kadın, kocasının erkek kardeşiyle evlenmiştir. Ancak kocası öldükten sonra kocasının erkek kardeşiyle yapmış olduğu evlilikte huzuru yakalayamayıp yeni kocasıyla anlaşmazlık yaşayan kadın, kendisine mutsuzluk veren evliliğinden kurtulmak istemiştir. Bu kayıta ölen kocasının kardeşi ile evlenirken kadının söz hakkına riayet edilip edilmediğinin tespit edilmesi mümkün görünmese de anlaşma usulü ile evliliğin bitirilmesi en azından boşanmada kadının da söz hakkına işaret etmektedir.

Kocası öldükten sonra kocasının erkek kardeşiyle evlenen kadının yeni kocasından anlaşma yoluyla ayrılmış olduğu başka bir örnek ise şu şekilde mahkemeye yansıtılmıştır: Ayıntab’ın Zincirli mahallesinden Medine hatun, vekil ettiği kardeşi aracılığıyla kocası Bektaş oğlu Şaban’da olan mehr-i müeccel hakkından vazgeçip boşandıktan sonraki bekleme süresi masrafı ve iddet nafakasını kocasından almamak üzere boşandıklarını bildirmiştir. Ayrıca Medine, boşanma anlaşması için önceki kocası Şaban’ın kardeşi el-hac Mehmed’den olan çocuğu ve Şaban’dan olan çocuklarını dahi beş yaşına kadar kendi malıyla besleyeceğini taahhüt etmiştir (GŞS 82, H.1143-1144: 277-1). Bu davada kadının anlaşma usulü ile boşandığı kocasının erkek kardeşiyle de daha önce evlilik yapmış olduğu anlaşılmaktadır. Fakat kadın, ölen kocasının erkek kardeşiyle anlaşamayıp ayrılma yoluna gitmiştir. Evliliğinden kurtulmak isteyen kadın, hem kocasındaki mehir hakkından vazgeçmiş hem de belli bir yaşa kadar çocuklarının bakımını üstlenmiştir.

Yukarıda verilen mahkeme kayıtları örneklerinde dul kalan kadınının ölen kocasının erkek kardeşiyle evlilik yapmış olduğu müşahede edilmiştir. Bu örneklerde kadınların vefat eden kocalarının erkek kardeşleri ile evlenmeyi bir şekilde kabul etmiş oldukları görülmektedir. Ancak kocası öldükten sonra bazı kadınlar, kocasının erkek kardeşiyle evlenme fikrini kimi zaman açık bir şekilde kabul etmeyebilmiştir. İşte bu noktada kadının evlilik kararında söz hakkını kullanmış olduğu açık bir şekilde tespit edilebilmiştir.Örneğin, Ayıntab’ın Küçükklü köyünden es-seyyid Şeyh Ali, Meryem ile Mehmed’e dava açarak, vefat eden oğlu es-seyyid Abdülkadir’in Meryem’in kocası olduğunu, ancak Abdülkadir vefat edince velayetle küçük oğlu Seyyid Ali ile gelini Meryem’i nikâhladıktan bir sene sonra Meryem’in

³ Leviratus konusunda ayrıntılı bilgi için bk. “Leviratusun amacı, dul kalan kadınları koruma ve kadın aile dışından biriyle evlendiği takdirde kendine düşen miras payını alıp ayrılacağı için aile malının dağılmasını önlemektir.” Abdülkadir Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi/33, (İstanbul, 1982), 163.

Mehmed isimli biriyle nikâhlandığını iddia ederek gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Meryem ise kocası Seyyid Abdülkadir vefat edince kayınpederi Şeyh Ali'nin küçük oğlu Seyyid Ali ile nikâhlanmasını istediğini, ancak kendisinin rıza vermediği için nikâhın gerçekleşmediğini ifade etmiştir. Daha sonra ise Mehmed isimli kişi ile nikâhlandığını ve Mehmed'le nikâhlandığı güne kadar kayınpederinin küçük oğluya evlenmesini istediğine dair elinde bir mahkeme belgesi olduğunu söyleyerek davayı reddetmiştir. Konunun köy halkına sorulması neticesinde ise tüm köy halkının Meryem'in söylediklerine şahitlik etmeleriyle kayınbaba Şeyh Ali, davasında haksız bulunmuştur (GŞS 123, H.1180-1181: 73-2). Bu belgede ölen oğlunun hanımını küçük oğluya evlendirmek isteyen kayınpedere karşı gelin, kendisine yapılan bu dayatmayı reddederek başka birisiyle evlenmeyi tercih etmiştir. 18. yüzyıl Ayıntab'ında yaşanan bu durum, bir kadının evlilik kararında seçme hakkını kullanarak özgürce hareket etmiş olduğunu göstermektedir.

Kocası öldükten sonra ölen kocasının erkek kardeşiyle evlenmeyi reddeden kadın, kimi zaman bu kararının bedelini hayatı ile ödeyebilmiştir. Nitekim Dimos Ayıntab mukataası emini Molla Ali, Ayıntab'ın Kızılcamescid Mahallesinden Mehmed, es-seyyid Mustafa ve Ahmed isimli kişilere dava açarak vefat etmiş olan Abdulgaffar isimli kişinin hanımı Ümmühani isimli kadının gece vakti on beş yerinden hançer ile yaralanarak katledilmiş olarak bulunduğunu bildirmiştir. Katili bilinmediği için Ümmühani'nin kasamesi ve diyetini dava açtığı kişilerden isteyip şer'an gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Davalı es-seyyid Mehmed, seyyid Mustafa ve Ahmed cevaplarında Ebubekir Beşe'nin başka mahallede oturduğu ve Ümmühani'nin kiracı olarak Ebubekir Beşe'nin evinde oturduğunu belirtmişlerdir. Ardından oniki gün önce Ümmühani'nin vefat etmiş olan kocası Abdulgaffar'ın babası Bayındır, Sultan ve İsmail isimli kişilerle gece yarısı Ümmühani'nin oturduğu eve girip Ümmühani'ye “diğer oğlumla nikâhlayıp evlendirmek istiyorum gel benimle köyümüze gidelim” dediğini, ancak Ümmühani'nin bu teklifi kabul etmemesinden dolayı Ümmühani'yi çeşitli yerlerinden hançer ile yaralayıp katlettiklerini ve tüm eşyalarını alıp gittiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca kayınbaba Bayındır'ın Karaseki isimli yerde bazı kişilere de vefat eden oğlu Abdulgaffar'ın hanımı Ümmühani'yi diğer oğluna nikâhlayıp evlendirmek istediğinde bu teklifi kabul etmeyen Ümmühani'yi onbeş yerinden hançer ile yaralayarak katlettiğini ve eşyalarını dahi aldığını söyleyip itiraf ettiğini bildirip davayı reddederek ifadelerini bir fetva ile de destekleyip haklılıklarını savunmuşlardır. Mahkeme, davalılardan ifadelerini kanıtlamalarını isteyince Kürtinciyan mahallesinden Mustafa ve Boyacı mahallesinden Abdullah şahitlik ederek on iki gün önce gece vakti Karaseki isimli yerde Araban ahalisinden İsmail ve Bayındır isimli kişiler ile karşılaştıklarında Ümmühani'nin kayınbabası Bayındır'ın diğer oğluya evlenmeyi kabul etmediği için Ümmühani'yi katlettiğini söylediğini bildirmeleri üzerine mahkeme davacı Molla Ali'nin davasını reddetmiştir GŞS 114, H.1169-1170: 146-3). Bu kayıt, kocası vefat etmiş olan bir kadının evlilik kararındaki söz hakkının yok sayılmış olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak kadının bu söz hakkı, hukuk tarafından değil, insanlar tarafından yok sayılmıştır.

Eski Türklerde evliliklerde görülen levirat usulünün örnekleri 18. yüzyıl Ayıntab'ında da görülmüştür. Tespit edilen örneklerde kocası ölen kadına kocasının erkek kardeşiyle evlenme teklifinin sunulması karşısında dul kalan kadın, böyle bir evliliğe bazen pozitif bakabilmiştir. Muhtemelen hem kendisi hem de çocukları açısından alışmış olduğu bir aileden ayrılmanın yaşatabileceği zorlukları göze alamamak dul kadının bu evliliği kabul etmesinde etkili olmuştur. Fakat kimi zamanda bu teklifi reddedip kadın kendi isteklerini ön planda tutmuştur. Bazen dul kadının kocasının erkek kardeşiyle evlenme teklifine olumlu yanıt verip evlenmesi boşanma, olumsuz yanıt vermesi ise cinayet gibi olumsuz durumlar ile sonuçlanabilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada bir yandan 18. yüzyıl Osmanlı Ayıntab'ındaki evlilik türleri açıklanırken, öte yandan toplumun kadın üzerindeki etkisi yansıtılmıştır. Eldeki bulgulara göre 18. yüzyıl Ayıntab'ında evlilikler gerçekleştirilirken büyük oranda kadınların hukuki haklarına riayet edilmiştir. Ancak bunun yanı sıra hukuk dışı uygulamalar da tespit edilmiştir. 18.yüzyıl Ayıntab'ına ait belgeler değerlendirildiğinde buluğa erişen kızların rızaları olmadan hukuken evlendirilemeyecekleri anlaşılmıştır. Osmanlı hukukuna göre kadının seçme hakkı bulunmaktadır. Evlilik kararı aşamasında kızın rızasının gözetilmesi, kadının haklarına ve isteklerine saygı duyulan bir hukuk sisteminin varlığına işaret etmektedir. 18. yüzyıl Ayıntab'ında Osmanlı hukukuna göre ailenin kurulma aşamasında buluğa ermiş bir kızın rızasının alınması gerekse de zaman zaman bu rıza kuralının ihlal edilmesi, evliliklerde kadın üzerinde toplumsal etkilerin izlerini göstermiştir. Dolayısıyla kadınların evlilik kararlarında hukuk dışındaki yaptırımların da etkisi gözlemlenmiştir.

Buluğa ermeyen küçük kızlar ise ebeveynlerinin kararıyla evlendirilebilmişlerdir. Ancak babası ve dedesi dışında buluğa ermeden nikâhlandırılan kızlar, buluğa erer ermez kendileri adına yapılan nikâhı feshedilmişlerdir. Buluğa eren kızın hukuken zorla evlendirilemeyeceği anlaşılmıştır. Akraba evliliği, kocası ölen kadının kocasının erkek kardeşi ile evlendirilmesi ve berdel usulü evlenme çeşitlerine yönelik de örnekler tespit edilebilmiştir. Bu yollar ile evlendirilmek istenen kadınların söz haklarına riayet edilmemiştir. Zira özellikle berdel ve ölen kocanın erkek kardeşi ile evlendirilmeye çalışılan kadınlar, Osmanlı hukukuna aykırı bir şekilde kadının söz hakkı yok sayılarak toplumun uygulamaları ile evlendirilebilmişlerdir.

Netice itibari ile 18. yüzyıl Ayıntab'ında ailenin kurulma evresinde evliliklerin İslâm hukuku ve eski Türk geleneklerine göre şekillenmiş olduğu anlaşılmıştır. Buluğ çağına gelmiş kadınların aile birliğinin kurulması aşamasında söz sahibi olabildikleri dolayısıyla evlenmeyi istemedikleri durumlarda evlilik kararını bozabildikleri ve istedikleri kişi ile evlenebildikleri müşahede edilmiştir. Ancak hukukî olarak kurallar bu şekilde iken kadının söz hakkı, zaman zaman toplumsal uygulamaların bozulmuş geleneklerin gölgesinde kalabilmiş ve kadınların evlilik kararlarındaki söz hakları yok sayılmıştır.

ARŞİV KAYNAKLARI

Gaziantep Şer'îyye Sicil Defteri No. 53, 56, 59, 66, 69, 73, 75, 78, 79, 82, 90, 103, 123, 127.

ARAŞTIRMA KAYNAKLAR

- Akyüz, Vecdi (1989). “Akraba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2/285-287. TDV Yayınları, İstanbul.
- Atar, Fahrettin (2007). “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 33/112-117. TDV Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M. Âkif (1989). “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2/196-200. TDV Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M. Âkif (2018). *Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yayınları, İstanbul
- Bardakoğlu, Ali (1992). “Buluğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/413-414. TDV Yayınları, İstanbul.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1988). *Hukukî İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu I, II, V, VI*. Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Budak, Ö.M. (2022). Osmanlı Mahkemelerine Yansıyan Kadın Boşanma Davaları. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(3): 1412-1428.

- Cin, Halil (1974). *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmed (2017). *Türk Hukuk Tarihi*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Donuk, Abdulkadir (1982). “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 33 :147-168.
- Dönmez, İbrahim Kafî (2011). “Temyiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/437-439, TDV Yayınları, İstanbul.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2021). *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.
- Güleç, Hasan (2010). “Şigâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/142-143. TDV Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, Bozkurt (1993). “Geleneklerden Kalıntılar: Başlık, Berdel, Kız Kaçırma, Kuma ve Amca-Kızı Evliliği”. *Kadın Araştırmaları Dergisi* 1:43-48.
- Karaman, Hayreddin (2019). *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku/2*. Ensar Yayınları, İstanbul.
- Karaman, Hayreddin (1989). *İslâm Hukuk Tarihi*. Nesil Yayınları, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi 1*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (2020). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öğüt, Salim (2003). “Mahrem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/388-389. TDV Yayınları, Ankara.
- Savaş, Saim (1992). “Fetva ve Şer’yye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*. 504-547. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Söylemez, Faruk (2018). “Anadolu’daki Konar Göçer Aşiretlerde Orta Asya Türk İzleri”, *Osmanlı Araştırmaları-2 Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri*. ed. Alaatin Aköz vd. 225-238. Palet Yayınları, Konya.
- Yıldırım, Mehmet Zahit (2015). “Osmanlı Kültüründe Kızların Erken Nikahlandırılması Meselesi: Darenden Bir Örnek”, *I. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, ed. Hüseyin Gönel, 279-289, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir.

THE VEDIC ERA: INDIAN WOMEN AND SPIRITUALITY

Aarushi Rana, Nadira Khan,

Daljit Kaur*

*Associate Professor, Department of History, Mata Sundri College for Women, University of Delhi, New Delhi

Abstract

In this monograph, an attempt has been made to ascertain the spiritual state and spirituality of women in the Vedic period. The socio-religious status of women, their contribution and involvement in philosophical-intellectual debates, along with a comparison of Gender spiritual rights have also been revisited.

Since the concept of spirituality has changed and grown over time, various definitions coexist today. Saints or enlightened ones have shown higher degrees of spiritual growth than the common man. The word "spirituality" has been used here to refer to a religious reforming process that comprises the examination of some universal concepts, such as compassion, love, generosity, afterlife, enlightenment, and truth.

The Vedic civilization is an intriguing exception to the norm concerning the general situation of women becoming unsatisfactory as the years progressed. The role of women is increasingly gratifying the further back we look, including the spiritual realm. As a period of great social and political stability, the early Vedic era is regarded as the "golden age" of women. In contrast, the later Vedic era marked a sharp and apparent decline in the social standing of women.

This work emphasizes the spiritual empowerment of women and highlights the crucial role they had in forming religious and cultural traditions during this time through a review of Vedic texts, academic interpretations, and archaeological data. The approach used in this work is strictly descriptive, and the data needed was gathered from primary as well as secondary sources with reference to Vedic women in antiquity.

Keywords: Vedic Era, Religion, Society, and Women's Spirituality.

**ORGANIZATION OF TURKISH WOMEN IN THE WAR OF INDEPENDENCE:
ANATOLIAN WOMEN'S MUDAFAA-I VATAN CEMİYETİ**

**KURTULUŞ SAVAŞI'NDA TÜRK KADINININ ÖRGÜTLENMESİ: ANADOLU
KADINLARI MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ**

Ayşe ERKMEN

Assoc. Prof. Dr., Gaziantep University, Department of Atatürk's Principles and History of
Turkish Revolution, Gaziantep, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0003-1157-0714

Abstract

The aim of the study is to draw attention to the power of Turkish women and the value they give to their homeland by revealing the activities carried out by the "Anatolian Women's Mudafaa-i Vatan Cemiyeti ". When the Ottoman Empire was defeated in the First World War, it was forced to sign Mondros Armistice Agreement with the Allied Powers. The armistice in question contained heavy provisions. For this reason, the Entente States started to occupy Anatolia immediately after the signing of the Treaty. In the face of the occupations, the Turkish people first started a regional and then a total independence movement. In this process, Turkish women participated in the struggle not only behind at the front facade lines but also on the front lines. Turkish women, who took part in the production of ammunition and in meeting the food and clothing needs of the army, also contributed to the process by organizing rallies behind the front lines to attract public attention. In this context, the Sivas-based "Anatolian Women's Mudafaa-i Vatan Society" was founded in November 1919 by Ms. Melek Reşit, the wife of the then Governor of Sivas, and her friends. The founding purpose of the society was to resist the unjust occupation of Anatolia and the society opened branches in various cities in Anatolia. According to the Society's statute, the board of directors would consist of 16 members and its members would be elected by secret ballot by the congress. It was also stated that the also Society would convene every 15 days. While carrying out its activities, the Association was in contact first with the Representation Committee and then with the Ankara Government. The Society organized protest rallies against the occupation of Anatolia and the Istanbul Government's approach to the occupation, as well as initiatives to encourage people to leave Istanbul for Anatolia for the War of Independence. He also launched campaigns to meet the needs of the army. It is safe to say that the society in question carried out activities during the War of Independence that showed the Turkish women's side to be proud of. The activities carried out by this society are important in terms of showing that Turkish women participated in the War of Independence with determination and determination.

Keywords: War of Independence, Women, Society

Özet

Çalışmanın amacı "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin yürüttüğü faaliyetleri ortaya koyarak Türk kadınının gücüne ve vatanına verdiği değere dikkat çekmektir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkınca İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Söz konusu mütareke ağır hükümler içermekteydi. Bu nedenle Antlaşma'nın imzalanmasının hemen ardından İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgale başlamıştır. İşgaller karşısında Türk halkı önce bölgesel, sonra da topyekûn bağımsızlık hareketi başlatmıştır. Bu süreçte Türk Kadını sadece cephe gerisinde değil ön cephelereler de mücadeleye katılmıştır. Cephane üretiminde, ordunun yiyecek-giyecek ihtiyacının karşılanmasında görev alan Türk Kadını cephe gerisinde de kamuoyunun dikkatini çekmek için

mitingler düzenleyerek sürece katkı sağlamıştır. Bu kapsamda dönemin Sivas Valisi'nin eşi Melek Reşit Hanım ve arkadaşları tarafından Kasım 1919'da Sivas merkezli "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı Anadolu'nun haksız yere işgal edilmesine karşı koymak olarak belirlenmiş ve cemiyet Anadolu'da muhtelif şehirlerde şubeler de açmıştır. Cemiyetin tüzüğüne göre yönetim kurulunun 16 kişiden oluşacağı ve üyelerinin kongre tarafından gizli oyla seçileceği belirtilmiştir. Ayrıca Cemiyetin 15 günde bir toplanacağına da yer verilmiştir. Cemiyet çalışmalarını yürütürken önce Temsil Heyeti ardından da Ankara Hükümeti ile ilişki halinde olmuştur. Cemiyet, Anadolu'nun işgaline ve İstanbul Hükümeti'nin işgallere yaklaşımına karşı protesto mitingleri düzenlediği gibi İstanbul'dan Kurtuluş Savaşı için Anadolu'ya geçişleri teşvik edecek girişimlerde de bulunmuştur. Ayrıca ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kampanyalar da başlatmıştır. Diyebiliriz ki söz konusu cemiyet, Kurtuluş Savaşı süresince Türk kadınının iftihar edilecek yönünü gösterecek faaliyetlerde bulunmuştur. Söz konusu cemiyet tarafından yürütülen faaliyetler Türk kadınının kararlılık ve azimle Kurtuluş Savaşı'na katıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar kelimeler: Kurtuluş Savaşı, Kadın, Cemiyet

ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ БАТЫР АНАЛАР HEROIC MOTHERS IN KAZAKH HISTORY

Шардарбекова Жанат Сәдібекқызы

Түркістан облыстық «Фараб» әмбебап ғылыми кітапханасының директоры

Сазанова Динара Берікқызы

Түркістан облыстық «Фараб» әмбебап ғылыми кітапханасы
«Ғылыми-зерттеу» бөлімінің меңгерушісі

Төрткүл дүние көз тіккен Түркістан - сан ғасырлық тарихы бар қасиетті мекен, Еуропа мен Азияны тоғыстырып жатқан Ұлы Жібек жолының күретамыры, Қазақ хандығының астанасы болған киелі шаһар. Келісім, татулық, бауырмалдық сияқты асыл қасиеттерді ұран еткен түркі халықтарының рухани астанасы.

Тарихқа зер салсақ, әйелдің орны әрқашан жоғары бағаланған. Тоғыз ай тоғыз күн толғатып, тар құрсағын кеңейтіп, ұрпақ тәрбиесіндегі жауапты тұлға ана ұғымымен толысқан. «Қазақ тарихындағы батыр аналар» деген тақырып бүгінгі күнде соншалықты өзекті емес сияқты көрінуі мүмкін. Алайда, олай емес. Қазақ тарихында, өмірінде әйелдердің атқарған рөлі жай ғана әңгіме емес. Қазақ елінің ел болып қалыптасып, өсіп-өркендеуіне тәлімді, өнегелі ұрпақ сыйлау арқылы өлшеусіз үлес қосқан, сондығымен аты аңыз болып айтылатын бұрынғы өткен аналарымыз туралы сырлар тарихтың ақтаңдақ беттерінде өрбіген.

Ел басына күн туған қысылтаяң шақта күрестегі серігі, отбасындағы берекесі әрі қорымал ұйытқысы атанған.

Біздің ханымдар мен аруларымыз жайында айта отырып, қазақ мемлекетінің өткенін, ол қандай болғанын, кімдер қандай іс тындырғанын, қандай қайраткер болғанын біле аламыз. Сонау Томирстен бастап, кешегі Әлия, Мәншүк, Хиуаз, я болмаса білім мен ғылым, медицина мен педагогика салаларында орасан қызмет еткен ХХ ғасырдағы және қазіргі кездегі апа, әпкелер, қыз-келіншектер – бәрі ұлтымыздың дамуына аянбай қызмет етті, етіп келе жатыр. Халқымыздың «Даналардың өзі аналардан жаралады», - деп бекер айтылмаған». Ұлы даламызда есімдері ел мақтанышына айналған қазақтың батыр, дана аналары тарихтың жарқын беттерінде қалады. [1, 15-166б.]

Фашизмге қарсы соғыста елімізден мыңдаған ер азаматтар майданға аттанды. Ресми дерек бойынша жарты миллионға жуық адамынан айрылған Қазақстанда кімдер қалды?! Көбіне жетім-жесірлер ғана. Соғыстан кейінгі жылдары қазақтың саны неге қаулап өсті?! Қарап отырсаңыз, сол жылдары әрбір отбасында алды 12-ге дейін, соңы алты-жеті балаға дейін өрбітті. Аналар жоқтың орнын толтыру үшін ұлттың санын арттыруды көздеді. Сол жолға саналы түрде барды. Әрбір отбасында дүниеге келген төртінші-бесінші бала жоғалған ұрпақтың орнын басты. Бұл қазақ әйелінің ерлігі емес деп айта аламыз ба? Соғыс майданында батырлығымен көзге түскен Әлия мен Мәншүктің көзсіз ерлігін аналарымыз бейбіт өмірде қайталай білді. [2. 69б.]

Әлеуметтік желіде 2011 жылы Жапониядағы цунами кезінде жапон әйелі құндақтаулы сәбиін бауырына басып, аман алып қалғандығы жайлы батыс баспасөзі жарыса жазды. Ана баласын аман сақтап қалу үшін бар денесімен құшақтап құлаған. Ана бауырындағы баланы аршып алғанда, тіршілік иесінің әлі де тынысы соғып жатқан екен. Демек, ана қай кезде де баласының амандығын ойлайды. Су тасқыны болса да, сұрапыл соғыс болса да қызғыштай қорғайды баласын. Өйткені алпыс екі тамырын иіткен, тоғыз ай, тоғыз күн толғатқан нәрестесін басы жерге жеткенше қорғайды.

Белгілі ғалым, профессор Мекемтас Мырзахметов өзін анасы аштықтан қалай алып қалғандығы туралы аңыз ғып айтып жүр. Жалғыз ұлын аман алып қалу үшін ана жыртқыштың аузына қызын қалдырған. Қызын құрбандыққа шалу арқылы ұлын

сақтаған Ананың ойы да осы. Ұл арқылы ұлтты сақтау. Демек, Ана қандай қиын заманда да, ұрпағының амандығымен бірге ұлтының да амандығын тілеген. [3. 1026.]

Тарихтың төрінен орын алған Қазақ тарихындағы батыр аналардың қоғам өмірінде есімдері жаңғырып келеді. Солардың бірегейлері:

Тұмар (Томирис) – аты аңызға айналған сақ-массагет халқының ханшайымы. Бұл патшайымның есімін барлық қазақстандықтар біледі. Ол туралы көптеген кітаптар жазылған және фильмдер түсірілді. Сақ патшайымы Томирис — жауынгер әйелдердің пірі. Ол бірінші болып мыңдаған жауынгер әйелдерден әскери жасақ құрған. Әйелдер батырлық жағынан ер адамдардан кем түспеді. Ер кісілер секілді майданда өлімнен қорықпай батыл шайқасты.

Бөрте ханым – Шыңғыс ханның әйелі. Қоңырат тайпасының қызы. Жат елдікке пенде болғанмен ұрпақ тәрбиесінде өз елінің ұлттық тағылымын меңгерте білген. Бөрте – қазақ. Қоңырат руының қызы. Шыңғыс ханның әйелі. Ұлы қағанды ақылмен басқарған адам. Шыңғыс хан дүние-жүзін жаулап, қаһарына мінген қолбасшы болса да, Бөртенің ақылына тоқтаған. Жорықты жоспарлау кезінде қағанға қарсы пікір айтатын жалғыз адам болған. «Батысқа тиіспе, шабуыл жасама!» деген сөзді де айтқан. Бөрте ханымнан туған төрт ұлы Жошы, Шағатай, Үгедей, Төле. Бір ханға сүйікті жар, төрт ханға қадірлі ана болған Бөртедей арудың қасиет-қадірі ерекше. [4.257-25966.]

Рәбия Сұлтан Бегім Әмір Темірдің немересі, Ұлықбектің қызы, Әбілқайыр ханның әйелі. Рәбия Сұлтан бегім еесенесі – ортағасырлық сәулет өнері ескерткіші (XV ғ.). Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің оңтүстік-шығысында 60 м жерде. Бұл хандық тарихта көшпенді өзбек мемлекеті деген атпен белгілі. Ілияс Есенберлин өзінің әйгілі «Көшпенділер» трилогиясында Рәбия Сұлтан бегімнің сұлулығын былай деп суреттейді: «Үстеріндегі сауыттары, асынған қару-жарақтары күнмен шағылысқан осынау топтың ішінен үш-төрт әйел көзге түседі.

Рәбия Сұлтан бегімнің табытында – «бұл құдіретті Әмір Темір Көрегеннің ұлы, азапты ажалдан қаза тапқан, құдіретті, ұлы сұлтан Ұлықбек Көрегеннің қызы, ақсүйек, (құдай) кешіріп, рақымшылық жасаған, ізгі жасанды Рәбия Сұлтан бегімнің тыныштық тауып жатқан жері» деген жолдар бар. [5, 25-2766.]

Айша Қобыланқызы атақты Қожаберген жыраудың жары. Халқымыздың тарихында «Ақтабан шұбырынды, алқа көл сұлама» кезең боп таңбалаған зұлмат замандағы қазақтың мұны мен зарын, арманы мен аңсарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, дәуірдің дауылпазындай дабыл қағып, ерлік пен елдікке үндеген, елге ұран болған әндер шығарған батыл қыз. Халықтың басына түскен осынау қайғылы оқиға тұсында шыққан «Елім-ай» жырын қалың жұрт қарт Қаратаудың қанталапай болған өңірінде тұңғыш рет әуелетті. Бұл ән ел аналарының ауызымен айтылып, халықтың ата жұртты аңсаған мұңлы әуені ретінде қазақ жерін шарлап кетті.

Бопай сұлу - Қазақ елінің тарихында өзінің есімдерін алтын әріппен жазып кеткен батыр әйелдер болды. Соның бірегейі өз ерліктерімен, ақылдылығымен тарихта атын қалдырған Бопай сұлу. Ханның бәйбішесі, ел анасы, байырғы дала өркениетінің дәстүрімен, көргенділікпен елдің қамын ойлайтын ұрпақтарын тәрбиелеген Бопай сұлудың қазақ қоғамында өзіндік орны ерекше. Аңызға айналған Бопайдың тұлғасының даңқы қазақ еліне таралған. Бопайдың аты мақтаныш пен өнегенің рәмізіне айналған. Бопайдың кесенесіне тәу ету мақсатында қадірлеп, қастерлеп халық рухына сыйынған. [6.846.]

Зере әже - Құнанбайдың анасы көпті көрген дана әйел. Жұрты мен ұлына бағыт-бағдар беруші ретінде ол ел анасы деңгейіне көтерілген. Болжампаз Зере әжеміз немерелері ішінде Абайды жақсы көріп, оны жастайы-нан өлең-жырға шыңдаған. Құнанбай қажы 1853 жылы Жидебайдың терістік шығысындағы Найзатас деген жерден мектеп ашып, оған Абайды оқуға берген. Зере әжеміз киіз үйде оқыған балаларға

жанашырлық танытып, Құнанбайға айтып, үш бөлмелі мектеп үйін салдырған. Оның бір бөлмесінде Зере әжемiз тұрған деседi. Балаларға түгелдей қамқоршы болған, немересiнiң бөлек тамақтануын ерсi көрiп, оқитын балаларға түгелдей дастархан жайып отыратыны әлi күнге аңыз-жыр. Бұл жайлар Мұхтар Әуезовтiң «Абай жолындағы» «Қайтқанда» тарауынан айқын сезiледi.

Атақты батыр Бауыржан Момышұлы сұрапыл соғыс жылдарында «Абай» романын оқығаннан кейiнгi әсерiн мөлдiретiп жазып кеткен. «Зере мен Ұлжан – тек Абайдың ғана емес, барлық халықтың анасы. Елiнiң мұңын мұңдап, жырын жырлаған аналар болып қала бередi» деп тәнті болған.

Ұлжан ана – Абайды даналыққа ұмтылдырған тұлға. Абайдың әдеби ортасы деген тақырыптың әлiппесi, әрине, ақынның өскен ортасы, тәрбие алған ошағынан бастау алатыны заңдылық. Бұл арада Ұлжан ананың есiмiн бөліп айту орынды. Өйткенi, Ұлжан – Абайды ақ сүт берiп өсiрген анасы, ол аз – Ұлжан Абайдың ақын болуына тiкелей әсер еткен жан. Демек, Ұлжан туралы, оның Абайға, Абайдың ақындығына қатысы жайындағы сөздi әрiден, Абайдың нағашы жұртынан бастаған жөн. Асыл сөздерi кейiнгi ұрпаққа әлсiн-әлсiн жеткен дала аналары арысы Айпара әжемiзден бастап Зере, Ұлжан, Сары апан, Тайбала, Ботантай аналарымыздың Абайдай ұланның тәрбиесiндегi орны оқшау. Соңғы аталған Ботантай апамыз (Құдайбердiнiң әйелi, Шәкәрiм қажының әжесi) өте өжет, тентек мiнездi, сөзге шешен адам болған. Құдайбердi дүниеден өткен соң бүкiл ауылының шаруасын дөңгелетiп ұстап отырған ер мiнездi, қайратты адам болған. [7.49-5266.]

Айғаным Сарғалдаққызы - Шоқанның әжесi ретiнде танымал үш жүзге бiрдей аты тараған, көркiне ақылы сай, бiлiмдi, парасатты әйел болған. Әрi жасөспiрiм Шоқанның өз құралпыластарына қарағанда санасезiмiнiң ерте оянып, рухани әлемiнiң асқақ болып қалыптасуына айтулы ықпал еткендердiң бiрi – Айғаным. Айғанымның өмiрi мен саяси қызметi өткен дәуiрiмiздiң тарихында ерекше аталады.

Домалақ ана хандық дәуiрден берi ел аузында кең таралған ауыз әдебиетiнiң үлгiлерiнде ел анасы ретiнде танылған. Тектi жерде туып-өсiп Адал жар, Ел анасы бола бiлген Домалақ ана ұрпақтарына ақылдылығымен, сабырлылығымен, көрегендiгiмен, кеменгерлiгiмен, әулиелiгiмен есте қалады. Нұрилла 1378 жылы Түркiстан қаласында дүниеге келген. Ол Қожа Ахмет Ясауидiң мазарындағы шырақшы Шайх Мизамбектiң қызы едi. Түркiстанға әйгiлi қазақтан шыққан сопының мазарына баруға келген Бәйдiбек би Домалақ ананы сонда алғаш кездестiредi. Оны Нуриланың өткiр ойы мен әдептiлiгi таң қалдырады. Домалақ ана атануында бiр нұсқа бойынша, бойы аласа болғандықтан солай атады десе, екiншi жағынан, «Домалақ ана» сөзi парсы тiлiнде «дихнат ана», яғни «қасиеттi ана» дегендi бiлдiредi. [8.74-7666.]

Ұлы Отан соғысының отты жылдарында ер-азаматпен бiрге қолына қару алып, майдан шебiне аттанған Мәншүк Мәметова, Әлия Молдағұлова, атақты батыр ұшқыш Хиуаз Доспанованың ерлiктерi мен еңбектерi жайлы және желтоқсан көтерiлiсiнiң құрбандары болған аруларымыз Сабира Мұхамеджанова, Ләззәт Асанова сияқты қайсар қазақ қыздары мәңгi ұлт жадында.

Жарқылдай күлiп, жан жылуымен экранның арғы жағында отырған көрерменiн шексiз мейiрiмге бөлеп, өзiмен айнымас дос еткен аңыз актриса – Әмина Өмiрзақованың өнердегi өнегелi өмiр өрнегi қай кезде де шынайылығымен құнды. Күләш Байсейiтова сахна өнерiнiң қыр-сырына қызыға ден қойып, көп кешiкпей театрдың белдi әртістерiнiң қатарынан көрiнедi, Аз уақыт iшiнде Майлиннiң «Майдан» пьесасында Пүлiштiң, Гогольдiң «Үйлену тойындағы» Агафия Тихонованың, Тригердiң «Сүнгүiр қайығындағы» Клавдияның, Әуезовтiң «Еңлiк-Кебегiндегi» Еңлiктiң рөлдерiн сомдап, сахналық тамаша қабiлетiмен көптiң қошеметiне бөленедi. [9.52-5466.]

Образдардың табиғатын тап басып танып, оны шынайы шеберлікпен жеткізе білуі, кейіпкер болмысын аша түсуі Күләштің сахна өнері үшін жаралған жан екенін әйгілей түсетін. Ән өнерінің дамуына өлшеусіз үлес қосқан әншінің мерейтойы ЮНЕСКО деңгейінде тойлана бастады. [10]

Қоғам өмірінде әйелдер қызметтің жаңа аясын және мүмкіндігін ашуға себепші екенін мақтанышпен айтамыз. Біз заман ағымына сай, елдің инновациялық бағдарламаларының шеңберінде әйел кәсіпкерлерді, саяси көшбасшыларды, қоғам қайраткерлерін ірі кәсіпорындар басшыларын жиі кездестіреміз. Бұл үрдіс, әрине, ең алдымен ел тәуелсіздігін нығайтуға қызмет етпек. Жалпы, әлімсақтан қазақ әйелінің қайталанбас өзіндік рөлі қалыптасқаны тарихи шындық. Қазақстанның Еуразия кіндігінде орналасуы Шығыс пен Батыс дәстүрлерін бойына қатар сіңірген қазақ әйелінің болмыс-бейнесін анықтады деуге толық негіз бар.

Өмірдің тірегі, сәні де, мәні – әйел екені белгілі. Әйел қандай болса, қоғам сондай. Ендеше әйел түзелмей, қоғам түзелмейді. Демек, ең әуелі әйелдің жағдайын түзеу міндет.

1) Біздегі практикалық педагогика жаңаша ұғынылуы қажет. Демек, ол туралы жаңа, ұлттық концепция жасау керек. Ол менталитет пен өмір талабын ескеріп жасалуға тиіс;

2) Тәрбиенің ең басты өзегі – отбасылық құндылықтарды алға шығару;

3) Тәрбиені отбасынан бастап, имандылыққа негіздеу керек. Осындай принциптер мен проблемаларға негізделген жаңа педагогикалық концепция – қазақ халқын сақтаудың, оны жаңа сапаға көтерудің, демографиялық өсірудің – басты кепілі деп білеміз. Сонда ғана біз әлемдік өркениетке өз келбетімізді сақтай отырып енеміз әрі оған өз үлесімізді қоса аламыз. [11]

Қорыта келе, Түркістан облысының құрылғанына 5 жыл және Түркістан облыстық «Фараб» әмбебап ғылыми кітапханасының ашылғанына 2 жыл толуына орай Түркі әлеміндегі әйелдер зерттеулері журналымен бірлесе отырып өткізілген Түркі және әлем әйелдері халықаралық конгресінің маңыздылығы жоғары. Конференцияда қозғалған, тыңдалған әрбір тақырып өзекті. Бүгінгі қоғамдағы ең нәзік, ең күрделі алаң деп айтамын. Себебі, мақсатымыз тарихтағы әйелдердің ғасырлардағы ұстанымы; олардың отбасындағы орны; жетістіктері мен олардың ғылымдағы, өнердегі, саясаттағы, мәдениеттегі және әлеуметтік-экономикалық салалардағы орны мен маңызын зерттеу, ашу, жеткізу. Сол арқылы қоғамға оның ішінде қыз баласының өн бойына дарыту, нәтижесінде ізгілікті, тәрбиелі ұрпақ қалыптастыру. Жалпы, елімізде халық санағының 54%-ын әйелдер құрайды. Ал Фараб кітапханасындағы қызметкерлердің 80%-ы әйел азаматтары. Әйел бір қолымен әлемді тербетсе, бір қолымен бесік тербетер ана.

Кітапхана ақпарат орталығы ретінде қыз баласының тәрбиесі мен болашақ батыр ана қалыптастыруды мақсат етіп біршама жобаларды атқарып келеді. «Тәрбие тал бесіктен», «Қыздар тәрбиесінің дәстүрлі құндылықтармен сабақтастығы» және «Фараб жастары», «Зейнеткерлер клубы» үздіксіз жұмыс жасап келеді. Кітапхана ақпарат ордасы ретінде оқырмандарды:

- Ел тарихына, қаһармандық өткеніне, дәстүріне, мәдениетіне және мұрасына құрметпен қарауға тәрбиелеу;

- Қазақстандықтардың патриоттық сезімдерін нығайту;

- Азаматтардың бойында мақтаныш сезімін қалыптастыру

және жаңа мемлекетті құруға ортақтығын түсіндіру, елдің және болашақ ұрпақтың тағдырына бірлесіп жауапты болу сезімдерін қалыптастыру.

Өйткені, әйел қауымы қай қоғамда болсын жақсылықтың бастауы, дәстүрдің мәйегі, өркендеу мен үйлесімнің ұйытқысы. Яғни, ұлтымыздың ұлағатты тарихын, оның ішінде Қазақ хандығы кезеңінің мәні мен маңызын жадына сіңірген біздің халықтың осындай жасампаз істерді жасауға әлеуеті де, мүмкіндігі де жететініне ешқандай шүбәміз

жоқ. Қоғамға қазақтың тарихындағы батыр аналар мен ұрпаққа өнеге болған апалардың ерең еңбегін айту азаматтық борышымыз деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақ эпосы, Алматы, 1958. басып шығарған Е.Сельницкий, 188б.
2. Егемен Қазақстан. «Әлия мен Мәншүк-егіз ұғым». 09.05.2019ж.
3. Артықбаев Ж. Қазақ шежіресі: ұлы дала тарихының қайнар көзі және тұжырымдамасы. – Астана: Фолиант, 2015.-496 б.
4. Ұрпағына ұран болған аналар: Ш. Бейсенова ; Ж. Аймұхамбет. Нұрсұлтан : Фолиант, 2021. – 208 б.
5. Есенберлин І.Көшпенділер.-Алматы: І.Есенберлин атындағы қор, 1998.-584 б.
6. Бабалар сөзі:Жүз томдық. Т.35: Батырлар жыры.- Астана: Фолиант,2006.-392 б.
7. Ақтаев С.Ел анасы Айғаным/Қазақ хандығы тұсындағы ханымдар мен арулар.- Астана: Форма плюс,2015.-304 б.-57-67бб.
8. «Қазақстан». Ұлттық энциклопедия / Бас ред. Ә.Нысанбаев.-Алматы: «қазақ энциклопедиясының» бас редакциясы, 2002.-748 б.
9. «Ұлы даланың ұлы қыздары», - Алматы: Ұмай баспасы, 2008.т. 3-192 б.
10. <https://turkystan.kz/article/63463-lty-sa-ta-an-ly-analar/>
11. <https://e-history.kz/kz/news/show/32523>

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ КӨРНЕКТІ ӨКІЛІ
PROMINENT REPRESENTATIVE OF PEDAGOGICAL SCIENCE

С.С. Қоңырбаева

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Аннотация

Қазақстандағы педагогика ғылымында елеулі орны бар педагогика ғылымдарының докторы, профессор Шаркүл Таубаеваның білім беру жүйесіндегі және ғылымдағы бейнесі әріптестері мен ғылым жолындағы жастарға әрдайым үлгі. Оның өмірі мен ғылыми еңбектері, дәрістері, кеңестері әрқашан сұранысқа ие.

Профессор Ш.Таубаеваның замандастары, әріптестері мен шәкірттері ұстаздың ерекше қасиеттерін мақтан етеді. Оның еңбектері ТМД елдерінің көптеген оқу орындарының кітапханалары мен дәрісханаларында қолданыста.

Білім мен ғылымды өміріне серік еткен ғалымның тәжірибесі, ғылыми мұралары туралы айтылып, насихатталуы тиіс.

Annotation

The image of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Sharkul Taubayeva, who has a significant place in pedagogical science in Kazakhstan, in the education system and in science, is always an example for colleagues and young people on the path of science. His life and scientific works, lectures, advice are always in demand.

Contemporaries, colleagues and students of Professor Sh.Taubayeva are proud of the special qualities of the teacher. His works are in use in libraries and lecture halls of many educational institutions of the CIS countries.

The experience, scientific heritage of a scientist who has accompanied education and science in his life should be told and promoted.

ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІН, МЕМЛЕКЕТ МҮДДЕСІМЕН ҰШТАСТЫРҒАН АНАЛАР**Gülsara Tolebekovna Tokkulova**

Türkistan Bölgesel Anneler Meclisi Başkanı, Dr., doçent

A.Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Әлем аналарының асқақ арманы, бейбітшілік пен татулықты нығайту, бүгінгідей әлемдегі болып жатқан жамандықтың алдын алу үшін біздің бірлігіміз бекем болып, діни төзімділік, қайырымдылық, жалпыұлттық сананың, мұраттың қалыптасуына, жалпы азаматтық және демократиялық құндылықтар негізінде қоғамның ұйысуына ықпал ету. Егемен еліміздің алдына қойылып отырған үлкен мақсат - барлық тұрғындар үшін ортақ құндылықтар мен қағидаттар жүйесін тануға бағытталған бірлікке жету, ұлттық құндылықтарымызды дәріптей отырып халықтың тыныштығын сақтау болып табылады. Халықтың бірлігі – Қазақстанның барлық жетістіктерінің кілті.

Біздің қоғамда қалыптасқан рухани құндылықтар зайырлы мәдениетке, азаматтық қоғам нормаларына, білімге, еліміздің қоғамдық-саяси өміріне терең еніп кетті. Көпұлтты қоғам Қазақстанның даму стратегиясының ресурсына айналды. Мұны бүгінгі таңда ел тұрғындарының дені бойына сіңірген десек артық айтқандық емес. Бейбітшілік пен тұрақтылық – күн сайынғы еңбекпен қорғап, нығайтуды қажет ететін жалпыхалықтық жетістік. Көзі ашық, көкірегі ояу азаматтарымыз мұны жақсы түсінеді. Сондықтан болар, бүгінгі таңда Қазақстан ұлтаралық татулықты сақтап, ұйытып отырған бірегей мемлекет ретінде дүниежүзіне танылып, өзгелерге үлгі болатындай дәрежеге жетуіне Аналар қауымының үлесі ерекше.

Аналар кеңестерінің, ұйымдастырған түрлі мәдени, танымдық, тарихи іс-шаралары халықтардың бір-бірін сыйлауға, құрметтеуге тәрбиелейтіні сөзсіз.

Бұл құндылықтардың барлық түрін ашатын шаралар ұлттық тарих пен мәдениетті дамытуға және зерттеуге, тарихи сананы нығайтуға, мәдениеттердің өзара сабақтастығын, мемлекеттік тілдің әлеуметтік және коммуникативті түрлерін күшейтуге, ана тілін сақтауға, этностардың ортақ тіліне ретінде дамытуға бағытталуы қажет. Демек, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың қазақстандық моделін танытуда бүгінгі таңда Аналар кеңестерінің жұмыстары ең тиімді әрі нәтижелі болып табылады.

Мемлекеттік тіліміз – қазақ тілі елімізде барша азаматтар үшін ұлты мен нәсіліне қарамастан темірқазық тілге айналуы керек. Басқаша болуы да мүмкін емес. Олай дейтін себебіміз, мәселен, өркениетті елдердің қай-қайсысына барсаңыз да, мемлекеттік тілдерінің үстем екенін байқайсыз. Сол елдің барлық азаматтары бір тілде сөйлеп, бір тілде тіршілік жасайды. Ал, бірақ ұлттары әртүрлі болуы мүмкін. Яғни, мемлекеттік тілдің өзі қоғамды топтастырып, елді біріктірудегі тигізер үлес-салмағы аз емес. Осы тұрғыдан келгенде мемлекеттік тілді ардақтап, құрметтеуді әрбір қоғам мүшесін саналы түрде үйренуіне аналар атсалысуда.

Бүгінгі күннің, қазіргі жаһандану дәуірінің, басты талабы – өркениетті қоғамға ілесе алатын ұрпақ тәрбиелеу. Әлем елдерімен қабырғасын теңестіруді меже етіп отырған елдің білімді жастары тәуелсіздікті нығайтады, ұлттық тәрбиемен сусындаған ұрпақ болашақты гүлдендіреді деген сенім мақсатымызға айналып отырғандай. Ал, оған қол жеткізудің алғы шарттарының бірі – ұлттық тәрбиеге арқа сүйеу.

Баланың тәрбиесіне ықпал ететін негізгі төрт нәрсе бар: отбасы мен өскен ортасы, балабақша, мектебі мен достары. Кез келген ұлттың ұлт болып қалыптасып дамуы үшін оның ұлттық санасы, ұлттық құндылығы болуы керек. Сондықтан ұрпағымыздың ұлттық құндылықтарды бойына сіңіріп, ел қамын ойлайтын азамат етіп тәрбиелеу төрттіктің еншісінде.

Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы Аналар кеңесі, «Мәдениетті ұлт-мәдениетті ана» жобасы аясында Республикалық деңгейде іс-шаралар атқарумен қатар, «Әкелер алқасы» жұмысын жандандыру, синтетикалық наркотикпен күресу, суйцидтің алдын алу, Вейпбен күресу бойынша, Республикалық петиция жариялап, үкіметтің құлағына жеткізіп үлкен қолдауға ие болдық. Отбасы мен өскен ортасы, балабақша, мектебі мен достары төрттіктің бірлігін жандандыру, әскери бөлімдерде «Әлімжеттік» туралы, Аналардың жан-дүниесінің айқайын жеткізу бойынша келелі ойларын үнемі ортаға салып, көшпелі семинарларда талданады.

Аналар кеңесінің басты мақсаттарының бірі – отбасында толеранттылықты тәрбиелеу. Бұл – қазіргі уақыттың ең өзекті мәселелерінің бірі және көпэтносты мемлекетте өмір сүріп жатқанымызды ескеретін болсақ, үлкен маңызға ие мәселе. Біз бала кезден басқа мәдениеттерге, басқа тілдерге құрметпен қараушылықты, өркениетті елдің талаптарын орындау қажеттігін тәрбиелеуге тиіспіз. Бала бойына басқа ұлт өкілдеріне деген достық пейілдің, мәдениетті қарым-қатынастың негіздерін қалай отырып, біз толерантты тұлғаны қалыптастыруға ықпал ету.

Түркістан облыстық ҚХА жанындағы Аналар кеңесінің, оның ішінде, аудандық, ауылдық округтердегі кеңес мүшелерінің кәсіби емес медиатор ретіндегі рөлін жандандыру және жүзеге асыру механизімін қалыптастыру жүзеге асырылып жатыр. «Сотқа дейін сотта» пилоттық жобасы аясында татуластыру рәсімдерін жүргізуде ардақты аналарымыз тығыз жұмыс жасап жатыр.

Қазіргі таңда өзекті мәселенің бірі - қыз тәрбиесі. Осыған орай «Қыз тәрбиесі – ұлт тәрбиесі» тақырыбында жалпы орта мектептердегі жоғары сыныптың қыз балаларына арналған тәрбие сағаттары өткізіліп, үгіт-насихаттық жұмыстары жүргізілді.

Сондай-ақ Аналар кеңесі бекітілген кестеге сай қоғамдық қабылдаулар өткізіп, талай өзекті мәселелердің шешімі табылуда. Және де Түркістан облыстық Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы аналар кеңесіне этномәдени бірлестік мүшелері де мүше болып табылады.

Облыс көлемінде «Отбасылық жағдайда орын алатын зорлық зомбылық пен дау-жанжалдардың алдын алу және отбасы ынтымағын нығайту» және «Аудан аймағындағы көпбалалы және және жалғызбасты аналардың тұрмыстық жағдайын жақсарту және оларға қолдау көрсету» тақырыбында, «Құқық бұзушылықтың алдын алу – басты міндет» және «Қыз тәрбиесі – ұлт тәрбиесі» тақырыбын арқау етіп өзекті мәселелер туралы отырыстар өтті.

Сарыағаш ауданы, Жібек жолы ауыл округі ауылдық Аналар кеңесінің төрайымы Батиш Зұлқашеваның бастамасымен "Шаңырақ шаттығы" атты күйзеліс орталығы ашылды. Бұл орталықта кейінгі жас ұрпаққа үлгі боларлық ардақты аналарымыздың өнегелі істері ұлықталып, ауыл тұрғындарына, жас отбасыларға, қыз-келіншектерге отбасылық өмірде және бала тәрбиесінде кездесетін өзекті мәселелердің алдын алуға септігін тигізетін психологиялық көмек, ақыл-кеңес берілетін болады.

Бүгінгі таңда, Аналар кеңесінің дабыл қағуының арқасында синтетикалық наркотикпен, ВЕЙПБЕН күресу үкіметте қаралып, Парламент депутаттарынан қолдау тапты.

Аналар кеңесінің күн тәртібінен «Инклюзивті» балалары бар аналарға қамқорлық түскен емес.

Халқымыз қай уақытта болмасын, ұрпақ тәрбиесін ұлттың болашағы деп білген. «Анаға қарап қыз өсер, әкеге қарап ұл өсер» демекші, бала тәрбиесіне сонау заманнан бері аса көңіл бөлген. Билер ұлағаты арқылы ұлттық тәрбиеге мән беру – сіз бен біздің қоғам алдындағы парызымыз. «Тәрбие» сөзі араб тілінен аударғанда, «көктету, өсіру, жетілдіру» деген ұғымды береді. Яғни, сәбидің болашағы осы алған тәрбиесіне тікелей қатысты болары хақ. Аналар, ұрпаққа тәрбие беру жолында еш аянып қалған емес.

Ұрпақ тәрбиесі – мемлекет болашағы, сондықтан әрбір отбасы, өз баласын тәртіпті, кішіпейіл, білімді, шебер, еңбекқор, келешекте үлгілі отбасы иесі болғанын көздеген. Өйткені мемлекетіміздің болашағы – тәрбиелі ұрпақтың қолында. Бүгінгі қоғам алдында тұрған ең жауапты міндет – тәуелсіз мемлекетіміздің уығы боп қадалатын қоғам мүшелерін, яғни жас ұрпақты адамгершілік қасиетке тәрбиелеу, бір-бірін сыйлауға, алауыздыққа ұрынбау сияқты тиянақты білім беру.

Әрбір отбасының жылуы да, мейірімі де, берекесі де, ананың бақытты да сұлу күлкісімен өлшенетіні әлемге аян... Әйелдер қай ғасырда болмасын, Отаны, отбасы үшін, жауын жауса шатыр, оқ атылса қалқан болған!

Ұрпақ тәрбиесі ғана емес мемлекет тұтастығы мен бірлігі, қоғамның бүгінгі дерті, жахандану дәуіріндегі алпауыттардың жемтігіне айналмаудың тетігін ойлап, жолын тауып, дабыл қағып, шырылдап жүрген алтын жүректі, барлық аналарымыздың еңбектері жанып, езулерінен күлкі кетпесін.

Кейде, қоғамның, қоршаған ортаның баламыздың тәрбиесіне кері әсері мол деп, жауапкершілікті өзімізден ысырып тастағымыз келеді, жоқ, олай емес, әрбір ата-ана өз баласына жауап беру керек! Біз, Аналар қауымы, отбасымыз, Отанымыз үшін жауаптымыз!

Осы орайда «Ұрпақ тәрбиесі – мемлекет болашағы» тақырыбында жаңа жоспарлар жасалынып, іске асыру тетіктерін ойластырудамыз! Бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, Жаңа Қазақстанның мызғымас татулығын сақтау, әкелер мен аналарға – аманат!

Ана күлсе-әлем күледі...

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысының жолдауы: «ӘДІЛЕТТІ МЕМЛЕКЕТ. БІРТҰТАС ҰЛТ. БЕРЕКЕЛІ ҚОҒАМ» – Астана, 2022 жылғы 01 қыркүйек
2. М. Әзімханов. Қазақстан халқы Ассамблеясының XXX сессиясындағы баяндамасы.
3. Н. Шанаи. «Мәдениетті ана-мәдениетті ұлт», 2023 ж. Атырау облыстық аналар форумынан.
4. Г. Тоққұлова, Н. Елікбаев: «Ұлттық тәрбиенің бастауы», монография 2013 ж. Қарағанды-Түркістан, 102. бб.
5. Г. Тоққұлова, Қазақстан халқы Ассамблеясының XXXII сессиясы. 2023 ж. 27-28 сәуір.

ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМДЫҚ ТҮЛҒАСЫ АРҚЫЛЫ ҚЫЗ БАЛАЛАРҒА ТӘРБИЕ БЕРУ

С.С. Қоңырбаева

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Аннотация

Мақалада Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде ұзақ жылдар таңдау пәні ретінде қарастырылған «Қазақ аруы» авторлық курсының оқыту барысындағы студент қыз балаларға тәрбие беру мәселесі айтылған. Қазақ тарихындағы тарихы тұлға аналар мен қыздардың кейінгі жастар үлгі болар бейнесі арқылы болашақ мұғалім болатын қыздарымыздың тұлғалық қалыптасуының мүмкіндіктері қарастырылған. Авторлық пәнді оқытудың мақсаты мен міндеттері, қысқаша мазмұны, біліктілік дағдылары және дәріс пен семинарларда ұсынылатын педагогикалық стратегиялар берілген.

Annotation

The article discusses the problem of education of female students in the course of teaching the author's course "Kazakh aruy", considered as a subject of choice for many years at the Kazakh National Women's Pedagogical University. History of the Kazakh history the possibilities of the formation of the personality of our girls, who will become future teachers through the image of mothers and daughters as a model for later youth are considered. The purpose and objectives of teaching the author's discipline, a summary, qualification skills and pedagogical strategies presented at lectures and seminars are given.

62

Адамзат тарихтан тағылым алады, алдағы өміріне соны өнеге етеді. Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты кезекті Жолдауында болашағымызға бағдар етіп, ұлтты ұйыстыра ұлы мақсаттарға жетелейтін «Мәңгілік Ел» идеясын көтерді. «Мәңгілік Ел» – ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы. Мәңгілік ел – жалпықазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы [1]. «Мәңгі ел» атты ұлттық идеяға негізделген бастамасына сай, қазақ халқының тарихында өткен дара-тұлғаларды қастерлеп, ата-бабаның тарихи тәжірибесін болашаққа тағылым ету педагогика ғылымына зор міндет жүктейді.

«Ұлтты қыз сақтайды» деген аталы сөзді басшылыққа ала отырып, мемлекетіміздің негізін құраушы халықтың қыз балаға ерекше қамқорлықпен қараған дәстүрлі тағылымына орай, әлеуметтік саясатымызды жүзеге асыруда қыз тәрбиесіне басымдылық бере, педагогика ғылымдарының мүмкіндіктерін ұтымды пайдалануды көздейміз. Ұзақ жылдар қызмет еткен Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университетінің студенттерінің дені – қазақ қыздары. Бүгінгі қазақ қызы – ертеңгі ана, бір отбасының ұйытқысы. Мемлекетіміздің іргесін қазақ отбасылары құрайтынын ескерсек, ұлттық қалпымыз бен салтымызды, ұлттық санамыз бен рухымызды, діліміз бен дінімізді сақтайтын, ең бастысы, ұрпағымызды тәрбиелеп-өсіретін қазақ қызының болашағына немқұрайлы қарамауымыз керек.

Ел болашағын мәңгі ету жолында қыз балаларды жан-жақты тәрбиелеуде тарихи дара тұлға арулардың тағылымын үлгі ету: отбасындағы бала тәрбиесінен бастап, отбасын сақтау, Отан қорғау, ел мен жерді қастерлеу, ана тілді дәріптеу, қоғамға қызмет ету сияқты, т.б. заман талабына сай міндеттерді атқаруға мүмкіндік береді. Университетте жүргізілген «Қазақ аруы» арнайы курсы негізінде студент

жастардың аяулы жар, сүйкімді келін, абзал ана, асыл әже сияқты этноәлеуметтік рөлдерге даярлануын педагогикалық тұрғыдан зерттеп-зерделеуде қазақ даласында өткен тарихи дара тұлға-арулар өмірінен тағылым алып, студент қыздардың өзін-өзі тәрбиелеуге басымдылық берілетініне көз жеткіздік [2].

«Қазақ аруы» курсы екі модульден тұрды. «Ұлы қазақ даласында өткен тарихи дара тұлға- арулар» атты модуль 1-рейтингке дейін оқылды.

Мақсаты: Халқымыздың тарихына айтарлықтай үлес қосқан, тағылымды істері ұрпаққа өнеге тарихи дара тұлға қазақ қыздары мен ардақты аналардың өмірімен таныса отырып, адами абзал қасиеттерінің жиынтық бейнесін сомдау арқылы бүгінгі қазақ қыздарының рухани талғам аясын кеңейту.

Міндеттері:

- ардақты аналарымыз бен дара тұлға қыздарымыздың қайталанбас жеке-дара қасиеттері мен ерекшеліктерін талдап, сараптау;
- махаббат мәселесіне дұрыс көзқарас қалыптастырып, асыл жар атанудың өлшемдерін анықтау;
- ерлік пен батырлық, елжандылық пен отаншылдық ұғымын терең ұғындыру;
- тағдыр тауқыметін көтерудегі үлгілі тұлғалардан тағылым алу;
- өмірлік жағдаяттарды дұрыс реттеп, бағыт жасай білу.

Пәннің қысқаша мазмұны: Ұлы қазақ даласында тарихта өткен дара тұлға-ару қыздардың өмірінен, арулық, қыз бейнесін, ғашық жарға лайық болу, батырлық пен ерлік көрсету, аналық абзал қасиеттерді меңгертуді бүгінгі күнмен байланыстыра қабылдату.

Білімділік дағдысы: қазақ даласында өткен тарихи дара тұлғалардың өмірімен оқып танысады; жеке- дара қасиеттері мен ерекшеліктерін оқып-талдауды меңгереді; адами абзал қасиеттерінің моделін жасай біледі.

Біліктілік дағдысы: тарихта өткен дара тұлға әйелдер бейнесін дәріптеуді меңгерген; аналар мен арулардың абзал қасиетін бойына сіңірген; қолбасшылық, ел басқару, қайраткерлік, батырлық сияқты елжандылық рухты тудырушы күштерді бағалайды; әйелдер бойындағы асыл сапалар мен пенделік қасиеттерді сараптай біледі.

Осындай мақсат-міндеттерді мойнына алған университеттің 2-курстарына оқытылатын «Қазақ аруы» пәнінің аясындағы «Ұлы қазақ даласында өткен тарихи дара-тұлға арулар» бағдарламасының бізге ұнауының өзіндік сыры бар.

«Қазақ аруы» тұжырымдамасының авторларының бірі, бағдарлама авторы әрі оқытушысы С. Қоңырбаеваның дәрістерін тыңдау барысында көптеген мәліметтерді біліп, тағылымдық мәні мен маңызын анықтауға қол жеткіздік. «Қазақ аруы» пәні және оның маңызы мен мәні», «Ежелгі дәуірден қазақ хандығы кезеңіне дейінгі тарихтағы арулар бейнесі», «Қазақ хандығы дәуірінен Кеңес дәуіріне дейінгі кезеңдеріндегі дара тұлға қазақ қыздары», «Кеңестік дәуірдегі қайраткер қыздар», «Елжанды батыр тұлғалар», «Қасиетті қолбасшы, ел басқарған арулар» дәрістері мен «Ару» жайында не білеміз?», «Қазақ хандығы кезеңіндегі ханымдар бейнесі», «Алып анадан туады», «Қазақстандағы әйелдер қозғалысының негізін қалаушылар», «Азап тартқан алаш арулары», «Бүгінгі абзал аналар» тақырыбындағы практикалық сабақтар бойынша пән мақсаты орындалады деуге негіз бар.

Дәрістерде қарастырылатын тұлғалардың өмірін кеңірек зерттеуге студенттердің өзiргi жағдайда мол мүмкiндiктерi бар. Бiз қазақ қыздарына асыл жар болудың үлгiсi болатындай тарихи тұлғалардың өмiрi туралы еңбектердi оқи отырып, олардың тағылымдық өнегесiн төмендегiше кестеге түсiрдiк.

1-кесте. Тарихи тұлғалардың асыр жар ретінде тағылымдық өнегелері

Тарихта өткен Тағылымдық өнегелері**асыл жарлар**

Томирис (Тұмар патшайым)
(шамамен б.э.д. 570-520 жж.)

Тұмардың өмірі мен ерлігіне шолу жасай келіп, оның тағылымдық үлгісі:

- өз ерлігі арқылы аса батыр да ел басқарушыға тұрмысқа шығуы, өмірге ұрпақ әкелуі;
- күйеуі өлген соң, ел билігін қолына алып, массагеттерді басқаруы;
- қалаған уақытта әскер ісіне араласуы;
- баласының тағдырынан да елінің мүддесін жоғары қоюы;
- 40 жыл ел басқарған Кир патшаны өлтіріп, лайықты жаза беруі – құбылыстық жағдай.

Зарина
(шамамен б.э.д. 558-518 жж.)

Зарина патшайымның да ерлік істері Томириске ұқсас:

- соғыс өнерін терең меңгерген, ерлермен қатар шайқасқан, ел басшысының жары болды.
- ел тыныштығы үшін күйеуін құрбан етеді;
- басқа мемлекет басшысымен бейбіт қатар өмір сүрудің жолын қарастырады;
- өз елінің тәуелсіздігі үшін сүйгенінен бас тартады.

Бөрте ханым
(XIII- XIVғ.ғ)

- ел билеген қолбасшының көңілінен шығатын жар бола білуі және оның адалдығы мен құрметіне ие болуы;

- өзін ханға сыйлата алуы;
- ханның кеңесшісі болуы, ақыл қосып, керек жерінде сынай білуі;
- Бөртеден туған балаларына ғана ханзада атағы берілген.

Домалақ ана
(1378-1456)

Домалақ ананың өмірінің тағылымдық үлгісі:

- ата-әженің тәрбиесі: мұсылмандық талапқа сай тұрмысқа шығуы;
- ақылдылығы: қиын-қыстау кезде жол табуы, дұшпанды өзіне бала етуі;
- шыдамдылығы: баласының басын жарған көп әйелдік күншілдікке шыдап, өз атын адалдықпен шығаруы;
- әулиелігі мен діндарлығы: қарақшы, ұры-қарыға да дұрыс жол көрсетуі;
- рухани тазалығы: өзінің өмірден өтер сәтіне дейін сезуі.

Қазан патшайымы – Сүйімбике

Сүйімбике патшайымның тағылымдық үлгілері:

- ел басқарушының жары болып танылды, әмеңгерлік салтпен кейінгілеріне мирас болды;
- күйеулерінен қалған ел басқарушылықты абыроймен атқарады;
- баласынан көз жазып, қайғы көрсе де, соңғы жарынан қорлық пен азап көрсе де әйелдік бейнесін төмендетпеді

АЗАП ТАРТҚАН АЛАШ АРУЛАРЫ

Гүлжамал Майлина

Гүлжамал Майлинаның өмірінен алар тағылым:

- жазуға лайық жар болып, 5 баланы тәрбиелеуі;
- қазақ дәстүріне сай қонақжай, еріне салмақ салмайтын еңбекқор болуы;
- басына түскен қиындыққа, ауыр тағдырға төзе білуі;
- жарының аманаты үшін жазушының мерейтойларында қатысып, жазушы туралы мәліметтер беруі.

Мағжан

Зылиқаның өмірінің тағылымдық үлгісі:

- Жұмабаевтың зайыбы** – тағдырдың қандай қиындығында да бірнеше рет Мағжанды түрмеге іздеп баруы;
- Зылиқа** – орыс жазушысы Максим Горькийден көмек сұрап, Мағжанның түрмеден шығуына себепкер болуы;
- махаббатқа адалдығы;
- Мағжан туралы бірнеше тарихи мағлұматтар беруі.
- Телжан Шонановтың жары** – Шәхзада Шонанованың тағдыры мен өмірінен тағылым:
- шыққан тегіне байланысты жақсы тәрбие алып, білімді болғандығы;
- Аронқызы** – білім-ғылымға қызығуы, себепсіз оқудан шығарылса да, неше мәрте оқуға құлшыныс танытуы;
- арнайы қоғамдық жұмыспен сыналғанда белсенділікпен өзін-өзі ақтауы;
- ғылыми-зерттеу саласында белсенділікпен қызмет атқаруы.
- қандай қиындықта да мойымауы, адал қызмет етуі.
- Сәкеннің жары – Гүлбарам** – Сәкеннің жары Гүлбарам да қиындықты өте көп көрді, балаларынан айырылды. «Халық жауының» әйелі ретінде жазықсыз жаза тартты. Алайда, оның үлгі боларлық істері:
- қиын-қыстау кезде Сәкеннің заттарын сақтай білді;
- ғылыми-зерттеу жұмыстарына көптеген деректерге көмектесті;
- өмірінің соңына дейін махаббатына адал болды.
- І.Жансүгіровтің зайыбы Фатима** Кітабын оқи келе көз жеткізетін мәселе:
- алғашқы жоғары білімді тіл маманы болғандығы;
- үш бірдей қазақ зиялысынан жеті бірдей ұрпақ алып қалғандығы;
- қосақтарының қолжазбаларын сақтап, мұрағатқа өткізуі;
- өзін-өзі еңбекпен ақтауы;
- балаларына жоғары білім алып беруі;
- артында өз қолымен жазып естелік кітаптар қалдыруы.

Практикалық сабақтарда пайдалану үшін арнайы хрестоматия даярланған [3]. Оны оқытудың бірден-бір жолы төмендегі кестені толтыру барысында жүзеге асады. Практикалық сабақтар төмендегі үлгіде өтеді.

Қазақ хандығы кезеңіндегі ханымдар бейнесі. Тарихтан белгілі қасиетті ана атанған Ұмай ана, Домалақ ана, қолбасшы көсем-қыздар Томирис, Зарина, ел басқарған аналар Сүйімбике, Айғаным, Ұлпан сынды аналар бойындағы елжандылық-басшылық қасиеттерді дәріптеу мақсатында студенттерге алдын ала тапсырған тапсырмалар бойынша бірге талдап-талқылау. Олардың бойындағы адами қасиеттерді арнайы кестеге түсіріп, бүгінгі жастар көзқарасымен бағалау.

Аналардың бойындағы адами сапаларын: ақылдылығы, сұлулығы, батырлығы, рухтытылығы, адалдығы, елжандылығы, бауырмалдылығы, көсемдігі, шешендігі, намыстылығы, сабырлылығы, болжампаздығы, өрлігі, тәкаппарлығы, қаталдығы, осалдығы, пенделігі, т.б. өлшемдерді хрестоматиядағы материалдар бойынша бағалау мүмкіндіктері бар.

Алып анадан туады. Өздеріне берілген тектілік қасиет пен тәрбиелілік, биік парасат пен қажырлы қайрат арқасында аяулы жар атанып қана қоймай, өмірге әкелген ұрпағын халық қамын ойлайтын азамат етіп өсіру – аналардың алтын құрсақтылығының, табиғи даналығының, кісілік келбетінің көрсеткіші. Анаға тән абзал қасиеттерді

студенттердің көмегімен жіктеп, жүйелеуге бағыт беріледі. Интерактивті сабақ ретінде өтілетін бұл тақырып аясында қарастырылатын сұрақтар:

- Альпты туар анаға тән қасиеттер?
- Ханымдарға қойылатын талаптар?
- Тектілік анадан дариды дегенді қалай түсінесіз?
- «Алтын құрсақ» деген не?
- Ерекше қасиет тағдырдың сыйы ма?

2-кесте. Ұрпақ сабақ алар тәрбиелік сапалары мен істері

Менің таңдауым	Нұрбике ханым	Бөрте ханым	Тәукеханның анасы	Жаған Бегім	Әлжан апа
Қажетті қасиеттері					
Пайдалы қасиеттері					
Ұнамды қасиеттері					
Бүгінге дейін өзекті (Үйренуге болатын қасиеттер)					
Пенделігі					

Қазақтың нар тұлғалы азаматтарын туып-өсірген аналардың шынайы бейнесін сомдау арқылы студенттердің өзіне талап қоя білуіне мүмкіндік беру көзделеді.

Қазақстандағы әйелдер қозғалысының негізін қалаушылар. Пікірталас сұрақтары:

1. Қазақ әдебиетіндегі әйел теңдігі туралы шығармалар.
2. Әйел теңдігі: кеше мен бүгінгі
3. Қазақ халқының әйел және қыз бала туралы тұжырымды ойлары (мақал-мәтел жарысы)
4. Қорытындылау

Азап тартқан алаш арулары. Кеңестік тоталитарлық жүйенің солақай саясаты кесірінен «халық жауы» атанған қазақ зиялыларының жарлары мен қыздары ұзақ жылдар қызыл империядан теперіш көргені белгілі. Қуғын-сүргін көрген уақыттарда тауқыметті тағдырым деп көтере білген асыл жарлар, аяулы қыздар алаш зиялыларының атына кір жұқтырмай, шыдамдылық пен сабырлылықтың биік үлгісін көрсете білді.

Студенттермен кездесу-сабақ ретінде өтетін бұл сабақтың барысында білімгерлер азап көрген алаш арулары рухының қайсарлығын сезінердей тәлім алуына төмендегіше сұрақтар арқылы бағыт беріледі:

- Адамның адалдығы немен дәлелденеді?
- Қиянатпен азап арқалаудағы жан жарасы жазыла ма?

- Адам қиын тағдырына мойымас үшін не істегені жөн?
- Қиындық шынықтырады дегенге өз ойымыз?
- Әділет әрдайым жеңіспен біте ме?
- Жақсы адамның ұрпағы атану қандай жауапкершілік жүктейді?
- Адалдықты дәлелдеу жолдары?

Кездесуден алған әсерінен студенттер эссе жазып, ой қорытындылайды.

Бүгінгі абзал аналар. Тарихтан тартылған тағылым жолы ұмытылмақ емес, өміршендігімен де әрдайым болашаққа бастайды. Оның белсенді кейіпкерлері қашан да әйелдер болмақ. Ананың ардақты бейнесі әр баланың көкірегінде сақталғанмен, әулетке, ауылға, қауымға, халыққа қамқор ана болған әйелдер бейнесі қай ортада да баршылық. Соның ішінде жалпыға танымал, батырдың ғана емес, халық келіні атанған Зейнеп Ахметова, өмірі мен ұлағатты ісі үлгі, қыз-келіншектерге тәлімді ойларымен кеңес бере білген Ділда Тасмағанбеткеліні, Әзілхан Нұршайықовтың «Мәңгілік махаббат жыры» шығармасына арқау болған Халима Қалиакпарқызы, Түрколог ғалым, белгілі қаламгер Немат Келімбетовтің зайыбы Қуаныш Тазабекқызының 12 жыл төсекке таңылған жарын күтіп, аяғына тұрғызып, «Қайғыдан бақыт жасаған», «Үміт үзгім келмейді» шығармаларының кейіпкері ретінде танылған бейнесі т.б. бүгінгі «ана» деп ауыз толтырарлық тұлғалардың өмірі мен шығармашылығы, ғибрат алар істері студенттермен бірлесе отырып өткізілетін практикалық сабаққа негіз болмақ.

Студенттердің қалауына сай кестелер толтырылып, басқа да танымал аналар төңірегінде әңгіме қозғалады. Сабақ инновациялық педагогикалық технологиялар негізінде өткізіледі. Әрқашан дәріс пен практикалық сабақ «Қазақ аруының бойтұмар әнін» орындайды. Әнін композитор Халықберген Әбілжанов жазған. Студенттерге оқытушы өзі үйретіп, олардың есте сақтауына телефонның диктофонын пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар студент қыздардың осы сабақ барысын телефонмен бейнетаспаға түсіріп, басқа бұл пән оқылмайтын құрбыларына тыңдата алады. Еліміздің білім беру жүйесінде 80 жылға жуық тарихы бар Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде ұлтжанды, парасатты, шынайы қазақ аруының бейнесін қалыптастыру мақсатында «Қазақ аруы» арнайы курсы жүргізілетіндігін барша жұрт бұқаралық ақпарат құралдарынан да таныс.

Аталмыш курс жаһандану үдерісінде ұлттық мүддені жоғары қоя отырып, салт-дәстүрді бағалайтын, этномәдениетті, мінез-құлқы мен санасы ұлттық ділмен ұштасқан, кәсіптік-педагогикалық имиджі қалыптасқан зиялы әйел тәрбиелеуге бағытталғандығы университет ғалымдарының ғана емес, еліміздегі ғалымдардың да қолдауына ие болуда.

Университет ғимаратындағы «Ұлы даланың ұлы қыздары» атты картиналар галарейасынан бастау алған «Ұлы қазақ даласында өткен тарихи дара тұлға арулар» бағдарламасы оқу-тәрбие үдерісіне енген он бес жыл ішінде студент қыздарымыз танымды-тарихи шығармалар арқылы тұлғалар бейнесін оқып-үйреніп бойларына:

- аруларға тән ерекшеліктерді қалыптастыруға;
- ерлермен бірге отаншылдық рухын түсірмеуге;
- отбасында аналық әлеуметтік рөлін атқаруға;
- ұлттық ұрпақ тәрбиесімен тікелей айналысуға;
- аналар дәстүрін жалғастыруға;
- халықтың салт-дәстүрін сақтауға;
- қиындықтарға төзуге;
- махаббатқа адал болуға, отбасын сақтауға;
- ұлттық тәрбиенің қыры-сырын меңгеруге, т.б. деген біліктілік қажет екендігін

ұғынды.

Қазіргі заман қыз бала тәрбиесіне ерекше мән беруді қажет етеді. Ақпарат пен техниканың дамыған, ғаламдану процесі жедел жүріп жатқан қазіргі кезең ұлтымызға

ғана тән қазақ қызы қасиеттеріне кері ықпал жасамай қоймайтыны белгілі. Бірақ, соған қарамастан, өз ұлтының бет-бейнесін жоғалтып алмауға, қазақ қызының қасиетін сақтауға үйретуге тиіспіз.

Болашақ аналарға қазақ бірлігін, берекесін, еркіндігін ойлаған дара да, дана тұлғалар Домалақ ана, Айша бибі, Жаған бегім, Нұрбике ханым, Айғаным, Ұлпан, Зере, Ұлжан сынды аналарымыздың өнегелі істерін, батыр арулар – Әлия мен Мәншүк, Хиуаздардың ерлігін, желтоқсан көтерілісінің құрбандары болған аруларымыз Сабира мен Ләззаттардың қайсарлығын, асыл аналардың жалғасындай өнер жұлдыздарына айналған әйгілі әнші-күйші, ақын, бишілерімізді озық өнегелерін, бұрынғы да кейінгі еңбекпен аты шыққан еңбеккерлер мен іскер жандардың қиындықты жеңудегі қажырлығы мен сабырлығын, нәтижесін үлгі етіп тәрбиелеуіміз керек.

Қорытындылай келе:

- тарихи тұлғалар өмірін, өнегесін үлгі етудің түрлі мүмкіндіктерін зерттеп-зерделеу;
- олардың өмірі мен тағылымды өнегесі туралы мұраларды жүйелеу;
- тұлғалардың отбасылық өмірі мен тұлғалық бейнесін үлгі ету;
- тәрбиелік мәні бар кештер мен кездесулерді жиі ұйымдастыруды жүйелі жоспарлап, жүзеге асыра алсақ, қыз балаларды тағылымдық өнеге арқылы тәрбиелеу нәтижелі болады деген пайымдау жасаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана . 2014 жыл 17 қаңтар
2. Қоңырбаева С. Қазақ аруы: Оқу құралы. – «Қыздар университеті» баспасы. – Алматы. 2015. – 232 б.
3. Қоңырбаева С. Қазақ аруы: хрестоматия. Алматы: АрнаLTD, 2016. – 246 б.

THE ROLE OF WOMEN'S IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE
ABSTRACT
ELMİN İNKİŞAFINDA QADINLARIN ROLU

Gulshan MAHARRAMOVA
Azerbaijan University of Languages
Doctor of Philosophy in Philology
Baku Azerbaijan
ORCID ID: 0000-0003-4681-0204

In our modern world, the successful functioning of women in all spheres of social life - politics, economy, culture, science and education, even in special government positions, fully confirms the great physical and cognitive power of the more exquisite gender. Women are also active in the field of science and make their worthy contributions to the institutions where they operate. It is gratifying that today in universities and research institutions, women are elected to crucial positions or entrusted with the performance of these positions. Present-day, female inventors in science, female engineers... sign many successes and even take a close part in the rapid change of our daily life.

It is known that ancient historical and literary sources mention the existence of scientific and educated women. Even in the earliest times, studying science was the destiny of families belonging to the upper classes, regardless of gender and age. Merit-Ptax, a doctor by profession, is considered the first female scientist who lived in Egypt 5000 years ago. However, after the fall of the Roman Empire, the attitude towards women changed completely, and their engagement in science was considered as collusion with the devil.

It took more than a thousand years for women to be involved again in scientific activity. For example, Margaret Cavendish, the first female scientist of the Renaissance in Europe - the author of a number of treatises on physics, the joint research conducted by Pierre and Marie Curie is the most outstanding example of a family tandem in the history of science. Or a female researcher named Grace Hopper, who invented the first program - a compiler, became a promoter of the notion of programming languages. Since the beginning of the 20th century, women have successfully overcome great difficulties in revealing the secrets of humanity and gaining equal rights with men in the military. It is as a result of this success that the influx of women into science has become widespread and they have made unparalleled contributions to world science.

Assuredly, it is not enough to list the services of women with great spiritual strength and innate intelligence in the field of science. Nonetheless, it should also be emphasized that the Turkish and Azerbaijani people, who have made unparalleled contributions to human society, have highly appreciated women with their centuries-old, rich traditions of science, education and enlightenment, and have always considered her a foremost force of society.

Keywords: women, science, legal equality, female scientists, Turkish and Azerbaijani people.

Özet

Müasir dünyamızda qadınların ictimai həyatın bütün sahələrində - siyasət, iqtisadiyyat, mədəniyyət, elm və təhsil, hətta xüsusi təyinatlı dövləti vəzifələrdə uğurla fəaliyyət göstərməsi zərif cinsin hansı böyük fiziki və idraki gücə malik olduğunu tamamilə təsdiqləyir. Qadınlar elm sahəsində də fəallıq nümayiş etdirir və fəaliyyət göstərdikləri qurumlara öz layiqli töhfələrini verirlər. Sevindirici haldır ki, günümüzdə universitetlərdə, elmi-tədqiqat

qurumlarında qadınlar mühüm məsul vəzifələrə seçilir və ya bu vəzifələrin icrası onlara həvalə edilir. Bu gün elmdə qadın ixtiraçılar, qadın mühəndislər... çox sayda uğurlara imza ataraq hətta gündəlik həyatımızın sürətlə dəyişməsində yaxından iştirak edirlər.

Məlumdur ki, qədim tarixi və ədəbi mənbələrdə də elmi və təhsilli qadınların varlığından geniş söz açılır. Hələ ən əski dövrlərdə belə elmlə məşğul olmaq cinsindən və yaşından asılı olmayaraq yüksək təbəqələrə məxsus ailələrin taleyinə yazılmışdır. Peşəsi həkimlik olan Merit-Ptax adlı xanım 5000 il əvvəl Misirdə yaşamış ilk qadın alim hesab olunur. Ancaq Roma imperiyasının süqutundan sonra qadınlara olan münasibət tamamilə dəyişmiş və onların elmlə məşğul olması şeytanla əlbir olmaq kimi qiymətləndirilmişdir.

Qadınların yenidən kütləvi şəkildə elmi fəaliyyətə cəlb olunması üçün isə təxminən min ildən çox vaxt keçmişdir. Məsələn, Avropada İntibah dövrünün ilk qadın alimi - fizika ilə bağlı bir sıra traktatların müəllifi Marqaret Kavendiş, Pyer və Mariya Kürilərin apardıqları birgə araşdırmalar elm tarixində ailə tandeminin ən seçilən nümunəsidir. Və ya Qreys Xopper adlı qadın tədqiqatçı ilk proqramı - kompilyatoru ixtira etmiş, proqramlaşdırma dilləri ideyasının təbliğatçısı olmuşdur. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, qadınlar bəşəriyyətin sirlərinin ortaya çıxmasında, əskər sahələrdə kişilərlə bərabər hüquqların əldə olunması yönündə böyük çətinlikləri uğurla dəf etmişlər. Məhz bu uğurun nəticəsidir ki, qadınların elmə axını geniş miqyas almış və onlar dünya elminə misilsiz töhfələr vermişlər.

Təbii ki, elm sahəsində böyük mənəvi gücə və fitri zəkaya malik qadınların xidmətlərini sadalamaqla bitməz. Ancaq onu da vurğulamaq lazımdır ki, bəşər cəmiyyətinə misilsiz töhfələr bəxş etmiş Türk və Azərbaycan xalqı da çoxəsrlik, zəngin elm, təhsil və maarifçilik ənənələri ilə qadına yüksək qiymət vermiş, onu daima cəmiyyətin önəmli qüvvəsi saymışdır.

Açar sözlər: *qadınlar, elm, hüquq bərabərliyi, qadın alimlə, Türk və Azərbaycan xalqı .*

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО НЕРАВЕНСТВА В СТЕМ-ОБРАЗОВАНИИ THE PROBLEM OF GENDER INEQUALITY IN STEM EDUCATION

Айнур Темирханкызы КАРИМОВА,

Докторант, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Факультет Естественных наук, Кафедра Физики, Туркестан, Казахстан,
ORCID ID: 0000-0001-9824-8140

Аннотация

Сегодня мы наблюдаем технологический прогресс, о котором 25 лет назад могли только мечтать, сопровождающийся появлением новых рабочих мест, новых возможностей для расширения экономических прав и потребностей в более образованных людях, особенно в областях науки, техники, инженерии и математики (STEM). Несмотря на прогресс, гендерное равенство по-прежнему остается недостижимым. В некоторых областях, имеющих важное значение для расширения прав и возможностей женщин, таких как STEM, по-прежнему остро не хватает участия женщин. Изучая естественные науки, математику, технологии и инженерные решения комплексным образом для решения проблем реального мира и борьбы с гендерным неравенством, дети и молодежь улучшают свое понимание того, как все устроено, и улучшают гендерно-равноправное использование цифровых технологий, а девочки приобретают научные и технические знания и навыки, которые им необходимы.

В данной работе изучается проблема гендерного неравенства в STEM-образовании и STEM-профессиях. Проводится сравнительный анализ авторских казахстанских исследований касательно данной проблемы. Ожидается, что исследование позволит поддержать учителей и администрацию школ в их усилиях по поощрению девочек к изучению STEM-наук и карьере, а также поможет исследователям сориентировать свои усилия на предоставление им плодотворных и долговременных решений.

Ключевые слова: STEM-образование, гендерное неравенство, цифровые технологии.

Abstract

Today we are witnessing technological progress that 25 years ago could only have dreamed of, accompanied by the emergence of new jobs, new opportunities for economic empowerment and the need for more educated people, especially in the fields of science, technology, engineering and mathematics (STEM). In spite of progress, gender equality remains elusive. In some areas that are important for women's empowerment, such as STEM, there is still a severe lack of women's participation. By studying natural sciences, mathematics, technology and engineering solutions in an integrated way to solve real-world problems and combat gender inequality, children and young people improve their understanding of how things work and improve the gender-equal use of digital technologies, and girls acquire the scientific and technical knowledge and skills they need.

This paper examines the problem of gender inequality in STEM education and STEM professions. A comparative analysis of the Kazakhstan's authors researches on this problem is carried out. The study is expected to support teachers and school administrators in their efforts to encourage girls to study STEM sciences and careers, as well as help researchers focus their efforts on providing them with fruitful and long-term solutions.

Keywords: STEM education, gender inequality, digital technologies.

Введение

Гендерное равенство является важным аспектом социального прогресса. Изучение гендерных вопросов в системе высшего образования является частью более широких усилий по продвижению гендерного равенства и борьбе с дискриминацией во всех сферах общества. Гендерные стереотипы могут влиять на выбор профессии и ограничивать возможности карьерного роста как мужчин, так и женщин. Изучая гендерные вопросы в сфере высшего образования, мы можем помочь бросить вызов этим стереотипам и разрушить их, позволяя студентам выбирать профессию, основываясь на своих интересах и способностях, а не на ожиданиях общества.

Вопросы проявления гендерного неравенства в сфере образования актуальны в настоящее время, поскольку отдельные проявления гендерного неравенства еще не отменены. Гендерная вертикальная и горизонтальная сегрегация в виде неравной оплаты труда и неравной представленности мужчин и женщин в различных профессиях по-прежнему остается острой проблемой в Казахстане. Макроэкономическая политика, направленная на достижение равного доступа к трудовым, социальным и институциональным ресурсам, является одной из целей экономической политики государства.

Женщины недопредставлены на руководящих должностях в академических кругах, включая заведующих кафедрами, деканов и президентов университетов. В академических кругах существует гендерный разрыв в оплате труда: женщины зарабатывают меньше мужчин на тех же должностях и с тем же уровнем опыта. Женщины с меньшей вероятностью получают работу или продвижение по службе, чем их коллеги-мужчины, что может иметь долгосрочные последствия для их занятости и финансовой стабильности. Гендерные предубеждения в практике найма могут привести к тому, что на академические должности будет приниматься меньше женщин, особенно в STEM. Гендерные стереотипы и предрассудки также могут влиять на оценку качества преподавания и научных исследований, приводя к несправедливым оценкам женщин-ученых.

Различные инициативы в области STEM и вклад в ее развитие имеют решающее значение для безопасности страны, экономической конкурентоспособности, процветания и научного роста. Однако многие страны испытывают дефицит специалистов в STEM отраслях, особенно среди женщин. Равные возможности карьерного роста для женщин в областях STEM способствуют сокращению гендерного разрыва в заработной плате, повышению финансовой защищенности женщин, обеспечению квалифицированной и разнообразной рабочей силы STEM и предотвращению предвзятости в этих областях (Халперн и др., 2007; Гой и др., 2018). Согласно отчету ЮНЕСКО (2016), несмотря на растущее участие женщин в высшем образовании, доля женщин, поступающих в STEM-образование, по-прежнему сокращается. Феномен ухода женщин из STEM-дисциплин, названный “дырявым трубопроводом STEM”, был основной причиной беспокойства в академических кругах (Уайтлэгг, 2001; Мим, 2019; Сыздыкбаева, 2020). В то время как некоторые из этих исследований показали, что девочки бросают STEM-специальности во время обучения в университете, другие обнаружили, что девочки реже участвуют в школьных мероприятиях, связанных со STEM, чем мальчики, таким образом, в конечном итоге покидают области STEM. В другом докладе ЮНЕСКО (UNESCO, 2017) об обучении девочек в STEM-школе утверждается, что гендерное неравенство начинается в ранние школьные годы, когда девочки начинают получать сообщения о том, что дисциплины STEM не для них (Альмухамбетова и Кужабекова, 2020).

1. Исследования STEM в Казахстане

Основные универсальные политические документы, такие как Конвенция Организации Объединенных Наций о правах ребенка, гласят, что все дети, независимо от пола, этнической принадлежности, способностей или возраста, имеют право на образование. Более того, законодательство Республики Казахстан о правах ребенка согласуется с вышеупомянутой конвенцией, утверждающей, что все дети имеют равные права независимо от их социальной принадлежности. Однако несмотря на то, что все дети имеют равные возможности для получения высококачественного образования, гендерные различия в областях науки, техники, инженерного дела и математики (STEM) являются одной из ключевых проблем образовательной системы.

Факторы, способствующие недопредставленности женщин в STEM, распространены во многих странах мира, включая Казахстан. Казахстан является уникальным ландшафтом, поскольку это постсоветская страна с исторически и культурно ориентированным обществом, которое сильно повлияло на восприятие STEM женщинами. Эти исторические и социокультурные факторы неизбежно влияют на решение студенток продолжить изучение STEM. Такие факторы были точно определены в качественном исследовании, проведенном Альмухамбетовой и Кужабековой (2020). Исследователи разделили их на три категории: микро-, мезо- и макроуровни. Факторы *микроуровня* связаны с индивидуальными факторами, такими как самооффективность, уверенность в себе, отношение к STEM, личные способности и знания в выбранной области (Дабни и др., 2012; Альмухамбетова и Кужабекова, 2020; Балта и др., 2023; Джапашов и др., 2022). Традиционно девушку учат, что женственность означает, что она не должна быть разрушительной или пачкать руки. На раннем этапе девочкам дают кукол и статичные предметы для игр, в отличие от подвижных объектов, которые более сложны и могут состоять из нескольких частей, таких как грузовики и конструкторы. И по мере того, как девочки взрослеют, их мобильность часто ограничивается, что ограничивает их возможности проявить свое любопытство. Факторы микроуровня, влияющие на зачисление студенток или их уход из областей STEM, глубоко основаны на их восприятии, уверенности в себе и личных способностях, которые формируются в рамках мезоуровня, упомянутого ниже.

Мезоуровень включает в себя факторы, связанные с семьей и школой, которые влияют на решения девочек, по отношению к дисциплинам STEM. Согласно Альмухамбетовой и Кужабековой (2020), факторы, связанные со школой, такие как учебная программа, ориентированная на STEM, внеклассные STEM-клубы, стиль преподавания, школьная культура и поддержка сверстников, являются одними из основных факторов, которые положительно влияют на студенток при изучении STEM на университетском уровне. Например, участники, принимавшие участие в STEM-олимпиадах и научных проектах, в дальнейшем намеревались выбрать STEM-специальности. Более того, примечательно, что оценки студентов по окончании семестра положительно коррелируют с интересом студентов к карьере в STEM, что согласуется с результатами исследований в этой области (Дабни и др., 2012; Джапашов и др., 2022).

Несмотря на тот факт, что занятия, связанные со школой, оказывают благотворное влияние на стремление девочек к STEM, факторы, связанные с семьей, имеют значительные расхождения. Начнем с того, что Казахстан богат и разнообразен традициями и культурой. Альмухамбетова и Кужабекова (2020) отметили, что три категории семей по-разному влияют на карьеру их дочерей в STEM. Отцы из некоторых семей сначала относятся к дочерям как к сыновьям, позже поощряют их специализироваться в STEM. Во-втором случае, семьи только с одним родителем также призывают своих девочек специализироваться в STEM, поскольку это дает больше шансов на трудоустройство в будущем и более высокую оплату, чем другие профессии,

связанные с гуманитарной деятельностью. И наконец, наиболее распространенными семьями являются те, в которых родители или другие старшие члены семьи выступают против того, чтобы девочки специализировались на профессиях STEM, утверждая, что STEM не подходит девочкам. В исследовании, проведенном Джапашовым и соавт. (2022) ни размер семьи, ни уровень образования родителей не оказали какого-либо заметного или существенного влияния на выбор ребенком специальности STEM.

Как указывалось ранее, к числу проблем, связанных с семьей, которые могут быть связаны с мезоуровнем, мы можем отнести домашние обязанности, уход за детьми, баланс между работой и личной жизнью, гендерные стереотипы и реинтеграцию после отпуска по беременности и родам (Цакалеру и др., 2022). Результаты казахстанского исследования, проведенного Цакалеру и др. (2022), совпадают с результатами других исследований, которые показали, что женщины-преподаватели в области STEM часто испытывают стресс из-за домашних обязанностей, ухода за детьми, а также баланса между работой и личной жизнью. Эти трудности могут препятствовать продвижению по карьерной лестнице женщин-ученых или, возможно, привести к их увольнению (Кристенсен, 2018; Диденко и др., 2019; Цакалеру и др., 2022). Цакалеру и др. (2022) обнаружили, что некоторые работодатели не принимают на работу женщин после отпуска по беременности и родам, что препятствует удержанию женщин на работе.

Тематическое исследование, проведенное Коэном Миллером и Льюисом (2019) о гендерном равенстве в STEM высшем образовании в Казахстане, выявило ряд проблем, которые можно отнести к факторам мезоуровня. Во-первых, хотя показатели зачисления женщин в STEM-области могут быть такими же, как и у мужчин, их последующие пути различаются; продвижение женщин с младших должностей на руководящие сложнее, чем у мужчин. Во-вторых, гендерный анализ официальной учебной программы высшего образования в Казахстане показал, что авторами лишь в 15% всех предоставленных материалов для чтения были женщины, что непреднамеренно создает впечатление, что знания в основном исходят от мужчин. А также, согласно Цакалеру и др. (2022), климат на рабочем месте недостаточно инклюзивен, а это означает, что женщины, возможно, не принимают активного участия в процессе принятия решений, связанных с областью STEM.

Культурные различия, экономика и рынок труда, гендерные ожидания, стереотипы и социальные конструкции являются факторами на более широком *макроуровне*. С точки зрения истории и культуры Казахстан является исключительным государством. До Советского Союза женщины рассматривались только как жены, матери и невестки, которые брали на себя всю ответственность по ведению домашнего хозяйства и поддерживали своего мужа. Положение женщин незначительно улучшилось, когда Казахстан присоединился к Советскому Союзу, что предоставило доступа к здравоохранению, образованию и возможностям трудоустройства (Маклафлин, 2018). По словам Акинер (1997), несмотря на улучшение положения современных женщин, в казахстанском обществе по-прежнему преобладает старый стереотип о женщинах как о жене, матери и невестке. Другой доминирующий стереотип заключается в том, что области STEM являются мужской профессией и, следовательно, неподходящими для девочек (Акинер, 1997).

В целом, мы можем утверждать, что представление общества о роли женщин в обществе прочно укоренилось в истории и культуре, с верой в то, что женщины, по сути, являются воспитателями. Однако есть некоторые улучшения в зависимости от региона. Например, для женщин из центральной, северной и восточной частей Казахстана было более приемлемо специализироваться в технических областях, которые считаются более либеральными в отношении прав женщин. Однако в менее промышленно развитых и более густонаселенных южных регионах наблюдается негативное отношение

(Альмухамбетова и Кужабекова, 2020). Кроме того, Джапашов и др. (2022) обнаружили, что специальности STEM более привлекательны для сельских школьников, чем для городских, предполагая, что STEM-образование может помочь в решении социальных и экономических проблем, с которыми сталкиваются сельские регионы.

В целом, обзор литературы показывает нехватку исследований, которые не являются достаточно важными для удовлетворения наших исследовательских вопросов. Было обнаружено, что профессия STEM явно предвзято относится к женщинам. Ключевые факторы, влияющие на выбор женщинами специальности STEM, классифицируются по трем уровням значимости. Каждый уровень, по-видимому, связан с другими, что делает конечное решение более сложным. Необходимы дальнейшие исследования, чтобы определить влияние каждого уровня, оценить интерес девочек к карьере в STEM и измерить общественное восприятие девочек в STEM, чтобы в конечном итоге способствовать решению проблемы недопредставленности женщин в STEM.

2. Среднее образование в Казахстане

Среднее образование в Казахстане является обязательным, и посещение государственных школ на этом уровне является обязательным и бесплатным. Согласно отчету ОЭСР (OECD, 2015), в Казахстане существует высокоцентрализованная нисходящая образовательная система, которая наделяет школы ограниченными полномочиями. Министерство образования и науки разрабатывает образовательную политику и программы, в то время как региональные и районные власти отвечают за их реализацию. Среднее образование требуется для учащихся в возрасте от 6 до 15 лет, что соответствует школьным классам с 1 по 9. В Казахстане насчитывается около 7450 школ различных типов, включая международные школы, частные школы, школы "Дарын", Назарбаев интеллектуальные школы (NIS), инновационные школы "Билим" (BIL), малокомплектные школы (расположенные в сельской местности, где в классах учатся учащиеся разных уровней), а также государственные школы.

3. Образование в государственных школах Казахстана

Учащиеся государственных общеобразовательных школ обучаются в соответствии с Республиканскими образовательными стандартами, утвержденными Министерством образования Республики Казахстан (MERK, 2022). Все дети школьного возраста в Казахстане должны пройти не менее девяти ступеней школьного образования, после 9-го уровня у учащихся есть выбор: поступить в колледж (альтернативное специализированное учебное заведение) или продолжить учебу в средней школе, чтобы получить итоговый сертификат по окончании 11-го класса. После 11-го класса все учащиеся, окончившие школу, могут сдать государственный экзамен, чтобы продолжить учебу в университетах и выбрать специальность.

Ученики начинают изучать все предметы STEM (биологию, физику, химию и математику) с 7-го класса. Согласно казахстанскому учебному плану, предметы биологии, физики, химии и математики преподаются отдельно, то есть они не интегрированы в естественнонаучный предмет. Однако содержание этих курсов очень близко к содержанию международных стандартов обучения учащихся средних и старших классов (Тойбазарова и Назарова, 2018).

Как известно, одним из важнейших компонентов STEM-образования являются уроки технологии. В государственных школах Казахстана уроки технологии начинаются с 5-го класса для учащихся средней школы и преподаются до окончания школы. Содержание учебной программы предусматривает изучение материала по пяти сквозным образовательным направлениям: изобразительное искусство (классическое и современное искусство, цифровое искусство – фотография, анимация, медиа);

декоративно-прикладное творчество (материалы, инструменты и технологии декоративно-прикладного искусства); дизайн и технологии; культура в целом, дом; культура питания.

Интересно, что во многих государственных школах Казахстана на уроках технологии девочки и мальчики делятся на две группы в зависимости от пола (Sputnik, 2022). Например, программа уроков технологии, предусмотренная для мальчиков при изучении дизайна и технологии, включает в себя следующие компоненты: основные конструкционные, натуральные, искусственные и нетрадиционные материалы; инструменты и оборудование для обработки материалов; обработка материалов различными способами; дизайн изделий из различных материалов; технология изготовления национальных предметов быта; памятники мировой и казахстанской архитектуры; прототипирование; Дизайн интерьера.

Программа для девочек содержит: основные текстильные, натуральные, искусственные и нетрадиционные материалы; инструменты и оборудование для обработки текстильных материалов; обработка текстильных материалов различными способами; дизайн изделий из текстильных материалов; индустрия моды, стиль и имидж, технология изготовления элементов национальной одежды. Соответственно, когда мальчики изучают тему “культура в доме”, они знакомятся с общей информацией об источниках электрической энергии, использовании и ремонте электроприборов и бытовой техники; ремонтные и бытовые работы, организация и планирование интерьера. Содержанием программы для девочек, когда они изучают “культуру в доме”, является: личная гигиена, экология дома; основы растениеводства, декоративного цветоводства, ландшафтного дизайна; уход и хранение одежды.

Заключение

STEM-образование, учитывающее гендерные аспекты, – это подход к преподаванию и обучению, обладающий преобразующим потенциалом для реализации обещаний программы образования и расширения прав и возможностей девочек в 21 веке.

Такой подход к обучению обладает огромным потенциалом для изменения гендерных стереотипов в классе и на рабочем месте. Гендерные нормы и гендерные стереотипы ограничивают мотивацию девочек и их вовлеченность в STEM. Стереотипы о том, что учеба в STEM и карьера предназначены для мальчиков, негативно влияют на интерес, стремления, вовлеченность и достижения девочек в STEM.

Девочки, получившие образование в области STEM, обретают уверенность, самостоятельность и инструменты, позволяющие ставить под сомнение ключевые проблемы в окружающем их мире и предлагать решения для решения таких проблем. Это, в свою очередь, бросает вызов традиционным представлениям мужчин и женщин о том, что умеют делать девочки и к чему они могут стремиться, и готовит девочек к будущим профессиям, которые еще даже не были изобретены. Вовлечение женщин способствует научному совершенству и повышает качество результатов STEM, поскольку различные точки зрения объединяют творческий потенциал, уменьшают потенциальные предубеждения и способствуют получению более надежных знаний и решений.

Источники

Akiner, S. (1997). “Between tradition and modernity-the dilemma facing contemporary central Asian women” in *Post Soviet Women: From the Baltic to Central Asia*. ed. M. Buckley (Cambridge: Cambridge University Press), 261–304.

Almukhambetova, A., and Kuzhabekova, A. (2020). Factors affecting the decision of female students to enroll in undergraduate science, technology, engineering and mathematics majors in Kazakhstan. *Int. J. Sci. Educ.* 42, 934–954.

Balta N, Japashov N, Karimova A, Agaidarova S, Abisheva S and Potvin P (2023) Middle and high school girls' attitude to science, technology, engineering, and mathematics career interest across grade levels and school types. *Front. Educ.* 8:1158041.

Christensen, C. J. (2018). Factors influencing the retention of women faculty in STEM disciplines.

Cohen Miller, A. S., and Lewis, J. L. (2019). “Gender audit as research method for organizational learning and change in higher education” in *Gender and Practice: Insights From the Field*, (Vol. 27) (Emerald Publishing Limited), 39–55.

Dabney, K. P., Tai, R. H., Almarode, J. T., Miller-Friedmann, J. L., Sonnert, G., Sadler, P. M., et al. (2012). Out-of-school time science activities and their association with career interest in STEM. *Int. J. Sci. Educ.* B 2, 63–79.

Didenko, N., Ermolaeva, E., Kunitsyna, E., Medvedeva, I., and Vitman, R. (2019). “Features of academic careers of female physicists in Russia” in *AIP Conference Proceedings* (AIP Publishing LLC), 050032.

Goy, S. C., Wong, Y. L., Low, W. Y., Noor, S. N. M., Fazli-Khalaf, Z., Onyeneho, N., et al. (2018). Swimming against the tide in STEM education and gender equality: a problem of recruitment or retention in Malaysia. *Stud. High. Educ.* 43, 1793–1809.

Halpern, D. F., Aronson, J., Reimer, N., Simpkins, S., Star, J. R., and Wentzel, K. (2007). “Encouraging girls in math and science” in *IES Practice Guide*. NCER 2007–2003 (National Center for Education Research)

Japashov, N., Naushabekov, Z., Ongarbayev, S., Postiglione, A., and Balta, N. (2022). STEM career interest of Kazakhstani middle and high school students. *Educ. Sci.* 12:397

McLaughlin, K. (2018). Kazakhstan country gender assessment. Asian development bank; gender and youth employment in the commonwealth of independent states: Trends and key challenges. Te Decent Work Technical Support Team and the ILO Ofce for Eastern Europe and Central Asia

MERK (2022). Ministry of Education of Republic of Kazakhstan. Standards of Educational programs. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu?lang=ru>

Mim, S. A. (2019). Women missing in STEM careers: a critical review through the gender lens. *J. Res. Sci. Math. Technol. Educ.* 2, 59–70.

OECD, (2015). OECD reviews of school resources: Kazakhstan. Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264245891-5-en.pdf?expires=1588984432&id=id&>

Sputnik (2022). Is it necessary to divide the class between girls and boys for technology and physical education, answered the Ministry of Education. Available at: <https://ru.sputnik.kz/20200913/delenie-klass-devochki-malchiki-trudi-miobrazovaniya-14941591.html>

Syzdykbayeva, R. (2020). Exploring Gender Equality in STEM Education and Careers in Kazakhstan STEM Education for Girls and Women, 189.

Tsakalerou, M., Perveen, A., Ayapbergenov, A., Rysbekova, A., and Bakytzhanuly, A. (2022). “Understanding the factors influencing Women’s career trajectories in STEM education in Kazakhstan” in *Int. Conf. Gender Res.*, vol. 5, 230–239.

UNESCO, (2016). Institute for Statistics [internet]. Women in Science. Available at: <http://www.uis.unesco.org/ScienceTechnology/Documents/fs34-2015-women%20in%20science-en.pdf>

UNESCO, (2017). *Cracking the Code: Girls' and Women's Education in Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM)*. Paris, UNESCO

Whitelegg, L. (2001). Girls in science education. *Gende Sci. Read.* 373

**ДОРОГА К ПРИЗНАНИЮ И ТВОРЧЕСТВУ ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ ДО
СОВРЕМЕННОСТИ**
THE ROAD TO RECOGNITION AND CREATIVITY FROM THE DEEP OF THE
CENTURIES TO THE PRESENT
YÜZYILLARDAN BUGÜNE KADAR BİLİNÇ VE YARATICILIK YOLU

Рашида МУГАБЕЕВА

старший преподаватель, ЮКУ им. М. Ауэзова, факультет искусства и культуры,
кафедра изобразительного искусства и дизайна, Шымкент, Казахстан,
ORCID ID: 0009-0007-0384-2042

Краткое содержание

В течении всей истории человечества женщины боролись за право заниматься живописью наравне с мужчинами, за право на реализацию своего творческого потенциала. Не смотря на то, что в современном Казахстане учениками художественных школ, колледжей и Вузов в своем большинстве являются девушки, художественные музеи отдают работам художниц всего 15% выставочных залов. К написанию статьи подтолкнула мысль, что на уроках истории искусств в основном рассказывают о мужчинах-художниках. Для того чтобы ситуация изменилась, необходимо как можно больше говорить о художницах — и из далекого прошлого, и о наших современницах, показывать широкой публике их наследие.

Для достижения цели были поставлены следующие задачи: собрать информацию о самых успешных женщинах-художницах со времен античности до наших дней, проанализировать как менялся образ женщин в живописи, изучить творчество казахстанских художниц и выявить основные тенденции в их образах.

В своей статье хочу рассказать о возможности женщин в разные времена заниматься творчеством; раскрыть имена художниц античного мира, о которых упоминал Плиний старший в «Естественной истории» - Эйрена, Тимарет, Калипсо, Аристарета, Иайя и Олимпиада; рассказать о средневековых монастырях, давших женщинам образование и возможность заниматься искусством; рассмотреть творчество женщин эпохи Ренессанса и Средневековья. Далее раскрыть роль женщин в художественной жизни общества в 19 и 20 веке. Более подробно рассказать о первых художницах Казахстана – Айше Галимбаевой и Гульфайрус Исмаиловой; раскрыть новаторские приемы живописи Нелли Бубэ; поговорить о творчестве Жамили Такен, создавшей Международный независимый женский фонд художников «Тан Шолпан»; рассказать о творчестве современных казахстанских художниц - минималистической живописи Карлыгаш Кансейт, степных пасторалей Мугавеевой Рашиды, мифопоэтических картинах Зуры Асылгазиной, креативном творчестве Альсии Мугавеевой.

Keywords: художники Казахстана, женщины художники, женщины живописцы, женское творчество

Abstract

Throughout the history of mankind, women have fought for the right to paint on an equal footing with men, for the right to realize their creative potential. And despite of the fact that in modern Kazakhstan the students of art schools, colleges and universities are mostly girls, art museums give only 15% of the exhibition halls to the works of women composers. I was

inspired to write this article by the idea that in art history lessons they mostly talk about male artists. In order for the situation to change, it is necessary to talk as much as possible about the women artists - both from the distant past ones and about our contemporaries, to show their heritage to the general public.

To achieve the goal, the following tasks were set: to collect information about the most successful female artists from antiquity to the present day, to analyze how the image of women in painting has changed, to study the work of Kazakh artists and identify the main trends in their images.

In my article I want to tell about the possibility of women at different times to engage in creativity and how the image of a woman in art has changed. Reveal the names of the artists of the ancient world, mentioned by Pliny the Elder in Natural History - Eirene, Timaret, Calypso, Aristarete, Iiaia and Olympias; tell about medieval monasteries which gave women education and the opportunity to practice art; consider the work of women of the Renaissance and the Middle Ages. Further to reveal the role of women in the artistic life of society in the 19th and 20th centuries. To tell in more detail about the first female artists of Kazakhstan - Aisha Galimbayeva and Gulfairus Ismailova; to reveal the innovative painting techniques of Nelly Boubet; to tell about the work of Zhamily Taken, who created the International Independent Women's Fund of Artists "Tan Sholpan"; to tell about the work of contemporary Kazakhstan artists - minimalist painting by Karlygash Kanseit, steppe pastorals of Mugaveyeva Rashida, mythopoetic paintings by Zura Asylgazina, creative work of Alsiya Mugaveyeva. Keywords: artists of Kazakhstan, women artists, women painters, women's creativity.

Keywords: artists of Kazakhstan, women artists, women painters, women's creativity

Özet

İnsanlık tarihi boyunca kadınlar, erkeklerle eşit düzeyde resim yapma hakkı, yaratıcı potansiyellerini gerçekleştirme hakkı için mücadele ettiler. Modern Kazakistan'da sanat okullarının, kolejlerin ve üniversitelerin öğrencilerinin çoğunlukla kız olmasına rağmen, sanat müzeleri sergi salonlarının sadece %15'ini sanatçıların eserlerine ayırıyor. Sanat tarihi derslerinde çoğunlukla erkek sanatçılardan bahsedildiği fikrinden ilham alarak bu yazıyı yazdım. Durumun değişmesi için, miraslarını halka göstermek için hem uzak geçmişten hem de çağdaşlarımızdan sanatçılar hakkında mümkün olduğunca çok konuşmak gerekiyor.

Hedefe ulaşmak için şu görevler belirlendi: antik çağlardan günümüze en başarılı kadın sanatçılar hakkında bilgi toplamak, resimdeki kadın imajının nasıl değiştiğini analiz etmek, Kazak sanatçıların çalışmalarını incelemek ve ana sanatçıları belirlemek. imajlarındaki trendler.

Yazımda farklı zamanlarda kadınların yaratıcı olma olasılığından bahsetmek istiyorum; Doğa Tarihinde Yaşlı Pliny tarafından bahsedilen antik dünyanın sanatçılarının isimlerini ortaya çıkarmak - Eirene, Timaret, Calypso, Aristarete, Iaya ve Olympias; kadınlara eğitim ve sanat yapma fırsatı veren ortaçağ manastırlarından bahsetmek; Rönesans ve Orta Çağ kadınlarının çalışmalarını düşünün. 19. ve 20. yüzyıllarda toplumun sanat yaşamında kadının rolünü daha da ortaya koyuyor. Kazakistan'ın ilk kadın sanatçıları olan Aisha Galimbayeva ve Gulfairus Ismailova'yı daha detaylı anlatmak gerekirse; Nelly Boubet'nin yenilikçi resim tekniklerini ortaya çıkarmak; Uluslararası Bağımsız Kadın Sanatçılar Fonu "Tan Sholpan"ı kuran Zhamily Taken'in çalışmaları hakkında konuşun; çağdaş Kazakistanlı sanatçıların çalışmalarından bahsedin - Karlygash Kanseit'in minimalist tablosu, Mugaveeva Rashida'nın bozkır pastoralleri, Zura Asylgazina'nın mit şiirsel tabloları, Alsiya Mugaveeva'nın yaratıcı çalışmaları.

Anahtar Kelimeler: Kazakistanlı sanatçılar, kadın sanatçılar, kadın ressamlar, kadın yaratıcılığı

Несмотря на то, что женщины долгое время жили в патриархальном мире, даже тогда были художницы, чьи голоса дошли до нас через века, прославляя женские образы на весь мир. При всей несвободе женщин в античности они могли становиться художницами, если отец был художником. Эйрена, Тимарет (Тамаре), Калипсо, Аристарета, Иайя и Олимпиада – прославленные женщины художницы античной эпохи, о которых в I веке н. э писал Плиний Старший в «Естественной истории». До нас дошло имя художницы-портретистки – Тимарет, дочери художника Микона Младшего из Афин, которая «пренебрегала обязанностями женщин и занималась искусством своего отца».

81

Рисунок 1. Деталь миниатюры о греческой художнице Тамаре/Thamyris рисующей богиню Диану, 1400 гг./Unknown Artist from Detail of a miniature of Ancient Greek artist Thamyris (Timarete) painting her picture of the goddess Diana, N. France, (Rouen).

Даже в 15 веке, художники, иллюстрировавшие работы Плиния писали фантазийные портреты Тимарет (рис.1). Не менее известна, благодаря Плинию, Иайя. Эта старая или «вечная дева» была более популярная и высокооплачиваемая художница чем мужчины-портретисты ее времени. А Елена Египетская в 400г до н.э. выполнила мозаику «Битва при Иссе» с изображением Александра Македонского, римскую копию которой мы все хорошо знаем (рис.2).

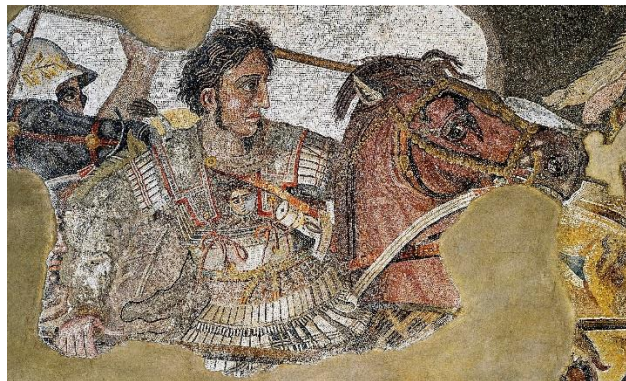

Рисунок 2. Александровская мозаика, выполненная римским художником по рисунку Елены Египетской/ около 100 г. до н.э./ Национальный археологический музей Неаполя

В Средние века женщина стала свободнее, чаще могла становиться ремесленницей как ее муж или отец. В монастырях в 12 веке женщины получали хорошее образование, писали книги, занимались иллюстрациями манускриптов. В сборнике проповедей монастыря Вестфалии есть автопортрет Гуды, вплетенный в инициал слова Dominus («Господь») с надписью «Guda, peccatrix mulier, scripsit et pinxit hunc librum» («Гуда, грешная женщина, написала и украсила рисунками эту книгу»). Автопортрет Гуды считается одним из первых в истории западного искусства (рис.3).

Рисунок 3. Фрагмент сборника проповедей из монастыря в Вестфалии/ XII век/ Государственная библиотека Франкфурта-на-Майне

В эпоху Ренессанса образование женщин в верхних слоях общества становилось более распространенным явлением. Соответственно появлялось больше женщин-художниц. Самая знаменитая портретистка своего времени Софонисба Ангвиссола (1532—1625) старшая из 6 дочерей художника— итальянская художница, первая известная художница эпохи Ренессанса, чей творческий успех вдохновил Лавинию Фонтана, Барбару Лонги, Феде Галицию, Артемизию Джентилески. Она заслужила одобрение Микеланджело, с ним у нее была переписка. В 27 лет стала художницей и придворной дамой испанской королевы Елизаветы Валуа. Софонисба сломала все стереотипы того времени хотя бы тем, что дважды выходила замуж (после 40 и 50 лет), написала серию своих автопортретов, выработала свой стиль, которому подражали другие художники, считается основательницей нового жанра живописи - семейный портрет в антураже. Софонисба Ангвиссола умерла в 1625 году в Палермо в возрасте 93-х лет.

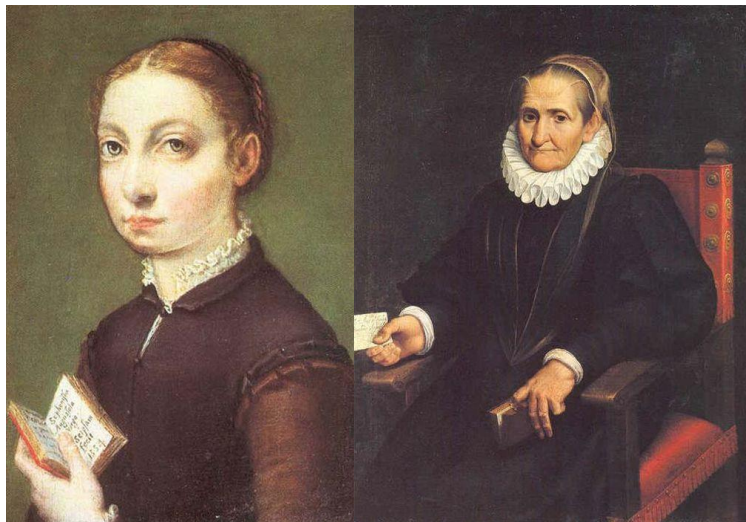

Рисунок 4. Автопортреты Софонисбы Ангвиссола, написанные в период 1554,1610гг / художественно-исторический музей в Вене, Национальный музей Каподимонте в Неаполе

Одним из первых художников, изобразивших себя за созданием автопортрета, за мольбертом, считается Катерина ван Хемессен, южнонидерландская (фламандская) художница эпохи Позднего Возрождения. В 1548 году она написала портрет, полный загадок и отсылок к автопортрету Альбрехта Дюрера.

Рисунок 5. Автопортрет Катарины ван Хемессен/ 1548 год / Музей в Антверпене

С 17 столетия женщины начинают учиться в университетах. Артемизия Джентилески (1593-1656) - первая женщина, избранная в члены Академии живописного искусства во Флоренции. Артемизия - первая художница которая не просто писала портреты, но в своих работах говорила о проблемах женщин. Её отец был другом Караваджо. Трагедия раннего возраста наложила отпечаток на все ее творчество. Она первая подняла вопрос о женской незащищенности в обществе. В 17 лет во время обучения художник Огостино Тасси ее изнасиловал. Атремизия и ее отец подали на него в суд, был большой скандал. Суд обвинял ее в клевете, но Артемизия настаивала на своем. Папа Римский любил живопись Огостино и суд его в итоге оправдал. А Артемизия на всю жизнь осталась с клеймом обесчещенной женщины. С другой стороны, благодаря этому скандалу, она прославилась и ее творчество стало широко распространяться. Она раскрывала личную трагедию пересматривая ветхозаветные сцены. В своих картинах, трактуя библейские сюжеты, показывая их современность она многократно изображала себя, убивающую Огостино Тасси. До нас дошла картина «Юдифь с головой Олофрена» 1614-1620 годы. Тема кровавой и страшной женской мести раскрыта в картине «Иаиль и Сисара» и во многих других эмоционально заряженных страстью картинах. Её картины оригинальны по концепции и композиции, даже автопортрет написан не просто в мастерской, как принято было у художников того времени, а в сложном ракурсе, в процессе работы над картиной (рис. 6).

Рисунок 6. Автопортрет Артемизии Джентилески в образе аллегии Живописи / 1638 год / Колоревская коллекция британской королевской семьи

К 19 столетию женщины художницы могли проявлять себя и участвовать в художественной жизни общества. Они были частью выставок, официально учились в художественных академиях и выставлялись в салонах. С этого периода женщины боролись не за право что-то делать, а за право делать это на равных. Берта Моризо (1841-1895) участвовала в первой выставке импрессионистов. Зная Ренуара, Дега и других импрессионистов, мы очень мало знаем ее картины. Она выработала свой стиль. Начала писать то, что интересовало лично ее – женские образы, более экспрессивные и эмоциональные, абстрактные. Она первая исследовала эмоциональный мир женщин. Начала писать меланхолию, задумчивость, переживания и мелкие дела женщин (рис.7). До этого эмоциональные переживания женщин на фоне значимых глобальных тем в искусстве были не интересны обществу. Долгое время тема материнства в искусстве была вне рассмотрения художниками-мужчинами и только с появлением большого количества женщин-художниц она получила развитие.

Рисунок 7. Берта Моризо «Колыбель» / 1872 год / Музей Орсе, Париж

Роль женского образа в искусстве до середины 19 века – конструкция, которая отображает мужские представления о роли женщины и социальные ожидания общества. С появлением профессиональных художниц образ женщины становится многогранным. Особенность женского искусства в том, что оно долгое время боролось за возможность быть и существовать. Но и до сих пор, женское искусство не считается равным мужскому. Мужчины-художники говорят об извечных глобальных темах, так как им не приходилось заниматься самоутверждением и самоопределением как женщинам. А женское искусство, решив эту проблему приходит к тому, что художницы начинают говорить глубоким, общечеловеческим языком.

В 20 веке женщины приобретают большую свободу в обществе, и несут ее в живопись. Они не только становятся полноценной частью художественного мира, но и определяют его образ. Шведская художница Хильма аф Клинт за несколько лет до Василия Кандинского воплотила в своих картинах все идеи абстракционизма. В 1905 году она воплотила в живопись свои видения (Группа №5), а Кандинский написал первую абстрактную акварель только в 1910 году. Но если заглянуть глубже, то «Глаз Бога» Джорджианы Хьютон был написан в 1870 году. Исходя из этого, можно сделать вывод, что абстрактная живопись без теории и названия направления уже существовала задолго до Кандинского в творчестве этих женщин.

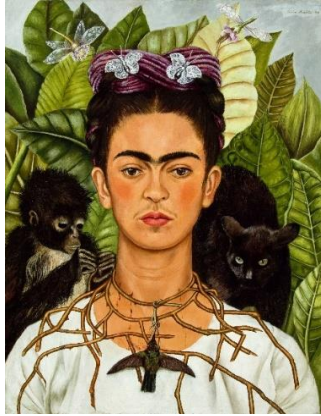

Рисунок 8. Фрида Калло «Автопортрет с терновым ожерельем и колибри» / 1940 год / Центр Гарри Рэнсома

Фрида Калло (рис. 8), Марина Абрамович - вносят в искусство личные темы, они автобиографичны, раскрывают одиночество, ранимость души и тела, поднимают темы бессмысленности войны и вседозволенности людей. Они говорят о себе, так как до этого их голосов вообще не было слышно в обществе. Поэтому женщинам-художницам так важно говорить о личных переживаниях.

Для художниц Казахстана прошлого века актуальна тема осознания своих корней, углубления в историческую и культурную память. В их картинах в той или иной степени затрагиваются извечные ценности тюркского мира, гармония женщины и природы.

Айша Гарифовна Галимбаева (1917-2008) – первая казахская женщина, ставшая профессиональным художником, первая женщина–этнограф, исследовавшая и воссоздавшая старинные казахские национальные костюмы. Работавшая в эпоху соцреализма, она выбрала основной темой картин мир женщины. Различные грани жизни современной женщины и её духовная красота привлекали внимание Айши Галимбаевой на протяжении всей жизни. В ее творчестве поэтично раскрыты традиционные качества женщины казашки - уважение к старшим, трудолюбие и терпение, преданность семье, любовь и забота о детях. Вдохновленная импрессионистами она окутывает своих героинь легкой дымкой, сочными и яркими мазками передает ощущение солнечного радостного дня. Она рисует портреты казахских тружениц с неповторимым оптимизмом, теплотой интонации, и особой колористической проникновенностью. Для ее творчества характерны стремление к эксперименту, работа с разными материалами. Она первая среди казахстанских художников использует акрил, комбинирует пастель и темпера. Все это делает образы героинь ярче и насыщеннее, тени глубже, а картины прозрачнее. Женщины, в картинах Айши Галимбаевой – хранительницы домашнего очага, воплощение уюта, гармонии и душевной теплоты: «Нан», «Стригали», «Мать героиня», «Сладкие дыни», «Пшеница золотая», «Песнь Казахстана», «Дары земли». Хозяйка, мать, творец, идеал красоты, В своем творчестве она раскрывала красоту и гармонию вечных тем и идей, неподвластных давлению актуальных сюжетов жизни (рис.9).

Рисунок 9. Айша Галимбаева. Портрет народной мастерицы Б. Басеновой/ 1958 год /Государственный музей искусств Республики Казахстан имени Абылхана Кастеева

В творчестве Гульфайрус Исмаиловой (1929 - 2013) присутствует мифотворческое сознание и театральная эстетика. Её женские образы завораживают мягкой нежностью и трепетной незащищенностью, удивительно сочетающейся с внутренней силой характера.

Изображение женщин на театральной сцене в возвышенном приподнятом моменте раскрывают счастье от исполненного призвания. Она создает образы певиц, балерин, актрис в момент торжества вдохновения и театральной праздничности. Наиболее известная картина - «Казахский вальс» - показывает счастливую женщину, гибкая красота движений которой усиливает ощущение радости творчества (рис.10). Народная артистка окутана воздушным золотым свечением, бликами света на расшитом камзоле, летящих многочисленных складках платья. Вьющиеся косы, мерцающие браслеты, перья на шапочке подчеркивают ощущение праздника, окружают героиню сказкой, ореолом одухотворенного таланта. «Окутывая Шару волшебством красоты Г. Исмаилова поднимает ее выше уровня портрета конкретного человека, она открывает в ней обаяние, свойственное нашим женщинам: нежность, женственность и вместе с тем огромную внутреннюю силу, роднящую современниц художницы с героинями сказок, сложенных казахским народом».

Рисунок 10. Гульфайрус Исмаилова «Казахский вальс Ш.Жиенкуловой» / 1958 год /Государственный музей искусств Республики Казахстан имени Абылхана Кастеева

В живописных полотнах Гульфайрус присутствует театральная зрелищность, связанная со спецификой деятельности художницы, ее живопись тяготеет к патетике эмоций и пафосным восклицаниям. Художница часто говорила, что «в своем творчестве она

никогда не опускалась до бытовых моментов, ибо считает, что прекрасное должно выражаться языком певучим, слогом, возвышенным».

В творчестве Нелли Витальевны Бубэ (1949 г.р.) тоже чувствуются тюркские духовные традиции. Легенды и история, архитектурные памятники Казахстана, петроглифы – неиссякаемый источник вдохновения. Тюркские женщины Нелли Бубэ, в цикле работ «Женщины-кочевницы», раскрывают многообразие житейских занятий, которые выполняются с любовью и творчеством. В отличие от Гульфайрус Исмаиловой, они предстают в образе приземленных, заботливых хранительниц домашнего очага, радующихся каждодневным бытовым делам (рис.11). Все окружение, детали костюмов, утварь переданы со скрупулезной достоверностью. Выстраиваясь в общую линию, композиции бытовых сцен в форме лирического повествования о повседневности, напоминают о значимости каждого мгновения. Жизнь кочевниц предстает в виде степных историй, а картины своей стилизацией ассоциируются с ковром или гобеленом.

Рисунок 11 Нелли Бубэ «Творчество», «Материнство», «Хозяйка очага» / 2018-2021 гг/ коллекция автора

Она не боится экспериментов и соединяет казалось бы, несоединимые материалы. Созданная ею рельефная техника с наплывами и подтеками работает на идею, передавая структуру земли, песка, свет солнца, придает произведениям особую выразительность и звучание. Основная гамма работ Нелли Бубэ – бежево-коричневая и бронзово-золотистая, с яркими вкраплениями. Она экспериментирует не только с фактурами, но и с пространством и формой, когда фрагменты картин «вырываются» за ее пределы, а привычный прямоугольный формат картины становится сложным многоугольником или тондо.

В работах Нелли Витальевны присутствуют приемы, характерные для средневековой книжной миниатюры: локальные цвета, золотой фон, триптихи, фризовые композиции, принцип складня. В ее работах много символизма – шанырак, юрта, очаг, мировое дерево... Каждый компонент - форма, фактура, цвет, взаимодействуя между собой напоминают о мудрости божественного замысла и гармонии природы. За весь период творческой деятельности художницы всего две картины были приобретены в собственность музея нашей Республики.

В 1998 году казахстанская художница-педагог Жамиля Такен (1961 г.р.) объединила творческих женщин Казахстана, создав Международный независимый женский фонд художников «Тан Шолпан», с основной целью – создать условия для поддержки женщин-художниц и вывести его на международный уровень. Задача участниц фонда раскрыть творческий потенциал и найти новые пути в современном искусстве. Обладая

лидерскими качествами, творческой активностью Жамиля вдохновила современных художниц на инициирование новых значимых совместных проектов. Мастер эксперимента, она стремится выразить художественными средствами острые социальные проблемы современности. Её жизненная позиция и равнодушие к событиям сегодняшнего дня выражается в создании социальных масштабных произведений, имеющих иносказательный, притчевый характер (рис.12).

Рисунок 12. Жамиля Такен «Пандемия» / 200000 год /Государственный музей искусств Республики Казахстан имени Абылхана Кастеева

Кроме того, у Жамили Такен целый ряд картин посвящен любимому образу – главной героине, женщине в разных ролях: маленькая девочка, возлюбленная, мать. Нередко картины написаны с конкретных персонажей, иногда это собирательный образ идеальной и возвышенной женщины (рис.13). Авторская цветовая палитра, основанная на оттенках вспыхивающего красного делает картины узнаваемыми. «Я люблю красный цвет потому, что им можно выразить эмоции. Он передает и страсть, и любовь, и негодование, еще много чего в сочетании с другими оттенками. Я работаю на контрастах», - говорит Жамиля Такен.

Рисунок 13. Жамиля Такен «Утро», «В поисках ответа» / 2022 год /частная коллекция автора

Карлыгаш Кансейт (1968 г.р.) - сторонница минимализма, упрощает, убирает все лишнее, доводит композицию и цвет до совершенства. Темы красоты природы Южного Казахстана, теплоты казахского быта с детства вдохновляют художницу на создание живописных композиций. Сюжеты ее картин основываются на личном восприятии мира, где образы прошлого переплетаются с современной реальностью, а пережитый опыт меняет сознание и формирует новую глубину ощущения Свободы. И именно поэтому возникает потребность действовать и создавать лучший мир. Женские образы Карлыгаш

излучают уверенность в своих силах, стремление решительно решать поставленные задачи. Картины символичны, наполнены цветовыми и смысловыми ассоциациями.

Рисунок 14. Карлыгаш Кансейт «Три времени» «Үміт» / 2022 год / Коллекция автора

Основная концепция композиции "Три времени"(периода) заключается в ожидании лучших перемен. Образ молодой девушки олицетворяет Казахский народ, который сквозь время пронесит чистоту. Взор направлен высоко в даль и указывает на ожидание. Фигура и задний план характеризуют разные периоды становления и развития Казахстана. Женская фигура находится в ожидании лучшего времени. "Три времени" перетекает во вторую композицию «Үміт» (Надежда), где мы видим шаг в будущее. Пройденный опыт требует нового подхода, к жизни (рис.14). Вместо ожидания девушка переходит к действиям. Цветовое и композиционное решение полотен свидетельствуют о стремлении Карлыгаш Кансейт передать свое мироощущение в яркой и лаконичной манере.

89

Мугавеева Рашида (1971 г.р.) своими картинами дарит ощущение спокойствия и гармонии. Для ее работ характерна ритмичность композиции и цвета, ювелирная аккуратность и точность деталей. Живописные картины Рашиды Мугавеевой объединяет искренняя любовь к культуре и традициям казахского народа. В них узнаваемые бытовые истории - степные пасторали с излюбленными образами женщин, юртами, неспешно бредущими по холмам барашками. Мир, наполненный безмятежностью, счастьем и радостью. Все ее творчество посвящено историям о жизни казахского народа.

Рисунок 15. Рашида Мугавеева из серии «Женские мечты» / 2016 год / картины в частной коллекции

В серии «Женские мечты» (рис.15) она рассказывает о мечтаниях девочек, девушек, мам и бабушек. О том, как хочется дружить и играть, любить и создавать семью, о тревогах перед замужеством, о детях и гармонии в семье, о преемственности поколений.

С особой теплотой раскрывается образ женщины в серии картин «Женщины степи». Свет в форме юрты окружающий все женские фигуры символизирует любовь и тепло, которое излучает женщина, освещая все вокруг, и даже в трудностях, умея видеть радость (рис. 16). И конечно, эти картины о том, как передать любовь следующим поколениям. Ведь именно мать прививает детям любовь не только к людям, но и к знаниям. Не зря в казахском языке есть пословица ӘЙЕЛІ АЗҒАН ЕЛДІҢ БОЛАШАҒЫ ЖОҚ, которую можно перевести как: «Народ, потерявший веру в женщин, не имеет будущего».

Рисунок 16. Рашида Мугавеева из серии «Женщины степи» / 2022 год / коллекция автора

Не менее интересно раскрыт женский образ в триптихе «Спокойствие». Это история о жизни обычных людей, достоинстве и внутренней красоте жителей казахского аула. Простота визуального восприятия, гармоничные пастельные цвета, отсутствие сложных психологических сцен создают ощущение позитивного умиротворения. В картинах Рашиды воплощена вечная поэзия повседневности, радость жизни на своей родной земле.

Картины Зуры Асылгазиной (1982г.р.) отличаются мифопоэтическим мышлением, смелостью и свежестью восприятия. Особое внимание она уделяет цветовой гамме, колориту, передаче эмоционального состояния. Скромная и сдержанная, в своих полотнах заставляет задуматься о смысле бытия, о роли женщины и ее гармонии с природой. В ее картинах чувствуется холодный колорит севера Казахстана, дуют ветра и женщины аскетичны и суровы. Они ближе к архетипу Афины - мудрой воительницы-девственницы, обладающей физической и внутренней силой. Ее женские образы горды и независимы, полны спокойного достоинства. В картине «Легенда о происхождении тюрков» раскрывается любимый ею образ женщины-волчицы, дающий отсылку к общетюркской мифологии. Волчица - это и любящая мать, и отважная девушка воин. В картине «Охотники» мы видим слияние женщин с природой. Это история о том, как хрупкая женщина может быть сильной, отчаянной как волки.

В триптихе «Пері Махабатты» отражена легенда, где Пери (бесплотный дух прекрасной девушки, наделенной вечной жизнью), влюбившись в мужчину, отдавшись и полностью доверившись ему, теряет бессмертность, становясь обычной смертной женщиной (рис.17).

Рисунок 17. Зура Асылгазина триптих «Пери Махабатты» / 2019 год /Музей Современного искусства на Кипре

Завершает наш обзор женщин-художниц Мугавеева Альсия (1999г.р.), которая пытается поставить женские темы в центр художественной культуры. Её картины показывают, что традиционные ожидания общества от женщин – сидеть дома и рожать детей - устарели и женщины наравне с мужчинами - сложные личности, которые могут быть свободными в своем выборе. Её работы поражают креативностью мышления. Несмотря на прошедшие века и тысячелетия, женщины продолжают бороться за свои гражданские права. Созданные ею образы отражают сознательные и эмоциональные представления о несправедливости по отношению к женщинам в мире (рис.18). Её искусство не столько стремится к красоте и Вселенской гармонии, сколько рассказывает о нелегкой жизни женщин и их роли в современном обществе.

В своем творчестве Мугавеева Альсия выражает принципиальное неприятие войны в мире, раскрывает тревожное состояние незащитности и уязвимости женщин, повествует о ложных стереотипах и хрупкости мира. Женщина –художница с тревогой смотрит в будущее, у неё нет уверенности в завтрашнем дне.

Рисунок 18. Мугавеева Альсия «Репродуктивное насилие» / 2022 год /коллекция автора

Из этого можно сделать вывод, что современное женское искусство в целом не утилитарно, это не только про цветочки и пейзажи, это высвечивание того, что нуждается в исцелении. Не смотря на то, что в современном Казахстане учениками художественных школ, колледжей и Вузов в своем большинстве являются девушки, художественные музеи отдают работам художниц всего 15% выставочных залов. К творчеству женщин-художниц до сих пор отношение снисходительное и несколько презрительное понятие «а, это женское искусство». К примеру, в книге «100 шедевров искусства Казахстана» Живопись. Скульптура. Графика. – Алматы: ИД «Жибек жолы»,

выпущенной в 2013 году, представлены всего 6 женщин (Айша Галимбаева, Гульфайруз Исмаилова, Елена Бейсембинова, Зейнекуль Гусинова, Регина Великанова и Елизавета Говорова). Для того чтобы ситуация изменилась, необходимо как можно больше говорить о художницах — и из далекого прошлого, и о наших современницах, показывать широкой публике их наследие.

Ресурсы

Арон Гуревич Индивид и социум на средневековом Западе. — Литрес, 2017.

Ергалиева Р.А. Г. Исмаилова. Казахский вальс. 100 шедевров искусства Казахстана. Живопись. Скульптура. Графика, Алматы: ИД Жибек жолы, 2009, С.84. – 264с. ISBN 978-601-7152-83-3.

№58, от 26.05.2022 газеты "Вечерний Алматы" под заголовком "Подарок сердцу". Подарок сердцу: первая и единственная Гульфайрус. Автор: Сауле БЕККУЛОВА

<https://kulturologia.ru/blogs/170721/50335/> Какое загадочное послание зашифровано в первом автопортрете, который написала женщина: Катерина ван Хемессен

https://www.youtube.com/watch?v=PKXEL2ES5g0&ab_channel=BilimMadeniet "Живые образы" (0014) - А. Галимбаева 30.06.16

<https://www.gmirk.kz/ru/nauka/issledovaniya/45-obraz-vremeni-teatralnaya-zhivopis-g-m-ismailovoj> Образ времени. Театральная живопись Г. М. Исмаиловой. Джадайбаев А.Ж.

<https://www.gmirk.kz/ru/sobytiya/156-vystavka-zhivopisi-zhamili-taken-ya-zakryla-glaza-chtoby-videt> Выставка живописи Жамили Такен «Я закрыла глаза, чтобы видеть» Екатерина Резникова

<https://dzhk.kz/planeta/ostrovok-tepla-sredi-zimy> Островок тепла среди зимы Людмила Домбровская

<https://mysl.kazgazeta.kz/news/11214> Её призвание - живопись. Баян БАРМАНКУЛОВА, искусствовед

<https://kazpravda.kz/n/voploshchenie-lyubvi-i-krasoty> Воплощение любви и красоты СТАТЬИ 6 марта 2019 г. 9:50 499 РАУШАН ШУЛЕМБАЕВА

<http://nomadmgz.kz/index.php/iskusstvo/151-khudozhestvennyj-mir-nelli-bube> Художественный мир Нелли Бубэ Искусство 01 марта 2018 Текст: ЕКАТЕРИНА РЕЗНИКОВА

https://www.inform.kz/ru/kakie-kartiny-raskryvayut-zhenskiy-obraz-v-kazahstanskom-iskusstve-fotografii-i-zhivopisi_a3835250 Какие картины раскрывают женский образ в казахстанском искусстве фотографий и живописи Автор: Арайлым Мұрат

<https://www.inalmaty.kz/news/3441499/kak-narisovat-reproduktivnoe-nasilie-pokazali-v-almaty> Как нарисовать репродуктивное насилие, показали в Алматы

https://ru.frwiki.wiki/wiki/Mosa%C3%AFque_d%27Alexandre

**INNOVATIVE IDEAS OF MAHAYANA BUDDHIST WORLDVIEW IN THE
MODERN EDUCATIONAL SYSTEM**

Elmira S. LAZARENKO

Ph.D. in political science

D. student in the Department of Philosophy at KRSU

Abstract

The presentation will consider the relevance of the philosophical doctrines of the Mahayana Buddhist worldview, such as the six perfections, the bodhisattva institution and the ten qualities of a teacher, whose application in the context of contemporary global and local education is an opportunity for innovative solutions to the harmonious relationship between human beings and society.

The methodology constitutes the comparativist and civilizational approaches in the study of the formation of the Mahayana Buddhist worldview in two directions--as the philosophical school of the Middle In these directions are presented clear rules of interaction between student and teacher in the works of such Indian philosophers as Nagarjuna, Chandragomi, Shantideva and others.

The paper will present conclusions on how to use the qualities of a bodhisattva and a teacher, as well as the impact of the extraordinary practice of the six perfections in the modern educational system of Kyrgyzstan.

ПОДГОТОВКА ЖЕНЩИН-ЛИДЕРОВ – НЕОТЪЕМЛИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА

Рахбар ХАМИДОВНА МУРТАЗАЕВА¹

¹доктор исторических наук, профессор Национального университета Узбекистана ORCID ID: 0000-0001-7086-5032.

Özet

Belirli gerçekler ve istatistiksel materyaller hakkındaki makale, Özbekistan'daki kadın liderlerin eğitimini göstermektedir. Bu konudaki dünya çapında bir nitelikte olan eksiklikler ve sorunlar ortaya çıkarılmıştır. Makalenin yazarı, yüksek öğrenim kurumlarının, öğrenci yıllarından başlayarak kızlar arasında liderleri tanımlamak ve eğitmek için bir yer olduğuna inanmaktadır. Buna ek olarak, makale aynı zamanda küresel bir sorun olan bu önemli konuya da dikkat çekiyor – bilim adamlarının kadın liderleri. Makalede, kadın liderlerin hazırlanmasında yeni yaklaşımların, mekanizmaların Özbekistan toplumunun sürdürülebilir kalkınmasının amaç ve hedeflerine ulaşmanın ayrılmaz bir unsuru olduğu vurgulanmaktadır. Makalede, nesnellüğün temel ilkesine dayanan bu makalede, analiz ve sentez, induksiyon, kesinti, benzetme, problem-kronolojik gibi bilimsel araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Sorunun incelenmesine dayanarak, cumhuriyette kadın liderlerin eğitiminde kaldıraçların güçlendirilmesi gerektiği izlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: kadın liderler, bilim adamları liderler, yüksek öğrenim kurumu, mekanizma, rezervler.

Abstract

The article shows the training of women leaders in Uzbekistan based on concrete facts and statistical material. The shortcomings and problems in this issue, which is of a global nature, are revealed. The author of the article believes that higher educational institutions are a place for identifying and training leaders among girls, starting from their student years. In addition, the article pays attention to such an important issue, which is also a global problem – women leaders from among scientists. The article emphasizes that new approaches and mechanisms in the training of women leaders are an integral element of achieving the goals and objectives of sustainable development of Uzbek society.

In the article, based on the basic principle of objectivity, such methods of scientific research as analysis and synthesis, induction, deduction, analogy, problem-chronological are used. Based on the study of the problem, it follows that the levers for training women leaders should be strengthened in the republic.

Keywords: women leaders, scientists leaders, higher education institution, mechanism, reserves.

Национальные цели и задачи в области устойчивого развития Республики Узбекистан предусматривают обеспечение всестороннего и эффективного участия женщин и равных для них возможностей для лидерства на всех уровнях принятия решений в политической, экономической и общественной жизни. В документе отмечается: «Обеспечить всестороннее и эффективное участие женщин и равные для них возможности для лидерства на всех уровнях принятия решений в политической, экономической и общественной жизни», а также подчёркивается: «Наиболее полно

интегрировать принципы гендерного равенства в процесс принятия государственных программ на разных уровнях управления».⁴

В современных условиях технического прогресса и роста образованности женщин общемировой тенденцией становится усиление их конкурентных возможностей в различных областях человеческой деятельности. Во многих странах представительницы «слабого пола» всё чаще занимают даже те руководящие посты, которые традиционно считаются мужскими. За последние полвека во всем мире более 100 женщин находились на высших государственных должностях.

Наиболее важными причинами того, что женщины стремятся к карьерному росту, участвуют в политических процессах, является демократизация в их странах, консолидация институтов гражданского общества. Включение важных для женщин вопросов в партийные программы, появление правительственных и неправительственных женских организаций и специальных органов, выступающих за равенство возможностей, против дискриминации и насилия в семье, позволило женщинам активнее приобщаться к политической жизни. Беспрецедентному прогрессу в преодолении обществом старых патриархальных стереотипов и утверждении новых культурных норм способствовал ряд самых разных факторов, среди которых специалисты называют научно-технический прогресс в целом, развитие медицины и рынка контрацептивов, улучшение экономической конъюнктуры, рост уровня и продолжительности жизни, доступность образования и стремление к профессиональному совершенствованию, распространение средств массовой информации, в том числе телевидения и Интернета.

Перечисленные факторы привели к признанию прав женщин в мировом масштабе, что отразилось на деятельности ООН, под эгидой которой были осуществлены различные проекты, проведены конгрессы и конференции, посвященные «женской теме».

Одним из важных аспектов проблемы подготовки женщин – лидеров – это привлечение женщин учёных к управленческой деятельности. На сегодняшний день учёное звание, к сожалению, не играет особой роли для карьерного продвижения. В то же самое время учения степень важна в медицине и технических профессиях, связанных с физикой, химией, математикой. Также наличие ученой степени может иметь значение в образовательной сфере. В коммерческого секторе наличие ученой степени не даёт гарантий при поиске работы.

Человечество всегда стремилось к науке, но по данным Института статистики ЮНЕСКО, в науке и технике по-прежнему доминируют мужчины. Во всём мире только одну четверть ученых составляют женщины, примерно 10% университетских профессоров и менее 5% членов академий наук – преподавательницы слабого пола. Доля женщин, возглавляющих научные учреждения составляет в Японии – 6%, в США – 27%, во Франции – 29%, Испании – 34%. За всю историю Нобелевской премии лауреатов было лишь 3% женщин.

Наука и гендерное равенство являются неотъемлемыми элементами процесса достижения целей развития, включая те, которые изложены в повестке дня устойчивого развития до 2030 года. За последние 15 лет мировое сообщество достигло значительных успехов в деле вовлечения женщин и девочек в науку. Несмотря на это, женщины и девочки до сих пор сталкиваются с ограничениями в этой сфере.

В Узбекистане созданы благоприятные условия для полноценного и равноправного участия женщин в общественной, политической и экономической жизни страны. В 2020 году был запущен Диалог – женщин лидеров стран Центральной Азии, где ведущая роль принадлежит Узбекистану. Диалог придаст новую динамику региональному сотрудничеству в сфере защиты прав, свобод и интересов женщин.

⁴ Национальные цели и задачи в области устойчивого развития Республики Узбекистан. – С.13.

Наука находится в центре внимания государства. Закон Республики Узбекистан «О науке и научной деятельности» (29 октября 2019 г.), объявление 2020 г. «Годом развития науки, просвещения и цифровой экономики» и другие официальные документы создают широкие возможности для последовательного продолжения и выведения на новый, современный уровень науки и просвещения.

В Законе, в частности, отмечается, что в вузах обязательно должны вестись теоретические исследования. С этой целью вузам разрешено создавать организации, центры коллективного пользования научным оборудованием и другие научные организации, а также уникальные научные объекты.

В современных условиях, говоря об общественно-политических отношениях в Узбекистане, невозможно обойтись без осмысления роли и места в них современной женщины, ее исторически меняющегося социального статуса и образа жизни. Необходимо отметить, что принятие государственных указов и постановлений, научно-практических проектов свидетельствует об отношении к женскому вопросу на уровне государственной политики.

Численность населения Узбекистана в 2020 году достигло 36 024 млн.чел. Женщины составляют около половины населения Узбекистана. Так, началу 2023 года на общей численности населения мужчин насчитывалось 18,13 млн., женщин – 17,89 млн. Уровень грамотности среди мужского взрослого населения составляет 99,72% (11 538 124 человека), среди женского взрослого населения - 99,47 % (11 863 952 человека).⁵

В республике девочки и девушки имеют равный доступ к начальному, среднему и высшему образованию, к профессиональной подготовке, в том числе и в области естественных наук, математики и инженерно-технических дисциплин. На уровне общего среднего образования предусмотрены абсолютно одинаковые программы как для мальчиков, так и для девочек. Имеется небольшое различие в соотношении обучающихся девочек и мальчиков в академических лицеях, где девочки составляют 40,5% и от общего числа учащихся. Причем в профессиональных колледжах имеется практический паритет (49,1% девочки и 50,9% мальчики). Наблюдается и различное процентное соотношение учащихся девушек и юношей по видам специализации. Студентки высших и средних специальных учебных заведений в получении специальностей отдают предпочтение таким отраслям как просвещение, здравоохранение, физкультура и спорт. Среди обучающихся по специальностям в отраслях транспорт и связь, промышленность и строительство, сельское хозяйство, экономика и право – более 83,7% приходится на мужчин и менее (16,3%) - на женщин. На выбор специальностей девушками и юношами влияет ряд факторов: традиции в семье, экономические соображения, и иные. Министерством высшего и среднего специального образования принят ряд документов в целях укрепления статуса женщин в общественно-политической и социально-экономической жизни общества, например, создан координационный Совет комитетов женщин высших учебных заведений, который ежеквартально подводит итоги проводимой работы среди девушек и женщин.

В 2019 году начали действовать образовательные учреждения совершенно нового типа - 4 президентские и 3 творческие школы. В 2023 -2024 учебном году будет осуществлен прием в 5-е классы президентских школ Андижана, Бухары, Гилистана, Джизака, Карши, Навои, Намангана, Нукуса, Нурафшана, Самарканда, Ферганы, Хивы, Термеза и Ташкента. Наряду с этим в республике функционирует свыше 200 высших учебных заведений, в том числе 30 зарубежных вузов и их филиалов известных зарубежных университетов. В сотрудничестве с ведущими иностранными вузами налажена подготовка кадров в рамках 141 совместной образовательной программы. В

⁵ <https://countrymeters.info>

2022-2023 учебном году общее число студентов Узбекистана превысило миллион человек, что в два раза больше по сравнению с 2016 годом.

Узбекистан имеет свой собственный путь осуществления карьерного роста женщин, в том числе женщин-ученых. Политика государства в данном направлении строится, прежде всего, исходя из менталитета узбекского народа, его традиций и обычаев. Сегодня в Узбекистане 48% женщин трудоспособного возраста активно трудятся в различных отраслях экономики, в сфере управления и производства. Около 70% учителей, работающих в общеобразовательных школах, - это женщины. Среди директоров школ их 35%, заместителей директоров - 47%, руководителей

Центров «Баркамол авлод» - 56%. Среди специалистов образовательных учреждений более высокого уровня - профессиональных колледжей и академических лицеев - доля женщин составляет 50% в высших учебных заведениях - 43% профессорско-преподавательского состава. В сфере здравоохранения 78% у медицинского персонала, в том числе около 53% врачей, являются женщинами. Они активно работают практически во всех направлениях медицины, включая самые сложные, специализированные и высокотехнологичные отрасли. В последние годы постоянно возрастает женщин в таких современных, высокотехнологичных отраслях как автомобилестроение, микробиология, фармацевтика, электронная и электротехническая промышленности, система ИКТ и другие.

Интересен факт о гендерном равенстве женщин среди научных работников стран Центральной Азии, в которых женщины - ученые работники составляют 45-55%. Ученые объясняют данный факт наследием бывшего советского блока, куда входили эти республики. Это же явление наблюдается в трети государств членов Европейского Союза, которые были советского блока.

В Узбекистане до настоящего времени имеется разница в количестве женщин ученых в разрезе столицы города Ташкента и областей республики.

Статистические данные свидетельствуют о том, что основная часть ученых женщин сосредоточена в столице города Ташкенте и составляет 49,6%⁶.

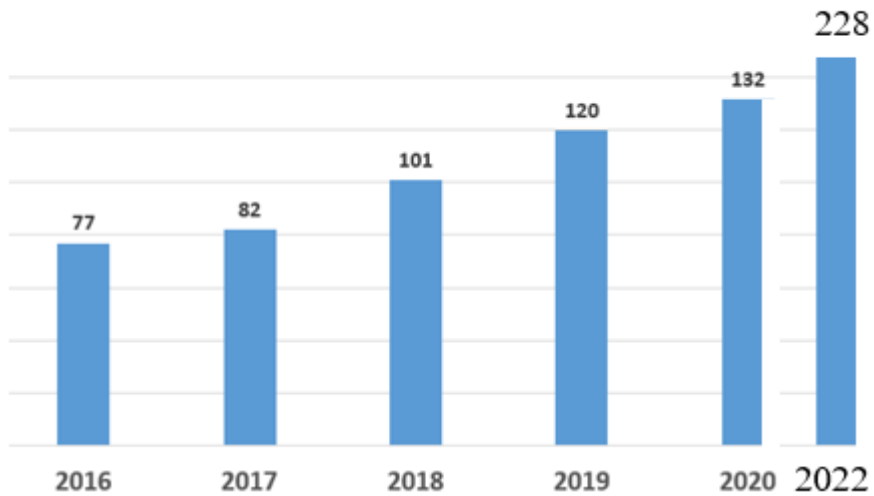
Председатель Сената Олий Мажлис Республики Узбекистан отмечает среди занимавших в 2020 году в республике научно-исследовательской и конструкторской деятельностью 31 тысячи человек 40% составляют женщины. Среди женщин, занимающихся научной деятельностью, 73% работают в системе высшего образования, 16,5% - в государственном секторе, 10% - в бизнесе, 0,2% - в негосударственном секторе.⁷

В Узбекистане, являющемся равноправным членом международного сообщества, в государственной политике огромное внимание уделяется укреплению роли и статуса женщин в обществе, повышению их социально-политической культуры, интеллектуального потенциала, поддержке их прав и интересов.

Вузы являются основной кузницей кадров из числа женщин. Следует отметить, что в период нового этапа развития Узбекистана количество вузов непрерывно растет.

⁶ Нарбаева Т. “Биз ёш авлодни тарбиялашимиз керак”. 2021 йил 25 август./ <https://yuz.uz/news/senat-raisi>

⁷ Нарбаева Т. “Биз ёш авлодни тарбиялашимиз керак”. 2021 йил 25 август./ <https://yuz.uz/news/senat-raisi>

Количество высших учебных заведений⁸

Открытие в вузах в 2017 г. заочного образования дало возможность женщинам получить высшее образование. Среди обучающихся в вузах студенты-девушки без отрыва от своей работы и семьи составляет в 2017 году 38,2%.

Количество профессорско-преподавательского состава	2016	2017	2018	2019	2020
	24368	25418	26297	26837	29998
Доктора наук	38,0	1666	2023	2201	2312
Кандидаты наук	6351	6649	7050	7769	9050
Научный потенциал, %	31,9	32,7	34,5	37,2	38,0

98

Следует подчеркнуть, что несмотря на то, что количество девушек в вузах непрерывно растет на уровне бакалавриата и магистратуры, но в докторантуре они отсеиваются. Этот факт подтверждают данные о слушателях Академии Государственного управления при Президенте Республики Узбекистан, готовящем кадры.

Сведения о слушателях Академии Государственного управления Республики Узбекистан, обучавшихся в 1995-2020 годы

Годы	Срок обучения	Количество выпускников	В т.ч. женщин	В %
1995-1997	10 месяцев	306	13	4,2
1997-2012	10-12,5 месяцев	2033	86	4,2
2014-2015	2 года	278	7	2,5
2016-2018	2 года	248	18	7,2
2019-2020	2 года	238	13	5,4
всего		3103	137	4,4

⁸ Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан.

**Гендерная статистика – доля женщин в составе управленческого персонала
в разрезе регионов республики за 2018/2019 год (в %)**

Республика Узбекистан	27
Республика Каракалпакстан	32
Области:	
Андижанская	35,6
Ташкентская	31,1
Ферганская	29,9
Самаркандская	29,1
Наманганская	28,8
Хорезмская	28,4
Бухарская	27,3
г.Ташкент	27
Сырдарьинская	24,4
Кашкадарьинская	20,5
Сурхандарьинская	18,9
Навоийская	17,2
Джизакская	16,5

В настоящее время в государственных и общественных организациях на руководящих должностях трудятся свыше 1380 женщин.

Президент Республики Узбекистан Ш.Мирзиёев отметил в своем выступлении на торжественной церемонии, посвященной Международному женскому дню: «Мы последовательно продолжим начатую работу по выдвижению и назначению на ответственные должности в сфере государственного и общественного управления, министерствах и ведомствах женщин, имеющих глубокие знания и высокую квалификацию».

Но между тем в Узбекистане выдвижение и подготовка руководящих кадров из числа женщин находится на начальном этапе. Следует отметить, что данная тенденция является общемировой и не носит узбекистанский оттенок.

Предложения:

1. Создать единую карту «выращивания» специалистов – управленцев, в том числе женщин интеллектуальных сфер (в т.ч. имеющих ученую степень);
2. Целесообразно заключить контракты отраслевых министерств с вузами на предмет подготовки управленцев из числа женщин;
3. В СМИ организовать систематические передачи, информации о женщинах-управленцах;
4. В вузах увеличить набор из числа девушек в магистратуру на отделение «Управление институтами государственного и гражданского общества», в дальнейшем

создать факультеты и вуз для подготовки кадров-управленцев и в том числе для негосударственного сектора;

5. В вузах республики на новой основе с участием ученых женщин усилить работу клубов лидеров-девушек;

6. В целях популяризации науки, формированию мотивации к научной деятельности у молодежи, регулярно проводить «Фестиваль науки».

7. Инициировать создание негосударственной неправительственной организации женщин-ученых государств Центральной Азии;

8. Проводить специальную политику по лидерству женщин в Узбекистане;

ÇAĞDAŞ TÜRK SERAMİK SANATINDA KADIN İMGESİ THE IMAGE OF WOMAN IN CONTEMPORARY TURKISH CERAMIC ART

Gökçe UYSAL BAŞER

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü,
Konya, Türkiye,

ORCID ID: 0000-0002-9764-0359

Özet

Kadın; insan ırkının devamını doğurganlığı sayesinde sağlar. Kendisine atfedilen bu benlik yüzyıllar boyunca kadının, kadın bedeninin kutsanmasına sebep olmuştur. Tarih öncesi çağlarda topraktan şekillendirilen, doğurganlığın ve bereketin simgesi olan ana tanrıça heykelticikleri kadına verilen önemin göstergesidir. Kadın sadece doğurganlığın değil dişiliği, analığı, sevgiliyi, merhameti, gücü, direnişi ve bunlar gibi pek çok kavramı temsil etmiştir. Temsil ettiği kavramları farklı sanat alanlarında pek çok sanatçı kendi üslup ve özgün bakış açısı ile ele almıştır. Seramik sanatında da kadın teması, çamur ile biçimlenmiş ve çeşitli eserlerde hayat bulmuştur. Özellikle Türk seramik sanatının çağdaşlaşma sürecinde 1950'lerden itibaren kadın, Anadolu kadını, analık, doğurganlık temalı seramik eserler, kadın bedeninin de estetikliğinin katkısıyla sanatsal formlara dönüştürülmüştür. Bu bildiride amaç, kadının Çağdaş Türk seramik sanatında hangi temalar üzerinden nasıl forma dönüştürüldüğünü incelemek çağdaşlaşma süreci içerisindeki ele alış biçimindeki değişimi gözler önüne sermektir. Bunun için nitel araştırma yöntemleri kapsamında; çeşitli yazılı ve görsel kaynaklar taranmış ve internet veri tabanından yararlanılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda kadının Çağdaş Türk seramik sanatında geniş bir yer kapladığı her sanatçının kendi özgün stilinde kadını imgeye dönüştürdüğü kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Kadın, Türk, İmge

Abstract

Woman; it ensures the continuation of the human race through its fertility. This self attributed to their have led to the blessing of the woman, the female body, for centuries. The mother goddess figurines, which were shaped from soil in prehistoric times and symbolized fertility and abundance, are an indication of the importance given to women. The woman represented not only fertility, but also femininity, motherhood, lover, compassion, strength, resistance and many other concepts. Many artists have handled the concepts they represent with their own style and unique perspective in different art fields. In ceramic art, the theme of women was shaped by clay and came to life in various works. Especially in the modernization process of Turkish ceramic art, ceramic works with the theme of women, Anatolian women, maternity and fertility have been transformed into artistic forms with the contribution of the aesthetics of the female body. The aim of this paper is to examine how women are transformed into forms through which themes in Contemporary Turkish ceramic art and to reveal the change in the way they are handled in the modernization process. For this, within the scope of qualitative research methods; Various written and visual sources were scanned and internet database was used. As a result of the literature review, it was concluded that every artist, in which women occupies a large place in Contemporary Turkish ceramic art, transforms women into images in their own unique style.

Keywords: Ceramic, Woman, Turkish, Image

Giriş

Dişi erişkin kişi, olarak tanımlanan kadın, insan ırkının iki cinsinden birdir. İnsanlığın devamını doğurganlığı ile sağlayan kadın, doğuştan gelen ve varoluşsal kimliği ile yüzyıllar boyunca medeniyetler tarafından değer görmüş ve kutsanmıştır. Arkeolojik çalışmalara ve sanat tarihi araştırmalarına bakıldığında, kadın bedeninin ve doğurganlığının bereketi temsil ettiği düşüncesi kabul görülmüştür. Doğurganlık simgesi olan ana tanrıça heykelcikleri fildişinden, ağaç parçalarından, doğadaki taşlardan, madenlerden oyulmuş ya da balçıktan şekillendirilip pişirilmiş toprak eşyalardır. Heykelciklerin en eski örneklerine tarih öncesi dönemin çeşitli kültürlerinden kalma arkeolojik buluntularda rastlanmıştır. Bunlar abartılmış dişil nitelikleriyle, gebelikten kaynaklanan geniş kalçası, şiş karnı ve iri göğüsleriyle dikkat çekmektedir. Arkeolojide “Venüsler” diye anılan bu heykelcikler, ana tanrıçaların ön-örnekleri olup Avrupa’ya göç eden Asyalılar tarafından yapılmış olmalıdırlar (Tez, 2021: 44). Bilinen en eski seramik Venüs, 1925 yılında Çekya’nın Moravya bölgesinde Dolni Vestonice köyünde yapılan kazılarda keşfedilen, “Dolni Věstonice Venüsü”dür. (Şekil 1) Yaklaşık 10 cm uzunluğunda olan ve halen Moravien Müzesinde sergilenen heykelcik şimdiye kadar yapılan kazılarda keşfedilen en eski Venüs olma özelliğini taşımaktadır (Kostrhun, 2009:102). Sanat tarihine bakıldığında en çok karşımıza çıkan bir başka Venüs ise; “Willendorf Venüsü”dür. (Şekil 2) Kireçtaşından şekillendirilen heykelciğin M.Ö. 30.000- 25.000 yılları arasında yapıldığı tahmin edilir. Willendorf Venüsü de Dolni Věstonice Venüsü gibi 11 cm boyunda ve abartılmış vücut hatları ile doğurganlığı simgelemektedir (Korkmaz, 2006:8).

Şekil 1: “Dolni Vestonice Venüs’ü”
Pişmiş Toprak, M.Ö.25000-29000,
115x44mm,
Moravian Müzesi, Çekya.

Şekil 2: “Willendorf Venüs’ü”, Kireçtaşı,
M.Ö. 30.000 – 25.000, 11cm, Doğa Tarihi
Müzesi, Viyana.

Araştırmalar göstermektedir ki; insanlık tarihi boyunca kadının doğurganlığı değer görmüştür. Farklı kültür ve medeniyetlerde çeşitli şekillerde kutsanan kadın özellikle sanat alanında da öne çıkmaktadır. Ana tanrıça heykelciklerinden farklı olarak plastik sanatlarda sadece doğurganlığı ile değil dişiliği, analığı, sevgiliyi, merhameti, gücü, direnişi ve bunlar gibi pek çok kavramı da temsil etmiştir. Farklı sanat disiplinlerinde kadın bedeni estetik yanı ile sanatçılara ilham vermiş ve sanat eserlerinde hayat bulmuştur. İnsanlık tarihi kadar eski olan seramik sanatında da kadın formu sıklıkla işlenen temel konulardan olmuştur. Özellikle çağdaş Türk seramik sanatı olarak adlandırılan dönemde o dönemin sanatçıları kadını kendilerine özgü üslup ve bakış açıları ile ele almışlardır. Bu bildiri, kadının çağdaş Türk seramik sanatında hangi temalar üzerinden nasıl

forma dönüştürüldüğünü incelemek çağdaşlaşma süreci içerisindeki ele alış biçimlerindeki değişimi gözler önüne sermek amacı ile ele alınmıştır.

1. Çağdaş Türk Seramik Sanatının Gelişim Süreci

Seramik, Mezopotamya olarak adlandırılan coğrafyada çok uzun yıllar var olmuştur. Anadolu uygarlıkları ile başlayan bu süreç Selçuklulardan Osmanlı'ya en nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar süregelmiştir. "Seramiğin 8000 yıllık tarihine damgasını vuran bereketli Anadolu toprakları, asırlar boyunca çok çeşitli uygarlıklara kapılarını açmış, topraklarında farklı kültürleri konuk etmiş ve insanlık tarihinin en önemli dönüştürmelerine tanık olmuştur" (Erman, 2012:20). Türk seramik sanatının çağdaşlaşma süreci olarak adlandırılan dönem ise cumhuriyetin ilanı ile olmuştur. Büyük ve zorlu bir savaştan çıkan yeni cumhuriyet hayatın her alanında reformlar gerçekleştirmiştir bu reformların en başında eğitim reformları gelmektedir. Kendi alanlarında başarılı olan aydın Türk gençleri yurtdışına eğitime gönderilerek kendilerini geliştirme fırsatı bulmuş ve daha sonra Türkiye'ye dönerek bilgilerini yeni nesillere aktarmışlardır. Bu noktada açılan sanat okulları ve fabrikalar ülkenin sosyoekonomik ve toplumsal yapısında köklü değişimlere ön ayak olmuşlardır. Seramik sanatı da bütün bu gelişmelerden kendi üstüne düşen payı almıştır. Çağdaş Türk Seramik sanatının gelişim sürecini Seramik ve Cam sanatçısı Mustafa Ağatekin yüksek lisans tezinde şu cümleler ile anlatmıştır:

"1929 yılında Çağdaş Türk Seramik Sanatının oluşumunu başlatan ilk adım, Sanayii Nefise Alisi'nden Namık İsmail'in Akademi'ye Dekoratif Sanatlar Bölümünü katması ile gerçekleşir. 1929'un Kasım ayında çinicilik atölyesi açılır ve atölyenin başına İsmail Hakkı Oygur getirilir. Daha sonra 1931 yılında Paris'ten dönen Vedat Ar ve Hakkı İzzet'in katılımıyla atölye çalışmalarına ve bu hocalarımızın önderliğinde eğitim vermeye başlar" (Ağatekin, 1993:15).

Türk seramik sanatı o yıllarda sadece eğitim alanında değil sanayi alanında da çok hızlı bir gelişim içindeydi. Anadolu topraklarının zengin maden kaynaklarının seramik sanayi için elverişli olması, seramik fabrikalarının açılmasında büyük bir etmendi. Bu zenginliğin farkında olan devlet adamları ve girişimciler eski fabrikaları tekrar faaliyete geçirip, aynı zamanda yeni fabrikaların açılmasına ön ayak olmuşlardır. Okullar ve fabrikalar Türkiye'de seramiğin gelişmesinde etkilidir fakat toplumdaki "seramik sanatı" bilincinin filizlenmesine özel seramik atölyeleri neden olmuştur. Türkiye'nin ilk kadın seramik sanatçısı unvanına sahip olan Füreyya Koral gerek sanatsal kişiliği gerekse okul niteliğindeki kişisel atölyesi ile çağdaş Türk seramik sanatında eşsiz bir değerdir. Koral'ın Türk seramik sanatına katkısını Candan Dizdar Terwiel, "Türkiye'de Seramik Sanatının Kurumsallaşması" başlıklı makalesinde dile getirmiştir (Terwiel Dizdar, Ocak – Mart 2008, 119);

"Kurumsal yapının dışında Türkiye'de ilk kez özel seramik atölyesi açıp, sanat anlamında seramik yapan bir diğer önemli ve öncü isim de 1950'li yıllarda yaptığı cesur çalışmaları ile Füreyya Koral olmuştur. İlk kişisel sergisini 1951 yılında önce Paris'te arkasından aynı yıl İstanbul Maya sanat Galerisinde açan Füreyya Koral, seramik sanatını tanıtmaya ve sevdirmenin yanı sıra atölyesine gelen Bingül Başarır, Tüzüm Kızılcan ve Alev Ebuzziya gibi sanatçıların yetişmesine de önemli katkılarda bulunmuştur".

1950'li yıllar Türkiye'de seramik sanatının günlük kullanım eşyalarının dışında plastik bir sanat dalı olarak fark edilmeye ve kabul görmeye başladığı yıllardır. Gelişen teknoloji ve eğitim olanaklarının yanında açılan okullar, özel sanat atölyeleri ve sanat galerileri sanat bilincini derinleştirmeye başlamıştır. Bunda o dönemdeki sanatçıların etkisi çoktur. O yıllarda ele alınan konular çeşitlilik göstermek ile genel olarak; insan, kadın, kuş, Anadolu uygarlıkları, doğa, doku gibi temaları plastik bir dille eserlerine aktarmaktadırlar. Bu konulardan öne çıkan kadın teması farklı sanatçılar tarafında çeşitli estetik kaygılar ile ele alınmışlardır.

2. Kadın İmgesini İşleyen Çağdaş Türk Seramik Sanatçıları

2.1. Füreyya Koral

Şekil 3: Füreyya Koral, Türkiye'nin ilk çağdaş seramik sanatçısı.

1910 yılında İstanbul Büyükdada'da doğan Füreyya Koral Türkiye'nin ilk çağdaş seramik sanatçısıdır. (Şekil 3.) Ünlü Şakir Paşa ailesinden olan Koral, 1927 yılında Notre Dame de Sion Kız Lisesi'nden mezun olmuştur. İçinde bulunduğu saygın aileden kaynaklı olarak müzik, resim ve edebiyatla iç içe yaşayan sanatçı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde eğitimine devam etmiştir. 1930 yılında ilk evliliğini yapan Koral bu evliliğinde iki kez hamile kalmış fakat çocuklarını dünyaya getirememiştir. Daha sonra Atatürk'ün yakın arkadaşı Kılıç Ali ile ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evliliğinden de çocuk sahibi olamayan Koral'ın hüznü daha sonra eserlerine yansımaktadır. (Çelik, 29.03.2021)

İkinci Dünya savaşından birkaç yıl sonra vereme yakalanan sanatçı, tedavi olmak için gittiği İsviçre'de bir sanatoryuma yatar. Hastanede yattığı sıralarda teyzesinin, vakit geçirmesi için kendisine getirdiği kil ve plastik hamurlara şekil vermek hoşuna gider. Hastanede tanıştığı bu uğraşı merak ederek, resim-heykel ve seramik eğitimi almak ister. 1950'lere gelindiğinde bu sanatla ciddi şekilde ilgilenmeye başlar. Özellikle Paris'te görsel sanatlar üzerine aldığı eğitim ona çok büyük katkılar yapar. İlk sergisini de 1951'de yine Paris'te açar. (Göç, 13.01.2018).

Şekil 4-5: Füreyya Koral "Yürüyen İnsanlar", 1992.

“Sanatçı, yurtdışından Türkiye’ye döndükten sonra kendi atölyesini açmıştır. Türkiye için: Fonksiyonel seramikten, dekorlu ürünlere; çağdaş seramik heykel çalışmalarından, seramik duvar panolarına çok yönlü bir seramik sanatçısı olmuştur” (Suçağlar, 2019:651). Sanat hayatı boyunca ele aldığı ve artık ikonlaşan çalışmaları kuş figürleri, kadın, ev ve insan soyutlamalarıdır. Özellikle karınları boş kadın figürlerinden oluşan “Yürüyen İnsanlar” (Görsel 5-6.) adlı çalışması kendi kişisel tarihine de bir atıftır. “Füreya Koral’ın kendi özel yaşantısına dair anlattığı birer hikâye sayılan kadın figürleri sanatçının duygularının bir aynası gibidir. Hamile iken çocuğunu kaybeden sanatçı bunu seramikten yaptığı içi boş insanları ile anlatmıştır” (Korkmaz, 2006:17).

2.2. Nasip İyem

1921 yılında İstanbul’da doğan Nasip İyem, 1925 yılında ailesi ile Balıkesir’e taşınmıştır. Burada ilk defa çömlekçi hamuru, kil ve toprakla tanışmıştır. 1939’da girdiği İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü’nde eğitim görmüştür. 1955 yılında ilk kişisel sergisi açılmıştır. 1958 yılından itibaren bir süre Eczacıbaşı’nın Karaköy’deki seramik atölyesinde çalışmalarını sürdürmüştür.⁹

Nasip İyem, yaşadığı toprakların kadınlarının çilesini; toprak, su ve havanın birleşip insan yaratıcılığıyla dönüştüğü pişmiş toprak yapıtlarında yansıtmıştır. Yapıtlarında sıklıkla her yaştan, hamile, emziren, çocuklu, acılı, sabırlı, dirençli, emekçi kadınları tasvir etmiştir. Form bakımından eski Anadolu uygarlıklarında yapılmış heykelciklerden, su testilerinden, rölyefler ve idollerden etkilenmiş, birçok yapıtını farklı bakış açılarından farklı yüzleri ve parçaları görülebilen, çok karakterli figürlerden kompozite etmiştir.¹⁰

Şekil 6: Nasip İyem, kadın şeklindeki testiler, çömlekçi çamuru

2.3. Ayfer Karamani

1933 yılında Konya’da dünyaya gelmiş olan Ayfer Karamani, çağdaş Türk seramik sanatının ikinci kuşak sanatçılarından ve seramik sanatı duayenlerinden biri sayılmaktadır. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi’nin kumaş desenleri ve seramik bölümlerinde öğrenim gördükten ve 1955 yılında mezun olduktan sonra, 1957 yılında eşi Sabit Karamani’nin evde kurduğu seramik atölyesinde çalışmalarını sürdürmüştür. 1954 yılından bu yana yurtiçinde ve yurtdışında onlarca kişisel sergi açmış, ulusal ve uluslararası birçok karma sergiye katıldı, ödüller almıştır.¹¹

⁹ <https://arhm.ktb.gov.tr/artists/detail/2241/nasip-iyem-1921-2011>

¹⁰ <https://www.evin-art.com/sanatcilar/nasip-iyem>

¹¹ <https://www.arttv.com.tr/sergiler/diger/seramik-heykeller-ayfer-karamani#>

Sanatçı kariyerinin başlarında soyut formlar ve panolar üzerinde çalışmıştır. Kil 'in doğal rengini koruyan sanatçı daha sonraki yıllarda eşi ile kendi sırlarını oluşturmaya başlamıştır. “1980’li yıllarda Karamani eserlerine insan figürlerini de dâhil etmiştir. Kahverengi, gri ve turkuaz tonlarının ağırlıklı olduğu, çoğunlukla tek renkli eserlerde yer bulan insanlar, genellikle acularını ifade eden yarı soyut biçimlerdir. Zamanla bu insan figürlerinin ifadeleri giderek yumuşamış, 1990’lı yıllarda aşka ve âşıklara dönüşmüştür” (Aslıtürk Erbay, 2009: 507)

Şekil 7: Hamile Kadın, heykel, 40 cm, 1995

Şekil 8: Anne, heykel, 57 cm, 1995.

2.4. Jale Yilmabaşar

Türkiye'nin ilk kadın seramik profesörü unvanına sahip Jale Yilmabaşar çağdaş Türk seramik sanatının öncü isimlerindedir. Aynı zamanda ressam olan sanatçı farklı teknikleri ve malzemeleri deneyerek sanatını zenginleştiren bir sanatçıdır. Kariyerinde duvar panoları oldukça önemlidir çok büyük boyutlarda renkli duvar panoları yapan sanatçı kendisi ile özdeşen horoz figürleri ile de tanınmaktadır. Bunların dışında kadınlardan oluşan panoları da sanatçının önemli eserlerindedir.

Çok renkli seramik çalışmalarında fazla hacimsel zorlamalara gitmeden, yüzey üzerinde çizgi ve doku arayışları ile ürün vermiştir. Üç boyutlu sanatsal çalışmalarında alçak kabartma ve yoğun çizgisel anlatım çalışma tarzını oluşturmaktadır. Sanatçı kendi kültürünü, dünyasını ve düşüncelerini sanat eserlerine resim ve seramik diliyle aktarırken, tüm dünyaya da kendi toplumumuzu tanıtmaktadır. (Kahraman, 2017:117)

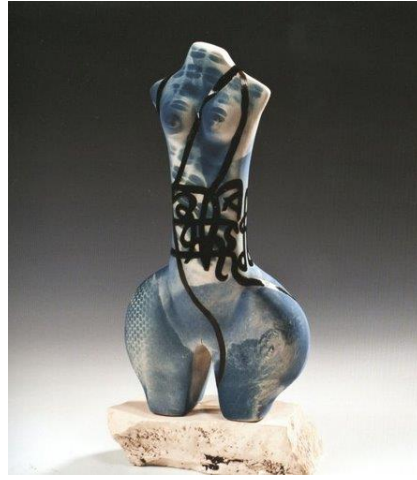
Şekil 9: Jale Yilmabaşar, “Horozlu Kız,” Oksitlenmiş Şamotlu Çamur 1940

2.5. Zehra Çobanlı

1958 Bandırma, Balıkesir doğumlu. Seramik sanatçısı, akademisyen.1986-1989 yılları arasında Avustralya’da yaşadı. 1981 yılında başladığı Marmara Üniversitesindeki görevine 1989 yılında Anadolu Üniversitesinde 2013 yılına kadar devam etti. 1993-1994 yıllarında Japon Manbusho Bursunu kazanarak Tokyo Güzel Sanatlar ve Müzik Üniversitesi’nde bulundu. Yurt dışında pek çok ülkede çeşitli müze ve seramik–cam merkezlerinde eserlerini sergiledi ve sempozyumlara katıldı. 1996 yılında Profesör oldu.¹²

Çobanlı'nın seramik yolculuğunda ele aldığı konulardan bir ide kadındır. Sanatçının kendi internet sitesinde kadına dair görüşleri şu cümleler ile ifade edilmiştir;

“Kadın, yaradılışından bugüne kadar, hangi uygarlık kesitinde olursa olsun, üretkenliği, doğurganlığı, özverisi ve etkinliği onu her zaman ön plana çıkarır. Bazen koruyucu gücü ve doğurganlığı ile bir Ana tanrıça bazen yararlı bir birey, bir meslek sahibi, sanatçı, ana, eş, sevgili vb. gibi olarak karşımıza çıkar. Kadın toprağı ve bereketini egemenliğine almıştır”¹³

Şekil 10: Mavi Tanrıçanın Gizemi II, 35x14 cm, Mavi Astar, Siyah Sır, Stoneware, 2012

Çobanlı, Ana-tanrıça kültürünü “Mavi Tanrıça’nın Gizemi II” adlı çalışmasında işlemiş olan bir sanatçıdır. Kendi yaşadığı toprakların kültüründen etkilenmiş sanatçının Ana-tanrıça formunu Osmanlı döneminin kaligrafileriyle ve Türk seramik sanatı geleneğinde sıklıkla karşımıza çıkan mavi renk ile birleştirdiği çalışması, çağdaş bir yorum olarak Türk seramik sanatında yerini almıştır. (Korkmaz, 2020: 502)

2.6. Deniz Onur Erman

2001’de Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü’nden derece ile mezun olmuştur. 2003’te Yüksek Lisans’ını tamamlamıştır. 2003-2005 yılları arasında İngiltere’de University of Wales Institute Cardiff (UWIC), Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Seramik Bölümü’nde “Porselen ve Yüksek Pişirim Teknolojisi” üzerine M.A. Attachment programını tamamlamıştır. Bu dönemde göçmen kuşlardan esinlenerek kuş başlı-kadın bedenli hibrit figürler oluşturmaya başlamıştır. Özellikle porselen malzeme ile çalıştığı, ince detaylar ve dokular içeren bu çalışmalarını farklı kil bünyeleri ve sırlar ile çeşitlendirerek halen sürdürmektedir.

¹² <http://www.dartgaleri.com.tr/sanatici/zehra-cobanli/>

¹³ <https://www.zehracobanli.com/zehra-cobanli-kadin-hakinda-on-women.html>

2009’da Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü’nde Sanatta Yeterlik derecesini almıştır. 2007 senesinde Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başlamıştır. Erman, 2019’dan beri Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü’nde akademik ve sanatsal çalışmalarını sürdürmektedir.¹⁴

15

Şekil 11. “Büyülü Bahçe – kedili”, Serbest elle şekillendirilmiş sırlı porselen, 1260°C, h=70 cm, 2015.

Şekil 12. “Büyülü Bahçe- elma”, Serbest elle şekillendirilmiş sırlı porselen, 1260°C, h=72 cm, 2017.

Sanatçının “Antik Çağdan Günümüze Seramik Kültürü ve Sanatında Doğurganlık Kavramı” başlıklı makalesinde kadına ve doğurganlığa dair görüşleri şu cümleler ile anlatılmaktadır: *İlkel insan ilk sanatsal dışavurumlarını korku ve hayranlık duyguları ile temellendirmiştir. Bu noktada “kadın” ve “doğurganlık” önem kazanmaktadır. Üreme ve neslin devamını sürdürme gibi temel içgüdüsel duygular insanoğlunun ilgisini kadın bedenine ve hamilelik sürecinde gösterdiği değişimlere, doğum eylemine, emzirme eylemine, bebek ve anne iletişimi gibi konulara yönlendirmiştir. Kadın ve kadın bedeni yüceltilmiş ve kutsallaştırılmıştır. Bu ana konu etrafında toplanan anaerkil bir sosyal düzen, din ve inanış sistemi şekillenmiştir* (Erman, 2019: 143).

2.7. Olgü Sümengen Berker

1978’de Isparta’da doğdu. Lisans Eğitimini Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümünde, Yüksek Lisans eğitimini aynı üniversite ’de Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı’nda tamamladı. Sanatta Yeterlik eğitimini Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamladı. 2002-2004 yılları arasında Afyon Kocatepe Üniversitesi GSF Seramik Bölümü’nde, 2004-2017 yılları arasında Çankaya Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü ve İç Mimarlık Bölümünde farklı unvanlarla akademisyen olarak görev yaptı. 2017 yılında Doçent unvanını aldı. 10 kişisel sergisi, yurt içi ve yurt dışında katıldığı 70’in üzerinde sergi, 4 ödülü bulunmakta, eserleri özel ve resmi koleksiyon ve kurumlarda yer

¹⁴ <https://avesis.hacettepe.edu.tr/denizonurerman>

¹⁵ <https://www.galerisoyut.com.tr/deniz-onur-erman-2017/#sanatci-tab>

almaktadır. Sanatçı sanatsal çalışmalarına kendi atölyesinde Gangelt, Almanya’da devam etmektedir.

1617

Şekil 13: Siyah Beyaz figür, Porselen, 1260 °c, 27x42x45 cm, 2015.

Şekil 14: "Home- Den", Siyah Porselen, 1230 °C, 32x35x37 cm.2021.

Kendisi de kadın formu üzerine eserler üreten ve bu bildiride daha önce bahsedilen seramik sanatçısı ve akademisyen Deniz Onur Erman Sümengen Berker’in eserleri hakkındaki görüşlerini şu dizeler ile dile getirmektedir:

Olgu Sümengen Berker; uzun yıllardır kadın formu üzerine çalışmakta, akademik ve sanatsal çalışmalarını bu konu etrafında sürdürmektedir. Formlarını şekillendirirken serbest elle şekillendirmenin yanı sıra yardımcı kimi malzemelerin fırında yanmasından da faydalanır. Kendine özel bir anlatım dili geliştirdiği doluluk-boşluk oyunları ile kurguladığı kadın formlarıyla dikkat çekmektedir (Erman, 2019: 158)

2.8. Tuba Korkmaz

Tuba Korkmaz, 1980 yılında Diyarbakır’da doğmuştur. Sanat eğitimi Eskişehir Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Resim Bölümü’nde, seramik yolculuğu ise lisans eğitimi ile Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü’nü kazanmasıyla başladı. Yüksek Lisans derecesini yine aynı üniversiteden 2006 yılında yazdığı ‘Günümüz Seramik Sanatında Kadın Figürlerinin Araştırılması’ başlıklı teziyle aldı. Plastik sanatlarda figüre karşı ilgisi bu çalışmasıyla daha da perçinlendi. Bu arada Çanakkale’de kurduğu kişisel atölyesinde birçok mekân için büyük boyutlu mimari panolar tasarladı, uyguladı.

2010 yılında seramik endüstrisinde tasarımcı olarak çalışmaya başladı. 2016 yılında esnada Marmara Üniversitesi’nde Sanatta Yeterlik eğitimini tamamladı. Aynı yıl tasarımcı ve yönetici olarak yıllarca çalıştığı seramik endüstrisini bırakma kararı aldı. 2018 yılından beri kariyerine akademisyen olarak devam etmektedir. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi El Sanatları Bölümü’nde doçenttir. Bugüne kadar sekiz kişisel sergisi olan sanatçı yurt içinde ve yurt dışında pek çok sergi ve etkinliğe katıldı. Eserleri ve seramik panoları birçok özel ve kamu koleksiyonlarında yer almaktadır.¹⁸

¹⁶ <https://aku.edu.tr/akusergi/olgu-sumengen-berker/>

¹⁷ <https://www.olguarts.com/>

¹⁸ <https://tubabatu.com/hakkinda/>

Şekil 15: Kraliçe I, 1200°C, 39x11x11 cm, 2005

Şekil 16: Kraliçe II, Seramik, 32x12x11cm, 2005

Sanatçı uzun yıllardır kadın formu üzerinde çalışmaktadır, yüksek lisans tezi sırasında gerçekleştirmiş olduğu “Kraliçe” serisine çıkış noktasını şu paragraf ile yazıya dökmektedir: *Günümüzde genel olarak kadın fiziksel bir varlık ispatı içindedir. Medyanın kadının cinselliğini ön plana çıkartarak ilgiyi çekmesi, aynı parolayı kullanan internet ve reklam sektörü genel olarak kadının fiziksel yapısı üzerinden ekonomik çıkar sağlama yolunu izlemektedirler. Fuhuş ve porno sektörü televizyonlarda ve internette kadının ezilmesi ve aşağılanması üzerine yayınlar hazırlamaktadır. Diğer uçta ise adet, örf ve anane örtüsü altına gizlenen kadına söz hakkı vermeyen ve kadını bir tür üreme aracı olarak gören bir inançla hareket eden erkek egemen kültür vardır. Zıt kutuplar birbirine daha yakın olurlar. Bu iki uç arasındaki sorgulama sonrasında iki uçtaki kadın örneklerinin ortak noktası kadının bedeninin ön planda tutulması olarak görülmüştür. Birinde beden gözlerden gizlenip bir üreme makinesine dönüştürülürken, diğerinde herkesin görmesi sağlanıp cinselliğinden yararlanılmaktadır. İki bedenin ortak noktaları; kadının en önemli simgesi cinsel organı ve göğüsleridir (Korkmaz, 2006:69-70)*

2.9. Gamze Boz Sülüoğlu

Lise eğitimini seramik üzerine alan Sülüoğlu, 2006 yılında Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Seramik Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. 2011 yılında Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalında Yüksek Lisans öğrenimini tamamlayan sanatçı 2019 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsünde Sanatta Yeterlik çalışmasını bitirdi. Yurt içinde ve yurtdışında birçok ulusal ve uluslararası karma sergiye katılmış, önemli koleksiyonlarda çalışmaları ve Kültür Bakanlığının 2017 yılında düzenlediği Genç Sanat: 3. Güncel Sanat Proje Yarışmasında bir Mansiyon ödülü bulunmaktadır. Sanatçı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmalarına devam etmektedir.¹⁹

¹⁹ <https://engramarchive.com/2019/12/02/gamze-boz-sulusoglu/>

Şekil 17: Gamze Boz Sülüšoğlu “Femme Fatale/Ölümcül Kadın”

Eserlerinde insanın bilinçdışı düşüncelerini ele alan sanatçı özellikle irrite edici, kışkırtıcı düşünceleri sembolize etmeyi tercih eder. Sülüšoğlu uzun süredir üzerinde çalıştığı bilinçaltı konusunu “Femme Fatale/Ölümcül Kadın” adlı son eserinde kadın cinselliği ve pavyonda çalışan / çalıştırılan ötekileştirilmiş kadınlar üzerinden dikkat çekici şekilde ele almıştır. Sanatçı İklim Sanat Projesi kapsamında gerçekleştirdiği kişisel sergisinin basın bülteninde şu ifadelere yer verir;

“Femme Fatale/Ölümcül Kadın”, ötekileştirilmiş kadın hikayelerinden biridir. Siyasal, politik, toplumsal ve kültürel alanda ataerkil normların ve ataerkil korkunun şekillendirdiği bir dişil öteki, erilin yönettiği toplumda yükselen güçlü kadın figürüne yönelik korku ve endişenin şekillendirdiği bir kadın imgesi ve böyle bir toplumda sarsıntı yaratandır. Toplumda yükselen kadın figürüne karşı bir söylem olarak; kadın korkunun sebebi, kadın bedeni ise tüm kötülüklerin kaynağıdır.” (Gamze Boz Sülüšoğlu, kişisel görüşme)

2.10. Hülya Sözer

1986 İstanbul doğumlu sanatçı, çocukluğundan bu yana kadın resimleri çizip, çamurdan figürler yapmış. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü’nden 2010’da mezun olmuş, aynı yıl ilk kişisel sergisini açmıştır. Bugüne dek yurt içi, yurt dışı birçok karma sergi, fuar, uluslararası sempozyum ve farklı projelerde yer almıştır. 2014 ve 2015 yıllarında Gizem Frit Seramik Yarışmasından iki adet artistik mansiyon ödülü kazanmıştır. Hülya Sözer çalışmalarına Beyoğlu’ndaki atölyesinde devam etmektedir.

Şekil 18: "Demokritos ve Herakleitos", Seramik Heykel, 50x90x 30 cm, 2019.

Kendimi ifadeci olarak tanımlıyorum ve sembolüm kadın. ‘‘Kadın’’ bir sembol olarak toplum içinde ve bireyin zihni içinde birbirinden tamamen farklı, çelişen ve neredeyse iki yüzlü olarak adlandırılabilir sayısız anlam taşır. Bu kadınlar bazen erkek, zaman zaman hayvan, yer yer bitki, belki nesne, çoğu kez yalnızca bir duygu durumu olabiliyorlar. ²⁰

Sonuç

İnsanlık tarihi boyunca kadın doğurganlığı, analığı, dişiliği, bereketi, aşkı, sevdayı, mücadeleyi, direnişi ve bunlar gibi pek çok kavramı temsil etmiş, toplumlar tarafından değer görmüştür. Farklı medeniyetler ve toplumlar kadının doğurganlığını doğadaki malzemelerden oydukları ya da balçıktan şekillendirdikleri ana tanrıça / Venüs heykelcikleri ile sembolize etmişlerdir. Bu heykelcikler birbirlerine benzer şekilde iri kalça ve göğüs yapıları ile bereketi simgelemektedir. Sanat dallarında da farklı şekillerde ele alınana kadın, pek çok ünlü ressamın tablolarında ya da heykeltıraşların heykellerinde estetik değerleri ile hayat bulmuştur. İnsanlık var olduğundan beri süre gelen seramik sanatı da kadını çeşitli formlarda ele almıştır.

Çağdaş Türk seramik sanatında en çok işlenen temalardan olan kadın, 1950’lerden günümüze sanatçılar tarafından farklı anlamlar ile şekillendirilmiştir. Bu bildiri de özellikle kadın sanatçılar seçilse de ülkemizde kadın temasının işleyen pek çok başarılı erkek seramik sanatçısı da vardır. Erdiñ Bakla bu sanatçıların başında gelmektedir. Ayrıca yine bu bildiri de özellikle kadın bedeninin formundan yola çıkan sanatçılar ele alınmıştır fakat özellikle son yıllarda kadının toplumsal rolleri üzerinden ve ne yazık ki çok sık rastlanan kadına şiddet konusu ile ele alan sanatçılar da mevcuttur. Füreyya Koral ile başlayan bu süreç günümüzde yeni yetişmekte olan genç seramik sanatçıları gerek form olarak gerekse yüzey çalışmaları ile seramik sanatında yer almaktadır. Çalışma göstermektedir ki dünya var oldukça kadın kendisine atfedilen bütün özellikleri ile hayatın ve sanatın başrollerinden biri olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Ağatekin, Elif. ‘‘Türkiye’de Kadın Gözüyle Kadın Olmak Sorunsalı ve Çağdaş Türk Seramik Sanatından İzlenimler’’ Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi,2016. (15), 77-90. DOI: 10.17484/yedi.51256
https://dergipark.org.tr/tr/pub/yedi/issue/21848/234930#article_cite
- Ağatekin, Mustafa. *Cumhuriyet Sonrası Çağdaş Türk Seramik Sanatının Gelişimi ve Anlatım Dili Yönünden Değerlendirilmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Aslıtürk Erbay, Gül. ‘‘Çağda Türk Seramik Sanatında Kadın Konulu Eserleriyle: Ayfer Karamani’’, *Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi*, Cilt 2. (05 – 07 Mart 2009), 503-512.
<https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/94742>
- Batu, Tuba. ‘‘Toprak-Kadın İlişkisi ve Türkiye’de Seramik Sanatında Kadının Yeri’’. *İdil*, 67 (2020 Mart): s. 497–506. doi: 10.7816/idil-09-67-08
- Çevik, Naile. ‘‘Çağdaş Türk Seramik Sanatında Kabuk Değişirme Süreci’’. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 2014, Cilt 7, Sayı 13, 81-93.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27660/291591>
- Erman, Deniz Onur. ‘‘Antik Çağdan Günümüze Seramik Kültürü ve Sanatında Doğurganlık Kavramı’’. *Sanat ve Tasarım Dergisi / 24* (Aralık 2019): 143-169.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatvetasarim/issue/51009/665634>

²⁰ <https://sanatokur.com/portfolyo-hulya-sozer/>

Erman, Deniz Onur. “Türk Seramik Sanatının Gelişimi: Toprağın Ateşle Dansı”. Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi (Ocak 2012): 18- 33.

https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/iv_02.pdf

Kahraman, Gülşen. “Çok Yönlü Sanatsal Kişiliği ile Jale Yılmazbasar”, (2017) *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı / ISSN: 1302-6879*.

http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/cok-yonlu-sanatsal-kisiligi-ile-jale-yilmabasar_102

Korkmaz, Tuba. *Günümüz Seramiklerinde Kadın Figürünün Araştırılması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Kostrhun, P. (2009). Karel Absolon (1877–1960) and the research of significant Palaeolithic sites in Moravia. *Archaeologia Polona*, (47), 91-139

Suçaçlar, Hasan Numan. “Sanatsal İmgelerinin Gerçekliğini Kent Olarak Belirlemiş ve Kentsel İmgeler Üzerine Çalışmalar Yapan Seramik Sanatçıları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2019), Cilt 12, Sayı 62, 638- 654.

<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3083>

Terwiel Dizdar, Candan. “Türkiye’de Seramik Sanatının Kurumsallaşması”. *Seramik Türkiye Dergisi* (Ocak /Mart 2008) Sayı 24. 118- 123.

Tez, Zeki. *Toprağın Ateşle Dansı Seramik Sanatının Soylu Tarihi*. Doruk Yayımcılık, 2021.

İnternet Kaynakçası

<https://www.oggusto.com/sanat/sanatci/fureya-koral-kimdir-hayati-ve-eserleri> (20.07.2023)

<https://onedio.com/haber/turkiye-nin-ilk-kadin-seramik-sanatcisi-fureya-koral-ile-tanisin-803014> (20.07.2023)

<https://www.facebook.com/fureyaproject> (20.07.2023)

<https://arhm.ktb.gov.tr/artists/detail/2241/nasip-iyem-1921-2011> (Erişim Tarihi: 25.07.2022)

<https://www.evin-art.com/sanatcilar/nasip-iyem> (Erişim Tarihi: 25.07.2022)

<http://www.dartgaleri.com.tr/sanatci/zehra-cobanli/> (Erişim Tarihi: 26.07.2022)

<https://www.zehracobanli.com/zehra-cobanli-kadin-hakkinda-on-women.html> (Erişim Tarihi: 26.07.2022)

<https://www.olguarts.com/> (Erişim Tarihi: 28.07.2022)

<https://avesis.hacettepe.edu.tr/denizonurerman> (Erişim Tarihi: 28.07.2022)

<https://www.galerisoyut.com.tr/deniz-onur-erman-2017/#sanatci-tab> (Erişim Tarihi: 28.07.2022)

<https://tubabatu.com/hakkinda/> (Erişim Tarihi: 28.07.2022)

<https://engramarchive.com/2019/12/02/gamze-boz-sulusoglu/> (Erişim Tarihi: 28.07.2022)

<https://www.instagram.com/p/Cel7JOnImCo/> (Erişim Tarihi: 28.07.2022)

<https://sanatokur.com/portfolyo-hulya-sozer/> (Erişim Tarihi: 28.07.2022)

Şekiller Kaynakçası

Şekil 1. Dolni Vestonice Venüs’ü.

https://www.researchgate.net/publication/274958891_Karel_Absolon_1877-1960_and_the_research_of_significant_Palaeolithic_sites_in_Moravia/link/552d49a40cf29b22c9c4d594/download (01.05.2023)

Şekil 2. “Willendorf Venüs’ü”

<https://www.peramuzesi.org.tr/blog/sanatta-venus/1427> (17.07.2023)

Şekil 3-5. Füreyya Koral

<https://www.oggusto.com/sanat/sanatci/fureya-koral-kimdir-hayati-ve-eserleri> (20.07.2023)

Şekil 6. Nasip İyem

Korkmaz, Tuba. *Günümüz Seramiklerinde Kadın Figürünün Araştırılması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şekil 7- 8. Ayfer Karamani

Aslıtürk Erbay, Gül. “Çağda Türk Seramik Sanatında Kadın Konulu Eserleriyle: Ayfer Karamani”, *Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi*, Cilt 2. (05 – 07 Mart 2009), 503-512.

<https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/94742>

Şekil 9. Jale Yılmabaşar,

Kahraman, Gülşen. “Çok Yönlü Sanatsal Kişiliği ile Jale Yılmabaşar”, (2017) *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı / ISSN: 1302-6879*.

http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/cok-yonlu-sanatsal-kisiligi-ile-jale-yilmabasarsar_102

Şekil 10. Zehra Çobanlı

Batu, Tuba. “Toprak-Kadın İlişkisi ve Türkiye’de Seramik Sanatında Kadının Yeri”. *İdil*, 67 (2020 Mart): s. 497–506. doi: 10.7816/idil-09-67-08

Şekil 11-12. Deniz Onur Erman

<https://www.galerisoyut.com.tr/deniz-onur-erman-2017/#sanatci-tab>

Şekil 13- 14. Olgu Sümengen Berker

<https://www.olguarts.com/>

Şekil 15-16. Kraliçe I -II Korkmaz, Tuba. *Günümüz Seramiklerinde Kadın Figürünün Araştırılması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şekil 17. Gamze Boz Sülüsoğlu “Femme Fatale/Ölümcül Kadın” Sanatçının kişisel fotoğraf afişi.

Şekil 18. "Demokritos ve Herakleitos"

<https://www.artsurem.com/art/artist/hulya-sozer/142/>

**TAHTACI TÜRKMEN GİYSİLERİN BİR KÜLTÜR OBJESİ OLARAK
FOLKLORİK BEBEKLER İLE GELECEĞE AKTARMAK ***

TRANSFERRING TAHTACI TURKMEN CLOTHES TO THE FUTURE AS A
CULTURAL OBJECT WITH FOLKLORIC DOLLS

Gülşah POLAT,

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi veya Tekstil
ve Moda Tasarımı Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye ,
ORCID ID: 0000-0001-7963-6172

Hilal BOZKURT

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi veya Tekstil
ve Moda Tasarımı Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-9886-1233.

Mitat KANDEMİR

Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Anabilim Dalı,
Konya, Türkiye ,
ORCID ID: 0000-0002-6602-4895.

Özet

Kültür, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan her türlü değeri kapsayan ve bu somut ve soyut değerleri iletmede önemli bir araç olan, insanın doğal ve toplumsal çevresindeki egemenliğinin ölçüsünü gösteren dinamik araçların tümüne denir. Her ülkenin sanatı, kültürünün bir yansımasıdır. Bu çerçevede Çanakkale Anadolu'nun önemli şehirlerindedir. Sanatı ve Kültür bakımından zengin bir yelpazesine sahiptir. Bayramiç ilçesi sanatı mimari, çini, seramik, cilt, ahşap, kumaş, dokuma, cam, minyatür, el sanatları, maden, alçı kabartma ve resim sanatları gibi farklı uygulamaları içinde barındırmaktadır. Toplumların kültürel ve tarihi kodlarının aktarıldığı, bazı geleneklerinin yaşatıldığı el sanatları faaliyetleri turizm içinde turistik hediyelik eşya sektöründe de yerini almış ve kültürel miras misyonları ile önemli değerler kazanmışlardır. Çanakkale ili Bayramiç ilçesi Koşuburnu köyü bu anlamda, geleneksel giyim kuşam unsuru ile kültür ve sanatın sürdürülebilirliğinde maddi ve manevi unsurların yaşatılması gerekliliğini benimseyen bir düşüncededir. Çanakkale'yi ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısı her geçen gün daha da artmaktadır. Bu turistlerin bulunduğu yerden ayrılırken, gezip gördükleri yerlerin anısına kendilerine ve çevrelerindeki kişilere hediye götürme gibi alışkanlıkları vardır. Bu durum Çanakkale hediyelik ürün pazarının her geçen gün büyüyüp gelişmesine sebep olmaktadır.

Çalışmada, “*Tahtacı Türkmen Giysilerin Bir Kültür Objesi Olarak Folklorik Bebekler İle Geleceğe Aktarmak Ve Yörede Yaşayan Dezavantajlı Gruplara Gelir Kaynağı Sağlamak*” başlığı altında özgün el sanatı faaliyetlerinin ürün çıktılarında gözlenen “kültürel hediyelik eşya” profili ve tasarım değerleri incelenerek önerilerle desteklenecektir. Bu kapsam içinde mevcut piyasada yer alan hediyelik eşyaların *doğru tasarım, teknik, malzeme, motif ve renk* özellikleri ele alınarak ve Çanakkale ili Bayramiç ilçesi Koşuburnu Tahtacı Türkmenleri Geleneksel giysilerin kültür ve tarihine özgü geleneksel özelliklerin turizm çerçevesinde “kültürel hediyelik eşya” misyonuna uygun tasarım önerileri sunulacaktır. Bu nitel çalışmada Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinin kültürel mirası evren olarak belirlenmiş olup Bayramiç

* Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Hızlı Destek BAP kapsamında bildiri olarak hazırlanmıştır.

ilçesindeki Koşuburnu köyü Tahtacı Türkmenleri örneklem grubu olarak seçilmiştir. Saha çalışmalarında doğrudan gözlem yapılmış, yöre halkı ile yapılan görüşmeler, ses kayıtları ve fotoğraflar ile veriler toplanmıştır. Bu çalışmanın birincil amacı; Çanakkale iline bağlı Bayramiç ilçesinin Koşuburnu köyü Tahtacı Türkmenlerinin geleneksel yaşamı ve kültürel zenginliklerinin kültürel miras kapsamında, korunması ve gelecek kuşaklara aktararak yaşatılması ok bir katkı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Kadın, geleneksel giyim, folklorik bebek, el sanatları.

Abstract

Culture is all of the dynamic tools that cover all kinds of values created in the historical and social development process and are an important tool in conveying these concrete and intangible values, showing the extent of human dominance in their natural and social environment. The art of each country is a reflection of its culture. In this context, Çanakkale is one of the important cities of Anatolia. It has a rich range of art and culture. The art of Bayramiç district includes different applications such as architecture, tiles, ceramics, leather, wood, fabric, weaving, glass, miniature, handicrafts, metal, plaster relief and painting arts. Handicraft activities, in which the cultural and historical codes of societies are transferred and some traditions are kept alive, have also taken their place in the touristic souvenirs sector within tourism and have gained important values with their cultural heritage missions. In this sense, the village of Koşuburnu in the Bayramiç district of Çanakkale has a thought that embraces the necessity of keeping the material and spiritual elements alive in the sustainability of traditional clothing and culture and art. The number of domestic and foreign tourists visiting Çanakkale is increasing day by day. These tourists have the habit of bringing presents to themselves and the people around them in memory of the places they have visited. This situation causes the Çanakkale souvenir market to grow and develop day by day.

In the study, the "cultural souvenir" profile and design values observed in the product outputs of original handicraft activities under the title of "Transferring the Wooden Turkmen Clothes to the Future with Folkloric Dolls as a Cultural Object and Providing a Source of Income to the Disadvantaged Groups Living in the Region" will be examined and supported with suggestions. In this context, the correct design, technique, material, motif and color features of the souvenirs in the current market will be discussed and design proposals will be presented in accordance with the mission of "cultural souvenirs" within the framework of tourism of the traditional features of the culture and history of the traditional clothes of the Çanakkale province Bayramiç town Koşuburnu Tahtacı Turkmen. . In this qualitative study, the cultural heritage of Çanakkale Tahtacı Turkmen was determined as the universe and the Kosuburnu village in the Bayramiç district was chosen as the sample group of Tahtacı Turkmen. In field studies, direct observations were made, interviews with local people, audio recordings and photographs were collected and data were collected. The primary purpose of this study; It has been determined that the traditional life and cultural riches of the Tahtacı Turkmen of Kosuburnu village of Bayramiç district of Çanakkale province are protected within the scope of cultural heritage and that they are kept alive by transferring them to future generations.

Keywords: Women, traditional clothing, folkloric dolls, handicrafts.

GÜNÜMÜZDE KUR'AN-I KERİM YAZAN TÜRK KADIN HATTATLAR
TODAY'S TURKISH FEMALE CALLIGRAPHERS WHO HAVE WRITTEN QURAN

Yunus BERKLİ¹

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat Kuramı ve Eleştiri Bilim Dalı,
Erzurum, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0003-3650-3681

Betül AKGÖNÜL YILDIZ^{2*},

*Doktorant, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat Kuramı ve Eleştiri Bilim
Dalı, Erzurum, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0002-9475-0405

Özet

İlahi kelamın yeryüzündeki son temsilcisi olan Kur'an-ı Kerim, muhatabına hidayet rehberi olarak asırlardır varlığını devam ettirmektedir. İslâm'ın ilk asrıdan itibaren okunması, ezberlenmesi, anlaşılması ve en güzel şekilde yazılması için büyük gayret gösterilmesi ile çeşitli ilim dalları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda İslâm'dan önce fonksiyonel anlam taşıyan Arap harflerinin inkişaf ettirilmesi ve yazıda belirli estetik kaideler getirilmesiyle oluşturulan hat sanatı, İslâm medeniyetinde Kur'an-ı Kerim'e verilen önemin neticesinde tedricen gelişimini devam ettirmiş ve Türklerin İslâmiyet'i kabul etmeleri diğer İslâm sanatlarında olduğu gibi hat sanatında da büyük gelişmelere vesile olmuştur.

Türk medeniyetinde hem İslâmiyet öncesi hem de İslâmiyet'le birlikte muhtelif ilim ve sanat disiplininde varlık ve faaliyet gösterdikleri bilinen kadınlar, hat sanatıyla da iştilal ederek çeşitli eserler meydana getirmişlerdir. Ancak geçmişten günümüze çeşitli sebeplerden dolayı sınırlı kaynakta isim ve eserleri yer almıştır. Mahdut sayıda da olsa kadın hattatların yazmış olduğu Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere İslâm medeniyeti kültür mirasının en güzide örnekleri olan yazma eser ve levhalar çeşitli müze ve kütüphanelerde korunmaktadır. Bu çalışmada günümüzde Mushaf yazmış bazı Türk kadın hattatlar ele alınmış olup, yazmış oldukları Kur'an-ı Kerim'ler hat sanatı bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Hüsn-i Hat, Türk Kadın Hattat.

Abstract

The Quran, which is the representative of the divine word on earth, has been continuing its existence for centuries as a guide to its respondent. Since the first century of Islam, various social fields have emerged with great efforts to read, memorize, understand and write in the best way. In this context, the art of calligraphy, which was created by the development of Arabic letters that had functional meaning before Islam and the introduction of certain aesthetic rules in writing, continued its development gradually as a result of the importance given to the Qur'an in Islamic civilization. The acceptance of Islam by the Turks led to great developments in the art of calligraphy as well as in other Islamic arts.

Women, who existed in various disciplines of science and art in Turk civilization both before and after Islam were also interested in the art of calligraphy and produced various works. However, from the past to the present, his names and works have been included in the limited source due to various reasons. Manuscripts and plates, which are the most outstanding examples of the cultural heritage of Islamic civilization, especially the Qur'an written by female

calligraphers, are preserved in various museums and libraries. In this study, some Turkish female calligraphers who wrote Mushaf today were discussed and the Qur'an they wrote were examined in terms of calligraphy.

Keywords: Quran, Islamic Calligraphy, Turkish Female Calligrapher.

CNC (COMPUTER NUMERIC CONTROL) TEKNOLOJİSİYLE SERAMİK TAKI ÜRETİMİ

CERAMIC JEWELRY PRODUCTION WITH CNC (COMPUTER NUMERIC CONTROL) TECHNOLOGY

Serap ÜNAL

Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü, Isparta, Türkiye, ORCID ID: 0000-0003-2407-1789

Serkan TÜRKYILMAZ

Öğr. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İncehisar MYO, El Sanatları Bölümü, Kuyumculuk ve Takı Tasarım Programı, Afyonkarahisar, Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-5082-5057.

Özet

İnsanla birlikte varlığı öngörülen takı yapımına başlangıçta taş, kemik, deniz kabukları vb. alternatif malzemelerin kullanımı ve tasarımı ile başlanmış, Neolitik Dönemden itibaren ise şekillendirilmesi kolay olan kilin biçimlendirilmesi ve piroteknoloji ile sertleştirilmesi suretiyle takı yapımına devam edilmiştir. Arkeolojik süreçte, maden işçiliği ile metalin kullanıldığı Tunç Devrinden itibaren bronz, gümüş, altın gibi metal malzemeler takı yapımında kullanılmış, bununla birlikte kıymetli taşların (pırlanta, safir, elmas vb.) takı yapım malzemesi olarak kullanımı, günümüze kadar devam etmiştir. İlk çağlardan itibaren takı kullanımı, öncelikle majik (büyüsel), maddi (zenginlik ve aidiyet) ve süslenme amaçlı olarak kullanılmıştır. Tarihsel süreçte ritüeller ve bunların simgelendiği iki ve üç boyutlu nesnelere arasında önemli yer tutan takı tasarımları, tasarımının ve kullanımının amacı ne olursa olsun, zeitgeist (zamanın ruhu) kavramsallığı ile günümüze kadar sanatsal özünü taşıyarak, takı sanatının gelişmesine önemli bir etken olmuştur.

Günümüzde özellikle seramik sanatçılarının elle şekillendirme ve yüksek dereceli ısı yöntemleriyle ürettikleri takılar, estetik tasarımlarla değer kazanmaktadır. Ancak küreselleşme nedeniyle rekabet ortamının büyük bir dönüşüm geçirdiği günümüzde, geleneksel yöntemler ile yapılan tasarım, yerini bilgisayar destekli tasarıma bırakmaktadır. Seramik takı tasarımında karmaşık şekilli ve detaylı takıların geleneksel yöntemlerle üretilmesi zordur. Bilgisayarlı sayısal kontrol (CNC) teknolojisinin ortaya çıkmasıyla, kuyumculuk süreci dönüşüme uğramış ve seramik takı tasarımcıları için yeni fırsatlar yaratmıştır. Bu teknoloji, bilinen yöntemlerle elde edilmesi imkânsız olan hassas ve karmaşık tasarımların oluşturulmasına olanak tanımaktadır.

CNC teknolojisini kullanarak takı oluşturma süreci genellikle tasarım aşamasıyla başlar. Seramik takı tasarımlarını Rhinoceros yazılımından yararlanarak 3B modeller hazırlanır. Bilgisayar tasarımının üretime geçirilmesi sürecinde iki yöntem uygulanmaktadır. Bu yöntemler üç boyutlu yazıcı teknolojiyle eklemeli imalat ve CNC (Computer Numerical Control) teknolojiyle talaşlı imalattır. Seramik üretiminde CNC yönteminin 3B yazıcılarla yapılan üretimden en önemli farkı, hammaddenin yüzeyine işlenerek tasarımın, dolayısıyla seramik nesnenin oluşacağı kalıp desteğini sağlamaktır. Küreselleşen ekonomik koşullarda üretim, nitelik ve nicelik kapsamında hız gerektirmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmada; görsel tasarım zenginliğinin yanında seramik takı sanatına ekonomik ve üretim boyutunda sürdürülebilirlik kazandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seramik, CNC, Takı, Takı Kültürü

Abstract

Initially, stones, bones, seashells, etc. were used to make jewelry, which is predicted to exist together with humans. It started with the use and design of alternative materials, and since the Neolithic Period, jewelry making has continued by shaping the clay, which is easy to shape, and hardening with pyrotechnology. In the archaeological process, metal materials such as bronze, silver and gold have been used in jewelry making since the Bronze Age when metal was used, however, the use of precious stones (diamond, sapphire, diamond, etc.) as jewelry making material has continued until today.

Since the early ages, the use of jewelry has been used primarily for magical, material (wealth and belonging) and adornment purposes. Jewelry designs, which have an important place among the rituals and the two- and three-dimensional objects they symbolize in the historical process, have been an important factor in the development of the art of jewelry by carrying the zeitgeist (spirit of the time) concept until today, regardless of the purpose of its design and use.

Today, jewelry produced by hand-forming and high-grade thermal methods, especially by ceramic artists, gains value with aesthetic designs. However, today, where the competitive environment has undergone a great transformation due to globalization, design made with traditional methods leaves its place to computer-aided design. It is difficult to produce complexly shaped and detailed jewelry with traditional methods in ceramic jewelry design. With the advent of computer numerical control (CNC) technology, the jewelry-making process has been transformed, creating new opportunities for ceramic jewelry designers. This technology allows the creation of delicate and complex designs that are impossible to achieve with conventional methods.

The process of creating jewelry using CNC technology usually starts with the design phase. 3D models are prepared by using Rhinoceros software for ceramic jewelry designs. Two methods are applied to put the computer design into production. These methods are additive manufacturing with three-dimensional printer technology and machining with CNC (Computer Numerical Control) technology. The most important difference of the CNC method in ceramic production from the production made with 3D printers is to provide support for the mould in which the design, thus the ceramic object, will be formed by processing on the surface of the raw material. In globalizing economic conditions, production requires speed in terms of quality and quantity. In the study conducted in this context; In addition to the richness of visual design, it is aimed to bring sustainability to the art of ceramic jewelry in terms of economic production.

Keywords: Ceramic, CNC, Jewelry, Jewelry Culture

Giriş

İnsanlığın doğal fitratı sayılan, dolayısıyla yaradılışla birlikte taşıdığı inanç ve güzel görünme arzusu günümüze kadar devam eden bir duygudur. Zeitgeist kavramsallıkla varoluştan itibaren gerek inanç gerekse süslenme kaynaklı davranış biçimlerinde her dönem takı kültürü estetik amaçlı bir kültür ögesi olmuştur.

İnsanoğlu tarih boyunca farklı amaçlarla takılar yapmış ve kullanmışlardır. Yapılan bu takılar, zenginlik, güç ve dini bir simge olarak kullanılması yanı sıra, ilerleyen zamanlarda estetik ve dekoratif amaçlarla da kullanılmıştır (Türkoğlu, 2013:22). Neolitik Döneme kadar uzanan takı yapımı ve tasarımında başlangıçta taş, kemik vb. alternatif malzemelerin yanı sıra şekillendirilmesi kolay seramik hammaddesi olan kil ile biçimlendirilen takılar, tasarımlarının yanı sıra kültürel ve tarihsel özellikleriyle de öne çıkmıştır. Bu dönemlerde insanlar madenlerden çıkardıkları elmas, topaz, kuvars ve benzeri taşları işleyerek bilezik, küpe, kolye

veya yüzük gibi takılar yapmışlardır. Antik Mısır, Hindistan, Çin ve Mezopotamya gibi eski medeniyetler de takı tasarımı ve üretim konusunda usta olmuşlardır. Bu medeniyetlerde takılar aynı zamanda dini inanış ve kültürel yapılarından da izlerde taşmaktadır (Türe ve Savaşçın, 2002:12). Kemik ve taşlarla başlayan takının serüveni, kullanıldığı toprakların kültür ve medeniyetine göre şekillenerek bugün tarihsel belge niteliği taşıyan bir çeşit kültür aktarıcısı olmuştur. Kazılarda elde edilen buluntulardan takıların statü, büyü, tılsım, ayin, ritüel, korunma ve süslenme gibi çeşitli nedenlerle kullanıldığı görülmektedir. Özellikle antik dönemlerde takılar statü ve kimlik belirleyici olarak önemli rol oynamıştır (Yeşilmen ve Osmanbaşoğlu, 2020:265). Aynı şekilde Türk folklorunda da önemli bir yere sahip olan takı kültürü, Türkistan ve Anadolu coğrafyalarında zarif örnekler vermektedir.

Çeşitli uygarlık ve kültürlerin merkezi ve geçit yolu olan Anadolu'da el sanatlarının çok eski geçmişi vardır. Yüzyıllar boyu süregelen geleneksel zevk, biçim ve renk anlayışının bütün etkinliği sanat eserlerinde görülmektedir. Bu geleneksel zevkin özünde, Eski Çağ Anadolu sanat eserlerinin günümüze kadar gelmiş izleri yatmaktadır (Özbaşı, 1993:50). Orta Asya Türk coğrafyası da (Türkistan) bize Türk takı sanatının ve kültürünün son derece ayrıcalıklı güzel örneklerini vermektedir.

Takılarda kullanılan malzemeler, takıların özelliklerini belirlemesi açısından önemlidir. Bu malzemeler; madenler, taşlar, deniz ürünleri, kemikler, deriler ve diğer benzeri maddeler olmak üzere çeşitlilik gösterir (Özbaşı, 1993:9). Takı üzerine yapılan malzeme araştırmalarında pişmiş toprak malzemeler genellikle yer almamaktadır. Zira takının özellikle Neolitik Dönem ve sonrasında Maden Çağına kadar en önemli hammaddesi kil ve seramiktir. Kültürel özelliğinin yanı sıra plastik bir hammadde olan kilin kolay şekillenebilirliği, piroteknoloji ile yüksek ısılarda form oluşturabilmesi seramik takı yapımına farklı bir özellik kazandırmaktadır.

Seramik takılar, çok yönlülüğü ve dayanıklılığı nedeniyle son yıllarda popüler bir trend haline gelmeye başlamıştır. Çeşitli şekil ve tasarımlarda kalıplanabilen sert ve yoğun bir malzeme oluşturmak için kilin yüksek sıcaklıklarda pişirilmesiyle yapılan seramik takılar, toprak tonlarından koyu tonlara kadar çeşitli renklerde üretilebilmektedir. Bu sayede her kıyafetle kolayca uyum sağlayarak popüler bir aksesuar haline getirilebilir. Seramik takıların en önemli faydalarından biri, hasara karşı direnci olmasıdır. Metaller ve plastikler gibi diğer malzemelerin aksine seramikler zamanla paslanmaz, kararmaz veya solmazlar. Ayrıca seramik malzemedan yapılan takılar hipoalerjenik yapıları sayesinde cilt hassasiyeti olan kişiler için en uygun malzeme olacaktır. Seramik takılar bu özellikleri sayesinde uzun süre görünümünü ve kalitesini koruyarak yıllarca takılabilecek takılardır (Gürbüz, vd, 2009: 218).

Günümüzün ileri teknolojilerinden üç boyutlu yazıcılar ve CNC teknolojisinin ince ayrıntıları kolayca işleyebilmesi ve pratikliği, çağdaş takı yapımına dolayısıyla seramik takı üretimine tasarım zenginliği başta olmak üzere önemli katkılar sağlamıştır. Bilgisayarlı sayısal kontrol (CNC) teknolojisinin ortaya çıkmasıyla, kuyumculuk süreci dönüşüme uğramış ve seramik takı tasarımcıları için yeni fırsatlar yaratmıştır. Bu teknoloji, geleneksel yöntemlerle elde edilmesi imkânsız olan hassas ve karmaşık tasarımların oluşturulmasına olanak tanımaktadır.

CNC teknolojisi, kesici takımların hareketini önceden tanımlanmış bir şekilde kontrol etmek için bir bilgisayar kullanarak bir koordinat düzleminde çalışır. Takı tasarımcılarının büyük bir hassasiyet ve ayrıntıyla tasarladıkları seramik malzemedan takıları üretmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca CNC teknolojisi ile üretim, sertlikleri ve kırılganlıkları nedeniyle elle oyulması zor olan seramik malzemelerle çalışmak için en ideal yöntemlerden biridir.

CNC teknolojisini kullanarak takı oluşturma süreci genellikle tasarım aşamasıyla başlar. Takı tasarımcıları, tasarımlarının 3B modellerini oluşturmak için Auto CAD, Z-brash, Maya, Rhinoceros gibi yazılımları kullanır. Bu modeller daha sonra kesme takımlarının hareketini kontrol etmek için bilgileri kullanan CNC makinesine yüklenir. CNC makinesi, basit eğrilerden

karmaşık geometrik şekillere kadar çok çeşitli şekiller, desenler ve tasarımlar oluşturmak üzere programlanabilir.

CNC teknolojisi seramik takı üreticileri için birçok avantaj da sunar. Örneğin, CNC makineleri, karmaşık kesme işlemlerini elle mümkün olandan çok daha hızlı gerçekleştirmek üzere programlanabilir. Bu, tasarımcıların nispeten kısa bir süre içinde büyük miktarda mücevher yaratmasına olanak tanıyan daha verimli ve uygun maliyetli bir süreçle sonuçlanmaktadır.

CNC teknolojisi ayrıca tasarımcılara çok çeşitli seramik malzemelerle çalışma olanağı sunar. Porselen gibi geleneksel seramiklerden zirkon ve alümina gibi modern malzemelere kadar, çeşitli seramik malzemelerden karmaşık parçalar oluşturmak için CNC makineleri kullanılabilir. Bu yöntem tasarımcılara, tasarımları için doğru malzemeyi seçme konusunda daha geniş bir seçenek yelpazesi sunar.

**Bu çalışmada Süleyman Demirel Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiş olan SYL-2022-8856 'nolu proje çalışmalarında maddi, manevi her türlü yardımlarından dolayı BAP Biriminin personeline teşekkürlerimi bir borç bilirim.*

1. Bilgisayarlı Sayısal Kontrol (Computer Numeric Control-CNC) teknolojisi

Seramik üretiminde formu kusursuzlaştırma ve hızlandırma çabaları doğrultusunda gösterilen mekanik ve dijital çabalar, ilk olarak metalden polimer malzemelere kadar modelleme amaçlı NC (Numerical Control) ve CNC (Computer Numerical Control) tezgâhlarında vücut bulmuştur. Bu aynı zamanda “Üç Boyutlu Yazıcılarla” üretim teknolojisine doğru bir yol alışır. İkinci Dünya Savaşı süresinde mevcut takım tezgâhlarının gelişen savaş endüstrisinin gereksinimini karşılayabilmesinin imkânsız olduğunun anlaşılması üzerine Parson Corperations ve MIT (Massachusetts Institute of Technology)’in ortak çalışmaları sonucunda 1952 yılında ilk NC sistemli takım tezgâhları üreterek büyük bir başarıya imza attılar. Daha sonra gelişen bilgisayar teknolojisi de NC sistemine adapte edilerek CNC takım tezgâhları ortaya çıkmış oldu (Güner ve Ödekan, 2018: 86; Ünal ve Hasekioğlu; 2023:827). CNC sisteminde seramik üretimi, seramiğin kalıp dökülerek tasarımının kompüterize edilmesi suretiyle bilgisayar desteği alınarak üretimine dayanmaktadır.

Genellikle CAD (Computer Aided Design) ile birlikte kullanılan bir kavram olan Bilgisayar Destekli Üretim (CAM), bilgisayar destekli tasarımdan farklı olarak, mühendislik bilgisi gerektiren bir alandır. Bilgisayar ortamında çizilmiş bir tasarımın ürün olarak elde edilebilmesi için bazı ek yazılımların kullanılması gereklidir. Bir tasarımın CNC üretim tezgâhlarına veya hızlı prototipleme makinelerine aktarılması, bu ek yazılımlar sayesinde olmaktadır (Can, 2019:12). Diğer yandan teknolojik gelişim sürece içerisinde, üretimi hızlandıran bir yöntem olarak Hızlı Prototipleme, RP (Rapid Prototyping) sistemleri, anılan gelişmelerin devamında sınaî üretimde geniş bir kullanım alanında yer bulup bu kapsamda inovatif gelişmelere de hız kazandırmıştır.

2. Yöntem ve Uygulama

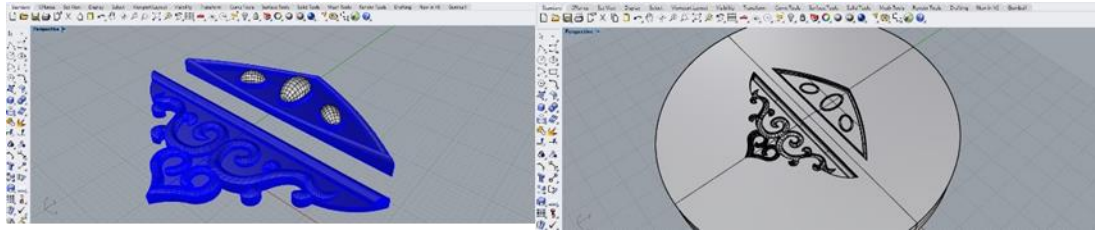
Yapılan çalışmada; Türkistan coğrafyasının zengin kültürel örneklerinden olan Türkmen takılarından yola çıkılarak takı tasarımları oluşturulmuştur. İnce ve detay zenginliklerine sahip olan Türkmen takılarında CNC ile desenlemenin aslına uygun olarak uygulanabileceği ön görülerek bildiri metnine konu olan çalışma, anılan teknoloji ile yapılmıştır.

Şekil 1. Türkmen Gelin Takısı- Şaysep

2.1. Takı Kalıplarının Tasarımı

Robert McNeil & Friends tarafından üç boyutlu tasarım için geliştirilen Rhinoceros programı ile seramik takıların tasarımı gerçekleştirilmiştir. Tasarım daha sonra üretimde kullanılacak olan kalıplar için negatif üretim tekniğine uygun olarak yeniden tasarlanmıştır. (Şekil 2)

Şekil 2. . Seramik takının ve alçı kalıbın tasarımı

2.2. Alçı Malzemenin Hazırlanması

Bu çalışmada kartonpiyer ve dalbudak kalıp alçısı olmak üzere iki çeşit alçı malzeme kullanılmıştır.

Şekil 3. Çalışmada kullanılan alçı malzeme.

Alçı bir karıştırma kabı kullanılarak uygun oranlarda su ve alçı malzeme kullanılarak akışkan haline getirilmiştir. Alçı karıştırma kabı ile birlikte şekillenme esnasında modelin istenilen hassasiyette üretimi için vakum yöntemi ile içerisindeki hava kabarcıkları minimum seviyeye

düşürülmüştür (şekil 4). Bu karışım CNC makinede şekillendirilmek için kullanılacak kalıplara aktarılmaktadır. (şekil 5)

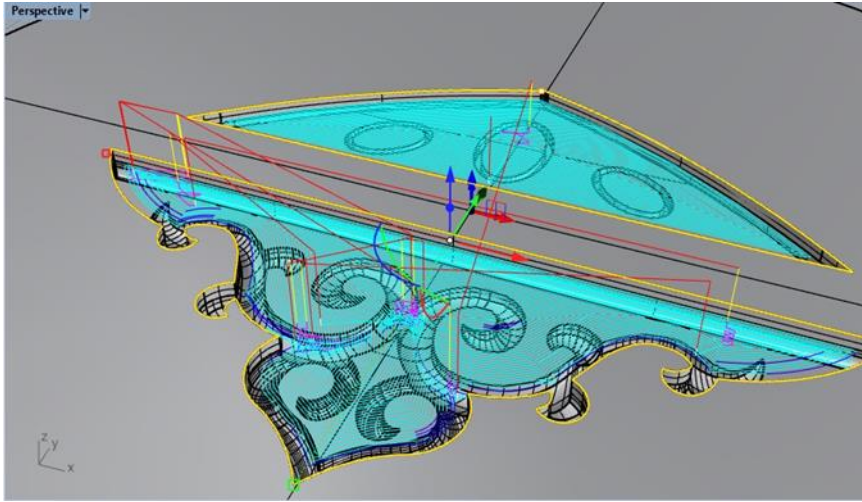
şekil 4. Alçı karışımının vakum tankı içerisinde hava kabarcıklarının azaltılma işlemi

şekil 5. Vakumlu alçının kalıplara aktarılma işlemi

2.3. CNC Router Makinesi İle Takı Üretimi

Tasarlanan seramik takı kalıpları CNC router makinesinde işlenebilmesi için makinenin çalışma dili olan numerik cod (nc.) formatına RhinoCam programı ile d0n0řt0r0l0m0řt0r (şekil 6). Bu aşamada dikkat edilmesi gereken en 0nemli nokta, CNC router makinesinin 0retici firma tarafından belirlenen çalışma yazılıma uygun kodlamadır. Bu çalışmada kullanılan Cnc router makinesi GRBL formatında bir yazılım ile çalışmaktadır. Numerik kodlama yapılırken Rhino Cam programında GRBL mm formatı seçilerek kodlama işlemi gerçekleştirilir. (şekil 7)

şekil 6. Kodlama yapılmış 0 boyutlu tasarım.

Bir sonraki aşamada takı kalıplarını oluşturacak olan alıların d0k0m esnasında y0zey p0r0zleri bir zımpara yardımı ile d0zelterek işlemeye uygun hale getirmektir. Bu işlem sonrasında makinenin işleme tezg0hına vidalı bir metal yardımı ile alçıya zarar vermeden sabitlenir ve bir sonraki aşama olan sıfırlama aşamasına geçilir. Sıfırlama işlemi kısaca işlenecek olan

malzemeyi CNC router makinesinin çalışma prensibinde yer alan x,y,z koordinat düzleminde merkezleme işlemi olarak tanımlanabilir. (Şekil 8)

```

kolye CNC tasarım_Parallel Finishing - Not Defteri
Dosya Düzen Biçim Görünüm Yardım
%
G21
G90
(Parallel Finishing)
M6T1
M3 S1000
G0 Z6.000
G0 X-30.970 Y-15.971
G1 Z0.600 F100.0
G1 Z0.000
G1 X30.971 F400.0
G1 Y-15.908
G1 X30.940 Z-0.004
G1 X30.908 Z-0.016
G1 X-30.904
G1 X-30.945 Z-0.002
G1 X-30.970 Z-0.000
G1 Y-15.846
G1 X-30.939 Z-0.004
G1 X-30.845 Z-0.048
G1 X30.842
G1 X30.938 Z-0.004
G1 X30.971 Z-0.000
G1 Y-15.783
G1 X30.940 Z-0.004
G1 X30.783 Z-0.079
G1 X-30.779
G1 X-30.937 Z-0.004

```

Şekil 7. RhinoCam programı tarafından yapılmış Grbl formatında koordinat kodları.

Şekil 8. CNC router makinesine alçı kalıpların sıfırlama işlemi.

Merkezleme işlemi tamamlanan alçı, bilgisayar yardımı ile CNC router makinesine aktarılır ve modelin işleme süreci başlar. Bilgisayar ekranında eş zamanlı bir şekilde modelin işleme simülasyonunu da takip etmekte mümkündür. (Şekil 9)

Şekil 9. CNC router ile alçı kalıbın işlenmesi.

Alçı malzemeden işlenmiş takı kalıbı uygun oranlarda hazırlanan seramik malzeme ile baskı işlemi gerçekleştirilmektedir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken husus seramik çamurun kuruma süresinin iyi ayarlanması olacaktır. Kuruma süresinin uzun tutulması çamurun kalıptan ayrılması aşamasında kırılmalara neden olmaktadır. Aynı şekilde kuruma süresinin kısa tutulması halinde ise çamur kalıba yapışarak modelde kopmalara yol açacaktır. (Şekil 10)

Şekil 10. Seramik malzemenin hazırlanışı ve baskı yapılmış hali.

Şekil 11. Seramik malzemenin fırında pişirim aşaması.

Baskı yapılan seramik takı modelleri bir gün boyunca kurumaya bırakıldıktan sonra çamurun içeriğine uygun bir şekilde ve sürede seramik fırınında pişirilmektedir. Bu çalışmada malzeme olarak porselen çamuru kullanılıp, 1300 derecede pişirim yapılmıştır. (Şekil 11)

Seramik malzemenen takı yapım sürecinde son aşamada fırında pişirimi tamamlanan malzemeler çeşitli takı bağlantı aparatları ile birleştirilerek seramik malzemenen takı üretimi gerçekleştirilmektedir.

Şekil 12. Seramik fırınında 1300 derecede pişirilmiş porselen takı malzemeleri.

Şekil 13. CNC teknolojisi ile üretilmiş seramik malzemenen takı

Sonuç ve Değerlendirme

İnovasyon kapsamında sanat kavramsallığı, günümüzde her ne kadar tartışılmaya devam etse de, özellikle tasarım kapsamında yazılımla üretilen zenginlik ve çeşitlilik göz ardı edilemez. Bu tarz üretimlerde form ve desen çoğaltımının rahatlıkla sağlanabilmesi, tasarım boyutunda sanata katkı verebileceği gibi kültürel bağlamda önemli bir öge olan takı sanatına da sürdürülebilirlik açısından değerli katkılar sağlayacaktır. İnsanla başlayan takı üretiminin ilk malzemelerinden olan pişmiş topraktan takı yapımı, düşük ısılarda kırılabilirliği nedeniyle Tunç Çağından itibaren yerini metal takı üretimine bırakmıştır. Günümüz çağdaş teknolojilerinde

yüksek ısılarda elde edilebilen seramik takılar, kültürel takı üretimine farklı bir boyut kazandırmıştır.

Yapılan çalışmada, seramik takı tasarımcılarına, geleneksel yöntemlerle elde edilmesi zor olan hassas ve karmaşık parçalar yaratma yeteneğinin kazandırılması amaçlanmıştır. Sanatsal duyumsallığa ve farklı deneyimlere sahip takı tasarımcılarının CNC teknolojisini seramik takı yapım sürecine dâhil etmesi, tasarımlarını bir sonraki seviyeye taşımasına imkân verecektir. Yüksek kaliteli takıları daha verimli ve uygun maliyetli bir şekilde üretebilme yeteneği ile CNC teknolojisi, seramik takı tasarımcıları için vazgeçilmez bir araç haline dönüşecektir.

Kaynakça

Gürbüz, M., Solaş, A., Küçük, A., Göktaş, A., & Doğan, A. (2009). Nanoteknoloji İle Çevredostu Fotokatalitik Ve Antimikrobiyal Seramik Malzemelerin Üretilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 217-221.

Sevim, S. S. (2015). Seramik Dekorlar ve Uygulama Teknikleri, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. İstanbul 2015

Türe, A., Savaşçın, M. Y. (2002). Anadolu Antik Takıları, Goldaş Kültür, İstanbul 2002, s. 12.

Türkoğlu, S. (2013). Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü, İstanbul Kuyumcular Odası, İstanbul 2013, s. 22.

Özbağı, T., (1993) Kültür ve Sanat, Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları, Türkiye İş Bankası, Ankara 1993, s. 50.

Can, E. (2019) Seramik üretim sürecinde üç boyutlu yazıcıların kullanımı ve sanatsal öneriler. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.

Güner, G., Ödekan, S. (2018). Çömlekçi tezgâhından CNC tezgâhına. *Seramik Türkiye Dergisi*, 52, 86-91.

Ünal, S., Hasekioğlu, U. 2023) Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2023, Cilt: 16, Sayı: 42, 821-835.

Yeşilmen, N, Kaya Osmanbaşoğlu G. (2020). “Metal Kilinin Sanatsal Alanda Yeniden Var Oluşu: Bir Sosyal İnovasyon Olabilir mi?”. *Sanat Dergisi*, (36), 263-274

TÜRK RESMİ'NDE KÜBİZM VE SOYUT ALANDA ESERLER ÜRETİMİŞ KADIN SANATÇILAR

WOMEN ARTISTS WHO HAVE PRODUCED WORKS IN THE FIELD OF CUBISM AND ABSTRACT IN TURKISH PAINTING

Ahmet BAYIR

Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Anasanat Dalı, Erzurum, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0003-2806-5757.

Özet

20. yüzyıl başlarında sanat ortamında, sanatçıların soyuta yönelen çalışmalar yapmalarıyla soyut sanatın temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu zamana kadar yapılan çalışmalar ve yeni arayışlarda soyut sanatın izlenimlerini görmek mümkündür. Sanat akımları kendinden önceki akımlara karşı gelerek veya etkilenecek şekilde sürekli yeni akımların ortaya çıkmasına neden olduğu araştırmalar sonucu görülmektedir. Soyut sanat akımı da önceki dönemlerde yerini almış sanat akımlarından birçok etkileşim sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi, objenin üç boyutlu görünümünü tuval üzerine aktarmaya çalışan Paul Cezanne ve Picasso gösterilebilir. Cezanne Empresyonizm akımından Kübizm akımına giden yolda önemli bir sanatçıdır. Kübizm akımı, Picasso ile birlikte doruk noktasına ulaşmıştır. Bu sanatçıların birleşim noktaları olan Kübizm akımı, soyut sanatın meydana gelmesinde ilham olmuştur. Bunun sonucunda Wassily Kandinsky 20. Yüzyılın başında ilk soyut sulu boya çalışmaları ve sonrasında birçok sanatçı da geometrik düzende soyut çalışmalar yapmışlardır.

Türk resim sanatına bakıldığında, Cumhuriyetin ilanından sonra Türk resmindeki atılımlarla sanatçılarımız eğitim görmek amacıyla yurt dışına gönderilmeye başlanmıştır. O dönemde Kübizm akımının önemli sanatçılarından André Lhote, Fernend Léger ve Hans Hoffmann'dan eğitim alarak yurda dönen sanatçılar, kübist tarzda eserler üretmişlerdir. Türk resim sanatında Kübizm etkilerinin hâkim olduğu bu süreçte, batıda da soyut sanatın etkileri görülmektedir. Türkiye'de çalışmalarına devam eden sanatçılarımız, Kübizm akımının etkilerini soyut sanatla birleştirmişlerdir. Bazı sanatçılar kübist tarzda çalışmalara devam ederken bazı sanatçılar da soyut alanda çalışmalar yapmayı benimsemişlerdir. Soyut sanatın temelinde Kübizm akımının etkileri olduğundan dolayı çoğu Türk kübist sanatçılar soyut sanat alanında çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Kübizm'in temeli olan geometrik yapı düşüncesi, soyut sanat ile birlikte birçok sanatçının çalışmalarıyla daha ileriye soyutlamaya dönüşmüştür. Bu sanatçılar arasında Türk resminde önemli yere sahip olan kadın sanatçılarımızda yer almaktadır. Bu araştırma ile birlikte hem Kübizm akımının hem de soyut sanatın etkilerini çalışmalarında yer vermiş kadın sanatçılarımız incelenerek belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Sanatçılar, Kübizm, Soyut, Soyut Türk Resmi, Türk Resim Sanatı.

Abstract

At the beginning of the 20th century, the foundations of abstract art began to be laid in the art scene with the artists making works that turned to the abstract. It is possible to see the impressions of abstract art in the studies and new searches made so far. It is seen as a result of researches that art movements cause the emergence of new movements by opposing or being influenced by the previous movements. The abstract art movement has also emerged as a result of many interactions from the art movements that have taken their place in previous periods. The most important of these are Paul Cezanne and Picasso, who tried to transfer the three-

dimensional views of the object on the canvas. Cezanne was an important artist on the way from Impressionism to Cubism. The Cubism movement reached its peak with Picasso. The Cubism movement, which is the junction point of these artists, has been inspired in the formation of abstract art. As a result, Wassily Kandisky 20. At the beginning of the century, the first abstract watercolor works and then many artists made abstract works in geometric order.

When we look at the art of Turkish painting, after the declaration of the Republic, with the breakthroughs in Turkish painting, our artists started to be sent abroad for education. At that time, the artists who returned to Turkey after receiving education from André Lhote, Fernend Léger and Hans Hoffmann, who were important artists of the Cubism movement, produced works in the cubist style. In this process, where the influences of Cubism are dominant in Turkish painting art, the effects of abstract art are also seen in the West. Our artists, who continue their works in Turkey, have combined the influences of the Cubism movement with abstract art. While some artists continue to work in the cubist style, some artists have adopted to work in the abstract field. Since the Cubism movement was the basis of abstract art, most Turkish cubist artists started to work in the field of abstract art. The idea of geometric structure, which was the basis of Cubism, was transformed into abstraction further by the work of many artists along with abstract art. Among these artists, there are women artists who have an important place in Turkish painting. With this research, the effects of both Cubism and abstract art were tried to be determined by examining our women artists who have included them in their studies.

Keywords: Women Artists, Cubism, Abstract, Abstract Turkish Painting, Turkish Painting.

Giriş

20. yy. başlarında tüm dünyada yaşanan olaylar ile birlikte sanatta da köklü bir değişim meydana gelmiştir. Resim sanatında uzun süren klasik sanat dönemi artık kapatılmak isteniyor yeni arayışlar ve yeni dönemlerin kapıları açılmak isteniyordur. O zamana kadar gelen gelenekçi yaklaşımlar yerini yenilikçi düşüncelere bırakmaya başlamıştır. Sanat dünyasının hızlı değişime gitmesi, dünyada yaşanan ekonomi, siyasi, sosyal durumların sebep olduğu görülmektedir. Sanatçıların gelenekçi yaklaşımlardan sıyrılıp farklı arayışlara girmesi başta kabul edilebilir olmasa da bu durum çok fazla sürmemiştir. Yeni arayışlar ile birlikte sanatçıların sanatı farklı bakış açılarıyla, farklı tekniklerle, belli fikirler üzerine temel olarak sanatı ele almaya başlamışlardır. Bu değişim Empresyonizm ile başlayarak hızlı bir şekilde geliştiği görülmektedir. Empresyonistler, o ana kadar olan sanat anlayışının dışına çıkarak, bambaşka bir dünyanın kapılarını açmışlardır. 19. yy. sonlarına doğru ortaya çıkan empresyonizm bu zamandan sonra sanat alanında yeni görüşler, yeni akımlar çıkmasına öncü olmuştur.

19. yüzyılın sonlarında sanatta farklılık görülmesi ile ortaya farklı sanat akımları çıkmaya başlamıştır. Bu sanat akımlarından Kübizm ve soyut, sanat dünyasının en önemli alanları olmuştur. Her sanat akımında olduğu gibi bu iki sanatta ortak noktaları ve etkileri bulunmaktadır. Paul Cézanne'nın empresyonist tarzından sonra doğayı küp, kare, koni, şekillere indirgeyerek yapmış olduğu çalışmalar kübizm akımının ortaya çıkmasında çok önemli rol oynamıştır. Aynı şekilde kübizm akımının gelişmesi ile soyut sanatın doğması da benzer gelişim olarak gösterilebilir. Tüm bu gelişmeler ile birlikte kübizm akımı ve soyut sanat ulaşabildiği tüm yerlerde yoğun bir şekilde benimsenmiş ve çalışmalar yapılmıştır.

Dünya da hızla gelişen sanat akımları dönemin zorlukları ve yaşanan savaşlardan dolayı her yerde aynı zaman diliminde gelişim gösterememiştir. Özellikle Türk sanatına kübizm ve soyut sanatın girmesi uzun yıllar sonra olduğu görülmektedir. Batı sanatının Türk sanatına dahil olması uzun yıllar almasına rağmen Türk sanatçıları batı sanat akımlarını benimseyerek kendi

sanat eserlerinde kullanmışlardır. Türk sanatçıları yurt dışında almış oldukları eğitimler ile yurda döndüklerinde başka sanatçılar ile çalışarak batı sanatının yayılmasına sebep olmuşlardır. Bu sanatçılar içerisinde kadın sanatçılarımızda önemli çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Kadın sanatçılarımız hem kübizm etkisinde hem de soyut alanda eserler üretmişlerdir. Bu çalışmada bu iki sanat akımından çalışmalarına yer vermiş sanatçılar ele alınmıştır. Kadın sanatçılarımızdan Fahrünnisa Zeyd, Hale Asaf, Eren Eyüboğlu, Maide Arel, Şükriye Dikmen Türk sanatında önemli izler bırakmış değerli sanatçılarımızdandır. Yurt dışında ve yurt içinde almış oldukları eğitimler ile Türk sanatına katkıda bulunmuşlardır.

Modern Batı Sanatında Kübizm ve Soyut Sanat

Paris'te 1908'den itibaren İspanyol ressam Pablo Picasso (1881-1973) ile Fransız ressam Georges Braque'ın (1882-1963) öncülüğünde gelişen yeni bir sanat akımı, eleştirmen Louis Vauxcelles'in yazdığı bir yazı sonucu "Kübizm" olarak adlandırılmaya başlanmış, 1909'dan itibaren Bağımsızlar Salonu'nda, sonraki yıllarda da Sonbahar Salonu'nda Albert Gleizes (1881-1953), Jean Metzinger (1883-1956) ve Fernand Lâger (1881-1955) gibi sanatçıların bu tarzda resimler sergilemesiyle yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Antmen, 2021, 45).

1906'daki retrospektif bir sergisinde eserlerini gördükleri Cézanne'dan ilham alan Picasso ve Braque önce birlikte çalıştılar; Avrupa sanatındaki sabit bakış açılarından mekân yanılsamaları oluşturma geleneklerini kasıtlı olarak terk ettiler. Kübizm, Picasso'nun 1907 tarihli Avignonlu Kızlar (Les Femmes d'Alger) tablosuyla başladı; bu tabloda Cézanne'ın yanı sıra Afrika maskelerinin ve İberya heykellerinin etkileri görülüyordu. Kübizmin ilk aşamasına analitik kübizm dendi ve 1912 yılına kadar devam etti (Hodge, 2019, 35)

Objeler, parçalara ayrılmış ve farklı bakış açılarıyla yeniden bir araya getirilmiş haldedir, ancak resimsel zemin ile bitmeyen bağlarını hala korumaktalar. Kübist ressamlar, yöntemleri büyük ölçüde uçsuz bucaksız olsa da konudan kopmayı, konusal kimlikten kurtulmayı istemezler ya da beceremezler (Cabrera, 2017, 80).

Modern sanat; güçlü görme yolları, farklı bakış açıları ve ilerleme çabaları ile bizi gelenekselin değerlerinden uzaklaştırırken, modern felsefenin farklı düşünme ve görme yollarını kendine kılavuz edindi (Gece, 2020, 13).

Soyut sanata giden yol, aynı zamanda hem akademik gelenekten hem de naturalistik gelenekten kopuşun da birer göstergesidir (Gece, 2020, 37).

Analitik kübizmden sentetik kübizme geçiş döneminde renklerin arttığına ve nesnel dünyadan uzaklaşıldığına şahit olabilesek de kübizm hiçbir zaman soyut bir akım olmazdı, dış dünya ile; nesne ile olan göbek bağına hiçbir zaman kesmezdi (Cabrera, 2017, s. 80). Soyut sanatın ortaya çıkışını bütün ayrıntılarıyla açıklayabilmek kolay değildir. Fakat, Picasso ile Braque'nin özellikle 1909-1911 yıllarında yaptıkları resimlerde biçimlemeye (figürasyona) karşı soyutlama sorunu ilk olarak ortaya çıkar. Bu üsluba Çözümsel (Analitik Kübizm) denir. Kübizm, bir yarı soyutlama hareketi olarak elbette soyut sanatın başlangıcında etken bir rol üstlenmiştir (Gece, 2020, 37).

Temsilî gerçeklikten koparak özellikle renk ögesine ve şekillere odaklanan, böylece özünde soyut bir resimsel ifadenin yolunu açan ilk sanatçının, Rus ressam Wassily Kandinsky (1866-1944) olduğu kabul edilmektedir. Almanya'da Franz Marc (1880-1916) ve August Macke (1887-1914) ile birlikte renkçi ve dışavurumcu eğilimlerin ağır bastığı Der Blaue Reiter (Mavi Süvari) adında bir grup kuran Kandinsky, diğer arkadaşlarının aksine temsili gerçeklikten giderek uzaklaşmış, Fransız Simgeci ressam Maurice Denis'nin ünlü sözünü hatırlatırcasına, bir resmin konusunun öncelikle resmin kendisi olduğu inancını benimsemiştir (Antmen, 2021, 81).

20. yy. Türk Sanatının Gelişimi

20. yy. sonlarında yurt dışına eğitim almak için gönderilen sanatçılar batıda gelişen sanat akımlarını Türk sanatına dahil etmişlerdir. İlk gönderilen ressamlar, batıda etkinliğini sürdüren

izlenimcilik akımından dersler alarak yurt içinde de bu teknikte çalışmalar yaparak diğer sanatçılara da dersler vermişlerdir. Daha sonraları batıda gelişen diğer sanat akımları da Türk resmine dahil edilmeye başlamıştır.

Akademiye kuran Osman Hamdi ve arkadaşlarının içinde olduğu Birinci devreden (1850-1900) sonraki İkinci Devrenin (1900-1925) başını çeken, İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Hikmet Onat vb. isimler, sonrasında da Üçüncü devreyi (1925-1950) oluşturan Ali Çelebi, Zeki Kocamemi, Cemal Tollu, Nurullah Berk, vb. isimler, sanatı, ülke geneline yayma savaşı verdiler (Eroğlu, 2015, 71).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte modern anlamda gelişim gösteren Türk resminde sanat grupları kurulmaya başlamıştır. (Müstakil Ressam ve Heykeltıraşlar Birliği (1929-1950)", "d Grubu (1933-1951)", "Yeniler Grubu: Liman Ressamları (1941-1951)" ve '10'lar Grubu (1947-1952)". Bu gruplarda yer alan sanatçılarımız çoğunluklu olarak batı gelişen o döneme kadar etkili olan bütün sanat akımlarında çalışmalar yaptıkları görülmektedir. 1950'lerde yoğunluklu olarak kübizm ve soyut alana yönelmişlerdir. Yurt dışına giden sanatçılar özellikle Fernand Lâger atölyesinde aldıkları eğitimle kübizm akımına yoğunlaştıkları görülmektedir. Yurda dönen sanatçılar o dönemde sanatta ulusallık sorunu olmasından dolayı çeşitli etkinlikler ve yurt gezileri yapılmıştır. Yurdun çeşitli bölgelerine gönderilen sanatçılar, Türk sanatını, kültürünü, geleneklerini çalışmalarına katmışlardır. Çalışmalarını hem kübist hem de soyut tarzda yaptıkları görülmektedir. Türk sanatının mimari, halı-kilim, hat sanatı, seramik vb. eserlerinden etkilenmişlerdir. Bu sanatçılar arasında yer alan kadın sanatçılarımızdan Fahrünnisa Zeyd, Hale Asaf, Eren Eyüboğlu, Maide Arel, Şükriye Dikmen eserlerini kübizm ve soyut alanda üretmişlerdir.

Fahrünnisa Zeyd

Fahrünnisa Zeyd, 1901 yılında İstanbul'da doğmuştur. 19. yüzyıl Osmanlı resim sanatının etkileri altında büyüyen Zeyd, sanat dünyasına adım attıktan sonra Avrupa sanatının modernist etkileriyle tanışmıştır. Eğitimine İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde başlayan Zeyd, buradan mezun olduktan sonra Paris'te Académie de la Grande Chaumière ve Académie Ranson gibi önde gelen akademilerde eğitim görmüştür.

Fahrünnisa Zeyd, çocukluğundan beri resim yapmaya büyük bir merak duymuştu. Kendisine resim yapma özgürlüğü tanıyan babası, onun bu yeteneğini keşfetmesini sağladı. Zeyd, resim tutkusunu hayatı boyunca sürdürdü ve sanatına büyük bir özveriyle devam etti.

Kadın sanatçımız, modern Batı sanatından geldiği için Türk resmine önemli bir yenilik getirdi. Yaptığı eserlerde birçok kişi tarafından beğenildi ve saygın bir sanatçı olarak anılmaya başladı. O dönemde, kadınların sanat eğitimi almaları oldukça sınırlıydı. Fahrünnisa Zeyd ise, kadınların da sanat yapabileceğinin bir kanıtı olarak, birçok kadının sanat eğitimi almaya teşvik etti.

Fahrünnisa Zeyd' in çok zengin ve değişken üslubu ve plastik dili genel hatlarıyla üç dönemde ele alınabilir. Bu dönemler erken dönemi; minyatür kurgusuna uygun düzenlenmiş uzam ve figürlü kompozisyonları, olgunluk dönemi; yapıtlarında geometrik soyutlama ve soyut kompozisyonları uyguladığı dönem ve geç dönem; portre çalışmaları. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki desenleri figüratif, anıtsallık kaygısı olan ve çoğunlukla iç mekân tasvirlerinden oluşur (Şahin Karadal, 247-264).

Fahrünnisa Zeyd, Türk resim sanatı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kendi döneminde Batı sanatından etkilenerek Türk resim sanatına farklı bir bakış açısı getirdi. Yaptığı çalışmalar ve verdiği eserlerle Türk resim sanatında çağdaş sanatın oluşmasında rol oynadı. Kadınların sanat eğitimi almasını savunarak birçok kadın sanatçının yetişmesine yol açtı ve onlara örnek oldu.

Hale Asaf

1905 yılında İstanbul doğumlu olan sanatçımız, Türkiye'nin ilk kadın sanatçılarından ve Güzel Sanatlar Akademisinde ilk profesör olan Mihri Müşfik Hanım'ın yeğenidir. Küçük yaşlarda resme ilgi duyan sanatçı evde özel dersler alarak kendini geliştirmeye başlamıştır. Yurt dışında Almanya'da eğitim görmüştür. 1914 yılında yurda dönen sanatçı burada da eğitimine devam etmiştir. Türkiye'de Feyhaman Duran ve Çallı Atölyesin'de Öğrenci-Ressam olarak eğitimine devam etmiştir.

Resimlerini ele alacak olursak Burhan Toprak portresi Müstakil Ressamlar grubuna benzer sanat anlayışı olduğu söylenebilir. Çalışmalarında geometrik biçimlere yöneldiğini Kübist akımını da benimsediğini görmekteyiz.

Sanat eleştirmenleri, sanat eğitimi için yurt dışına gönderilen gençler arasında Hale'nin ayırt edici resim başarısının altını çizmektedirler. Hale'nin sanattaki yeteneği ve resimdeki başarısını dönemin sanat başkenti olan Paris'te tüm çağdaş sanatçılar da kabul etmişlerdir. Ölümünden sonra, Fransa gazeteleri onun sanatı ve yapıtları hakkında sayfalarca yazılar yazdılar (Bal, Nisan 2015).

Eren Eyüboğlu

Eren Eyüboğlu aslen Romanyalı olmasına rağmen kendine her zaman Türk sanatçısı olduğunu dile getiren sanatçılarımızdandır. Yurt dışında eğitim gördükleri esnada Bedri Rahmi Eyüboğlu ile tanışmalarıyla Türkiye'ye gelen sanatçı Türk resmine kendini benimsemiş ve Türk kültürünü eserlerinde çalışmıştır.

Eğitiminin ilk aşamalarını Romanya da alan sanatçı daha sonraları Paris'e giderek orada Andre Lhote'nin atölyesinde dersler almıştır. Paris'te aldığı bu dersler onun sanat tarzında Kübizm ve geometrik şekillerde çalışmalar yapmasının kapılarını açmıştır. Türkiye'ye döndükten sonra diğer sanatçılar gibi Eyüboğlu da Anadolu'nun farklı yörelerine geziler düzenleyerek Türk kültürünü, motiflerini eserlerine işlemiştir.

Aynı zamanda resim sanatının yanında, seramik sanatı ile de ilgilenmiştir. Bu tür yapıtlarıyla 1984'te sergi düzenlemiş, resmi ve özel kuruluşlar için mozaik panolar yapmıştır. Sanat yaşamının ilk döneminde Lhote estetiğinin etkisi altında inşacı (konstrüktif) anlayışta çalışmalarını sürdürürken, daha sonraki çalışmalarında eşi Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sanatından esinlenerek, daha renkçi ve yöresel bir resim anlayışına yönelmiştir. Anadolu gezilerinde ve özellikle Bursa ve yöresinden aldığı esintilerle yöre yaşamını ve halk motiflerini duyarlı bir anlatım içinde yansıtmıştır (Eroğlu, 2017).

Çağdaş resmin önde gelen isimlerinden biri olan Eren Eyüboğlu, yaratıcı yeteneği ve yenilikçi sanat üslubuyla Türk sanat camiasında kendine özgü bir yer edinmiştir.

Eyüboğlu, Türkiye'nin en önemli sanat galerilerinde sergiler düzenledi ve eserleri dünya çapındaki müzelerde yer aldı. Ayrıca, uluslararası sanat festivallerine davet edildi ve birçok sanat ödülü kazanmıştır.

Maide Arel

Maide Arel gerek figüratif gerekse soyut çalışmalarıyla dikkat çekmiş ve Türk resminde özgün bir tarza sahip olmuştur. Ressam, çoğunlukla yağlı boya, guaj, suluboya gibi farklı tekniklerle eserler vermiştir. Sanat hayatı boyunca birçok sergiye katılmış ve eserleriyle önemli koleksiyonlarda yer almıştır.

Maide AREL (1907- 1997): Kadının gündelik hayatı sanatçının en çok ele aldığı konuların başında gelir. Eserlerini kübist anlayışta hacimden ve perspektiften yoksun düzlem içinde işlemiştir. Olgunluk dönemi eserlerinde açıkça belirginleşen geometrik bir yapıyla

biçimlendirilmiş nesne ve figürleri, konturlarla ya da pentürlerle sınırlanan öğeleri ve kütleli bir etkiyle boyanan hacimli kompozisyonları sanatçının resimlerinde belirginleşen en önemli özelliklerdendir (Şirin, Haziran 2020).

Arel, yurt dışında Leger, Andre Lhote gibi önemli sanatçılar ders almıştır. Bu sanatçılardan kübizm alanında eğitimler alarak çalışmalarında kübist ve geometrik parçalamalara giderek kendini bu alanlarda geliştirmiştir. Sanatçının eşi de ressam olan Şemsi Arel de Türk resim sanatının önemli sanatçılarından. Maide Arel de eşi Şemsi Arel gibi eserlerinde figüratiften hiç vazgeçmemiştir.

Şükriye Dikmen

20. yüzyıl Türk resim sanatının önde gelen isimlerinden Şükriye Dikmen, sıra dışı imgeleriyle izleyicileri etkileyen ve Türk kültürüne büyük katkıda bulunan bir sanatçıdır. Dikmen, henüz genç yaşta sanata ilgi duymaya başladı ve resim konusunda büyük bir yeteneğe sahipti. Genç yaşta resim yapmaya başlayan sanatçı, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde okudu ve Paris'e giderek resim eğitimini sürdürmüştür. Güzel Sanatlar Akademisinde Nurullah Berk, Cemal Tollu ve Zeki Kocamemi ile eğitimini almıştır. Yurt dışında ise Fernand Leger, Gusta Singier, ve Rögar Chastel' den dersler almıştır.

Sanatçının resimlerini incelediğimizde çoğunluklu olarak kadın portreleri yapmıştır. Resimlerini sade ve yalın halde soyuta yakın şekilde yapmıştır. Portrelerin çoğunlukta olduğu eserlerinde soyut çalışmalara da yer verdiği görülmektedir. Soyut çalışmalarını da aynı şekilde yalın ve sade hali ile tuvale aktarmıştır. Dikmen'in resimlerinde gösteriş ve süslü anlatımdan kaçındığı, sade ve anlamlı imgeler yarattığı görülmektedir.

Şükriye Dikmen hem bir duyarlı Türk kadın olarak hem de iyi bir sanatçı olarak duygularıyla resimlerinde etütler, notlar, hafıza ve icat girişimleriyle yapmıştır. Fakat mizacı olduğu gibi, sanat anlayışı fikri ile gereksiz gösteri ve süslemeden uzak olmuştur. Daha çok mütevazı içinden geldiği gibi resimler yapmıştır. Resimlerine bakan kişilerin, alıcıların haz yani mutluluk duymasını istemiştir. Bu uygulanan hissederse mutlu olacağını vurgulamıştır (Eroğlu, 2017).

Sonuç

Türk sanatında resim sanatını incelediğimizde 20. yy. ile birlikte batı etkisinde kalarak geliştiği görülmektedir. Sanatçılarımız yurt dışında almış oldukları eğitimler ile kendilerini bu alanda geliştirmişlerdir. Aldıkları eğitimler ile yurt içinde dersler vererek resim sanatının gelişmesinde ve yayılmasında etkili olmuşlardır. Türk sanatçılar batıdan öğrendiklerini kendi çalışmalarına katarak özgün eserler ürettikleri görülmektedir. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle büyük atılımlar meydana gelmiştir. Yapılan yurt gezileri ile birlikte Türk sanatının kültürünü değerlerini resimlerinde yer vermişlerdir. Özellikle de kadın sanatçılarımız batı tarzındaki resimleri ile Türk sanatını birleştirmişlerdir. Bu çalışma ile birlikte Türk kadınının resim sanatında çok başarılı olduğu çalışmalarıyla görülmektedir. Fahrünnisa Zeyd, Hale Asaf, Eren Eyüboğlu, Maide Arel, Şükriye Dikmen önemli bir yeri olan kadın sanatçılarımızdandır. Çalışmalarında kübizm ve soyut sanatı ele alarak eserler üretmişlerdir. Bu eserleri Türk sanatımızla sentezleyerek Türk resmine katkıda bulunmuşlardır.

Kaynakça

Antmen, Ahu. 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021.

Bal, Ali Asker. "Mihri Müşfik İle Hale Asaf; Bedeli Ödenmiş Bohem Sanat Yaşamları". Route Educational and Social Science Journal, 2(2), (2015 Nisan): s. 378-388.

Cabrera, Hashim. Ibrahim. İslam ve Çğdaş Sanat. çev. İbrahim. Ayberk. Ankara: Hece Yayınları, 2017.

Eroğlu, Gülçin. *Cumhuriyet Dönemi Kadın Hakları Işığında Öncü Türk Kadın Ressamlar*. İstanbul: Doğuş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Eroğlu, Özkan. Türkiye'de Resim Sanatı: "Tarih, Yorum, Eleştiri". İstanbul: Tekhne, 2015.

Gece, Şule. Modern ve Postmodern Dönemlerde Soyut Sanat Felsefesi. İzmir: Cem Yayınevi, 2020.

Hodge, Susie. Sanatın Kısa Öyküsü. çev.Deniz Öztok. İstanbul: Hep kitap, 2019.

Şahin Karadal, Menekşe. "Türk Resminde Geleneksel Motifler: Güzin Duran, Fahr El Nissa Zeid, Maide Arel. Journal EMI. 2(3), 247-264.

Şirin, Nihat. "Çalışmalarında Türk Kültürünü İşleyen Sanatçılar". idil, 70 (2020 Haziran): s. 960-972. doi: 10.7816/idil-09-70-05

Görsel Kaynakça

Şekil 1: Fahrelnissa Zeid - İstanbul Modern (istanbulmodern.org) (Erişim Tarihi: 25.07.2023).

Şekil 2: 38320206.pdf (core.ac.uk) (Erişim Tarihi: 23.07.2023).

Şekil 3: Eren EYÜBOĞLU - Sanatçı Detayı - Turkish Paintings | Sanatçılar, Türk sanatı, İlham veren sanat (pinterest.com) (Erişim Tarihi: 23.07.2023).

Şekil 4: maide-arel-kadin.jpg (1050×1050) (istanbulsanatevi.com) (Erişim Tarihi: 25.07.2023).

Şekil 5: Portreler. Şükriye Dikmen her ne kadar Türk... | by Burak Yaman | Medium (Erişim Tarihi: 24.07.2023).

Ekler

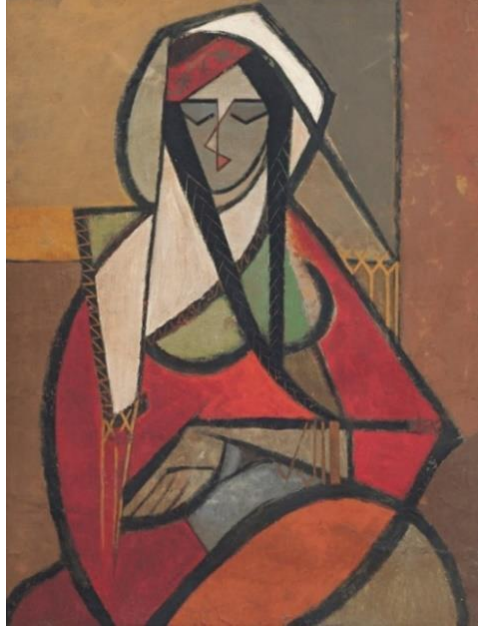
Şekil 1: Soyut Kompozisyon (Eşit Üçgenli), Tuval Üzerine Yağlıboya 130 x 181,5 cm

Şekil 2: Hale Asaf, "Burhan Toprak", 1931

Şekil 3: Eren Eyüpoğlu, Anne ve Çocuk, t.ü.y.b.

Şekil 4: Kadın, Duralite Marufle Karton Üzeri Yağlıboya, 77x60 cm

Şekil 5: Şükriye Dikmen, Portre, mukavva üzerine yağlıboya, 37,5x50cm.

ŞAMANİZMLE İLGİLİ İMGELERDEN ETKİLENEN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK RESSAMLARININ YAPITLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

AN EVALUATION OF THE WORKS OF TURKISH PAINTERS OF THE REPUBLIC
PERIOD IMPACTED BY SHAMANISM-RELATED IMAGES

Elif BİLGEN

Öğretim Görevlisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Meslek Yüksekokulu, Tokat,
ORCID ID: 0009-0005-7110-3968

Özet

Cumhuriyet dönemi Türk Resminde, Türk ressamlarının yapmış olduğu eserlerin birçoğunda Şamanizm’le alakalı öğeleri görmekteyiz. Ressamlar yıllar boyu beslendikleri kültür aracılığıyla farkında olarak ya da farkında olmayarak bu etkilendikleri öğeleri sanatlarına aktarmaktadırlar. Fakat, Şaman inancıyla alakalı bu semboller ve öğeleri sanatçıların bazı çalışmalarında plastik bir ifade aracı olarak görürken bazı sanatçıların çalışmalarında ise inançsal anlamlarının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu sebepten dolayı diyebilmekteyiz ki bazı ressamlarımızın Türk Kültürümüze ait kullanmış oldukları çeşitli öğelerin Şamanizm ve geleneksele ait sanat elamanlarının deneyselci bir anlayışla eserlerinde kullanarak Türk resmine yeni bir kapı açtığı ve bu düşüncelerin yol gösterimi sayesinde yetişmekte olan sanatçı adaylarına örnek olup ve yine aynı bu adayların sayesinde Türk resim sanatının evrensel boyutlarda temsil edilmesi yönünde çok önemli bir rol oynadığı söyleyebilmemiz mümkündür. Bu çalışmada Cumhuriyetin ilanından günümüze denk yapılan çalışmaların bir bölümü incelenip örnek sanatçılardan olan, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mehmet Sağ, Can Göknül, Süleyman Saim Tekcan, Hasan Pekmezci, Rauf Tuncer, Gökhan Temizel, Hüsamettin Koçan, vb sanatçıların eserlerinde bulunan ve çoğunlukla plastik bir ifade tarzı şeklinde tuvallerine yansıtılmış olan Şamanizm’e ait kullandıkları imgeler analiz edilip çözümlenerek aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Sanat, Şamanizm, Türk Resmi.

Abstract

In Turkish Painting of the Republican Period, We see many Shamanism-related elements in the works of Turkish painters. Painters, consciously or unconsciously, transfer these influences to their art through the culture they have been nourished with for years. While we see these symbols and elements related to the Lonely Kam belief as a plastic expression tool in some of the artists' works, we see that their religious meanings come to the fore in the works of some artists. For this reason, we can say that some of our painters have opened a new door to Turkish painting by using various elements belonging to our Turkish Culture, Shamanism and traditional art elements in their works with an experimentalist approach, and thanks to the guidance of these ideas, they set an example for the aspiring artists and thanks to these same candidates, Turkish It is possible to say that it plays a very important role in representing the art of painting in universal dimensions. In this study, some of the works that have been made since the proclamation of the republic are examined and a mostly plastic expression found in the works of exemplary artists such as Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mehmet Sağ, Can Göknül, Süleyman Saim Tekcan, Hasan Pekmezci, Rauf Tuncer, Gökhan Temizel, Hüsamettin Koçan, etc. style, and the images they used belonging to Shamanism were analyzed and analyzed.

Keywords: Republic, Art, Shamanism, Turkish Painting.

AZERBAIJAN'DA KADIN KIYAFETLERİ ÜZERİNDEKİ BEZEMELER VE TÜRK DÜNYASINDAN ÖRNEKLER

DECORATIONS ON WOMEN'S CLOTHES IN AZERBAIJAN AND EXAMPLES FROM THE TURKISH WORLD

Minara GULİYEVA JAMSHIDI

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Çanakkale, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0001-9072-4165.

Özet

Kadın kıyafetlerinde tarihi, kültürel, etnografik ve sanatsal özellikleri yansıtan bezemeler, Türk Dünyası ve özellikle Azerbaycan'ın giyim kültürünün öğrenilmesi açısından değerlidir. Kıyafetler üzerindeki bezemeler, bir kadının yaşını, sosyal ve ulusal aidiyetini, hatta karakterini ve görünümünü belirleyen göstergelerden biridir. Azerbaycan'da kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerin hazırlanması doğrudan kadın emeği ve yeteneğinin bir sonucudur. Ayrıca kadınların zevkleri ve yeteneklerinin yüksek olması nedeniyle giysilere bezeme ve motiflerin uygulanması kıyafetlerin sanatsal değerini de artırmıştır.

Çalışmada, Azerbaycan'ın tarihi kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler araştırılmakla birlikte estetik görünümünü sağlayan dekoratif ve pratik bezemeler hakkında bilgi verilmiştir. Konu, literatürden elde edilen nitel veriler ışığında araştırılarak kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerde kullanılan unsurların tasnifi ve bunlar hakkında kısa bilgiler yer almıştır. Bu bağlamda Ulusal Azerbaycan Tarih Müzesi ve Azerbaycan Milli Halı Müzesi'nde muhafaza edilen tarihi kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler araştırmaya ışık tutmaktadır.

Çalışmada Azerbaycan'ın kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler, üretim teknolojisine göre gruplandırılmış, teknikleri ile çeşitleri belirtilmiş ve örneklerle gösterilmiştir. Ayrıca bezemelerin Türk Dünyası için önemi hakkında değerlendirmeler yapılarak motiflere de yer verilmiştir. Nitekim kadın kıyafetlerinde kullanılan motifler, Türk kültürü ve tarihi kökenleri ile olan ilişkileri açısından önemleri hakkında çıkarımlarda bulunularak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin yanı sıra Türk Dünyası kıyafetlerinde yer alan "Nevruz çiçeği" motif olarak ele alınmıştır. Araştırmadaki amacımız Azerbaycan kadınlarının yarattığı maddi değerleri tanıtmak ve Türk Dünyası kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerden örnekler göstererek genç moda tasarımcılarına ilham vermektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Kadın Kıyafeti, Bezemeler, Türk Dünyası, Nevruz Çiçeği Motifi.

Abstract

Decorations reflecting historical, cultural, ethnographic and artistic features in women's clothing are valuable in terms of learning the clothing culture of the Turkish World and especially Azerbaijan. Embellishments on clothes are one of the indicators that determine a woman's age, social and national affiliation, even her character and appearance. The preparation of decorations on women's clothes in Azerbaijan is a direct result of women's labor and talent. In addition, due to the high taste and talent of women, the application of decorations and motifs to the clothes has increased the artistic value of the clothes.

In the study, the decorations on the historical women's clothes of Azerbaijan are investigated, and information is given about the decorative and practical decorations that provide their

aesthetic appearance. The subject was investigated in the light of the qualitative data obtained from the literature, and the classification of the elements used in the decorations on women's clothes and brief information about them were included. In this context, the decorations on the historical women's clothes preserved in the National Azerbaijan History Museum and the Azerbaijan National Carpet Museum shed light on the research.

In the study, the decorations on the women's clothes of Azerbaijan are grouped according to the production technology, their techniques and types are specified and shown with examples. In addition, evaluations were made about the importance of ornaments for the Turkish World and motifs were also included. As a matter of fact, the motifs used in women's clothing have been evaluated by making inferences about their importance in terms of their relations with Turkish culture and historical origins. In addition to these evaluations, the "Nowruz flower" in the clothes of the Turkish World has been considered as a motif. Our aim in the research is to introduce the material values created by Azerbaijani women and to inspire young fashion designers by showing examples of the embellishments on women's clothing of the Turkish World.

Keywords: Azerbaijan, Women's Dress, Decorations, Turkish World, Nowruz Flower Motif.

Giriş

Kadim ve zengin maddi ve manevi kültüre sahip olan Türk Dünyası ve bunun bir parçası olan Azerbaycan kültür mirası, dünya kültür panteonunda özel bir yere sahiptir. Bu kültürel değerler arasında kıyafetler üzerindeki bezemeler de yer almaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan ve geçen yüzyılın başlarına kadar kullanılan ve günümüzde müze fonlarında muhafaza edilen kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler maddi kültürün önemli unsurlarından biridir.

Erol Güngör'e göre tarih, milletlerin yaşam öyküsünü ifade ederken, kültürel öge, bu yaşam öyküsünde karşılaşılan deneyimlere ya da durumlara gösterilen tepkiden doğmaktadır (2011: 26). Kültürel unsurların, onları yaratan insanlar gibi, bir ömürleri vardır. Bazı unsurlar yüzyıllarca varlığını sürdürürken bazıları çok kısa bir süre içerisinde yok olmaktadır. Yıllar içinde varlığını sürdüren bazı kültürel unsurlar, zamanın koşullarına uyum sağlayarak değişmektedir. Ayrıca kıyafetlerin de kültür unsuru olduğu söylenilebilir. Nitekim kıyafet, insan kültürünün eşsiz bir ifadesi olmasının yanı sıra, moda ile birlikte her zaman değişme zorunda kalmıştır. Ayrı ayrı bireylerin bireyci olma eğilimi modanın yayılmasına neden olmuştur. Böylece uzak geçmişten başlayarak kadınlar, kıyafetlerin estetik görünümüne özellikle önem vermişlerdir. Bu seçim, kadınların bireysel özelliklerini, sınıfsal farklılıklarını ve sanatsal üsluplarını göstermeye hizmet etse de kadınların ortaklığa ve özdeşleşmeye olan eğilimleri her zaman kendini göstermiştir.

Giyim, halı, düz dokuma yaygılar gibi ürünleri değerlendirirken, onları oluşturanların ve ait oldukları toplumun sosyokültürel yapılarını, zihniyetlerini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Çünkü bu eserlerdeki en küçük çizgi bile yaratıcıların bakış açısını ve ait oldukları toplumun düşünce tarzını yansıtmaktadır. Bu tür eserler, bu yönleri olan etnografik araştırmaları için önemli materyallerdir.

“Kumaşa daha üç boyutlu ve dekoratif bir etki vererek, kumaşın yüzeyini ilgi çekici kılmamanın, diğer bir yolu, süslemedir”. Süsleme kıyafete ve kumaşa yüzey dokusu kazandırmak için kullanılır (Udale, 2014: 107). Kumaş yüzeyine işleme yapmakla üç boyutlu ve dekoratif bir görüntü kazanılabilir. Ayrıca kıyafetlerde kumaşın görüntüsünü iyileştirmek için nakış işleme tekniği kullanılmaktadır. Nitekim çağdaş nakışlar, geleneksel tekniklere dayanır (Sorger ve Udale, 2013: 100) Bu bağlamda yaratıcılıkla farklı malzeme ve teknikler kullanılarak kıyafetlerin yüzeylerinde çeşitli doku ve desenler elde edilebilir.

Bezeme sanatı, ulusal kıyafetle yakından ilgili olan Azerbaycan'ın geleneksel maddi kültürünün önemli alanlarından biridir. Bu bağlamda kıyafetler üzerindeki bezemeler, sosyal sınıflar arasındaki sosyal eşitsizliği, söz konusu dönemin özelliklerini, insanların yaşam tarzını ve günlük yaşamını, yerel ve etnik özgünlüğü, etno-kültürel teması ve Türk halkları arasındaki etnogenetik ilişkilerini vb. (Veliyev, 2007: 323-324) yansıtmıştır. Nitekim Türk Dünyası ve özellikle Azerbaycan'da giyim kültürünün zenginleşmesinde kadının rolüne özel olarak değinmek gerekmiştir. Zarif cinsin temsilcileri sadece kıyafetleri kesmek ve dikmekle yetinmemiş, aynı zamanda onu zenginleştirmede ve yüksek sanatsal tonlar elde etmesinde ana güç olmuşlardır. Kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerin hazırlanması doğrudan kadınların emeğinin ve göz nurlarının bir sonucudur. Ayrıca kıyafetler üzerindeki bezemeler, doğrudan kadın emeği ve yeteneğinin bir sonucu olarak, bir kadının yaşını, sosyal ve ulusal aidiyetini, hatta karakterini ve görünümünü belirleyen göstergelerden biridir.

Azerbaycan'da kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerin incelenmesi, etnograflar, tarihçiler, sanat tarihçileri, halkbilimcileri, filologlar ve diğer bilim dallarının temsilcileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Azerbaycan'a gelmiş seyyahların notlarında dönemin kadın kıyafetleri ve üzerindeki bezemelerle ilgili değerli bilgiler bulunur. 17. Yüzyılın sonlarında Nahçıvan'da bulunmuş Türk seyyahı, diplomat Evliya Çelebi kadınların oldukça güzel ve pahalı giysiler giydiklerini yazmıştır. 18. Yüzyılın sonlarında Şamahı şehrinde bulunan diğer bir seyyah, Maşal fon Biberşteyn "bu ülkenin güzel kadınları hiç de süslenmekten el çekmezler" demiştir (Terlanov ve Efendiyev, 1960: 104).

Kadın kıyafetlerinde tarihi, kültürel, etnografik ve sanatsal özellikleri yansıtan bezemeler, Türk Dünyası ve özellikle Azerbaycan'ın giyim kültürünün öğrenilmesi açısından oldukça değerlidir. Bu bağlamda Azerbaycan topraklarındaki en eski bezeme örnekleri, Mingaçevir'in yer altı mezarlarında bulunan MS 5.-6. yüzyıllara ait "Gülebetin" işlemelerinin izlerini taşıyan ipek kumaş parçalarıdır. Azerbaycan Halı Müzesi koleksiyonunda korunan en eski bezeme örneği (Görsel 1) 12.-13. yüzyıllara aittir ve arkeolojik kazılar sırasında Nahçıvan şehri yakınlarındaki harabe Gilan kentinin yıkıntıları arasında bulunmuştur. Buradaki kadın mezarlarından bulunan kadın ve çocuklara ait pamuklu pantolonların paçaları renkli ipek, pamuk ipliklerle kupon şeklinde süslenmiştir (Melikova, 2017: 8).

Görsel 1: Parça fraqmenti, Xaraba Gilan, Azərbycan, XII–XIII əsrlər, Yun, kətan. Əl işi (URL 1).

Azerbaycan'da ulusal kadın giyiminin güzelliğini belirleyen ana göstergelerden biri kaliteli kumaşlardır. Diğer önemli koşul giysilere eklenen bezemelerdir. Bu bağlamda Azerbaycan Ulusal Tarih Müzesi'nin "Etnografya", "Arkeoloji" ve "Özel" fonlarında, giysi bezemeleri tarihinin araştırılmasına yardımcı olabilecek ve eşsiz sanatsal değeri ile öne çıkan çeşitli kadın kıyafetleri korunmaktadır. Müze koleksiyonunda toplanan maddi kültür örnekleri, Azerbaycan kadınının yüksek zevkle giyinmesinin yanı sıra bezemeyi de onun tarzının bir parçası haline getirdiğini göstermektedir.

Çalışmada, Azerbaycan'ın kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler araştırılmakla birlikte estetik görünümelerini sağlayan dekoratif ve pratik bezemeler hakkında bilgi verilmiştir. Konu,

literatürden elde edilen nitel veriler ışığında araştırılarak kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerde kullanılan unsurların tasnifi ve bunlar hakkında kısa bilgiler yer almıştır. Bu bağlamda Ulusal Azerbaycan Tarih Müzesi ve Azerbaycan Milli Halı Müzesi'nde muhafaza edilen tarihi kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler araştırmaya ışık tutmaktadır.

Çalışmada, Azerbaycan'ın kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler, üretim teknolojisine göre gruplandırılmış, teknikleriyle çeşitleri belirtilmiş ve örneklerle gösterilmiştir. Ayrıca Türk Dünyası kıyafetlerinden de örnekler verilerek üzerinde yer alan "Nevruz çiçeği" motif olarak ele alınmıştır. Araştırmadaki amacımız Azerbaycan kadınlarının yarattığı maddi değerleri tanıtmak ve Türk Dünyası kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerden örnekler göstererek genç moda tasarımcılarına ilham vermektir. Bu bağlamda konu 'Azerbaycan'da Kadın Kıyafetleri Üzerinde Kullanılan Bezemeler' ve 'Türk Dünyasında Kadın Kıyafetleri Üzerinde Kullanılan "Nevruz Çiçeği" Motifi' başlıkları altında araştırılmıştır.

1. Azerbaycan'da Kadın Kıyafetleri Üzerinde Kullanılan Bezemeler

Azerbaycan'da kadın kıyafetleri omuz ve sırt giyimi olarak iki parçadan oluşur ve her parça yeni şekiller, bezemeler dahil olmak üzere yeni tasarım özellikleriyle ayrı ayrı zenginleştirilir. Basit halk kıyafetleri ve yaşlı kadın kıyafetlerinde giyim tarzı değişilirse de, saray kıyafetlerinde tam tersi görülmektedir. Bu bağlamda kıyafete yapılan bezemeler daha fazla artmaya başlar. Artık sadece "Çuha"ların yakaları değil, kaftanların yakaları da aynı zamanda bezek rolü oynayan paralel "bafta", düğme ve ilmeklerle dikilmektedir. Kadın kıyafetlerinin ana ayırt edici özelliği, üst üste giyilen gömlek, kaftan, cübbe ve çuhanın yakasına bol bezemelerle süslenmesi ve her giysinin altından diğer giysinin yakası görünecek şekilde dikilmesidir. Maddi durumu elvermeyen nüfus grupları, üst sınıfların giyim formlarını devam ettirebilmek için bu giysilerin taklitlerini yapmaya çalışmışlar ve benzer görünüm etkilerini elde etmeyi başarmışlardır. Kenarlarına kürk dikilmiş "katibi"ni, içi pamuklu veya yünlü "lebbade", "canlıg", "ışdik" vb. giysiler (Dünyamalıyeva, 2013: 153-156) bu tür giysilere örnek gösterilebilir. Orta çağ yazarlarının eserlerinde adı geçen "lebbade" (Görsel 2, A), kadın üst giysisi olup 20. yüzyıla kadar kullanılmıştır (Bünyadova, 2007: 186).

Azerbaycan'ın eski geleneğine göre gelin, düğününde sadece baştan ayağa erkek evinin yaptığı veya satın aldığı kıyafetleri giyerdi. Özellikle bu takıma "zircame" denen iç çamaşır, baht gömleği, yün şal, yahud kırmızı kadife veya zerharadan dikilen yakası pullu, üzeri elle işlenmiş üst kıyafeti, yahud eteyine bafta, gaytan ve gümüş pullar dikilmiş "eteklik" adı verilen gofta, hara tuman vb. (Aslanov, 2003: 86) giysiler dahildir.

Görsel 2: A. Lebbade Üzerinde Bafta Bazame, Şeki, 19.yy. (URL-2); B. Arkalık Üzerinde Garagöz, Bafta Bezemeleri, Karabağ, 20. Yy. başları (URL-3).

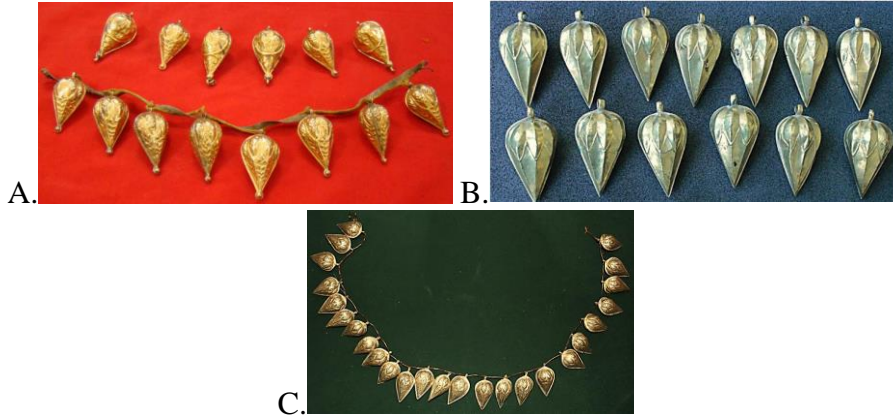
Azerbaycan'da kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerin üretim teknolojisine göre şu şekilde gruplandırılabilir: 1. kuyumculuk sanatı yöntemiyle yapılan bezemeler (çeşitli şekil ve yöntemlerle yapılan yakalar, etekler, düğmeler, çaprazlar, garmaglar, sermeler, sancaglar²¹, kemerler, ayakkabı bezemeleri vb.); 2. Dokuma yöntemiyle yapılan bezemeler (şahpesend,

²¹ iğneler

garagöz bafta, bafta, zincire, kıvrırma, şems vb.); 3. İşleme sanatı türleriyle yapılan bezemeler ("boncuk", "pilek", "melile", "kuşgözü", "doldurma", "godarma", "gülebetin", "takeldüz" vb.) (Abdulova, 2016: 5). Tüm bu bezemeler, kıyafetin estetik değerini artırmakla kalmayıp, giyen kişinin maddi ve sosyal durumunu da göstermektedirler.

1.1. Kuyumculuk Sanatı Yöntemiyle Yapılan Bezemeler

Etekler ve yakalar, kadın kıyafetlerinin işlemeli dekoratif unsurlarının çoğunu oluşturur. Bu tür dekoratif unsurlar, kuyumcular tarafından şebeke ve dövme kalıp yöntemi kullanılarak metal paralardan yapılmıştır. Bu paralar ağırlıklı olarak o dönemde ödeme aracı olan Rus altın onlukları ve beşlikleri, gümüş ve bakır paralardan oluşmuştur (Abdulova, 2016: 33). Etek ve yakalar için ayrılan paraya kulplar eklenir, kulplar bir ipe veya zincire takılır. Daha sonra gömleğin yakasına, eteğine ve kollarına, ayrıca dış giyime dikilirdi.

Görsel 3: A. Yakalık «goza», altın, dövme kalıp, 20. yüzyılın başı; B. Yakalık «goza», bakır, dövme kalıp, 19. yüzyılın sonu- 20. yüzyılın başı; C. Yakalık «goza», gümüş, dövme kalıp, 20. yüzyılın başı (Abdulova, 2016: 38, 39).

Etekler gömleğin etek ucunun önüne dikilirdi. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başına ait fotoğrafların hepsinde eteklerin ve gömleğin eteklerine kadar dikildiği ve arkadan görülebilecek kadar uzun olduğu anlaşılmaktadır. Eskiden halk arasında "Mecidiyye", "merzendiye", "babahanı", "midahil", "arpa", "buta", "aypara", "perekli", "goza", "yarpag" gibi isimler verilen etekler kullanılmıştır (Abdulova, 2016: 33). Özellikle Karabağ'da kibar kadınların yakalarına altın veya gümüşten "goza" denen düğmeler dikilmiştir (Görsel 4, D). Yakalar şekil olarak eteğe benzese de hacim olarak onlardan biraz daha büyüktür. Özellikle "arkalık", "lebbade", "çepken", "külece" gibi kıyafetlerin yaka kesimi boyunca dikilirdi. Bu kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında moda olmuştur.

Görsel 4: A. Eteklik, Dövme Kalıp Tekniği, 19.Yy. (Abdulova, 2016: 40); B. Eteklik «Arpa», Metal, Dövme Kalıp, 19. Yüzyılın Sonu- 20. Yüzyılın Başı; B. Eteklik «Midahıl», Metal, Dövme Kalıp, Dövme, 19. Yüzyılın

Sonu- 20. Yüzyılın Başı; C. Eteklik «Arpa», Metal, Dövme Kalıp Tekniği, 19. Yüzyılın Sonu- 20. Yüzyılın Başı (Abdulova, 2016: 40, 41); D. Arkalık Üzerinde “Goza” Düyme Bezemesi, Karabağ, 19 Yy. (Dünyamalıyeva, 2013).

1.2. Dokuma Yöntemiyle Yapılan Bezemeler

Azerbaycan’da kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerin geniş bir grubu dokuma yöntemiyle yapılmaktadır. Bu bezemeler arasında bafta, zarbafta, zincire, şahpesend, şems, kıvrım (guyrum), serme vb. içermektedir. Kıyafetlerin yaka, etek ucu ve kollarına (gömlek, çepken, nimtene, külece, arkalık, kürdü, lebbade, tuman, cütbalag, hatta darbalag, cutgu, çarşab, rübend) dokuma süslemeler yapılırdı. "Garagöz" baftadan (kumaştan) ağırlıklı olarak dikişleri örtmek için kullanılmıştır (Abdulova, 2016: 70). Garagöz bafta, kıyafetdeki dikişleri gizlemek ve aynı zamanda giysi kenarları için de kullanılmıştır.

Dokuma Yöntemiyle yapılan bezeme türü özel bir tezgâhta ipek ve “gülebetin” ipliklerle yapılırdı. Eskiden kıyafetler altın ve gümüşten yapılmış ipliklerle dokunurdu.

Görsel 5: A. Şahpesend, İpek, Metal, Dokuma, 19. Yüzyılın Sonları- 20. Yüzyılın Başları; B. Kıvrım, İpek, Metal, Dokuma, 19. Yüzyılın Sonları- 20. Yüzyılın Başları; C. Zencire, İpek, Metal, Dokuma, 19. Yüzyılın Sonları- 20. Yüzyılın Başları; D. Zerbafta, İpek, Metal, Dokuma, 19. Yüzyılın Sonları- 20. Yüzyılın Başları (Abdulova, 2016: 73, 75, 77); E. Arkalık ve Etek, Kadife Kumaş, Şahpesend, Kıvrım, Nahçıvan, 19. Yüzyılın Sonları- 20. Yüzyılın Başları (Abdullayeva, 2016: 79).

Azerbaycan'ın milli kıyafetlerinde yaygın olarak kullanılan dekoratif unsurlardan biri de "serme" (sarma) adı verilen bezemedir. Bu bezeme türü, ipek ipliğın üzerine gülebetin ipliğın sarılmasıyla yapıldığı için bu şekilde adlandırılmıştır (Abdullayeva, 2016: 70). Serme, çeşitli ev eşyalarının dekorasyonunda da büyük bir zevkle kullanılmıştır.

1.3. İşleme Sanatı Yöntemiyle Yapılan Bezemeler

Kadın Kıyafetlerindeki bezemelerin diğer büyük bir grubu işleme sanatı yöntemiyle yapılmaktadır. İşleme sanatının geleneksel nakış alanları "tekeldüz", "gülebetin", "muncug", "guşgözü", "pilek", "düz", "hamar", "şöbekebend", "doldurma" ve diğer türler giysilere yaygın olarak uygulanmıştır (Abdullayeva, 2016: 86).

Çeşitli ev eşyalarındaki bezemeler, birçok öge ve motiften oluşur ve karmaşık görüntüler birleştirilerek elde edilirdi. Kadın kıyafetlerinde ise bezemeler basittir ve çok az öge, motif içermektedir. Azerbaycan’da “tekelduz” bezeme, tekniğine göre birçok türe ayrılmıştır. Halk arasında en gelişmiş ve kullanılan "gülebetin", "muncug", “gullabı”, “saya”, “pile” ve “cülme”dir. Tekelduz bezeme, kadın arkalığı, çepken, kürdü vb. kullanılmıştır (Görsel 6, C, 7). Eski bezeme yöntemlerinden biri olan “gülebetin” işlemleri hemen hemen her tür giyside kullanılmıştır. Gülebetin, genellikle ağır ve pahalı kıyafetlerin üzerinde bulunmaktadır (Görsel 6, A, C). Bu işlemin ipi altın, gümüş ve bronzdan yapılmıştır. Gülebetin işlemede kuş, at, insan, çeşitli gül ve yaprak motifleri kullanılmıştır. “Muncug”lu (boncuklu) işleme çok küçük

ve renkli boncuklarla yapılır. Bu işlemde boncuklar özel iplere dizilir sonra kumaş yüzeyine dikilir ve sabitlenir. Bu tür işlemeyi en çok Guba, Bakı, Gence, Tebriz, Nahçıvan ve Karabağ'da kullanmışlar (Terlanov ve Efendiyev, 1960: 81, 84-87). “Guşgözü” işlemler sadece “arahçın²²”larda bulunur ve bu da giysilerin dayanıklılığını sağlamak için tasarlanmıştır.

Görsel 6: A. Külece (Baharı) Kadın Kıyafeti Üzerindeki Gülebetin, Pilek Bezemeler, Karabağ, 19. yy. (Dünyamalıyeva, 2013); B. Külece Kadın Kıyafeti Üzerindeki Muncug, Pilək Bezemeler, Nahçıvan, 19. Yy. (URL 4); C. Kürdü Kadın Kıyafeti Üzerindeki Gülebetin, Garagöz, Tekelduz Bezemeler, Karabağ, 19. Yy. Sonu (URL-5).

Görsel 7’de Azerbaycan Halı Müzesinin koleksiyonunda, 19. yüzyılın sonlarında Karabağ’da yapılmış arkalık ve tuman (etek) takımı sergilenmektedir. Kadife kumaştan yapılmış arkalık ve tuman (etek) üzerinde bitki deseni ve “buta” motifiyle tekelduz bezeme tekniği kullanılmıştır (Görsel 7, B). Buta motifi, Azerbaycan’da kıyafetler üzerindeki bezemelerde, halı, düz dokuma yaygılar, el sanatlarında kullanılan ana motiflerden biridir. Birçok efsanede baht tanrısı anlamını taşıyan “buta”, Türkler arasında var olan tavus kuşu ile ilişkilendirilmiştir (Esadova, 2013:13).

Görsel 7: A. Arkalık ve Tuman (Etek) Üzerinde Tekelduz Bezeme Tekniği, Karabağ, 20. Yüzyıl Sonu (Melikova, 2018: 188); B. Tumanın (Eteyin) Üzerinde Tekelduz Bezeme Tekniği ve Buta Motifi, Karabağ, 20. Yüzyıl Sonu (Melikova, 2018: 189).

Kadın kıyafetinde arkalık üzerindeki bezemeler, büyük çeşitlilik ile karakterize edilirdi. Arkalığın hem etek ucu hem de kolları işlemeli olup, en çok onun yaka boyunca kürk süsü, “gülebetin”, “garagöz” ve içi boş altın düğmelerle zengin bir bezeme tercih edilirdi. Bazen zengin bir şekilde kadın arkalığı üzerindeki bezemeler, aynı tarzdaki bir etekle takım olarak kullanılırdı.

2. Türk Dünyasında Kadın Kıyafetleri Üzerinde Kullanılan “Nevruz Çiçeği” Motifi

Her ulus önceki nesillerden bir miras alır ve bunun değeri de paha biçilemez. Bu sanatsal mirasta, eski inançlar ve süsleme motiflerinin ilgili sembolizmi, diğer kültürlerin etkisi, orijinal sanatsal algı ve geçmişin ustaları tarafından çevreleyen dünyanın yaratıcı kırılması iç içe geçmiştir.

Türk topluluklarından Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek, Tatar, Uygur, Anadolu ve Balkan Türkleri Nevruz geleneğini canlı olarak günümüze kadar yaşatmışlardır. Kıştan sonra baharın gelişinin çeşitli eğlence ve şenliklerle kutlandığı, halkın kutlandığı gün olan Nevruzun sembolü, kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden önce toprakta açan ve adını bugünden alan Nevruz çiçeğidir. Anadolu'nun pek çok yerinde Çiğdem adı ile tanınan kardelen çiçeği, Orta Asya'da, Azerbaycan'da, İran'da ve diğer Türk halkların arasında Nevruz Gülü, Kardelen, Kar Çiçeği (Ögel,1997:108), Bulgaristan'da yaşayan Türkler "çiçek-kar çiçeği", Kazak Türklerinde “Bayşeşek”, Kırgız Türkleri Bayçeçek- Bayçeçey adları ile tanınan Nevruz Çiçeği'ne Kar Çiçeği, Sarı Bayçeçey denilmektedir. Bay; zenginlik, bereket bolluk demektir. Bu bağlamda Bayşeşek, bereket çiçeği anlamında kullanılmaktadır. Tuva Türklerinin kâğıt paralarında yer alan, Doğu Türkistan'da Uygurların hayatında da önemli yeri olan Nevruz Çiçeği aynı zamanda Kazan Tatarlarının da giyim-kuşamlarında” milli sembol olarak yer almaktadır (Kayhan, 2019: 485). Nitekim Türk Dünyasında Nevruzun sembolü olan “Nevruz Çiçeği” motifi, kadın kıyafetleri aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Özbek ayallarının “kadınlarının” sarı, kırmızı ve yeşil renklerin hâkim olduğu atlas denilen kıyafetlerindeki renkli ince uzun çizgiler gök kuşağını, siyah-beyaz olan çizgili desenlileri ise yağmuru yansıtır. Bazı kıyafetlerdeki çiçek resimleri nevrüz çiçeğinin örneği “motifi”dir (Hazar, 2004: 98). Aşağıda verilen örneklerde Türk Dünyasında, çeşitli yörelerdeki düğün, bayram ve önemli günlerde kadınların giydiği kıyafetler üzerindeki “Nevruz Çiçeği” motifi görülmektedir (Görsel 8).

Görsel 8: A. Kuzeybatı Kafkasya'da Geleneksel Kıyafetleriyle Çerkez Kadınları (Duran, 1997: 171); B. Kırgız Türk Kadın başlığında Nevruz Çiçeği Motifi (Kayhan, 2017: 103); C. Kırgız Türk kadın kıyafetinde Nevruz Çiçeği Motifi (Kayhan, 2017: 104).

Nevruz çiçeği; Türk kültüründe dileklerin yerine geldiği, rızkın arttığı, sıkıntıların sona erdiği mübarek, uğurlu bir gün olarak kabul edilen Nevruz ile aynı beklentilere sahiptir. Az bulunması ve ömrünün kısa olması nedeniyle “çiçek herkesin görmesini istemez, sadece gerçekten ihtiyacı olan sadık ve dürüst insanlara görünür ve onu ilk gören kişinin dileği kabul olurmuş” inancı yaygındır (Duran, 2002:1250). “Çiçeğin bu sembolizmi, insanlar onu kendileri için bulmaya ya da ona yakın olmaya çalıştıklarında ve yaptıkları eserlerini- özellikle kıyafetlerin önemli yerlerine işleyerek motif haline getirmişlerdir.

Görsel 9: A. Nevruz Çiçeği Motifleri ile Süslü Geleneksel Kıyafetleriyle Kazakistan ve Tataristanlı Genç Kızlar (Duran, 1997: 171).; B Geleneksel Kıyafetleriyle Kazakistanlı Bir Grup, Nevruz Çiçeği Motifleri ile Süslü (Abdrasulova, 2019: 66,67).

“Nevruz Çiçeği” Canlılık, tazelik, yenilik, gençlik, hürriyet, saflık, masumluk, şeffaflık, güzellik, bekaret, bereket, zenginlik (Kayhan, 2019: 485) gibi sembolizmi ile varlığını gerek Türk Dünyası el sanatları ve gerekse kadın başlıkları, kıyafetleri, ayakkabıları üzerinde sürdürmektedir. “Nevruz Çiçeği” motifi, Türk Dünyasında kadın kıyafetleri üzerindeki özgün bezemelerin biçim ve işleniş tekniği Türk Kadınının el becerisini, göz zevkini ve sabırla çalışmasını ortaya koymuştur.

Görsel 10: A. Geleneksel Kırgız Kadın Başlığı Üzerinde Nevruz Çiçeği Bezemesi (Asanbayeva, 2017: 98); B. Kırgız Kadın Eteği Üzerinde Nevruz Çiçeği Bezemeleri (Asanbayeva, 2017: 98).

Türk halklarının zengin hayal gücünün, hassas sanatsal zevkinin, ustalığının ve yüksek becerisinin kanıtı olarak Türk Dünyası kıyafetleri üzerinde yer alan “Nevruz Çiçeği” motifi gösterilebilir. Bu motif, Türk Dünyası kıyafetleri üzerinde çeşitli dikiş teknikleri, nakışlar aracılığıyla üst giysi, etek, başlık, ayakkabıların bezemelerinde kullanılmaktadır (Görsel 9, 10, 11).

Görsel 11: A. Kırgızistan'dan Sırma ile Nevruz Çiçeği Motifleri İşlenmiş Bir Üst Giyim (Duran, 1997: 166); B. Geleneksel Hakas Kadın Kürkü Ön ve Arkası Üzerinde Nevruz Çiçeği Bezemesi (Çertykov, 2017: 166); C. Kırgız Kadın Ayakkabıları Üzerinde Nevruz Çiçeği Bezemesi (Çertykov, 2017: 166); D. Kırgız Kadın Ayakkabıları Üzerinde Nevruz Çiçeği Bezemesi (Çertykov, 2017: 166).

159); C. Tataristan'da Nevruz Çiçeği Motifleriyle Süslenmiş Deri Çizmeler (Duran, 1997: 167); D. El yapımı işlemeli Bot ayakkabı, Türkmenistan (URL-6).

Halk kostümü, çarpıcı bir kültürel unsurun yanı sıra geçmişten günümüze kadar korunarak gelen her ulusa özgü geleneksel kesim, desen, motif, bezeme teknikleri ve malzeme kullanımı gibi çeşitli tasarım sanatlarının sentezidir. Özellikle halk kostümleri, ulusal kimliğin oluşumunda önemli rol oynayarak gençleri ve moda tasarımcılarını milli kültürün manevi ve ahlaki değerleriyle tanıştırmaya yardımcı olur.

Türk Dünyası yer alan Kazak geleneksel kıyafetleri çok çeşitli süsleme yöntemlerine sahiptir, en yaygın olanlardan biri nakıştır. Modern kıyafetleri nakışla süslemek için dekoratif kompozisyonların yaratıcı gelişimi, eski halk kıyafetlerinin dekorunun, renk şemasının, Kazak bezeme sanatının anlam ve sembolizm bilgisinin ve kostümde uygulama yöntemlerinin incelenmesine dayanmaktadır. Kazak süslemesi, yalnızca yoruma değil, aynı zamanda bir motifin değerine dönüştürülmesine de kolayca uygundur (Asanova, 2017: 394). Bu bağlamda Kazak moda tasarımcıları, modern giyim tasarımlarında etnik stil unsurlarından ilham alarak “Nevruz Gülü” motifini kullanmaktadırlar (Görsel 12).

Görsel 12: A. Saukele Modaevinin Müdürü Güljan Niyethabı ve Nevruz Çiçeği Motifleriyle Süslenmiş Koleksiyonu, Kazakistan (Abdrasulova, 2019: 132); B. Nevruz Çiçeği Motifiyle Süslenmiş Kıyafet, Kazakistan (Abdrasulova, 2019: 133); C. Türk Dünyasında Kadın Ve Moda Defilesinde Kıyafetler Üzerinde “Nevruz Çiçeği” Motifi (Zhanserikova, 2014:121).

Milli kıyafet tasarımcısına insanların ulusal bilincinin oluşması konusunda büyük bir sorumluluk düşer. Bu bakımdan kostüm kompozisyonunun ne kadar ustaca ve güvenilir bir şekilde yapıldığına bağlı olarak geçmişte kullanılan giysilerin estetiği, bezeme teknikleri ve motifleri hakkındaki düşünceleri de buna bağlıdır.

Sonuç

Azerbaycan kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler, halkın geleneksel birikimi olarak adlandırılabilir. Bu bakımdan bezemeler, Azerbaycan'da kadınların hayat tarzı ve sosyal değerlerini göstermiştir. Her alanda kadınların elde ettiği kazanımlar, onların kıyafetlerine yansımıştır.

Azerbaycan kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler, 19. yüzyılda sabitleşmiş ve kadın kıyafetlerinin yerel özellikleri, özellikle arkalıkların yaka kesim ve bezemelerinde görülmektedir. Görüldüğü gibi Azerbaycan kadın kıyafetleri üzerindeki bezemeler yüzyıllar boyu devam etmiş, zengin bir şekilde gelişmiş, kendine özgü eşsiz teknolojik ve estetik kültürel özellikler kazanmıştır.

Azerbaycan'ının kadın kıyafetleri üzerinde kuyumculuk, örme ve işleme sanatı yöntemiyle yapılan bezeme teknikleri ve özellikle "buta" motifi dönemin kadın kıyafetlerinde sıklıkla görülmektedir. Zamanla beğeni unsurlarının değişmesi ve günümüzde teknolojinin gelişmesi sonucu Azerbaycan kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerin kullanımını yavaş yavaş ortadan kaldırmıştır. Günümüzde, kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelere ilişkin örneklerin Azerbaycan'da ve dünya müzelerinde varlıklarını hala sürdürdükleri görülsede Azerbaycan'da çeşitli bezeme tekniği içeren kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerin yok olması kaçınılmaz bir gerçektir. Kıyafetlerdeki çeşitli bezemeler, ikincil bir konumda olsa da kadınlar onu günümüzde bile ihmal etmemişlerdir. Bu bağlamda kıyafetler üzerindeki bezeme ve motifler, genç moda tasarımcılarına esin kaynağı olarak gelecek kuşaklara aktarılmaktadır.

Türk Dünyası etno-kültürel gelenekleri, modern tasarımcıların yaratıcılığını besleyen tükenmez bir kaynaktır. Yüzyıllar boyunca kadınlar, çevrelerindeki dünyadan, sanattan ve kültürlerinin süs ve motiflerinden ilham alarak bezeme sanatını geliştirip mükemmelleştirerek uygun malzemelerle deneyler yapmaktadırlar. Yenilikçi yolları arayan tasarımcılar ise tasarımlarını uygulamak için modern hammadde pazarının olanaklarını kullanarak eski bezeme ve motiflerden ilham aldıkları görülmektedir. Örneklerden de görüldüğü gibi Nevruz çiçeği, Türk Dünyası kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerde önemli bir motif olarak kullanılmış ve kullanılmaya da devam etmektedir. Bu motif, Türk Dünyası kadın kıyafetleri üzerindeki bezemelerde halen eski anlamıyla birlikte eski canlılığını muhafaza etmektedir. Umarız Türk Dünyası kadın kıyafetleri üzerindeki Nevruz çiçeği motifi eski anlamını, önemiyetini korur ve Nevruz'un kelime anlamına uygun olarak da yeniden doğar.

Kaynakça

Abdrasulova, Hanım Gül. *Geleneksel Kazak Kıyafetlerinin Modern Kültüre Etkisi (Tarihi ve Kültürel Açıdan Bakış)*. Çev.: İlge Karagöz, Laura Yelemessova, Ankara: İlkay Ofset Matbaacılık, 2019.

Asanbayeva, Aidai. "Kırgız Devlet Tarih Müzesinde 19. Yy. 2. Yarısına- 20. Yy. Başlarına Ait Geleneksel Kırgız Giysileri". *Avrasya Müzelerinde Kostüm Koleksiyonları: Araştırmalar ve Değerlendirmeler, Bildiriler Kitabı (Ulan Batur, Moğolistan 22-24 Eylül 2015)*, Bursa: Stüdyo Star Matbaacılık, 2017.

Asanova, Ainur. "Giyim Tasarımında Etnik Motiflerini Esas Alan Röliyepli İşleme". *Avrasya Müzelerinde Kostüm Koleksiyonları: Araştırmalar ve Değerlendirmeler, Bildiriler Kitabı (Ulan Batur, Moğolistan 22-24 Eylül 2015)*, Bursa: Stüdyo Star Matbaacılık, 2017.

Aslanov, Elçin. *Azerbaycan Toyu*. Bakü: Tutu Neşriyyatı, 2003.

Bünyadova, Şirin. *Azerbaycanın Teserrüfatı ve Maddi Medeniyeti (XII-XVI esrler)*. Bakü: Elm, 2007.

Çertykov, Maksim. "Kyzlasov Hakas Tarih Müzesi Koleksiyonunda Geleneksel Hakas Kürkleri". *Avrasya Müzelerinde Kostüm Koleksiyonları: Araştırmalar ve Değerlendirmeler, Bildiriler Kitabı (Ulan Batur, Moğolistan 22-24 Eylül 2015)*, Bursa: Stüdyo Star Matbaacılık, 2017.

Duran, Remzi. "Osmanlı Devri Mimarlık Abidelerinde Tezyini Unsur Olarak Nevruz Çiçeği Motifi". *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 3, 1247-1254, 2002.

Duran, Remzi. "Türk Süsleme Sanatlarının Ortak Motifi Nevruz Çiçeği". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı II, İzmir, ss. 125-171, 1997.

- Dünyamalıyeva, Sebire. *Azerbaycan Geyimlerinin Bedii-Dekorativ Hususiyyetleri*. Bakü: Elm, 2013.
- Gibson, C. *Semboller Nasıl Okunur?*. Çev: Cem Alpan, İstanbul: Yem Yayınevi, 2013.
- Güngör, Erol. *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken, 2
- Hazar, Mehmet. *Özbekistan'da Nevruz Törenleri ve Merasimlerin Özbek Hayatındaki Yeri. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3, 95-98, 2004.
- Kayhan, Shurubu. *Türk Cumhuriyetlerinde Nevruz Kutlamaları Nevruz. TURAN-SAM*, 11(41), 484-489, 2019.
- Melikova, Şirin Y. *Azerbaycan Halı Muzeyi Koleksiyasından Bedii Tikmeler*. Bakü: Azerbaycan Halı Müzesi, 2017.
- Ögel, B. *Türk Mitolojisi*, C.I, İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Sorger, Richard; Udale, Jenny. *Moda Tasarımının Temelleri*. Çev.: Çiğdem Sirkeci, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2013.
- Terlanov, M; Efendiyev, R. *Azerbaycan Halk Sanatı*. Bakü: Azerbaycan Uşag ve Gencler Edebiyyatı Neşriyatı, 1960.
- Udale, Jenny. *Moda Tasarımında Tekstil ve Moda*. Çev.:Hayriye Güngör, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2014.
- Veliyev, F. *Geyimler ve Bezekler*. Azerbaycan Milli Ensiklopediyası. Bakü, 2007.
- Zhanserikova, Aygöl. "Keçe Yüzey Uygulamaları"-workshop. Türk Dünyasında Kadın ve Moda: Panel Bildirileri ve Defilesi, Eskişehir: Ülkü Ofset, 2014.
- URL-1: <https://azcarpetmuseum.az/az/collection/25?page=3> (E.T. 21.07.2023).
- URL-2: <https://azcarpetmuseum.az/az/collection/25?page=1> (E.T. 25.07.2023).
- URL-3: <https://azcarpetmuseum.az/az/collection/25?page=1> (E.T. 25.07.2023).
- URL-4: <https://azcarpetmuseum.az/az/collection/25?page=2> (E.T. 25.07.2023).
- URL-5: <https://azcarpetmuseum.az/az/collection/25?page=2> (E.T. 25.07.2023).
- URL-6: <https://ieres.elliott.gwu.edu/project/celeste-wallander-give-keynote-address/> (E.T. 27.07.2023).

TÜRK KADINININ SİYASAL HAYATTAKİ SERÜVENİ: SOSYOLOJİK BİR OKUMA

THE ADVENTURE of TURKISH WOMEN in POLITICAL LIFE: A SOCIOLOGICAL
READING

Yonca ALTINDAL

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Uygulamalı Sosyoloji ABD, Balıkesir,
ORCID ID: 0000-0002-1240-127X.

Özet

Kadınların kamusal alandaki var oluş mücadelesi politik arenanın öznesi olma yolundaki girişimlerde kendisini göstermiştir. Fransız İhtilali'nin kardeşlik, özgürlük ve eşitlik ilkelerinin çığır açan etki alanına kadınların dâhil edilmeyişi ister istemez yeni sorunların oluşmasına yol açmıştır. Eğitim ve çalışma hayatında aktif rol üstlenmek ve de özellikle siyasette yer alabilmek ile seçme ve seçilme haklarına kavuşmak amacıyla kadınlar hak taleplerinde bulunmuşlardır. Bu haklara ulaşılması ise uzun yıllar verilen var oluş mücadeleleriyle gerçekleşebilmiştir. Kadınların güçlenmesi ülkelerin egemen politika yapıcılarının verecekleri kararları şekillendirmiş ve çoğu zaman kabul edilmeyen eril cinsiyetçi kararlarda kendisini göstermiştir. Buna karşın kalkınmış ya da kalkınmaya odaklanmış ülkelerde görünüm kadınlar lehine değişmiş ve dönüşmüştür. Yine de bu devinimin gerçekleşmesinin çok kolay olduğunu söylemek mümkün olmamıştır. Erkek egemen yapı ve nüvelerin gerek toplumsal gerekse kültürel olarak inşa edilmesinden dolayı kadınların eşit ilkeler etrafında yaşam sürmesi zorlu ve sancılı dönemeçlerle karşımıza çıkmıştır.

Dünya geneline bakıldığında kadınların politik anlamda temsil edilmeleri birbirlerinden oldukça farklılık göstermektedir. Bir ülkenin kalkınmışlığının en büyük göstergelerinden biri kadınların yerel yönetimlerdeki ve parlamentodaki temsil oranlarıdır. Kalkınma olgusunun sadece ekonomik anlamda düşünmenin yetersizliği bu noktada açıkça ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de özellikle bir ülkenin kalkınmış olması ekonomik anlamda kişi başına düşen milli gelirden alınan paydan çok kadın haklarına verilen değer ile anlamlı hale gelmektedir.

Batı ülkelerinin kadın hakları mücadelesinin sıkıntılı süreçlerden sonra elde edilmesinin bambaşka versiyonu ise ülkemizde yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'te kurulmasından sonra Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün kadınları birey olarak gören ileri görüşlülüğü ve eşitlikçi anlayışı söz konusudur. Bu hakların yaşanır kılınması ise kadınların güçlenmesi ve özgürleşmesi ile mümkün hale gelmiştir.

Bu çalışmada Türk kadınının siyaset alan içerisindeki yer alışı ve konumlandırılışı Cumhuriyetin kurulmasından günümüze kadar görünümü ve içerimleri ele alınacaktır. Bu nedenle öncelikle seçme ve seçilme hakkının verilmesine dayalı eşitlikçi politikaların niceliksel ve niteliksel anlamda değerlendirilmesi yapılacaktır. Ardından siyaset hayatta yaşanan evrimin olgusal düzlemdeki yeri toplumsal cinsiyet eşitliği temelli ve sosyolojik perspektifle açılacaktır.

Anahtar kelimeler: siyaset, siyaset hakları, toplumsal cinsiyet.

Abstract

Women's struggles for existence in the public sphere showed themselves in attempts to become the subject of the political arena. The fact that women were not included in the groundbreaking influence of the principles of fraternity, freedom and equality of the French

Revolution inevitably led to the emergence of new problems. In order to take an active role in education and working life, and especially to take part in politics, women have made demands for their rights to vote and be elected. Achieving these rights has been possible through long years of struggle for existence. The empowerment of women has shaped the decisions to be made by the dominant policy makers of the countries and has often shown itself in masculine sexist decisions that are not accepted or allowed. On the other hand, in developed or development-focused countries, the outlook has changed and transformed in favor of women. However, it was not possible to say that the realization of this movement was very easy. Due to the social and cultural construction of male-dominated structures and cores, women's living around equal principles has faced difficult and painful turns.

Looking at the world in general, the political representation of women varies considerably from each other. One of the biggest indicators of a country's development is the representation rate of women in local governments and parliaments. The inadequacy of thinking about the development phenomenon only in economic terms is clearly evident at this point. Today, especially the development of a country becomes meaningful with the value given to women's rights rather than the share taken from the per capita national income in economic terms.

A completely different version of the struggle for women's rights in Western countries after difficult processes has been experienced in our country. After the establishment of the Republic of Turkey on October 29, 1923, the rights of Turkish women were presented to Turkish women on a golden platter, with the far-sightedness and egalitarian understanding of the Great Leader Mustafa Kemal Atatürk, who saw women as individuals. Thus, Turkish women gained the right to vote and be elected, which was enacted in 1971, even in Switzerland, decades ago, with the establishment of the new regime. Thus, the rights of being equal citizens and citizens are guaranteed by the state. Making these rights viable has become possible with the empowerment and emancipation of women.

In this study, the place and positioning of Turkish women in the political sphere, its appearance and implications from the establishment of the Republic to the present will be discussed. For this reason, first of all, egalitarian policies based on voting and granting the right to be elected will be evaluated quantitatively and qualitatively. Then, the factual place of the evolution in political life will be explained with a sociological perspective based on gender equality.

Key words: politics, political rights, gender, sociological perspective.

Giriş

Kadınların siyasi alana giriş serüvenleri ülkeler açısından bakıldığında birbirlerinden farklı toplumsal dinamiklerle var olmaktadır. Ülkelerin kadın hareketine karşı göstermiş oldukları yönelim, demokrasiye ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Kadın haklarının oluşması ve ilerlemesi demokratik kültür ve işleyişin yapısını da görünür kılmaktadır. Bu nedenle kadınların kamusal alandaki etkin rol üstlenmeleri ya da aksine kamusal alandan dışlanmaları o ülkenin ve toplumsal yapının benimsemiş olduğu politikalarla şekillenmektedir.

Siyasal alanın erkeksi doğasının kadınları dışlayan pratikleri cinsiyetçi yapı ve mekanizmalarda yeniden üretilmektedir. Eril toplum yapısının kadınları bağımlı, pasifize edici ve etkili olmaktan uzaklaştırıcı yöne dayalı davranış rol ve örüntülerinin politikalara da yansımaları siyasetin cinsiyet ideolojisi ile kurulduğunun göstergeleridir.

Türkiye’de kadın haklarının serüveni geç Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Türk kadınının eğitim ve çalışma hayatında erkekler gibi olma istekleri ise sivil toplum nezdinde kalmış geniş alanlara yayılması söz konusu olmamıştır. Türk kadınının gerçek anlamda birey olma hakkının tanınması ise Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Kadınlar dönem itibariyle pek çok Avrupa ülkesinden dahi önce kamusal alanda erkeklerle eşit statüde olma konumuna erişmişlerdir. Eğitim, çalışma hayatında fırsat eşitliği ilkesi etrafında güçlendirilmesi akabinde seçilme ve seçilme hakkına da erişmekle birlikte karar verici pozisyonda yer almaya başlanılmıştır. Kadınların siyasette yer almaları ve böylelikle güçlenmeleri 1934 yılından itibaren birbirinden farklı içerimlere sahip olmuştur. Kadın temsiline artması, kota tartışmaları ve niteliksel anlamda etkin özneler olması önemli tartışma konuları arasındadır. Günümüzde de hâlâ konunun ciddiyeti korunmakta, Türk kadınının politikaya yön veren ya da politikadan alıkonulan özellikleri, mücadele alanları ve uygulanan stratejiler değişime ve dönüşüme uğramaktadır.

Türk Siyasetinde Kadın Profiline Sosyolojisi

Türk kadınların siyasete girmeleri için Türkiye Cumhuriyeti Devletinin 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmasının ardından on bir senelik bekleme sürecinden sonra gerçekleşmiştir. Bu süreç kadınların öncelikle eğitim hayatında karma modelle birlikte erkek ve kız öğrenciler arasındaki etkili olmayı arttırmakla gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Kız çocuklarının aktif olarak fırsat eşitliği olgusuyla birlikte okullaşmaya başlaması Osmanlı dönemindeki kadının birey olarak kabul edilmediği anlayışın tam tersi politik kararlar ve uygulamalarla gerçekleşmiştir. Sosyal devlet ülkesi olarak çağdaş, laik ve eşitlikçi ilkelerin esas alınması söz konusu olmuştur. Bu noktada Türk kadını eğitimden itibaren eşit yurttaş ve eşit vatandaş olma hakkına sahip olarak çalışma hayatına kavuşmuş ve güçlenmeye, özgülleşmeye başlamıştır.

1934 yılında seçme ve seçilme hakkının Türk kadınına tanınması ise oldukça önemli ses getirmiştir. Kadınların yerel yönetimlerde ve parlamentoda temsil edilmesi sosyal hukuk devletinin bir gereği olarak günümüze kadar önemli bir karar olarak gelmiştir. Ancak Türk kadınının siyasal alandaki başarısı ve sesinin yükselmesi istenilen düzeye erişememiştir. Bunda siyaset kurumunun ataeril kodlarla eril bir tarzda oluşmasının ve yerleşmesinin etkisi çok büyüktür. Çünkü siyaset “toplumdaki yönetim gücü olan iktidarın kullanılarak, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve çatışma halinde olan çıkarların uzlaştırılması çabasıdır” (Dursun, 2002). Aynı zamanda ve bununla birlikte “siyaset, insanların toplum halinde yaşamaya başlamalarından sonra ortaya çıkan ve değişik ülkelerde değişik süreçler göstermekle beraber, insanların yaşamında hep etkin olmuş ve etkin olmaya devam edecek olan sosyal bir olgudur” (Altındal, 2007; 2009). Kadınlara 1930’da yerel seçimlerde oy kullanma hakkı, 1934’de seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınlar ilk mecliste %4,6 oranında temsil edilmişlerdir. 18 kadın milletvekili ile mecliste temsil edilen kadınlar, pek çok Avrupa ülkesinden dahi önce kendilerine tanınan bu haklar etrafında görünür olmaya başlamışlardır (Tekeli, 1982; Durakbaşı, 1988; Göğüş-Tan, 2000). Ancak bu oran 2007 yılına kadar aşılammış, 2007 yılından itibaren artışlar olmakla birlikte gerçek anlamda eşit temsil gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda kadınların bakan olması ve üst pozisyonlarda yer alması daima bir ya da iki bakanlıkla gerçekleşmiş, genele yayılması ve mecbur eril ve cinsiyetçi anlayışın değişmesi ve dönüşümü mümkün olamamıştır. Çünkü hala siyaset geçmişten günümüze kadar daima ‘erkek işi’ olarak algılanmıştır. Kadınlar bu alanda yer edinebilmek için birtakım engellemelerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu nedenle siyasi alanda kadınların görünürlüğü etkisiz bir şekilde devam etmektedir. Bunda hiç kuşkusuz toplumsal işbölümü kaynaklı ayrımcılık söz konusudur.

Kadınlar cinsiyetçi rol ve tutumlarla, doğduğundan itibaren yüz yüze kaldığından, zaman içinde temeli eşitsizliğe dayalı bu tutumu, erkek egemen yapıyı içselleştirmekte ve bu noktada bu yapının kadınların önüne diktiği engellerin devam etmesine 'katkıda' bulunmaktadır. Cinsiyetler arasındaki bu rol farklılaşması siyasal alanda da kendisini göstermekte, bu rollerin dayatılması veya benimsetilmesi sonucu, kadının siyaset yapması erkeklere oranla daha sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla kadının siyasal katılım bağlamında aleyhine isleyen bir yapının baştan beri varlığının bugün de devam ettiği/ettirildiği açıkça söylenebilir.

Erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizlikler, kadınların siyasete aktif katılımlarını olumsuz etkilemekte, kadınların evde tek başına üstlenmek zorunda oldukları sorumluluklar gerçek anlamda demokratik bir sistemin uygulanmasını engellemektedir (Phillips, 1995: 130-131). Landes'in (1996) de dikkat çektiği gibi siyasetin eril yapılanması hem siyasal alan ve değerlerini belirlemekte hem de çoğu kez bu durum kadın milletvekillerinin sayısal eksikliğiyle ortaya çıkmaktadır. Siyasal partiler ya da liderler tarafından temsilci olarak atanmış/seçilen kadınlar ise, genellikle parti örgütlerinden yetişmemiş, kadın kollarında yöneticilik yapmamış, partinin kadın üyeleri ve örgütleri tarafından tanınmayan kadınlardan oluşmuşlardır (Sallan Gül, 2007; Sancar, 2008). Siyasette yer alan kadınlar genel olarak kadınlar adına politika oluşturamamakta ve niteliksel olarak yer almada yetersiz kalmaktadırlar (Sallan Gül ve Altındal, 2018). Bu doğrultuda kadınların Türk siyasetinde aktif rol üstlenmelerin önünde hala kalıplamış cinsiyet rollerinin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların bu engelleri aşabilmek için ailelerindeki erkek üyelerden 'izin almak' ya da erkek üyeleri 'ikna edebilmek' zorunda olmaları da kamusal alanın temel toplumsal ve politik dinamiklerinin içerisinde kadın odaklı bakış açısının oluşmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla kadın politika yapımcıların aktif özneler olarak yer almaları ve söz sahibi olmaları hiç de kolay olmamaktadır. Kadınların güçlenmesi için ise öncelikle kotanın ve akabinde niteliksel anlamda kadın görünürlüğünün ve dayanışmasının yaşatılması elzemdir.

Sonuç

Türk siyasal hayatının en kilit noktalarından birisi de kadınların aktif politika hayatına dâhil edilmesidir. Devlet eliyle gerçekleşen ve sunulan hak temelli perspektifle hazırlanmış ilkelerle kadınların 1930'lu yıllardan itibaren politika sahnesinin en önemli özneleri olması söz konusudur. Ancak Türk kadınının özne olma süreci sekteye uğramış, 1950'li dönemlere kadar elde etmiş olduğu kazanımlar sonradan pasifize edilmesi nedeniyle bir anlamda sönümlenmiştir. Eşit yurttaş ve eşit vatandaş olma ilkelerinin ulus bilincinin etkin kılınmasıyla ivme kazanması Cumhuriyet döneminin sosyal hukuk devleti olduğuna dair en önemli göstergelerdir.

Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yepyeni ilkelerle inşa ettiği demokrasi temelli cumhuriyet ideolojisi kadın haklarına ve kadınların özgürleşip güçlenmesini öncelemekte ve önemsemektedir. Bu noktada kadınların çalışma hayatına dâhil edilmesi ve kadınlara fırsat eşitliğinin sunulması çok kıymetlidir. Siyasette de etkin rol üstlenmenin kadınlara tanınması medeni kanunun beşiği olan İsviçre'de dahi kabul edilmemişken Türkiye Cumhuriyeti temelini mihenk taşlarından olması kadınların birey olarak görüldüğünün en net fotoğraf kareleridir.

1930'larla başlayan politikada aktör olma durumu 1950'ler sonrasında sessizliğe gömülmüştür. 1980'lerle birlikte ise kadın hareketinin dünya genelinde yükselen sesinin

ülkemize de sıçraması nedeniyle kadınların akademide ve sivil toplumda etkin rol alması söz konusu olmuştur. Ancak siyasette gerek kota anlamında gerekse niteliksel anlamda sesinin duyulması 2007 yılı ve sonrasına dayanmaktadır. 2007 yılında kadınların niceliksel anlamdaki yükselişi günümüze kadar kesintiye uğrayan 2015 seçimleri dışında artmakla birlikte bakanlık ve üst düzey görenler verilmesi açısından hala çok büyük sıkıntılar söz konusudur.

Partiler kadın kimliği yerine parti kimliğini esas alan yapılar olmayı devam ettirmeleri, liderlik sultasının ve siyasetin klientalist yapısının keskin etkisi nedeniyle kadınların eşit temsili ve kadın odaklı çalışmaların yaygınlığı ile kadın dayanışmasının görünürlüğü konusu hala çözüme ulaşmış değildir. 2023 genel seçimlerinde dahi eşit temsile ulaşılmayışı ile bir kadın bakanın kabinde yer alması cinsiyetçi rol ve örüntülerin varlığını gözler önüne sermektedir. Türk siyasal hayatında kadınların serüveni devam etmekte umutlu bakmakla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği temelli bir perspektifle yaklaşılarak kadınların gerçek anlamda var olabilmeleri mümkün olacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Altındal, Y.(2007). Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Altındal, Y. (2009). “Erkeksi Siyasetin ‘Erk’siz Dublörleri” Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Balıkesir. Cilt 12 Sayı 21, ss.351-367.
- Dursun, D. (2002). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Durakbaşı, A. (1988). “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, Tarih ve Toplum, Sayı 9, Mart.
- Gögüs Tan, M. (2000). “Eğitimde Kadın Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği” Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, Der. Mine Tan, Serpil Üşür, Yıldız Ecevit (Yayın No. TİADT/2000.12).
- Landes, J. (1996). Performance of Citizenship: Democracy, Gender and Difference in the French Revolution, Seyla Benhabib, Democracy and Difference, Contesting Boundaries of the Political, Princeton University Press
- Phillips, A. (1995). Demokrasinin Cinsiyeti, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sallan Gül, S. (2007). “Seçimin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı, Yoksa Eril Siyaset mi?”, Toplum ve Demokrasi, Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, 2007, ss.1-26.
- Sallan Gül, S. ve Altındal, Y. (2018). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, “Toplumsal Cinsiyet, Siyaset ve İktidar İlişkisi”, İstanbul: Lisans Yayıncılık, ss.257-283.
- Sancar, S. (2008). “Türkiye’de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı, Toplum ve Demokrasi, 2 (4), Eylül-Aralık
- Tekeli, Ş. (1982). “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”, Türk Toplumunda Kadın, Der: N. Abadan-Unat, İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

KADINLARA VE KIZ ÇOCUKLARINA YÖNELİK ŞİDDET**VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS****Leyla MAHMUDOVA**

Azerbaycan Diller Universitesi, Filoloji ve gazetecilik fakültesi, Anabilim dalı, Azerbaycan dili və edebiyat, Baku, Azerbaycan , ORCID ID: 0009-0000-5261-3763.

Özet

Tarihsel olarak, çeşitli biçimlerde şiddet tüm toplumlarda meydana gelmiştir. Her yıl dünya genelinde yarım milyon insan öldürülür ve şiddet mağduru olur. Bu ölümler çoğunlukla kadınları ve çocukları içerir. "Dövülmemiş pirinç yiyemezsin", "kızını zamanında dövmeyen daha sonra dizini döver" gibi örnekler, tarihsel olarak kadına yönelik şiddet vakalarının var olduğunu göstermektedir. Erkeklerin çoğu en ufak sebeplerle bile kadına şiddete başvurur ve bunu onları baskı altında tutmanın ve güçlerini göstermenin bir yolu olarak görür. Bu tür vakalar, toplumda şiddetin var olduğunu, o toplumda sağlıklı bir ahlaki ve psikolojik iklimin ve cinsiyet eşitsizliğinin bulunmadığının bir işaretidir. Bu gibi durumlarda şiddet şiddeti doğurur. Şiddet olaylarına tanık olan çocuklar bunu ileride ailelerine de uygularlar. Kadına şiddeti körükleyen toplumsal baskılar, gelenekler ve ulusal kalıp yargılarla mücadele etmedikçe bu tür sorunların önüne geçmek mümkün değildir. Fiziksel şiddet kadar tehlikeli olan psikolojik şiddet de en yaygın şiddet türlerinden biridir. Psikolojik şiddet, zamanla fiziksel şiddete dönüşebilir ve insan ruhu üzerinde ciddi olumsuz etkiler bırakır. Psikolojik şiddet, sosyal dışlanma, hakaret, tehdit, aşağılama, utandırma, iftira gibi davranışları içerir. Erkekler giderek kadınların sosyal alanını kısıtlamakta, onlara yasaklar getirmekte, hatta anne ve babalarıyla görüşmelerini ve hatta çalışmalarını kısıtlamakta veya engellemektedir. Kadına yönelik bu şiddet, onlarda psikofizyolojik bozukluklara, depresyona ve nörolojik hastalıklara yol açmaktadır. Bu tür hastalıkların tedavisi zordur. İnsan ruhunu etkileyen bu tür nahoş durumlar, diğer insanları olduğu kadar kadınları da intihara meyilli davranışlara sevk eder. Kadına yönelik şiddetin bir başka biçimi de onları evliliğe zorlamaktır. Kadın kocasının davranışlarına dayanamaz ve boşanma karar verir. Ancak bu kararı nedeniyle şiddete maruz kalabilirler. Toplum bu durumda kadını kınama nesnesi haline getirebilir. Bu tür şiddet olaylarının önüne geçebilmek için öncelikle toplumda yerleşik yanlış kalıp yargıların değiştirilmesi, özellikle kadınların eğitilmesi ve farkındalıklarının artırılması gerekmektedir. Bu alandaki faaliyetlerin artırılmasıyla birlikte, kadına yönelik şiddeti azaltmak ve toplumsal eşitliği sağlamak için önemli adımlar atılabilir.

Anahtar Kelimeler : Kadın, Çocuk, Şiddet.

Abstract

Historically, violence has occurred in various forms in all societies. Every year, half a million people are killed and become victims of violence worldwide. These deaths mostly include women and children. Examples like "You can't eat uncooked rice," "If you don't beat your daughter on time, she'll beat her knees later" demonstrate the existence of historical cases of violence against women. Most men resort to violence against women for even the slightest reasons, viewing it as a way to exert control and demonstrate their power over them. Such cases indicate the presence of violence in society and a lack of a healthy moral and psychological climate, as well as gender inequality. In these situations, violence begets violence. Children who witness acts of violence are likely to replicate it within their own families in the future. Without addressing the societal pressures, traditions, and cultural stereotypes that fuel violence against women, it is not possible to effectively combat such issues. Psychological violence, which can be equally as harmful as physical violence, is one of the most prevalent forms of

violence. Psychological violence can escalate over time and leave serious negative impacts on the human psyche. It encompasses behaviors such as social exclusion, verbal abuse, threats, humiliation, embarrassment, and spreading false accusations. Men increasingly restrict women's social spaces, impose prohibitions on them, and even limit or obstruct their interactions with their own parents and their ability to work. This violence against women leads to psychophysiological disorders, depression, and neurological illnesses. Treating such conditions can be challenging. These distressing circumstances that affect the human psyche can drive not only individuals but also women towards suicidal behaviors. Another form of violence against women is forcing them into marriage. Sometimes, women who want to divorce their spouses cannot bear their behavior and make a decision. However, they may face violence as a result of this decision. In such cases, society may stigmatize and condemn the woman. To prevent such incidents of violence, it is crucial to challenge and change the entrenched stereotypes and judgments in society. This includes educating and raising awareness, particularly among women. By increasing efforts in this field, significant strides can be made to reduce violence against women and promote gender equality.

Keywords: Woman, Child, Violence.

YENİ MEDYADA KADIN: LİDİA POET'İN BİYOGRAFİSİNE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ

WOMEN IN NEW MEDIA: AN ASPECT AT LİDİA POET'S BIOGRAPHY IN THE CONTEXT OF GENDER EQUALITY

Ezgi İNAL

Öğretim Görevlisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul ,
ORCID: 0000-0002-1573-9401

Özet

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın çalışmaları günümüzde öne çıkan alanlardandır. Aynı zamanda bu alan, disiplinlerarası çalışmalar ve sosyolojik çerçeve açısından önem arz eder. Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kadın araştırmaları medya, sinema, eğitim gibi toplumu harekete geçiren ve sosyolojik altyapıyla da doğrudan etkileşim halindedir. Bu nedenle söz konusu alanlar çerçevesinde yapılan çalışmalar gerçekçi yaşam deneyimlerinin betimlenmesi bakımından işlevsel bir değere de sahiptir. Bu araştırma yeni medyada toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kadının yerine odaklanmaktadır. Dünya tarihinde önemli bir hukuk temsilcisi ve ilk kadın İtalyan avukat olan Lidia Poet'in döneminde mesleğini bir kadın olarak icra etmek için verdiği mücadele, 2023 yılında Netflix kısa dizisi "Lidia Poet'in Hukuk Mücadelesi" adı ile 6 bölüm olarak yayınlandı. Lidia Poet'in biyografisini izleyiciye sunan dizide kadının, eğitimin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin öneminin medya aracılığıyla vurgulanması incelenmeye değer bir konu olarak görülmektedir. Söz konusu dizi, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik de ele alınan sosyal rol kuramına dair unsurlar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dizi, netflix, kadın, toplumsal cinsiyet eşitliği, yeni medya.

Abstract

Gender equality and women's studies are prominent fields today. At the same time, this field is important in terms of interdisciplinary studies and sociological framework. Women's studies in the context of gender equality are in direct interaction with sociological infrastructure that mobilises society such as media, cinema and education. For this reason, studies conducted within the framework of these fields also have a functional value with regard to describing realistic life experiences. This research focuses on the status of women in new media in the context of gender equality. The struggle of Lidia Poet, an important legal representative in world history and the first female Italian lawyer, to practice her profession as a woman in her time, was broadcast in 6 episodes in 2023 as the Netflix short series "Lidia Poet's Legal Struggle". In the series, which presents Lidia Poet's biography to the audience, emphasising the importance of women, education and gender equality through the media is seen as a subject worth examining. The elements of social role theory, which are also addressed towards gender equality, will be analysed in this series.

Keywords: Series, netflix, women, gender equality, new media.

**BİR KADIN DENEYİMİ OLARAK GÖÇ: KAYSERİ’DE YAŞAYAN UYGUR
KADINLARI***
MIGRATION AS A WOMAN EXPERIENCE: UYGUR WOMEN LIVING IN KAYSERİ

Sare AKKAYA

Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-9781-1007

Kasım KARAMAN

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı,
Kayseri, Türkiye , ORCID ID: 0000-0003-0343-8502

Özet

Tarih boyunca insanlar bireysel ya da gruplar halinde bazı koşullara bağlı olarak daha iyi bir yaşam umuduyla göç deneyimleri yaşamışlardır. Hayatın her alanında var olan ve her alanını etkileyen kadın, göç sürecini hem etkilemiş hem de göç sürecinden etkilenmiştir. Bu bildiri, 2014 yılı ve sonrasında Doğu Türkistan’dan Kayseri’ye göç eden Uygur kadınlarının göç deneyimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel yöntemin tercih edildiği çalışmada veriler derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmesi teknikleriyle toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre göçmen Uygur kadınlarının göç öncesi hayatlarına ilişkin deneyimlerini daha çok duygusal bir içerikle aktardıkları, geride kalanlara duydukları özlemi dile getirdikleri tespit edilmiştir. Göçe karar verdikten sonra sahip olduklarını nakde dönüştürdükleri ve başka bir ülkeye göç için yollar aradıkları anlaşılmıştır. Türkiye’ye gerçekleştirdikleri göç sonrası yerleşim için Kayseri’ye yönelmelerinde 1965’li yıllarda Kayseri’ye göç ederek yerleşen Uygur Türklerinin varlığı etkili olmuştur. Kayseri’de hem kurum ve kuruluşların desteği hem de Kayserililerin yardımları temel ihtiyaçların karşılanması noktasında önemli bir katkı sağlamıştır. Özellikle göçmen kadınlar için komşu kadınların desteği, göçün meydana getirdiği olumsuzların azaltılması açısından değerli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uygur Kadınları, Deneyim, Göç, Kayseri.

Abstract

Throughout history, people, individually or in groups, have experienced migration in the hope of a better life depending on certain conditions. Women, who exist in every part of life and have role in every area, have both affected and been affected by the migration process. This paper aims to reveal the migration experiences of Uyghur women who migrated from East Turkestan to Kayseri in 2014 and in later years. In the study, in which the qualitative method was preferred, the data were collected by in-depth interview and focus group interview techniques. According to the research findings, it was found out that immigrant Uyghur women conveyed their experiences of their pre-migration life with a particularly emotional feeling and expressed their longings for those left behind. After deciding to migrate, it was understood that they converted their possessions into cash and sought ways to migrate to another country. The presence of Uyghur Turks, who migrated to Kayseri in the 1965s and settled in Kayseri, was influential in their preferring Kayseri for settlement after their migration to Turkey. In Kayseri, both the support of institutions and organizations and the aid of the people in Kayseri have made an important contribution to meeting their basic needs. However, especially for

* Bu bildiri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı “Uygur Kadınlarının Göç ve Göçmenlik Deneyimi: Kayseri Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

immigrant women, the support of neighbour women is considered valuable in terms of reducing the negative effects of migration.

Keywords: Uyghur Women, Experience, Migration, Kayseri.

Giriş

Tarihsel süreç incelendiğinde insanlar sosyal, kültürel, siyasal, coğrafi ve ekonomik etkenlere dayalı olarak savaş, şiddet, yoksulluk, çaresizlik gibi nedenlerle süreli ya da süresiz, gönüllü ya da gönülsüz bir şekilde göç etmek zorunda kalmıştır. İlgili literatür incelendiği zaman göç olgusunun neden ve sonuç bağlantısı içinde bir yer değiştirme eylemine odaklanmış olduğu görülmektedir. Sözlük manasına bakıldığında göç, iktisadi, toplumsal ve siyasi nedenlerle insanların ya da topluluklar halinde bulunanların bir devletten başka bir devlete geçişi, taşınma, hicret, muhaceret şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Geniş bir tanımlamaya yer verilecek olduğunda, coğrafi şekilde bir sahayı değiştirirken, bu fiilin bağlamında toplumun; iktisadi, kültürel ve sosyal yapılanmasının değişkenliğidir denilebilir. Belli bir gelişimi ve kendi içerisinde bir oluşumu gerçekleştirmektedir (Özer, 2004, s.11). Genel itibariyle verilmiş tanımlamalar incelendiğinde her coğrafi hareketlilik göç şeklinde görülmemekle beraber göçün içerisinde belli amaçları taşıması gerekmektedir. Castles ve Miller (2008, s.29) göçün daha iyi bir yaşam umudu arayışındaki bireyin başka bir yere göç etmeye karar vermesi, doğduğu yerle ilişkisini kesmesi ve yeni bir ülkede hızlı bir şekilde kendi özünü ve benliğini kaybetmesi gibi basit bir eylem olmasından çok, sürecin göç edenin geriye kalan yaşantısının tamamını ve sonraki kuşakları etkileyecek bir süreç olduğunu belirtmiştir.

Günümüzde kadınlar uluslararası göçmen nüfusunun yarısını oluşturmaktadır. Kadınların göç etme nedenleri arasında bağlantılı göçe sık rastlanmaktadır. Bağlantılı göç, ailenin herhangi bir nedenle göç eden erkek üyelerini takip eden kadınların hareketini tanımlayan bir olgudur. Burada kadının bağımsız bir göç kararından ziyade aile içindeki konumuna bağlı olarak göç etmesi söz konusudur (İlkkaracan & İlkkaracan, 1998). Göç genel olarak bireylerin sosyal etkileşim ağında ve kültürel yapısında birtakım değişik deneyimleri beraberinde getirmektedir. Bu değişik deneyimler çocuklar, gençler ve kadınların da bulunduğu risk gruplarına daha yoğun etkide bulunur. Özellikle aile ve toplumdaki yeri düşünüldüğünde riskli gruplar içinde öncelikli ele alınması gereken önemli gruplardan birinin kadınlar olduğu farklı çalışmalarda belirtilmektedir.

Uygur Türkleri, Türk kültür ve medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip oldukları kadar dünya medeniyet tarihinde de aynı öneme sahiptir. Tarihi zenginlik, köklü kültürel özellik, coğrafi ve siyasi yapı bu önemin nedenlerindedir. İlk yerleşik hayata geçerek Türk medeniyetinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Orta Asya topraklarında başlayan yerleşik hayat son yüzyılda yaşanan siyasi baskılar nedeniyle yerini azımsanmayacak derecede zorunlu göç hareketlerine bırakmıştır. Başka yurtlara göç etmek zorunda kalan Uygurların kalabalık bir şekilde en fazla tercih ettikleri ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. Kültür akrabalığı ve dini özgürlük Türkiye'yi tercih etme nedenlerindedir. Aile kurumuna oldukça değer veren Uygurlarda kadının yeri ve önemi de aynı değerdedir. Siyasi baskının gölgesinde gündelik hayatın sorumlulukları ile uğraşan Uygur kadınına göç sürecinde de büyük görev ve sorumluluklar düşmüştür.

Yöntem

Bu araştırma Uygur Türklerinin Kayseri'ye yerleşme sürecinde ve göçün bütün süreçlerinin gerçekleşmesinde etkin rol alan Uygur kadınlarının bakış açılarıyla oluşan göç deneyimini anlamayı ve betimlemeyi amaçlamaktadır. 2014 yılı ve sonrasında Kayseri'de yaşamaya başlayan Uygur kadınlarının yaşadıkları göç deneyimini kadın bakış açısıyla açıklamak esastır.

Böylece göç nasıl başladı, neler yaşandı, yaşananlar karşısında neler hissedildi, göçün beraberinde getirdikleri ve götürdükleri ile ilgili deneyim ve görüşler ele alınıp tartışılmıştır. Bu araştırma; göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası süreci özele inerek, göçü kadın kimliğiyle yaşayan bireylerin bu süreçten nasıl etkilendiklerini açıklamaya çalışmıştır.

Göç eden kadınların göç sürecindeki deneyimleri üzerinden kadın ve göç ilişkisinin ortaya konması ve göç sürecinde kadının görünür kılınması gayreti bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Göç ve kadın ilişkisinin dinamiklerinin araştırılmasının tercih edilmesinde kadın deneyiminin göz ardı edilmesi gerçeği başlıca etken olmuştur. Bu çalışma, göç sürecinde kadınların deneyimlerini inceleyerek göç çalışmaları literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Nitel araştırma yönteminin araştırma alanı sosyal olgular ve insanların oluşturduğu ve de sürekli değişkenlik gösterdiği anlamlar, anlayışlar, bireylerin bakış açılarının incelenmesi üzerine olması nedeniyle nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu araştırmanın sahasını Uygur Türklerinin kalabalık bir şekilde yaşadığı mahalleler oluşturmaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme ile araştırmanın problemine cevap alabileceğimiz ve en iyi verileri elde edebileceğimizi kişiler, gruplar ve mekânlar tercih edilmiştir. Çalışma grubunu 2014 yılından itibaren Doğu Türkistan'dan Kayseri'ye zorunlu göç etmek zorunda kalan Uygur kadınları oluşturmuştur. Araştırma, amacına uygun olarak Kayseri'nin Melikgazi ve Kocasinan ilçelerinde yaşayan 12 Uygur kadını ile yürütülmüştür. Bu çalışmada araştırma problemine yönelik daha kapsamlı ve olabildiğince problemin tüm boyutlarını ele alabilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme ve odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmanın problemine ve araştırılacak konuya göre hazırlanmış soruları sormaya yöneliktir. Araştırılan konunun sorununa yönelik daha ayrıntılı bilgiye ulaşılması gerektiğinde ise ek sorular eklenebilir, bazı sorular sorulmayabilir ya da görüşme forumunda süreç içinde değişiklik yapılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.127 -130). Veriler incelenmiş olup konunun derinlemesine anlaşılabilmesi için katılımcıların görüşlerinden birebir alıntılarla betimlemeler yapılmıştır.

Bulgular

Verilerin analizine göre üç ana temanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu temalar göç öncesi deneyim, göç esnası deneyim ve göç sonrası deneyimdir. Bu temalara bağlı olarak çeşitli kategoriler oluşmuştur. Göç öncesi temasına göre göçten önceki gündelik hayat ve göçe karar süreci deneyimleri olmak üzere iki kategori ortaya çıkmaktadır. Göç esnası temasında ise göçe hazırlık ve göç yolculuğu kategorilerine ulaşılmıştır. Göç sonrası temasında ise Kayseri'ye yerleşme ve uyum kategorilerinin olduğu görülmektedir. Bu kategori ve temalara katılımcıların görüşmelerinde sıklıkla üzerinde durduğu kodlardan ulaşılmaktadır.

Göç olgusu hayatlarına girmeden önce Uygur kadınlarının Doğu Türkistan'daki gündelik hayatlarında ekonomik geçim olarak tarım ya da ticaretle uğraştıkları görülmektedir. Hangi alanla uğraşmış olursa olsun kadınların bütün iş güçlerinde ailelerine destek oldukları görülmektedir. Kırsalda yaşayanların ata bindiği, hayvanların bakımını üstlendiği, çiftçilik ve üretimle ilgili her alanda yer aldıkları görülmektedir. Ticaretle geçimini sağlayanların ise dükkânlarda satış görevini üstlendikleri, giysi dikimi ve satışı alanında faaliyetlerde buldukları görülmektedir. Aynı şekilde ev içi ve çocuk bakımı sorumluluklarını da yerine getirmektedirler. Çocukların eğitiminde özellikle kız çocuklarının eğitiminde ve yetiştirilmesinde anneler sorumludur. Kadınların kültürel değerleri yaşatma ve geleneksel törenleri organize etme gibi büyük sorumlulukları bulunmaktadır. Düğün ve çeyiz hazırlıkları kadınların aktif olduğu organizasyonlardandır. Geleneksel kıyafetlere ve takılara düşkün olduklarını belirtmişlerdir. Dini kimliklerinin dikkat çekmesini engellemek için sokak, okul,

hastane gibi açık alanlarda tunik, pantolon gibi kıyafetleri tercih ederken kapalı yani kendilerine ve yakınlarına ait evlerde ferace, uzun elbise ve omuzları kapatan büyük başörtülerini kullanmaktadırlar. Göçle birlikte değerli takılarını satmak zorunda kalmaları ve beğenerek giydikleri kıyafetlerini, süs eşyalarını geride bırakmaları kendilerinde hüzün oluşturmaktadır. Yaşam alanları olan evlerini Türk kültür ve geleneklerine göre düzenlediklerini, kapılarını kilitlemediklerini ve misafirperver olduklarını belirtmişlerdir. Ziyarete gelecek olan kişinin önceden haber vermeden çat kapı gelebileceğini ve bunun normal karşılandığını vurgulamışlardır. Misafirin önceden gelmek için müsaade istemesinin kendi gelenek ve göreneklerinde yer almadığını, gelen misafire üç gün geçmeden de ne kadar süre kalacağını sorulmayacağını belirtmişlerdir. Çocukluk yıllarının geniş aile yapısı ve güzel komşuluk ilişkileri içinde dolu dolu geçtiği vurgulanmıştır. Ailede çocuklar arasında kız erkek ayrımı yapılmadığı, öğretilen işlerde de kadın işi erkek işi demeden her işin her iki cinsiyete de öğretilmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Ebeveynler mal varlıklarını paylaştırırken de evlatları arasında ayırım yapmamaktadır.

Katılımcıların göç öncesi deneyimlerine ait kategorilerden biri de göçe kara verme sürecidir. Baskı ve zulüm nedeniyle özgürlük isteği, daha iyi bir yaşam umudu, Türkiye'ye göç etme kararı, göç şeklini belirleme deneyimlerini içermektedir. Görüşmeler, çalışmadaki tüm katılımcıların esas olarak kötüleşen hayat koşulları nedeniyle kendilerinin ve çocuklarının hayatta kalma ve güvenliklerine dair endişelerinden dolayı ülkelerinden ayrıldıklarını göstermiştir. Katılımcılar sıklıkla, özel hayata müdahale, aile üyelerinin kaybına, ölüm ve yaralanmaya tanıklık etmeye ve kendilerine yönelik şiddete atıfta bulunmuşlardır. Hemen hemen tüm katılımcılar dini inançlarına ait ibadet ve inançlarına yönelik yaşamdan mahrum kaldıklarını bildirmişlerdir.

Göç esnasında göçe hazırlık ve yolculuk kategorilerine ulaşılmaktadır. Katılımcıların çok az bölümü yasal yollarla Türkiye'ye gelirken çoğunluğu yasal olmayan yollarla Türkiye'ye gelmiştir. Bazılarının memur olması önceden pasaportlarının olmasını sağlamıştır. Katılımcılardan alınan bilgilere göre belirli bir zaman aralığında pasaport kolay bir şekilde alınmıştır. Yasal ya da yasal olmayan yollardan hangisi ile Türkiye'ye gelmiş olursa olsun bir göç hazırlığı yapılmıştır. Göç öncesi hazırlık süreci ve göçün bütün aşamalarında dikkat çekmemek esas kuraldır. Geride kalan her şey satılıp nakde çevrilmiştir. İnsan tacirleri ile iletişim kurulup ödemeler yapıp onların şartları yerine getirilmiştir. Göçmen Uygur kadınların görüşmeler esnasında en fazla duyulandıran an da bu süreçte yaşanmıştır. Her şeylerini satmak, geride bırakmak onları duygusal olarak derinden yaralamıştır. Yanlarına çok az eşya ve yaşayabilecek kadar yiyecek almışlardır. Katılımcıların aktardıklarına göre yanına fazla eşya alanlar ise yolculuğun uzaması ve yorgunluk nedeniyle aldıkları eşyaları yollarda atmak zorunda kalmışlardır.

Yasal olmayan yollardan yolculuğa başlayanlar yasal yollarla gidenler kadar şanslı olamamışlardır. Kendi topraklarından başlayıp Malezya'ya ulaşana kadar zor ve ağır şartları olan bir yolculuk süreci geçirmişlerdir. Çin sınırlarını geçmek en tehlikeli ve korku dolu olanıyken Tayland'dan geçişte aynı korku ve endişeyi yaratmıştır. Göç yolculuğunda en ağır deneyimler elde edilmiştir. Susuzluk, açlık, yorgunluk, hastalık, hijyen eksikliği nedeniyle yaşanan sıkıntılar, göç yolunda yaşanan vefatlar, Tayland'da yakalanıp kamplara götürülenlerin yaşadıkları olumsuz deneyimlerden bazılarıdır. Göç yolunda eksilenlerin olduğu gibi göç yoluna eklenenlerde olmuştur. Göç yolunda yaşanan vefatlar kadar doğumlar da yaşanmıştır. Göç yolculuğunun süresi insan tacirlerine, hava olaylarına ve şansa da bağlı olarak değişmektedir. Yasal olmayan yollarla Türkiye'ye gelenler arasında ulaşım süresi bir yıla yaklaşanlar bulunmaktadır. Malezya'ya ulaştıklarında Müslüman bir ülke olması nedeniyle korkunun azaldığını belirtmektedirler. Katılımcılar Malezya'nın yaşam koşullarının çok iyi olmadığını ve kendilerine çok fazla değer vermediğini belirtmişlerdir. Malezya'ya kadar yaya

olarak ve kaçak araçlarla yolculuğu tamamlayan göçmenler Türkiye'nin yardımı sayesinde Malezya'dan İstanbul'a hava yoluyla ulaşmışlardır.

Yasal yollarla Türkiye'ye gelenlerin göç yolculuğu daha rahat ve kısa sürmüştür. Fakat yolculuk şekli ve süresi fark etmeksizin yaşanan korku ve endişe aynıdır. Yasal yollarla Türkiye'ye gelenlerin de dikkatli bir göç hazırlık süreci yürütmüştür. Aksaklık yaşamamak ve dikkat çekmemek için Türkiye'ye geliş biletinin yanında Türkiye'den de dönüş biletleri de alınmıştır. Turistik gezi amaçlı Türkiye'ye gidildiği belirtilmiştir. En zor deneyim havaalanında Çin polislerinin kontrollerinden geçiş sürecinde olmuştur. Korku ve panik hallerini gizleyip soğukkanlı bir şekilde görünmeye çalışmışlardır. Göçmen kadınların Türkiye'ye ilk ayak basış yeri İstanbul'dur. İstanbul'a indiklerinde kendilerini en çok etkileyen iki durum üzerinde durmaktadırlar. İlk durum Türk polisinin insancıl davranışı ikinci durum ise işitilen ilk ezandır. Bu iki durum kendilerinde maddi ve manevi güvenlik hissi yaratmıştır. Kurtuluşa erme ve güvenli bir yaşam sevinci yaşanmıştır.

Katılımcıların göç deneyimleri ile ilgili ortaya çıkan bir diğer tema ise göç sonrası yaşanan deneyimlerdir. Göç sonrası yaşanan deneyimler teması Kayseri'ye yerleşme nedenleri ve süreçleri, daha önce Kayseri'ye yerleşen Uygur Türkleri ile olan ilişkiler, yerel halkla olan iletişim, uyum ve geçmişe olan özlem kategorilerinden oluşmaktadır.

2014 yılı itibari ile İstanbul'a gelen Uygur Türkleri bazı kurum ve kuruluşların yardımı ile toplu bir şekilde Kayseri'ye yerleştirilmiştir. Melikgazi ilçesi Belsin semtinde bulunan ve kullanılmayan eski memur lojmanları ilk yerleşim yerleridir. Kayseri'ye yerleşmelerinde Uygurlara ait bir derneğin başkanının Kayseri'de yaşaması ve kendilerinin Kayseri'ye yerleştirilmesine öncülük ettiğini belirtmişlerdir. 1964 yıllarında Kayseri'ye gelen Uygur Türklerinin de yerleştirilme sürecinde etkisinin olduğu bilinmektedir. 2020 yılında kaldıkları eski memur lojmanlarının yıkılma kararından sonra Uygur aileler kendi imkânları ile yine Belsin çevresindeki evlere taşınmışlardır. Görüşmelerde Kayseri'de ki kurum, kuruluş ve yerel halkın destekleri ile yeni bir yaşam kurduklarını belirtmişlerdir. Komşu kişilerin desteği yeni bir düzen kurmalarını ve uyum sağlamalarını kolaylaştırmıştır. Katılımcılar Uygur Türkü olarak kendi aralarında her zaman yardımlaşma ve dayanışmanın olduğunu, Kayseri'de kendilerini hiçbir zaman yalnız hissetmediklerini belirtmişlerdir. 1965 yıllarında gelen Uygurlar kadınları ile ilk zamanlar çok sık görüştiklerini daha sonraki zamanlarda ise onların Ahmet Yesevi mahallesinde yaşıyor olmaları nedeniyle iletişimlerinin kesintiye uğradığını belirtmişlerdir.

Görüşmelerde Kayserili halk tarafından kısa sürede benimsediklerini ve kabul gördüklerini bu nedenle Türkiye'de kendilerini güvende hisseliklerini vurguladılar. Dil engelini çok kısa sürede aştıklarını hemen hemen bütün Uygur kadınlarının Türkçeyi öğrendiklerini belirttiler. Yemek kültürünün değişik olması ve kendilerine ait keskin kokulu baharat kullanmaları nedeniyle ara ara komşular ile küçük sorunlar yaşamaktadırlar. Uygur kadınlarının peçeli çarşaf (cilbab) giyiyor olmaları nedeniyle yerel halk tarafından Suriyeli mültecilerle karıştırılıyor olmaları kendilerini üzmektedir.

Kayseri'de yeni bir yaşam kurmanın kadın olarak kendilerini çok fazla zorlamadığını, kadın dokunduğu yeri güzelleştirir anlayışı ile hareket ettiklerini belirttiler. Katılımcıların hepsinin anne olduğu ve bu olgunun kendilerini güçlendirdiği görülmektedir. Geçmişe karşı büyük bir özlem içinde oldukları, geride bıraktıkları her canlı, nesne ve değeri özlediklerini vurguladılar. Türkiye'de her şeyin güzel olduğunu ama yine de kendi topraklarının kokusunu bile özlediklerini belirttiler.

Sonuç

2014 yılı itibari ile Kayseri'ye yerleşmiş olan Uygur kadınları ile yürütülen bu araştırma da Uygur kadınlarının göç deneyimi açıklanmaya çalışılmıştır. Toplanan veriler sonucunda üç ana temanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu temalar göç öncesi deneyim, göç esnası deneyim ve göç sonrası deneyimdir. Bu temalara bağlı olarak çeşitli kategoriler oluşmuştur. Göç öncesi temasına göre göçten önceki gündelik hayat ve göçe karar süreci deneyimleri olmak üzere iki kategori ortaya çıkmaktadır. Göç esnası temasında ise göçe hazırlık ve göç yolculuğu kategorilerine ulaşılmıştır. Göç sonrası temasında ise Kayseri'ye yerleşme ve uyum kategorilerinin oluştuğu görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre göçmen Uygur kadınlarının göç öncesi hayatlarına ilişkin deneyimlerini daha çok duygusal bir içerikle aktardıkları, geride kalanlara duydukları özlemi dile getirdikleri tespit edilmiştir. Göçe karar verdikten sonra sahip olduklarını nakde dönüştürdükleri ve başka bir ülkeye göç için yollar aradıkları anlaşılmıştır. Türkiye'ye gerçekleştirdikleri göç sonrası yerleşim için Kayseri'ye yönelmelerinde 1965'li yıllarda Kayseri'ye göç ederek yerleşen Uygur Türklerinin varlığı etkili olmuştur. Kayseri'de hem kurum ve kuruluşların desteği hem de Kayserililerin yardımları en azından temel ihtiyaçların karşılanması noktasında önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak özellikle göçmen kadınlar için komşu kadınların desteği, göçün meydana getirdiği olumsuzların azaltılması açısından değerli görülmektedir.

Göç öncesi süreçteki deneyimlerde gündelik hayatları hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Gündelik hayatlarına dair deneyimleri olumludur. Kültürel yaşamdaki aktiviteleri kadınların faal olarak yürüttüğü alanlardandır. Düğün, doğum, ölüm gibi toplumu ilgilendiren alanlarda sorumlulukların çoğu kadına aittir. Uygurlarda kadın olmak erkek olmakla denktir. Doğması beklenen çocuk için kız ya da erkek beklentisi içine girmemektedirler. Her iki cinsiyette de doğan çocuklar için kutlamalar yapılmaktadır. Geleneksel eğitim ve öğretilerde kadınlarla erkekler cinsiyet olarak ayrı tutulmaktadır. Bu da kadınların kendilerini iyi hissetmelerine neden olmaktadır. Göç öncesi gündelik hayata dair olumlu deneyimlere ulaşılmaktadır. Göçe karar verme sürecinde bazı endişeler yaşansa da kadınlarda özgürce ve daha iyi yaşam hayali oluşturmuştur. Göç rotasının Türkiye olması kadınlar açısından olumlu duygularla karşılanmıştır.

Göç esnası deneyimler; hızlı ve pratik bir şekilde göç hazırlığı yapılmış, sahip olunan maddi her şeyin satılıp nakde çevrilmiş, göç şekli yasal ve yasal olmayan olmak üzere iki şekilde belirlenmiştir. Göç yolculuğunun şekline göre yaşanan deneyimler farklılık göstermektedir. Olumsuz deneyimlerin en fazla yasal olmayan yollarla göç şeklinde yaşandığı görülmektedir.

Göç sonrası deneyimlerde ise Kayseri'ye yerleşme süreci ve yeniden kurulan hayata ait deneyimler ile uyum ve yerel kişilerle olan ilişkiler oluşturmaktadır. Kayseri'ye yerleşme konusunda 1964 yılında Kayseri'ye gelen Uygurların ve bazı sivil toplum kuruluşları etkili olmuştur. Kayserili halk ve özellikle komşu kadınlar Uygur kadınlarına maddi manevi destek olup onların alışma sürecinde kolaylıklar sağlamışlardır. Uygur göçmen kadınlar herhangi bir negatif ayrımcılıkla karşılaşmamış olup aksine Uygur Türkü olmaları nedeniyle yerli halk tarafından pozitif ayrımcılık deneyimi yaşamışlardır. Uyum sürecinde Uygur kadınların peçeli çarşaf giymeleri nedeniyle yerel halk tarafından sokakta ve diğer alanlarda Suriyeli mültecilerle karıştırılmasına neden olmaktadır. Uygur kültürüne ait yemekler için gerekli malzeme ve kendi kültürlerine ait baharatlara ulaşmada ilk zamanlar sorunlar yaşanmıştır. Bazı komşuların yemeklerde kullanılan baharatların kokusu nedeniyle rahatsız olduklarına dair kendilerine şikâyetler gelmektedir. Kayseri'de güzel bir yeni yaşamlarının olmasına rağmen kendi vatanlarını özlemektedirler.

Bu araştırma, Uygur göçmen kadınların göç deneyimlerini araştırmaya yoğunlaşan az sayıdaki nitel araştırmadan biridir. Nitel araştırmalar bireysel tecrübelerle nicel bir çalışmaya göre daha derinlemesine araştırılması için imkân yaratmaktadır. Ancak bu bulguları genelleştirebilmek için benzer özelliklere sahip diğer göçmen kadınlarla çalışmalar tekrarlanmalıdır. Bu çalışmada görüşme yapılan kadınların şu an hepsinin evli ve çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Göç yolculuğunda ise henüz çocuk yaşlarda olanlar, yeni evli olup henüz çocuğu bulunmayanlar, göç yolculuğunda da anne olanlar olarak kişiden kişiye aile içindeki rolleri değişmektedir. Göç sürecindeki deneyimlerin daha iyi ortaya çıkarılabilmesi için göç sürecinde aynı demografik özelliklere sahip kadınların deneyimleri daha farklı olabilir ve çalışmalar bu şekilde de devam ettirilebilir.

Kaynaklar

- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri, Çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İlkkaracan, P. & İlkakaracan, İ. (1998). 1990'lar Türkiye'sinde Kadın ve Göç: 75 yılda köylerden şehirlere. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, 3. Baskı, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12.Baskı). Seçkin Yayıncılık.

KADIN OTURMA GÜNLERİ*

WOMEN'S SITTING DAYS

Seher ALP

Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
Kayseri, Türkiye , ORCID ID: 0000-0001-7366-6610

Kasım KARAMAN

Prof.Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim, Sınıf Eğitimi Ana Bilim
Dalı, Kayseri, Türkiye, ORCID ID: 0000-0003-0343-8502

Özet

“Gün” olarak kavramlaştırılan kadın oturma günleri, belli amaçlar doğrultusunda ve bir düzen içerisinde gerçekleşmektedir. Bu bildiri, kadın oturmalarının örgütlenme biçimlerini, işlevlerini, kurallarını, güne katılma ve gündən çıkarılma süreçlerini Kayseri örneğinde ele almaktadır. Nitel yöntemin tercih edildiği araştırmada veriler; yüz yüze görüşme, odak grup görüşmesi ve katılımlı gözlem teknikleri kullanılarak toplanmış, anlayıcı ve yorumlayıcı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, kadın oturma günleri altın günü, para günü, Yasin okuma, akraba günü gibi oturmanın düzenlenme amacına göre isimlendirilmektedir. Katılımcıların kıyafet tercihi, oturma mekânının düzeni, ikramlıklar oturmanın amacıyla ilişkili olarak belirlenmektedir. Her oturma grubunda, grup içi ilişkileri düzenleyen kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar her grupta farklı kişisel özelliklerin öne çıktığı doğal grup liderleri tarafından denetlenmektedir. Gruba katılım ya da gruptan çıkarılma belirli esaslar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kadın oturma günleri katılımcılar için birlikte eğlenme ve güzel vakit geçirme zamanları olmanın yanında, katılımcılar arasında güçlü bir dayanışma ağı oluşturmaktadır. Günler çoğunlukla belli bir takvim çerçevesinde ve katılımcıların sıralı olarak evlerinde düzenlenmekle birlikte, son yıllarda ev dışında kafe, restoran gibi mekânlarda da düzenlenmeye başladığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Altın günü, Para günü, Kadın oturma günleri, Kadın dayanışma ağları.

Abstract

Women's sitting days, which are conceptualized as "day", take place in line with certain purposes and in an order. This paper deals with the organizational forms, functions, rules, participation and exclusion processes of women's sittings in the example of Kayseri. In the research, in which the qualitative method was preferred, the data were collected using face-to-face interviews, focus group interviews and participatory observation techniques and evaluated with an understanding and interpretive approach. According to the research findings, women's sitting days are named according to the purpose of the sitting, such as gold day, money day, Yasin reading, relatives day. The clothing preferences of the participants, the layout of the seating area, and the refreshments are determined in relation to the purpose of sitting. In each sitting group, there are rules regulating in-group relations. These rules are supervised by natural group leaders, in which different personal characteristics stand out in each group. Participation or removal from the group takes place within the framework of certain principles. Women's sitting days are not only a time for the participants to have fun and have a good time together,

* Bu bildiri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı “Bir Kadın Etkileşim ve Dayanışma Ağı Olarak Ev Oturmaları: Kayseri Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

but also create a strong network of solidarity among the participants. Although the days are mostly organized within the framework of a certain calendar and sequentially at the homes of the participants, it has been observed that they have started to be organized in places such as cafes and restaurants outside the home in recent years.

Keywords: Gold day, Money day, Women's sitting days, Women's solidarity networks.

Giriş

Türkler, tarihsel süreç incelendiğinde kültürel olarak zengin ve köklü bir yapıya sahiptir. Gelenek ve göreneklere coğrafyadan kaynaklı olarak bölgesel ve yöresel farklılıklar göstermektedir. Bu özelliklerini de nesillere aktarmada başarı göstermişlerdir. Aktarılan her kültürel değer, içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçları doğrultusunda değişim geçirebilmektedir. (Büyükokutan, 2011).

Misafirperverlik, Türk toplumunda çok önemli bir değerdir. (Tezcan, 1985, s. 361). Misafir ağırlamanın eve bereket ve bolluk getireceği düşünülmektedir. Bu yüzden misafirin en iyi şekilde ağırlanması gereklidir. Misafir, olumlu duygularla ve bakış açılarıyla evden ayrılmalıdır. Ev sahibi de misafirini güzel ağırladığında kendisi de huzurlu ve içi rahat olabilmektedir. Kaşgarlı Mahmut, "Misafir gelen eve kut gelir" diyerek bu kültürel değerini yaşatılmasının önemine değinmiştir. Aynı şekilde Dede Korkut Hikâyeleri'nin ön sözünde misafirperverliğin önemine vurgu yapılmıştır. Bu bilgiler ışığında misafirperverliğin kadınlar arasında devam edegelen bir parçası da kadın oturma günleridir. Kadın oturma günleri, maddi ve manevi kültürümüzün önemli bir uygulamasıdır. (Tarhan, s.18). Kadın kabul günleri, Türkiye'de kırsal ya da kentsel bölgelerde fark etmeksizin uygulanan kadın buluşmalarıdır. Kadınlara has bu günlerde misafir ağırlamak bir ritüel olarak görülmektedir. Belirli periyotlar ve amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmektedirler. Kadınlar kendilerine ayırdıkları özel zamanlarında stres atmakta, mutlu olmakta, deşarj olmakta, etkileşim ve dayanışma içinde olmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada öncelikli olarak kadın oturmalarının örgütlenme biçimlerini, işlevlerini, kurallarını, güne katılma ve gündenden çıkarılma süreçlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, 2021-2023 yılları arasında Kayseri il ve ilçelerinde kadınlar tarafından gerçekleştirilen kadın oturma günleri oluşturmaktadır. Örnekleme ise 25 ilâ 65 yaş arası 35 kadın oluşturmaktadır. Örnekleme belirlenmesinde kota ve kolay ulaşılabilirlik yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri toplanırken çalışmanın amacı doğrultusunda yüz yüze görüşme, odak grup görüşmesi ve katılımlı gözlem teknikleri kullanılmış, anlayıcı ve yorumlayıcı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Verilerin çözümlemesinde, ses kayıtları dinlenilmiş ve yazıya dökülmüştür. Katılımcılara kod isimler verilmiştir.

Bulgular

Günlere katılanların sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden birbirlerine yakın bireyler oluşturmaktadır. Genelde 25 ilâ 35 yaş grubu kendi arasında, 35 ilâ 50 kendi arasında 50 ilâ 65 yaş grubu kendi arasında oturma grubu düzenlemektedir. Bu yaş gruplarının oluşturduğu gruplar da sosyal sınıflara ve ekonomik düzeye göre ayrılmaktadır.

Kadın oturmalarının ekonomik ve sosyal bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Yapılış biçimlerine göre adlandırılmaktadırlar:

- Altın, para, döviz merkezli günler,
- Dinî içerikli olan günler,
- Yakın çevre ile gerçekleştirilen günler,
- Belli bir meslek grubunun kendi aralarında gerçekleştirdikleri günler vb. (Salduz, 2019)

Kadınlar arasında gerçekleştirilen altın günlerinde çoğunlukla toplanan altın, çeyrek altındır. Bazı kadın gruplarının çeyrek altın parasını denkleştirmekte zorlandıklarında gram altını tercih etmektedirler Her zaman, kötü ve zor günlerin gelebileceği düşüncesiyle hareket etmektedirler. Çocukları büyüdüklerinde onların eğitimi, aile bireylerin ani gelişen sağlık masrafları gibi durumlar için bu altınları saklamaktadırlar. Bazı kadın gruplarının çeyrek altın parasını denkleştirmekte zorlandıklarında gram altını tercih etmektedirler.

Türkiye’de maddi amaçlı düzenlenen bir diğer gün çeşidi ise döviz günleridir. Para amaçlı yapılan günler kadınların maddi yeterlilik durumuna göre tercih edilmektedir. Bu döviz çeşidi euro ya da dolar cinsindedir. Dolar bazlı yapılan günlerin daha az olduğu görülmektedir. Türk lirasını tercih eden kadın gruplarının son zamanlarda arttığı dikkatimizi çekmektedir. Toplanacak paranın miktarını grubun ortak kararı doğrultusunda belirlenmektedir. Yapılan gözlemlerde toplanan para, 300 ilâ 1000 Türk lirasıdır. Toplanan paraların geleceğe yatırım ya da acil ihtiyaç olarak değerlendirildiği gözlenmiştir. Kendilerine de bakım yapmak isteyen kadınların gün paralarını estetik merkezlerinde değerlendirdikleri görülmektedir. Artık aileleri için kendilerini feda eden kadın profilinden uzaklaşıldığı görülmektedir. Eşlerin çoğunlukla toplanan paraya karışmadıkları görülmekte fakat son zamanlar da eşlerin yönlendirmesi ile gün paralarını borsaya yatıran kadınlar görülmeye başlamıştır. Borsanın daha çok kazandırdığı yönde eşleri tarafından ikna edilen kadınlar, borsa konusunda bilgilenmek için sosyal medya aracılığı ile borsa uzmanlarının çektiği vlogları izlemeye başlamışlardır.

Kadınların dinî amaçlı düzenledikleri günlerin başında Yasin okuma günleri gelmektedir. Bu günlerde kadınlar dinî açıdan doyguluk yaşamaktadır. Bu günleri arınma, yenilenme, bağışlanma, gelecek olan kaza ve belaları def etme ya da gelmiş olan hastalık, kaza ve belalardan kurtulma olarak yapmaktadırlar. Aynı zamanda bu günler Allah’a şükrettikleri günlerdir. Türkiye’de yaşanan depremlerden sonra kadınların Yasin okuma günlerine ağırlık verdikleri görülmektedir. Felâketlerden korunmak için komşular arası dua toplamalı Yasin okuma günlerinin sayısının arttığı gözlemlenmiştir.

Akraba, arkadaş, dost ve komşularla yapılan kadın buluşmalarının yapıldığı günler de çok fazladır. Bireyler aralarındaki bağların kopmaması ve daha sağlam hâle gelmesi için bir araya gelmektedirler. Kişiler birbirleriyle hasret giderirken deneyimlerini ve neler yaptıklarını paylaşmaktadırlar. Birbirlerinden haberdar olmak bireylerde hoşnutluk sağlamaktadır.

Meslek grupları da kendi içlerinde kadın kabul günleri düzenlemektedir. İş yerlerinde birbirlerini tanıma fırsatı bulan ve belli bir samimiyet derecesine ulaşan kişiler iş arkadaşlıklarını iş yerinin dışına taşımaktadırlar. Evlerinde bir araya geldikleri gibi ev dışı kapalı ya da açık mekânları da buluşma yerleri olarak tercih etmektedirler. Altın ya da para toplama amaçlı bir araya geldikleri gibi maddi bir amaç olmaksızın da bir araya gelmektedirler. Önemli olan olumlu ya da olumsuz deneyimlerini paylaşarak rahatlamak istemeleridir.

Kadınlar günlerini gerçekleştirirken ikramlıklara önem vermektedirler. Her şeyin lezzetli ve çeşidinin bol olmasına özen göstermektedirler. Bunu misafiri memnun etmek için yaptıkları gibi estetik ve gösteriş amaçlı da yapmaktadırlar. Kültürümüzün önemli unsurlarından olan çay

sınırsız olmalıdır. Çay sohbetin uzaması için en önemli etkenlerdendir. 50- 65 yaş arası kadın gruplarının çoğunlukla klasik ikramlıkları tercih ettiği görülmekte ama yapılan gözlemlerde bu yaş grubunun da genç kuşaktan yardım isteyerek günün sırası kendisine geldiğinde değişik ikramlıklar yapmasını istemektedir. İnternet üzerinden birçok yemek tarifi uygulamasına ulaşılarak değişik ikramlıklar yapılmaktadır. Bu da bize klasiğin dışına çıkılmaya ve farklı olunmaya çalışıldığını göstermektedir. Kahve sunumlarında kahve yanı ikramlıkların sayıca arttırıldığı gözlenmiştir. Şekersiz kahve yanına konulan bol çeşit ikramlıkların hepsi şeker içeren ikramlıklardır.

Kadın oturmalarında kıyafet tercihi oturmanın yapılacağı grubun biçimine ve mekâna göre değişmektedir. Oturma akraba arasında ise daha rahat kıyafetler tercih edilmektedir. Komşu ya da iş arkadaşı oturması ise kıyafetin şık ve güzel olmasına dikkat edilmektedir. Buluşma yeri ev değil de başka bir mekân ise bu da kıyafet seçimi etkilemektedir. Bu alanlarda da kıyafetler estetik olarak güzel ve şık olmalıdır. Kişiler burada kendilerini mutlu hissetmek başkaları tarafından beğenilmek ve takdir görmek amaçlamaktadırlar. Grup üyelerinden biri ya da birileri kişinin kıyafetini beğendiğinde kişinin mutlu olmakta ve beğenilme arzusu doyuma ulaşmaktadır. Sosyal medyada fotoğraf paylaşımı yapılacağı için kıyafetlere ve makyaja dikkat edilmektedir. Sabah erkenden kuaföre giden grup üyeleri de olmaktadır.

Evlerde gerçekleştirilen kadın oturmalarında oturma yeri her zaman evin salonu olarak bilinen misafir odasıdır. Misafirler için günler öncesinden temizlenen salonda misafir ağırlanmaktadır. Evin misafir odası genelde kilitli tutulmaktadır. Evin diğer bireylerinin bu odaya girişleri yasaktır. Misafirler çocuklu ise çocuklar başka bir odaya alınmaktadır. Amaç, kişilerin daha rahat ve sorunsuz bir şekilde oturmalarını gerçekleştirebilmeleridir.

Son yıllarda kadınların buluşma yeri olan ev haricindeki yerleri tercih ettikleri görülmektedir. En çok tercih edilen yerlerin başında kafeler gelmektedir. AVM'lerin içerisindeki kafeler daha çok tercih edilmektedir. Kadınlar, buluşma öncesinden bir saat önce alışveriş merkezine giderek alışveriş yapmayı ya da orayı gezmeyi tercih etmektedir. Dış mekân seçiminde kadınların maddi imkânları da göz önünde bulundurulmaktadır. Restoranları tercih edenler kadın gruplarımız da bulunmaktadır.

Her oturma grubunun bir lideri olduğu görülmektedir. Kişiyi lider yapan özellikleri ise daha sosyal, konuşkan, baskın ve diğerlerine göre daha girişimci bir yapısının olmasıdır. Diğer grup üyelerine göre iletişim becerilerinin yüksek olduğu görülmektedir. Kişinin bu özelliklerini bilen grup üyeleri durumdan şikâyet etmemekte ve toplanma konuları söz konusu olduğunda grup liderine, *bunu sen yaparsın hadi sen organize et*, demektirler. Grup lideri de bunu memnuniyetle karşılamaktadır. Grup lideri olan ya da grupta baskın kişilik özellikleri gösteren bireylerin tekli koltuklara oturmayı tercih ettiği görülmüştür.

Her kadın oturma grubunun belli kuralları vardır. Kişiler bu kurallar çerçevesinde gruba devam etmekte ya da gruptan ayrılmak durumunda kalmaktadır. Maddi değer taşıyan altın ya da paranın oturmanın gerçekleştiği gün içerisinde hazır hâlde kişinin üzerine olması gerekmektedir. Eğer grup üyelerinden biri parayı geciktirirse bu diğer grup üyeleri tarafından hoş karşılanmamaktadır. Aynı hata ikinci kez yaşanırsa kişi gruptan çıkarılabilmektedir. Kişinin bazen de gruba adapte olamadığı görülmektedir. Kişi o zaman kendisi gruptan ayrılmayı tercih edebilmektedir. Ortak noktalar ve duygular üzerinde birleşilebildiğinde grupta kalınabilmektedir. Yapılan gözlemlerde grup üyelerinden birinin sürekli olarak istenilen ya da toplanan paradan daha az getirdiği ve bu bireyin birkaç kişi tarafından istenmediği gözlemlenmiştir

Kadın oturmalarının belli zaman aralıklarında ve yıl içinde aksatılmadan yapıldığı görülmektedir. Genelde oturmalar on beş ya da ayda bir kez şeklinde gerçekleşmektedir. Haftada bir yapılan günler de bulunmaktadır. 25- 35 yaş arası kadın gruplarının daha sık periyotlarla buluşma gerçekleştirmektedirler. Burada yaş faktörünün etkili olmaktadır. Oturmanın sıralaması kura yöntemi ya da kişilerin acil ihtiyaç durumuna göre düzenlenmektedir. Yılın ayları baz alınarak kişi sayısının on ikiyi geçmemesine dikkat edildiği görülmektedir.

Kadın oturmanın en önemli özelliklerinden birisi de kadınlar arasında dayanışma ve yardımlaşmanın sürekli olmasıdır. Grup üyelerinden birinin yeni doğmuş bebeği olduğunda bebek için kendi aralarında para toplanmakta ya da bebeğe kıyafet alınarak hediye edilmektedir. Aynı uygulama ileri yaş kadın oturmalarında da gerçekleşmektedir. Torun sahibi olan ya da çocuğu evlenecek ya da evlenmiş olanlara maddi olarak yardım edilmektedir. Grup üyesi, gün arkadaşlarını çocukların düğününe davet etmekte ve arkadaşları düğüne katılarak ona manevi olarak da destek olmaktadır. Yeni ev alanların evleri ziyaret edilmekte onlara ev hediyesi alınmakta ya da toplu para verilmektedir. Bireysel hediye alımı yapıp ev sahibine verildiği de görülmektedir. Bir dayanışma örneği olarak da grup üyelerinden biri yakınına kaybederse oturma arkadaşları toplanıp taziye ziyaretinde bulunmaktadır. Arkadaşlarını bu acı gününde yalnız bırakmayarak ona manevi destek olmaktadır.

Kadın buluşmalarında en çok konuşulan konuların başında bilgi aktarımı, dinî konular, ailevi sorunlar, çocuklar ve diyet gelmektedir. Bunların dışında ülke gündemi, ekonomi, hayat pahalılığı, çevrede gerçekleşen olaylar vb. üzerinde durulmaktadır.

Sonuç

Kadınlar, ev ve iş yaşamı dışında eğlenmek, mutlu olmak, stres atmak, boş zamanlarını değerlendirmek, dertlerini paylaşmak, manevî yönden doyum yaşamak, etkileşim ve birbirlerinden haberdar olmak için kadın grupları oluşturmaktadırlar. Bu gruplar *gün, oturma günü, kabul günü* gibi isimlendirilmektedir. Zamanla bu gruplar değişim geçirmiş ve çeşitlenerek günümüze kadar gelmiştir. Birbirlerine yardım ve dayanışma ağları oluşturarak günlerin sürekliliği sağlanmaktadır. Belli zaman dilimlerinde bir araya gelen kadınlar altın günü para günü, Yasin okuma günü vb. günler altında sosyal ve ekonomik dayanışmanın güzel bir etkinliğini ortaya koymaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında kadın oturma günlerinin maddi ve manevi işlevselliğinin olduğu görülmektedir. Bu günler sayesinde sadece kendileri değil çocukların da sosyalleşme adına ilk adımlarını attıkları görülmektedir. Günlerin okul çağında olan çocukların okul saatine denk getirildiği görülmektedir. Yapılan gözlemler ve değerlendirme sonucunda günleri güncellendiği ve değişim geçirmeye başladığı tespit edilmiştir. İlk başlarda sadece evlerde sırası ile gerçekleştirilen günlerin kafe, restoran gibi mekânlarda da yapıldığını görmekteyiz. Her oturma gününün farklı mekânda yapıldığı ve bir önceki mekânla oturmanın gerçekleştiği mekânın kıyaslandığı görülmüştür. En rahat ettikleri ortamın ev ortamı olduğu da tespit edilmiştir. Toplanan altın ya da paranın acil ihtiyaç yanında yatırım amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında toplanan altın ya da paranın son zamanlarda kadınlar arasında trend olan estetik amaçlı kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Gözlem ve çalışmalarımız sonucunda kadın oturma günlerinin sosyal statü, kültürel ve ekonomik özelliklere göre gruplaştığı görülmüştür. Bilgi akışının yoğun olarak yaşandığı gözlemlenmiştir. Sağlık, alışveriş, psikolojik destek, fikir alışverişi gibi geniş bir yardımlaşma ve dayanışma ağı oluşturdukları görülmüştür.

Kaynaklar

- Büyükokutan, Aslı, “Geleneksel Altın Günlerine Halk Bilimsel Bir Yaklaşım, Muğla Örneği” *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 4/14 (2011), 117-133.
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=32306>
- Dağ Dengiz, Özlem, *Ev Gezmeleri ve Kadın Dindarlığı(Darende Örneği)*. Malatya: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Salduz, İmren, *Çok Katlı Pazarlama Kadın Kabul Günleri*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Smith, G.B., *Kadın Çalışmaları* .çev. Ö. Çakmak . İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2019.
- Tarhan, Nevzat, *Kadın Psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2021.
- Taslaman, Caner ,Taslaman Feryal. *İslam ve Kadın*. İstanbul: İstanbul Yayıncılık, 2022.
- Tezcan, Mahmut, *Boş Zamanlar Sosyolojisi*. Ankara: Doğan Matbaası,1977.
- Tezcan, Mahmut, “Kabul günleri” Türk halk edebiyatı ve folklorunda yeni görüşler”, Konya kongre bildirimleri, Haz. Feyzi Halıcı, *Konya kültür ve turizm derneği yayınları*, Konya 1985.
- Yıldırım, Ali, Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2016.

GELENEK VE DİN ARASINA SIKIŞMIŞ MÜSLÜMAN KADIN KİMLİĞİ

THE IDENTITY OF MUSLIM WOMEN CAUGHT BETWEEN TRADITION AND RELIGION

Emine YİĞİT

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı Din Görevlisi , Danimarka,
ORCID ID: 0000-0001-7725-4795

Özet

Çalışmamız, İslam dininin kadına verdiği hak ve değer karşısında ataerkil zihniyet ile şekillenen geleneksel din algısının kadın özelinde ne kadar belirleyici olduğunu konu edinmektedir. Bu belirleme yapılırken öncelikle İslam ve gelenek arasında var olan iç içe geçmiş ilişki incelenecektir. Sonrasında ise bu iç içe geçmişliğin geleneğin dini alana çekilerek geleneksel olanın itikadi alan içerisinde incelenmesinin birey, toplum ve özellikle kadın bazında sebep olduğu sıkıntılar belirlenmeye çalışılacaktır. İslam dininin kadına hem Kuran'ı Kerim'de hem de hadis-i şeriflerde verdiği değer aşikardır. Dinin temel kaynaklarından yapılan incelemelerden anlaşılacağı üzere İslam dini kadın ve erkeği yaratılış bakımından birbirine zıt olarak değil tamamlayıcı olarak kabul etmekte, sorumluluk bakımından cinsiyet olarak değil insan olarak değerlendirmekte ve aralarındaki ilişkiyi çatışmacı bir yapı yerine adalet üzere bina etmektedir. İslam dininin kadın için belirlediği hak ve görevler geleneksel olandan farklılaşarak onu insan ortak paydasında değerlendirmiş ve özü itibarıyla “yeryüzü halifeliği” ile sorumlu tutmuştur. Bunun karşısında kadınların toplumsal statü ve rolleri geleneksel din algısı tarafından psikolojik, sosyolojik yönlerinden ziyade biyolojik özellikleriyle belirlenmeye çalışılmıştır. Eş, anne ve toplumsal bir birey olarak kendine belirlenen cinsiyet rolleri her zaman kadın kimliğinin önünde olmuştur. Tarih boyunca özellikle ideolojiler bağlamında rol ve görevleri tartışılan kadının psikolojik sosyolojik yönlerinden ziyade genel olarak cinsiyet bağlamında biyolojik karakteri göz önüne alınmıştır. Maalesef kadınların statüleri de kurumsal dinden ziyade geleneksel din ile oluşan alternatif dini söylemlerle şekillenmiştir. Çalışmamızın temel amacı din ve gelenek açısından Müslüman kadının konumunu belirleyerek aradaki farklılıkları ortaya koymaktır. Aynı zamanda gelenek ve din arasına sıkışan Müslüman kadın kimliğini sıkıştığı yerden kurtarmak için İslam dininin belirlediği kadın algısını gelenek karşısında yeniden konumlandırmaktır. Gelenek ve din arasındaki kadının konumunun tespiti yapılırken ise öncelikle veri toplama yöntemlerinden biri olan literatür taramasıyla konu ile ilgili kaynak taraması yapılacaktır. İlgili kaynaklardan elde edilen veriler incelenirken söylem analizi yöntemi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Gelenek, Modernleşme, Müslüman Kadın.

Abstract

My study deals with how the traditional religious perception, shaped by the patriarchal mentality, is determinative for women in the face of the rights and values that Islam gives to women. While making this determination, the intertwined relationship between Islam and tradition will be examined first. Afterward, it will be tried to determine the problems caused by the examination of the tradition in the field of belief by pulling the tradition into the religious field, based on individual, society, and especially women. The value that Islam gives to women both in the Qur'an and in the hadiths is obvious. As it can be understood from the examinations made from the main sources of religion, the religion of Islam accepts women and men as complementary rather than opposites in terms of creation, evaluates them as human rather than gender in terms of responsibility, and builds the relationship between them based on justice rather than a conflicting one. The rights and duties determined by the religion of Islam for

women differed from the traditional ones and evaluated them on the common denominator of human beings and held them responsible for the "earth caliphate" in essence. On the other hand, women's social status and roles have been determined by the traditional religious perception of their biological characteristics rather than their psychological and sociological aspects. The gender roles determined for herself as a wife, mother, and social individual have always been ahead of the female identity. Throughout history, the biological character of women in the context of gender has been taken into consideration, rather than the psychological and sociological aspects of women, whose roles and duties have been discussed especially in the context of ideologies. And unfortunately, the status of women has also been shaped by alternative religious discourses formed by traditional religion rather than institutional religion. The main purpose of our study is to determine the position of Muslim women in terms of religion and tradition and to reveal the differences between them. At the same time, it is to reposition the perception of women determined by the religion of Islam against tradition to free the Muslim female identity, which is stuck between tradition and religion. While determining the position of women between tradition and religion, first of all, a literature review, which is one of the data collection methods, will be searched for resources related to the subject. The discourse analysis method will be used while examining the data obtained from related sources.

Keywords: Religion, Tradition, Modernization, Muslim Woman.

1. Gelenek-Din İlişkisi ve Kadın

Öteden beri kadının ontolojik varlığı ve değeri üzerine tartışmalar, kadının varlığının mahiyeti, erkeğe nazaran konumu, aile ve sosyal hayatta rolünün ne olduğu gibi sorular etrafında devam etmiştir. Merkezinde kadının yer aldığı bu ve benzer pek çok sorunun cevabı ise gelenekle iç içe geçmiş inançlar, kültürel kodlar ve dönemin hâkim ideolojileri tarafından şekillendirilmiştir. Bu bakımdan kadının bireysel, toplumsal rol ve görevlerinin belirlenmesinde din ile ilişkisi bağlamında geleneğin önemli bir yeri bulunmaktadır.

Gelenek ve din arasında her toplumun şartlarına ve dönemsel özelliklerine bağlı olarak kurulan bir ilişki vardır. Çünkü toplumlar gelenekleriyle toplum olma özelliklerini devam ettirir ve farklılaşırlar. Edward Shils geleneği *traditum* olarak tanımlamaktadır. Shils'e göre *traditum* en yalın şekliyle "geçmişten günümüze intikal ettirilen ya da miras bırakılan herhangi bir şey" anlamına gelmektedir. Shils gelenekte geçmişten günümüze aktarılan şeylerin en önemli kriterini ise insan eylemlerinin düşünce ve muhayyile aracılığıyla yaratılması olarak belirler. Shils geleneğin maddi nesnelere, her türlü şeye olan inancı, kişi ve olay imajlarını, pratikleri ve kurumları içerdiğini ifade eder (Shils, 2003).

Tanımından da anlaşılacağı üzere din geleneksel alanla iç içedir. Din ve gelenek arasında bu iç içe geçmişliğin iki farklı yorumu bulunduğunu söyleyebiliriz. İkisi de İslam ile geleneği özdeşleştiren bu düşüncelerden biri gelenekçi diğeri ise her ne kadar kendini modern olarak kabul etse de ideolojik zihniyetlerle örülmüş yeni bir gelenek icadına sahiptir (Mollaer, 2005). Özellikle modernleşme tartışmalarıyla birlikte bu coğrafyada bir sorun olarak kabul edilen kadının hem birey hem de sosyal bir varlık olarak rol ve görevlerinin belirlenmesinde etkili olan iki gelenek türünün Müslüman kadının nasıl konumlandırıldığını anlamak adına incelenmesi gerekmektedir.

1.1. Geleneksel İslam ve Müslüman Kadın

İslam dininin ilk teşekkülünden itibaren dinin muhatabı olan insanlarla kurduğu ilişki ve etkileşim toplumda kültürlerin, nesilden nesile aktarılan geleneklerin oluşmasında etkili

olmuştur. Aynı şekilde geleneklerde devam eden aktarımlarıyla dinin her toplumda canlı kalmasına ve sürekliliğinin sağlanmasına etki etmiştir. Bu bakımdan din ve gelenek arasında diyalektik bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.

Geleneksel İslam, var olan diyalektik ilişkinin tezahürlerinden bir tanesidir. Geleneksel din; tarihi dönemler içerisinde oluşup gelişerek dinin temel kaynaklarının dindarlar tarafından yorumlanması bu yorumların diğer nesillere aktararak gelenek haline dönüştürülmesidir. Burada geleneksel dinden kasıt, geleneğin din yerine geçirilerek itikadî bir hal alması ve ataerkil yorumun şer'i olanla yer değiştirilerek din adına yaptırım sağlamaya çalışmasıdır. Bir anlamda adetlerin âyetleştirilmesi hali olarak da tanımlanabilir.

Geleneksel İslam bakış açısına en iyi örnek S. Hüseyin Nasr'dır. Nasr'a göre gelenek dini tamamen kapsamaktadır (Nasr, 1995). Nasr, geleneğin kaynağının toplum değil ilahi yasalar olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Gelenek, gerçekliğin tabiatından kaynaklanan birey ötesi karakterdeki gerçekleri ifade eder ... Bilen özne ve bilinen nesneyle ilgilenir. Her şeyin aslı olan ve her şeyin dönecek olduğu 'kaynak' tan gelir ... Gelenek, kendilerinden ayrılmaz bir şekilde vahiy ve dinle, kutsalla, sahih akideyle, şahadetle, süreklilik ile gerçeğin iletilmesinin düzenliliğiyle, zahiri olanla ve batin olanla olduğu kadar manevi hayat, bilim ve sanatla ilişkilidir. Bu zikredilen ve diğer ilgili kavram ve kategorilerin her birisiyle ilişkisi açıklandığında geleneğin anlamının incelik ve renkleri daha berrak hale gelir.” (Nasr, 1989, 65-66)

Dinin yerine ikame edilmeye çalışılan geleneksel İslam'ın en çok üzerinde durduğu konulardan biri de şüphesiz kadın olmuştur. Özellikle toplumsal değişimlerin yaşandığı dönemlerde kadının konumu, rol ve görevleri bir mesele olarak daha çok tartışılmıştır. Çünkü sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanda yaşanan değişimler karşısında kadınların rol ve görevlerinin ne olması gerektiği dönemin ideolojileri ve düşünürleri tarafından yeniden belirlenmiştir. Geleneksel İslam düşüncesinde ise kadın daima değişimler karşısında aileyi korumak ve dindar bir nesil yetiştirmekle sorumlu kılınmıştır. Bu anlayışta İslam'ın temel kaynaklarında vurgulandığı gibi kadınların erkeklerle ontolojik olarak eşit olduğunu kabul etmesine rağmen sosyal ve siyasal alanda eşitliği kadının aleyhine bozulmuştur. Kadının eğitimi, çalışması ve ev dışında kamusal alanda yer alması gibi meselelerde İslam dininin temel bağlamından uzaklaşan geleneksel İslam düşüncesi daha çok ataerkil zihniyet ile şekillenmiştir. Diyebiliriz ki; geleneksel din anlayışı kadını ontolojik, sosyolojik ve psikolojik olarak İslam dinine göre tanımlayıp konumlandırmak yerine ataerkil zihniyetle şekillenen kadın algısını referans alarak nesillerce aktarılan bir Müslüman kadın sorunsalının oluşmasına sebep olmuştur. Aslında en önemli problem ise kadının itikat haline getirilen geleneğin tanımladığı ideal Müslüman kadın tipine uymaması durumunda da itikata aykırı bir davranışta bulunmuş kabul edilmesidir.

Ataerkil zihniyetle oluşan geleneksel İslam'ın kadın anlayışına göre kadının ilk vazifesi öncelikle anne ve eş olmaktır. Yine bu anlayışa göre kadınların mekânı da ev ile sınırlıdır. Bu düşüncede çoğunlukla erkekler tarafından ele alınan kadın ve kadın hakları erkeğe nispetle dindar ve ahlaklı ideal kadın nasıl olmalı sorusunun cevabı ile ilişkilendirilerek tespit edilmeye çalışılmıştır.

Geleneksel İslam'ın kadının eşine karşı riayet etmesi gereken görevlerini nasıl tanımladığına dair İmam-ı Gazali'den örnek verebiliriz. Gazali'ye göre bir kadın kocasının huzurunda ve gıyabında şerefini korumalıdır. Her işte onun rızasını kazanıp gönlünü hoş tutmalıdır. Kocasına şeref ve namusunda ihanet etmemeli, müsaadesi olmadan sokağa çıkmamalıdır. Kadın eşi izin

verdiği zaman ise tesettürlü bir şekilde dışarı çıkmalı, süs ve zinetlerini teşhir etmeyip, efendisine saklamalıdır. Kadın dışarı çıkarken de dikkat çekmeyecek kıyafetlerle çıkmalı, mümkün olduğu kadar kalabalıktan uzak durup tenha yerlerde kenardan yürümelidir. Kadının amacı kendisini düzeltmek, evini sevk ve idare etmektir. (İmam-ı Gazali, 1974)

Geleneksel İslam'ın kadın konusundaki düşüncelerini günümüzde de hala devam ettirmesi bakımından ideolojik bir yapı olan İslamcılık hareketi de önem arz etmektedir. Kadın, İslamcılık düşüncesi içerisinde Tanzimat dönemiyle birlikte devletin bekası ve toplumsal terakki tartışmaları bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Her ne kadar İslamcılık hakkında yapılan çalışmalarda ve tanımlarda yeni ve modern kavramları üzerinde durulsa da İslamcılığın kadın konusunda geleneksel düşünceye sadık kaldığını söyleyebiliriz (Yiğit Emine, 2020).

İlk dönem İslamcı düşünürlerden olan Musa Kazım, *Sırât-ı Müstakîm* 'de yazdığı "Hürriyet-Müsavât" başlıklı yazısında kadının görevi, eğitimi, tesettür, çok eşlilik konularını ele almıştır. Musa Kazım'a göre mutlu bir aile için erkeğin görevi ev dışı işlerle meşgul olmak, kadının görevi evin içindeki işlerle meşgul olmaktır. Kadının aslî yaratılışlarındaki nezaket ve zarafet gereği ev içi işlerle ilgilenmesi hikmete ve maslahata en uygun olandır. Zaten Kâzım'a göre kadınların esas yaratılma gayeleri de dünyaya çocuk getirmeleri ve o çocukları bir müddet terbiye etmeleridir (Kâzım,1908).

Yine geleneksel İslamcı dergilerden biri olan *İslam'ın İlk Emri Oku*'da İslam'ın Modern ailede kadın ve erkeğin vazifelerinin yer değiştirerek, kadının artık itaat edilen erkeğin ise itaat eden olduğu belirtilmiştir. Fatma Zehra Kanlı'nın dergide yer alan yazısında kadının en önemli vazifelerinin namaz, oruç ve örtünme olduğu bununla birlikte kadının kocasına itaat etmesinin de dinen gerekli olduğu vurgulanmıştır. Dergide kadının diğer ibadetleri yerine getirip örtünmeye riayet ettiği gibi kocasına da itaat etmeyi kendisi için bir zorunluluk olarak kabul etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yazının devamında kadın-erkek arası ilişkide kadının kocasının hayat arkadaşı ve tamamlayıcısı olduğu, bazı haklarının bulunduğu ancak bunun kadının her istediğinin yapılması anlamına gelmediği de belirtilmektedir. Sonuç olarak yazara göre kadın itaat eden, erkek itaat edilendir (Kanlı Fatma Zehra, 1973).

İslamcı yazarlardan Faruk Beşer ise eğitim konusunda kadınlara ve erkeklere ilmin farz olduğu, kadınların ev işi ve çocuk eğitimi ile ilgili bilgilerin yanında şartlarına, işine ve ortama göre en önemlisinden başlayarak yeterli bilgiyi elde etmesi gerektiğini ifade eder. Beşer, kadınların eğitiminde dikkat edilmesi gereken sırayı ise şöyle sıralar:

Her Müslüman kadın öncelikle Kur'an okumasını bilmeli ve kendisi için gerekli olan ilmi hal ve kadın halleri bilgisine sahip olmalıdır... Sonra Peygamberini tanımalıdır. Kuranı Kerim'in nasıl bir kitap olduğunun öğrenilmesi, en sonundaki kısa on surenin, Fatiha'nın ve Bakara'nın beş ayetinin anlamlarıyla beraber ezberlenmesi de her Müslüman kadın için asgari gereklidir...Hadisten de önce "seçme hadisler"i, sonra "Riyâzü's Sâlihîn"i müzakere etmeleri, tasavvufî ahlaka dair bir iki kitap mutlaka okumaları ve dillerini en güzel zikirlerle ıslatmaya çalışmaları çok iyi olur (Beşer, 1989).

Buraya kadar geleneksel İslam ve kadın anlayışı üzerine yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere Müslüman kadın bu topraklarda dini adına ataerkil zihniyetlerle şekillendirilmeye çalışılmıştır. Sürekli olarak kıyafeti, eğitimi, toplumsal alanda rol ve görevleri kendisi için belirlenen kadın, itikadi bir alan olarak kabul edilerek idealize edilen bu kadın tipine uymakla da mükellef kılınmıştır. En temel sorun ise oluşan problemler kadının algısının kendini din ile meşrulaştırması ve din adına kadına baskı yapılmasıdır. Geleneksel kadın algısının itikadî bir

alana çekilmesi beraberinde, kadınlara bazı şeylerin din adına yapılması zorunluluğunu getirmiştir. Bunları yapmamak ise dinini terk etmek, dinine aykırı davranmak anlamına geldiği için de kadınlar toplumsal bir baskıya maruz kalmışlardır.

Netice olarak diyebiliriz ki; geleneksel İslam anlayışının din ve gelenek arasında kurduğu ilişki iki açıdan sorunludur. Bunlardan birincisi gelenekselci bakış açısı öz bakımından bir çözüm olarak kabul edilse de toplumsal hafızanın nesillere aktarımının itikadi bir silüete büründürülmesi beraberinde daha fazla sorun getirmektedir. Gelenekselci bakış açısının toplumsal değerleri itikadileştirmesinde barındırdığı diğer problem ise belli bir dönemi kutsama, koruma ve değerli kabul etmedir. Bu bakış açısında İslam gelenek ile özdeş kabul edilirken belirli dönemlerin düşünce kalıpları içine sıkışma ve aynı zamanda toplumsal hafıza ve sosyal olaylar karşısında değişmeden sabit kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

1.2.Gelenek Versus Gelenek

Türkiye’de modernleşme tartışmaları ile birlikte devletin bekası ve toplumsal terakki bağlamında gelenekten kopuşu çözüm olarak savunan bir ideoloji oluşmuştur. II. Meşrutiyet döneminde oluşan ve Erken Cumhuriyet dönemi ile birlikte iktidara gelen Batıcılık ideolojisi ve bu ideolojiyi savunan gönüllü otoriter modernleşme taraftarları geçmişten ve gelenekten bu kopuşu radikal bir şekilde gerçekleştirmişlerdir (Göle, 2007).

Batıcılığın ilk dönem temsilcilerinden biri olan Abdullah Cevdet ideolojinin gelenek tasavvurunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Geri kalışımızın nedeni Asyalı kafamız, yozlaşmış geleneklerimizdir. Bizi yenen güç, bizim görmek istemeyen gözlerimiz, düşünmek istemeyen kafalarımızdır. Bizi geride bırakan, bırakmaya devam edecek, gelecekte de bırakacak olan güç dünya işlerini hükmü altına alan din-devlet bileşimi sistemidir.” (Berkes, 2003)

Batıcılık ideolojisi modern adına geleneksizleşmeyi savunurken bunun karşısında modern olanla dizayn edilmiş yeni bir gelenek icat etmiştir. Bu yeni gelenek, çağdaş bir medeniyet tasavvuruyla modern bir devlet inşa etmek isteyen Erken Cumhuriyet döneminin kurucu kadrosu tarafından halkın yaşam tarzını, davranışlarını ve günlük alışkanlıklarını kendi idealleri doğrultusunda üstten inmece bir tavırla değiştirmeye çalışmıştır (Göle, 1999). Batıcılar devletin bekası için oluşturmak istedikleri yeni ulus devlet projesinde gelenekle beraber dinin de toplumsal, kültürel ve kurumsal anlamda etkisini azaltarak sınırlı bir yaşam alanı oluşturmak istemişlerdir. Bu doğrultuda Batıcılar İslam ile şekillenmiş geleneksel yapı ve kurumların Batılı anlamda değişimini gerçekleştirmek için öncelikle İslam’a ilişkin sembollerin yerini sosyal hayata ilişkin sembollerin almasını; İslam’ın örgütsel gücünün ortadan kaldırılmasını; dinsel kurumların işlevsel belirliliğindeki değişmesini amaçlanmışlar ve buna uygun reform çalışmaları yapmışlardır (Sarıbay, 1985). Aslında geleneksel İslam anlayışında kurulan gelenek ve İslam’ın özdeş kabul edilmesi fikri burada da aynen devam ettirilmiş modernitenin ötekisi olarak gelenek ve İslam aynileştirilmiştir. Aynı zamanda din, gelenek gibi modernin karşısında konumlandırılmış ve İslam dini modern karşısında değişime kapalı bir inanç olarak kabul edilmiştir. Savundukları düşünce sistemi açısından hem gelenek savunucuları hem de gelenek karşıtı olsa da yeni bir gelenek icat ederek yine gelenekçi olan Batıcılar, kendilerini meşrulaştırmak için geleneği kullanmışlardır. Bu bakımdan diyebiliriz ki; “Geleneğin bir biçimde muvafakat ya da muhalefet etmek üzere önemli kılındığı her kullanım, bir bakıma ahlaksal bir kabul ile araçsal bir tutumun tanımlanmaya ya da inşa edilmeye çalışıldığı bir duruma işaret etmektedir.” (Çelik, 1995)

Burada belirtilmesi gereken önemli hususlardan biri de bütün Batıcıların İslam dini hakkında düşüncelerinin aynı olmadığıdır. Radikal ve ılımlı olarak ayrılan Batıcıların radikalleri İslam dininden kopuşun gerekli olduğunu düşünürken ılımlı olanlar esas problemin İslam'ın temeli ile şekillenmemiş geleneksel inançlardan kaynaklandığını düşünürler. Bunlara göre İslam dini temel kaynaklarından doğru okunursa ahlaklı bir toplum modeli oluşturulabilir. Ancak radikal batılılaşma taraftarlarının fikirleri bu düşünce sistemi içerisinde daha etkili olmuştur. Özellikle kadın meselesiyle ilgili ele alınan konularda İslam dininin kurallarının ve emirlerinin sorgulanmaya başlandığı da görülmektedir. En büyük sorgulama ise tesettür konusunda olmuştur. Batılılaşma taraftarlarından Selahattin Âsım kadının toplumsal yerinin ne olması gerektiği konusundaki fikirlerini yazdığı "Tesettür ve Mahiyeti" isimli makalesinde şu ifadelerle bu sorgulamayı ortaya koymuştur:

"Kadın cemiyetin bir parçası olduğu için aile içinde ve dışında, sosyal hayatta rolü vardır ve bu rol gittikçe artmaktadır. Örtünme sorusunu bu bakımdan ele almalıdır. 1- Kadının manevi eğitimi temin edilince örtünmeye lüzum yoktur. 2- Madem ki örtünme kadını medeni hayattan ayırıyor ve eve kapayarak umumi hayat görevlerinden uzaklaştırıyor, öyleyse kadının bu görevleri görebilmesi için örtünmeyi kaldırmalıdır. 3- Kadını cemiyete sokmadan manevi eğitimi vermek kabil değildir. Çünkü toplum hayatının etkileri içinde yaşamadan sosyal etkilere karşı korunma mümkün olamaz. Bir çevrenin ihtiyaçlarını sağlamak için o çevreye madde ve mana bakımından uymak şart olduğundan kadını içtimai hayatta yaşatmadan o hayatın zaruretlerine alıştıramaz. 4- Erkeklerin kadını bir insan değil bir dişi saydıkları ilkel devirlerde örtünme tatbik edilebilirdi. Çünkü ancak kadını dişi olarak görüp şehvetten başka hizmeti olmayacağı kabul edilen cemiyetlerde içtimai vicdan manevi örtünmeyi sağlayamadığı için maddi örtünmeye başvurmuştur. Örtünme kadını dişi saymanın hem eseri hem sebebidir." (Ülken, 1992)

Yine Selahattin Âsım Türk kadınının dinsel kurumların baskısı altında ezildiğini, doğal niteliklerinden çoğunu yitirdiğini ve yozlaştığını ileri sürmüştür. Âsım'a göre dinsel yasa ve geleneksel tavırlar hem kadının hem de erkeğin üzerinde olumsuz bir etki oluşturmakta, bundan dolayı bu dinsel normların reddedilmesi gerekmektedir (Caporal, 1982).

Şurası bir gerçektir ki Müslüman kadının bu topraklarda modern ve gelenek karşısında verdiği en büyük mücadele görüntüsü üzerinden olmuştur. Kadın geleneksel İslam tarafından örtüsüyle kendini dindar bir nesil yetiştirmeye adanmış bir eş ve anne olarak idealize edilirken, modernin icat ettiği yeni gelenekte çağdaş görüntüsüyle, kamusal alanda yer alan çağdaş bir toplum kurmaya hizmet etmesi istenmiştir. Aynı zamanda kadınlar, II. Meşrutiyet döneminde toplumsal terakkinin, Erken Cumhuriyet dönemi ile birlikte Türkiye'yi çağdaş medeniyetler düzeyine çıkarmak projesinin taşıyıcısı olarak yeni çağdaş görüntüleriyle Osmanlı-İslam geleneğiyle bağları koparmanın politik bir aracı olarak da kabul edilmişlerdir. Böylece kadın, Cumhuriyet döneminde geleneksel İslam anlayışından uzaklaşarak Batılılaşma ideali çerçevesinde modern millî ulus devletinin taşıyıcısı olmuş, bedeni ve görüntüsü üzerinden çağdaş medeniyete dönüşün sembolü haline getirilmiştir. Bu nedenle hâkim zihniyet tarafından kadının, yeni aile tasavvurunda yer alması kadar modern ve şık görüntüsüyle kamusal alanda görünür olması için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır (Çaha, 2017).

Müslüman kadınlar bu topraklarda modernleşme ve gelenek tartışmalarıyla birlikte bir mesele olan ve varlığını günümüze kadar devam ettiren her dönem yeniden tartışılan bir problem haline gelmişlerdir. Genellikle erkekler tarafından hem din adına hem de modernleşme adına hak ve özgürlükleri tanımlanan kadınlar gerçekte her iki düşünce içinde hizmet rolünde olmuşlardır.

İki düşüncenin de dayandığı temel problem gelenek ile din arasında yanlış bir ilişkinin kurulmasıdır. Geleneksel İslam'ı savunanlar kendilerini din ile özdeş kabul ederek geleneksizleşme taraftarları ise modern karşısında gelenek ve dini özdeş kabul ederek kendilerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Bu bakımdan gelenek-din, gelenek-din-modernite arasında kurulan sorunlu ilişkinin çözülebilmesi için öncelikle Mustafa Aydın'ın yaptığı gibi geleneksel İslam ile İslami geleneği birbirinden ayırmak gerekmektedir (Aydın, 2005). Aydın'ın yaptığı tanıma göre geleneksel din; bir önceki nesilden bir sonraki nesle aktarılan ve insanların içinde buldukları toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik şartlar çerçevesinde oluşan geleneksel bir din ve dindarlık anlayışıdır. İslami gelenek ise; çıkış noktası İslam olan, İslam'ın içinden geçtiği süreci ifade eden, altı özel olarak çizilmemiş bir olgudur. İslami gelenek insanlığın başından beri vardır. Bu bir tevhit çizgisidir, İbrahimi yoldur. Daha sonra bu özün açılımı noktasında ortaya çıkan oluşumlarda da öncelikli kaynağı İslam'dır. Elbette bu ikinci yapısal çizginin değişkenliğinden söz edebiliriz; ulema, fıkıh geleneği gibi farklılıklar buna verilebilecek örneklerdir. İslam bu anlamıyla kendine özgü naiv bir gelenek içinde varlığını sürdürür (Aydın, 2005). Sonrasında ise yapılması gereken geleneksel İslam ile şekillendirilmiş kadının İslami geleneğin temel kaynaklarına dayanarak ontolojik, sosyolojik ve psikolojik açılardan yeniden ele alınmasıdır.

2. İslam Dini ve Kadın

İslam dininde kadın ve erkek arasındaki ilişkinin temel noktası “insan” olmasıdır. Kuran'ı Kerim'de yer alan ayetlere bakıldığında zaman kadının erkek karşısında yaratılış, sorumluluk ve temel haklar çerçevesinde farklı değerlendirilmesi ya da ikincil konumda kabul edilmesi söz konusu değildir. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in “Ey insanlar” ya da “Ey iman edenler” şeklinde başlayan ayetlerdeki genel hitabı dinin temel anlayışını ortaya koyarak cinsiyet, dil, ırk fark etmeksizin insanların hepsinin direkt ilahî vahyin muhatabı olduğunu da göstermektedir. Hatta ayetlerde yer alan ifadeler incelendiğinde iki cins arasında sınıfsal bir farklılaşmaya yer vermeden hem erkek hem de kadının kendi yaratılış gayesine uygun olan rolleri ortaya koyup bunlarla şekillenen bir toplum yapısına teşvik ettiği görünmektedir.

Kuran'ı Kerim'de kadın ve erkeğin cinsiyet noktasında birbirinden farklı olmadığının en önemli göstergelerinden biri de yaratılışta aynı nefis/özünü taşımasıdır. “*O, sizi bir tek candan yaratmış, sonra ondan da eşini var etmiştir.*” (Kur'an Yolu, el-Zümer, 2014) ayetiyle kutsal kitap insanın aynı asıldan var olduğunu belirterek yaratılışta birinin diğerine bir üstünlüğü olmadığını ortaya koymuştur. Yine Allah, erkek ve kadını herhangi bir ayırma tabi tutmadan ahsen-i takvim (et-Tîn 95/4) kavramıyla tanımladığı mükemmel bir yapıda ve eşit ölçülerde vücuda getirdiğini bildirmiştir.

Ontolojik olarak eşit olan kadın ve erkek fizyolojik, psikolojik ve bu ikisine bağlı olarak sosyolojik alanda yaratılıştan var olan kabiliyetleri ve kendilerine yüklenen fonksiyonlar ile birbirinden ayrılmaktadır. İslam dininin temel kaynakları incelendiğinde bu fonksiyonlara bağlı olarak belirlenen toplumsal rol ve görevler konusunda denge unsurunun ön plana çıktığını görmekteyiz. Allah, insan neslinin sürmesi için değişik fizyolojik tarzda donattığı kadın ve erkeği; aralarında sevgi ve merhamet eksenli bir yapının oluşumu için adeta birbirleriyle örtüşen bir yapıyla yaratmıştır: “*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır.*” (er-Rûm 60/21). Bu ayette de görüldüğü gibi farklılıkların oluşturduğu birbirini tamamlama hali, kadına anneliği ve bunun gereği olarak biyolojik farklılıkları ve fiziksel görünümünden kaynaklanan

cazibeyi tanıırken²³; erkeğe ise daha ziyade fiziksel kapasiteye dayalı yetenekleri ve buna bağlı sorumlulukları tanımlamıştır. Ancak yaratılıştan gelen bu farklılıklar birini diğerinden daha değerli kılmamaktadır. İslam dininde vahyin ve ilahi sorumluluğun muhatabı olma konusunda eşit kabul edilen kadın ve erkek arasındaki ilişkide ise İslam dini iki cinsin birbirinin zıttı değil birbirinin tamamlayıcısı, birbirinin rakibi değil refiki olduğunu savunmaktadır. Bu durum Tevbe Sûresi 71. ayette her iki cinsin birbiriyle dost olmaları ve dolayısıyla yardımlaşma içinde bulunmaları gerektiği belirtilmektedir. Âyet-i Kerime’de “*Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekatı verirler, Allah ve resulüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.*” buyurulmuştur. (et-Tevbe 9/71) Âyete göre birbirinin tamamlayıcısı olan Mü’min erkek ve kadınların buna uygun olarak sıkı bir dayanışma, yardımlaşma içinde bulunmaları gerekmektedir. Çünkü ahlaklı bir toplumun inşası için iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak böyle bir tutumu gerekli kılmaktadır.

Kadın ya da erkek olarak yaratılmak insanın kendi iradesiyle yaptığı seçimlerden biri olmayıp tamamen Allah’ın dilemesi ile gerçekleşmektedir. İnsanın kendi yetki ve iradesi dışında bir alanda cinsiyet olgusunu bir üstünlük meselesine dönüştürmenin hiçbir dinî temeli ve geçerliliği bulunmamaktadır. Çünkü Kur’an’da “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir tek erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır.*” (el-Hucurât 49/13) buyurulmuştur. Ontolojik anlamda eşitliğin sosyal anlamda adaletin tesis edildiği İslam dininde insanın değeri bakımından tek değişken olan şey iradesi ile şekillenen eylemleridir. Bu bakımdan İslam’a göre insanın değeri cinsiyete göre değil kendi iradesiyle gerçekleştirdiği hem Rabbi hem de diğer insanlarla kurduğu ilişkinin niteliğine göre değerlendirilmektedir.

Netice itibarıyla diyebiliriz ki; aynı özden en güzel şekilde yaratılan kadın ve erkeğin yaratılış bakımından temel görevi kul olma bilincine erişerek şuur ve sorumluluklarının farkında bireyler olmalarıdır. Yaratıcı nezdindeki üstünlük ölçüsü sadece iman edip iyi davranışlarda bulunup bulunmama ve ahlakî esaslara göre hayatını şekillendirip şekillendirmeme olarak tanımlanabilir. Bunun dışındaki hiçbir ölçüt eşitsizliği belirlemede rol almamaktadır. Bir başka ifadeyle dişilik ve erkeklik Yüce Allah’ın birer ihsanı olup birbirlerine karşı üstünlük ifade etmemektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere toplumun kadın algısının temelinde din değil bireysel dini ya da gayr-ı dini yorumlar, kültür ve gelenekle şekillenen toplumsal hafıza, ideolojik zihniyetler olduğunu söylemek mümkündür. İslam dini ontolojik olarak insan olarak bakılmadıkça, gelenekselci yapılanmalarda kadın kimliği insan olmasının önüne geçmiştir. Özellikle Müslüman kadın olmak bu topraklarda daha zor olmuştur. Gelenekçiler tarafından görüntüsü üzerinden idealize edilen kadın, modernleşme taraftarlarının ise yine görüntüleri üzerinden kendi ideal kadın tipinin ötekisi olarak tanımladıkları bir nesne olmuştur. Bu bakımdan hem ontolojik hem de sosyolojik bağlamda kadın konusunda temel problemlerin aşılabilmesi için İslam’ın eşitlik ve adalet dengesini toplumsal alana yerleştirebilecek yeni okumaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Kur’an-ı Kerim’in kadın konusunda doğru anlaşılabilmesi için öncelikle yapılması gereken ise bütüncül bir okuma yapmaktır. Din ve kadın ilişkisinde ayetleri tek tek yorumlamak yerine

²³ Allah-u Teâla Âl-i İmrân Sûresi 14. ayette şu şekilde buyurmuştur: “Nefsâni arzulara kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılındı.

Kur'an'ın kadın ve erkeğe ontolojik, sosyolojik, psikolojik anlamda genel bakış açısını görmek gerekir. Aynı şekilde İslam dini ve kadın arasında dinin ilk kaynaklarından yapılacak olan bu okumayla birlikte geleneğin dinin temel anlayışına uygun olarak güncellenmesi önemlidir. Çünkü Düzgün'ün de belirttiği gibi dinin, geleneği ve yerel örfü yerelliklerinden kurtaran, onları evrensel insani standartlara yükselten, harekete geçiren bir güç olma özelliği vardır. Buna göre, dinler geleneği muhafaza etmezler, aksine onu revize ederler, ona yeni değerler atayarak dönüştürücü bir özellik sergilerler (Düzgün, 2021).

Bu bakımdan özellikle gelenek ve modern arasında idealize edilip rol ve görevleri belirlenen nesne pozisyonunda olan kadının bir özneye dönüşebilmesi için düzeltilmesi gereken ilk basamak, Müslüman zihnin düşünme biçimi, yani geleneksel Müslüman mantığıdır. Çünkü din Müslüman bireyi tarihin nesnesi olarak değil, öznesi olarak konumlandırmaktadır (Akbulut, 2017).

3. Müslüman Kadını Yeniden Konumlandırmak İçin Çözüm Önerisi

Çalışmamız din-gelenek-modernite arasında var olan problemleri ilişkinin şekillendirdiği ve yine problemleri bir yapı kazanan kadın meselesine dair sorunları ve bu sorunların çözülebilmesi için neler yapılabileceğini ele almaktadır. Gelenek-modernite-din arasında ataerkil zihniyetlerle şekillenen ve ideolojiler tarafından idealize edilen kadınların kendilerine sunulan hizmet rolünden çıkarak toplumu inşa eden bireyler olabilmeleri için öncelikle gelenek ve modernite arasında var olan ilişkinin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Müslüman kadını gelenek-modernite tartışmalarından çıkarabilmek için ikisi arasında kurulan dikotomik ilişki yeniden değerlendirilmelidir. Bu ilişki geleneği temsil eden Doğu ile moderniteyi temsil eden Batı'nın karşıtlığının bir tezahürü olarak okunmalı ve aynı zamanda geleneğin modernliğin karşısına yerleştirilmesi amacını taşıdığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Fırat Mollaer'e göre modernleşme teorilerinin arka planında yer alan bu karşıtlıklar, tikel tarihsel gerçekliklerle birebir örtüşmeyen katı soyutlamalardır. Katı olarak "modern" ya da "geleneksel" bir toplumdan söz edilemez. Toplum söz konusu olduğunda diyalektik karşıtlıklardan ziyade melez ilişkilerden söz etmek, sosyolojik olarak daha anlamlı bir yaklaşımdır.(Mollaer, 2014) Buna göre modernleşme taraftarlarının çoğunun savunduğu gibi modernleşmeye karşıt bir duruş olarak değil, onun aşırılıklarını frenleyen ve böylece içselleştirilmesini sağlayan, dolayısıyla modernleşme yolunda bir 'fren' i değil motoru teşkil eden bir kavram olarak görülmelidir (Mollaer, 2005).

Burada özellikle tek bir modernleşme ve tek tip bir gelenek okumasından uzaklaşmak önemlidir. Sosyal bilimcilerin çoğul/çoklu modernite olarak tanımladıkları düşünceye göre sosyal dünyanın gerçeklikleri toplumların tek tip halinde yaşayabileceği kanılarını desteklemekten uzaktır (Kaya, 2017). Çoğul modernlikler yaklaşımı her toplumun kendi tarihsel gerçekliklerine referanslarda bulunarak modern anlatıyı yeniden okuyup kendine uygun olarak yeniden tanımladığını savunmaktadır (Yıldırım, 2012). Kurama göre çokluk farklı insanların farklı eylemleriyle oluşturulduğu için aslında modernitenin özünde bulunmaktadır. Bu nedenle modernlik adına toplumun nasıl olması, nasıl yaşaması gerektiği tanımlanamaz. Çünkü nasıl yaşamasına gerektiğine karar vermek insanların kendi tercihidir (Kaya, 2004).

Tek tip modernizm anlayışının öteki olarak ürettiği tek tip gelenek okuması kadın-gelenek arasında problemleri bir ilişkiye sebep olmuştur. Tekil bir gelenek ve tekil bir Müslüman kadın düşüncesi kadın konusunu çatışmacı bir zeminde ya savunmacı ya da itham edici bir zemine sürüklemiştir. Bunun yerine İslam geleneğini içerdiği farklı yaklaşımlar, uygulama çeşitliliği

ve problem çözmedeki dinamizmiyle değerlendirmek kadın-gelenek arasında kurulan sorunlu ilişkinin onarılması bakımından önemlidir (Albayrak, 2020). Örneğin geleneksel İslam'da sınırlandırıldığının aksine İslami gelenekte Müslüman kadınların Asr-ı Saadet döneminde kamusal alanda aktif olarak yer aldığı görülmektedir. Bu bakımdan çoklu gelenek okuması bize kadının geçmişte farklı rol ve görevlerde toplumda aktif olarak yer aldığını gösterirken, çoklu modernite de bu yeni gelenek okumasıyla şekillendirilecek yeni bir modernlik algısının kurulmasının mümkün olduğunu sunacaktır.

Bize göre bu topraklarda karşı karşıya getirilen modernlik ve geleneğin uzlaşması beraberinde “evde duran” kadın anlayışının “ev kuran” kadına dönüşümünü sağlayacak, böylece kadını “evde kalma”nın pasifleştirici doğasından kurtaracaktır (Yiğit, 2022).

Sonuç

Bu topraklarda din-gelenek-modern arasında kurulan problemli ilişki beraberinde hem gelenek adına dindarlar tarafından hem de modernleşme adına Batıcılar tarafından idealize edilen bir kadın algısının oluşmasına sebep olmuştur. Yıllardır dinin kendisine verdiği hak ve özgürlüklerin ne olduğu, toplumsal olarak görev ve sorumluluklarının nasıl belirlenmesi gerektiği tartışılan kadınlar bir mesele olarak kabul edilmiştir.

Müslüman kadınların bir mesele olmaktan çıkarılıp özne bireyler olarak toplumsal alanda yer alabildikleri bir sistemin geliştirilebilmesi için öncelikle dinin temel kaynaklarından kadın konusunun bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bugüne kadar kadın konusunda yapılan çalışmalar konu bazlı daha çok spekülative okumalarla yapılmıştır. Bu çalışmalar İslam dininin kadına verdiği hak ve özgürlükleri kamufle ettiği gibi hem din hem de dini gelenek ile Müslüman kadın arasında sorunlu bir ilişkinin oluşmasını da sağlamıştır.

Sonrasında ise gelenek-modern ikileminin çatışmacı doğası bağlamında ele alınan kadın konusunun çoklu modernite ve çoklu gelenek teorisiyle dinin temel kaynaklarına referansla yeniden inşa edilmesi önem arz etmektedir. Bu inşa sürecine din ve dinin kadına bakış açısı temel oluştururken, alternatif gelenek okumalarıyla moderniteyi de kendine uygun olarak dönüştürmelidir. Din-gelenek-modernleşme arasına sıkışan Müslüman kadının toplumsal rol ve görevlerini geleneksel olanla şekillenmiş yeni bir modernlik algısıyla yapılandırırken yapılması gereken önemli şeylerden biri de ideolojiler üstü düşünerek kadını ideolojilerin kendini temsil etmesi adına sınırlandırdığı yerden kurtarmak gerekmektedir.

Netice itibariyle her toplumda ve dönemde kadın özellikle Müslüman kadın tartışılan bir konu olarak nesne pozisyonunda kalmıştır. Getirdiğimiz çözüm önerileri ile birlikte kadının toplumsal alanı inşa eden, kendi hak ve sorumluluklarını belirleyen özne bireyler olarak yer alması hedeflenmektedir.

Kaynakça

Akbulut, Ahmet. “Müslüman Geleneğinde Önemli Kırılma Noktaları”. *Dini Düşüncede Gelenek, Dönüşüm ve Gelecek*. ed. Şaban Ali Düzgün - Tuğba Günel. 13-31. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.

Albayrak, Şule (ed.). “İslâm'da Kadın Tartışmalarında Geleneğe Özcü Yaklaşımın Eleştirisi”. *Kadın Olmak*. 397-420. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.

Aydın, Mustafa. “Modern Dönemlerde Gelenek, Din ve İslam”. *Tezkire* 40 (2005), 50-67.

- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Beşer, Faruk. “Kadınlar Neyi Nasıl Okumalı”. *Kadın ve Aile* 41 (1989), 15.
- Caporal, Bernard. *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.
- Çaha, Ömer. *Sivil Kadın*. Ankara: Savaş Yayınları, 2017.
- Çelik, Ömer. “İslamcı Gelenek ve Geleneksel İslam”. *Bilgi ve Hikmet* 9 (1995), 22-27.
- Düzgün, Şaban Ali. *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar*. Ankara: Otto Yayıncılık, 4. Basım, 2021.
- Göle, Nilüfer. “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*. ed. Tanıl Bora - Murat Gültekingil. 3/56-67. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2007.
- Göle, Nilüfer. “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı”. *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik Arayışı*. ed. Sibel Bozdoğan - Reşat Kasaba. 83-95. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Gazzalî, Ebû Hâmid Muhammed el-. *İhyâü Ulumid Dîn*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974.
- Kanlı, Fatma Zehra. “Kadın İçin Tesettürün Önemi”. *İslam’ın ilk Emri Oku* 139 (1973).
- Kaya, İbrahim. “Modernity, Openness, Interpretation: A Perspective on Multiple Modernities.” *Sage Journals* 43/1 (2004), 35-57.
- Kaya, İbrahim. *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler*. Ankara: İmge Yayıncılık, 2017.
- Mollaer, Fırat. “Metodolojik Problemlerin Kısacasında Türk Muhafazakarlığı”. *Muhafazakâr Düşünce* 4 (2005).
- Mollaer, Fırat. *Muhafazakârlığın İki Yüzü*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- Nasr S., Hüseyin. “Gelenek Nedir?” *Bilgi ve Hikmet* 9 (1995), 48-64.
- Nasr S., Hüseyin. *Modern Dünyada Geleneksel İslam*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.
- Sarıbay, Ali Yaşar. *Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikaları*. İstanbul: Alan Yayınları, 1985.
- Shils, Edward. “Gelenek”. *Doğu Batı* 25 (2004 2003), 101-131.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1992.
- Yıldırım, Ergün. *Hayali Modernlik*. İstanbul: Doğu Kitapevi, 2012.
- Yiğit, Emine. *1980 Sonrasında Kadının Dini-Politik Dönüşümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi: Hitit Üniversitesi, 2020.
- Yiğit, Emine. “"Evde Duran" Kadının "Ev Kuran" Kadın Formuna Dönüşüm Problematigi". *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kadın Çalışmaları Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed.Ömer Subaşı vd.847-859.Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Kur’an Yolu*. çev. Hayrettin Karama vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.

**ATAERKİL ÖRÜNTÜLER KISKACINDA MESLEK İCRA EDEN KADINLAR:
KOLLUK KUVVETLERİNDE ÇALIŞAN KADINLAR ÖRNEĞİ**

WOMEN WORKING in THE FACE of PATRIARCHIC PATTERNS: THE CASE of
WOMEN WHO WORKING IN SECURITY FORCES

Rumeysa AKGÜN,

Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
Kırıkkale, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0003-4226-2191

Özet

Toplumların yerleşik hayata geçmesi ile başlaması ve kadının ev içinde görevlendirilmesi ile ortaya çıkan ataerkil örüntüler tarihin çeşitli dönemlerinde kadınları etkilemiştir. Bu ataerkil örüntülerin bazıları kadınları ev içi yaşama ve çocuk bakımı, evin işleri gibi kısır döngüye hapsederken bazı kadınlar için bu ataerkil örüntüler kadınlar için engel teşkil etmemekte erkeklerle beraber toplumun her kesiminde yer almaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bu çalışmanın amacı erkek mesleği olarak görülen kolluk kuvvetlerinde çalışan kadınların aile yaşamı, sosyal çevreleri ve çalışma hayatında yaşadıkları zorlukların belirlenmesidir. Araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma yöntemi ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini amaçlı örnekleme yönteminden kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma için kolluk kuvvetlerinde çalışan 24 kadına ulaşılmış ve hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile görüşleri alınmıştır. Çalışan kadınların çalışma yoğunluklarının fazla olması nedeni ile onlar ile birebir görüşmeler gerçekleştirilmemiş, görüşme formları onlara ulaştırılmış ve soruları cevaplamaları istenmiş. Araştırma sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda kadınların aile ve sosyal yaşamları, kök ailelerinin çalışma yaşamlarına ilişkin görüşleri ve çalışma hayatında yaşadıkları zorluklar olarak üç temadan oluşmaktadır. Araştırma sonucuna göre bazı kadınlar erkek mesleği olarak görülen bir mesleği yaparken aile ve sosyal çevrelerinden destek gördüğünü söylerken bazıları destek görmedikleri, maddi gelir elde etmek için bu mesleği icra etmekte zorlandıklarını söylemişlerdir. Buna ek olarak çalışma hayatında da diğer meslek elemanlarının önyargılı olduklarını belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda çocukların ilkokuldan itibaren kadın mesleği ve erkek mesleği olarak ayırma gidilmemesi, bu meslekleri yapan kadınların güçlendirilmesi ve erkek meslektaşlarına da bu bilinci oluşturmak için hizmet içi eğitimlerin verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ataerkillik, Erkek Mesleklerini Yapan Kadınlar, Kolluk Kuvvetleri, Toplumsal Cinsiyet

Abstract

Patriarchal patterns, which emerged with the settlement of societies and the assignment of women in the home, have affected women in various periods of history. While some of these patriarchal patterns confine women to domestic life and a vicious cycle such as childcare and household chores, for some women, these patriarchal patterns do not constitute an obstacle for women and they take part in all segments of society together with men.

Based on the above information, the aim of this study is to determine the difficulties experienced by women working in law enforcement, which is seen as a male profession, in their family life, social environment and working life. Within the scope of the research, the study was carried out with the phenomenological research method, one of the qualitative research methods. The sample of the research was determined by snowball sampling method from the purposive sampling method. For the study, 23 women working in law enforcement agencies were reached and their opinions were obtained through a semi-structured interview form. Due to the high work intensity of the working women, one-to-one interviews were not conducted with them, the interview forms were delivered to them and they were asked to answer the questions. The data obtained as a result of the research were analyzed by descriptive analysis method. In this context, it consists of three themes: women's family and social lives, their views on the working lives of their root families and the difficulties they experience in working life. According to the results of the research, while some women said that they received support from their family and social circles while practicing a profession that is seen as a male profession, others said that they did not receive support and that they had difficulty in practicing this profession in order to earn financial income. In addition, they stated that other professionals were prejudiced in their working life. In line with the findings obtained as a result of the research, it is recommended that children should not be discriminated between women's and men's professions from primary school, that women practicing these professions should be empowered, and that in service trainings should be provided to their male colleagues to create this awareness.

Keywords: Gender, Patriarchy, Law Enforcement Forces, Women in Male Professions

Giriş

Biyolojik cinsiyetin dışında hiçbir farklarının olmadığı kadın ve erkeğin toplum tarafından algılanışı incelendiğinde, kadın her zaman tarih boyunca zayıf bir yapıyı ifade etmiştir (Yılmaz, 2019). Her ne kadar kadın ve erkekler dünya nüfusunun iki eşit kısmını oluştursa da toplum tarafından bireylere atfedilen rol ve sorumluluklar toplumsal cinsiyette adı altında almaktadır. İnsanın ortaya ilk çıkışında toplumsal cinsiyet rollerinden söz etmek mümkün değildi. Bu dönemlerde insanlar avcılık ve toplayıcılık ile geçimlerini sağlarken, ekim-dikim ile tarımsal faaliyet sonucu yerleşik yaşama geçmişlerdir. İlk zamanlar kadınlar erkekler ile avcılık ve toplayıcılık yaparken yerleşik yaşama geçtikten sonra bebek ölüm oranlarının artması ile kadınlar daha çok evin içinde çalışmış erkekler ise daha çok dışarıda çalışmalarına devam etmiştir. Dünya savaşları sonrasında erkek nüfusunun azalması ve fabrikalarda çalışacak kişilerin sayısının azalması ile kadınlar tekrardan fabrikalarda çalışarak toplum içinde görünür olmaya başlamıştır.

Yukarıdaki bilgilerle birlikte tarihin her döneminde erkekler kadınlardan daha fazla çalışma konusunda görünür olmuş ve özellikle ataerkil toplumlarda kadınlara çalışma yeri olarak çoğunlukla evleri gösterilmiştir. Kadınların işgücüne katılımının düşük olması toplumsal statüleri ile eşitsiz statüyü yeniden üreten bir faktördür (Tekin Epik & Özen, 2021). Yaşanan bu eşitsizliğin nedeni ataerkil toplum yapısından kaynaklanmaktadır. Bu toplum yapısında kadının yeri daha çok evin içi ve çocukların bakımı olarak görülmekte; haftada yedi gün evin temizliği, çocukların bakımı ve yemek yapımı gibi işleri yapmasına karşın çalışmıyor olarak görülmektedir. Dahası kadın evin içinde yaptığı bunca işe karşın ne ücret almakta ne de izin kullanabilmektedir.

Kadınlar iş yaşamına katıldıklarında ise hem evin işlerini yapmaları hem de dışarıdaki çalıştıkları işi en iyi şekilde yapmaları beklenmektedir. Buna ek olarak kadınların iş dışında çok fazla sorumluluğunun olması nedeniyle çalışma yaşamında çok da başarılı olamayacakları, iş ve kariyer bağlılıklarının düşük olacağı düşünülmektedir (Tekin Epik & Özen, 2021). Kadınlar

çalışma yaşamına katılımı çalışma konusundaki sorunlarını çözmemektedir. Bunun büyük nedenlerinden birisi kadınların eğitim hayatının çok uzun olmamasıdır. Kadınlar bazı yerlerde zorunlu eğitime dahi katılamazken bazı yerlerde liseye kadar okuyabilmektedir. Bunun da en büyük nedeni kadınların okusalar da okumasalar da evlenecekleri düşüncesinden yola çıkarak kız çocuklarına yönelik yapılan masrafların gereksiz olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kız çocuklarının okullaşma oranları ve üniversite mezun oranları son derece azdır.

Kadınlar fırsat bulup iş yaşamına katıldığında ise bu kez ataerkilliğin hâkim olduğu toplum yapısından kaynaklı başka bariyerler ile karşılaşmaktadır. Bu da kadınların çalışma hayatına katılması sadece cinsiyetlerine özgü meslekleri yapabilecekleri düşüncesidir. Böylece toplum içinde patriarkanın etkisi ile doğal süreci içinde kadın meslekleri ve erkek meslekleri oluşmuştur. Buna göre kadınlar için daha çok öğretmenlik, hemşirelik, ebelik, masa başı işleri gibi daha güç istemeyen ve kadınların zarar görmeyeceği meslekler seçilirken, erkekler için polislik, askerlik, doktorluk, pilotluk gibi daha güç ve cesaret isteyen meslekler uygun görülmüştür. Kadınlar erkekler için uygun görülen meslekleri yapmaya çalıştıklarında ise hem toplum tarafından hem aileleri ve diğer meslek elemanları ve hatta belki de hemcinsleri tarafından onaylanmamakta ve bu mesleği bırakmaları yönünde baskı yapılmaktadır.

Kadın olarak bir meslek sahibi olmak ve çalışmak yeterince zor iken erkek mesleğini yapmak/ yapmaya çalışmak şüphesiz oldukça zordur. Bu bilgilerden hareketle bu çalışmanın amacı erkek mesleği olarak görülen kolluk kuvvetlerinde çalışan kadınların ataerkil örüntülerle ev yaşamları, iş yaşamları ve sosyal yaşamlarının nasıl şekillendiğini öğrenmektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Erkek mesleği olarak görülen kolluk kuvvetleri görevinde çalışan kadınların ataerkil örüntüler kapsamında yaşadıkları sorunları belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada araştırma modeli olarak nitel araştırma yönteminden fenomenolojik araştırma yöntemi seçilmiştir.

Evren Örneklem

Araştırmanın örneklemini amaçlı örnekleme yönteminden kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma için kolluk kuvvetlerinde çalışan 23 kadına ulaşılmıştır.

Çalışmada veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı toplanmıştır. Katılımcıların çalışma yoğunluklarının fazla olması nedeni ile onlar ile birebir görüşmeler gerçekleştirilmemiş, görüşme formları onlara ulaştırılmış ve soruları cevaplamaları istenmiştir. Veriler Kasım 2022- Ocak 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın verileri ise betimsel analiz yöntemi ile program kullanılmadan analiz edilmiştir. Betimsel analiz sonucunda ise kolluk kuvvetlerinde çalışan kadın olmanın aile ve sosyal çevreye etkisi ve ataerkil örüntülerin kök aile ve çalışma yaşamına etkisi olarak iki tema belirlenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırma soruları gönderilen kolluk kuvvetlerinde çalışan 24 kadının sosyodemografik özellikleri, aile ve sosyal çevrelerinin çalışmalarına etkisi ve kök aile ve çalışma yaşamının kadınlara etkisi üzere üç başlık altında incelenmiştir. Kadınlar kolluk kuvvetlerinde hangi birimde çalıştıkları gizlilik nedeniyle belirtilmemiştir.

Yaş	Meslekte çalışma süresi	Medeni durum	Çocuk sayısı	Aile yapısı
-----	-------------------------	--------------	--------------	-------------

28	1-5 yıl	Bekar	Çocuk yok	Çekirdek aile
37	6-12 yıl	Boşanmış	1 çocuk	Tek ebeveynli aile
32	6-12 yıl	Evli	Çocuk yok	Çekirdek aile
38	6-12 yıl	Evli	Çocuk yok	Çekirdek aile
34	6-12 yıl	Evli	2 çocuk	Çekirdek aile
42	13-20 yıl	Boşanmış	4 çocuk	Geniş aile
26	1-5 yıl	Evli	1 çocuk	Çekirdek aile
29	6-12 yıl	Evli	1 çocuk	Çekirdek aile
34	1-5 yıl	Evli	1 çocuk	Çekirdek aile
28	1-5 yıl	Evli	1 çocuk	Çekirdek aile
31	1-5 yıl	Eşi vefat etmiş	1 çocuk	Çekirdek aile
29	1-5 yıl	Evli	2 çocuk	Çekirdek aile
33	1-5 yıl	Evli	Çocuk yok	Çekirdek aile
36	6-12 yıl	Evli	1 çocuk	Çekirdek aile
33	6-12 yıl	Evli	Çocuk yok	Çekirdek aile
30	1-5 yıl	Evli	3 çocuk	Geniş aile
34	6-12 yıl	Evli	3 çocuk	Geniş aile
28	1-5 yıl	Evli	1 çocuk	Çekirdek aile
30	1-5 yıl	Evli	2 çocuk	Çekirdek aile
33	1-5 yıl	Evli	2 çocuk	Çekirdek aile
31	6-12 yıl	Evli	2 çocuk	Çekirdek aile
38	13-20 yıl	Evli	4 çocuk	Geniş aile
25	1-5 yıl	Evli	1 çocuk	Geniş aile
30	6-12 yıl	Boşanmış	2 çocuk	Tek ebeveynli aile

Araştırmaya katılan kadınların yaşlarına bakıldığında 28-42 arasında olduğu büyük çoğunluğunun mesleğinde 1-5 yıl arası süredir çalıştığı, çoğunluğunun evli ve 1 çocuk sahibi olduğu ve çekirdek ailesinin olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bazı katılımcılar evli olmakla birlikte geniş aileye sahiptir.

Kolluk Kuvvetlerinde Çalışan Kadın Olmanın Aile ve Sosyal Çevreye Etkisi

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların çalışan bir kadın olarak aile ve sosyal çevrelerine etkisine bakıldığında; katılımcıların büyük çoğunluğunun çalışma yaşamının onlara maddi olarak katkısı olması ve kendi ayaklarının üzerinde durabilmeleri nedeni ile çalışmaktan memnun oldukları ve ekonomik olarak da eve gelir getirdikleri için eşlerinin de bu konuda destek olduklarını söylemişlerdir. Katılımcıların sosyal çevre ile iletişimlerine bakıldığında çoğunlukla çalışmaları nedeni ile çok fazla iletişimlerinin olmadığı görülmüştür. Kadınların konu ile ilgili görüşleri şu şekildedir;

Çalışan bir kadın olarak eşim bana saygı duyuyor. Kadınların çalışması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü yarının ne getireceği belli olmaz (K3,32).

Eşim bana ve işime saygı duyuyor. Ev işlerini paylaşarak yapıyoruz. Çalışmayı seviyorum. Bu nedenle işi bırakmayı düşünmem (K7,26).

Eşim çocuklar ve ev işleri konusunda olabildiğince vakit ayırıyor (K12, 29).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle katılımcıların eşlerinin kendilerine destek oldukları ve işlerine saygı duydukları ailelerde kadınların çalışma konusunda görüşlerinin olumlu olduğu ve kadınların mutlaka çalışması gerektiğini kendi ayaklarının üzerinde durması gerektiğini

söylemektedir. Bu görüşlerin aksine çalışma yaşamının kadınların aile ilişkilerini ve çocukları ile olan ilişkisini olumsuz etkilediğini söyleyen, çocuklarına yeterince zaman ayıramadığını söyleyen katılımcılar da söz konusudur. Katılımcılar konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Çoğu zaman yorgun ve stresli olduğu için eşimle ilişkimi olumsuz etkiliyor. Çocuğumun işimden dolayı etkilenmemesi için uğraşıyorum (K8,29).

Çalışmam eşimle ilişkimi kötü etkiledi. Ayrıldık. İmkânım olsaydı çalışmazdım. Evde çocuklarıma bakardım. Çocukların eğitimi ile de ilgilenemiyorum (K6,42).

Ev işlerini aksatmamdan dolayı eşim işimi bırakmamı istiyor. Bütün işleri ben yapıyorum. Param olsa çalışmazdım ben de. Çocuklarımla eğitimi ile ilgilenemiyorum yeterince (K22,38).

Yukarıdaki görüşlerde görüldüğü üzere çalışan kadın olmak, maddi anlamda gelir getirmesi ve kadınların kendilerini güvende hissetmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte özellikle kolluk kuvvetleri gibi erkek işi olarak görülen işleri yapan kadınlar eşleri ile sorun yaşamakta ve çalışan anne olarak kadınlar çocukları ile yeterince vakit geçiremediklerini düşünmektedir. Eşlerinin çalışması ile ilgili görüşleri olumsuz olan ve ev içi emeği ve çocuk bakımında yalnız kalan kadınlar ise çalışma konusunda daha isteksiz oldukları ve çocuklarına yeterince zaman ayıramadıkları görülmüştür. Bu durum kadının çalışmasına eşinin olumlu bakması ve ev içi sorumlulukları paylaşma konusunda istekliğinin kadınların çalışma yaşamına katılımı konusunda istekliğini göstermektedir.

Araştırmaya katılan kadınların komşuluk ilişkileri, kök ailenin çocuk bakımındaki destek olma durumlarına bakıldığında görüşülen katılımcıların önemli bir kısmı kök ailesinin kendisine destek olmadığını, çocukların bakımı ve evin işleri gibi durumları kendisinin yaptığını söylemiştir. Bununla birlikte komşuluk ilişkilerine bakıldığında da kadınların büyük çoğunluğu hem mesai yoğunluğu hem de çalışma saatlerinden dolayı komşuluk ilişkilerinin olmadığını söylemiştir. Bu görüşlerin yanı sıra kök ailesinin kendisine destek olduğunu ve komşuluk ilişkilerinin iyi olduğunu söyleyen az sayıda katılımcıda mevcuttur. Katılımcılar, kök ailenin çocuk bakımına katkısı ve komşuluk ilişkileri ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

Kök ailemden destek yok. Çocuklar her şeyle benim ilgilenmemi istiyor. Komşuluk ilişkim de yok (K21,31).

İş ve ev koşturmacası arasında komşularımı görmüyorum. Ailem destek olmuyor (K23, 25).

Yukarıdaki görüşlerin dışında kök ailesinin çocuklarının bakımına destek verdiği kadınlar bulunmaktadır. Ekonomik durumların yetersizliği nedeni ile aileler çoğunlukla çocuk bakımı için yardımcı personel çalıştırmamakta aileleri yakınsa ve bakabilecek durumda ise onlara bırakmakta, aile uzak veya aile ile iletişimi yoksa farklı alternatiflerle çocuklarının bakımını kendileri üstlenmeye çalışmaktadır. Yılmaz ve Güven (2021) çocuk sahibi çalışan kadınların stres ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesine ilişkin çalışmada 3 ve daha fazla çocuğa sahip kadınların diğerlerine göre daha fazla tükenmişlik yaşadıkları görülmüştür. Bu durumun nedeni çalışan kadınların iş yükünün yanı sıra evin içinde çocuk sayısının fazla olması nedeni ile daha fazla ev içi iş yükü getirmesi ve çocuklar ile ilgili daha fazla sorumluluk olması nedeni ile kadınların tükenmişlik yaşamalarından kaynaklanmaktadır.

Ataerkil Örüntülerin Kök Aile ve Çalışma Yaşamına Etkisi

Kolluk kuvvetlerinde çalışan kadınlara sorulan sorularda kadınların kolluk kuvvetinde çalışmaları nedeni ile kök ailelerinde ve çalışma yaşamında ataerkil yapının etkisi sorulduğunda kadınların bir kısmı işleri nedeni aile ailelerinin bu işe girmelerini istemediğini, bazıları ile iş

konusunda destek olduğunu belirtmiştir. Kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları durumlara bakıldığında ise erkek egemen bir ortam olması nedeni ile kadınların bir kısmı sorun yaşadığını söylerken bazıları da kadın yöneticilerden dolayı mobinge maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Kadınlar yaşamlarındaki ataerkil örüntüleri şu şekilde ifade etmiştir;

Kadın olmamız nedeni ile erkek meslektaşlarımıza göre dezavantajlı konumdayız. Burada aynı zamanda hemcinsimiz olan yöneticiden de mobing görüyoruz (K10, 34).

İnfaz koruma 'kız mesleği' olmadığı için ve CEZAEVİ olduğu için hala garip geliyor (K4, 38).

Mesleğimle ilgili; kadından gardiyan olur mu? Allah yardımcınız olsun. Yazık sen de mahkumsun, onlardan farkın yok. Başka iş mi yoktu gibi birçok eleştiri alıyorum (K14,36).

Ailem meslek seçimi konusunda beni destekledi. Her zaman destek oldu. Çalışma yaşamımda da kadın olmam nedeni ile sorun yaşamadım (K13, 33).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bazı kadınların kök aileleri meslekleri konusunda kendilerini desteklerken bazıları bu konuda meslek seçimlerini uygun bulmamıştır. Burada kadınların evin geçimini sağlamak için para kazanmak adına kolluk kuvvetlerinde çalışmak durumunda kaldıkları görülmektedir. Kolluk kuvvetlerinde çalışmak özellikle can güvenliğini tehdit edici unsurların olması, erkek egemen bir ortam olması, erkek yöneticiler veya kadın yöneticiler tarafından mobinge maruz kalmak gibi olumsuz durumlar kadınların psikolojilerini kötü etkilemektedir. Martin (2013)'nin yaptığı çalışmada kadınların erkek işleri olarak görülen işleri yapmaları nedeni ile ayrımcılığa maruz kaldıkları, çalıştıkları ortamdan kaynaklı fiziksel ve ruhsal olarak sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Güvenel Karaduman ve Ergun (2018) erkek mesleklerini icra eden kadınların yaşadığı sorunlar ile ilgili araştırmasında da kadınların erkek meslektaşlarından geri kalmamak adına kadınların duygusal olduğu gerekçesi ile çalışma arkadaşı olarak yine erkek meslektaşlarını seçtiği görülmüştür. Kadınların her ne kadar ataerkil yapıdan dolayı çalışma yaşamında zorluk yaşasa da üst düzey yönetici olduğunda onların da çalışma ekibine erkek meslektaşlarını dahil etmektedir. Bu durum, kadınlara en az patriarkanın onlara verdiği zarar kadar zarar vermektedir.

Araştırma kapsamında kadınlara yaşadıkları olumsuzluklardan kurtulmak için ne yaptıkları sorulduğunda kadınların bir kısmı arkadaşları ile konuşup dertleştiğini, bir kısmı destek aldığını söylerken bazıları ise zamanla üstesinden geldiklerini ifade etmiştir. Bazı kadınlar ise sorunlarla baş edemediklerini söylemiştir. Bu ifadelerden görüldüğü üzere özellikle kolluk kuvvetinde çalışan ve can güvenliği tehlikede altında olan mesleklerde psikolojik desteğin önemi oldukça önemlidir.

Son olarak kadınlara meslekleri ile ilgili önyargının olup olmadığı sorulduğunda kadınlar erkek mesleği olarak görülmesi, farklı hükümlü profillerinin olması gibi nedenlerle insanların önyargılı olduklarını söylemiştir. Katılımcıların konu ile ilgili görüşleri şu şekildedir;

Cezaevinin korkutucu görünmesi ve mahkûm profilinin insanları endişelendirmesi edeni ile önyargılar var (K11, 31).

Herkes infaz koruma memurlarına karşı önyargılı. Bizi gaddar, kötü görüyorlar (K6, 42).

Kapalı cezaevinde çalışma koşulları, tehlikeli suçluların içinde çalışıyor olmak ve hükümlülerin olumsuz psikolojisi nedeni ile önyargı var (K13, 33).

Cezaevi insanlara ürpertici ve korkunç geliyor. Asla cesaret edilmeyecek bir iş gibi görünüyor infaz koruma memuru olmak (K16,30).

Yukarıdaki görüşlerden anlaşıldığı üzere kolluk kuvvetlerinde çalışmak özellikle cezaevinde infaz koruma memuru olarak çalışmak görüşmeye katılan katılımcıların karşılaştığı yargılayıcı tutumları oluşturmaktadır. Bu durumun en büyük nedeni ise infaz koruma gibi güç isteyen ve

tehlikeli bireylerle çalışan meslek elemanlarının erkeklerden oluşması gerektiği, bu tür zorlu işlerin kadınlara göre olmadığı algısından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte kadınlar aslında istediklerinde erkeklere özgü olan meslekleri de oldukça güzel yerine getirmektedir. Bu durumun en büyük nedeni ise, toplumsal yapıda patriarkanın kadına daha çok nahif ve tehlikeli olmayan meslekleri uygun görmesi nedeniyle olmaktadır. Güvenel Karaduman ve Ergun (2018) 'ün araştırmasında da kadınlar cinsiyetleri nedeni ile üst düzey yönetici pozisyonuna geçemedikleri, bununla birlikte erkek meslektaşlarının önyargılarına maruz kalmamak ve kendilerini kabul ettirebilmek adına seslerini duyurmak için yüksek sesle konuştukları, fazla mesaiye kaldıkları görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Kolluk kuvvetlerinde çalışan kadınların kök aile, çevre ve iş yaşamında karşılaştıkları ataerkil örüntüleri incelemeyi amaçlayan bu çalışmada katılımcıların yaşlarının 28-42 arasında olduğu, çoğunluğunun mesleğe yeni başladığı, evli ve çocuk sahibi oldukları ve büyük oranda çekirdek aile yapısına sahip oldukları görülmüştür. Araştırma kapsamında yurt içi ve yurt dışı literatür incelendiğinde kolluk kuvvetlerinde çalışan kadınlar ve yaşadıkları sorunlara ilişkin çalışmaların çok az sayıda olduğu görülmüştür. Araştırma sonucuna bakıldığında, kadınların bir kısmı ataerkil bir mesleği yapmaları nedeni ile mutlu değilken bir kısmı çalışıyor olmaları nedeni ile sorun yaşamadıklarını belirtmiştir. Kadınların çalışıyor olması sadece kolluk kuvvetinde çalışıyor olması nedeni ile değil genel itibari ile çalışıyor olmaları nedeni ile yaşadıkları sorunları kapsamaktadır. Buradan hareketle bazı kadınlar çalışmalarını nedeni ile eşlerinden destek görürken bazıları destek görememekte çocuk bakımı ve ev işlerini kendileri yapmak durumunda kalmaktadır. Bu durum da kadınları oldukça yormaktadır. Bu duruma ek olarak kolluk kuvvetleri gibi diğer meslek gruplarına göre daha tehlikeli olarak görülen bir mesleği yapıyor olmak kadınların toplumda önyargı ile karşılaşmalarına ve eleştirilere maruz kalmalarına neden olmaktadır.

Bu sonuçlar doğrultusunda;

Okullarda toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin derslerin verilmesi,

Erkek mesleği olarak atfedilen işleri yapan kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık yapılması,

İş yerlerinde kadınlara ayrımcılık yapılmasını önlemeye yönelik meslek içi eğitimlerin verilmesi

Özellikle güç kolluk kuvvetleri gibi meslekleri yapan kadınların yaşadıkları sorunlar ve ataerkilliğin mesleklerine yansıma süreçleri ile ilgili çalışmaların yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Kaynaklar

Güvenel Karaduman Cansu,Argun Ayşe’’Erkek iş ortamlarında kadın çalışanların deneyimleri ve stratejileri’’ Journal of Sociological Research, (2018), 21 (2),114-143.

Martin Piona ‘’The Experiences of women in male dominated professions and environment in South Africa, University of South Africa (2013).

Tekin Epik Meryem, Özen Serap’’ Erkek İşi’’nde Kadın Emeği: Toplumsal Cinsiyet Rollerine Başkaldıran Kadınlar Üzerine Nitel Bir Araştırma’’ International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences, (2021), 66-90.

Yılmaz Ceylan’’Toplumsal Cinsiyet Algısının Kadınların Çalışma Yaşamı Üzerindeki Etkileri: Artvin Örneği.’’ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2019).

Yılmaz Sinan, Güven Gökçe Derin “Çocuk Sahibi Çalışan Kadınların Stres Düzeyleri ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki”ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (2021), 11 (1), 313-335.

**ÇİN ATASÖZLERİNDE KADINA YÖNELİK CİNSİYET ALGISI VE
YANSIMALARI***
GENDER PERCEPTION AND REFLECTIONS ON WOMEN IN CHINESE PROVERBS

Adilcan ERUYGUR

Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Konya, Türkiye, ORCID ID: 0000-0018-1560-004

Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI

Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Konya, Türkiye.

Özet

Atasözleri insan bilgeliğinin meyvesi, dilsel sadeliğin somutlaşmış halidir. Dilbilimciler onu ulusun aynasına, dilin yaşayan fosiline benzetmişlerdir. Belirli bir kültürün kavramsal bilincinin bir ürünü olan atasözleri, insan düşüncesinin ortak bir hazinesi olarak kaçınılmaz bir şekilde kendini tüm ulusal ihtişamıyla ortaya koyan bir dilsel ifadedir.

Hem Çinli akademisyenler hem de yabancı Sinologlar Çincenin cinsiyetçi bir dil olduğu ve Çin toplumunun katı bir ataerkil yapıya sahip olduğu konusunda genellikle hemfikirdir. Çincenin bu özelliği ile Çin toplumunun böyle olmasında Çin toplumunun dünya görüşünün oluşmasında çok etkili olan erkeği temsil eden *Yang* ile kadını temsil eden *Yin* şeklindeki dikotomi felsefe dünya görüşü, Konfüçyüs'ün “erkek üstün ve kadın aşağılık” düşüncesi, Çin toplumun uzun süre tarım toplumu özelliğini koruması, Çin'in toplumsal hayatındaki katı bir kuralcılık, Çin siyasi kültüründe otoriter zihniyetin hâkim olması gibi faktörler önemli rol oynamıştır. Erkekler lehine kadınlar aleyhine işleyen bu durum Çin atasözleri üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Çin atasözlerinde kadına yönelik olan bu ayrımcılık ve cinsiyetçi bakış, günümüz Çin toplumunda kadınların ayrımcılığa uğraması, şiddete maruz kalması ve hatta şu sıralar gündemde olan “kayıp kadın” meselesi, kadın sayısının az, erkek sayısının ise fazla olduğu bir nüfus dengesizliğine yol açmaktadır. Çin toplumunda kadınlara yönelik bu aşağılayıcı bakış açısından en çok Uygur, Kazak ve Özbek vb. Türk kadınları etkilenmektedir.

Son yıllarda kültür dilbilim hızla gelişmektedir. Gelişmekte olan bir bilim dalı olarak, dilsel cinsiyetçiliğin araştırılması kadar cinsiyet farklılıklarının araştırılmasıyla da ilgilenmektedir. Bu çalışmaların sonuçları, toplumsal cinsiyet söz konusu olduğunda, ulusal atasözlerinin içeriğinin kaçınılmaz olarak maçoğun ve erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğüne dair bir anlayışın etkisini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı içeren Çin atasözleri nitel araştırma yöntemlerinden olan söylem ve içerik analiz metotlarıyla analiz edilerek, “erkek üstün kadın aşağılık” düşüncesinin Çin ve Doğu Türkistan'daki yansımaları ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Çince, Kadın, Cinsiyetçilik, Şiddet, Uygur Türkleri Kadınları

Proverbs are the fruit of human wisdom, the embodiment of linguistic simplicity. Linguists have likened it to the mirror of the nation, the living fossil of language. As a product of the conceptual consciousness of a particular culture, proverbs are a linguistic expression that inevitably reveals itself in all its national splendour as a common treasure of human thought. Both Chinese scholars and foreign Sinologists generally agree that Chinese is a sexist language and that Chinese society is rigidly patriarchal. Factors such as the dichotomy philosophy world view in the form of *Yang* representing man and *Yin* representing woman, Confucius' idea of

* Bu çalışma “Türkiye Türkçesi, Uygur Türkçesi ve Çince'deki Kadın Konulu Atasözlerinin Kültürel Açından Mukayesesi” adlı Doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

“male superiority and female inferiority”, the fact that Chinese society has maintained the characteristic of an agricultural society for a long time, a strict rule in Chinese social life, and the dominance of authoritarian mentality in Chinese political culture have played an important role in the formation of the world view of Chinese society. This discrimination and sexist view of women in Chinese proverbs, the discrimination and violence against women in today's Chinese society, and even the issue of “missing women”, which is currently on the agenda, lead to a population imbalance in which the number of women is low and the number of men is high. Turkic women such as Uyghurs, Kazakhs, Uzbeks, etc. are most affected by this degrading view of women in Chinese society.

In recent years, cultural linguistics has been developing rapidly. As an emerging discipline, it is as much concerned with the study of gender differences as with the study of linguistic sexism. The results of these studies reveal that when it comes to gender, the content of national proverbs inevitably shows the influence of machismo and a conception of the superiority of men over women. In this context, Chinese proverbs containing gender discrimination against women will be analysed by discourse and content analysis methods, which are among qualitative research methods, and the reflections and consequences of the idea of “male superiority and female inferiority” in China and East Turkestan will be tried to be revealed.

Keywords: Proverbs, Chinese language, Women, Sexism, Violence, Uyghur Turkic Women

Giriş

Dil, kültürün temel taşıdır- dil olmadan kültür de olmaz. Dil, düşünceyi açıklayan en önemli gözlemlenebilir araçtır ve kültürü bir arada tutan en temel bağıdır. Öte yandan dil, kültürden etkilenir ve onu yansıtır. Dilin bir halkın kimliğini, sadece tarihsel ve kültürel geçmişini değil, aynı zamanda hayata bakışını, yaşam biçimini ve düşünce tarzını da yansıttığı söylenebilir. Dolayısıyla bir halkın dili, o halkın bazı kültürel özelliklerine dair bir fikir verir. Dil ve kültür birbiriyle etkileşim halindedir: dili anlamak için kültürü, kültürü anlamak için de dili anlamak gerekir.

Çince karşılığı 谚语- Yányǔ olarak ifade edilen atasözleri, kültürel çağrışımlar açısından zengindir ve insanlığın harika dünyasını yansıtır. Ulusal kültürün bir parçasıdır, bu nedenle onun merceğinden çok çeşitli insani duyguları ve derin bir yaşam felsefesini anlayabiliriz. Dünyada en çok konuşura sahip olan Çince çok sayıda atasözü vardır ve bunların önemli bir kısmı kadınlarla ilgilidir. Kadınlara ilgili atasözleri Çin toplumunun kadın algısı, kadının toplumdaki statüsü, kadının erkek olmak üzere diğer insanlarla olan ilişkisi gibi konular hakkında önemli ip uçlarını vermektedir. Bu sebepten dolayı kadın konulu atasözlerini kültürel açıdan incelemek bu çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada incelenecek atasözlerini belirleyebilmek amacıyla, içinde kadınlara ilgili ifadelerin geçtiği atasözleri taranmıştır. Bu amaç doğrultusunda Çin Atasözleri Sözlüğü (Wen, 2011), Çince Sözlük sitelerinden olan <http://www.esk365.com/yanyu/> resmî web sitesi taranmıştır. Bu çalışmada söz konusu Çin atasözlerinden hareketle Çin toplumundaki kadın imajı ve algısı, kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı ve şiddet üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Toplamda 48 adet atasözü ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden betimsel ve söylem analizi kullanılan bu çalışmanın amacı, kadınlığın Çin toplumunda ne anlama geldiğini ve kadın algısının düşünsel temellerini ve buna paralel olarak kadına yönelik ayrımcılık ve şiddeti anlamaya ve bunun toplumda ortaya çıkardığı sonuçları ortaya koymaya çalışmaktır. Aynı zamanda Çin toplumunun kendisinden olmayan Uygur, Özbek ve Kazak gibi Türk kadınlarına nasıl davrandıklarına göz atılacaktır.

1. Kadına Yönelik Cinsiyetçiliğin Düşünsel Temeli

Çin toplumunun geleneksel egemenliğinin dayandığı ana kültür Konfüçyüsçülük'tür. Konfüçyüs'ün "hükümdara vezirin, babaya oğulun sadakati"²⁴ düşüncesinden Mengzi'nin²⁵ "baba ile oğul yakındır, hükümdar ile vezir doğrudur, karı ile koca farklıdır, yaşlı ile genç uyum içindedir ve arkadaşlar güvenilirdir"²⁶ fikrine, Han Konfüçyüsçü bilgin Dong Zhongshu'nun²⁷ feodal otokrasiyi korumak için oluşturduğu "hükümdar vezire, baba oğula, eş de kocasına sadakat gösterir"²⁸ şeklindeki üçlü hiyerarşi kuralına kadar tüm hiyerarşik ilişkiler ağı eski Çin'in toplumsal ilişkiler ağının belirleyicisi niteliğindedir (Zhang, 2002, 14). Buradan, bir eşin sadakatının, tıpkı saray mensuplarının sadakati ve oğulların ana babaya saygısı gibi, yönetici sınıfın bir gereği haline geldiğini görebiliriz.

Çin, İlkbahar ve Sonbahar²⁹ döneminden bu yana Konfüçyüsçülük'ten etkilenmiştir. Konfüçyüsçülük 2.500 yılı aşkın bir süre Çin'de hüküm sürmüş ve bunun sonucunda düşünceleri kurallar ve ritüellere dönüşerek Çin kültüründe önemli bir yer tutmuştur. Konfüçyüs tarafından savunulan "erkek üstün ve kadın aşağılık"³⁰, "Sadece kadınları ve kötülükleri eğitmek çok zordur"³¹ ve gücü temel alan katı bir "Hiyerarşik Düzen" fikri, doğal olarak Çin toplumsal ideolojisi üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Özellikle, *Erkek Üstün ve Kadın Aşağılık* fikri başlangıçta kadınların toplumun gelişiminde erkeklerden daha az önemli bir rol oynamasından ve bu nedenle kendilerinin giderek ihmal edilmesinden kaynaklanmış, bu da giderek kadınların hor görülmesine ve hatta istismara uğramasına ve sonunda erkeklere tapınan kör bir cinsiyet kültürüne dönüşmüştür. Bu tapınma doğal olarak kadınlara karşı ayrımcılık anlamına gelmiştir (Jing, 2005, 24).

Song hanedanlığı³² döneminde kadınların konuşma ve davranışları için oluşturulan "kurallar ya da ritüeller", yani "üç itaat ve dört erdem"³³ ritüeli, feodal ritüellerin önemli bir parçası olmuş ve aynı zamanda çağlar boyunca kadınların konuşma ve davranışlarını düzenleyen ahlaki bir kod olarak hizmet etmiştir. Buna ek olarak Konfüçyüs, "üç itaat ve dört erdem" ile "üç ilke ve beş norm"³⁴ ilkelerini savunmuş ve bu ilkeler ile yardımseverlik, doğruluk, saygı, sadakat ve vefalı evlat gibi ahlaki öğretileri ve insani ahlak kurallarını yönetici ve tebaa, baba ve oğul, karı ve koca, kardeş ve arkadaş arasındaki ilişkileri düzenlemek için kullanmıştır. "Üç itaat" evde babaya itaat, evlilikte kocaya itaat ve kocanın ölümünden sonra oğula itaat" gibi ilkeleri ifade ederken, "dört erdem" ise kadının erdemi, kadının konuşması, kadının görünüşü ve kadının liyakati gibi anlamlara gelir. Kadınların erdemi edepli davranmak ve "tutarlı ve istikrarlı" olmaktır. "Kadının sözleri uygun olmalı, sağduyulu konuşmalı ve asla küfürlü bir dil kullanmamalıdır". Kadınların görünüşü ise kadınların kocalarını memnun etmek için ağırbaşlı

24 君君臣臣父父子子- Jūn jūnchén chén fù fùzǐ zǐ

25 孟子: Mengzi (MÖ 372 - MÖ 289) Lu Eyaleti'ndeki Zou'nun (şimdiki Zoucheng, Shandong) yerlisiydi. Savaşan Devletler döneminde Konfüçyüsçülük'ün önde gelen isimlerinden biriydi. (Erişim 5 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/孟子/126>

26 父子有亲、君臣有义、夫妻有别、老幼有叙、朋友有信- Fùzǐ yǒu qīn, jūnchén yǒu yì, fūqī yǒu bié, lǎo yòu yǒu xù, péngyǒu yǒu xìn

27 董仲舒. (MÖ 179-MÖ 104), Guangchuan yerlisi (Da Dong Xuzhuang köyü, Guangchuan, Jing İlçesi, Hebei Eyaleti), Batı Han Hanedanlığı filozofudur. (Erişim 5 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/董仲舒/374982>

28 君为臣纲、父为子纲、夫为妻纲- Jūn wéi chén gāng, fù wéi zǐ gāng, fū wéi qī gāng.

29 İlkbahar ve Sonbahar (MÖ 770-476), genellikle Çin tarihinin Doğu Zhou döneminin ilk yarısını ifade etmek için kullanılır. (Erişim 5 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/春秋/982807>

30 男尊女卑- Nánzūnnǚbēi

31 唯女子与小人难养- Wéi nǚzǐ yǔ xiǎo rén nán yǎng

32 Song hanedanlığı (960-1279) Çin tarihinde Beş Hanedanlık ve On Krallığı miras alan ve Yuan hanedanlığı ile başlayan, 18 imparator ve 39 yıl süren Kuzey ve Güney Song olmak üzere iki aşamalı bir hanedanlıktır. (Erişim 5 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/宋朝/2919>

33 三从四德- Sāncóngsi dé

34 三纲五常- sān gāng wǔ cháng

ve becerikli bir şekilde görünmeleri ve davranmaları gerektiği anlamına gelir. Kadın liyakati ise dokuma, dikiş ve nakış gibi, kadınların sadece el becerilerini göstermeleri gereken ve gösterebilecekleri işleri ifade eder. İtaati temel alan “üç erdem” kadınları, ömür boyu erkeğe odaklanarak ve ailede ona hizmet edecek bir yer bulamayarak erkek egemenliği altına sokarken, aynı zamanda erkek egemenliğini hantal normlarla meşrulaştırmıştır. Ban Zhao, *Kadınların Buyrukları*³⁵ adlı eserinde erkeğin kadına üstünlüğü kavramını, kocanın kadının kuralı olması ilkesini ve ahlakın üç alt erdemini daha da sistematikleştirmiş ve kuramsallaştırmıştır. Ona göre “*Yin* ve *Yang* doğada farklıdır, dolayısıyla kadın ve erkek davranış açısından da farklıdır. *Yang* sertliği ile erdemli iken, *Yin* kullanımı ile yumuşaktır. Erkekler güçleriyle değerlidir; kadınlar yumuşaklıklarıyla güzeldir.” O andan itibaren *dört erdem*, kadınların ahlaki karakterlerini geliştirmeleri için bir standart haline gelmiştir. Konfüçyüsçülük da “kocanın *Yang*, kadının *Yin* olduğunu, *Yang*'ın asil, *Yin*'in tali olduğunu, *Yang*'ın üstün, *Yin*'in aşağı olduğunu” belirten yin ve yang felsefesini savunmuştur (Nan, 2007, 31).

Kadın bilimci Tan Zhengbi, tüm eski Çin düşüncesinin kaynağının *Değişimler Kitabı*'nda³⁶ bulunduğu inanır. *Değişimler* kitabı kadın-erkek arasındaki ilişki hakkında şöyle der: “*Qian*³⁷ (gök, tanrı) erkek olur, *Kun*³⁸ (yeryüzü) ise kadın; açık eve *Qian* denir, kapalı eve *Kun*; *Qian*, sağlıklı, *Kun*, itaatkâr; *Qian*, tanrı, gök ve baba olarak adlandırılır, *Kun*, toprak, kadın ve anne olarak adlandırılır. Kısacası, kadın ve erkek arasındaki ilişki, gökyüzü ve yeryüzüne dönüşür; gökyüzü yeryüzünü kaplar, ona güneş ışığı ve yağmur verir ve yeryüzü elbette gökyüzüne karşı gelemez. Kadın ve erkek arasındaki ilişkinin ana eksenini, erkeklerin veren, kadınların ise alan konumunda olmasıdır. Birincisi hayırseverdir ve ikincisi sadece iyiliğin karşılığını ödeyebilir. Bu ana fikir daha sonra toplumsal bilinç tarafından genişletilmiştir (Li, 2006, 181), böylece erkek ve kadının ontolojik varlığı ve rolleri kabaca aşağıdaki gibi tanımlandı ve karşılık bulmuştur:

Tablo 1. *Yin -Yang Mukayesesi*

男- Nán (Erkek)	女 nǚ kadın
父- fù (Baba)	母- mǔ (Anne)
乾- qián (Gökyüzü)	坤- kūn (Yeryüzü)
天- tiān (tanrı)	地-di (yeryüzü)
日- rì (Güneş)	月- yuè (Ay)
外-wai (Dış)	内- nèi (İç)
阳-(Yang)	阴- yīn (Yin)
动- dòng (Hareket-dinamik)	静- jìng (Statik-durgun)
攻- gōng (Saldırı)	守- shǒu (Savunma)
刚- gāng (Sertlik)	柔- róu (Esneklik)
强qiáng (güçlü)	弱- ruò (yumuşak)

³⁵ 女戒 Nǚ jiè: Kadınların Emirleri, Doğu Han Hanedanlığı döneminde Ban Zhao tarafından Ban ailesinin kadınlarına insani davranış ilkelerini öğretmek için yazılmış özel bir kitaptır. (Erişim 6 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/女戒>

³⁶ □□-Yi jīng: yer ve gök dünyasındaki değişimleri anlatan eski bir klasiktir. Çin halkının bilgeliğinin kristalleşmesidir. Dünyayı bütünsel bir bakış açısıyla anlar ve kavrar, insanı ve doğayı birbiriyle uyum içinde olan organik bir bütün, yani “gök ve insanın birliği” olarak görür. (Erişim 6 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/易经153636>

³⁷ 乾 qián (Gökyüzü)

³⁸ 坤 kūn (Yeryüzü)

Geleneksel Çinli kadının standart imajı ve toplumdaki kadın algısı, kadın ve erkek arasındaki bu ilişki yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi formalize edilmiştir. Kadının ontolojik varlığı yumuşak, esnek, savunmacı, statik ve içe dönük olarak algılanarak kendine biçilmiş toplumsal rolleri üstlenmiştir.

Çin Mitolojisinde, Shang Hanedanlığı³⁹ Kralı Zhou'nun eşi Daji⁴⁰ ve Zhou Hanedanlığı Kralı Zhou'nun cariyesi Baosi⁴¹ tüm kötülüklerin kaynağı olarak tasvir edilir. Çin Mitlerinde ve efsanelerinde kadınlar ya iblis ya da kılık değiştirmiş şeytanlardır. Kadın imajını zedeleyen bu tür mitler ataerkil kültürün ürünüdür, çünkü toplumda gücü elinde tutan erkekler bilgeliğin ve fikirlerin yaratıcısıdır ve kadınları aşağı ve gizemli hem baştan çıkarıcı hem de tehdit edici olarak görmüşlerdir. Bunun tipik bir örneği Çince' de “男子有德便是才、女子无才便是德 - zhū nánzǐ yǒu dé biàn shì cái, nǚzǐ wú cái biàn shì dé. (Bir erkeğin erdemi yeteneğidir, bir kadının yeteneksizliği ise erdemidir)” ve “红颜祸水- Hóngyán huòshuǐ (kadın felakettir)” atasözleridir. Çağlar boyunca Konfüçyüsçü düşünürler, kadının yeteneksizliğinin üç ana nedenden ötürü erdem olduğunu savunmuşlardır: 1. Bu, geleneksel Çin ritüellerinin temellerini sarsacaktır. Ming Hanedanlığı (1368 -1644) döneminde Wang Shifu'nun “*Batı Kanadı*”⁴² adlı eseri halk arasında yaygın bir şekilde dağıtılmış ve herkes tarafından bilinen bir isim olmuştur. Birçok kişi Ying Ying'in iffetsizliğinin tamamen şiir ve folklor yazma yeteneğinden kaynaklandığına inanmaktadır. Tang (618- 907) ve Song hanedanlarından sonra, şiir ve edebiyatta son derece başarılı olan pek çok kadın vardı, ancak bunların çoğu fahişeydi, bu da pek çok kişinin şiir ve edebiyatı fahişelikle ilişkilendirmesine ve bir kadının yeteneğini ahlaksızlık olarak görmesine neden olmuştur. 2. Bir kadının yeteneğinin kötü bir kadere yol açacağı düşüncesidir. Bir Çin atasözünün dediği gibi, “红颜薄命- hóngyán bómìng (kadının yeteneği hayatı için talihsizliktir)” ve bir kadının yeteneğinin trajik bir kadere yol açabileceği gerçeği, bir kadının yeteneksizliğinin trajediyi önleyebileceği düşüncesini güçlendirmiştir. 3. Yetenekli kadınların uzun yaşamayacağına inanılırdı. “Kızıl Revaktaki Rüya”⁴³ adlı meşhur eserdeki önemli karakterlerden Lin Daiyu sadece 17 yaşında ölmüştür ve halk hikayelerinde birçok güzel kadın uzun yaşamamıştır. Çok fazla yeteneği olan kadınların genellikle gökte yaşamalarına izin verilmediğine ve bu nedenle erken öldüklerine inanılırdı. Bu da eski çağlardan beri yeteneğin bir kadının erdemini ölçmek için bir kriter olmadığını göstermektedir. Konfüçyüsçü kadın etiği, geleneksel Çin toplumunda baskın bir ideoloji ve Konfüçyüsçülük'ün önemli bir parçasıydı ve eski zamanlarda kadınların ahlaki davranışlarını düzenlemede vazgeçilmez bir rol oynuyordu. Konfüçyüsçü kadın etiği tamamen ataerkil bir duruşa dayanıyordu ve kadınların düşüncelerini ve özgürlüklerini kısıtlıyordu. Bir yandan Çinli kadınların sabırlı ve boyun eğmeye istekli olmalarını sağlamıştır. Öte yandan, Çinli kadınlarda nazik, erdemli, güçlü ve cesur bir karakteri teşvik etmiş ve eski kadınların geleneksel erdemlerini ve iyi terbiyesini yansıtmıştır (Li, 2012, 2).

Kadın ve erkek arasındaki bu eşitsizlik dile de yansımış ve dilde cinsiyet farklılığına yol açmıştır. Çince, onu konuşanların kültürünü ve ideolojisini yansıtır. Bir kelimenin olumlu ya da olumsuz anlamının seçilmesi, konuşmacının sosyal bir önyargıya sahip olup olmadığını yansıtabilir. Erkekler ve kadınlar arasındaki sosyal iş bölümü ve kültürel roller insanların zihninde sabit bir kalıp yaratmıştır: erkekler dışarının kadınlar evin adamı olmuş; erkekler açık

³⁹ Çin tarihinin ikinci hanedanı olan ve Yin Shang olarak da bilinen Shang hanedanı (yaklaşık MÖ 1600- MÖ 1046), aynı döneme ait doğrudan yazılı bir kayda sahip olan ilk Çin hanedanıdır. (Erişim 9 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/商朝/194655>

⁴⁰ 妲己

⁴¹ 褒姒

⁴² 西厢记

⁴³ 红楼梦

görüştür, kadınlar dar görüşlüdür; erkekler cömertçe konuşur, kadınlar yumuşak konuşur. Erkeklerin yeni, hatta kaba kelimeler kullanması, bağımsızlıklarını ve sosyal normlara meydan okuduklarını gösterir ve konuşmalarında erkekliklerini yansıtırken, bir erkekle aynı kelimeleri kullanan bir kadının, çoğunlukla kabul gören kadınsı zarafet ve kadınlık standartlarıyla uyumsuz olduğu düşünülmektedir. Neredeyse her toplumda “erkeklerin nasıl konuşması” ve “kadınların nasıl konuşması” gerektiğine dair görünmez bir standart vardır. Bu “görünmez standart”, erkeklerin ve kadınların psiko-sosyal rollerinin geleneksel kültürel tanımlamasından türetilmiştir. Çin’de ataerkil bir topluma geçildiğinden beri kadınlar, ekonomik olarak erkeklerle bağımlı oldukları ve bağımsız, erkeklerle eşit bir sosyal statüye sahip olmadıkları için başkaları tarafından nasıl algılandıklarına çok dikkat etmek zorunda kalmışlardır. Erkek merkezli bir toplum, bir yandan kadınların faaliyet alanlarını kısıtlayıp bireysel yeteneklerini geliştirmelerini imkânsız kılarken, diğer yandan da davranış ve konuşmalarına erkeklerden daha zorlu bir dizi gereklilik dayatmıştır (Jian, 1997, s. 186).

2. Çince “女-Kadın” Kelimesinde Cinsiyetçilik

Kadın kelimesinin modern Çincedeki karşılığı 女⁴⁴ şeklinde olup, yaygın olarak kullanılan birinci seviye bir Çince karakterdir. Bu karakter Çince karakterlerin radikallerinden biridir (Komisyon, 2016, 964). Bu karakter ilk olarak Shang kehanet kemik yazıtlarında⁴⁵ ve Shang hanedanı (MÖ 1600- MÖ 1027) yazıtlarında görülmüştür. Orijinal anlamı erkek anlamına gelen 男⁴⁶ kelimesinin aksine kullanılan kadın ya da dişidir ve daha sonra bir kızı bir kişinin karısı olarak almak anlamında genişletilmiştir. Bu karakter piktografik⁴⁷ karakterdir. Kehanet Kemik yazısındaki 女kadın-dişi karakteri, elleri göğsünde çaprazlanmış diz çökmüş bir kadın şeklini andırıyor, daha detaylı açıklamak gerekirse şu şekildedir: kadın-dişi’nin alt kısmı iki bacaklı diz çökmüş gibidir, üst kısmı ise “saklanma ve kendini savunma şekli” veya “ellerinin kontrol edilmesi” gibidir. Buradan da anlaşılacağı gibi, eski çağlardan beri kadınların yaptığı iş ev işi veya ev içi işlerle sınırlı kalmış ve çoğu zaman erkeklerle hizmet etmek için diz çökmüş pozisyonda kalmıştır. Bu nedenle kadın-dişi kelimesi aslında ayrımcılık anlamını içermektedir. Çince karakterler bir tür ideografik karakterdir. O sadece Çinlilerin üretim ve yaşam gibi faaliyetlerini kaydetmek için kullandığı bir sembol değil, aynı zamanda onların düşüncesinin tezahürüdür. Bu, Çince karakterlerin biçiminde ve anlamında Çinlilerin düşünme biçimini doğal olarak yansıtmalarını sağlamıştır. Li Dasui’nin *Kısa ve Pratik Çince Karakterlere Giriş*⁴⁸ adlı yapıtının önsözünde Çince karakterlerin Çin kültürünün özelliklerini en iyi şekilde yansıttığını söyler. Nitekim bazı Çince karakterlerin yapısından dilde cinsiyet ayrımcılığının izlerini ve kadın karakterler gibi erkek üstünlüğü ve kadın aşağılığının izlerini görebiliriz. Kehanet kemiği yazıtlarının ortaya çıktığı Yin⁴⁹ ve Shang hanedanlıkları döneminde kadının

⁴⁴ Telaffuzu: nü

⁴⁵ 商代甲骨文-shang dai jia gu wen: Oracle kemik yazıtları, “Qiwen (契文)”, “kahin kemiği yazıtları (甲骨卜辞)”, “Yinxu yazısı (殷墟文字)” veya “kaplumbağa kabuğu ve hayvan kemiği yazıtları (龟甲兽骨文)” olarak da bilinen eski bir Çin yazısıdır. Görebildiğimiz en erken olgun Çince karakterler, esas olarak Çin’deki Shang Hanedanlığı’nın sonlarında kraliyet ailesi tarafından kehanet ve kayıt için kaplumbağa kabukları veya hayvan kemikleri üzerine yazılan karakterlere atıfta bulunur. (Erişim 10 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/商代甲骨文16914>.

⁴⁶ Okunuşu: nan

⁴⁷ 象形文字: Piktogram ya da piktograf bir eşyayı, bir objeyi, bir yeri, bir işleyişi, bir kavramı resmetme yoluyla temsil eden semboldür. Bu sembollere dayalı yazı sistemine “piktografi” denir. Piktografi; temsili ve grafiksel çizimler şeklinde kullanılan bir anlatım biçimidir. Piktograf; temsili ve grafik biçiminde kullanılan bir anlatım biçimidir. Başka bir deyişle, anlamlı işaretlere dayalı bir yazı sisteminde bir işaret olarak yorumlanabilir. Hiyeroglifler temelde çivi yazısı gibi boşluklardan oluşan ve fonetik harfler veya belirleyici tekerlemeler kullanılarak oluşturulmuş bir sistemdir. Hiyeroglifler çivi yazısı ve hiyeroglif yazılarda görülür. (Erişim 10 Haziran 2023). <https://baike.baidu.com/item/象形文字/1884249>.

⁴⁸ 简明实用汉字学

⁴⁹ 殷

statüsü yüksek değildi hatta ezilen ve tahakküm altına alınan bir konumdaydılar. Bu hiyerogliflerin, Çin milletinin atalarının “kadınları hor görme” düşüncesini yansıttığını fark etmek o kadar zor değildir. Anaerkil toplumun dağılması ve ataerkil toplumun başlamasından bu yana, aile ekonomisinin can damarı erkeklerin eline geçmiş, kadınlar sadece bazı ev işlerini yapar hale gelmiş ve o zamandan beri kadının statüsü de gerilemiştir (Zhao, 2005, 91-92). ‘女’ (Kadın)’ın eski telaffuzu “奴” (köle) olarak telaffuz edilir ve “女” karakteri eski kölelerin 奴 (köle)si anlamındadır. 白虎道⁵⁰ve 释名⁵¹adlı eserlerde kadın kölelerin çoğunlukla ev işleriyle uğraştıkları yazılır. “如” kelimesi “taahhüt” ve “itaat” anlamına gelen “uyum” anlamına gelir. Görüldüğü gibi, “kadın” karakterin oluşturulmasının başlangıcında kadın ve erkek arasındaki farklı toplumsal iş bölümünü zaten somutlaştırmış ve kadın karakterine yansıtmıştır (Wáng, 2014, 36).

3. Çincedeki Kadınla İlgili Atasözlerinde Cinsiyetçilik

Çin atasözlerinde kadınlara yönelik hakaretler erkeklere göre çok daha fazladır ve kadınlara yönelik hakaretler erkeklere göre daha geniş bir konu yelpazesini kapsar. Örneğin, *Atasözleri Denizi Sözlüğü*⁵² toplanan atasözlerinde kadınlara ve erkeklere yönelik aşağıdaki hakaretler bulunur. Kadınlar için aşağıdaki hakaretler kullanılmaktadır:

嬖女- Bì nǚ (Gözde cariyeye), 婊子- biǎo zi (orospu), 娼- chāng, (fahişe), 黄毛丫头- huángmáo yāotou (sarı saçlı avrat), 丑妇 - chǒu fù (çirkin kadın), 丑媳妇- chǒu xífu (çirkin gelin), 臭寡妇- chòu guǎfù (çirkin dul kadın), 蠢妻- chǔn qī (ahmak karı), 糊涂妈- hūtú mā (şaşkın kadın), 懒妇- lǎn fù (tembel kadın), 妒妇- dù fù (kıskanç kadın), 赖女人- lài nǚrén (haydut kadın), 泼妇- pōfù (cadaloz), 秃丫头- tū yāotou, (keltoş kadın), 妓- jì (fahişe), 丑妻- chǒu qī (pis karı), 馋妇- chán fù (obur kadın), 蛮妻- mán qī (yamyam kadın), 黄脸婆- huáng liǎn pó (sarı yüzlü kadın), 恶女- è nǚ, (kötü kadın), 糟糠之妻- zāokāng zhī qī (sorunlu kadın), 乞婆- qǐ pó (dilenci kadın), 淫妇- yín fù (şehvet düşkünükadın), 小老婆- xiǎolǎopó (aşağılık kadın), 顽妻- wán qī (şımarık karı), 妄心 女子- wàng xīn nǚzǐ, (kuruntulu kadın), 小娘- xiǎoniáng (küçük anne), 严婆- yán pó (sert karı), 鸨儿- bǎo er, (fahişe), 麻面姑娘 - má miàn gūniáng (çirkin kız), 癞痢姑娘- làilì gūniáng (uyuz kız), 毛头姑娘- máo tóu gūniáng, (kıl kız), 妾- qiè, (cariye), 晚娘- wǎnniáng (kuma), 婢- bì(köle kadın), 花花妹子- huāhuā mèizi (hafif kadın). Metafor, analogi ve diğer retorik yöntemlerin kullanıldığı hakaretler de vardır: 妖精-Yāojīng (cin kadın), 母猪-mǔ zhū (ana domuz), 老母猪-lǎo mǔ zhū (yaşlı domuz ana), 野花-yěhuā (yabani çiçek), 母狗-mǔgǒu (ana köpek), 母鸡-mǔ jī (ana tavuk), 母马- mǔ mǎ (kısırak), 牝鸡-pìn jī(kısır tavuk), 牝马-pìn mǎ (kısır at) (Hong, 2015, s. 197). Hong (2015, 197) göre Çin atasözlerinde kadın ilgili 45, erkekler ilgili yalnız 14 hakaret ifadesi vardır. “丑-Chǒu (pis)”, “臭- chòu (çürük)”, “蠢 -chǔn (ahmak)”, “懒-lǎn (tembel)”, “馋 -chán

⁵⁰ Báihú dào: Beyaz Kaplan Yolu

⁵¹ Shiming: Doğu Han hanedanlığının son dönemlerinde Liu Xi tarafından yazılan bu eser, nesnelerin isimlerinin kökenlerini keşfetmeye adanmış bir başyapıttır.

⁵² 谚海

(açgözlü)”, “赖 -lài (haydut)”, “妒-dù (kıskanç)”, “恶-è (kötü)”, “淫-yín (şehvet düşkünü)”
、 “蚕 -mán (yamyam)”, “泼-pō (cadaloz)”⁵³ gibi ifadeler, derin bir aşağılama ve küçümseme
içeren hakaret sözcükleridir. Erkeklerle kıyasla kadınlar için kullanılan aşağılayıcı terimlerin
çokluğu kadınlara yönelik ayrımcılığı yansıtmaktadır.

Çin atasözlerinde Çin toplumuna kök salmış “*erkek üstün kadın aşağılık*” gibi cinsiyetçi
düşüncenin çeşitli tezahürlerini görmek mümkündür. Kadını aşağılayan, dışlayan, ötekileştiren ve
kötü gösteren, kısacası kadını tamamen değersizleştiren cinsiyetçi içerikli atasözlerin birkaçı
aşağıda verilmiştir:

[1] 一代的姑娘三代的魔害 -Yīdài de gūniáng sāndài de mó hài, “Bir neslin kızı üç neslin
şeytani zararlıdır.”

[2] 养女随嫁好陪送, 棒槌两把醋一瓮 -yǎngnǚ suí jià hǎo péisong, bàngchuí liǎng bǎ cù yī
wèng

“Evlatlık kız evlendiğinde iki çubuk sirke ve bir kavanoz sirke ile ona eşlik edecek.”

[3] 宁跟男子汉吵架, 不跟妇道人家说句话 -níng gēn nánzihàn chǎojià, bù gēn fùdào ren jiā
shuō jù huà, “Kadınlarla konuşmaktansa erkeklerle tartışmak evladır.”

[4] 好狗不和鸡斗, 好男不和女斗 -hǎo gǒu bù hé jī dòu, hǎo nán bù hé nǚ dòu.

“İyi bir köpek bir horozla dövüşmez, iyi bir adam bir kadınla dövüşmez.”

[5] 穷不跟富斗, 男不同女斗 -qióng bù gēn fù dòu, nán bùtóng nǚ dòu.

“Fakirler zenginlerle savaşmaz, erkekler kadınlarla savaşmaz.”

[6] 男子由左, 女子由右 -nánzǐ yóu zuǒ, nǚzǐ yóu yòu. “Soldan erkekler, sağdan kadınlar
gider.”

[7] 女人舌上没骨头, -nǚrén shé shàng méi gǔtou, “kadının dilinde kemik yoktur.”

[8] 菜刀不磨成死铁, 女人不打成妖孽 -Càidāo bù mó chéng sǐ tiě, nǚrén bù dǎ chéng
yāoniè. “Bıçak dövülse çelik olmaz, kadın dövülmezse canavar olur.”

[9] 美色从来是祸胎 -měi sè cónglái shì huòtāi, “Güzel kadın her zaman bir lanettir.”

[10] 最毒不过妇人心 -zuì dú bùguò fù rénxīn, “En zehirli şey bir kadının kalbidir.”

[11] 打老婆, 骂老婆, 手内无钱卖老婆 -dǎ lǎopó, mà lǎopó, shǒu nèi wú qián mài
lǎopó. “Karını döv, azarla ve parasız sat.”

[12] 妇道人家短见 -fùdào ren jiā duǎn jiàn, “Kadın kısmı dar görüşlüdür.”

[13] 兄弟是手足, 妻子是衣服 -xiōng dì shì shǒuzú, qīzi shì yīfú, “Kardeş el ayaktır, kadın
kıyafettir.”

[14] 女人头发长, 见识短 -nǚrén tóufǎ zhǎng, jiànshì duan, “Kadının saçları uzun, zekâsı
kısadır.”

[15] 酒多伤身又误事, 美色尤其是刮骨刀 -jiǔ duō shāng shēn yòu wùshì, měi sè yóu shì guā
gǔ dāo. “Fazla alkol vücuda zarar verir, güzel kadın kemik kemirir.”

[16] 红颜祸水 -hóngyán huòshuǐ, “kadın lanetlidir.”

Bunun gibi atasözleri, erkek merkezli bir toplumda insanların bilinçaltındaki kadınların
konumunu açıkça ortaya koymaktadır.

[17] 男人不做主, 扫帚颠倒竖 -Nánrén bù zuòzhǔ, sàozhǒu diāndǎo shù.

“Erkek efendilik yapmazsa, süpürge dik durmaz.”

[18] 男当家, 女插花 -nán dāngjiā, nǚ chāhuā. “Erkek reistir, kadın mandalıdır.”

[19] 天字出 (当) 头夫做主 -tiān zì chū (dāng) tóu fū zuòzhǔ.

⁵³ (Erişim 7 Haziran 2023) <https://www.zdic.net/hans>

“Gök kelimesi ortaya çıkarsa erkek reislik yapar.”

[20] 男人是一层天- nánrén shì yī céng tiān, “Erkek bir kat göktür.”

[21] 妻应夫, 急如鼓- ī yīng fū, jí rú gǔ, “karı kocaya davul gibi yanıt verir.”

[22] 男人是老婆头上一重天- nánrén shì lǎopó tóu shàng yīzhòng tiān.

“Erkek kadın üzerindeki göktür.”⁵⁴

[23] 儿妇人口不可用- er fù rénkǒu bùkě yòng, “kadın kısmı güvenilirmez.”

[24] 妇人之言不可信- fù rén zhī yán bùkě xìn, “Kadın kısmının sözüne güvenilirmez.”

[25] 十个妇人, 敌不过一个男子- shí gè fù rén, dí bùguò yīgè nánzǐ.

“On kadın bir erkekle boy ölçüşemez.”

[26] 妻跟夫走, 水随沟流- qī gēn fū zǒu, shuǐ suí gōu liú.

“Eşler kocaları takip eder, sular hendekleri takip eder.”

[27] 妇人嫁了从夫- fù rén jià le cóng fū, “Kadın evlendiğinde kocasına tabi olur.”

[28] 有夫从夫, 无夫从子- yǒu fū cóng fū, wú fū cóng zǐ, “kocası olan kocasına tabi olur, kocasız oğluna tabi olur.”

[29] 在家从父, 既嫁从夫- zài jiā cóng fù, jì jià cóng fū, “Evde babamı takip et, evlenince kocamı takip et.”

[30] 夫唱妇随- fū chàng fù suí, “Erkek şarkı söyler, kadın eşlik eder.”

[31] 灶下的妻胯下的马, 任我骑来任我打- zào xià de qī kuà xià de mǎ, rèn wǒ qí lái rèn wǒ dǎ.

“Sobanın altındaki eşi, kasıkların altındaki atı, hem binersin hem.”

[32] 媳妇是墙上的泥, 去了旧的换新的- xífù shì qiáng shàng de ní, qù le jiù de huàn xīn de.

“Kadın duvardaki çamurdur, eskisi yerine yenisini değiştirirsin.”

[33] 自古妇人无贵贱- zìgǔ fù rén wú guìjiàn, “Eski çağlardan beri kadın onursuzdur.”

[34] 子随母昌, 母随子贵- zǐ suí mǔ chāng, mǔ suí zǐ guì, “Çocuk anneyi takip eder, anne çocuğun soyunu takip eder.”

[35] 母马上不得阵- mǔ mǎ shàng bùdé zhèn, “Kısrak at koşamaz.”

[36] 牝鸡无晨, 唯家之索 - pìn jī wú chén, wéi jiā zhī suǒ, “tavuk öterse kümesi, kadın öterse evi yıkar.”

Bu, bir tavuk sabahın erken saatlerinde öttüğünde ailenin mahvolacağı anlamına gelir. Bu, ailenin ve ülkenin yıkımına yol açacak olan yin ve yang'ı tersine çeviren iktidardaki bir kadın için bir metafordur.⁵⁵

[37] 哲夫成城, 哲妇倾城- zhé fū chéngchéng, zhé fù qīngchéng

[38] 妇无公事, 休其蚕织- fù wú gōngshì, xiū qí cán zhī

[39] 蒿枝不能当作柴, 妇女不能当作人- hāo zhī bùnéng dàng zuò chái, fùnǚ bùnéng dàng zuò rén.

[40] 女子无才便是德- nǚzǐ wú cái biàn shì dé

[41] 不打老婆非好汉- bù dǎ lǎopó fēi hǎohàn, “Karımı dövmezsen, kahraman değilsin”

[42] 娶来媳妇买来的马, 任我骑来任我打- qǔ lái xífù mǎi lái de mǎ, rèn wǒ qí lái rèn wǒ dǎ

[43] 女人是祸水- nǚrén shì huòshuǐ-kadın felaketin kaynağıdır.

[44] 女人祸国- nǚrén huò guó-kadın devletin felaketidir.

[45] 男强女弱女不如男-Nán qiáng nǚ ruò nǚ bùrú nán, “Erkekler güçlüdür ve kadınlar zayıftır, kadınlar erkekler kadar iyi değildir.”

⁵⁴ Kocanın karısının üzerindeki gökyüzü olduğu ve kadının her konuda kocasına boyun eğmesi gerektiği anlamına gelir. <https://www.gushicahui.com/yanyu/52375/>

⁵⁵ <https://baike.baidu.com/item/牝鸡司晨/惟家之索>

[47] 三女不御一男- Sān nǚ bù yù yīnán, Üç kadın bir erkeğe karşı koyamaz.”

[48] 养男不养女，养女要受苦⁵⁶- Yǎng nán bù yǎngnǚ, yǎngnǚ yào shòukǔ, Bir erkek evlat edirsin, bir kız evlat edinmezsen, bir kız evlat edirsen ıstırap çekersin.”

Bu Atasözlerindeki cinsiyet ayrımcılığı, gerçek yaşamdaki cinsiyet ayrımcılığı gerçeğinin gerçek bir yansımasıdır. Bu atasözleri erkeklerin toplumdaki baskıcı ve zorba konumuna odaklanırken kadının değersiz varlık olduğunu vurgulanmaktadır. Kadın sadece kocası tarafından giyilecek ya da atılacak bir giysi, dövülecek ve azarlanacak bir sığır parçasıdır. Burada kadın ontolojik olarak adeta erkeğin malı olarak konumlandırılmaktadır. Erkek özne kadın nesne, erkek birincil kadın ikincil, erkek aktif kadın pasif, erkek hareketli kadın durgun, erkek etken kadın edilgen gibi cinsiyetçi yaklaşım kendini bariz bir şekilde göstermektedir. Ontolojik olarak “kusurlu ve aşağılık” sayılan kadın siyaset, ekonomik, ahlak, hatta değer yargılarının öznesinden ziyade nesnesine dönüşerek araçsallaştırılmıştır. Araçsal duruma gelen kadın gerektiğinde sevilen, saygı duyulan, gerektiğinde ise dövülen, aşağılanan bir varlık olarak muamele görmüştür. Geleneksel toplumlarda kadınların rolleri nadiren tanınır ve eylemleri nadiren kabul edilirdi. Çoğu zaman, baskın erkek grubunun küçümseyici ve yargılayıcı yorumlarıyla karşılaşan, değerlendirilen ve kırbaçlanan pasif astlardır. Erkek egemen Çin kültürünün talepleri doğrultusunda, erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğü ideolojisi toplumun değer sistemine sıkı sıkıya yerleşmiş ve kadınlara karşı ayrımcılıkla derin bir şekilde damgalanmıştır. Çin Atasözleri “kadınlar konuşkandır” ve “kadınların dilleri uzundur” gibi aksiyomlarla doludur; kadınlar konuşkan, geveze, bitmez tükenmez sırları olan varlıklardır. Eski Çin’de bu, erkeklerin eşlerini reddetmeleri için bir bahane bile olmuştur. Buna karşılık, erkekler toplumun efendileri, konuşma ve davranışların özneleri oldukları için erkeklerin konuşmaları ve iletişimleri üzerinde herhangi bir kısıtlama olmamış ve büyük bir konuşma özgürlüğüne ve neyi nasıl söyleyeceklerini seçme hakkına sahip olmuştur. Çin dili ve kültürünün gelişimi üzerinde büyük bir etkisi olan Konfüçyüsçülük’ün iyi öğütleri ve uyarıları yok değildir, ancak kadınlar hakkında ayrımcı ve aşağılayıcı ifadeleri azımsanmayacak kadarı fazladır.

Çin düşüncesine göre “kadının saçları uzun akıllı kısıdır ve kadın zihinsel olarak erkek kadar yetkin değildir”. Kadınlar sadece beceriksiz ve kıskanç değil, hatta kıskanç ve sulu gözlüdürler. Bu da kadının ontolojik olarak kusurlu ve problemlili olduğuna işaret eder. Bunun nedeni, erkeklerin toplumsal olarak önemli aktörler olarak tanınması ve saygı görmesi, kadınların ise toplumsal olarak ayrımcılığa uğraması ve aşağı vatandaşlar olarak değersizleştirilmesidir. Güzel bir kadına bakmak her zaman bir zevktir. Eski Çinliler ayrıca “insanın doğasında cinsel ve yemeğe şehvet güdüsü” olduğuna inanırlardı. Bununla birlikte, güzel kadınların bir talihsizlik kaynağı ve şanssız bir insan olduğuna da inanılırdı. Bu yüzden kadınlar ezilmiş ve köleleştirilmiş ve ulusal ya da ailevi meseleler hakkında soru sorma haklarına sahip olamamıştır (Nan, 2007, 20).

4.Günümüz Çin Toplumunda Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığın Sonuçları

Çin bugün bir Konfüçyüsçü yaşam tarzı, ekonomik olarak devlet kapitalizmi ve politik olarak tek partili sosyalist bir rejim içinde yaşıyor. Çin’de Kolektivizmi, güce ve otoriteye mutlak itaati ve bağlılığı savunan, güçlü ataerkil yapının savunucusu Konfüçyüsçülük ile Batı dünyasında ortaya çıkan kapitalizm ve sosyalizmin bir arada yaşaması, Çin toplumunun çeşitli alanlarında değişimlere neden olmuştur. Bu durumdan Her kesimden insan etkilenmiştir. Kadınlar da bu değişimden nasibini fazlasıyla almıştır. Kadınların toplumdaki faaliyetlerinin kapsamı genişlemeye başlamış, üretim sektöründe yer almış, eğitim, edebiyat, sanat gibi

⁵⁶ (Erişim 11- 15 Haziran 2023). <http://www.esk365.com/yanyu/>

toplumsal alanlarda rol almaya başlamıştır. Ancak erkek egemenliğinin derinlere kök saldığı ve Konfüçyüsçülük'ün etkisinin hâlâ güçlü olduğu ve “*erkek üstün kadın aşağılık*”, “*erkek efendi, kadın hizmetkar*” gibi cinsiyetçi düşüncelerin etkisi her alanda hissedilen Çin toplumunda kadınlara yönelik ayrımcılık, taciz, şiddet, kadını ötekileştirme gibi olumsuz davranışlar devam etmektedir. Kapitalizm ve sosyalizm farklı ideoloji biçimleridir, ancak her ikisi de Batı dünyasının siyasi, sosyal ve ekonomik ortamında ortaya çıkmıştır. İkisi de insana aynı bakış açısına sahiptir. Her ikisi de insanı ekonomik bir hayvan olarak görmektedir. Bu ikisi arasından fark, insanın ekonomik ihtiyaçlarının nasıl çözüleceğindedir. Kapitalizm, sorunu özel mülkiyetle çözmeyi, sosyalizm ise kolektif mülkiyetle çözmeyi savunur. Ekonomi ve üretim sistemlerini destekleyen bu eğilimler ve sistemler, Çin toplumunda değişiklikler yaratmıştır. Kapitalizm ile Sosyalizm'in kadının üretime katılmasını fazlasıyla teşvik etmesi aslında kadına ekonomik özgürlük kazandırmış gibi intiba uyandırır fakat bu sefer kadını ailesinden uzaklaştırmaktadır. Kadın adeta hem üreten hem tüketen varlığa dönüşmektedir. Buna Çin toplumuna kök salmış ataerkillik eklenince kadının hayatında büyük dönüşümler yaşamaktadır. Üstelik, tek parti otoriter rejimi olarak Çin, genel olarak insan haklarına özel olarak kadın haklarına saygı, yasaların uygulanması, yargının bağımsızlığı, çevrenin korunması ve siyasi sistem açısından çok geridedir. Bu nedenle Çin'in ciddi ahlaki, insan hakları ve siyasi sorunları var. Manevi değerlerin, bireysel haysiyetin ve hukuk düzeninin ortadan kalktığı Çin toplumunda para, güç, zorbalık ve şiddet günümüzde egemenliği altındaki Uygur Türkleri olmak üzere diğer Türk Topulukları, kadınlar baskı altında yaşamaktadır.

Jiang Quanbao, Li Shuzhuo ve Feldman Marcus W (2013) gibi bir grup araştırmacıya göre, Çin'de katı ataerkillik erkek çocukların miras alma, yaşam düzenlemeleri, ailelerin devamlılığı ve aile güç yapısındaki baskın statüsünü belirler. Kadınlar erkeklere bağımlı olmak zorundadır, bu da kadınların aile içindeki statülerinin düşük olmasına neden olur (Das Gupta ve Li, s. 1999, 622). Erkek egemen aile içi güç yapısının yerini hala erkeklerin egemen olduğu yasalar, ideolojiler ve kaynak tahsisi alırsa, kadınlar üzerindeki kontrol özel ataerkillik alanından kamusal ataerkillik alanına aktarılmakta. Böylece özel ve kamusal ataerkillik birleşerek kadınları ikincil konuma yerleştiren bir sistem Çin'in geleneksel kültürü Konfüçyüsçülük'e dayanmaktadır ve bu da aile soyunun devamlılığının Çin'in geleneksel çocuk doğurma kültürünün vazgeçilmez bir parçası olmasını gerektirmekte ve erkek soyunun tercih edilmesine yol açmaktadır. Erkek çocuk tercihinin bu kültürel baskı, çocuk doğurma kararları üzerinde ekonomik faktörlerden daha önemli bir etkiye sahiptir; dolayısıyla sorun yalnızca ekonomik değildir (Chu, 2001, 261).

Çeşitli düzeylerde hükümetler tarafından yapılan ve uygulanan doğurganlık kontrolü politikaları da erkek çocuk tercihinin katkıda bulunmaktadır. Doğurganlık kontrolü politikalarının zorunlu kıldığı çocuk sayısının azaltılması, erkek çocuk sahibi olma olasılığının da düşmesini beraberinde getirmektedir. Erkek çocuk tercihinin bu kadar güçlü olduğu ve kadınların toplumsal statüsünün bu kadar olumsuz olduğu bir toplumda, cinsiyet ve çocuk sayısı çatıştığında, insanlar en az bir erkek çocuk sahibi olmak için cinsiyet seçici kürtaja yönelmektedir. Tek çocuk politikasının katı bir şekilde uygulanmasıyla birlikte Çin'in doğumdaki cinsiyet oranı sürekli olarak yükselmiştir. 2000 yılında, 1,5 çocuk politikası uygulanan bölgelerde (yani ilk çocuk kız ise ikinci çocuğa izin verilen bölgelerde) doğumdaki cinsiyet oranı 124,7'dir ve bu oran iki çocuklu bölgelerdeki 109,0 oranından %15,7 puan daha yüksektir, bu da cinsiyet seçici kürtajların etkisini açıkça göstermektedir (Gu, vd., 2007). Dahası, erkek çocuk isteyen ebeveynler genellikle kız çocuklarını terk etmekte ya da ihmal etmektedir (Coale, vd., 1999, 640). Aynı zamanda, bazı politikaların yürürlüğe konması ve uygulanması, erkek çocukların kız çocuklardan daha iyi olduğu ve bir erkek çocuğun aileye faydasının bir kız çocuğununkinden çok daha yüksek olduğu fikirlerini pekiştirmekte ve bu da cinsiyet ayrımcılığına katkıda bulunmaktadır.

Çin’de Cinsiyet ayrımcılığı doğrudan kayıp kadınlara ve Çin nüfusunun dengesiz cinsiyet yapısına yol açmakta, bu da nüfus büyüklüğü, yaşlıların artış hızı, çalışma çağındaki insanların yetersizliği, azalan doğum sayısı ve evlilik piyasasındaki sorunlar gibi ülkenin demografisinin önemli özelliklerini etkilemektedir. “Kayıp kadımlar” mevcut nüfus büyüklüğünü azaltır ve bu etki şu anda küçük olsa da bu kayıp kızların ve onların kadın yavrularının gelecekteki nüfus artışı üzerindeki etkisi önemlidir. Kayıp kız çocukları doğum sayısını azaltmaktadır ve bu da Çin nüfusunun yaşlanmasını kesinlikle etkileyecektir. Çalışma çağındaki toplam insan sayısı da nüfusun azalmasından etkilenecektir. Evlenilebilir kadın sayısının azlığı, evlilik piyasasında erkeklerin sıkışmasına neden olmuştur (Tuljapurkar, vd., 1999, 476).

Cinsiyet ayrımcılığının önemli sosyal sonuçları vardır. Bunlardan en önemlisi, kız çocuklarının hayatta kalma, topluma katılma ve ekonomik ilerleme haklarını ellerinden alarak yaşam kalitesine zarar vermesi; üretkenliği, verimliliği ve ekonomik ilerlemeyi engellerken Çin toplumunun sürdürülebilir kalkınmasına da zarar vermesidir. İlk olarak, yüksek doğumda cinsiyet oranları ve fazla kız çocuğu ölüm oranı, kız bebekleri ve çocukları temel doğum ve yaşam haklarından mahrum bırakmıştır. Bu durum yalnızca Çin Anayasası ve ilgili yasaları değil, aynı zamanda Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi’ni de ihlal etmektedir. Anneler, cinsiyet seçimine bağlı kürtaajların psikolojik baskısına ve sağlık risklerine maruz kalmakta, bu da hem fiziksel hem de üreme sağlıklarını etkileyebilmektedir (Li vd., 2004, 88).

Cinsiyet ayrımcılığı kadınlara ayrılan kaynakları azaltmakta, kadınların eğitim ve mali gelişimini engellemekte ve toplumun ekonomik kalkınmasını sekteye uğratmaktadır (Pritchett vd, 1996, 848). “Kayıp kızların” neden olduğu dengesiz Çin toplumsal cinsiyet yapısı, sadece genç erkekler üzerinde evlilik baskısına değil, aynı zamanda evlenmemiş erkeklerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarının daha kötü olması, evliliklerin ve ailelerin istikrarsızlığı, evlilik dışı doğumlar, hiç evlenmemiş olanlar için yaşlılık desteği sorunları, artan fuhuş ve kadın kaçırma ve ticareti gibi bir dizi sosyal soruna da yol açmaktadır. Bu ve benzeri sosyal sorunlar toplumun genel refahına zarar vermekte ve ülkenin uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmasına zarar vermektedir (Jiang, vd., 2007, 350).

Çin’in otoriter siyasal yapısı, Çin toplumuna sirayet etmiş katı ataerkil kültür anlayışı, farklı kültür ve farklı etnik topluluklarıyla bir arada yaşama gibi hoşgörü kültüründen uzak düşünce yapısı, kendisi gibi düşünmeyen ve farklı yaşam tarzına sahip toplulukları düşman belleyen faşizan anlayış, Doğu Türkistan’ın günümüzdeki işgal kimliği, Doğu Türkistanlıların etnik olarak Türk-Uygur, Din olarak Müslüman, siyasi olarak Çin vatandaşlığı gibi kimliklere sahip olması gibi nedenler Çin hükümetinin Doğu Türkistanlılara günümüzde uyguladığı zulüm, sindirme ve baskı politikalarının başlıca nedenleri arasındadır. Çin’in bu baskıcı politikasından Doğu Türkistanlılar topyekûn etkilenmekle beraber, en çok kadınlar etkilenmektedir. Uygur Türkleri kadınları olmak üzere Doğu Türkistanlı Türk kadınlarının maruz kaldıkları zulüm hakkında pek çok araştırma yapılmıştır.

Uygur kadınlarının maruz kaldığı zulüm üzerinde araştırma yapan araştırmacı Asiye (2023)⁵⁷, “Uygur Kadınları- Uygur Soykırımı’nın En Kötü Kurbanları” başlıklı incelemesinde şunları aktarır: Uygur Soykırımı 2017’den sonra uluslararası topluma teşhir edildi, ancak Çin hükümetinin Uygur halkını yok etme niyetinin Uygur halkını kolonileştirmesinden beri devam etmektedir. Toplumun en zayıf kesimleri olan Uygur kadınları ve kızları, Uygur soykırımının en baştaki kurbanları oldular. Uygur kadınları, Çin’in Uygurlara yönelik çeşitli siyasi hareketlerinde ailelerinden, topraklarından, kocalarından ve çocuklarından ayrılma, yabancı ülkelere kaçma ve eşlerini kaybetme gibi dille tarifi mümkün olmayan olayları yaşadılar. Uygur kadınları, sözde “reform ve kapıyı dışarıya açma” döneminde yoksullaşmanın, işsizliğin, eğitimsizliğin, her türlü tıbbi deneysel çalışmaların ve doğum kontrolünün kurbanı oldular. Bilindiği üzere, “Barin İsyani” ise “planlı doğum politikası” adı altında Uygur kadınlarına

⁵⁷ (Erişim 17 Haziran 2023). <https://foreignpolicy.com/2021/03/12/uyghur-women-are-chinas-victims-and-resistance>.

yönelik aşırı zulümden kaynaklanmıştır. Bunun dışında “5 Temmuz Urumçi Katliamı” da “26 Haziran Shaoguan Faciası”nın kurbanı olan ve zorunlu çalıştırma olarak Çin eyaletlerine götürülen Uygur kızlarının trajik akıbetinden kaynaklanmıştır. Katliamın görgü tanıklarına göre, Temmuz 2014’te Xi Jinping’in göreve gelmesinden sonra meydana gelen “Yarken Katliamı” bile, Ramazan’ın son günü namaz kılmak için toplanan Uygur kadınlarının “yasa dışı dini faaliyetlerde bulunmaları” ve bölgeden kaçırmaları nedeniyle meydana gelmiştir. Ancak Uygur kadınlarının akıbeti “Yarken Katliamı” ile son bulmamış, günümüzde zulmün en yüksek noktası olan soykırım düzeyine kadar yükselmiştir. Son dönemlerde ise Uygur kadınları sözde “yeniden eğitim” ceza kamplarına hapsedildi, kaçırıldı ve zorla köle olarak çalıştırıldı, çocuklarını kaybetme, Çinli erkeklerle zorla evlendirme, kısırlık ameliyatı ve tecavüz gibi işkencelere maruz kaldılar. 2014 yılında Çin hükümeti Uygur kadınları için “Milyon Kadını Eğitim Planı”nı başlattı, bu plan aynı zamanda kırsal işgücünün eğitimini de içeriyordu ve kırsal Uygur kadınları “eğitimin” ana hedefi haline geldi. Uygur kadınlarının en trajik deneyimlerinden biri de tecavüz ve Çinli erkeklerle zorla evlendirilme. Bu olgunun, 2. Dünya Savaşı sırasında Yahudi kadınların maruz kaldığı tecavüz ve şiddetten pek bir farkı yok. Çin hükümeti, Uygur kadınlarını soykırımın ilk kurbanları haline getirdi ve bu nedenle Uygur kadınlarına yalnızca asimilasyon, Çin eyaletlerine nakil ve köle çalıştırma yoluyla değil, aynı zamanda Uygur kadınlarını kamplara, hapishanelere hapsederek ve tecavüz ederek de zulmetti.”

<https://foreignpolicy.com> web sayfasında Simina Mistreanu tarafından Uygur kadınları üzerinde yapılan bir makalede şöyle denmektedir: Çin’in Sincan’daki Uygurlara ve diğer etnik azınlıklara yönelik baskı kampanyası, en kötü otoriter rejimlerin standartlarına göre bile acımasızdır. En azından 2017’den bu yana Pekin’in politikaları, tahminen 1 milyon etnik azınlık üyesinin toplu olarak hapsedilmesini, yaygın gözetimi, zorla çalıştırma iddialarını, zorla kürtaj ve kısırlaştırma iddialarını, ibadet yerlerinin ve etnik mahallelerin yıkılmasını ve mezarlıklara saygısızlığı içeriyor. Ocak ayında görevden ayrılmadan önce dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Çin’in Uygurlara yönelik tutumunu soykırım olarak nitelendirmişti. Çin, son yıllarda bölgeyi ara sıra sarsan şiddet olaylarının ardından, kampanyasının terörizme ve ayrılıkçılığa karşı meşru bir hamle olduğunu söylüyor. Kadınlar kendilerini Pekin’in en acımasız taktiklerinden bazılarının hedefi olarak buldular. Geçen yıl araştırmacı Adrian Zenz, bölgenin doğum oranlarını düşürmek için zorla kısırlaştırma ve RİA yerleştirme gibi programlara 37 milyon dolar akıttığını ve bu oranların 2019 yılında Sincan’da yüzde 24, ülke genelinde ise yüzde 4,2 düştüğünü tespit etti.” (Aktaran, Eruygur, 2023, 18).

<https://www.forbes.com> web sayfasında Ewelina U. Ochab (2021) tarafından hazırlanan bir makalede Uygur kadınlarının uğradığı zulümler ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “Son yıllarda birçok haber kuruluşu Çin’de “yeniden eğitim amacıyla” kamplarda tutulan Uygur Müslümanlarının vahim durumu hakkında haberler yaptı. Bunu, bu azınlık topluluklarının şiddet ve istismara, modern köleliğe ve kadınların zorla kısırlaştırılmaya maruz bırakıldığını öne süren derinlemesine araştırmalar takip etti. Çin Komünist Partisi (ÇKP) bu iddiaları reddetmeye devam etmektedir. Bazı uluslararası odaklara rağmen, iddia edilen zulümler durmadı ve kitlesel hapsedme, zorla çalıştırma, zorla kısırlaştırma ve zorla kürtaj ile sınırlı kalmadı. Bunları tecavüz ve cinsel şiddet haberleri takip etti. BBC tarafından yayınlanan yeni bir rapora göre, “Çin’in Uygurlara yönelik ‘yeniden eğitim’ kamplarındaki kadınlar sistematik olarak tecavüze uğradı, cinsel istismara uğradı ve işkence gördü.”

Araştırmacı Rukiye Turdush (2011, 22) “Çin’in Soykırımında Uygur Kadınlar” aldı araştırma makalesinde şu ifadeler yer vermektedir: Doğumları engelleme politikaları, devlet destekli zorla evlilikler, zorla çalıştırma ve Uygurların yerine Han Çinlisi erkek kadroların atanması politikası da dahil olmak üzere Çin’in cinsiyete dayalı politikaları evleri ve bu makalede ele aldığımız toplu tecavüz kampları, Çin’in sömürgeciliğinin doğrudan bir sonucu olarak soykırım

yapma niyetini ortaya koymaktadır. Bugün Çin hükümeti tarafından işlenen tüm bu eylemler apaçık ortadadır ve sonuçları tahmin edilebileceği üzere yıkıcıdır.

Sonuç

Çince ’deki kadınla ilgili atasözleri üzerine yapılan söylem ve içerik analizi neticesinde birçoğunun erkek gözüyle algılandığı ortaya çıkmıştır. Böyle bir erkek egemen anlayışı ya da ataerkil bakış açısının temelinde Çin toplumun kültürel ve düşünsel hayatında önemli yer tutan “kadın ile kötü insanları eğitmek en zordur”, “erkek üstün ve kadın aşağılık” ve “kadının kocasına mutlak itaatini” savunan Konfüçyüsçülük, Çin ulusunun dünya görüşün şekillenmesinde rol oynayan dikotomik niteliğe sahip Yin ve Yang felsefesi, Çin’in katı bir otorite siyasal yapısı gibi etkenler yatmaktadır. İncelenen atasözlerinde yine erkek güçlü kadın zayıf, erkek etken kadın edilgen, erkek özne kadın nesne, erkek veren kadın alan ve erkek aktif kadın durgun konumundadır. Sahiplik ve tabiiyet ilişkisi söz konusu olan kadın erkek ilişkisinde kadın hep eğitilmesi, adam edilmesi ve itaat ettirilmesi gereken bir varlık olarak görülmüştür. Erkek kadını “erdemli” biri haline getirmek için her türlü yonteme başvurma yetkisine sahiptir, hatta bu yöntemler içerisinde şiddet bile en meşru yöntem olarak görülmüştür. Çince’deki kadın konulu atasözlerine derinden yansıyan “erkek üstün kadın aşağılık” düşüncesinin sonuçları günümüz Çin toplumunda bariz bir şekilde görülmektedir. Hatta bu vahim durumdan en çok Çin’in egemenliği altındaki Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur, Kazak ve Özbek olmak üzere Türk asıllı kadınlar etkilenmektedir.

Kaynaklar

- Chu, Junhong. “Prenatal sex determination and sex-selective abortion in rural central China”, *Population and Development Review* 27/2, (2001), 259–281. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2001.00259.x>
- Coale, Ansley- Banister J. “Five decades of missing females in China”. *Demography* 31/3, (1994), 459–479.
- Das Gupta M- Li S. “Gender Bias İn China, South Korea And India 1920–1990: The Effects Of War, Famine, And Fertility Decline”, *Development and Change*. 30/3, (1999), 619–652.
- Eruygur, Adilcan. “Çin Atasözlerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Şiddet”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 21 (2023), 1-21.
- Huáng, Yùhóng. “汉语谚语中的性别歧视及社会文化阐释- Hànyǔ Yànyǔ Zhòng Dì Xíngbié Qìshì Jí Shèhuì Wénhuà Chǎnshì: Çin Atasözlerinde Cinsiyet Ayrımcılığı Ve Sosyal Ve Kültürel Yorumu”, *Hunan Social Sciences* 2, (2015), 197-200.
- Jing Jing, Geng. “谚语中的中国古代女性文化透视- Yànyǔ Zhòng De Zhōngguó Gǔdài Nǚxìng Wénhuà Tòushì: Atasözlerinde Eski Çin Kadın Kültürüne Bir Bakış”. *Journal of Social Sciences of Hebei University*, (2005).
- Jiang, Quanbao vd. “Son Preference And The Marriage Squeeze: An İntegrated Analysis Of The First Marriage And The Remarriage Market”, *Committee for International Cooperation in National Research in Demography*, (2007), 347–363.
- Lǐ, xiàoshā. “儒家传统女性伦理观初探- Rújiā Chuántǒng Nǚxìng Lúnli Guān Chūtàn: Konfüçyüsçü Geleneksel Kadın Ahlakı Üzerine Bir Ön Çalışma”, *Zhejiang University of Finance and Economics*, (2012), 1-3.
- Li, Shuzhuo vd, “Demographic Consequences of Gender Discrimination in China: Simulation Analysis of Policy Options”, *NIH National Library of Medicine* 30/4 (2013), doi: 10.1007/s11113-011-9203-8

Róng, Nánán. “英汉谚语中的性别歧视- Yīnghàn Yànyǔ Zhòng Dì Xìngbié Qīshì: İngilizce Ve Çin Atasözlerinde Cinsiyetçilik”, Yüksel Lisans Tezi, 2007.

Summers, Lawrence H- Lant Pritchett. “Wealthier is healthier”, *Journal of Human Resources* 31.4 (1996), 841-868.

Tuljapurkar, Shripad vd. “High Sex Ratios In China's Future”, *Science* 267/5199 (1995), 874–876. DOI: 10.1126/science.784652

Turdush, Rukiye. “ Dossier: Uyghur Women in China’s Genocide”, *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, 15/1 (2021), 22-43. doi:<https://doi.org/10.5038/1911-9933.15.1.1834>

Wáng, Huì. “语言也会男尊女卑? -Yǔyán Yě Huì “Nánzūnnǚbēi”? : Dilde “Erkekler Kadınlardan Üstün” Olabilir Mi? ”, *Language And Literature Studies* 634/2, (2014), 36-37.

Wen, Duanzheng. *Çin Atasözleri Sözlüğü*. Şanghay: Şangay Sözlük Yayınevi, 2013.

Zhāng, Jīnlián. “从说文女部"看儒家的妇女观- Cóng Shuō Wén•Nǚ Bù"Kàn Rújiā De Fùnǚ Guān: Kelimelerin Açıklamalı Sözlüğündeki Kadın Kelimesinin Konfüçyüsçü Bakış Açısından Değerlendirilmesi”. *Social Science Forum*, (2002), 14-17.

Zhao , Aiwu. “从说文解字女部字看女性社会地位的变化- Cóng “Shuō Wén Jiě Zì Nǚ Bù Zì Kàn Nǚxìng Shèhuì Dìwèi De Biànhuà: Shuowen Jiezi'den Kadınların Sosyal Statüsündeki Değişiklikleri İncelemek”. *Journal Of Xinyang Normal University* 4/2, (2005),91-94.

典- *Hànyǔ Cídiǎn: Çince Sözlük*. Erişim 10 Haziran 2023. <https://cd.hwxnet.com/view/pgkjhfjjeoaggabp.html> .

<https://baike.baidu.com/item/> Erişim 5-15 Haziran 2023.

<https://www.zdic.net/hans/> Erişim 7 Haziran 2023.

<http://www.esk365.com/yanyu/> Erişim 5-15 Haziran 2023.

TROIA DÜŞTÜKTEN SONRA: İLYADA DESTANINDA ADI GEÇEN KADINLARIN AKİBETİNE BİR BAKIŞ

AFTER TROIA FALL: A LOOK AT THE FATE OF THE WOMEN MENTIONED IN THE ILIAD

DENİZ GÜÇLÜ,

Öğr. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu, Kocaeli, Türkiye,
ORCID ID : 0000-0001-7040-4068

Özet

İlyada Destanı dünya edebiyatının ve tarihinin en önemli destanlarından biridir. Anadolu’da geçen destan iki gücün kıyasıya savaşını aktarır. Doğu - Batı arasında yaşanan bu destansı savaş daha sonra yaşayan büyük generallere de ilham olmuştur. Büyük İskender, Fatih Sultan Mehmet ve Mustafa Kemal Atatürk’ün başucu kitabı olduğu bilinmektedir. Destan her ne kadar savaşı anlattığı için maskülen bir anlatı olsa da savaş bir kadın yüzünden çıkmıştır. Ayrıca tanrıçalar da dâhil olmak üzere kraliçe ve prenses olan pek çok kadının da adı geçer: Helen, Cassandra, Andromakhe, Iphigeneia, Penelope, Hekabe, Briseis, Klytimestra. Bu kadınlardan Troialı olanlar hakkında İÖ 415 yılında ünlü tragedya yazarı Euripides tarafından bir tragedya yazılmıştır: “Troialı Kadınlar”. Bu oyunda, şehirleri yağmalanıp, kocaları öldürüldükten ve kalan aileleri köle olarak götürüldükten sonra geriye kalmış Troialı kadınların kaderi anlatılmaktadır. Çalışmamızda antik dönemde kaleme alınmış destanlar ve tragedyalar başta olmak üzere, antik metinler ışığında Troia kenti düştükten sonra İlyada Destanı’nda adı geçen önemli kadınların akıbeti anlatılarak savaşın asıl mağdurlarının kadınlar ve çocuklar olduğu gerçeği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Mitoloji, Tarih, İlyada Destanı, Troia

Abstract

The epic of the Iliad is one of the most important epics of world literature and histories. The epic, which takes place in Anatolia, relates the battle of the two powers to the comparison. This epic war between East and West inspired the great generals who lived later. It is known to be the bedside book of Alexander the Great, Fatih Sultan Mehmet and Mustafa Kemal Atatürk. Although the epic is a masculine narrative to continue the war, the war has had a female influence. In addition, many women who became queens and princesses, including goddesses, are mentioned: Helen, Cassandra, Andromache, Iphigeneia, Penelope, Hekabe, Briseis, Clytemnestra. A tragedy was written about these women, the Trojans, by the famous tragedy writer Euripides in BC 415: “The Trojan Women”. This play tells the fate of the remaining Trojan women after their cities were plundered, their husbands killed, and their remaining families taken as slaves. In our study, the fate of the important women mentioned in the Iliad after the ruins of ancient texts, especially the epics and tragedies written in the ancient period, fell to the city of Troia, and the fact that the main victims of the war were women and children will be discussed.

Keywords: Woman, Mythology, History, Iliad, Troia

Giriş

Antik Yunan'da Troia savaşı üzerine pek çok epik öykü anlatılmıştır. Bu anlatıların ilki ve en ünlüsü Homeros'a atfedilen İlyada ve Odysseia destanlardır. Tarihçiler ve arkeologlar bu destanların gerçek olaylardan ilham alınarak yazıldığı konusunda hem fikirdir. Homeros'un ünlü İlyada Destanı'nın da geçtiği kabul edilen Troia, Çanakkale Boğazı'nın Asya kıyısında Hisarlık Tepesi'nin üzerinde kurulmuştur. Troia, MÖ 2000'li yıllarda Mezopotamya, Mısır ve Anadolu arasındaki ticaretin kavşak noktasıydı. Bu nedenle son derece zenginleşmiş ve düşmanı çoğalmıştı. Antik dönemde Troia'nın da bulunduğu Biga yarımadasının batı kesimi Troas Bölgesi olarak adlandırılıyordu. Troia'ya İlion da denilmekteydi ki Homeros'un anlatısı da adını bu isimden almaktadır.

Homeros'un İlyada adını taşıyan destanına konu olan mekân Troia kentidir. Troia'nın bulunış öyküsü ve Schliemann'ın son derece hırslı kişiliği, bulduğu hazinenler bir başka efsane haline gelmiştir. Schliemann'dan önce de bu bölgeye Fr. Le Chevalier (1785), mimar A. F. Mauduit (1811), Fransa Büyükelçisi Choiseul-Gouffier (1818) ve Charles Texier (1833) gibi seyyah ve araştırmacıların geldiği bilinmektedir. Bunlar Troas bölgesinde küçük sondajlar yapmışlar ve sonuçları kitap halinde yayınlamışlardır. Yine Schliemann'dan önce 1863-65 yılları arasında Frank Calvert arkeolojik saha olabilecek yerleri satın almış ve sondajlar yapmıştır. 1868'de Schliemann Çanakkale'ye geldiği zaman Calvert'in rehberliğine ve yönlendirmesi sayesinde Troia'yı bulmuştur (Umar, 2002: s. 42). Ancak kullandığı gayri profesyonel yöntemlerle Troia kentine son derece zarar vermiştir.

İlyada ve Odysseia'nın yazarı Homeros ile ilgili bilgilerimizi son derece sınırlıdır. Hayatı ile ilgili pek çok bilgi öne sürülmüş olsa da net cevaplar bulunamamıştır. Bu durum, bilim dünyasında "Homeros Sorunu" olarak tanımlanan bir ifade ile özetlenmiştir. Gerçekten yaşayıp yaşamadığı bile bilinmemektedir. Genel görüş Homeros'un İÖ 750-700 yılları arasında yaşadığı, Ionia bölgesinde Smyrna (İzmir) kentinde doğduğudur. Homeros'un kent kent dolaşarak öyküler anlatan kör bir *rhapsodos*⁵⁸ olduğu düşünülmektedir (Çelgin, 1990: s. 22). Birçok araştırmacı destanların sözlü bir gelenekten evrimleşerek pek çok ozan tarafından çeşitli versiyonlarda düzeltilip süslendiğini savunmaktadır. Yunanlılar MÖ VIII. Yüzyılda destanlarını yazıya aktarmaya başlamışlardır. Anlatı formu olarak şiir yapısında olan bu destanlar düzenli bir ölçüye sahiptir ve altılık sistem denilen bu ölçü "epik ölçüsü" olarak anılmaktadır (Atkinson, 2015: s. 29). Bu da Eski Yunanca'nın ahenkli yapısına son derece uyumlu, kulağa hitap eden bir anlatıdır. İlyada 15.000 dize ve 24 kitaptan oluşan destansı bir yapıya sahiptir. Antik dönemde bu destanı dinleyenler elbette İlyada destanının tüm nedenlerine, sonuçlarına bağlantılı diğer öykülere son derece hâkimlerdi.

İlyada destanında anlatılan savaş Troia savaşı olmakla beraber, destanda dokuz yıllık savaşın yaklaşık 51 günü anlatılmaktadır. Troia savaşı, Troialılar ve Akhalar arasında, geçen bir savaştır. Birçok yankıları olan bu savaş, öncesi ve sonrası ile birlikte çeşitli destanlara konu olmuş gerek antik çağda gerekse daha sonrasında sanatçılara da zengin bir kaynak oluşturmuştur. Resim, müzik ve edebiyatta defalarca işlenen Troia savaşı, hazine avcılarının da gözdesi olmuştur. Günümüzde gerek film ve dizi sektöründe gerekse edebiyatta hala ilham alınan en önemli eserler İlyada ve Odysseia'dır. Özellikle edebiyatta son yıllarda mitoloji roman olarak adlandırabileceğimiz çok satan romanlar göze çarpılmaktadır: *Kassandra* – Christa Wolf; *Akhilleus'un Şarkısı* - Madeline Miller; *Kızların Suskunluğu* - Pat Barker; *Bin Gemi* – Natalie Haynes, özellikle Troia savaşını konu edinmiş mitoloji romanlardır.

Troia Savaşı, çoğu bilim insanı tarafından doğu ve batı arasında yaşanan ilk çatışma olarak tanımlanmaktadır (Kantarıcı, 2021: s. 181). Zaten uğruna savaşılan kadının adı "*Helen*"dir.

⁵⁸ Rhapsodos: Şiirlerini müzik yerine ellerindeki değnek ile tempo tutarak söyleyen ozanlara verilen isim.

Yunanlıların kendilerini hala Helen olarak tanımlamaları, Troia savaşının da aslında Helen'lerin bir varoluş mücadelesi olarak görülebilir. Tarih boyunca ünlü komutanlar, krallar tarafından Troia kenti ve kalıntıları ziyaret edilmiştir. Pers Kralı Kserkes, Büyük İskender, Roma İmparatorları Hadrianus ve Augustus'un yanı sıra Büyük Konstantin başkent olarak Konstantinopolis'ten önce Troia'yı düşünmüştür. Sultan II. Mehmet, Troia'nın tarihini iyi biliyordu. Fatih'in Troia Savaşı'nı anlatan İlyada destanına karşı özel ilgisinin olduğu da bilinmektedir. Öyle ki, II. Mehmet, saray kütüphanesinde İlyada'nın Eski Yunanca bir kopyasını muhafaza etmesinin yanı sıra eserin çevirisini de yaptırmıştır. Ünlü tarihçi Imbroslu Kritoboulos kitabında, Fatih Sultan Mehmet'in Troia kentine verdiği önemi ziyareti sırasında *"...Allah aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen, bu şehrin ve halkının intikamını alma hakkını bana nasip eylemiştir"* sözleri ile aktarmıştır. (Gözüm, 2000: s. 7).

1. Troia Savaşının Öyküsü

Troia savaşına neden olan olayların başlangıcı, Peleus ile Thetis'in düğünlerine davet edilmeyen nifak tanrıçası Eris'in sinirlenip intikam almak istemesidir. Her davet edildiği yerde mutlaka bir kavga çıkaran Eris özellikle çağrılmamıştı. Nifak tanrıçası Eris, Hera, Aphrodite ve Athena'nın oturduğu ziyafet sofrasına, Hesperidlerin bahçesinden alınmış üzerinde *"en güzele"* yazılı altın bir elma atar. Elmanın kime ait olduğu üzerine üç güzel tartışmaya başlarlar ve baş tanrı Zeus'a elmanın kim ait olduğunu söylemesini isterler. Zeus seçim yapacaklarından biri karısı, biri kızı, diğeri de kardeşi olduğu için kurnazca davranır ve çareyi Troia Kralı Priamos'un oğlu Paris'i hakem ilan etmekte bulur. İda dağında Paris'in karşısına çıkan üç güzel tanrıça ne istediklerini söyledikten sonra Paris'in karar vermesini beklerler. Bu arada her biri kendisini seçmesi için Paris'e çeşitli vaatlerde bulunurlar. Athena Paris'e sonsuz bilgelik vereceğini, Hera ise Paris'i Asya'nın hâkimi yapacağını söyler. Aphrodite, Paris'e dünyanın en güzel kadınının aşkını vaat eder. Bu güzel kadın Sparta Kralı Menelaos'un karısı Helen'dir. Paris, kararını verir ve altın elmayı Aphrodite'e uzatır. Paris, Aphrodite'nin yardımıyla Sparta'ya gider, Helen'i kaçıtır, prensi olduğu Troia şehrine geri döner. Bunun üzerine hakarete uğramış Menelaos, Akha ordularını toplayarak Troia'ya savaş açar ve böylece Troia savaşı başlamış olur.

Homeros'un anlatısı savaşın 9. yılında Akhilleus'un çadırında başlar. İlyada destanın odak noktası Akhilleus'tur. Akhilleus, Nereid kızı Thetis ile Myrmidonlar'ın kralı Peleus'un oğluydu. Prometheus, Zeus'u Thetis'in babasından daha büyük bir oğul doğuracağına dair bir kehanet konusunda uyarana kadar hem Zeus hem de Poseidon, Thetis ile evlenmek için rakiptiler. Bu nedenle iki tanrı Thetis'i bırakıp onu Peleus'la evlendirdi. Peleus ile Thetis'in oğulları Akhilleus doğunca, annesi onu ölümsüz yapmak için Hades'te bulunan Styks nehrine batırdı. Ayaklarından tutup suya batırdığı için topuklarına su değmedi. Bu nedenle de Akhilleus'un topukları dışında tüm bedeni silah işlemez bir hale gelmişti (Grimal, 1997: s. 42). Akhilleus'un ölümü topuğundan aldığı darbe ile olmuştur⁵⁹.

Troia savaşına katılmadan önce Akhilleus'un kaderi için iki farklı seçim sunulur. Savaşa katılmazsa çok uzun yıllar yaşayacaktır ama ölünce adı unutulup gidecektir. Savaşa katılırsa ömrü kısa olacak ama adı sonsuza kadar yaşayacaktır (İlyada IX. 410)⁶⁰.

⁵⁹ Günümüz tıp literatüründe "Aşil tendonu" olarak anılan tendon (ayak bileğinin arkasında yer alan ve baldırda bulunan kasların topuğa yapışmasını sağlayan tendon) adını Akhilleus'tan almıştır.

⁶⁰ Akhilleus savaşa katılmayı, ünü dolayısıyla ölümü seçti. Ancak Odysseia'da, Odysseus yeraltına inip Akhilleus ile karşılaştığında, seçiminden dolayı pişmanlığını dile getirir:

*"Ballandırma bana ölümü, şanlı Odysseus,
bütün geçmiş göçmüş ölümlere kral olacağıma
el kapısında kulluk edeydim keşke,
varlıksız, yoksul bir çiftçinin yanında ırgat olaydım"* (Odysseia, XI.487)

İlyada şu sözlerle başlar (İlyada, I.1) :

Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην, ἣ μυρὶ Ἄχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,

Söyle ey Tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkelerini söyle,

Büyük acıları Akhalar'a o lanetli öfke getirdi,

Akha kuvvetlerinin komutanı Agamemnon tarafından onursuzlaştırıldıktan sonra Akhilleus'un savaştan çekilmesiyle başlar. Agamemnon, Akhilleus'un savaş ödülü Briseus'un kızı Briseis'in kendisine getirilmesini emreder. Akhilleus, annesi Thetis'in ısrarıyla, diğer Yunan kuvvetleriyle birlikte savaşmayı veya birliklerine önderlik etmeyi reddeder. Agamemnon'un bu yaptığına öfkelenen Akhilleus, annesi Thetis'e, Troialıların savaşta üstünlük kazanmasına yardım etmesi için Zeus'u ikna etmesini ister. O olmadan savaşın kazanılmayacağını anlaşıldığını ve böylece onurunu geri kazanabileceğini söyler.

Zeus'un etkisiyle savaş Yunanlıların aleyhine dönerken Nestor, Agamemnon'un Akhilleus'u kızdırmaması nedeniyle Troialıların üstünlük elde ettiğini söyler ve kralı Akhilleus'u yatıştırmaya çağırır. Agamemnon, Odysseus, Aias ve Phoeniks'i gönderir. Akhilleus savaşa dönerse, Agamemnon'un Briseis'i ve diğer hediyeleri iade edeceğine söz verirler. Akhilleus, Agamemnon'un kendisine sunduğu tüm teklifleri reddeder ve Akhaları planladığı gibi evlerine yelken açmaya teşvik eder.

Hektor liderliğindeki Troialılar, Akha ordusunu sahille doğru iter ve Akha gemilerine saldırır. Akha kuvvetleri mutlak yenilginin eşiğindeyken Patroklos, Myrmidonları Akhilleus'un zırhını giyerek savaşa götürür, ancak Akhilleus kampı kalır. Patroklos, Troialıları sahilden geri püskürtmeyi başarır, ancak Hektor tarafından öldürülür.

Nestor'un oğlu Antilokhos'tan Patroklos'un ölüm haberini alan Akhilleus, çok sevdiği arkadaşının ölümüne çok üzülür. Annesi Thetis, perişan haldeki Akhilleus'u teselli etmeye gelir. Hephaistos'u, Hektor tarafından alınan Patroklos'un giydiği zırhın yerine kendisi için yeni zırh yapmaya ikna eder. Patroklos'un ölümüne öfkelenen Akhilleus, savaşa geri döner ve sahaya çıkarak öfkesinden birçok adamı öldürür, Hektor'u arar. Akhilleus, nehir tanrısı Skamandros (Küçük Menderes) ile bile savaşa girer. Tanrı Akhilleus'u boğmaya çalışır ama Hera ve Hephaistos tarafından durdurulur. Sonunda Akhilleus avını bulur. Hektor ile savaşmaya başlarlar. Akhilleus, Hektor'u öldürür ve cesedi arabasının arkasına bağlayarak, surların etrafında sürükler. Hermes'in yardımıyla, Hektor'un babası Priamos, oğlunun gömülebilmesi için Hektor'un cesedinin geri verilmesi için Akhilleus'a yalvarmak üzere Akhilleus'un çadırına gider. Akhilleus merhamet gösterir ve cenaze süresince, ateşkes sözü verir. Destan, Hektor'un cenazesi, Troia'nın ve Akhilleus'un akıbetinin ne olacağı ile sona erer.

2. Troia Savaşından Sonra Kadınlar

Troia Savaşı her zaman bir ilham kaynağı olmuştur. Antik dönemden günümüze kadar her sanat dalında işlenen en gözde konulardan biridir. Antik dönemde de şiirlere, tarih anlatılarına ve en önemlisi de tragedyalar büyük esin kaynağı olmuştur. Ünlü tragedya yazarları Aiskhylos (MÖ 525-456) ve Sophokles (MÖ 496-406) de Troia savaşı ile bağlantılı çeşitli tragedyalar yazmışlardır. Aiskhylos *Agamemnon*; Sophokles ise *Elektra* tragedyalarını kaleme almıştır. Ancak Euripides'in (MÖ 480-406) *Troialı Kadınlar* tragedyası başta olmak üzere *Hekabe*, *Andromakhe*, *Helena*, *Elektra*, *İphigeneia Tauris*'te ve *İphigeneia Aulis*'te gibi Troia savaşı ile

bağlantılı kadınlar için ayrıca tragedya kaleme alarak savaşın kadınların ve çocukların üzerinde bıraktığı yıkıcı etkiyi işlemiştir⁶¹.

Troialı Kadınlar tragedyası tam da Troia kenti düştükten sonra Hekabe, Cassandra, Andromakhe ve Helen'in akıbetlerine odaklanır. Tragedya, Poseidon ile Athena'nın diyalogu ile başlar. Troia Savaşı boyunca Poseidon, Troia tarafında olmuşken; Athena Akhalar'ı desteklemiştir. Poseidon tahta at ile yapılan hileyi anlatır ve devam eder, Priamos'un Zeus tapınağında katledildiğini, Akhalar'ın, Troia zenginliklerini aldıklarını, Komutanların birçok Troialı kadını köle olarak aldığından, Helen'in de tutsak olduğundan, Polyksene'nin Akhilleus'un mezarında öldürüldüğünden, Cassandra'ya ise Aias'ın tapınakta⁶² zorla sahip olduğundan bahseder. Poseidon'un yanına Athena gelir. Tanrıça Athena, Cassandra'ya Athena tapınağında saldırıldığını ancak Akhalar bu saygısızlığa dur demedikleri için artık Troialıların tarafına geçtiğini söyler. Athena, Zeus'un yardımı ile eve dönen Akhalar'a fırtınalar çıkaracağını anlatır ve Poseidon'un da Ege'den geçerken denizin dalgaları ve kasırgalarla Akhalar'a felaketler getirmesini ister. Poseidon da kabul eder.

Sonra haberci girer ve Hekabe'ye Troialı kadınların kimler arasında paylaştırıldığını anlatır. Cassandra'yı kendine eş yapmak için Agamemnon almıştır. Hekabe'nin diğer kızı Polyksene Akhilleus'un mezarına kurban edilmiş, Hektor'un karısı Andromakhe'yi ise Akhilleus'un oğlu Neoptolemos almıştır. Hekabe'nin kendisi de Odysseus'un payına düşmüştür. Cassandra sahneye girer ve yas içindeki annesine üzülmemesini; babasını ve kardeşini öldüren Agamemnon'u öldürerek ondan intikam alacağını anlatır. Sonra da annesini alan Odysseus'un başına geleceklerin kehanetini verir. Ardından Cassandra, Agamemnon'a gelin olmak için sahneden haberciyle çıkar.

Sahneye Andromakhe girer ve Hekabe ile kaderlerine ağlaşırlar. Kocasını öldüren adamın oğlunun yatağına girecektir. Haberci tekrar sahneye girer ve Andromakhe'ye oğlunu öldüreceklerinin haberini verir. Odysseus, cesur adam Hektor'un çocuğunun büyümemesi gerektiğini, ileride intikam alacağından endişe ettiği için çocuğun Troia surlarından aşağı atılmasını söylemiştir. Haberci Andromakhe'ye metanetle karşılaşmasını aksi takdirde Akhalar'ın bebeği gömmesine bile izin vermeyeceğini de ekler. Böylece haberci ve Andromakhe sahneden çıkar.

Sahneye Menelaos girer ve karısı Helen'i esir alacağını söyler. Paris'in ve ülkesi Troia'nın cezasını bulduğunu belirtir. Helen'i alıp memleketine götüreceğini ve orada yakınları Troia'da ölenlerin, Helen'e hak ettiği cezayı vereceğini söyler. Hekabe, Menelaos'a karısı Helen'i hemen şimdi öldürmesini söyler. Çünkü Helen'in cazibesıyla erkekleri esir alıp kentleri yıktığını söyler. Helen, Menelaos ve Hellenler'in kendisi hakkındaki kararını sorar. Menelaos ona, öldürülmesi için kendisine verildiğini söyler. Helen söz alır ve asıl suçlunun Hekabe olduğunu anlatır, çünkü Paris'i o doğurmuştur. Üstelik tanrıların ona Paris'e hamile iken felaketi haber veren bir rüya gösterdiğini, ancak onların Paris'i öldürmedikleri için bu felaketlerin herkesin başına geldiğini söyler. Sonra sözü Hekabe alır ve Helen'in yalan konuştuğunu anlatmaya başlar. Paris'in ve İlion'un lüksünü ve şatafatını istediği için Paris'le kaçtığını iddia eder. Madem Paris onu zorla kaçırmıştı niye bağırıp yardım istememişti. Ayrıca Hekabe, Helen'e defalarca git dediğini ama Helen'in kaçmadığını, Troia prensesi olmayı isteyerek seçtiğini söyler. Sonra Hekabe, Menelaos'a döner ve Hellas'ı onurlandırmak için

⁶¹ Bu oyunun kaleme alındığı zaman Atina MÖ 421 yılı barışı ile Sparta karşısında üstünlük kazanmış, gelirleri artmıştı. Atina'da esen savaş yandaşlığı rüzgârı karşısında yer alan Euripides'in "Troialı Kadınlar" oyunu savaş hayranlığına bir yanıt olarak algılanmaktadır (Latacz, 2006: s. 320).

⁶² Antik dönemde tapınakların dokunulmazlığı vardı. Tapınakta her hangi bir suçun işlenmesi bir yana rahipler dışında halkın tapınağın içinde girmesine de izin verilmezdi. Zeus tapınağında Priamos'un öldürülmesi ve Athena tapınağında Cassandra'ya tecavüz edilmesi büyük bir suçtu, tanrı/tanrıçanın kendisine bizzat saygısızlığı.

Helen'i hemen öldürmesini tavsiye eder. Helen'in kocası Menelaos'u etkilemesinden korkmaktadır. Sonra Menelaos ve Helen çıkarlar. Koro yine geleceklerine ağıtlar yakar.

Sonra haberci gelir tekrar. İolkos Kralı Pelias'ın oğlu Akastos, Neoptolemos'u sürgüne göndermiştir. Bunun üzerine Neoptolemos ve Andromakhe alelacele gitmişlerdir. Andromakhe öldürülmüş oğluna cenaze düzenlemesi için bebeği Hekabe'ye verir. Hekabe de küçük bebekten korkan Akhalar'ın bu vahşetine dert yanmaya başlar ve çadırdaki Troialı kadınlar da ona eşlik eder.

Haberci tekrar girdiğinde, Troia'nın yakılmak üzere ateşe verildiğini, borazan çaldığında ise çadırdan kadınların ikişer ikişer çıkarak Akha gemilerine gitmeleri gerektiğini söyler. Troialı kadınlar ve Hekabe, başlarına gelenlere, Priamos'un mezarına ölüsüne bir kez daha ağıt yakarlar ve tragedya bu şekilde sona erer (Euripides, *Troialı Kadınlar*).

Aynı şekilde Latin yazar Seneca'nın (MÖ 4 - MS 65) *Troialı Kadınlar* adlı bir tragedyası vardır. O da eserinde Hekabe, Helen ve Andromakhe'ye yer vermiştir. Seneca'nın günümüze kadar ulaşan tragedyalı Yunan versiyonlarından küçük ayrıntılar ile farklılaşır. Bu dönemde, bu oyunlar sahneye konmaktan ziyade okunmak için yazılmaktaydı (Erim, 1987:s. 189). Tragedya'nın konusu kısaca şöyledir:

I. Perde: Hecuba, Troyalılar Korosu ile birlikte ülkelerinin yok oluşuna ve Hector ile Priamos'un ölümüne ağıt yakar.

II. Perde: Talthibius, Akhilleus'un hayaletinin ortaya çıktığını anlatır ve Yunanlıları nankörlüklerinden dolayı azarlayarak, Polyxena'nın yeraltı tanrılarına bir adak olarak mezarında kurban edilmesini talep eder. Aksi halde Yunanlıların dönüşleri için uygun bir rüzgâr olmayacaktır. Agamemnon ve Pyrrhus kurban konusunda tartışır. Calchas çağırılır ve yalnızca Polyxena'nın öldürülmesi gerektiğini değil, aynı zamanda Astynax'ın da kuleden fırlatılması gerektiğini iddia eder. Koro, Akhilleus'ın bir ruh olarak görüldüğünü reddeder ve ruhun bedenle birlikte sonsuza kadar öldüğünü iddia eder.

III. Perde: Andromache, rüyasında gördüğü bir görüntü karşısında paniğe kapılır ve oğlunu babasının mezarına gizler. Ulysses, zekâsıyla nerede olduğunu keşfeder ve onu ölüme sürükler.

IV. Perde: Helen, Polyxena'yı Pyrrhus'la evlenme ümidiyle kandırmaya çalışır. İlk başta numarayı sürdürür, ancak bir süre sonra Andromache ile tartıştıktan sonra her şeyi itiraf eder ve planın yerine getirilmesini açıkça tavsiye eder.

V. Perde: Haberci, Hecuba ve Andromache'ye Astyanax'ın kuleden atıldığını ve Polyxena'nın Akhilleus'ın mezarında öldürüldüğünü bildirir⁶³ (Seneca, *Tragoediae*).

3. Hekabe

Homeros'a göre Hekabe Frigya Kralı Dymas'ın kızıydı ve Troya kralı Priamos ile evlendi. Hektor, Paris, Cassandra olmak üzere 19 çocuğu vardı. Hekabe'nin şanssızlığı Paris'e hamileyken başlar. Paris'in doğumuna günler kala bir rüya görür. Rüya karnından çıkan bir alev topunun Troia'yı sarıp sarmaladığını görür. Kâhinler bu rüyayı kötü olarak yorumlarlar ve Paris doğunca İda dağında onu ölüme terk ederler. Ancak Paris bir çoban tarafından büyütülür ve genç bir adam olduğunda Troia'ya geri döner (Erhat, 1997: s. 124). Savaş sırasında Hekabe çocuklarının ölümlerini izlemiş ağıtlar yakmıştır. Euripides'in *Troialı Kadınları*'nda, Hekabe'nin Odysseus tarafından köleleştirildiğini görmekteyiz. *Hekabe* tragedyasında ise olaylar Troia'nın düşüşünden hemen sonra gerçekleşir. Priamos ve Hekabe'nin en küçük oğlu Polydorus, saklanması için Kral Polymestor'a gönderilir, ancak Troya düştüğünde Polymestor,

⁶³ Eserin orijinali Latince olduğu için isimler metinde Latince şekliyle kullanılmıştır.

Polydorus'u öldürür. Hekabe bunu öğrenir ve Polymestor Troia'ya geldiğinde, Hekabe hile yaparak onu kör eder ve iki oğlunu öldürür (Euripides, Hekabe).

Hekabe'nin Hektor'un ölümü üzerine:

*Bak anana yavrum, talihsiz anana,
 Senin acını göreyim, öldüğünü göreyim de,
 Bundan böyle nasıl yaşarım ben, nasıl?
 Gece gündüz yüreğimin ışığıydın bu kentte,
 Troialı kadınların, erkeklerin gücü desteği,
 Bir tanrı gibi selamladı yavrum onlar seni,
 Sen onların büyük şanıydın sağken,
 Ama yavrum, kaderle ölümün elindesin şimdi.*

(İlyada, XXII. 430)

Hekabe'nin sonuna dair farklı anlatımlar vardır. Bir anlatıda, Odysseus'a köle olarak verildiğinde, ona hırlayıp küfrettiğini, bu yüzden tanrıların onu bir köpeğe çevirerek kaçmasına izin verildiği anlatılmaktadır. Bir diğer anlatı da Hekabe, çocukları Polydorus ve Polyksena'nın cesetlerini görünce çılgına döndüğü ve yine başka bir efsaneye göre Hekabe'nin bu acıya dayanamayarak kendini denize attığı (Hyginus, Fabulae 243) "ateşli gözleri olan bir dişi köpeğe" dönüştüğü aktarılmaktadır.

4. Andromakhe

Andromakhe Kilikya Thebe'de doğdu. Sayısız düğün hediyesi getiren Hektor tarafından babasının evinden gelin olarak alındı. Andromakhe ve Hektor'un, Skamandrios bazı kaynaklarda Astyanaks adında bir oğulları vardı. Paris ve Helen'in uygunsuz ilişkisinin aksine, Hektor ve Andromakhe, ortak talihsizliklerinin trajedisini artıran mutlu, üretken ve ideal bir evlilikleri vardı. Bu durumu en açık şekilde İlyada'da Hektor'un savaşa giderken karısına ve oğluna veda ettiği bölümde görmek mümkün (İlyada, IV. Kitap). Bu bölüm İlyada'nın en acıklı, en dokunaklı bölümlerinin başında gelmektedir. Troia düştükten sonra Andromakhe, büyüünce babası Hektor'un intikamını alacağı düşüncesi ile Odysseus Astyanaks'ın öldürülmesini önerir. Andromakhe, Akhilleus'un oğlu Neoptolemos'a⁶⁴ cariyeye olarak verilir. Akhilleus sadece kocası Hektor'u değil aynı zamanda babası Eetion'u öldürmüş ve memleketi Thebe'yi yağmalamıştır (Erhat, 1997: s. 22). Andromakhe, Neoptolemos ile birlikte Akhilleus'un ebeveynleri Thetis ve Peleus'un yaşadığı Phthia'ya gider. Burada da acıları bitmez. Neoptolemos'un daha önce evlendiği Hermione'den çocuğu olmamıştır. Andromakhe'nin üç oğlan ve bir kız doğurması üzerine kıskançlıktan deliye dönen Hermione onu öldürmek ister. Andromakhe tapınağa sığındığı halde öldürmek için girişimde bulunur ancak son anda kurtulur.

Hektor'un vedası sırasında Andromakhe'nin sözleri:

*Benim senden başka dayanağım yok,
 Alıp götürdüğü zaman ölüm seni
 Yalnız acılar kalacak bana,*

⁶⁴Bazı kaynaklarda adı Pyrrhos olarak geçer.

Ne babam var benim, ne ulu anam...

Sen bana bir babasın Hektor,

Ulu anamsın, kardeşimsin,

Arkadaşsın sıcak döşeğimin.

Burada, kalede kal, acı bana

Yetim koma yavrumuzu, karını dul koma.

(İlyada, VI. 414-434)

5. **Kassandra**

Kassandra Yunan mitolojisindeki en bahtsız karakterlerden biridir kuşkusuz. Troia savaşından önce başlar trajedisi. Bakire kalmaya yemin ettiği için Apollon'un aşkını reddeder. Apollon Kassandra'yı ikna etmek için ona kehanet yeteneği verir. Ancak Kassandra kararını değiştirmez ve Apollu'yu tekrar reddeder. Buna çok kızan Apollon bu yeteneği bir lanete dönüştürür. Kassandra her şeyi bilecek ama kimse ona inanmayacaktır. Öyle de olur, Kassandra yaşanacak her şeyi önceden görüp söylemesine rağmen kimseyi inandıramaz. Helen'in gelişi ile savaş olacağını, Troia'nın yakılıp yıkılacağını söyler, tahta at kapıya geldiğinde saçını başını yolar, "atı almayın" içeri der ama kimse dinlemez (Grimal, 1997: s. 365).

Paris'in Helen'i getirmek için yola çıkmasından önce Kassandra'nın sözleri:

Nereye gidiyorsun? Yanına yangını getireceksin.

Bu suların üzerinde aradığın alevlerin ne kadar büyük olduğunu bilmiyorsun.

(Ovid, Heroides 16,120)

Troia kenti düştüğünde Kassandra, Athena tapınağına sığındı. Küçük Aias tarafından tapınakta acımasızca tecavüze uğradı. Daha sonra Kassandra, Myken Kralı Agamemnon tarafından cariyeye olarak alındı. Agamemnon'un karısı Klytemnestra kocası savaştaiken Aegisthus ile sevgili olmuşlardı. Kassandra ve Agamemnon daha sonra Klytemnestra ve Aegisthus tarafından öldürüldü.

Günümüzde, Kassandra Sendromu, ileri sürüldüğünde başkaları tarafından inanılmayan, sonrasında gerçekleşerek insanları şaşkırtan kötü ve üzücü olaylar için kullanılan bir terim olarak kullanılmaktadır. İnsanlardaki kötü haber ve olayları görmezden gelme isteğini gösteren sendrom adını bahtsız Kassandra'dan almıştır.

6. **Helen**

Helen İlyada ve Odysseia dâhil çoğu kaynakta Zeus ile Leda'nın kızıdır. Leda, Sparta kralı Tyndareos'un karısıydı. Euripides'in MÖ V. yüzyılın sonlarında yazdığı Helen oyunu, Helen'in doğumuyla ilgili en bilindik açıklamayı bildiren en eski kaynaktır. Babası olduğu varsayılan Tyndareos'un değil Zeus'un kızıydı. Kuğu şeklindeki tanrıların kralı bir kartal tarafından kovalandı ve Leda'ya sığındı. Kuğu onun sevgisini kazandı ve ikisi çiftleşti. Leda daha sonra Helen'in çıktığı bir yumurta üretti (Euripides, Helen: 19). Helen'in güzelliği dillere destandı pek çok defa daha evlilik yaşına gelmeden kaçırılmıştı. Helen'in evlenme zamanı geldiğinde, dünyanın dört bir yanından birçok kral ve prens, yanlarında zengin hediyeler getirerek ya da onlar adına elçiler göndererek Helen'e talip oldular. Tyndareos, kızı için bir koca seçmekten ya da taliplerden herhangi birini, onları gücendirme ve bir tartışmaya zemin oluşturma korkusuyla göndermeye korkuyordu. Odysseus taliplerden biriydi, ancak yarışmayı kazanma şansının çok az olduğuna inandığı için hediye getirmemişti. Krala gidip eğer Helen'in kuzeni Penelope ile evlenmesine izin verirse bu durumdan kurtulmak için bir önerisi olduğunu söyledi. Tyndareos

hemen kabul etti ve Odysseus, karar verilmeden önce, tüm taliplerin, seçilen kocayı itirazsız kabul edecekleri ve evlilik bir gün saldırıya uğrarsa hep birlikte savunacaklarına dair çok ciddi bir yemin etmelerini önerdi. Talipler yemin ettikten sonra Menelaos, Helen'in kocası olarak seçildi (Grimal, 1997: s. 237). Tyndareos ve Leda tahttan çekildikten sonra Helen ve Menelaos Sparta'nın hükümdarları oldular. Menelaos ve Helen, Sparta'da en az on yıl hüküm sürerler ve Hermione adında bir kızları ve (bazı efsanelere göre) üç oğulları olur. Bir Troia prensi olan Paris, sözde diplomatik bir görev kisvesi altında, Aphrodite'in vaadi olan Helen'i almak için Sparta'ya geldi. Helen bazen Paris tarafından tecavüze uğramış olarak tasvir edilse de, Antik Yunan kaynakları bu konuda çelişkilidir. Herodotos, Helen'in kaçırıldığını belirtir (Herodotos, I. 3), ancak genel kanı Helen'in isteyerek kaçtığı yönündedir. Birkaç Antik Yunan yazarı tarafından, Helen'in Troia'ya gitmediğini bunun yerine Helen'in Troia Savaşı sırasında Mısır'da kaldığına dair efsaneleri dile getirilmiştir. Ancak esas kaynağımız İlyada, Helen'in Troia'da olduğunu göstermektedir. Menelaos, karısının kayıp olduğunu öğrendiğinde, diğer tüm talipleri yeminlerini yerine getirmeye çağırdı ve böylece Troia Savaşı başladı. Helen, Hektor ve Paris'in ölümlerinden sonra küçük erkek kardeşleri Deiphobos'un karısı oldu. Menelaos sonunda onu bulduğunda, onu öldürmek için kılıcını kaldırdı. Sadakatsiz karısını yalnızca kendisinin öldürmesini talep etmişti; Helen yakalanınca elbisesini omuzlarından düşürdü ve Menelaos onun güzelliğini görünce kılıcı elinden düşürdü. Helen Sparta'ya döndü ve Menelaos ile birlikte yaşadı. Odyssea'nın IV. Kitabında tasvir edildiği gibi, o ve Menelaos tamamen barışmıştı ve uyumlu bir evlilik hayatı vardı Bunun dışında Helen'in akıbetine dair farklı versiyonlar var. Genel olarak Helen'in kötü bir kadın ile bir azize arasında gidip gelen bir portresi olduğunu görülmektedir.

Troia Kralı Priamos'un Helen için sözleri:

Troialılarla Akhalıların, böyle bir kadın için yıllardır acı çekmeleri hiç de ayıp değil.

Yüzüne bakan ölümsüz tanrıçalara benzetir onu.

Ama gene de binse gemiye keşke gitse, gitse de, bizi, çocuklarımızı belaya sokmasa.

(İlyada, III. 154)

7. Briseis

İlyada'da önemli bir karakter olan Briseis destanın hemen başında Akhileus'un çadırında karşımıza çıkar. Bir statü sembolü olarak Akhileus ile Agamemnon arasında yaşanan anlaşmazlığın merkezinde yer alır. Briseis, Apollon rahibi Brises'in kızıdır. Brises, bir başka Apollon rahibi Khryses'in kardeşidir. Akhalar şehrini yağmalayana kadar Briseis, Lyrnessos Kralı'nın oğlu Mynes ile evliydi. Şehrin yağmalanmasından sonra savaş ganimeti olarak Akhileus'a verildi. Agamemnon'un payına düşen Apollon rahibi Khryses, kızı Khryseis'i geri alınca⁶⁵, Agamemnon gözünü Briseis'e çevirdi. Büyük bir tartışmanın ardından Akhileus, Briseis'i Agamemnon'a vermek zorunda kaldı. Bunun üzerine savaşa girmeyeceğini bildirdi. Ancak Kalkhas'ın bir kehanet vardır: "*Eğer Akhileus savaşırmazsa Akhalar asla savaşı kazanamayacak*"tır.

Akhilleus öldükten sonra cenaze için yapılacak görevleri Briseis yerine getirmiştir. Daha sonra her hangi bir anlatıda Briseis'in adını görmüyoruz.

8. Iphigeneai ve Klytimestra

⁶⁵Apollon rahibi olan Khryses'in kızı olan Khryseis'i Agamemnon savaş ganimeti olarak alır. Agamemnon, babasının kızını kurtarmak üzere getirdiği hediyeleri kabul etmez ve kızı babasına teslim etmez. Bunun üzerine Apollon'a dua eden babasının duası kabul olur ve Apollon okları ile Agamemnon'un şehrine saldırır ve bir veba salgını gönderir. Agamemnon istemese de Apollon'un öfkesini ve veba salgını yatıştırmak için Khryseis'i babasına geri vermek zorunda kalır.

Kral Agamemnon ve Kraliçe Klytimestra'nın kızı ve Myken prensesi olan Iphigeneai Homeros'un İlyada'sında (IX.145, 287) ve bazı anlatılarda Iphianassa (Ιφιάνασσα) olarak geçer. Agamemnon'un üç kızından biridir. Iphianassa adı, Iphigenia adının daha eski bir çeşidi olması mümkündür.

Yunan mitolojisinde Iphigenia, Akha filusunun Troia'ya karşı savaşa hazırlanmak için Aulis'te toplanmasıyla ortaya çıkar. Burada Akha lideri Agamemnon, tanrıça Artemis'e adanmış bir koruda geyik avlar ve öldürür. Artemis, Agamemnon'un filusunun Troia'ya yelken açmaması için rüzgârları harekete geçirerek Agamemnon'u cezalandırır. Kâhin Kalkhas, Agamemnon'a Artemis'i yatıştırmak için en büyük kızı Iphigenia'yı kurban etmesi gerektiğini söyler. Agamemnon ilk başta reddeder, ancak diğer komutanların baskısıyla kabul eder. Iphigenia ve annesi Klytimestra, Akhilleus'un Iphigenai ile evleneceği bahanesiyle Aulis'e getirilir. Hyginus'un Fabulae'si gibi bazı versiyonlarda Iphigenia kurban edilmemiştir. Iphigenia'nın kurban edilmesi esnasında, Artemis tarafından Tauris'e (Kırım'da) götürüldüğü, tanrıçanın onun yerine bir geyik⁶⁶, veya bir keçi bıraktığını şeklinde aktarılır.

Klytimestra, Sparta Kralı Tyndareos ve Kraliçesi ve Leda'nın kızıydı. Efsaneye göre Zeus, Leda'ya kuğu kılığında görünerek onu baştan çıkarır ve hamile bırakır. Leda'nın iki yumurtadan dört yavrusu oldu; Bir yumurtadan Kastor ve Klytimestra, diğerinden Helen ve Polydeukes. Bu nedenle, Kastor ve Klytimestra'nın babası Tyndareos, Helen ve Polydeukes'in babası ise Zeus idi.

Troia Savaşı on yıl sürdü. Agamemnon'un uzun süredir yok olduğu bu dönemde, Klytimestra, kocasının kuzeni Aegisthos ile bir aşk ilişkisi yaşamaya başladı. Klytimestra'nın bu ilişkiye baştan çıkarılıp çıkarılmadığı veya bağımsız olarak bu işe girip girmediği, mitin versiyonuna göre değişir. Genel kanı kızının kurban edilmesinin kocasına karşı nefretini perçinlediğidir.

Klytimestra ve Aegisthus, Agamemnon'un ölümünü planlamaya başladı. En iyi bilinen versiyonu Aiskhylos'un Agamemnon tragedyasıdır. Cassandra ile birlikte sarayına gelen ve karısı tarafından karşılanan Agamemnon, Cassandra arabadayken bir ziyafet için saraya girdi. Klytimestra, Agamemnon banyoya girene kadar bekledi ve sonra onu bir beze doladı ve bıçakladı. Agamemnon, katilinden ne kaçabildi ne de ona karşı koyabildi (Aiskhylos, Agamemnon).

Bu sırada Cassandra, kendisinin ve Agamemnon'un öldürüleceğini biliyordu. Kaderinde ölmek olduğunu anladı ve kararlı bir şekilde ölümünü karşılamak için saraya girdi.

Cinayetlerden sonra Aegisthos, kral oldu ve kraliçesi Klytimestra ile yedi yıl hüküm sürdü. Bazı geleneklere göre üç çocukları oldu. Klytimestra sonunda Agamemnon'nun oğlu Orestes tarafından öldürüldü.

Yazar Madeline Miller, "*Medea'dan sonra, Kraliçe Klytimestra muhtemelen Yunan mitolojisindeki en kötü şöhretli kadındır*" diye yazmıştır (URL 1).

9. Penelope

Penelope, İthaka kralı Odysseus ile evlidir. Odysseus'tan, Odysseus'un Troia Savaşı'na çağırılmasından hemen önce doğan Telemakhos adında tek bir oğlu vardır. Odysseus dönüş yolunda bazı felaketleri atlatmak zorunda kalır. Odysseus başta Homeros olmak üzere tüm anlatılarda en kurnaz adam olarak tanıtılır. Troia'yı alt etmek için tahta at fikri de ona aittir.

⁶⁶ *Quam cum in Aulidem adduxisset et parens eam immolare vellet, Diana virginem miserata est et caliginem eis obiecit cervamque pro ea supposuit Iphigeniamque per nubes in terram Tauricam detulit ibique templi sui sacerdotem fecit.* (Iphigenia'yı Aulis'e getirdiğinde ve [Agamemnon] onu kurban etmek istediğinde, Diana bakireye acıdı ve üzerlerine bir sis fırlattı ve Iphigenia'nın yerine bir geyik koydu ve Iphigenia'yı karanlığın içinden Tauris diyarına götürdü ve orada tapınağının rahibesi yaptı) (Hyginus, Fabulae 69).

Odysseus'un dönüşü on yılı savaş, on yılı İthaka'ya dönüş yolculuğu olmak üzere toplam yirmi yıl sürer. Penelope bu süre zarfında 108 talipten herhangi biriyle evlenmeyi geciktirmek için çeşitli kurnaz stratejiler geliştirir. İlki Odysseus'un yaşlı babası Laertes için bir kefen örüyormuş gibi yapmak ve işi bittiğinde bir talip seçeceğini iddia etmektir. Üç yıl boyunca her gece, gündüz ördüğü kısmı söker, ta ki bir köle onun hilekârlığını keşfedip taliplere açıklayana kadar.

Penelope'nin yeniden evlenmeyi erteleme çabaları, kocası Odysseus'a olan evlilik sadakatinin bir sembolüdür. Taliplerin artık sabırları tükenir ve Penelope'yi seçim yapması için zorlarlar. Bu sefer Penelope kocasının yayını kim gererse onunla evleneceğini söyler. Elbette bu yayı sadece Odysseus gerebilmektedir. Odysseus yaşlı bir dilenci kılığına girerek döndüğünde saraya, Penelope'nin sadık kaldığını görür. Odysseus dışında taliplerden hiçbiri yayı geremez. Sonra, Telemakhos, Athena, Eumaios ve Philoitios'un yardımıyla talipleri öldürmeye başlarlar. Penelope, kocasının gerçekten geri döndüğüne inanmadığı için onu bir kez daha sınamak ister ve köleye emir vererek yatağı gelin odasında taşınmasını ister. Odysseus, bunun üzerine yatağı kendisinin yaptığını ve bir ayağının yaşayan bir zeytin ağacı olduğu için bunun yapılamayacağını söyleyince Penelope nihayet inanır. Homeros, o andan itibaren Odysseus'un Penelope ve Telemakhos ile birlikte uzun ve mutlu bir hayat yaşayacağını, krallığını akıllıca yöneteceğini ve geniş bir saygı ve büyük başarıya sahip olacağını söyler.

Sonuç

Hekabe'nin akıbeti ne olmuş olursa olsun çok büyük acılar çekmiş, çocuklarının ölümlerini görmüş, henüz bebek olan torununu kendi elleri ile gömmüş, kocasının tapınakta öldürüldüğünü, şehrinin yanıp küle döndüğüne şahit olmuştur. Andromakhe kocasının sonunu bildiğinden ona gitmemesi için yalvarmış ancak onurlu bir asker olan Hektor elbette onu dinlememiş ve savaşa gitmiştir. Henüz bir bebek olan oğlunu büyüyünce intikam alması diye öldürmüşler, zorla düşmanın yatağına sokup, ona çocuklar doğurmak zorunda bırakılmıştır. Kassandra bakire kalmak istediği için önce Apollon'un gazabına uğramış sonra olacakları gördüğü halde kimseyi ikna edememiştir. Tapınakta tecavüze uğramış, Agamemnon tarafından ölüme sürüklenmiştir. Briseis bir meta gibi erkekler arasında değiş tokuş edilmiştir. Iphigeneai babasının kibri yüzünden Artemis'e kurban edilmiş, kızının acısına dayanamayan annesi sabırla kocasının gelişini bekleyerek onu canice öldürerek intikam almıştır. Sadece Penelope en sonunda tekrar kocası Odysseus'a kavuşur ki o da yirmi yıl beklemiş sayısız talip ile mücadele etmiştir. Savaşın çıkmasında dolaylı suçu olan Helen'in aralarındaki "en şanslı" kadın olduğunu söyleyebiliriz. İffetsizlikle suçlandığı halde yine kocası tarafından evine götürüp, evliliklerine kaldıkları yerden devam etmiştir. Hekabe'nin ön gördüğü gibi güzelliğini kullanarak hayatta kalmış, hiç suçu olmayan kadınlar kurban olurken o mutlu bir hayat sürmeye devam etmiştir. Troialı kadınların büyük trajedilerin kahramanları olarak dilden dile öyküleri anlatılmış, anlatılmaya devam etmektedir.

Savaş çıktığında eli silah tutan her erkek askere alınır ve savaşa katılır. Erkekler savaş meydanında ülkelerini, kadınlarını ve çocuklarını korurlarken can verirler. İlk olarak onlar siper olurlar ancak tek bedel ödeyen erkekler değildir. O erkekleri doğuran analar, o erkeklerle eş olan kadınlar, o erkekleri baba yapan çocuklar er ya da geç savaşın asıl bedelini öderler.

Bir Latin atasözü "*Pax melior est quam iustissimum bellum*" der; Barış, en haklı savaştan daha iyidir.

Kaynaklar

Atkinson, Sam, ed. (2015). Edebiyat Kitabı, Alfa Yayınları, İstanbul

Aiskhylos, (2010) Agamemnon, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul

- Çelgin, Güler (1990). Eski Yunan Edebiyatı, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Erhat, Azra (1997). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Erim Müzehher (1987). Latin Edebiyatı, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Euripides (2000), Hekabe, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul
- Euripides (2018), Troialı Kadınlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Euripides (1938), The Complete Greek Drama, ed. by Whitney J. Oates and Eugene O'Neill, Random House, New York
- Gözüm, Ümit Yaşar, ed. (2000). Troia, Türkiye Cumhuriyeti, Çanakkale Valiliği
- Grimal, Pierre (1997). Mitoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınları, İstanbul
- Herodotos (1973). Herodot Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Homeros (1997). İlyada, Can Yayınları, İstanbul
- Homeros (1998). Odysseia, Can Yayınları, İstanbul
- Hyginus (1993). Fabulae, (ed., Marshall, P.K.), Munich: Saur, 1993
- Latacz, Joachim (2006). Antik Yunan Tragedyaları, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul
- Seneca, L. Annaeus (1921). Tragoediae. Rudolf Peiper. Gustav Richter. Leipzig. Teubner.
- Ovidius (1914). Heroides and Amores, Loeb Classical Library, Harvard Üniversitesi
- Şenol Kantarcı (2021), “Tarihte İlk Doğu-Batı Çatışması Olarak Görülen Troia Savaşı'nın ‘Tarafları Üzerine’ Psikopolitik Bir Değerlendirme: Batı Düşününde Troialılar ve Akhalar”, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı, C. 5, 30 Ağustos 2021, s.173-196.
- Umar, Bilge (2002). Troia, İnkılap Kitabevi, İstanbul

Elektronik Kaynaklar

URL 1: <http://madelinemiller.com/myth-of-the-week-clytemnestra/>

Ekler

Resim 1: Akhilleus'un mezarında çocukları Polyksena ve Polydoros'un cesetleriyle Hekabe
Karl Russ "*Hecabe mit den Leichnamen ihrer Kinder Polyxena und Polydoros am Grab des Achill*"-1809

Resim 2: Andromakhe oğlu ve kocası Hektor'un cesedi ile
Jacques-Louis David "*La Douleur et les Regrets d'Andromaque sur le corps d'Hector son mari*"-1783

Resim 3: Küçük Aias Kassandra'ya saldırıyor. Kırmızı figürlü Atina kabı MÖ 440-430
Louvre Müzesi

Resim 4: Helen ve Paris'in aşkı
Jacques-Louis David "The Love of Helen and Paris"-1788

Resim 5: Iphigeneia'nun kurban edilişİ
François Perrier "The Sacrifice of Iphigeneia" – 1633

Resim 6: Agamemnon'un öldürülemesi
Pierre-Narcisse Guérin "Murder of Agamemnon"-1817

HİKÂYELERDE KADININ ERİL TOPLUM YAPISI İÇERİSİNDEKİ YAŞAMI WOMEN'S LIFE IN MASCULINE SOCIETY IN STORIES

Ercan YÜCEL⁶⁷

Dr., Gaziantep Üniversitesi, Oğuzeli Meslek Yüksek Okulu, Mülkiyeti Koruma Bölümü,
Gaziantep, Türkiye , ORCID ID: 0000-0002-4081-6907

Özet

Kadının insanlık tarihi boyunca bazı dönemler haricinde hep ikinci planda kaldığı bilinmektedir. Özellikle sanayileşmeyle beraber sorgulamaya başlanan bu statü, eşitliğe doğru evrilsede daha kat edilmesi gereken çok yol vardır. Edebiyatın bu konudaki katkılarından yola çıktığımız bildirimizde Kırgızistan ve Türkiye sahalarının önemli yazarlarından Sultan Raev ile Haldun Taner seçilmiştir. Tüm hikâyelerinin karşılaştırılması bildiri için mümkün değildir. Bildiri süresinin getirdiği kısıtlılık sebebiyle Sultan Raev'in "Kadın" isimli eseri ile Haldun Taner'in "Tuş" isimli eseri örneklem olarak seçilmiştir. İki eserin de ortak noktası merkezdeki karakterleri içerisinde kadınların olmasıdır. Kadınların yaşadıkları toplumda buldukları karşılık ve maruz kaldıkları eşitsizlik eserlerde resmedilmektedir. Kadın karakterlerin özne ve nesne olarak iki farklı konumda buldukları eserlerde, toplum yapısının kadınlar üzerinde kurduğu baskı yahut taraflı bakış açısı eleştirilmektedir. Bildiride iki eserin kullandığı farklı yöntemler ana hatlarıyla belirtilmektedir. Ortak unsurlar üzerinden toplumsal yapının erillik durumu ortaya konmaktadır. Eril yapı altında ezilen kadının toplum içerisinde kendisine yer bulma çabası ve sonucunda ulaşabildiği konumlardan ikisi ile bu durumun sunum şekli ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haldun TANER, Sultan RAEV, Hikâye, Kadın.

Abstract

It is known that women have always remained in the second place throughout human history, except for some periods. Although this status, which has been questioned especially with industrialization, has evolved towards equality, there is still a long way to go. Sultan Raev and Haldun Taner, who are important writers of Kyrgyzstan and Turkey, have been selected in our paper based on the contributions of literature on this issue. It is not possible to compare all of their stories for this paper. Due to the limitation of the duration of the paper, Sultan Raev's "Kadın" and Haldun Taner's "Tuş" were chosen as a sample. The common point of both works is the presence of women in the central characters. The response that women find in the society they live in and the inequality they are exposed to are depicted in the works. In the works where the female characters are in two different positions as subject and object, the pressure or biased perspective of the social structure on women is criticized. The paper outlines the different methods used by the two works. The masculinity of the social structure is revealed through common elements. The efforts of women who are oppressed under the masculine structure to find a place for themselves in society and two of the positions they can reach as a result and the way this situation is presented are revealed.

Keywords: Haldun TANER, Sultan RAEV, Story, Woman .

⁶⁷ Konu başlığı KADIN VE EDEBİYAT, katılım ONLINE olacaktır.

**METAFORİK BAĞLAMDA MİTOLOJİK ANA KOMPLEKSİNDE KUTSAL DİŞİ
OLGUSU**
SACRED FEMININE CASE IN MYTHOLOGICAL MAIN COMPLEX IN METAPHORIC
CONTEXT

Gülten GÜLTEPE

Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sanat Kuramı ve Eleştiri Anabilim Dalı, Erzurum/Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-1006-2905.

Yunus BERKLİ

Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sanat Kuramı ve Eleştiri Anabilim Dalı, Erzurum/Türkiye, ORCID ID: 0000-0003-3650-3681

Özet

Tabiat içerisinde varlık kazanan insanoğlu, çevresinde bulunduğu canlı, cansız ve ilahi alemle bir bütün halinde mevcut olmuş ve yaşam bulmuştur. İnsan-tabiat kişileştirilmesinde, ruhuna inanılan tabiat, canlı bir vücut olarak tasavvur edilmiş doğan, türeyen, yaşlanan bir varlık görünümünde somutlaştırılmıştır. Doğurganlık özelliğiyle bütünleştirilen dişil unsurların, üreme, çoğalma ve koruyucu olma yapısıyla bağlantılı görünen bir karakter almıştır. İnanç mesabesinde ruhuna inanılan tabiat ve unsurları, kültleşmiş ve mitolojik sistemlerin bünyesinde gelişim sağlamıştır. Arkaik gerçeklikte, insanın hayalinde korunmaya çalışılan, tabiat ve tabiatüstünün net bir şekilde ayrılmadığı veya kavram ve kuramların bir bütün halinde görüldüğü bir zamanda tabiat, insan ve ilahi alem bağımlı seyretmiştir. Dolayısıyla soyut manada, Yer-Su Mitolojik Ana kompleksinde gücüne inanılan büyük ruh kavramına bir dönüşümü göstermiştir. Arkeolojik malzemelerin tespitinde, varlıkların anası dolayısıyla üretici bir güce sahip Kutsal Dişi-Yer Ana, metaforik bir zeminde yer tutmuştur. Yer Ana'nın kişiyle bağlantısında, Tanrı veya yarı tanrılar, tabiat ya da tabiatüstü unsurların özdeşleştirilmeleriyle karşılaşılır. Bildiri metni, "Metaforik Bağlamda Mitolojik Ana Kompleksinde Kutsal Dişi Olgusu", başlığı çerçevesinde Türk kültüründe ve folklorik malzemelerde tespit edilen metaforik kavram ve kuram dağarcığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mitolojik Ana, Kutsal Dişi, Metaforik Bağlam, Kavram, Kuram

Abstract

Mankind, which came into existence in nature, existed as a whole with the animate, inanimate and divine realms around it and found life. In the personification of human-nature, nature, whose soul is believed, is conceived as a living body and embodied in the appearance of a being born, deriving and aging. It has taken on a character that seems to be related to the reproductive, reproductive and protective structure of the feminine elements integrated with the fertility feature. The nature and its elements, the spirit of which is believed at the level of belief, have developed within the cult and mythological systems. In archaic reality, nature, man and the divine realm remained dependent at a time that was tried to be preserved in human imagination, when nature and supernatural were not clearly separated or when concepts and theories were seen as a whole. Therefore, in an abstract sense, it has shown a transformation into the concept of the great soul, whose power is believed in the Mythological Mother Earth-Water complex. In the determination of archaeological materials, the Sacred Feminine-Earth Mother, who has a productive power due to the mother of beings, took a place on a metaphorical ground. In the connection of Mother Earth with the person, identifications of God or demigods, nature or supernatural elements are encountered. Within the scope of the text of the paper, "The Sacred Feminine Case in the Mythological Main Complex in a Metaphoric Context", the metaphorical

concepts and theoretical repertoire determined in Turkish culture and folkloric materials will be discussed.

Keywords: Mythological Mother, Sacred Feminine, Metaphorical Context, Concept, Theory

KADIN VE EDEBİYAT (GÜNEY AZERBAJYCAN ŞAİRLERİNİN ESERLERİNDE KADINA YENİ BİR BAKIŞ)

WOMEN AND LITERATURE (A NEW LOOK AT WOMEN IN THE WORKS OF SOUTH AZERBAIJANI POETS)

Metanet ŞAHALİYEVA

Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Muhammed Fuzuli El yazmalar Enstitüsü, Bakü, Azerbaycan , ORCID ID: 0000-0002-2409-6591

Özet

Zarafet ve güzelliğin simgesi olan kadın, anne adı her zaman yüksek bir itibarla anılmış ve adına pek çok eser yazılmıştır. Her devirde akılları ve doğuştan gelen yetenekleri ile seçilmiş kadınlar insanlığa seçkin ilim ve sanatkârlar yetiştirmişler, tarih ve kültür hazinemizin incileri ile millî ve manevi değerlerimizin korunmasında da müstesna hizmetleri olmuştur. Kadın-anne kavramının vatanın vücut bulmuş hali olduğunu söyleyenler haksız değiller. Bugün, kadınlarımızın büyük bir potansiyele sahip olduğu defalarca teyit edilmiştir. Kadınlarımız birçok kader meselesinin çözümünde bile karar verme hakkına sahip olmuştur. Günümüzde toplumun her alanında yani bilim, eğitim, kültür, sağlık ve diğer alanlarda kadının rolünün her geçen gün arttığı bir gerçektir. Elbette, kadınlar toplumun ilgi odağı olduğu gibi şair ve yazarlarımız için de her zaman ilham kaynağı olmuştur. Yazılı eserlerde yazarlar, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması, daha kapsamlı bir eğitim alma imkanları konularına değinmişlerdir. Fakat konular zamana göre değişmiştir. Örneğin Güney Azerbaycan edebiyatında Orta Çağ'dan farklı olarak, 19. yüzyılda yaratılan eserler hayali bir kadın değil, yaşayan bir kadın adıyla başlamıştır. Kuzey Azerbaycan edebiyatının temsilcilerinden Mirza Şafi Vazeh, Abasgulu Ağa Bakıhanov, Gasim Bey Zakir, Seyid Azim Şirvani, Güney Azerbaycan edebiyatının temsilcilerinden ise: Abulgasim Nabati, Ebulhasan Raci, Mirza Mehdi Şukuhi ve bu tür şairler kadın haklarının kazanılmasına ve korunmasına önem vermişlerdir. Bu açıdan bakıldığında 19. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan edebiyatında milli dramaturjinin kurucusu M.F.Axundzadenin eserlerinde kadın hakları, çok eşlilik ve onların sonuçları, genç kızların zorla evlendirilmeleri gibi değindiği konular dikkat çekicidir. Oyun yazarı ilk kez komedilerinde kadın karakterlere yer vermiş, hatta doğulu bir kadını ilk kez sahneye çıkarmıştır.

Yüzyılın başında Kuzey ve Güney Azerbaycanlı şair ve yazarlar paralel bir kadın görüşüne sahiptiler. 19. yüzyılın ikinci yarısında Güney Azerbaycan edebiyatında M.M.Sukuhi, M.Halhali, M.A.Lali, M.Hideci ve diğer şairler hece tarzında şiirler yazmış, feodal-ataerkil hayatın geri kalmışlığını ve dönemin adaletsizliğini belirtmiş, protesto sesini yükseltmiş, hem de kadını manevi ve manevi güzelliğe sahip bir varlık olarak övmüşler.

Anahtar Kelimeler: kadın hakları, çok eşlilik, Güney Azerbaycan edebiyatı, güzelliğin simgesi olan kadın.

Abstract

A woman who is a combination of elegance and beauty, the name of mother has always been held in high esteem, and many works have been dedicated to his name. At all times, women chosen with their intelligence and innate talents have provided outstanding scientists and artists to mankind, and have also had exceptional services in preserving the pearls of the treasure of our history and culture, at the same time our national and spiritual values. Those who say that the concept of woman-mother is the embodiment of the Motherland are not wrong. Today, it

has been confirmed once again that our women have great potential. They have even had the right to make decisions in solving many fateful issues. Today, it is a fact that the role of women in all fields of society, namely science, education, culture, health and other fields, is increasing day by day. Of course, women have always been a source of inspiration for our poets and writers, just like the attention of the society. In the written works, the writers touched on the topics of women's equal rights with men, opportunities to get a more comprehensive education. But the topics changed according to time, for example, in the literature of South Azerbaijan, in contrast to the Middle Ages, the works created in the 19th century began with the name of a living woman, not an imaginary woman.

Among the representatives of North Azerbaijani literature: Mirza Shafi Vazeh, Abasgulu Agha Bakikhanov, Gasim Bey Zakir, Seyid Azim Shirvani, and among the representatives of South Azerbaijani literature: Abulgasim Nabati, Abulhasan Raji, Mirza Mehdi Shukuhi, poets paid attention to the acquisition and protection of women's rights. From this point of view, the comedies of M.F. Akhundzade, the founder of national dramaturgy, attract attention in Azerbaijani literature in the second half of the 19th century. In his works, the issues he touched on such as women's rights, polygamy and its consequences, and the forced marriage of young girls are noteworthy. For the first time, the playwright included female characters in his comedies and even brought an Eastern woman to the stage.

At the beginning of the century, North and South Azerbaijani poets and writers had a parallel view of women. In the second half of the 19th century, in the literature of South Azerbaijan, M.M. Shukuhi, M. Khalkhali, M.A. Lali, M. Hidaji and other poets, both in their ghazals and mukhammas written in the classical style, and in their couplets and poems in the syllabic style, wrote about the backwardness of the feudal-patriarchal life and the injustice of the time, raised his voice of protest against, and also glorified the woman as a being with moral and spiritual beauty.

Keywords: Women's rights, polygamy, South Azerbaijani literature, woman as a symbol of beauty.

Giriş

Tarih boyunca kadınlar akıl ve zekaları ile bilinirler. Milli ve manevi değerlerimizi yaşatmak ve genç nesillere aktarmak her zaman kadınlarımızın sorumluluğu olduğu da bir gerçektir. Yetenekleri, özverileri, çalışkanlıkları, cesaretleri, vatanseverlikleri, uluslarına ve topraklarına olan muazzam sevgileri ve güzellikleri ile ayırt edilirler. Hatta toplumun pek çok kader meselesini ileri görüşlü ve geleceği hesaplı bir şekilde çözmeye çalışırlar. Bilinir ki, her başarının arkasında bir kadın vardır. Kadının aile içindeki yeri ve rolü ayrı bir önem taşımaktadır. Dünyaya yeni bir nesil getirmek, onu vatana yakışır şekilde yetiştirmek gibi çok önemli bir görevi yerine getirmenin yanı sıra, ailenin güç ve bütünlüğünü koruma sorumluluğu da kadınlara düşmektedir. Kadın , anne olduğu gibi kocasına da saygı duyan ve aile ocağını her zaman ısıtan bir varlıktır. Gururla söyleyebiliriz ki, kadınlarımız dini, milli-manevi değer ve gelenekleri dikkate alarak bu işleri gönüllü olarak yapmaya devam ettiler. Böyle kadınlar tarihin her döneminde toplumumuzun gelişimine değerli katkılarda bulunmuşlardır.

Peygamber Efendimiz şöyle buyururdu: “Kadın toplumun temelidir Kadının ilerlemesi toplumun ilerlemesidir”. Toplumumuzun her alanında yani yönetim, karar alma ve sosyal hayatın her alanında kadınlarımızın rolünün arttığı da bir gerçektir. Günümüzde kadın ve eğitim, kadın ve sağlık, kadına yönelik şiddet, kadın ve yoksulluk, kadının insan hakları vb. küresel sorunlar devam etmektedir..

Bildiğimiz gibi, tarih boyunca kadınlarımıza fazla ilgi gösterilmemiştir. Erkeğin evdeki ağırlığı, evliliğe verilen önemin olmaması, kadının toplumdan soyutlanması vb. bu tür kıssalar şair ve yazarlarımızı düşündüren konulardan biri olmuştur. 12. yüzyıl Orta Doğu halklarının

kültür gelişim tarihinde müstesna bir rolü olan ve yaratıcılığıyla eski Azerbaycan kültürünün gelişmesinde yeni bir aşama açan parlak şair Nizami Gencevi de bu konulara değinmiştir. Eserlerinde kadın ve toplum, kadına yönelik şiddet, evlilik vb. konuları işlemiştir. Şair, "Hosrov ve Şirin" eseri ile Şirinin Ortadoğu edebiyatında ilk kez olumlu bir kadın imgesi olarak sunduğu kadınlara dair değerli görüşlerini dile getirmiş ve karşılıklı evliliğe önem vermiştir. Şair, Sirini okuyucularına büyük bir sevgiyle, saf maneviyat, güzellik ve kadınlık gururu olan bir kadın olarak tanımlar. Eserde kadın ismine çok değer veren Şirin, çok sevdiği Hosrov ile nikahsız evlenmek istemez:

Ki, şah olsan belə, kəbinsiz yenə
Yetişə bilməzsən istəklərinə (NizamiCəncəvi,2004).

- diyerek kadınlığın şerefini Şah'a bir kez daha gösterdi. Şair bu sayede okuyucusuna Şirin'in sadece dış güzelliğini değil, aynı zamanda kahramanının iç dünyasının ne kadar zengin olduğunu da gösterir.

Şair ve yazarlarımız genel olarak kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması, eğitim almaları ve kadına yönelik şiddet konularını işlemiştir. Ancak zamanla konular değişti. Orta Çağ'dan farklı olarak 19. yüzyılda yaratılan eserler hayali kadınlarla değil, hayatta yeri olan ve yaygın olarak bilinen kadın imgesiyle başlar. Kuzey Azerbaycan edebiyatının önde gelen isimlerinden Mirza Şafı Vazeh, Abasgulu Ağa Bakıhanov, Gasim Bey Zakir, Seyid Azim Şirvani vb. Güney Azerbaycan edebiyatının temsilcilerinden Abulgasim Nabati, Abulhasan Raji, Mirza Mehdi Sukuhi vb. şairler kadın haklarının korunması ve eğitim hakkı gibi konulara dikkat çekmişlerdir. Azerbaycan edebiyatında milli dramaturgiyanın kurucusu M.F.Ahundzade komedilerinde genç kızların zorla evlendirilmeleri, kadının köle gibi görülmesi hususlarını toplumun gündemine getirmiş, komedilerinde daha çok kadın imajına yer vermiştir.

XIX. yüzyılda Kuzey Azerbaycan edebiyatında aydın-gerçekçi edebiyat, Güney Azerbaycan edebiyatında dinî-didaktik şiir gelişmiştir. Güney Azerbaycan'da yaşayan şairler arasında Abulhasan Raci, Molla Hüseyin Maragayi Dahil, Muhammed Amin Dilsuz, Muhammed Halife Aciz, Mirza Mehdi Şukuhi vb. Kuzeydeki gelişmiş edebi sürecin etkisiyle dünyevi eserler yaratma eğilimindeydiler, ancak önceki dönemlerde olduğu gibi özgür aşk ve kadın güzelliğinin övülmesi şiirin ana teması olmaya devam etti. Yüzyılın ikinci yarısında Güney Azerbaycan edebiyatında kadına yönelik şiddet, yönetici sınıfa karşı tavır, ezilen kitlelerin durumundan şikayetler vb. temalar şiirlerin ana içeriğini oluşturuyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında, İran'daki şah hükümetinin sert rejimi, devlet dairelerindeki yetkililere rüşvet verilmesi, kadın haklarının yokluğu ve ileri düzey aydınların düşük eğitim düzeyine karşı yükselen protesto sesleri, yeni bir edebi ortamın yaratılması isteniyordu. Oyun yazarı M.F. Akhundzadeh'in edebi faaliyeti, Güney Azerbaycan'da (İran) gerçekçilik edebiyatının yaratılması için koşullar yarattı. Neticede. Abdurrahim Talibov (1834-1911), Zeynalabdin Maragayi (1837-1910) gibi nesir yazarlarının şahsında gerçekçi Güney Azerbaycan edebiyatı oluşmuştur.

Güney Azerbaycan edebiyatının yazarlarından Zeynalabdin Maragayi, "İbrahim Bey'in Seyahatnamesi" adlı eserinde başta kadınların hak mahrumiyeti olmak üzere bir takım toplumsal ve siyasi konulara değinir. Yazar, özgür aşkla ilgili pek çok konuya Mahbuba'nın şahsında açıklık getirmektedir. Nasır Mahbuba örneğinde ülkenin çürümüş geleneklerini adeta kamçılıyor: "Kendi irademi tutabilseydim, bu ayıbı yapar mıydım? Alnıma bir rezillik işareti koyar mıyım?"(Maragayi.Z,2005). - düşüncesi okuyucusunu etkilendirir. Z.Maragayi, Sevilen imgesiyle kadına düşünmeyi, duymayı ve sevmeyi yasaklayan yasalara karşı çıkmakla kalmıyor, aynı zamanda zamana da meydan okumuş oluyor.

Güney Azərbycan edebiyatında nasirlerden farklı olarak, şairlərinin şiirlerinde kadın yaşama hayat veren neşe saçan varlık olarak bilinir. XIX asır Güney Azərbycan şairlerinden: Muhemmed Xalifə Aciz kadın güzelliğini tabiat ve doğa ile kıyaslıyor. Şairin söylediğine göre

yüzlerce doğa resmi var ama hiçbiri bir kadının güzelliğiyle boy ölçüşemez. Çünkü, feminen güzelliğiyle selvi-taze, dikenli-ter ve çayır çiçeği "fesleğen" yaratır:

Gül üzrə reyhan yaradıb! (Mümtaz.S,1935).

Güney Azerbaycan şiirinin bir diğer temsilcisi Mirza Ali han Lali ise klasik nazımla yazdığı gazel ve kasidelerinde, hece şekliyle yazdığı şiirlerinde halkın ilerlemesine yardımcı olan konulara değinmiş, yani feodal-ataerkil hayatın geri kalmışlığına, kadın adaletsizliğine, hatta eserlerinde sanatsal bir kadın imajı yaratarak, kadınları köle gibi görmek isteyen batıl inanca karşı protesto sesini yükseltmiştir. M.B. Halhali ise tam tersine kadın dürüst, kocasına sadık olmalıdır- düşüncesini ileri sürer. Edebiyat eleştirmeni Firudin Bey Koçerli, M. B. Halhali'den farklı olarak kadını toplumun tam teşekküllü bir üyesi olarak görür: "Yeni ve genç neslin refah ve mutluluğu annelerin elindedir, yani onun bilgi ve saygısıyla ilgilidir" (Köçerli.F.B,1981). Aslında Firudin Bey Koçerli mantıklı tespitinde haklı. Bana göre bilimsel, kapsamlı bakış açısına ve ahlaki değerlere sahip bir kadının yetiştirilmesiyle büyüyen bir çocuk, toplumda bir kişilik olarak oluşur.

Elbette, kadınlar toplumda dikkatleri üzerine çektikleri gibi şair ve yazarlarımıza da her zaman ilham kaynağı olmuştur. Kadının toplumdaki yeri ve rolünün önemli bir göstergesi eğitimleri ve aktif çalışmalarıdır.

Sonuç

Türk dünyasının nadide bir hazinesi sayılan "Kitabi-Dede Korkut" destanı, kadına karşı takındığı yüksek tavırla dikkat çeker. Destanda kadına, vatanın simgesi ve Allah'ın hakkı olarak değer verilir. Şairlerimiz ve nesir yazarlarımız eserlerinde kadınları özverili âşıklar olarak anlatmakla yetinmez, güler yüzlü kadınlar olarak da överler. Diğer bir deyişle: zamanı geldiğinde şefkatli bir anne, kapsamlı bir bakış açısına ve bilgiye sahip olan ve gerektiğinde düşmana karşı gelen yiğit bir savaşçıdır. Ne yazık ki, bu her zaman böyle değildir. Kadınlarımız ev içi ve diğer çatışmaların kurbanı oluyorlar. Aile terbiyesi ve gelenekleri gereği, sorunlarını etraflarındakilere anlatmaktan çoğu zaman kaçınırlar. Sonuç olarak, kadına yönelik şiddet acil bir sorun olmaya devam etmektedir.

Kaynaklar

- 1.Gəncəvi, N. Xosrov və Şirin / N. Gəncəvi. - Bakı: Lider, - 2004. - 392 s.
- 2.Marağayı, Z. İbrahim bəyin səyahətnaməsi / Z.Marağayı. - Bakı: Avrasiya Press, - 2005. - 456 s.
- 3.Mümtaz, S. El şairləri / S. Mümtaz. - Bakı: Azərnəşr, - 1935. - 484 s.
- 4.Köçerli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı. İki cildə. II cild / Firidun bəy Köçerli. - Bakı: Elm, - 1981. - 460 s.
- 5.Kitabi-Dədə Qorqud. Əsl və sadələşdirilmiş mətnlər - Bakı, Öndər, - 2004. 376 s.

**КЫТАЙ КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫНДА ГЕНДЕРДИК МАСЕЛЕЛЕР (АЯЛДАРДЫН
ПРОЗАСЫНЫН МИСАЛЫНДА)**

ÇİN KIRGIZ EDEBİYATINDA TOPLUMSAL CİNSİYET KONULARI (KADIN
NESRİNE ÖRNEK OLARAK)

GENDER ISSUES IN CHINESE KYRGYZ LITERATURE (AS AN EXAMPLE OF
WOMEN'S PROSE)

ГЕНДЕРНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В КИТАЙСКОЙ КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (НА
ПРИМЕРЕ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЫ)

Nazgul TURDUBAEVA SHARSHENALIYEVNA

Candidate of philological sciences, associate professor, department of Kyrgyz literature,
Faculty of Kyrgyz Philology, Kyrgyz National University named after Jusup Balasagyn,

Kyrgyzstan, Bishkek,

ORCID ID: 0000-0001-5107-4286

Аннотация

Аталган макалада Кытайда жашаган кыргыздардын адабиятында гендер проблемасынын азыркы мезгилде коюлушу «аялдар прозасынын» мисалында талдоого алынган. Изилдөө жүргүзүүдө «аялдар прозасы» деген адабий багыттын пайда болушунун себептери, анын жаралуудагы адабий өзгөчөлүгү, жанрдык жактан башка жанрдан айырмачылыгы жана оригиналдуулугу тууралуу сөз болот. Кытайда жашаган кыргыздардын азыркы көркөм адабиятта чагылдырылып жаткан негизги темалардын өнүгүү аракеттери, андагы көтөрүлгөн маселелер тууралуу да хронологиялык багытта сереп кылынат. XX кылымдын тарыхында Кытайда жашаган кыргыз жазуучу аялдардын жараткан прозанын контекстинде “аялдар прозасын” тандап алууга түрткү болгон факторлор кандай өнүгүп келгендигин көз салып келип, азыркы мезгилде дагы өнүгүүгө шарттар барбы, же тескерисинче шарттар түзүлбөй, анын бүгүнкү күндөгү жергиликтүү майда улуттарга жасалган коомдук тартип таасир болуп жаткандыгы тууралуу кабарланат. Мындай багыт буга чейин Кытай кыргыздардын адабиятында аялдар прозасынын өнүгүү тарыхына токтолуп, кыргыз калемгер жазуучу кыздарыбыздын жараткан чыгармаларынын идеялык-көркөмдүк, тематикалык өзгөчөлүктөрүнө токтолуп, алар Кытайдагы кыргыз адабиятына 60-80-жылдары келишип, Кыргызстанда белгилүү прозачы Токтокан Арманова баштаган жаш жазуучу-кыздардын жылдан-жылга кошулуп келиши тууралуу, алардын кыскача чыгармачылыгына сереп салуу менен алардын проза жанрын өнүктүүрүдө кошкон салымдарына чейин хронологиялык тартипте берилет. Токтокан Арманова ошол доордун жаш кыздарынан алдыга кадам шилтеп, алардын аттарынан ички сезиминдеги ачык айта албаган сүйүүсүн, ашыктыгын билдирүүгө багыт койгону менен айырмаланып чыккан. Мындай ачык айтуу менен окурмандардын жүрөгүндө орун алып, эл арасында бааланып калган учурунда 90-жылдары Кызылсуу автономиялуу областы боюнча аз сандуу улут жазуучуларынын адабий чыгармаларын баалап, “Армандуу жүрөк” аңгемеси 2-даражалуу сыйлыкка татыктуу болгон. Бирок Кытайдагы жашаган кыргыздардын мекенчил патриоттук духу аялдардын да чыгармачылыгында сакталганы байкалат. Гүлзия Валий - Кытайдагы кыргыз аялдарынын ичинен роман жанрында жазган биринчи аял болуп эсептелет. Буга “Мунарык таң”(2011)аттуу тунгуч романы далил. Аталган биринчи романы “Кызылсуу кыргыз”басмасы тарабынан жарыяланса, экинчи романы 2012-жылы “Бакалуу көл”

аттуу романын жарыялаган. Аталган биринчи романы “Кызылсуу кыргыз” басмасы тарабынан жарыяланса, экинчи романы 2012-жылы “Бакалуу көл” аттуу романын жарыялаган. Жазуучу-кыздардын прозасында түбөлүктүү темалардын бири сүйүү, өмүр, кыздардын жигиттерге ашык болуусу, бирок ачыкка айта албай бушайман түшкөн учурлары жана трагедиялуу тагдырлары, алардын коомдогу алган орду, гендерлик саясатта башка мамлекетке салыштырмалуу Кытайдагы кыргыз жазуучу-аялдарыбыздын азыркы учурда кысымга түшүп калышы сыяктуу маселелер тууралуу сөз болот.

Ачык сөздөр: аялдар прозасы, кытайдагы кыргыздар, жазуучу-аялдар, гендерлик маселелер, прозасы, аңгеме, роман жанры.

Özet

Söz konusu makalede, Çin'de yaşayan Kırgız edebiyatındaki mevcut toplumsal cinsiyet sorunu “kadın nesri” örneği üzerinden analiz edilmiştir. Araştırma sürecinde “kadın nesri” edebî yönünün ortaya çıkış sebepleri, yaratılışındaki edebî özellikleri, diğer türlerden farkı ve özgünlüğü ele alınacaktır. Çin'de yaşayan Kırgızların çağdaş kurgusuna yansıyan ana temaların gelişme çabaları ve gündeme getirdiği sorunlar kronolojik olarak incelenmiştir. 20. yüzyıl tarihinde, Çin'de yaşayan Kırgız kadın yazarların ürettikleri nesir bağlamında, “kadın nesri”nin seçilmesini motive eden faktörlerin nasıl geliştiğini ve gelişme için koşulların olup olmadığını gözlemledik. şimdiki zamanın ya da tam tersi koşulların oluşturulmadığı ve bugün yerel küçük etnik gruplara dayatılan toplumsal düzenin etkisinde kaldığı bildirilecektir. Bu yön zaten Çin Kırgız edebiyatında kadın nesrinin gelişim tarihine odaklanmış, 60'lı ve 80'li yıllarda Çin'de Kırgız edebiyatına gelen Kırgız kadın yazarlarımızın yarattığı eserlerin ideolojik, sanatsal ve tematik özelliklerine odaklanmıştır. Kırgızistan'da ünlü bir nesir yazarı olan Toktokan Armanova'nın başlattığı genç yazar-kız kız yılı, eserlerinden ve nesir türünün gelişimine katkılarından kısaca bahsedilerek kronolojik bir sırayla sunulmaktadır. Toktokan Armanova, o dönemin genç kadınlarından bir adım öne çıkarak, tarifsiz sevgisini ve tutkusunu ifade etmek için onların isimlerini kullanarak kendini gösterdi. 1990'lı yıllarda okuyucuların gönlünde yer ediniş halk tarafından böylesine içtenlikle takdir edilince, “Dreamy Heart” hikayesi Kızılsuu Özerk Bölgesi'nde 2. derece ödülüne layık görüldü. Ancak Çin'de yaşayan Kırgızların vatansever ruhunun kadınların eserlerinde de korunduğu görülmektedir. Gulziya Valiy, Çin'de roman türünde yazan ilk Kırgız kadını olarak kabul ediliyor. Bu, ilk roman “Munaryk tan” (2011) ile kanıtlanmaktadır. Adı geçen ilk roman “Kyzylsuu Kırgız” yayınevi tarafından, ikinci roman ise 2012 yılında “Bakaluu Kol” olarak yayınlandı. Adı geçen ilk roman “Kyzylsuu Kırgız” yayınevi tarafından, ikinci roman ise 2012 yılında “Bakaluu Kol” olarak yayınlandı. Kadın yazarların nesirlerinde ebedi temalardan biri aşk, hayat, kızların erkeklere âşık olup da bunu ifade edemeyecek kadar utanmaları ve trajik kaderleri, toplumdaki yerleri, toplumsal cinsiyet politikaları ve Çin'deki Kırgız kadın yazarlarımızın şu anda diğer ülkelere göre baskı altında olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: kadın nesri, Çin'de Kırgızlar, kadın yazarlar, cinsiyet meseleleri, nesir, hikâye, roman türü

Abstract

In the mentioned article, the current issue of gender in the literature of Kyrgyz living in China was analyzed using the example of “women's prose”. In the course of research, the reasons for the emergence of the literary direction “women's prose”, its literary features in its creation, its difference from other genres and its originality will be discussed. Development efforts of the

main themes reflected in contemporary fiction of the Kyrgyz living in China, as well as the issues raised in it, are reviewed chronologically. In the history of the 20th century, in the context of the prose created by Kyrgyz women writers living in China, we have observed how the factors that motivated the selection of "women's prose" have developed, and whether there are conditions for development in the present time, or on the contrary, the conditions are not created, and it is influenced by the social order imposed on the local small ethnic groups today. will be notified. This direction has already focused on the history of the development of women's prose in Chinese Kyrgyz literature, focused on the ideological, artistic and thematic features of the works created by our Kyrgyz female writers, who came to Kyrgyz literature in China in the 60s and 80s, and the year of young writers-girls started by Toktokan Armanova, a well-known prose writer in Kyrgyzstan. It is presented in chronological order, with a brief overview of their works and their contributions to the development of the prose genre. Toktokan Armanova took a step forward from the young women of that era and distinguished herself by using their names to express her inexpressible love and infatuation. In the 1990s, when he gained a place in the hearts of readers and was appreciated by the public with such frankness, the story "Dreamy Heart" was awarded the 2nd degree prize in the Kyzylsuu Autonomous Region. However, it can be seen that the patriotic spirit of the Kyrgyz living in China is preserved in the works of women as well. Gulziya Valiy is considered to be the first Kyrgyz woman in China to write in the novel genre. This is evidenced by the first novel "Munaryk tan" (2011). The first mentioned novel was published by "Kyzylsuu Kyrgyz" publishing house, and the second novel was published in 2012, "Bakaluu Kol". The first mentioned novel was published by "Kyzylsuu Kyrgyz" publishing house, and the second novel was published in 2012, "Bakaluu Kol". In the prose of female writers, one of the eternal themes is love, life, the cases of girls falling in love with boys, but being too embarrassed to express it, and their tragic fates, their place in society, gender politics, and the fact that our Kyrgyz women writers in China are currently under pressure compared to other countries. can be said.

Keywords: women's prose, Kyrgyz in China, female writers, gender issues, prose, story, novel genre.

Абстрактный

В указанной статье на примере «женской прозы» проанализирована современная гендерная проблема в литературе кыргызов, проживающих в Китае. В ходе исследования будут рассмотрены причины возникновения литературного направления «женская проза», литературоведческие особенности в его создании, его отличие от других жанров и своеобразие. В хронологическом порядке рассмотрены усилия по развитию основных тем, отраженных в современной художественной литературе кыргызов, проживающих в Китае, а также поднятые в ней вопросы. В истории XX века в контексте прозы, созданной кыргызскими писательницами, проживающими в Китае, мы наблюдали, как развивались факторы, обусловившие выбор «женской прозы», и есть ли условия для развития в настоящее время, или, наоборот, условия не созданы, и на это влияет социальный заказ, навязанный сегодня местным малочисленным этносам. Это направление уже сосредоточилось на истории развития женской прозы в китайской кыргызской литературе, сосредоточилось на идейно-художественных и тематических особенностях произведений, созданных нашими киргизскими писательницами, пришедшими в кыргызскую литературу в 60-80-е годы, и год юных писательниц, начатых известным в Китае кыргызским прозаик женщиной Токтокан Армановой, представлены в хронологическом порядке, с кратким обзором их творчества и их вклада в развитие прозаического жанра. Токтокан Арманова сделала шаг вперед от молодых женщин той

эпохи и отличилась тем, что использовала их имена для выражения своей невыразимой любви и увлечения. В 1990-е годы, когда она завоевала место в сердцах читателей и был оценен публикой с такой откровенностью, повесть «Мечтательное сердце» была удостоена премии 2-й степени в Кызылсуйской автономной области. Однако видно, что патриотический дух кыргызов, живущих в Китае, сохраняется и в творчестве женщин. Гульзия Валий считается первой кыргызкой в Китае, написавшей в жанре романа. Об этом свидетельствует первый роман «Мунарык тан» (2011). Первый упомянутый роман был издан издательством «Кызылсуу кыргыз», а второй роман вышел в свет в 2012 году «Бакалуу коль». Первый упомянутый роман был издан издательством «Кызылсуу кыргыз», а второй роман вышел в свет в 2012 году «Бакалуу коль». В прозе писательниц одна из вечных тем — любовь, жизнь, случаи, когда девочки влюбляются в мальчиков, но стесняются это выразить, и их трагические судьбы, их место в обществе, гендерная политика, а также задачи о таких проблемах, как нынешнее притеснение наших кыргызских писательниц в Китае.

Ключевые слова: женская проза, кыргызы в Китае, писательницы, гендерная проблематика, проза, рассказ, жанр романа.

**XXI ҒАСЫРДА ТАЯУ ШЫҒЫСТАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚОҒАМДА ӨЗГЕРГЕН
ОРНЫ МЕН РОЛІ
(ТҮРКИЯ ЖӘНЕ ПАРСЫ ШЫҒАНАҒЫ ЕЛДЕРІНІҢ МЫСАЛЫНДА)**

CHANGED PLACE AND ROLE OF WOMEN IN SOCIETY IN THE MIDDLE EAST IN
THE XXI CENTURY (CASE OF THE TURKIYE AND GULF COUNTRIES)

Зибагул ИЛЬЯСОВА

¹ тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, шығыстану кафедрасы, Астана, Қазақстан.
ORCID ID: 0000-0002-6507-4364

Айнұр НОҒАЕВА

² профессор, Эрзинжан Бинали Йылдырым университеті, саясаттану және мемлекеттік басқару кафедрасы, Эрзинжан, Türkiye /ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

Түйін

Мұсылман қоғамындағы әйелдің рөлі мен орны мәселесі әрқашан көптеген ғалымдар мен зерттеушілердің назарын аударып келеді. Бұл мәселе қазіргі кезеңде араб қоғамын модернизациялаудың жүріп жатқан процестері, жаһанданудың әсері және т.б. жағдайында ерекше өзекті болып табылады. Бұл мәселені түсіну қалыптасқан стереотиптермен шиеленісе түседі: көбісі араб әйелі көп жағдайда кемсітушілікке немесе құқықтарының бұзылуына ұшырайды деп қателеседі. Сонымен қатар арап елдегі жағдай Түрік мемлекетінен ерекшеленеді. Мұнда «позитивтік дискриминация» деген ұғым пайда болды. Мақаламызда қазіргі кезеңде өзгерген араб және түрік қоғамдарындағы әйелдердің орны мен рөлі Парсы шығанағындағы араб елдері және Түркия еліндегі мысалында қарастырылады. Мәселенің даму тарихымен қатар, әйелдердің қазіргі таңда қоғамда алатын орнын зерттеледі. Зерттеу барысында тарихи-салыстыру әдісі, тарихи-жүйелілік әдісі, дәстүрлі сипаттау тәсілі, ғылыми-аналитикалық шолу, жүйелі және кешенді тұрғыда талдау әдістері пайдаланылды.

Кілтті Сөздер: Таяу Шығыс, әйелдер, Парсы шығанағы елдері, Түркия, «позитивтік дискриминация»

Abstract

The role and place of women in Muslim society has always attracted the attention of many scientists and researchers. This issue is related to the ongoing processes of modernization of the Arab society, the impact of globalization, etc. is particularly relevant in this case. Understanding this issue is complicated by established stereotypes: many mistakenly believe that Arab women are often discriminated against or have their rights violated. At the same time, the situation in the Arab country is different from the Turkish state. The concept of "positive discrimination" appeared here. In our article, the position and role of women in Arab and Turkish societies, which have changed in the contemporary period, is considered in the case of the Arab countries of the Persian Gulf and Turkey. In addition to the history of the development of the problem, the current position of women in society is studied. Historical-comparison method, historical-systematic method, traditional description method, scientific-analytical review, systematic and comprehensive analysis methods were used during the research.

Keywords: Middle East, women, Gulf countries, Turkey, "positive discrimination"

Кіріспе

Ислам діні келместен бұрынғы кезең деп, жалпы жер бетіндегі адамдардың, атап айтқанда, арабтардың өмір сүрген кезеңі надандықтың шектен шыққан дәуірін “Жаһилия дәуірі” деп айтады. Жаһилия дәуіріндегі араб қоғамы азғындаудың шегіне жетті. Адамдарды құмарлық пен ләззәт биледі. Маскүнемдік, құмар ойындар, зина, ұрлық, өтірік, деспотия, адам саудасы, яғни өмірдің барлық жағымсыз жақтары үстемдік құрды. Әйел құны жоқ зат ретінде бағаланды. Оны сату, сыйлау, өлтіру қалыпты жағдай саналды. Кейбір тайпаларда әйелге тауар ретінде қараған. Заттардың тәртібінде әйелдерді жалға беру болды, бұл отбасының мәртебесін көтереді деп есептелді.

Исламға дейін арабтарда әйелдің құқығы тым төмен еді. Әсіресе, арабтар қыз-балаларды, тірідей жерге көметін. Өлтіруге қимағандары, қыздарын ұл балаларша киіндіріп, жұрттан жасырып ұстайтын. Сол уақытта әйел-адам, әсіресе араб елдерінде, көбінесе өте қиын кезеңде өмір сүрген еді. Арабтар қыз-баланың дүниеге келуін жақтырмайтын, олардың кейбіреулері оны топырақ астында тұншығып өлсін, деген ниетпен тірідей жерге көметін болған (Бағашаров, 2020: 108).

«Өзіне берілген жаман хабардың салдарынан, елден жасырынады. Оны қорлыққа шыдап ұстау немесе топыраққа көміп тастау керек пе, ал, олар нендей жаман үкім береді» (Алтай 1991: Нахл сүресі, 59-аят)). Бұлай әйелдің мәртебесін тым төмендететін себебі, қыздар өскенде жезөкшелік жасап, абыройымызға дақ түсіреді деп ойлайтын (Бағашаров, 2020: 108).

Кейбіреулері, оны Құран Кәрімде айтылғандай қорлық-зомбылықпен қиыншылық өміріне тастап қоятын еді. Арабтардың қыздарын тірідей жерге көмуін Алла Тағала Құран Кәрімде былай деп баяндайды: «Егер олардың біреуі қызбен сүйіншіленсе (әйелінің қыз тапқанын естісе), оны ашу қысып, беті қап-қара бола бастайды» (Алтай 1991: Нахл сүресі, 58-аят).

Ислам дінінің келуімен әйелге деген зорлық атаулы күшін жойып, әйелдер ерекше жоғары мәртебеге қол жеткізді. Ислам олардың құқықтарын қамтамасыз етіп, оларды еркектермен толықтай тең етті. Жаңа заңдар сәби қыздарды өлтіруге тыйым салып, әйелді жеке тұлға ретінде мойындады.

Арабист-профессор Уильям Монтгомери Уотт, исламды қабылдау әйелдердің мәртебесін жақсартты, гендерлік рөлдерді өзгертті, сонымен қатар оларға тек ер туыстарға тиесілі мұрагерлік құқық берді деп айтуға болады деп жазды (В. Монтгомери Уотт :1972, 128 б.).

Осы тұрғыдан мұсылман елдеріндегі әйелдердің жаңдайын өзгеру туралы араб қоғамындағы модернизациялаудың жүріп жатқан процестері және жаһандандудың әсері және т.б.факторға байланысты екенін. Түрік еліндегі әйелдердің жалпы саясаттың өзгеруіне және мысал ретінде Жоғары білім саласындағы жағдайға тоқталып кетеміз.

1. Парсы шығанағы елдері әйелдердің қоғамдағы орны

Исламдағы әйелдің орны мен ролі туралы терең зерттелген шығармалармен көпшілік қауым жете таныс болмағандықтан, ислам мәдениетінде әйел адамның құқығы тым шектеулі деген жадағай түсінік қалыптасқан. Жылдар өткен сайын қоғам жаңарып, қоғамдағы құндылықтарға деген көзқарас өзгереді. Әйелдердің жыл сайын сауаттылығы артып келеді. Біріккен Ұлттар Ұйымының әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою туралы конвенциясының (CEDAW) қағидаттарына қосыла отырып, Парсы шығанағындағы араб елдері шариғат қағидаларын ескере отырып ер мен әйел әр түрлі, бірақ тең емес деген принцип ұстап қалған еді.

Дегенмен, Парсы шығанағы елдері әйелдердің қоғамдағы орнына қатысты қалыптасқан нормаларды біртіндеп өзгере бастады. Ең алдымен, бұл өзгерістер еңбек нарығына әсер етті. 2000 жылдардан бастап Парсы шығанағы елдеріндегі әйелдердің

көпшілігі мемлекеттік секторда жұмыс істей бастады. Статистикаға сәйкес, Кувейттің еңбек нарығындағы әйелдердің жұмысқа орналасуы 2001 жылы 31,8% -дан, 2007 жылы 51%-ға көбейген. Бахрейнде әйелдердің жұмыспен қамтылу деңгейі 2000 жылы 21% -дан, 2007 жылы 31% көбейген. Араб әлемінде тұратын әйелдерді жұмыспен қамту туралы толығырақ және өзекті деректерді 2011 жылғы Әбу Дабидегі Гэллага Орталығының есебінде көрсетілген. Осы есеп бойынша, араб әйелдері кеңсе жұмысында ең жоғары жұмысқа орналасу көрсеткіштеріне ие болған. Бахрейндегі әйелдердің 38%, Кувейтте 64%, Сауд Арабия Корольдігінде (САК) 10% және БАӘ-де 64% құрады. Саудада Бахрейн әйелдерінің 14%, (САК)-де 9% және БАӘ-де 5% жұмыс істеді. Қызмет көрсету секторы Бахрейн әйелдерінің 16%-ын, Кувейтте 4%-ын, САК-де 9%-ын және БАӘ-де 10%-ын құрады. Бахрейндегі әйелдердің 5%, Кувейтте 2%, САК-де 11% және БАӘ-де 3% әйелдердің жеке бизнесі бар екендігі көрсетілген (Отчет Центра Гэллага, 2012, 46 б.).

2002 жылға дейін Бахрейндегі әйелдер жалпы кез келген саяси құқықтардан айырылған болатын. Бахрейн әйелдері 2002 жылғы муниципалдық және парламенттік сайлауға елдің Конституциясына қажетті өзгерістер енгізілгеннен кейін ғана қатыса алды. 2004 жылы Бахрейн тарихында алғаш рет денсаулық сақтау министрі лауазымы әйелге берілді. 2003 жылы Кувейттің министрлер кабинеті әйелдерге толық сайлау құқығын беру және сайлауға түсу туралы заң жобасын мақұлдады. Алайда заң жобасын исламшылдар мен әлеуметтік консерваторлар бөгеп тастады. Бұған қоса, Парламент Кувейттің сол кездегі әмірі Жабер әл-Ахмад әл-Сабахтың әйелдерге сайлау құқығы мен 2003 жылғы парламенттік сайлауға қатысу құқығын беретін 1999 жылғы Жарлығына тосқауыл қойды. 2005 жылдың наурыз айында Кувейтте әйелдердің саяси өмірден шеттетілуіне қарсы бірқатар наразылықтар мен демонстрациялар үкіметке қысым көрсетіп, наразылықтардан кейін 2 ай өткен соң кувейт әйелдеріне толық саяси құқықтар берілді. Осыған қарамастан, 2008 жылғы сайлауда Кувейт әйелдерінің тек 3% пайызы ғана отандастарына дауыс берген (Садырова, Ашимова, 2012: 34).

Біріккен Араб Әмірліктері мен Катар әйелдерінің саяси өміріндегі өзгерістерге келетін болсақ, олар негізінен осы мемлекеттердің билеушілерінің жұбайлары – БАӘ президенті марқұм шейх Заид Әл Нахаянның әйелі шейха Фатима бинт Мұбарак әл-Кетби және Катар әмірі Хамад бен Халифа Ат-Танидің әйелі шейха Моза бинт Нассер әл-Миснедтің қызметтері орасан. 1999 жылы наурызда Катарда әйелдер қатысқан алғашқы сайлау өтті. Ал 2003 жылы наурызда Катарда өткен муниципалды сайлауда алғаш рет әйел сайланды (Сюкияйнен, 2002). Мәртебелі Шейха Әл-Махмудты 2003 жылдың мамырында Катардың Білім министрі етіп тағайындады. Бұл лауазым мәртебелі шейх Хамад бин Халифа Әл Танидің Катардың білім беру саласында әйелдердің рөлінің артуына ерекше көңіл бөлуі деп түсінуге болады. Ол Катардың билеуші әулетінің өкілі Шейха Маха Мансура Салман Жасем Әл-Таниді 2010 жылы Катардың алғашқы судьясы етіп тағайындады. 2013 жылы Шейха Маха Мансура Салман Жасем Әл-Тани "Таяу Шығыстағы ең ықпалды 100 араб әйелдері" тізімінің алғашқы ондығына кірді.

Ал БАӘ әйелдері 1997 жылдан бастап Шарджа Парламентінде қызмет атқара бастады. 2004 жылдың қарашасында БАӘ-нің Экономика және сауда министрі лауазымына әйел тағайындалды. 2007 жылы әйелдер осы елдің Федералды Ұлттық кеңесінің жалпы құрамының 22,5% құрады. Бұндай жағдай көрші Оманда орын алды. 2003 жылдың қазан айында елдегі әйелдер қатыса алатын алғашқы парламенттік сайлау өтті. Сол 2003 жылы Сұлтан Кабус бірінші әйелді министрлік қызметке тағайындады, ал 2007 жылы 14 әйел ел Кеңесі – Мажлис Ад-даулада жұмыс істей бастады. Сауд Арабиясы Корольдігінде 2011 жылдың қыркүйегіндегі "Араб көктемі" толқуларынан кейін әйелдерге сайлау құқығы берілу мәселесі қарастырылды (Отчет Центра Гэллага, 2012).

Біріккен Араб Әмірліктерінің Президенті, марқұм Мәртебелі шейх Халифа бен Заид Әл Нахаян әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейтуге күш салды. Президент шейх Халифа бен Заид Әл Нахаянның БАӘ әйелдерінің елдің Федералды Ұлттық Кеңесінің мүшелік құрамының 50 пайызын иеленуі туралы шешімі елдің өмірлік маңызды секторлардағы әйелдердің толық мүмкіндіктерін қамтамасыз ету жоспарларын нығайтты. Қазіргі уақытта БАӘ-і әйелдері Федералды Ұлттық кеңеске мүше болудан басқа министрлік лауазымдарды және Елшілік қызметтерді атқарып жүр. 2012 жылы БАӘ министрлер кабинеті әйелдерді барлық мекемелер мен мемлекеттік мекемелердің Директорлар кеңесіне тағайындауды талап ететін шешім қабылдады, бұл мемлекеттік мекемелердегі әйелдер өкілдігінің үлесін 15 пайыз деңгейінде белгіледі. Қазіргі уақытта әйелдер мемлекеттік сектордағы жұмыс күшінің 15 пайызын құрайды, ал федералды ұлттық кеңес мүшелерінің 50 пайызы әйелдер.

2019 жылдан бастап Біріккен Араб Әмірліктері (БАӘ) әйелдердің рөлі мен олардың саяси, мәдени, әлеуметтік және экономикалық дамуға қосқан белсенді үлесін мойындау мақсатында жыл сайын 8 наурызда Халықаралық әйелдер күнін атап өтетін болды. 2021 жылдың 30 наурызында ана мен бала мәселелері жөніндегі Жоғарғы Кеңестің төрайымы және БАӘ-дегі отбасын дамыту қорының (FDF) жоғарғы төрайымы, әйелдер Бас Одағы (GWU) төрайымы, Жоғары мәртебелі шейха Фатима бинт Мұбарактің қолдауының арқасында бейбітшілік және қауіпсіздік жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары іске қосылды. Бұл Парсы Шығанағындағы Араб Мемлекеттерінің Ынтымақтастық Кеңесінің құрамына кіретін елде жасалған алғашқы ұлттық іс-қимыл жоспары болып саналады. Жоспар БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің 1325 қарарын ілгерілету арқылы бүкіл әлемдегі әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейтуге және қолдауға бағытталған (United Arab Emirates National Action Plan, 2022).

Сонымен қатар, БАӘ Үкіметі 2017-2021 жылдарға арналған халықаралық көмек саласындағы саяси қызметтің үш тақырыбының бірі "әйелдер мен қыздардың мүмкіндіктерін кеңейту" мәселесін анықтады. Бұл Сыртқы істер министрлігі мен халықаралық ынтымақтастық қызметінің стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. БАӘ Сыртқы істер және халықаралық ынтымақтастық министрлігі халықаралық форумдарда елдің атынан қатысатын елшілер мен дипломаттар ретінде 8 әйелді тағайындады. Олардың қатарында Нидерландыдағы БАӘ-нің Төтенше және Өкілетті Елшісі Хесса Абдулла әл-Отейба, БАӘ-нің Төтенше және Өкілетті Елшісі Латвиядағы Ханан Халфан Алили, Даниядағы БАӘ-нің Төтенше және Өкілетті Елшісі Фатима Хамис әл-Мазруи, Германиядағы БАӘ-нің Төтенше және Өкілетті Елшісі Хафса Абдулла әл-Олама, Финляндиядағы БАӘ-нің Төтенше және Өкілетті Елшісі Нұра Мұхаммед Абдель Хамид Джума, доктор Навал Халифа әл-Хосани БАӘ-нің халықаралық жаңартылатын энергия агенттігінің (IRENA) тұрақты өкілі және Лана Заки Анвар Нуссейбе Нью-Йорктегі БҰҰ жанындағы БАӘ-нің тұрақты өкілі, Черногориядағы БАӘ-нің елшісі Набила Абдулазиз аш-Шамси. Қазіргі уақытта әйелдер Сыртқы істер және халықаралық ынтымақтастық министрлігі қызметкерлерінің жартысына жуығын құрайды. Бұл БАӘ-нің дана басшылығының қоғамның ажырамас мүшелері ретінде әйелдерді қолдауға және олардың мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған көзқарасын растайды, өйткені олар елдің дамуына үлес қосу үшін ер адамдармен бірге жұмыс істейді.

Қазіргі уақытта араб әлеміндегі әйелдердің мүмкіндіктері өте көп. Оған дәлел 2023 жылдың 4 наурызында «Arabian Business» журналында жарияланған араб әлеміндегі ең ықпалды 100 әйелдің тізімі. Әлемдегі ең ықпалды 100 араб әйелінің тізімінде бірінші орынды Шарджа әмірлігінің билеуші әулетінің мүшесі, БАӘ Сыртқы сауда министрі Шейха Лубна әл-Касими иеленді.

Катар. Катар әмірі Хамад бен Халифа Ат-Танидің әйелі шейха Моза әл-Миснед бүкіл әлемге сапалы білім беру мен әлеуметтік реформаларды насихаттаумен танымал. Оның білім сапасын арттыру және оның қолжетімділігін арттыру жөніндегі жұмысы 1995 жылы коммерциялық емес Катар ғылым және әлеуметтік даму қорының (Qatar Foundation) құрылуынан басталды, ол осы күнге дейін басқарады. Бұл коммерциялық емес ұйым жиырма жылдан астам уақыт бойы халықтың барлық топтары үшін білім беру мен тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге арналды. Дохадағы Qatar Foundation базасында әлемдегі жетекші білім беру институттарының, жергілікті университеттің және Хамад бен Халифа университеті, Катар Виргин университеті, Техас университеті сияқты басқа да зерттеу, оқу және қоғамдық орталықтардың филиалдары орналасқан 12 шаршы шақырымнан астам кампус болып табылатын "Білім беру қаласы" («Education City») жобасы жүзеге асырылды. Парсы шығанағындағы басқа елдердің билеушілерінің әйелдері үшін сирек кездесетін Моза әл-Миснед бірқатар мемлекеттік және халықаралық қызметтерді, соның ішінде құрметті лауазымдарды иеленді: Катар білім, ғылым және әлеуметтік даму қорының басшысы, Жоғарғы Кеңес төрағасының білім жөніндегі орынбасары; ЮНЕСКО-ның арнайы өкілі. Моза әл-Миснед Вирджиния Достастық университетінің (Virginia Commonwealth University), Техас А&М университетінің, Карнеги Меллон университетінің (Carnegie Mellon University), Лондон Императорлық колледжінің (Imperial College London) және Джорджтаун университетінің (Georgetown University) құрметті докторы дәрежесіне ие. 2010 жылдан бастап ол Британ империясы Орденінің командор-ханым атағына ие болды.

Қазіргі таңда Катар қыздары медицина салада жоғары білім алып, Хамад медициналық корпорациясында (Hamad Medical Corporation) және басқа да медициналық орталықтарда жұмыс істеп жетістікке жетуге барлық мүмкіндіктері бар. Катар әйелдері сонымен қатар өтпелі аурулармен күресу, еңбек гигиенасы, қоршаған орта гигиенасы, азық-түлік зерттеулері, орталық зертханалар мен әуежай клиникасын қамтитын профилактикалық медицина саласында жұмыс істейді.

Сауд Арабиясы. 2016 жылдың 5 сәуірінде Сауд Арабиясында король Салман бен Абдел Азиз басқарған министрлер кабинетінің кең таралған отырысында тақ мұрагерінің орынбасары, Министрлер Кабинеті Төрағасының екінші орынбасары, Қорғаныс министрі және экономика және даму кеңесінің басшысы ханзада Мұхаммед бен Салман ұсынған "Сауд Арабиясы Корольдігінің «Saudi Vision-2030» бағдарламасының құжаттын мақұлдады (Аш-Шарк Аль-Аусат, 2016).

Сауд Арабиясы Корольдігі әйелдерге барлық салада кең құқықтар беруге қатысты көптеген қолдау шараларын қабылдады. «Saudi Vision-2030» бағдарламасы Сауд Арабиясының әйелдерін корольдік күшінің маңызды бөлігі ретінде насихаттайды. Ол олардың таланттарын дамытуға, энергиясын жұмсауға және қоғамды дамыта отырып, болашағын құруға дұрыс мүмкіндіктер беруге бағытталған. Сондай-ақ, Сауд Арабиясының әйелінің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, денсаулық сақтау саласы, туризм, спорт және демалыс, қаржы-экономикалық, мәдениет, өнер және мұра сияқты түрлі салаларда заманауи жұмыс орындарын алу мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал ететін бағдарлама әзірленді.

«Vision 2030» әйелді қолдауға және оған кең құқықтар беруге ықпал ететін көптеген міндеттемелерді, мақсаттар мен бастамаларды қамтиды. Онда әйелдердің еңбек нарығына қатысу деңгейін 22%-дан 30%-ға дейін арттыру, басқарушылық лауазымдармен айналысу, олардың еңбегін қолдау мүмкіндіктерін дамыту, спорттық іс-шараларға қатысу үшін кеңейтілген құқықтар беру көрсетілген.

Әйелдердің еңбек нарығына қатысуы үшін, олардың деңгейін арттыруға бағытталған ұлттық өзгерістер бағдарламасы «Vision 2030» бағдарламаларының бір

бөлігі болып табылады. Айта кету керек, Сауд Арабиясында әйелдердің экономикалық белсенділік көрсеткіші 2017 жылы 17% - дан, 2021 жылы 35,6% - ға дейін өсті.

Құжат аясында Сауд Арабиясы Корольдігі соңғы жылдары әйелдерге кең құқықтар беру саласында айтарлықтай прогреске қол жеткізіп отыр. Бұл корольдік басшылығының қоғамның барлық мүшелерінің мүмкіндіктерін кеңейтудің маңыздылығын түсінуінің және олардың "2030 жылғы «Saudi Vision-2030» бағдарламасының мақсаттарына жетуіне ықпал етуінің салдары болды. Сауд әйелінің жұмыс күшіне қатысу коэффициенті 2021 жылғы бірінші тоқсандағы 32,4% - дан 2022 жылғы сол тоқсандағы 35,6% - ға дейін өсті. Сауд әйелдері арасындағы жұмыссыздық коэффициенті 2021 жылғы екінші тоқсандағы 22,3% - дан 2022 жылғы сол тоқсандағы 19,3% - ға дейін төмендеді.

Корольдік әртүрлі салалардағы теңдікті жеделдету үшін бірқатар арнайы шаралар қабылдады:

- Әйелдердің жоғары басшылық лауазымдарға орналасуы арқылы әйелдің мемлекеттік және жеке секторларға тиімді қатысу көрсеткішін арттыру.
- Әйелге жұмыс пен отбасы арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізуге мүмкіндік беретін әртүрлі бағдарламаларды іске қосу.
- «Азаматтық қызметті әйел басшыларға беруге бағытталған басшы және басқарушы кадрларды даярлау және біліктілігін арттыру жөніндегі ұлттық бағдарламаны» іске қосу.
- Ханшайым Нора бинт Абдул-Рахман университетімен бірлесе отырып, адами ресурстар және әлеуметтік даму министрлігінің қолдауымен құрылған Ұлттық интерактивті платформа болып табылатын "Сауд Арабиясының әйел көшбасшыларының ұлттық платформасын" іске қосу және т.б.

Білім беру саласы бойынша атқарылған іс-шаралардың нәтижесінде жалпы білім алушылар саны жалпы білім беру мекемелеріне түскендердің жалпы санының 49,4% құрады, ал әйел мұғалімдер саны мұғалімдердің жалпы санының 54,5% құрады. Бағдарлама аясында «Ұлттық отбасылық қауіпсіздік бағдарламасы» маңызды рөл атқарады. Онда Сауд Арабиясы Корольдігіндегі отбасы үшін қауіпсіз ортаны қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік және жеке мекемелермен, халықаралық ұйымдармен кәсіби серіктестік құру арқылы отбасын зорлық-зомбылықтан қорғауға бағытталған.

Сауд әйелдерінің Корольдіктің консультативтік кеңесіне қатысу пайызы 20% - ға жетеді, бұл қатысудың ең төменгі шегін құрайды. Әйел басқарушы лауазымдарды атқарады, сонымен қатар Консультативтік кеңестің жанындағы көптеген арнайы комитеттердің мүшесі болып табылады. Кеңесте жұмыс істейтін әйелдердің саны 97 адамды құрайды, ал Адам құқықтары жөніндегі басқармада 12 әйел жұмыс істейді, бұл кеңестегі барлық орындардың 50% құрайды. Сондай-ақ, Консультативтік кеңес жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссияға (консультативтік кеңес жанындағы мамандандырылған комиссия) әйелдердің мүшелік пайызы 70% құрайды.

Әйелдерге кең құқықтар беру саласында қабылданған шаралардың нәтижесінде кәсіпкер әйелдерге арналған коммерциялық тіркеу құжаттарын беру пайызы өткен алты жыл ішінде (2015-2022 жж) 112%-ға өсті. Корольдікте кәсіпкер әйелдердің атымен тіркелген коммерциялық тіркеу құжаттарының жалпы саны 817,930-ға жетті. Сауда министрлігі тіркеу құжаттарын шығарудың ең үлкен өсімін 2021 жылы - 139,754 тіркеді. Ол 2015 жыл бойында 65,912 құжатты құрады.

2019 жылы әйелдерге Корольдіктің Қарулы Күштерінде қызмет етуге шешім қабылдады. Қорғаныс министрлігі әскери қызметке әйелдерді қабылдай бастады, олар әскери-әуе күштері, әскери-теңіз күштері, әуе қорғанысы, стратегиялық зымырандар

және медициналық қызметтерді қоса алғанда, әр түрлі әскер қатарындағы офицерлік лауазымдарға ие бола алады (Vision 2030).

2. Түркияда әйелдердің жағдайы

Жалпы Түркияда әйелдің жағдайы туралы сөз қозғағанда елдің саяси бағытынан өзгеруіне, Ердоған басқарып келген партияның келуімен әйелдердің жағдайын жақсартуға бағытталған саясат іске қосылғанын атап кету қажет. Әділет және даму партиясының билікке келгеннен кейін Түркияның академиялық ортасында бұл бағыт неолиберализм мен ислами дүниетанымы арасындағы дискуссия ретінде қарастырылды (Yükselbaba, 2013).

Көбіне жүргізіліп жатқан саясатта сынмен қарайтынын (Gültekin, 2013) байқасақ да, шын мәнінде әйелдердің жағдайын жақсарту мақсатында көп жұмыстар атқарылғаны мәлім болды. Ең бастысы гендерлік теңдіктің орнына позитивтік немесе оңтайлы дискриминация деген ұғым қалыптасқан. Бұл қысқаша, жалпы «қолайсыз» топтарға жататын адамдарға ғана берілетін қосымша құқықтар. әртүрлі себептермен кейбір құқықтарды пайдалана алмауы мүмкін болатын; сондықтан бұларға ерекше қосымша құқықтар беріліп тең болу мүмкіндігіне ие болады деген идеямен жасалған тарихта болған жәйт. Сол оймен Түркияда әйелдердің жағдайын жақсарту мақсатында жасалатын.

Ең басты мәселелерден бірі шешім тапты, әйелдердің мемлекеттік мекемелерге, оқу орындарында орамал тағуға тыйым салынған заңнама өзгертілді. Университеттерде әйел құқықтары қорғау әйел мәселелерін талдау секілді көп орталықтар ашылды. Сонымен қатар зорлық-зомбылық көрген әйелдерге арнайы орталықтар жұмыс істейді, оларды қолдау мақсатында жергілікті билік тек қана қалатын орны емес, жұмыс бабында курстар ұйымдастырып жәрдем береді (Хабар 24, 2022)

Жоғары білім саласы. Жоғарғы білім саласында да айтарлық жағдайын жақсартылғаны белгілі. Атап айтқанда; 2012-2013 оқу жылында Түркиядағы 166 университетте әйел ректорлар саны 12, бұл 7%-ға сәйкес келеді. Дегенмен, 2022-де Жоғары білім кеңесінің (ҮӨК) соңғы 2022 есебінде түрік әйелдерінің академиялық өмірде Еуропалық әріптестерінен алда екенін көрсетті. Қазір Түркиядағы 20 университетті әйел ректорлар басқарады. Сонымен қатар Түркияның ең көп құрылған 10 университетінің тарихы қаралғанда осы уақытқа дейін бұл мекемелерде 8 әйелдің ректорлық қызмет атқарғаны белгілі. ҮӨК жариялаған есеп бойынша түрік әйелдері академиялық өмірде еуропалық әріптестерін басып озды. Түркияда 32 пайыз әйел профессор бар екені жарияланды. Еуропада бұл көрсеткіш 20,8 пайыз деңгейінде екені айтылды. Сонымен қатар, Түркияда жұмыс істейтін жоғары оқу орындарында жұмыс істейтін әйел әкімшілер саны 4,3 пайызымен Еуроодақ елдерін басып озды. ҮӨК президенті профессор Ерол Өзвар тақырыпқа қатысты былай деген еді: «Түрік академиясындағы әйелдер деректеріне қарап, оны әлемнің көптеген елдерімен салыстыратын болсақ, жоғары оқу орындарында *студент қыздардың үлесі 49 пайызды, докторантурадағы әйелдердің үлесі 46 пайызды, әйел профессорлардың үлесі 32,5 пайыз, ал басшылар* (ректор, декан, колледж директоры, жоғары оқу орындарында әйелдердің (кафедра меңгерушілерінің) көрсеткіші 28 пайыз, ғылыми қызметкерлердің көрсеткіші 43,3 пайызды құрайды» деген (Hurriyet, 2022).

ҮӨК есебіне сәйкес; Түрік әйелдері академиялық өмірде тек Еуропа елдеріндегі әйелдерінен ғана емес, Түркиядағы кейбір салалардағы ер әріптестерінен де асып түсті. Зерттеуші-ғалым (araştırma görevlisi) әйел зерттеушілер мен оқытушылар ер әріптестерінен көп екені айтылған: Түркияда 27 мың 160 әйел, 25 мың 223 ер ғылыми қызметкер бар, 19 мың 330 әйел және 18 мың 762 ер кісі оқытушы бар. Сондай-ақ Түркиядағы әйел академиктер саны 2021 жылы алдыңғы жылмен салыстырғанда 2 мың 199 артып, 83 мың 860-ға жеткен.

Қорытынды

Ислам дінінде әйелдің орны ерекше. Сондықтан әйелге деген құрмет зор болуы тиіс. Ислам діні әйелге Алланың аманаты ретінде қарауға шақырғаны, құқын-хақын жемеуін міндеттегені мәлім. Мақаламызда мұсылман елдеріндегі әйелдердің құқықтарын қорғауға ерекше назар аударып, әр мемлекет отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілікті күшейту және еңбек кемсітушілігін жою үшін кешенді шаралар қабылдап, ана мен бала тәрбиесі үшін жағдай жасап мемлекеттік деңгейдегі бағдарлама әзірлеп көптеген іс шаралар атқарылып жатқаны талданды. Қазіргі таңда Парсы шығанағындағы Араб мемлекеттерінде әйелдің қоғамдағы мәртебесінің жақсы жолға қойылып келе жатқанын байқауға болады. Әсіресе, Сауд Арабиясы, БАӘ, Катар Мемлекеті жүйелі деңгейде әйелдердің саясатқа, мемлекеттік басқаруға, бизнеске қатысу мүмкіндіктер беріп жатыр. Түрік елінде болса әйелдің мәртебесін көтеру мақсатында позитивтік немесе оңтайлы дискриминация шеңберінде жүргізілетін шаралар арқасында көптеген проблемалар шешім тауып жатқаны белгілі.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Vision 2030», <https://www.vision2030.gov.sa/v2030/creating-a-vision-for-all/>.
2. «Yükseköğretimde kadın gücü», Hurriyet, 9.03.2022, <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/yuksekogretimde-kadin-gucu-42018839>, (қол жеткізу уақыты: 25.04.2023.)
3. Gültekin L.et al. (eds.), Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları, Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları, Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013.
4. United Arab Emirates National Action Plan of Implementation the UN Security Council Resolution 13256, Oct.2022, <http://1325naps.peacewomen.org/wp-content/uploads/2022/10/UAE-NAP-FINAL-ENG.pdf>, қол жеткізу уақыты: 5.10.2022).
5. Yükselbaba Ü (2013). AKP'nin Kadına Yönelik Söylem ve Politikaları: Neo-Liberalizm, İlmli İslam ve Kadın. Kadın/Woman 2000 - Kadın Araştırmaları Dergisi, 14(2), 67 - 91.
6. Алтай, Х. 1991. 'Құран Кәрім қазақша мағына және түсінігі'. Мәдина, 604 б.
7. Бағашаров Қ, Табашев Ғ, Тутинова Н // Адам әлемі. Философиялық және қоғамдық гуманитарлық журнал. -Алматы, 4 (86) 2020. -104-113 бб.
8. «Выборы в парламент Кувейта», 17.08.2016, http://www.iran.ru/news/analytcs/42008/Vybory_v_parlament_Kuveyta (қол жеткізу уақыты: 25.04.2023.)
9. Зорлық-зомбылыққа қарсы жазаны күшейту мәселені шеше ме? Күн тәртібі бағдарламасы, 31.05.2022, Хабар 24, <https://www.youtube.com/watch?v=IkbkSUVjZRU&t=5071s>, (қол жеткізу уақыты: 25.05.2023.)
10. Маджлис аль-вузара ювафик аля «Руайя Ас-Саудийя: 2030» (Совет министров принимает «Видение Саудовской Аравии: 2030), Аш-Шарк Аль-Аусат, 25/04/2016, <http://aawsat.com/home/article/624996>, (қол жеткізу уақыты: 25.04.2016.)
11. Отчет Центра Гэллага. – М., 2012.
12. Права человека и процессы глобализации современного мира / под ред. Е.А. Лукашева. – М., 2005.
13. Садырова М.С., Ашимова В. Социально-правовое положение женщин в современных арабских странах//Вестник КазНу. Серия психологии и социологии. №1 (40). 2012.

14. Сюкияйнен Л.Р. Исламская концепция прав человека // Права человека: итоги века, тенденции, перспективы. – М., 2002. – С. 283
15. Уотт, Монтгомери. Влияние ислама на средневековую Европу. - Москва : Наука, 1976.

CUMHURİYET SONRASI KADINLARIN İŞ HAYATINDAKİ İLK TEMSİLCİLERİ RIGHTS GIVEN TO WOMEN FOR THE FIRST TIME IN THE REPUBLIC ERA

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ

Karabuk Universty Graduate Education İnstitute History Department Phd Student, Karabuk,
Türkiye

Elif SOYLU

Iğdır Universty Graduate Education İnstitute History Department Phd Student, Iğdır, Türkiye,
ORCID ID: 0000-0002-6454-44141

Özet

Cumhuriyet dönemi ile birlikte kadınlar kurulan yeni düzende reformların başrolü konumuna gelmiştir. Kadınların her zaman ön planda olmaları gerektiğine inanan Mustafa Kemal Atatürk, bu alanda dünyaya örnek teşkil edecek adımlar atmıştır. Mustafa Kemal Atatürk sayesinde pek çok ülkeden önce seçme ve seçilme hakkı kazanan Türk kadınları, boşanma, mirastan erkeklerle eşit miktarda pay alma, özgürce eğitim alma hakkı gibi haklar elde ederek her alanda oldukça etkili bir konum elde edinmiş, siyasal ve sosyal hayatta ön plana çıkmışlardır. Türk kadınları, Cumhuriyetin ilanı ve kendilerine tanınan haklar sonrası oldukça önemli mesleklere imza atmış, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin pek çok alanda aktif rol oynamışlardır. Bunların en önde gelenleri, seçimle göreve gelen ilk kadın belediye başkanı olan Sadiye Hanım, ilk kadın inşaat mühendisi ve Fenerbahçe'nin ilk kadın voleybolcusu olan Sabiha Gürayman, ilk kadın diplomat Adile Ayda, ilk kadın gök bilimci Nüzhet Gökdoğan, ilk kadın savaş pilotu aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen, ilk kadın kimyager Remziye Hisar, ilk kadın opera sanatçısı Semiha Berksoy ve ilk kadın tiyatrocu Afife Jale'dir. Yapılacak çalışmada yukarıda isimleri zikredilen Cumhuriyet dönemi sonrası iş hayatındaki ilk kadın temsilcilerin biyografileri hakkında bilgiler verilip başarıları dile getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Mustafa Kemal Atatürk, Kadın, Eğitim, Siyaset

Abstract

The Turkish woman, who took place in the front row during the First World War, has become the leading role of reforms in the new order established with the Republican period. For Turkey, which has a patriarchal society structure, the fact that women have become active in all areas has, of course, been an undeniably valuable step. At the forefront of the innovations brought by the Republic is the rights given to women. With the Republican period, women were seen in some areas that did not require body strength at first, and then they anaged to Show themselves in all areas indiscriminately. Mustafa Kemal Atatürk, who believes taht women should always be at the forefront, has taken steps to set an example to the world in this field. Thanks to Mustafa Kemal Atatürk, Turkish women, who won the right to vote and be elected before many countries, have gained a very effective position in every field by obtaining rights such as divorce, the right to receive an equal share of inheritance with men, and the right to receive education freely, and have come to the fore in political and social life. Turkish women have signed very important professions after the proclamation of the Republic and the rights granted to them, and have played an active role in many fields without gender discrimination. The most prominent of these are Sadiye Hanım the first female mayor to take Office by election, Sabiha Gürayman the first female civil engineer and Fenerbahçe's first female volleyball player, Adile Ayda the first female diplomat, Nuzhet Gökdoğan the first female combat pilot as

well as Sabiha Gökçen the spiritual daughter of Mustafa Kemal Atatürk, Remziye Hisar the first female opera singer , Semiha Berksoy and Afife Jale the first female theater actress. In our study, we will give information about the biographies of the first women representatilves in business life after Republic period, whose names we have mentioned above, and we will talk about their successes and their contributions to the next generations. It should be accepted that it is an obligation to bring light the past achievements of our women , who lead their own generations and should serve as an example to the generations after them.

Keywords: The Republic period, Mustafa Kemal Ataturk, Women, Education, Politics

GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi ile kadınlar pek çok alanda erkeklerin yerini alarak iş hayatında önemli görevlerde bulunmaya başlamıştır. Erkeklerle özgü olarak bilinen birçok sektörde kendilerini göstermeye başlayan kadınlar mensup oldukları alanlarda kendilerinden sonra gelen nesillere de öncülük etmişlerdir.

Afife Jale, Sadiye Ardahan, Sabiha Gökçen gibi devrin önemli isimleri kadınların her alanda başarılı olabileceklerini tüm ülkeye ispatlamışlardır. Kadınların verdikleri mücadele sonrası elde ettikleri bu başarılar gelecekteki başarıları tetikleyerek kadınların cesaretlenmesini sağlamıştır. Böylece kadınlar hayatın her alanında cinsiyet eşitliğini elde ederek eşlerine veya ailelerine muhtaç olmadan yaşamlarını sürdürme ve kendilerini kanıtlama imkanı bulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün tetiklediği bu girişimler gün geçtikçe daha da ilerleyerek devam etmiş ve hatta günümüzde de devam etmektedir.

Gerek kendi hayatlarında gerekse diğer tüm kadınların hayatlarında ilklere imza atarak meşaleyi ellerine alan Afife Jale, Sabiha Gökçen, Sadiye Ardahan, Adile Ayda, Nüzhet Gökdoğan, Semiha Berksoy, Remziye Hisar ve Sabiha Gürayman gelecekteki kadınların el değmemiş mesleklere atılmalarına ışık tutmuşlardır.

1. Afife Jale

İstanbul Kadıköy'de 1902 yılında dünyaya gelen Afife Jale, Methiye Hanım ve Hidayet Bey'in kızlarıdır. Dedesi dönemin tanınan doktorlarından Doktor Sait Paşa'dır (Şankaya, 2020). Öğrenimini İstanbul Kız Sanayi Mektebi'nde yapmış ve tiyatro hayatına girmek istemiştir. Ablası Behiye'nin verdiği bilgilere göre oldukça okuryazar, kültürlü bir ailenin kızı olarak tiyatroya girmek isteyen Afife Jale ailesinden büyük bir tepki görmüş ve bir süre görüşmemişlerdir. 1929'da Ud sanatçısı olan Selahaddin Pınar'la evlendikten sonra ailesiyle barışmıştır (Refik, İstanbul 1934).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların pek çok sektörde etkisinin artmasıyla tiyatrodaki kadın izleri görülmeye başlamıştır. Kadınların tiyatroya adeta giriş biletini sağlayan kişi hiç şüphesiz Afife Jale'dir. İlk kadın tiyatrocunun yanında kadın tiyatrosunun mimarı olarak yaşadığı dönemde ve sonrasında Türkiye'de iz bırakmış bir şahsiyettir (And, İstanbul 1996). Osmanlı döneminde kadınların tiyatro için sahneye çıkmaları İslâm dinine aykırı olarak görülüyordu. Aslında dönemin yazarları kadınların sahneye çıkmalarını destekleyen yazılar yazsa da bu yazılar sansürle engellenmiştir. Tiyatrodaki sergilenen oyunlarda ilk başlarda kadın rollerini erkekler oynarken sonraları gayrimüslim kadınlar sahneye çıkmaya başlamıştır (Alver, 2021).

Afife Jale tiyatro serüvenine başlama düşüncesindeyken konservatuvar kabul edilen Darülbeyde kız öğrenci almak için ilan vermiş ve aralarında Afife Jale'nin de bulunduğu beş kız öğrenciyi kabul etmiştir. Sınavı geçerek kabul edilenlerden sadece Afife Jale ve Beyza

isimli bir öğrenci eğitime devam edebilmiştir. Bunun en büyük sebebi ise dönemin gerek ekonomik gerekse sosyal şartlarının zor olmasıdır. Afife Jale bundan sonra deneyimsiz oyuncu olarak beş yüz kuruş maaşla görevlendirilmiştir (Kaplan, Ankara 1998). Bu dönemde kadınlar sahneye çıkarılmadığı için görevlendirildiği yerden istifa etmiş ve 8 Aralık 1918 tarihinde altı lira maaşla Refika isimli bir yerde suflör yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Burada da sahneye çıkarılmayan Jale, 17 Nisan 1919'da Yusuf Ziya'nın Binnaz isimli oyununda bu sefer suflör olarak çalışmıştır. Böylece Darülbeydi'de sahneye çıkan ilk Türk kızı unvanını elde etmiştir. Aynı yılın Eylül ayında Tatlı Sır isimli oyunda küçük bir rolde oynamayı başarmıştır (Konur, Nisan 2022).

Devam eden yıllar boyunca pek çok kez engellenmeye çalışılmış ve 1921 yılında İstanbul Şehremaneti bir yazı göndererek Afife Jale'nin sahneye çıkarılmamasını ve Darülbeydi'den atılmasını istemiş, sonuç olarak da bu istek gerçekleştirilmiştir (Küçük, Şubat 1932). Bundan sonra Afife Jale Burhaneddin Tepsi topluluğuna girerek Anadolu turnesine katılmıştır. Morfin bağımlısı olan Afife Jale zamanla sağlığı kötüleşmiş ve tiyatroyu bırakmak zorunda kalmıştır (Alver, 2021). Tedavisi için yatırıldığı Bakırköy hastanesinde 39 yaşında iken vefat etmiştir (Özkaya, Eylül 2015).

2. Sadiye Ardahan

Doğduğu ve öldüğü tarih bilinmemektedir. Artvin'e bağlı Yusufeli Kılıçkaya Belediye Başkanı olarak seçilen ilk kadındır. Babası ise Ersisli Arslan Bey olup Çıldır Kaymakamlığı yaparken Ermeniler tarafından şehit edilmiştir (<http://www.bursadabugun.com/haber/turk>).

Mustafa Kemal Atatürk'ün uyguladığı Medeni Kanun ile Türk kadını pek çok Avrupa ülkesinden daha önce seçme ve seçilme hakkı kazanmıştır. Kanun yürürlüğe girer girmez ilk kadın Belediye Başkanı olarak seçilen Sadiye Hanım, bu görevini iki yıl sürdürdükten sonra 1950 yılında Mersin'de Belediye Başkanı seçilmiştir. Aynı zamanda soyadını aldığı Ardahanlı olan Binbaşı Atabey'le evlendi. Çiftin ileride ünlü bir gazeteci olacak olan Ali Babür isminde bir oğulları olmuştur. Sadiye Hanım'ın kuzeni olan Mediha Hanım ise Türkiye'nin ilk belediye meclis üyesi olan kadın unvanını almıştır(web.archive.org/www.artvinpost.com).

3. Adile Ayda

Adile Ayda 22 Şubat 1912'de Rusya St. Petersburg'ta dünyaya gelmiştir. Annesi Kamile ve babası Prof. Dr. Sadri Maksudi'dir. Bizzat babası hakkında kaleme aldığı yazıdan öğrenilene göre babası Sadri Maksudi, Kazan şehrinde oldukça dindar bir ailede dünyaya gelmiştir. 1906 yılında Paris'te Hukuk eğitimi aldıktan Kazan'a giderek avukatlık yaptı (Ayda, Cumhuriyet, Mart 1957). Türklük adına önemli çalışmalar yapan Sadri Maksudi, "İç Rusya ve Sibirya Medeni Türk-Tatar Muhtariyeti" isimli devletin anayasasını hazırlayan kişidir. Avrupa'ya yerleşme kararı sonrası Adile Ayda da ilköğrenimine Berlin ve Paris'te başlamıştır. Daha sonra Atatürk'ün bizzat daveti ile çalışmalarına Türkiye'de devam ettiği için Adile Ayda da eğitimine Türkiye'de devam etmiştir(teis.yesevi.edu.tr).

Türkiye'nin ilk kadın diplomatı olan Adile Ayda, ilk olarak Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Almanca, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca eğitimi almıştır (TBMM, 2010). Rusçayı iyi derecede bildiği halde Rusya'nın Türklere uyguladığı baskı politikasına bir tepki olarak bu dili konuşmamaya ve hatta saklamaya gayret göstermiştir (Yoğun, Van 2019). Akademiye yönelerek 1941 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünde Asistanlık yapmaya başlamış ve iki yıl sonra doçent olmuştur (www.biyografya.com). Daha sonra Dışişleri Bakanlığı'nın sınavını geçerek hukuk müşavirliği yapmış(ktb.gov.tr). Diplomat olmaya hak kazandığı halde kadınların yurt dışına gönderilmeyeceğinin söylenmesi üzerine bu görevden istifa etmiş (teis.yesevi.edu.tr) ve Ankara Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapmıştır (TBMM, 2010). Ardından 1958'de Birleşmiş

Milletler Genel Kurulu delegeliği (diplomasi.net), Belgrad Büyükelçiliği Müsteşarı, Roma Büyükelçiliği Müsteşarlığı ve Cumhuriyet Senatosu'na Cumhurbaşkanı tarafından atanmıştır. (TBMM, 2010).

Türk tarihi üzerine önemli çalışmaları olan Adile Ayda Hititlerin Türk olmadığını sadece Anadolu'yu işgal eden bir millet olduğunu iddia etmiştir (CB Senatosu, 1977). Bundan başka *Etrüskler Türk Mü İdi?* (Ayda, Ankara 1974) ve *Türklerin İlk Ataları* (Ayda, Ankara 1987) isimli kitapları yazmıştır. Bilimsel çalışmalarının yanında Edebiyat alanında pek çok dergi ve gazetede yazılar yazmıştır. 5 Ekim 1992 tarihinde vefat etmiştir (teis.yesevi.edu.tr).

4. Nüzhet Gökdoğan

Asıl adı Hatice Nüzhet Toydemir Gökdoğan'dır (astronomimuzesi.com). 14 Ağustos 1910'da Zihni Bey'in kızı olarak İstanbul'da doğmuştur. İlkokulu Bezm-i Alem ve sonrasında Şişli Terakki Lisesi'nde, liseyi ise Erenköy Kız Lisesi'nde okumuştur. Burs alarak 1928'de Matematik-Fizik bölümüne başlamıştır. Lyon Üniversitesi'nden mezun olup Paris Üniversitesi Diplome s'Etudes Superieur sertifikasını alarak Paris Rasathanesinde staja başlamıştır. 1934'de yurt dışındaki profesör ve iki yardımcısı ile birlikte İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde kurulan Astronomi Kürsüsü'ne tayin edilen ilk Türk doçent olmuştur. Burada hazırladığı doktora tezi İstanbul Üniversitesi'nin Fen Fakültesi'nde bir numaralı doktora tezi olmuştur (TAD, 1954). Cahit Arf, Nazım Terzioğlu ve Mustafa İnan ile birlikte 1948 yılında Türk Matematik Derneği'ni kurarak 20 yıl buranın başkanlığını yapmıştır. 1954'te ise Türk Astronomi Derneği ve TÜBİTAK'ın kurucuları arasında bulunmaktadır (astronomi.itu.edu.tr).

Aynı fakültede profesörlüğünü aldıktan sonra 1954 yılında Senatör ve Dekan olarak atanmıştır. Böylece Nüzhet Gökdoğan ilk gökbilimci Türk kadın olmasının yanında ilk Türk kadın senatör ve dekanı olma unvanını da kazanmıştır. Hizmet ettiği astronomi bölümünde tam 46 yıl görev yaptıktan sonra yaşı ilerlediği için emekli olmuştur. Türkiye dışında ise Fransa'da, İsviçre'de ve İtalya'da bulunan Rasathaneler ile ortak çalışmalarda bulunmasının yanında Türk Astronomi Derneğinin de kuruculuğunu yapmıştır. Ülkemiz için oldukça önemli olan Nüzhet Gökdoğan 23 Nisan 2003'de vefat etmiştir (TAD, 1954).

5. Sabiha Gökçen

Sabiha Hanım 22 Mart 1913'te kalabalık bir ailenin altıncı ve son çocuğu olarak (Balcı, Karadeniz, 2018) Bursa'da dünyaya gelmiştir. Babası Bursa Vilayet Başkâtibi Hafız Mustafa İzzet Bey'i ve annesi Hayriye Hanım'ı küçük yaşta kaybetmiştir. Mustafa Kemal'in 1925'te Bursa'ya yaptığı bir ziyaret sırasında kendisi ile tanışma fırsatı yakalamış ve onun manevi kızı olmuştur. Sabiha Hanım, ilkokul eğitimini Çankaya Köşkü'nde bulunan ilkokulda almış daha sonra Arnavutköy Kız Koleji'ne ve Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ne gitmiştir. Soyadı kanunu çıktıktan sonra Mustafa Kemal'in onayı ile "*Gökçen*" soyadını almıştır. Sabiha Gökçen, sivil havacılığın gelişiminde önemli rolü olan Türkkuşu'nun açılmasıyla havacılık eğitimi alan ilk öğrencilerden biri olmuştur. Hemen ardından Sovyet Rusya'nın Kırım Koktobel'de bulunan yüksek planör okuluna gitmiş ve eğitimini tamamladıktan sonra Türkkuşu'nda öğretmen olarak göreve başlamıştır. Kısa süre sonra Atatürk'ün isteği ile askeri eğitim almak için Eskişehir'de bulunan Askeri Tayyare Okulu'na başlamış ve eğitimi sırasında Trakya, Ege gibi bölgelerde manevralara katılmıştır. Sabiha Hanım bu başarılarından ötürü "*1 Numaralı Murassa Madalya*" ile ödüllendirilmiştir (Korkmaz, 2022).

Sabiha Hanım, Balkan devletlerinin 1938 yılında Ankara'ya yaptıkları ziyaret sırasında Atatürk ile davete katılmış ve ülke temsilcileri kendisini uçağıyla ülkelerine davet etmişlerdir. Sabiha Gökçen 16 Haziran 1938'de Vultee tayyaresiyle yola çıkmış ve altı gün süren seyahatinde Atina, Sofya, Belgrad ve Bükreş'i ziyaret etmiştir (Yalçın, 2018).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesinin ardından Sabiha Hanım 6 ay kadar Numune Hastanesi'nde tedavi görmüştür. Taburcu olduktan sonra orduda görev almak istemiş ancak kadınların fiili olarak orduda görev yapmasına ilişkin bir yasa çıkmadığı için Türk Hava Kurumu Türkkuşu Genel Müdürlüğü ve öğretmenlik yapmıştır. Kendi isteği ile 1954 yılında emekli olmuş ve 22 Mart 2001'de vefat etmiştir (Korkmaz, 2022).

Sabiha Gökçen modern Türkiye'nin ilk kadın pilotu ve ilk kez askeri bir harekâta görev almasıyla da ilk kadın savaş pilotudur. Dünyada da bu unvanı alan ilk kadındır (Akkaya, 2019).

6. Semiha Berksoy

Semiha Hanım, Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği ilk kadın opera sanatçısıdır. 1910 yılında İstanbul Çengelköy'de dünyaya gelmiştir ve babası Merkez Bankası'nda memur olan Ziya Cenap Bey (Koyuncu, 2019) aynı zamanda bir şairdir. Annesi Fatma Saime Hanım ise heykeltıraş ve ressamdır (Dursun, 2010). Babasının babası Cenap Efendi, Maçka Silahhane-i Hümayun başkâtibi ve bir Bektaşî dedesidir. Amcası Basri Cenap Berksoy, dünya tıp literatürüne girmiş ünlü bir fizyologdur. Annesinin babası ise Kadıköy posta telgraf müdürüdür (Koyuncu, 2019). Semiha Hanım henüz 4 yaşındayken annesinden resim yapmayı, şiir okumayı ve şarkı söylemeyi öğrenmiştir. İlkokula giderken hikayeler yazmaya başlamış ve şiir okuyup opera söyleyerek kendini geliştirmiştir (Dursun, 2010).

Semiha Hanım annesi Fatma Saime Hanım İspanyol gribinden 1918 yılında kaybetmiştir. Babası bir müddet sonra ikinci evliliğini yapmış ve Bedia Hanım ile evlenmiştir. Semiha Hanım, amcası Basri Cenap Berksoy'un himayesinde büyümüş ancak kısa bir süre sonra onu veremden kaybetmiştir. Eğitim hayatına Növfür Anaokulunda başlamış daha sonra ilkokulda Sultanahmet'te bulunan Esmâ Han Kaya Okulu'na ve ailesi Kadıköy'e taşındıktan sonra Kadıköy Moda İnas Numune İlkokulu'na devam etmiştir (Koyuncu, 2019). Semiha Hanım ortaokulu birincilikle bitirmiş ve liseye İstanbul Kız Lisesi'nde başlamıştır. Sanat aşkı onu konservatuara yönelmiş ve lise eğitimi devam ederken Nimet Vahit Hanım'ın sesini beğenmesiyle tiyatro ve opera yolculuğu başlamıştır (Dursun, 2010). Nimet Vahit'ten ücretsiz ders alma şansını elde eden Semiha Hanım, ilk opera konserini 1929'da İstanbul'da vermiştir. Resme olan merakı Semiha Hanım'ı Namık İsmail Bey ile tanıştırmış ve onun atölyesinde ders almaya başlamıştır. Yıl 1930'a geldiğinde iki senelik Tiyatro Meslek Yüksek Okulunun sınavlarına girmiş ve kazanmıştır. Aldığı eğitimi tamamladıktan sonra 1932 yılında Paris'e gitmiş ve Ferit Alnar ile konserler vermiştir. İstanbul'a döndükten sonra bir erkekle yolda yürürken görüldüğü için disiplinsiz olarak nitelendirilmiş, Saro Zeybek operetinde rol alamamıştır. Daha sonra nişanlısından ayrılmış ve Lütfullah Sururi ile 1933'te Emir Opereti'nde sahneye çıkmaya başlamıştır. Semiha Hanım 1934 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün daveti üzerine Ankara'ya gitmiştir. İran Şahı Rıza Pevlevi için bir Türk operası hazırlanmasını istemiş ve konuyu Atatürk belirlemiştir. "Özsoy", Atatürk tarafından hazırlanması istenen ilk Türk operasıdır ve eser Türkiye ile İran arasındaki bağları güçlendirmeyi amaçlamıştır (Koyuncu, 2019).

Carl Ebert ve Paul Lohmann gibi uzmanların öncülüğünde yapılan burslu bir sınavı kazanan Semiha Hanım, 1936 yılında Berlin'e gitmiş ve burslu olarak Devlet Yüksek Müzik Akademisi Opera Bölümü'nde eğitim görmüştür. 1939 yılında bu okulu birincilikte bitirmiş ve Avrupa'da ilk kez opera sahnesine çıkan ilk Türk Sopranosu ünvanını almıştır (Dursun, 2010).

Semiha Hanım, Cemil Reşit Rey tarafından Ankara'ya davet edilmiş ve onunla ilk konserini 28 Nisan 1939'da vermiştir. Bir süre sonra tekrar Berlin'e gitmeye karar vermiş ve 1942 yılında Berlin'e gittiğinde İkinci Dünya Savaşı'yla karşılaşmıştır. İstanbul'a döndükten sonra Mayıs 1943'te Ercüment Siyavuşoğlu ile evlenmiştir. Kızı Zeliha'yı 27 Mart 1946'da İstanbul'da dünyaya getirmiştir. kızı Zeliha üç buçuk yaşındayken, Ağustos 1949'da Viyana'ya gitmiştir. Muhsin Ertuğrul'un Ankara'ya daveti üzerine 1951 yılında Türkiye'ye dönmüş ve Ankara

Devlet Operası'nda çalışmaya başlamıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde, Semiha Hanım çoğunlukla tiyatro ile ilgilenmiş ve 1968'de kızı Zeliha ile sahneye çıkmıştır. İlk resim sergisini 1969'da açmış ve sonrasında 1972'de Paris'te, 1973'te Ankara'da sergilerini devam ettirmiştir. Kızı Zeliha 10 Aralık 1971'de bir oğlan dünyaya getirmiş ve 1975'te eşi Ercüment Bey'i kaybetmiştir. Semiha Berksoy, eşini kaybettikten sonra kendisini tamamen resim yapmaya vermiş ve 16 Ağustos 2004'te vefat etmiştir (Koyuncu, 2019).

7. Remziye Hisar

Remziye Hisar 1910 yılında dünyaya gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın kimyacı ve Fransa'nın Sorbonne Üniversitesi'nden mezun olan ilk Türk kadındır. Sorbonne'da o dönem Langevin ve Madam Curie gibi tanınmış isimlerden ders alan Remziye Hanım onları tanıdığı ve derslerini izleyebildiği için çektiği bütün zahmetleri unuttuğunu ifade etmiştir. Biyokimya sertifikası alan Remziye Hanım, Paris'te Maarif Vekâletinin verdiği bursla öğrenim görmüş ancak Doktorasına başlayacağı dönemde bursu kesilmiştir. Remziye Hanım, Türkiye'ye dönmek zorunda kalmış ve Erenköy Lisesi'nde kimya öğretmenliği yapmıştır. 1930 yılında eşinden boşanan ve Paris'e kızı ve kardeşiyle giden Remziye Hanım, kendisini çalışmaya vermiştir. Doktorasının bitmesine üç ay kala bursu yine kesilmiş ama ancak mücadele ederek bursunun tekrar bağlanmasını sağlamış ve Sorbonne'dan doktora derecesiyle mezun olan ilk Türk kadını olmuştur. 1955 yılında Fransa'nın "Officiel d'Academie" nişanını ve 1991'de Tübitak Hizmet Ödülünü alan Remziye Hanım, 1992 yılında oğlu Feza Gürsoy'un ölüm haberini aldıktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Ayrıca Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği'nin (TÜKD) kurucusudur (Aycan, 2022).

8. Sabiha Gürayman

Sabiha Rıfat Hanım 1910 yılında Manastır'da dünyaya gelmiştir. Babası Rıfat Bey, Hareket Ordusu'nda görev alan bir yüzbaşıdır ve ordunun İstanbul'a gelişinden sonra ailesini Üsküdar'a yerleştirmiştir. Annesinin çok genç bir hanım olduğu ve babaannesi Şevket Hanımdan oldukça sevgi dolu bahsettiği bilinmektedir. Sabiha Rıfat, Milli Mücadele yıllarında babasının görevi icabı oldukça sıkıntı çektiklerini ve yer değiştirdiklerini anlatmıştır. Sıkıntı dönemler sırasında annesinin ve kardeşinin tüberküloz hastası olduğu söylenmektedir. Eğitim hayatına Çerkes Okulu'nda başlayan Sabiha Hanım ilkokulu Esmâ Sultan İlkokulu'nda tamamlamıştır. Sabiha Hanım, 1925'te Nişantaşı Kız Ortaokuluna ardından İstanbul Kız Lisesine gitmiştir. Liseye geçtiği sırada erkek kardeşi Mithat'ı kaybetmiş ancak annesi bir erkek daha doğurmuştur. Bir süre Denizli'de dayısıyla yaşayan Sabiha Hanım, İstanbul'a döndükten sonra lise eğitimine başlamıştır. Liseden arkadaşı Nesibe vasıtasıyla o sene Atatürk'ün emriyle açılacak olan Mühendis Mektebi'nin sınavlarını öğrenen Sabiha Hanım sınavda başarılı olarak 1927 yılında bu okula kayıt yaptırmıştır. O dönem mühendis mektebine giden 350 erkek öğrenci arasında Sabiha Hanım ile Melek Hanım iki kız öğrencidir. Mektebe başladıktan sonra spor faaliyetlerine ilgi duymaya başlayan Sabiha Hanım voleybol alanında başarılı olmuş ve Fenerbahçe takımına kaydolarak pek çok resmi maçta yer almıştır (Gönültaş, 1973). Sabiha Hanım, Fenerbahçe spor kulübünün ilk kadın voleybolcusu unvanını taşımaktadır. 1928 veya 1929 yılında şampiyon olan Fenerbahçe erkek voleybol takımının kaptanlığını yaptığı söylenmektedir (fenerbahcesesi.blogspot.com). Takım arkadaşları tarafından 'sarı melek' lakabıyla tanınmaktadır (www.servetbasol.com).

Sabiha Hanım günümüz İstanbul Teknik Üniversitesi'nden 1933 yılında mezun olmuş ve Ankara Bayındırlık Müdürlüğü'nde göreve başlamıştır. Kısa bir süre sonra Bayındırlık Bakanlığı'nda işe başlamış ve birçok okul, köprü, hükümet konağı gibi inşaatlarda görev almıştır. 1941 yılında Anıtkabir ve TBMM inşaatlarında çalışmaya başlamış ve on yıl kadar bu görevde kalmıştır. Görevi sırasında Ankara Beypazarı İlçesi'nde bulunan ve günümüzde korumaya alınan 'Kız Köprüsü'nü inşa etmiştir (Yıldırım, 2003).

Sabiha Hanım mektepten okul arkadaşı Remzi Gürayman ile 1939 yılında evlenmiş ve Amerika seyahatine çıkmıştır. 1945 yılında Anıtkabir Kontrol Şefliği görevine terfi etmiştir. On yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra Yapı ve İmar İşleri Reisliğinin Teknik Müşavirliğine getirilmiştir. Meslekte 30 sene doldurduktan sonra ise emekli olmuştur (Gönültaş, 1973).

Sabiha Hanım eşi Remzi Gürayman'ı 1993 yılında kaybetmiş ve hiç çocuğu olmadığı için İzmir'deki yeğeni Beyhan Susup'un yanına yerleşmiştir. 4 Ocak 2003'te yeğenin yanında fenalaşmış ve Ege Üniversitesi Hastanesi'nde 93 yaşında vefat etmiştir. Tüm servetini İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfına ve Fevzi Akkaya Temel Eğitim Vakfına bağışlamıştır (www.hurriyet.com.tr).

Sonuç

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türk kadını erkeklerin hakim olduğu her alanda kendini göstermeye başlamış ve deyim yerindeyse rüştünü ispat etmiştir. Genelde ev işleri ve çocukları bakma görevlerini üstlenen kadınlar artık hem evde hem de sosyal ve iş hayatında aktif rol oynamaya başlamışlardır. Bu durum hem kadının –tıpkı Mustafa Kemal Atatürk'ün planladığı gibi- hak ettiği değeri görmesi ve erkekler gibi başarılı olduklarında takdir edilmelerini sağlamıştır.

Kadınlar sadece ticaret gibi genel meslekler dışında sanat, askeri, eğitim gibi alanlarda kendini göstererek git gide etkinliğini arttırmıştır. Afife Jale'nin tiyatroya girişi, Sabiha Gökçen'in savaş pilotu olması, Sadiye Ardahan'ın siyasete girmesi Türk kadınının akla gelebilecek her mesleğe atılmasında öncülük etmiştir. Bahsedilen kadınlar, başarıları ile sadece kendi dönemlerinin değil kendilerinden sonraki kadınlara da örnek teşkil etmiştir.

Cumhuriyet'in kadınlar için önemini vurgulamak açısından başarılarından ve ilklerinden bahsedilen Afife Jale, Sabiha Gökçen, Sadiye Ardahan, Adile Ayda, Nüzhet Gökdoğan, Semiha Berksoy, Remziye Hisar ve Sabiha Gürayman oldukça önem arz etmektedir. Bahsedilen isimler sahip oldukları mesleklerin yanı sıra geleneksel aile yapısına karşı çıkarak yeni bir düşünce dünyasına yol açtıkları için de ayrıca başarılı sayılmaktadırlar. Bu isimlerin henüz değişmeye başlayan ve yeni kurulan bir ülke için görülmemiş mesleklere dahil olup kendilerinden söz ettirmesi Mustafa Kemal Atatürk'ün kadınlara verdiği değeri göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

Kaynaklar

- Ahmet, Refik, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, İstanbul 1934.
- Akkaya, Aysun Yaralı, “Türk Modernleşmesinin Kadın-Asker Sembolü Sabiha Gökçen Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C.11, S.18, Haziran 2019.
- Alver, Tolga, “Afife'nin Rüyası: İlk Kadın Tiyatrocumuz”, *Betik*, S.3, 2021.
- And, Metin, *Cumhuriyet Dönemi Tiyatrosu*, İstanbul 1996.
- Ayda, Adile, *Etrüskler Türk Mü İdi?*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1974.
- Ayda, Adile, *Türklerin İlk Ataları*, Ankara 1987.
- Ayda Adile, “*Babam Sadri Maksudi*”, Cumhuriyet, Nr.11.709, 11 Mart 1957, S.2.
- Aycan, Şule, “Cumhuriyet'in Kuruluşunda Öncü Bilim Kadınları”, www.Gercekfethiye.Com
- Balcı, Meral, Karadeniz, Yeşim, “Cumhuriyet Modernleşmesinin Genç Kadın Pilotu: Sabiha Gökçen”, *Marmara Üniversitesi Kadın Ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2-1, 2018.
- Cumhurbaşkanlığı Senatosu, B:19, 1 Ocak 1979.
- Dursun, Adem, *Yaşamlarını Tiyatroya Adayanlar*, Kurtiş Matbaası, İstanbul 2010.
- Gönültaş, Güngör, “Sabiha Rifat Gürayman”, *Milliyet Gazetesi*, 20.12.1973.
- Kaplan, Leyla, *Cemiyetlerde Ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, 1967.

- Konur, Tahsin, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tiyatro İlişkisi”, *Dergiler.Ankara.Edu.Tr*, Nisan 2022.
- Korkmaz, Erdal, “Modernleşme Ekseninde Bir Rol Model: Sabiha Gökçen”, *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C.2022, S.1, 2022.
- Koyuncu, Hamra Aydın, *Semiha Berksoy’un Figürlerinde Kimlik Arayışı*, (Işık Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019.
- Küçük, M. Kemal, “Temaşamızda Türk Kadını Iı”, *Darülbedayi*, Şubat 1932.
- Şankaya, Gülfem Adile, “Atatürk Dönemi Türk Tiyatrosu: Afife Jale Ve Kadın Tiyatrocular”, (Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2020.
- Tbmm Albümü, 4. Cilt, 1960-1983, Ankara, 2010.
- Türk Astronomi Derneği, 1954. Tad.Org.Tr
- Özkaya, Olcay, “Âlem-İ Nisvan Tartışmaları Ve Modernleşmeye Geçişte Sahne Sanatlarında Son Perde Ve Üç Kadın: Afife Jale, Neyyire Neyir Ve Bedia Muvahhid”, *Kadın Kaleminden Kadın Algısı*, Ankara 2018.
- Yalçın, Osman, Yalçın, Hilal, “Balkan Semalarında Barış İçin Uçan Bir Türk Kadını: Sabiha Gökçen”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C.2, S.5, 2018.
- Yıldırım, Taylan, “Türkiye’nin İlk Kadın İnşaat Mühendisi Öldü”, *Hürriyet Gazetesi*, 08.01.2003.
- Yoğun, Pelin, “Diplomasi Tarihi Işığında İlk Türk Kadın Diplomat: Adile Ayda”, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2019.
- [Http://Www.Bursadabugun.Com/Haber/Turk](http://www.bursadabugun.com/Haber/Turk)
- [Web.Archive.Org./Www.Artvinpost.Com](http://web.archive.org/web/20030108010000/http://www.artvinpost.com)
- [Ktb.Gov.Tr](http://ktb.gov.tr)
- [Teis.Yesevi.Edu.Tr](http://teis.yesevi.edu.tr)
- [Www.Biyografya.Com](http://www.biyografya.com)
- [Www.Diplomasi.Net](http://www.diplomasi.net)
- [Www.Astronomi,İtu.Edu.Tr](http://www.astronomi.itu.edu.tr)
- [Www.Astronomimuzesi.Com](http://www.astronomimuzesi.com)
- [Www.Hurriyet.Com.Tr](http://www.hurriyet.com.tr)
- [Www.Servetbasol.Com](http://www.servetbasol.com)
- [Www.Fenerinbahcesi.Blogspot.Com](http://www.fenerinbahcesi.blogspot.com)

Afife Jale

Sadiye Ardahan

Adile Ayda

Nüzhet Gökdoğan

Sabiha Gökçen

Semiha Berksoy

Remziye Hisar

Sabiha Gürayman

**«KARAMOLA» YASASINA GÖRE KAZAK KADINLARININ
HAKLARI VE GÖREVLERİ
RIGHTS AND OBLIGATIONS OF KAZAKH GIRLS AND WOMEN
ACCORDING TO THE PROVISION OF "KARAMOLA YEREZHESI"
ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ КАЗАХСКОЙ ДЕВУШКИ И ЖЕНЩИН
ПО ПОЛОЖЕНИЮ «ҚАРАМОЛА ЕРЕЖЕСІ»**

Sholpan TORGAUTOVA

Tarih bölümünden yüksek lisans, Muhtar Auezov Güney Kazakistan Üniversitesi
«Tarih ve Etnoloji» Bilim Merkezi Başkanı, Çimkent Kazakistan
ORCID ID: 0000-0001-5853-3879

Özet

Dünyadaki tüm devletlerin tarihinde özel bir öneme sahip olan, ailenin ve toplumun yüksek ahlakının, yetiştirilmesinin ve ahlakının şüphesiz bir göstergesi olan bir kadının rolü de gerçekleşir.

Çalışmanın yazarı, 2023 yılında Kazak devletinin tarihinde az bilinen sayfalardan birini keşfetti - 1885 yılında, Semipalatın Bölgesi'ndeki Kharamola bölgesinde Biyev ve «onurlu Kazaklar» kongresinde kabul edilen «Karamola» yasasına nin konumu. Yasal belge bize 70 paragrafın miktarında ulaştı ve Kazakistan'ın yasal, etnografik, tarihi ve kültürel önemi açısından önemli bir yere sahip. «Şeref Kazağı» ve yasanın hazırlayıcılarından biri arasında Kazak eğitimcisi, tercüman ve diplomat Abay Khunanbayly'nin adı yazılmıştır.

«Karamola» yasasına zaten yeni terimleri, sosyo-ekonomik görüşleri, Kazak geleneksel hukukunun unsurlarını, İslam hukukunun bazı unsurlarının» şeriat ı, belirli Kazak terminolojisini, arkaik cümleleri ve Rus imparatorluğu'nun bahsettiği iç kolonileşme politikası ve Rus rütbeleri ve görevleri nedeniyle iç içe geçmiş unsurlarını yansıtıyordu. Belgede, vatandaşların farklı durumlarda Kazak kız ve kadınların hak ve yükümlülükleri de dahil olmak üzere yasaları ihlal etmedeki hak ve görevleri kaydedilmiştir: evlilik sırasında gelenekleri ihlal ederken hak ve görevleri, kızın tacizcisine cezalandırma, kızın istenmeyen bir şekilde evlilikten ayrılma hakları, kızın babasından para cezalarının ödenmesi, kocasına ihanet edildiğinde cezalar, dullara karşı tutumlar, dulların mallarının anlaşmazlığı.

Araştırma yöntemleri: -tarihsel ve genetik analiz -bu yasaların ortaya çıkışının nedensel ilişkileri; -kaynağın tarihselografik analizi -belgenin bilim adamları tarafından incelenme derecesinin belirlenmesi, yapısal analiz -makalelerin paragraflarının yorumlanması,

Elde edilen sonuçlar, yirminci yüzyılın başlarında, yirminci yüzyılın başlarında Kazak kız ve kadının sosyo-ekonomik haklarının özünü, Kazak toplumundaki rolünü ve yerini, ortak aşamada tanımlanması ve pratik önemini ve modern hukuk, arabuluculuk dallarında uygulanmasını ortaya çıkaracaktır.

Anahtar kelimeler: Kazak kızları, kadınları, hak ve yükümlülükleri, 1885 tarihli «Karamola» yasasına yasaları

Abstract

The role of women is of particular importance in the history of all countries of the world, which is an undoubted indicator of high morality, upbringing and morality of the family and society. The author of the study in 2023 opened one of the little-known pages in the history of Kazakh statehood - the Provision «Karamola Yerezhesi» adopted in 1885 at the congress of biys and

«honorary Kazakhs» in the area of Karamola on the Shar river of Semipalatinsk region. The legal document has reached us in the amount of 70 paragraphs and has a significant place in the legal, ethnographic, historical and cultural significance of Kazakhstan. Among the «honorary Kazakh» and one of the drafters of the law, the name of the Kazakh educator, translator, diplomat Abai Kunanbayuly is recorded.

«Karamola Yerezhesi» reflected already new terms, socio-economic views, intertwined elements of Kazakh customary law, the use of some elements of Islamic law «Sharia», specific Kazakh terminology, archaic phrases, and also because of the Russian Empire's policy of internal colonization of mentioning and Russian ranks and their duties. The document records the rights and obligations of citizens in violation of the law, including the rights and obligations of a Kazakh girl and women in different situations: their rights and obligations are reflected in the violation of traditions during marriage, the application of punishment to the offender of the girl, the rights in the dissolution of an undesirable marriage on the part of the girl, the payment of fines by the girl's father, penalties for cheating on her husband, the attitude towards widows, the dispute of widows' property.

Research methods: -historical and genetic analysis - causal relationships of the origin of this set of laws; -historiographical analysis of the source - determination of the degree of study of the document by scientists, structural analysis - commenting on paragraphs of articles, The results obtained will reveal the essence of the socio-economic rights of the Kazakh girl and woman in the XIX - early XX century, the role and place in Kazakh society, identification and practical significance at the modern stage and application in the branches of modern law, mediation.

Keywords: Kazakh girls, women, rights and duties, code of laws «Karamola yerezesi» of 1885

Аннотация: Особенное значение в истории всех государств мира имеет место и роль женщины, которая является несомненным показателем высокой морали, воспитания и нравственности семьи и общества.

Автор исследования в 2023 году открыл одну из малоизвестных страниц в истории Казахской государственности - Положение «Қарамола Ережесі» принятое в 1885 году на съезде биев и «почетных казахов» в местности Қарамола на р.Шар Семипалатинской области. Правовой документ дошел до нас в количестве 70 параграфов и имеет весомое место в правовом, этнографическом, историческом и культурном значении Казахстана. В числе «почетного казаха» и одного из составителей закона записано имя казахского просветителя, переводчика, дипломата Абая Құнанбайұлы.

«Қарамола Ережесі» отражало в себе уже новые термины, социально-экономические взгляды, переплетало элементы казахского обычного права, использование некоторых элементов исламского права «шариат», специфической казахской терминологии, архаических словосочетаний, а также из-за проводимой Российской империей политики внутренней колонизации упоминания и русских чинов и их обязанностей. В документе записаны права и обязанности граждан в нарушении закона, в том числе права и обязанности казахской девушки и женщин в разных ситуациях: отражаются их права и обязанности при нарушении традиций при замужестве, применении наказания к обидчику девушки, права при расторжении нежелательного со стороны девушки брака, выплата штрафов со стороны отца девушки, наказания при измене мужу, отношение к вдовам, спора имущества вдов.

Методы исследования: -историко-генетический анализ - причинно-следственные связи возникновения данного свода законов; -историографический анализ источника -

определение степени изученности документа учеными, структурный анализ - комментирование параграфов статей,

Полученные результаты раскроют сущность социально-экономических прав казахской девушки и женщины в XIX - начале XX века, роль и место в казахском обществе, выявление и практическая значимость на современном этапе и применении в отраслях современного права, медиации.

Ключевые слова: казахские девушки, женщины, права и обязанности, свод законов «Қармола ережесі» 1885 года

ERKEN ORTA ÇAĞLARDA TÜRK KÜLTÜRÜNDE KADIN HAKLARI WOMEN'S RIGHTS IN EARLY MEDIEVAL TURKISH CULTURE

Feruz DJUMANIYAZOVA

Doç. Dr., Özbekistan Bilimler Akademisi, Orta Asya Tarihi bölümü, Taşkent, Özbekistan,
ORCID ID 0000-0002-7992-9087

Özet

Günümüzde eski Türk toplumunda aile ve kadın konusu üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Esas olarak, sosyal tarihle uğraşan uzmanlar bu sorunu ayrıntılı olarak ele almışlar. Ancak eski Türkler üzerine yapılan klasik çalışmalarda, eski Türk toplumunun göçebe toplumunda erkek-savaşçı imajının daha merkezi bir yer tuttuğu izlenimi oluşmuştur. İslam öncesi dönemde kadınların önemli toplantılara (düğün) katıldığı ve büyük hükümdarın hanımlarıyla istişare ederek kararlar aldığı bilgisi kaynaklarda mevcuttur. Bununla birlikte, geleneksel Türk ailesinde ataerkil karakter hakimdir. Bize ulaşan yazılı kaynaklarda, eski Türk toplumunda çok eşliliğin (halk arasında) var olduğuna dair doğrudan bir işaret yoktur. Metinlerde *hatun* yalnızca yüce hükümdarın ailesine mensup kadınları, özellikle de prensesleri kastediyordu. Örneğin Kosho-Tsaydam'da bulunan yazıtlarda Bilga hakanın annesi hatun/hatun unvanıyla anıldığı görülmektedir. Kısacası, eski Türk toplumunda kadının yerinin yüksek bir statüye sahip olduğunu bir dizi kaynağın verdiği bilgiler doğrulamaktadır. Yukarıdaki bilgiler, kadının ezelden beri anne olarak, ona saygı duymak, onu toplumun eşit haklara sahip bir üyesi olarak görmek için şekillendiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: kadın, hatun, türkler, erken orta çağlar

Abstract

Today, there are many studies on the topic of family and women in the old Turkish society. Basically, experts dealing with social history have dealt with this problem in detail. However, in the classic studies on the old Turks, the impression was made that the image of a male warrior occupied a more central place in the nomadic society of the old Turkic society. There is information in the sources that in the pre-Islamic period, women participated in important meetings (weddings) and made decisions in consultation with the wives of the great ruler. However, the traditional Turkish family is dominated by a patriarchal character. In the written sources that have come down to us, there is no real indication of the existence of polygamy (among the people) in the ancient Turkic society. In the texts, hatun meant only women belonging to the family of the supreme ruler, especially princesses. For example, in the inscriptions found in Kosho-Tsaydam, Bilga Hakan's mother is known as hatun/hatun. In short, a number of sources confirm that the woman's place had a high status in the old Turkish society. The above information shows that since time immemorial a woman has been formed to respect her as a mother, to see her as a member of society with equal rights.

Keywords: women, hatun, Turks, early Middle Ages

KIRGIZ EDEBİYATINDA TOPLUMSAL CİNSİYET SORUNUNUN SUNUMU**PRESENTATION OF THE GENDER PROBLEM IN KYRGYZ LITERATURE**

Dr. Professör Dinara ASAKEEVA
Bişkek Devlet Üniversitesi, Kırgızistan

Özet

Kırgız edebiyatında "cinsiyet sorunu" 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında ortaya çıktı ve "gender" (İngilizce'de cinsiyet, cinsiyetin gramer kategorisi) terimi kullanılmaya başlandı. Bu bakımdan bahsederken kadın yazarların yazdığı sanatsal metinlerin konularına değinilmekte, bu edebiyatın bağımsız bir yön olarak kabul edilmeye hakkı olup olmadığı sorulmakta ve tartışmalar bugüne kadar durmamıştır. Batı ülkelerinde toplumsal cinsiyet araştırmalarının yaygın olması ve bu alanın filologlar, tarihçiler ve sosyologlar tarafından incelenmesine de yol açıyor. Günümüzde sorun daha yeterli şekilde incelenip yerine getirilemedi, ancak birbiri ardına bir az incelemeler yapılmaktadır. Bu çalışmada, "cinsiyet sorunu" edebi fenomen olarak ortaya çıkma nedenlerini, özelliklerini, farklılıklarını ve özgünlüğünü göz önünde bulundurarak tam da bu sorunu incelemeye karar verdik. Ayrıca edebi eserlerde yansıyan ana temaların gelişim perspektifi ve poetika sorunu da ele alınmaktadır. Modern nesir bağlamında "cinsiyet sorunu (kadın nesri örneğinde)" seçimini motive eden unsurlar ve bunların 21.yüzyıl edebiyatında nasıl geliştiği gözlemlenmektedir.

Kadın yazarlar erkek yazarlarına göre toplumsal cinsiyet sorununu, günümüzün zor durumlarını, hayatın toplumsal yönünün karmaşıklığını, aile sorunları iyi bir şekilde ortaya koyarlar. Genç kadın yazarların ortaya çıkışı psikolojik, duygusal, biyografik eserlerde psikolojinin derinliği, mekan, karakterin ruhu gösterilerek ortaya çıkarılmaya çalışılır. Kadın yazarların bu konulara farklı baktıkları dünyaya bakış açılarının farklı olduğu, imge yaratma yöntemlerinin de farklılığı psikanaliz yardımıyla ortaya konur. Kırgız milli edebiyatının birkaç kadın yazarının eserleri örneğinde bu sorunu incelemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: ara metin, toplumsal cinsiyet sorunu, kavram, olgu, psikanaliz, poetika, tema, fenomen.

Abstract

The "gender problem" in Kyrgyz literature appeared in the late 1980s and early 1990s, and the term "gender" (gender in English, the grammatical category of sex) began to be used. When talking about this aspect, the issues of artistic texts written by women writers are mentioned, the question of whether this literature has the right to be recognised as an independent direction is asked, and the debate has not stopped to this day. Gender studies are widespread in Western countries, and this field is being analysed by philologists, historians and sociologists. Today, the problem has not yet been adequately analysed and fulfilled, but a few studies are being carried out one after another. In this study, we decided to analyse precisely this problem, taking into account the reasons for the emergence of the "gender problem" as a literary phenomenon, its peculiarities, differences and specificity. The perspective of the development of the main themes reflected in literary works and the problem of poetics are also considered. The factors motivating the choice of the "gender problem (on the example of women's prose)" in the context of modern prose and their development in the literature of the 21st century are observed.

Compared to their male counterparts, women writers are better able than their male counterparts to present the gender problem, the difficult situations of our time, the complexity of the social aspects of life, family problems. The emergence of young women writers in psychological, sentimental, biographical works tries to reveal the depth of psychology by showing the place, the soul of the character. With the help of psychoanalysis, it is revealed that women writers look at these issues differently, their view of the world is different, and their methods of creating images are different. We will try to analyse this problem on the example of the works of several women writers of Kyrgyz national literature.

Keywords: intertext, gender problem, concept, phenomenon, psychoanalysis, poetics, theme, phenomenon

CUMHURİYET SONRASI KADIN MÜCELLİDELER
THE REPUBLIC AFTER THE REPUBLIC WOMEN MUCELLIDES

Nurgül ÖZKESER

Mimar Sinan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Enstitüsü,
 Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Cilt Anasanat Dalı, İstanbul, Türkiye,
 ORCID ID: 0000-0001-9517-7375.

Özet

Türk Cilt Sanatı Tarihi VII yüzyıla dolayısıyla Uygur Türklerine kadar dayanmaktadır. Cilt Sanatı Türkler' in İslamiyet'i kabulünden sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Bunun nedeni yazı ve kitabın kutsal sayılmasından kaynaklanmaktadır. Türk- İslam cilt sanatı gelişimindeki tarzlarını; Hataî, Herat, Arap, Rumî, Memluk, Türk, Mağribi, Lake ve Buhari şeklinde sıralayabiliriz. Bu üsluplarda ki fark, ciltte teknikten ziyade kullanılan malzemeyle ilgilidir. Yazı ve kitaba verilen değer sayesinde, kitabın tezyini ve ciltlenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Klasik Türk Cilt Sanatı, sanayileşme ve makineleşme ile beraber yok olmak üzeredir. Cumhuriyet dönemi ve sonrası cilt kapaklarında şemse, çeharkuşe, lake, zerbahar, müşebbek, yazma, murassa ciltler, eski klasik eserlere bağlı kalınarak yeni eserler yapılmıştır. 20 yüzyılda usta -çırak ilişkisiyle eski usulde cilt yapamaya devam eden cilt ustaları; Bahattin Tokatlıoğlu, Necmettin Okyay, Sami- Sacid Okyay ve Mustafa Düzgünman'dır. Necmeddin Efendi'nin oğlu Sacid Okyay ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde Türk Süsleme Sanatları Bölümünden talebesi Emin Barın ve Sacid Okyay'ın talebesi İslam Seçen Cumhuriyet döneminde cilt sanatını icra edip, genç talebeler yetiştirerek cilt sanatının yok olmasını engelledikleri gibi bu sanatın günümüze kadar ulaşmasını da sağlamışlardır. Günümüzde cilt sanatını yeni nesillere aktaran İslam Seçen ve öğrencisi Gürcan Mavili'dir. Bu yazımızda, cilt sanatında İslam Seçen ve Gürcan Mavili'nin yetiştirdiği sayılarının fazla olmadığı hanım mücellideleri eserleriyle birlikte tanıtacağız. Bu çalışma 1923'den bugüne, yetişen kadın mücellideler ve yaptıkları eserleri tanıtmakla birlikte bu sanata katkılarına da yer verilecektir.

256

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, El yazması, Türk Cilt Sanatı, Kitap Sanatları

Abstract

The History of Turkish Skin Art dates back to the VII century to the Uyghur Turks. Skin Art has shown a great development after the acceptance of Islam by the Turks. This is due to the fact that writing and the book are considered sacred. We can list the styles of Turkish-Islamic skin art in the development as Hatai, Herat, Arab, Rumi, Mamluk, Turkish, Moorish, Lacquer and Bukhari. The difference in these styles is related to the material used on the skin rather than the technique. Thanks to the value given to the writing and the book, the thesis and binding of the book are of special importance. The classical Turkish Leather Art is about to disappear with industrialization and mechanization. Şemse, çeharküşe, lake, zerbahar, müşebbek, writing, murassa volumes, new works have been made on the covers of the Republican period and after by adhering to the old classical works. 20th century. the skin masters who continue to make skin in the old way with the master-apprentice relationship are Bahattin Tokatlıoğlu, Necmettin Okyay, his son Sami-Sacid Okyay and his nephew Mustafa Düzgünman. Najmeddin Efendi's son Sacid Okyay and his student Emin Barın from the Turkish Decorative Arts Department at the Academy of Fine Arts and Sacid Okyay's student who chose Islam performed skin art during the Republican period and educated young students, preventing the disappearance of skin art

and ensuring that this art has reached the present day. It is Islam Seen and his student Gürcan Mavili who are transferring the skin art to the new generations today. In this article, we will get to know our lady mujellids, who chose Islam in skin art and whose numbers are not many, raised by our teachers from Gürcan Mavili, together with their works. The article will introduce the women mcellides who have grown up since 1923 and the works they have made, as well as their contributions to this art will be expressed.

Keywords: The Republic Era, Manuscript, Turkish Bookbinding Art, Book Containers

DÜNYADA QADIN HÜQUQLARI VƏ HÜQUQSUZLUQLARI WOMEN'S RIGHTS AND INJUSTICES IN THE WORLD

Səyalə Qibliyəli qızı İMANOVA

AMEA Abbasqulu Ağa Bakıxanov adına "Tarix" İnstitutu
Bakı Qızlar Universiteti,

Özet

1995 yılında Birleşmiş Milletler konferansında geliştirilen Pekin Eylem Platformu, kadınların güçlendirilmesi için gündemi belirledi ve 12 kritik endişe alanı belirledi. Pekin'den 20 yıl sonra, ShareAmerica her kritik alandaki küresel ilerlemeyi değerlendiriyor. Bu makale insan hakları bağlamında kadın haklarına ayrılmıştır.

Kadın hakları hareketi, 19. ve 20. yüzyıllardaki oy hakkı hareketlerinden doğdu ve sosyal, ekonomik ve politik eşitlik arayan farklı coğrafi ve kültürel kökenlere sahip kadın hareketlerini kapsadı.

ABD'nin First Lady'si Hillary Clinton, 1995'te Pekin Konferansı'nda şunları söyledi: "İnsan hakları kadın haklarıdır." "Özgürlük ve demokrasinin gelişmesini ve güçlenmesini istiyorsak, kadınların ülkelerinin sosyal ve siyasi yaşamına tam olarak katılma hakları olmalıdır."

Birleşmiş Milletler şu formülü desteklemektedir: 1979'da BM Genel Kurulu, genellikle Uluslararası Kadın Hakları Beyannamesi olarak adlandırılan Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'yi kabul etmiştir. Sözleşme, cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmayı ve "siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer herhangi bir alanda" eşitliği teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Kadın hakları, İnsan hakları, Cinsiyet ayrımcılığı, Uluslararası Kadın Hakları Beyannamesi

Abstract

The Beijing Platform for Action, developed at a United Nations conference in 1995, set the agenda for women's empowerment and identified 12 critical areas of concern. 20 years after Beijing, ShareAmerica assesses global progress in each critical area. This article is dedicated to women's rights in the context of human rights.

The women's rights movement grew out of the suffrage movements of the 19th and 20th centuries and encompassed women's movements of diverse geographic and cultural origins seeking social, economic, and political equality.

US First Lady Hillary Clinton said at the Beijing Conference in 1995: "Human rights are women's rights." "If we want freedom and democracy to flourish and strengthen, women must have the right to participate fully in the social and political life of their countries."

The United Nations supports this formula: in 1979, the UN General Assembly adopted the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination, often called the International Bill of Rights for Women. The Convention aims to eliminate gender discrimination and promote equality "in political, economic, social, cultural, civil or any other field".

Keywords: Women's rights, Human rights, Gender discrimination, International Bill of Rights for Women

ЎЗБЕК КОМПЬЮТЕР ЛИНГВИСТИКАСИДА ОЛИМА АЁЛЛАРНИНГ ЎРНИ THE ROLE OF SCIENTIST WOMENS IN UZBEK COMPUTER LINGUISTICS

Ҳамроева Шахло Мирджоновна

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети
доценти, филология фанлари доктори (DSc)
Ташкент, Ўзбекистан

Аннотация

Ушбу мақолада 2015-2023 йилларда ўзбек компьютер лингвистикасида амалга оширилган назарий тадқиқотлар, монографик ишлар ва диссертацияларнинг мазмуни, компьютер лингвистикаси борасида бажарилаётган амалий лойиҳалар ҳақида умумий тавсиф берилди. Ўзбек компьютер лингвистикасида корпус лингвистикаси, NLP (natural language processing), лингвистик аннотациялаш, машина таржимаси, графематик таҳрири каби соҳаларда олиб борилган ишлар таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: компьютер лингвистикаси, корпус лингвистикаси, тил корпуси, миллий корпус, машина таржимаси, лингвистик теглаш, таълимий корпус.

Abstract

This article gives a general description of the content of theoretical researches, monographic works and dissertations carried out in Uzbek computer linguistics in 2015-2023, practical projects in computer linguistics. In Uzbek computer linguistics, the works carried out in such areas as corpus linguistics, NLP (natural language processing), linguistic annotation, machine translation, and graphematic editing are analyzed.

Keywords: computational linguistics, corpus linguistics, language corpus, national corpus, machine translation, linguistic tagging, educational corpus.

Кириш. Бу ишларнинг ривожланиши ушбу соҳага давлат сиёсати сифатида эътибор қаратилаётгани билан боғлиқ. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 21-октябрдаги “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5850-сон Фармонида мувофиқ “давлат тилининг замонавий ахборот технологиялари ва коммуникацияларига интеграциялашувини таъминлаш соҳасида” қатор устувор вазифалар кўрсатиб ўтилди. Ўзбек тилининг мавқени мустаҳкамлаш ва уни тил сиёсати даражасида нуфузини оширишда тилнинг рақамли ресурсини яратишга доир қатор дастурлар ишлаб чиқилди⁶⁸.

Кейинги йилларда ўзбек тилининг миллий корпусини яратишга ҳаракатлар пайдо бўлди, натижада, бир неча фрагмент ҳолидаги корпуслар ишга тушди. Буларга Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида амалга оширилган лойиҳа доирасида ишлаб чиқилган “Ўзбек тилининг таълимий корпуси”⁶⁹ ҳамда Тошкент давлат ахборот технологиялари университети Самарқанд филиали, Самарқанд давлат университети жамоаси бажарган лойиҳа доирасида ўзбек тили миллий

⁶⁸ Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni <https://lex.uz/docs/-5058351>

⁶⁹ <http://uzschoolcorpara.uz/>

корпуси (“Алпомиш” достони материаллари асосида)⁷⁰ ишлаб чиқилди. Бу амалий ишланмаларга бир неча йиллар олдин монографик тадқиқотлар билан пойдевор қўйилганди.

Булар сирасида Ш.Ҳамроевнинг муаллифлик корпусини тузишнинг лингвистик асослари⁷¹, М.Абжалованинг корпус матнларига дастлаб ишлов бериш босқичини ифодаловчи ўзбек тилидаги матнларни таҳрир ва таҳлил қилувчи дастурнинг лингвистик модуллари (Расмий ва илмий услубдаги матнлар таҳрири дастури учун)⁷², Г.Тоированинг ўзбек тили миллий корпусини яратишнинг назарий ва амалий масалалари ҳақидаги монографик тадқиқотлари⁷³ тил корпусини ишлаб чиқишдаги методик тавсиялари билан, О.Абдуллаеванинг ўзбек тилининг интернет ахборот матнлари корпусини шакллантиришнинг назарий ва амалий асосларига бағишланган тадқиқоти аҳамиятли. Булар орасидан айрим тажрибалар ҳақида қисқача тўхталиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб ҳисобладик.

Ш.Ҳамроева монографи тадқиқоти натижасида А.Қаҳҳор асарлари муаллифлик корпуси тузилди. Қуйида асосий, қидирув ва ижод саҳифалари интерфейсида намуналар келтирамыз:

⁷⁰ Корпуснинг сайти ҳавола қк

⁷¹ Ҳамроева Ш. Ўзбек тили муаллифлик корпусини тузишнинг лингвистик асослари. Филол.фан.бўйича фалсафа доктори (PhD)...дис. автореф. – Қарши, 2018.

⁷² Абжалова М. Ўзбек тилидаги матнларни таҳрир ва таҳлил қилувчи дастурнинг лингвистик модуллари (Расмий ва илмий услубдаги матнлар таҳрири дастури учун). Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD)... дис. автореф. – Фарғона, 2019.

⁷³ Тоирова Г. Ўзбек тили миллий корпусини яратишнинг назарий ва амалий масалалари GLOBEedit, 2020. 168 б.

Bosh sahifa Ijod yo'li Abdulla Qahhor korpusi Korpus haqida

Abdulla Qahhor mualliflik korpusi
 Veb sahifaning ushbu sahifasida muallif hayoti va ijodi haqida ma'lumotlar berilgan.

Qahhor Abdulla
 Tavalud topgan sana: 17 sentyabr 1907 yil
 Vafot etgan sana: 25 may 1968 yil
 Tug'ilgan joy: Qo'qon
 Yo'nalishlar: Yozuvchilar

 2013-yilda
 2013-yilda

Hayoti

Abdulla Qahhor (1907.17.9, Qo'qon — 1968.25.5, Moskva) — O'zbekiston xalq yozuvchisi (1967). Temirchi oilasida tug'ilgan. Bolaligi Qo'qon va uning atrofidagi qishloqlarda o'tdi. Qo'qon qishlog'idagi Mamajon qorining usuli savtiya maktabida tahsil ko'rdi. Oilasi Qo'qonga ko'chib kelgach „Istiqloq“ nomli sho'ro maktabiga o'qishga kiradi, undan internet, „Kommuar“, „Namuna“ maktablarda, so'ng bilim yurtida tansil ko'radi. Bilim yurtining „Adib“ qo'lyozma jurnalida dastlabki mashqlari bilan qatnashadi. Toshkentdagi „Qizil O'zbekiston“ gazetasi tahririyatining „Ishchi-batrak maktablari“ varaqasiga muharririk qildi (1925). U gazetada ishlash jarayonida O'rtasi Osiyo davlat universitetining ishchilar fakultetini tamomlaydi (1928). Abdulla Qahhor yana Qo'qonga borib, dastlab o'qituvchilarni qayta tayyorlash kursida muallimlik qiladi; ko'p o'tmay „Yangi Farg'ona“ viloyat gazetasiga kotib va „Chig'ir“ hajviy bo'limiga mudir etib tayinlanadi (1929). Abdulla Qahhorning „Oy kuyganda“ ilk hajviy she'ri „Mushtum“ jurnalida Norin shilpiq taxallusi ostida bosildi (1924). So'ng uning bir qancha hajviy she'r va hikoyalari „Mushtum“, „Yangi yo'l“ jurnallari va „Qizil O'zbekiston“ gazetasida Mavlon kufur, Gulyor, Nish, Erakboy, E-woy kabi taxalluslar ostida e'lon qilindi. Abdulla Qahhor 30-yillarda yana Toshkentga qaytadi va O'rtasi Osiyo davlat universitetining pedagogika fakultetiga o'qishga kiradi (1930), ayni paytda „Sovet adabiyoti“ jurnalida mas'ul kotib vazifasini bajaradi. O'z davnsida muharrir va tarjimon (1935–1953), 1954–1956-yillarda O'zbekiston yozuvchilari uyushmasi boshqaruvining raisi, Abdulla Qahhor umrining oxirlarida davolanish uchun Moskvaga boradi va o'sha yerda vafot etadi. Toshkentdagi Chig'atoy qabristoniga dafn etiladi.

Abdulla Qahhor mualliflik korpusi
 Korpus imkoniyatlari:

- Turli filtrlar yordamida so'ralayotgan so'z yoki so'zlar chiqarib beriladi
- Chastotasini aniqlab beradi

Korpus bo'yicha qidiruv

Kiriting...

Hammasi
 Boshida
 O'rtasida
 Oxirida

Janr bo'yicha: [hammasi]

Yozilgan vaqti bo'yicha: [hammasi]

Izlash

Natija:

1. Anor kitobida jumla **12 marta** qatnashgan.

Topilgan gaplar:

1. Bir qadoq **anor** falon pul bo'lsat
2. — Havasga **anor** yeydi deysiz, shekilli...
3. — O'sha asalning puliga **anor** ham berar edi.
4. Albatta **anor** olmay, asal olgansiz!
5. Olanda uning suyangani eri, birdan bir orzusi — **anor** edi, birdaniga har ikkisi ham yo'qqa chiqdi.
6. **Anor** daraxtlarida **anor** shig'il, choynakday-choynakday bo'lib bo'lib osilib yotipti.

Н.Абдурахмонова тадқиқоти⁷⁴ натижасида ўзбек тили электрон корпусларини ишлаб чиқишнинг назарий ва амалий асослари концептологияси ўрганилган. Ўзбек тили корпусининг лемматизация ва токенизация жараёнларининг лингвистик таҳлил босқичлари учун ўзбек тилининг морфологик маълумотлар базаси ҳамда морфотактик қоидалар тизими яратилган. Шунингдек, *FST* (finite state trunducer) – чекли автомат трансдюсери воситасида корпусни морфологик теглашнинг автоматик усули бўйича алгоритм тавсия этилган. Универсал тобелик назариясининг *CONLLU* моделидан корпусни синтактик теглаш ва аннотациялаш методи сифатида фойдаланиш йўллари аниқланган ва ўзбек тили синтактик моделлари базаси шакллантирилган. Н.Абдурахмонованинги ўзбек тили электрон корпусини ички корпусларидан бири (субкорпус) сифатида параллел матн яратишнинг таржима хотираси яратиш ва таржима бирликлари муқобиллигини сегментлашда турли замонавий компьютер технологияларидан фойдаланиш хусусида қисқача қайдлари ҳам мавжуд. Ушбу назарий хулосалари асосида <http://uzbekcorpus.uz>да ўзбек тили корпус менеджери (қидирув тизими)нинг лемма, токен бўйича ҳамда n-грам модели асосида конкордансларнинг қидирув тизими яратилган.

⁷⁴ Абдурахмонова Н. Ўзбек тили электрон корпусининг компьютер моделлари: Филол. фан. доктори (DSc) диссер. – Тошкент, 2022. – 168 б.

Г.Тоирова ўзбек тили миллий корпусини яратишнинг назарий ва амалий масалаларига бағишланган монографик тадқиқоти⁷⁵да ўзбек тилидаги сўзшакл, лексик бирликларни грамматик тавсифлаш асосида ўзбек тили миллий корпусини яратиш технологияси, миллий корпусда маълумотларни тақдим этиш тамойиллари назарий жиҳатдан асослаган. Олима Миллий корпус разметкасининг SGML/XML тилига асосланган мавжуд стандартлари моделлаштириш йўллари тартибга солувчи оддий матн, сарлавҳа, шеърӣ парчага оид қолипларни автоматик таҳлил қилиш усулини таклиф этган. Шунингдек, тадқиқотда ўзбек тили миллий корпусининг лингвистик базасини тўлдирувчи матнларни разметкалаш формати, лексик маълумотни кодлаш талаблари ҳамда сўз бирикмаси, қўшма сўз ясалишида лингвистик моделлардан фойдаланиш имконияти аниқланган; ўзбек тили миллий корпусининг лингвистик базасини тўлдирувчи матнларни тайёрлаш жараёнида: матнни олдиндан қайта ишлаш, уни белгилаш, корпусга киришни таъминлаш, уларни тез равишда кўп параметрли қидириш ва статистик ишлов бериш каби босқичлар орқали корпус-менежер тизими ҳамда корпус интерфейсини шакллантириш назарий жиҳатдан асосланган. Ушбу назарий умулашмалар асосида миллий корпусининг яратилиши муносабати билан таълим-тарбия жараёнининг юқори самарали виртуал муҳитини яратиш, компьютер технологиялари воситасида ахборотни қайта ишлаш таҳлиллари асосида универсал имкониятларга эга кичик ҳажмли online лойиҳа яратилган⁷⁶. Шунингдек, Г.Тоирова миллий корпусни ишлаб чиқиш технологияси ҳақидаги фикрларини бир неча мақоласи⁷⁷да ҳам баён этган.

О.Абдуллаеванинги ўзбек тилининг интернет ахборот матнлари корпусини шакллантиришнинг назарий ва амалий асосларига бағишланган тадқиқоти⁷⁸да интернет корпус сифатида ёки корпус ва интернетнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари ўрганилди, интернетнинг корпус сифатидаги даражаси кузатувлар орқали асосланиб, ўзбек тили интернет ахборот матнлари корпуси дастурий ва лингвистик таъминоти ишлаб чиқилган; ўзбек тили интернет ахборот матнлари корпуси ишлаб чиқилиб, сайт сифатида эълон қилинган. О.Абдуллаеванинги ўзбек тили интернет ахборот матнлари корпусининг лингвистик аннотациясини ишлаб чиқиш борасидаги қарашлари Ш.Ҳамроеванинги лингвистик теглаш ҳақидаги фикрлари билан ҳамоҳанг эканлигини таъкидлаш жоиз. Тилшунос ўзбек тили интернет ахборот матнлари корпусида нутқ бирликлари морфологик ва семантик аннотациялаш, корпусда лингвистик таҳлил натижалари кўрсатишга эришган. Тадқиқотнинг амалий натижаси сифатида ўзбек тили электрон ахборот матнлари корпуси қурилиши учун техник топшириқлар ишлаб чиқилиб, иш жараёни босқичма-босқич белгиланганлиги, корпусда нутқ бирликларини теглаш учун морфологик ва семантик теглар, махсус стандарт белгилар танланганлиги, корпусда нутқ бирликлари лексик-семантик ва морфологик хусусиятига кўра аннотацияланганлиги, корпус олдиға қўйилган муаммоларни тадқиқ этиш натижасида чиқарилган хулоса ва билимлар ўзбек тилшунослиги, хусусан, компьютер лингвистикаси, корпус лингвистикаси учун муҳим, зарурий илмий билимлар бериши, тилшуносликда янги

⁷⁵ Тоирова Г. Ўзбек тили миллий корпусини яратишнинг назарий ва амалий масалалари: Филол. фан. доктори диссер. – Бухоро, 2021. – 165 б.

⁷⁶ Тоирова Г. Ўзбек тили миллий корпусини яратишнинг назарий ва амалий масалалари: Филол. фан. доктори диссер. – Бухоро, 2021. – 165 б.

⁷⁷ Тоирова Г. Миллий корпус яратишнинг технологик жараёни хусусида. //Ўзбекистонда хорижий тиллар. Электрон илмий-методик журнал. – Тошкент. 2020, № 2 (31), –Б.57– 64. <https://journal.fledu.uz/uz/2-31-2020>.

⁷⁸ Абдуллаева О. Ўзбек тилининг интернет ахборот матнлари корпусини шакллантиришнинг назарий ва амалий асослари. Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD)... дис. афтореф. – Тошкент, 2022. – 25 б.

лингвистик таҳлил усулларининг пайдо бўлишига асос бўлиши, лексикографиянинг ривожланишига ҳисса қўшиши илмий жиҳатдан асосланишини кўрсатиш мумкин.

Г.Бегматованинг ўзбек миллий корпусида идиомалар базасини яратиш ҳақидаги тадқиқоти⁷⁹да жаҳон тилшунослиги, туркология ва ўзбек тилшунослигида идиоматик бирикмаларнинг тадқиқ мундарижаси ва хронологияси тизимлаштирилган; ўзбек тили миллий корпусида идиомалар базасини шакллантиришда лексикографик асоснинг етарли эмаслиги, луғатларда идиомалар фразеологик бирликлардан ажратилмай тавсифланганлиги, изоҳларда аниқ тамойилга асосланмаганлиги аниқланган; идиомаларни мавзуй гуруҳлашда тиллараро тафовут очиб берилган; фразеологик луғатларда иллюстратив маълумотларнинг эскириши ва уларни янгилашда электрон корпуслардан фойдаланиш амалиётини жорий қилиш зарурати асосланган; коллокацияларни семантик разметкалаш ва автоматик аниқлашда математик таҳлилнинг усул ва воситалари ёритилган. Ушбу монографик ишнинг амалий натижалари ҳақида Idioms.uz веб-иловасининг ишлаб чиқилганлигини кўрсатиш муҳим⁸⁰

Д.Ахмедова атов бирликларини ўзбек тили корпуслари учун лексик-семантик теглашнинг лингвистик асос ва моделлари⁸¹ ҳақидаги тадқиқотида ўзбек тилида лексик-семантик майдон назариясининг корпус тузишдаги аҳамияти, лексик-семантик муносабатларнинг атов бирликларини теглашдаги ўрни очиб берилган; ўзбек лексикографияси ва корпус лингвистикасининг ўзаро алоқаси кўрсатиб берилган; лексик-семантик теглаш назариясидаги қарашлар ўрганилган, умумлаштирилган; семантик тег категориялари ҳамда семантик тег моделлари тузишнинг алгоритми аниқланган; ўзбек тили семантик майдонлари асосида семантик тег моделлари ишлаб чиқилган; ўзбек тилидаги омонимларни теглаш муаммолари аниқланган ва ечимлар таклиф қилинган; ўзбек тилидаги кўп маъноли сўзларни теглашнинг назарий асослари очиб берилган⁸².

Д.Элованинг “Ўзбек тили корпуси бирликларининг услубий тегларини яратиш тамойиллари ва лингвистик таъминоти”⁸³ мавзусидаги диссертацион ишида ўзбек тили лексик бирликлари услубий хосланиш базасини шакллантиришнинг назарий асослари ишлаб чиқилиб, ўзбек тили лексикасига оид эскирган сўз, шева ва атама каби чегараланган лексикага оид бирликларнинг услубий хосланиш базаси шакллантирилган; ўзбек тилидаги сўз ясовчи, луғавий шакл ясовчи, синтактик шакл ясовчи қўшимчаларнинг услубий хосланишини автоматик аниқловчи дастурни ишга тушириш учун услубий аннотациялаш ва уларнинг маълумотлар базасини яратишнинг лингвистик асослари ишлаб чиқилган. Тадқиқотнинг амалий натижалари сифатида ўзбек тили корпусларида сўз ва қўшимчаларнинг услубий хослигини фарқлаш функцияси; услубий белгилар асосида қидирув ишга туширилганлиги; ўзбек тилидаги сўзлар ва кўмакчи морфемаларнинг услубий хосланишига асосланган теглар тизими ишлаб чиқилганлиги, ўзбек тили лексик бирликларининг услубий хосланиш базаси шакллантирилганлиги;

⁷⁹ Бегматова Г. Ўзбек миллий корпусида идиомалар базасини яратиш. Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. – Термиз, 2021. – 145 б.

⁸⁰ Бегматова Г. Ўзбек миллий корпусида идиомалар базасини яратиш. Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. – Термиз, 2021. – 145 б.

⁸¹ Ахмедова Д. Атов бирликларини ўзбек тили корпуслари учун лексик-семантик теглашнинг лингвистик асос ва моделлари. Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. афтореф. – Бухоро, 2020.

⁸² Кўрсатилган манба.

⁸³ Элова Д. Ўзбек тили корпуси бирликларининг услубий тегларини яратиш тамойиллари ва лингвистик таъминоти: Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. афтореф. – Тошкент, 2022. – 65 б.

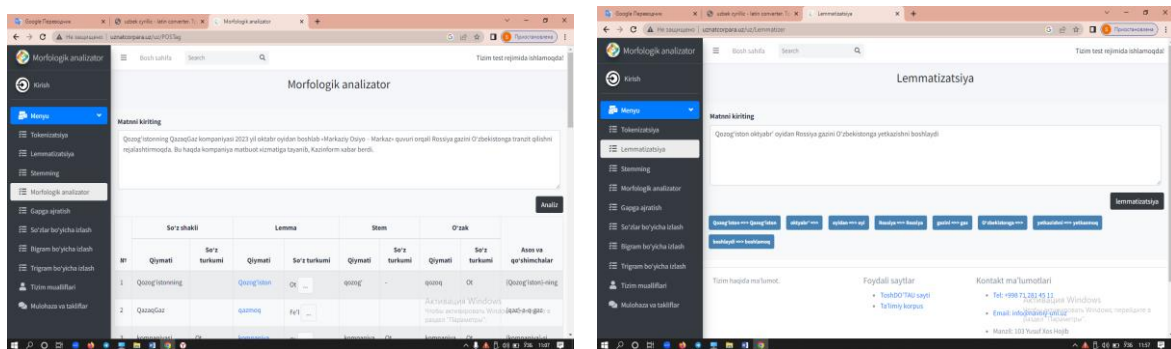
“Ўзбек тилининг таълимий корпуси”да услубий белги асосидаги қидирув тизими ишга туширилганлигини таъкидлаш мумкин.

ТошДЎТАУ жамоаси томонидан амалган оширилаётган (Лойиҳа раҳбари ф.ф.д., доц., Ш.Ҳамроева) № ИЛ-402104209 рақамли “Ахборот-қидирув тизимлари (Google, Yandex, Google translate) учун автоматик ишлов бериш воситаси – ўзбек тилининг морфолексикони ва морфологик анализатори дастурий воситасини яратиш” инновацион лойиҳасида ўзбек тилининг электрон морфологик луғати, ўзбек тили электрон морфолексикони ҳамда ўзбек тилининг морфологик анализаторини ишлаб чиқиш кўзда тутилган. Шунингдек, республика ва хорижий журналларда лойиҳани амалга ошириш жараёни тавсифланган илмий мақолалар ҳамда морфологик луғатнинг босма шаклини нашр этиш ҳам лойиҳа мақсадига қиради.

Лойиҳанинг қисқача тавсифи: ахборот-қидирув тизимлари (Google, Yandex, Google translate) учун автоматик ишлов бериш воситаси – ўзбек тили морфологик маълумотлар базаси: морфолексикон ва морфологик анализаторининг вужудга келиши ўзбек тилини компьютер ишлови борасида қуйидаги муаммолар ечими топилади:

- 1) ўзбек тили лексикаси морфологик жиҳатдан таснифланади;
- 2) Google, Yandex каби қидирув тизимлари, Google, Yandex таржимонида автоматик ишлов бериш сифати ошади;
- 3) машина таржимаси сифати яхшиланади;
- 4) ўзбек тилида турли корпуслар яратиш, корпус бирликларига автоматик морфологик, семантик ишлов бериш имкони пайдо бўлади.

Бугунги кунда морфологик анализатор ишлаб чиқилган. <http://uznatcorpara.uz/> сайтида ишлаб турибди. Қуйида морфологик таҳлил ва лемматизация ойналари кўринишини келтираимиз:

Мазкур лойиҳа доирасида ТошДЎТАУ докторанти З.Хусайнова ўзбек тили бирликларни токенлаш, стемлаш ва леммалаш борасида докторлик диссертация устида иш олиб борапти.

Хулоса. Юқоридаги тадқиқотларда ўзбек компьютер лингвистикаси бўйича қилинган ишларнинг кўлами ва мазмунини қуйидагича умумлаштириш мумкин:

Биринчидан, Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида “Ўзбек тилининг таълимий корпуси” ҳамда Тошкент давлат ахборот технологиялари университети Самарқанд филиали, Самарқанд давлат университетида ўзбек тили миллий корпуси (“Алпомиш” дostonи материаллари асосида) ишлаб чиқилди.

Иккинчидан, муаллифлик корпусини тузишнинг лингвистик асослари, корпус матнларига дастлаб ишлов бериш босқичини ифодаловчи ўзбек тилидаги матнларни

тахрир ва таҳлил қилувчи дастурнинг лингвистик модуллари, ўзбек тили миллий корпусини яратишнинг назарий ва амалий масалалари ўрганилган.

Учинчидан, ўзбек тили электрон корпусларини ишлаб чиқишнинг назарий ва амалий асослари концептологияси, корпуснинг лемматизация ва токенизация жараёнларининг лингвистик таҳлил босқичлари учун ўзбек тилининг морфологик маълумотлар базаси ҳамда морфотактик қоидалар тизими яратилган. Шунингдек, чекли автомат трансдюсери воситасида корпусни морфологик теглашнинг автоматик усули бўйича алгоритм тавсия этилган.

Тўртинчидан, <http://uzbekcorpus.uz>да ўзбек тили корпус менеджери (қидирув тизими)нинг лемма, токен бўйича ҳамда n-грам модели асосида конкордансларнинг қидирув тизими яратилган.

Бешинчидан, ўзбек тилидаги сўзшакл, лексик бирликларни грамматик тавсифлаш асосида ўзбек тили миллий корпусини яратиш технологияси, миллий корпусда маълумотларни тақдим этиш тамойиллари назарий жиҳатдан асосланган. корпус разметкасининг SGML/XML тилига асосланган мавжуд стандартлари моделлаштириш йўллари тартибга солувчи оддий матн, сарлавҳа, шеърӣ парчага оид қолипларни автоматик таҳлил қилиш усулини тақлиф этган.

Олтинчидан, ўзбек тили миллий корпусининг лингвистик базасини тўлдирувчи матнларни тайёрлаш жараёни: матнни олдиндан қайта ишлаш, уни экстралингвистик теглаш, корпусга киришни таъминлаш, уларни кўп параметрли қидириш ва статистик ишлов бериш каби босқичлар орқали корпус-менежер тизими ҳамда корпус интерфейсини шакллантириш назарий жиҳатдан асосланган.

Еттинчидан, миллий корпус учун парсинг дастури яратишнинг лингвистик асослари ишлаб чиқилган; ўзбек тили синтактик тег категориялари, тег моделларини ишлаб чиқишда ўзбек назарий тилшунослигининг ютуқларидан фойдаланилган, ўзбек тилида содда йиғиқ ва содда ёйиқ гапларни лисоний-синтактик қолип асосида синтактик теглаш, ўзбек тилида қўшма ган ва кўчирма гапли конструкциянинг синтактик теглар тизими ва қидирув параметрлари асосланган.

Саккизинчидан, ўзбек тили миллий корпусида идиомалар базасини шакллантиришда лексикографик асоснинг етарли эмаслиги, луғатларда идиомалар фразеологик бирликлардан ажратилмай тавсифланганлиги, изоҳларда аниқ тамойилга асосланмаганлиги аниқланган, Idioms.uz веб-иловасининг ишлаб чиқилган.

Тўққизинчидан, синонимлар базасини шакллантиришнинг лингвистик асосларини ишлаб чиқилган; лингвистик разметка турлари аниқланган; семантик разметканинг синонимлар базасини тузишда қўлланадиган усул ва воситалари аниқланган; семантик разметка хусусиятлари очиб берилган, ўзбек тили синонимлар электрон базаси яратилган.

Ўнинчидан, ўзбек тилида лексик-семантик майдон назариясининг корпус тузишдаги аҳамияти, лексик-семантик муносабатларнинг атов бирликларини теглашдаги ўрни очиб берилган; ўзбек тили семантик майдонлари асосида семантик тег моделлари ишлаб чиқилган; ўзбек тилидаги омоним ва кўп маъноли сўзларни теглаш муаммолари аниқланган ва ечимлар тақлиф қилинган.

АДАБИЁТЛАР

1. Абдуллаева О. Ўзбек тилининг интернет ахборот матнлари корпусини шакллантиришнинг назарий ва амалий асослари. Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD)... дис. афтореф. – Тошкент, 2022. – 25 б.

2. Абдурахмонова Н. Ўзбек тили электрон корпусининг компьютер моделлари: Филол. фан. доктори (DSc) диссер. – Тошкент, 2022. – 168 б.
3. Абжалова М. Ўзбек тилидаги матнларни тахрир ва таҳлил қилувчи дастурнинг лингвистик модуллари (Расмий ва илмий услубдаги матнлар таҳрири дастури учун). Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD)... дис. автореф. – Фарғона, 2019.
4. Ахмедова Д. Атов бирликларини ўзбек тили корпуслари учун лексик-семантик теглашнинг лингвистик асос ва моделлари. Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. афтореф. – Бухоро, 2020.
5. Бегматова Г. Ўзбек миллий корпусида идиомалар базасини яратиш. Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD)...дис. – Термиз, 2021. – 145 б.
6. Тоирова Г. Ўзбек тили миллий корпусини яратишнинг назарий ва амалий масалалари Globeedit, 2020. 168 б.
7. Тоирова Г. Ўзбек тили миллий корпусини яратишнинг назарий ва амалий масалалари: Филол. фан. доктори диссер. – Бухоро, 2021. – 165 б.
8. Ҳамроева Ш. Ўзбек тили муаллифлик корпусини тузишнинг лингвистик асослари. Филол.фан.бўйича фалсафа доктори (PhD)...дис. автореф. – Қарши, 2018.
9. Элова Д. Ўзбек тили корпуси бирликларининг услубий тегларини яратиш тамойиллари ва лингвистик таъминоти: Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. афтореф. – Тошкент, 2022. – 65 б.
10. <http://uzschoolcorpara.uz/>
11. <https://lex.uz/docs/-5058351>

**ӘЙЕЛ ПЕДАГОГТЕРДІҢ КҮЙЗЕЛІСІН АРТ-ТЕРАПИЯЛЫҚ ӘДІС АРҚЫЛЫ
ЖЕҢУ ЖОЛДАРЫ.**

**WAYS TO OVERCOME STRESS IN FEMALE TEACHERS WITH THE HELP OF
AN ART-THERAPEUTIC METHOD.**

Қасаболат Айгүл Жапарбекқызы

А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, педагогика және психология
мамандығының докторы (PhD)
ORCID ID: 0000-0002-2942-0792

Түйіндеме

Қазіргі кезеңде әйелдерге қойылатын шамадан тыс талаптар мен әртүрлі жағымсыз факторлардың әсерінен күйзеліс тудыруы мүмкін. Кәсіби қызметте күйзелістерге жеке тұлғаның реакциясы жеке ерекшеліктермен анықталатындықтан күйзеліс әртүрлі факторларды тудырады. Мақалада педагогтердің күйзелісті жеңуге үйретудің жолдары ұсынылған. Күйзеліс мәселелері мен оны жеңу жолдарын қарастырған ғалымдардың еңбектеріне шолу жасалды. Мақаланың мақсаты: стресстің психологиялық механизмдерін білу және стресстік жағдайды диагностикалау мүмкіндігі; кәсіби қызметтегі стресс пен дағдарыстық жағдайларды жеңуге дайындық; кәсіби қызметтегі деформация мен эмоциялық күйдің белгілерін анықтай білу; эмоционалды реакцияның өзіндік ерекшеліктерін анықтай білу; эмоциялық күйде өзін өзі реттеу әдістері қарастырылады.

Түйін сөздер: күйзеліс, күйзелісті жеңу, өзін-өзі реттеу, мазасыздық, эмоциялық күй, күйзеліске төзімділік.

267

Abstract

At the present stage, excessive demands on women and the impact of various negative factors can cause stress. Since a person's reaction to stress in professional activity is determined by individual characteristics, stress generates various factors. The article presents ways of teaching teachers to overcome stress. . A review of the works of scientists who examined the problems of stress and ways to overcome it was conducted. The purpose of the article: knowledge of the psychological mechanisms of stress and the ability to diagnose a stressful situation; preparation for overcoming stressful and crisis situations in professional activity; be able to identify signs of deformation and emotional burnout in professional activity; be able to identify the specific features of an emotional reaction; methods of self-regulation in emotional burnout are considered.

Keywords: stress, overcoming stress, self-regulation, anxiety, emotional burnout, stress tolerance.

A STUDY ON CAREER BARRIERS FACED BY WOMEN BANK EMPLOYEES

Wilda Yulia RUSYIDE

State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Abstract

This research aims to examine the career barriers encountered by female employees within the banking sector. Despite advancements in gender equality, women continue to confront various challenges that hinder their career progression in this industry. The study employs a mixed-methods approach, combining qualitative interviews and quantitative surveys to gather comprehensive insights. The key findings indicate that gender bias, limited access to leadership roles, work-life balance issues, and stereotyping are significant impediments to the career growth of women bank employees. These challenges not only affect individual career trajectories but also have implications for organizational diversity and inclusivity. Addressing these barriers requires collaborative efforts from both financial institutions and policymakers to foster an environment conducive to equal career opportunities for all employees.

Keywords: women bank employees, career barriers, gender bias, leadership opportunities, work-life balance, diversity and inclusion

АБАЙ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ҚАТЫН СӨЗІНІҢ СЕМАНТИКАСЫ

A NOTE ON THE MEANING OF THE WORD KATYN IN KAZAKH

Марлен Ерланұлы АДИЛОВ

PhD доктор, постдокторант, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы/Қазақстан
marlenadilov88@gmail.com ORCID 0000-0001-9876-4516

Аңдатпа

Тіл-тілде сөздің мағынасы өзгереді, дамиды. Сөздің семантикасы тарылады, енді бірде кеңейеді. Тіл білімінде сөз мағынасының жағымды немесе жағымсыз сипатқа ие болуы деген мәселе де арнайы қаралады. Сөздің жағымды сипатқа ие болуына байланысты *жаман, шіркін, жауыз, шіркін, жынды, сұмдық* деген сияқты сөздерді мысал ретінде келтіруге болады. *Жаман, шіркін* деген атаулар көз тимес үшін айтылып, келе-келе жақсы мәнге ие болған. Мәселен, осы күні «тамаша» деген семаға ие *шіркін* сөзінің түпкі мағынасы «жаман». Балаға көз тимес үшін айтылған «жаман бала» деген тіркестегі жаман сөзі де жақсы мағынаға ауысып, кісі есімдерінде *Жаман, Жаманбай, Жамантай* сияқты айтылып кеткен. Мәселен, түрік тілінде *йаман* деген сөз тек жақсы мәнде айтылса, біздің «керемет» дегенді білдіретін *шіркін* атауымыз «жаман» контексінде жұмсалады.

Ал сөз мағынасының жағымсыз сипатқа ие болуы деген мәселеге келсек, бүгінгі баяндамаға арқау болып отырған *қатын* сөзі дәлме-дәл мысал бола алады. Өйткені бұл термин о баста «ханым, ханша, ханшайым» деген қасиетті мағынада қолданылып, осы күндері «жаман, кәрі, ұрысқақ әйел» дегенді аңғартатын болды. Баяндамада көне түркі тілінен бастап ХХ ғасырдың бастарына дейін жақсы мағынада қолданылған қатын сөзінің мағыналық өзгерісінің тарихы қарастырылады. Сөздің қазақтың ұлы ақыны Абайдың тілінде қалай құбылып қолданылғаны талданады. Терминнің жағымсыз мағынаға ауысуындағы уәждері ұсынылатын болады.

Кілт сөздер: семантика, сөз мағынасының өзгеруі, қатын сөзі, Абай, қазақ тілі

Abstract

In the language, the meaning of the word is changing, developing. The semantics of the word narrows, expands. In linguistics, the question of whether the meaning of a word has a positive or negative character is also considered. Due to the fact that words with a bad meaning change to a positive character, examples of “zhaman, shirkin, zhauyz, zhyndy, sumdyk” can be given. The words “zhaman, shirkin” have acquired a good meaning over time. For example, on this day, the main meaning of the word *shirkin*, which has the meaning of “beautiful”, is “bad”. The word “zhaman” in the phrase “zhaman bala”, which is pronounced so that the child is not jinxed, also has a good meaning and is pronounced in names as *Zhamanbay, Zhamantai*. For example, while in Turkish the word *yaman* is pronounced only in a good sense, our word *shirkin* meaning “magnificent” is used in the context of “bad”.

As for the question of transferring the meaning of the word to a negative character, the word “katyn” is the most accurate example of this. Because this term was originally used in the sacred sense of “mistress, queen, princess” and nowadays has come to mean “bad, old woman”. The report examines the history of the semantic change of the word “katyn”, which was used in a

good sense from the ancient Turkic language to the beginning of the twentieth century. The article analyzes how the word was used in the language of the great Kazakh poet Abai. The motives for the transition of the term to a negative meaning will be presented.

Keywords: semantics, word meaning change, *katyn*, Abay, Kazakh language

Кіріспе

Абайда «құлаққа түрпідей тиетін» дәрекі сөздер біршама көптеп кездеседі. Олардың ішінде *көт*, *боқ*, *қырт*, *білятқа*, *қаншық*, *сайқал*, *татақ* дегендер ақын тілінде қолданылып, қазіргі жинақтарда көбінше көп нүктемен беріліп жүр. Ал хакім Абай Ұлы сөзде ұят жоқ дегендей дәрекі сөздер қалай бар сол күйінде қолданған. Өйткені осылай өз ойын, ішіндегі толғанысы мен жан күйін, эмоциясын жеткізген. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы да ойшылдың осы қырын айрықша атап көрсетеді:

«Басқа ақындар аз білімін сөздің ажарымен толтыруға тырысқан. Абай сөздің ажарына қарамай, сыпайылығына қарамай, әр нәрсенің бар қалыбын сол қалыбынша дұрыс айтуды сүйген» (Байтұрсынұлы, 2013: 146).

Соған қарағанда Абай немесе Абайдың дәуірінде ақын шығармаларындағы сөздер сол қалпынша берілген болса, кейінгі басылымдарда олар «әдептілікпен» көрсетілмейтін болған. Шынында 1909 жылғы өлең жинағы мен Мүрсейіттің қара сөздер қолжазбасында Абай шығармаларындағы эмоциямен шыққан сөздердің барлығы қалай бар солай берілген. Кеңес кезеңінде қолдан жасалған әдептілік негізінде олардың орнынан көп нүкте қалдыра берген. Дәрекі секілді көрінетін сөздердің қолданысы ақын тіліне тән ерекшелік, ал сол тілдік, стильдік ерекшеліктерді бөлек зерттеу де тіл білімінде өзекті. Оны ғалым Р. Сыздықованың өзі ескертеді:

«Ақынның поэтикалық тілін зерттеуде өз алдына бөлініп шығатын дербес тақырып – ақынның өзіне тән көркемдік қолтаңбасы, мұны ғылымда «шығармашылық контекст» деп те атайды. Бұл орайда ақын тіліндегі сөз-символдарды стильдік ерекшеліктері арқылы көрінетін автор образын ашып талдау қажет болады» (Сыздықова 1995: 10).

Ақын образын ашуда оның қолданған сөздердің қолданыс жиілігін, пайдалану себебін анықтау маңызды. Өйткені Абай өлеңге қосқан әр сөздің қолданудағы өзіндік себебі бар: «Құлаққа түрпідей, ауызға қышқылдай тиетін мұндай «дәрекі» сөздердің Абайдағы қолданысы стильдік мақсатпен орнымен келгендер, ғылым тілімен айтқанда мотиві-уәжі барлар болып табылады» (Сыздықова, 1995: 71).

Ақында қырт сияқты сүйкімсіз мағынадағы сөздердің бір өлеңде шоғырымен қолданылуы былай тұрсын, тіпті әйелге қарата айтылатын қаншық сөзін де, боқ, көт сөздерін де кездестіреміз. Бірақ солардың ішінде қатын сөзі қазір дәрекі қабылданғанымен ақынның дәуірінде оның жағымды мағынасы болған. Жалпы Абай дәуірінде қатын формасы әдеби норма болып жиі қолданылған нұсқа болған:

«Абайда әйел сөзі 8 рет, ұрғашы 4, ал қатын сөзі ең көп 41 рет қолданылған. Демек, күні бүгінге дейін Абай заманында әдеби норма ретінде көрінетін қатын сөзі екен, арабтың әйел сөзі әдеби нормаға енді ене бастағанға ұқсайды» (Сыздықова, 1995: 63).

Абайда *қатын* сөзі бүгінгі күндегідей ерсі семасында емес, «жұбай, жар, ханым» деген мағынада қолданылған, оны ғалымдар да атап көрсетеді:

«Қазіргі қазақ әдеби тілінде көбінесе стильдік мақсатта жұмсалатын зайып, жұбай сөздерін Абай қолданбаған, олардың орнына жар (39 рет) және қатын (бұл мағынада 21 рет) сөздері келеді» (Сыздықова, 1995: 64).

Зерттеу мысалдары

Қатын «әйел, қалыңдық, ханым». Қазіргі қазақ тілінде арабтан кірген *әйел* сөзі актив қолданысқа еніп, *қатын* сөзін қолданыстан ығыстыруда. Тіпті бұл күндері *қатын* сөзі жағымсыз мәнге, жағымсыз сипатқа ие болып отыр. «Қатын» сөзі қазір дәрекі қолданыс әрі басынғандық түрінде естіледі. Бірақ көбіміз бұл сөзді теріс түсінеміз. Ал түркі жазба ескерткіштері мен тілдерінде әсіресе, Абай тілінде *қатын* формасының өз мәнінде қолданылғанын байқауға болады:

Ақыл керек, іс керек, мінез керек / Ер ұялар іс қылмас қатын⁸⁴ зерек.

Салақ, олақ, ойнасшы, керім-кербез / Жыртаң-тыртаң қызылдан шығады ерек...

Қатының⁸⁵ сені сүйсе, сен де оны сүй / Қоржаң суық келеді кей сасық ми.

Ері ақылды, қатыны мінезді боп / Тату болса, райыс үстіндегі үй.

Жоқ болса қатыныңның жат өсегі / Болмаса мінезінің еш⁸⁶ кесегі,

Майысқан, бейне гүлдей толықсыған / Кем емес алтын тақтан жар төсегі...

Құрбының тәуір болса өз мінезі / Абройлы қалжыңмен келсін сөзі.

Сен оған мойын бұрып сөз айтқанда / Қатыныңда⁸⁷ болмасын оның көзі (Абай, 1909: 14).

Біреу малма сапсиды салып иін / Салбыраңқы тартыпты жыртық киім.

Енесіне иіргіп шуда жібін / Жас қатындар⁸⁸ жыртылған жамайды үйін⁸⁹ (Абай, 1909: 68).

Махаббатсыз – дүние бос⁹⁰ / Хайуанға оны қосыңдар.

Қызықтан өзге қалсаң бос / Қатының⁹¹, балаң, досың⁹² бар (Абай, 1909: 37).

Қайын бардық, қатын алдық,

Енші тиді аз ғана/ Шаруа атандық,

Енді ойландық / Қала берді бозбала (Абай, 1961: 180).

Абайдың қара сөздер қолжазбасына үнілгенімізде онда тек *һатұн* деген көне түркі тіліндегідей нұсқасының кездесетінін байқадық:

Тойдан да, топтан да, *қатыннан* да көңілі аз ба, көп пе жалығады (Абай, 1993: 43).

Тойдан да топдан да *һатұннан* да көңіл аз ба көп пе жалығады (Петек, 2020: 41).

Құдайға жазып, жатпай-тұрмай салып жүріп басын, ауылын, *қатын*, баласын сатып жүр (11-сөз).

⁸⁴ Петербор баспасында «хатын» (Абай, 1909: 14). 1909 жылғы жинақта *қатын* деген нұсқа мүлдем жоқ, тек *һатын* түрінде жазылған. Мұның себебін ғалымдар түсіндіреді: «Шет тілден еліктеп кірген сөздерде жазылуына еліктеп, бұл әріптерді қазақтың байырғы сөздерін жазуда да қолдану тәжірибесі некен-саяқ ұшырап қалады, бірақ бұл жүйелі түрде емес (тофрақ, хатын, афасы)» (Әбілқасымов, 1971: 54).

⁸⁵ Түпнұсқада тек хатын деген формада кездеседі.

⁸⁶ «хеш»

⁸⁷ «хатыныңда» (Абай, 1909: 14).

⁸⁸ «хатындар», бұл жерде тіпті *қатынды* «жас» деп айтып, «қыз» мәнінде айтып тұр.

⁸⁹ «үйүн» (Абай, 1909: 68).

⁹⁰ «дос»,

⁹¹ «хатынуң»,

⁹² «досуң» (Абай, 1909: 37).

Һүдайға жазып жатпай тұрмай салып жүрүп басын ауылын *һатұн* баласын сатып жүр (ҒК.36/1).

Тоқал *қатын* өр келетұғұны несі? (Қырқыншы сөз).

Тоқат *һатұн* өр келетұғұны несі? (ҒК.42/4).

Қолжазба өлеңдерінде болса, *һатын/һатұн* деген нұсқада тіркелген:

Қай мезгілде тойғыздың / Аюдайын ағасын *Ҳатыны* мен қалашын? (Петек, 2023: 37).

Ҳатұннұң сені сүйсе, сен оны сүй / Қоржаң суық келеді кей сасық ми.

Ері ақылды, *һатұны* мінезді боп / Тату болса, риаз үстүндегі үй (қолжазбадан).

Ал қазіргі жинақтарда «сен де оны сүй» деп басы артық бір буын қосылып кетіп, он бір буындық өлең бір буынға көбейтілген:

Қатының сені сүйсе, *сен де* оны сүй / Қоржаң суық келеді кей сасық ми.

Ері ақылды, қатыны мінезді боп / Тату болса, райыс үстүндегі үй (Абай, 1977: 61).

Біреу малма сапсиды, салып иін, / Салбыраңқы тартыпты жыртық киүм.

Енесіне иіртіп шуда жібін, / *Жас һатұнлар* жыртылған жамайды үйін (қолжазбадан).

Кедейдүң өзі жүрер малды бағып / Отыруға отын жоқ үзбей жағып.

Мұздаған иүн жылытып, тонұн илеп / Чекпен тігер *һатұны* бүрсең қағып.

Ойнасчы *һатұн* болса қар / Андұған ерде қала ма ар? (Петек, 2023: 145).

Көненің көзі мақал-мәтелдерінде де *қатын* сөзі бұрынғы мағынасында айтылады:

Екі *қатын* алыпсың, бір пәлеге қалыпсың.

Қатын өтірік айтпайды, қағыс естиді.

Қазақ байыса *қатын* алады, сарт байыса там соғады.

Қатын алма қайын ал (Бабалар сөзі, 2010: 109- 19).

Бала – белде, *қатын* жолда.

Жаулық кигеннің бәрі *қатын* емес, бөрік кигеннің бәрі батыр емес (Қайдар, 2004: 321).

Хан жарлығынан қатын жарлығы күшті (Кейкін, 2002: 35).

Бір қатын сыйлаумен қатын / Бір қатын қинаумен қатын.

Нағыз сол қатын / Әр нәрсені ойлаумен қатын (Қайдар, 2009: 292).

Тоғыз *қатынның* толғағы қатар келді (Кеңесбаев, 1977: 679).

Көрсетілгендей, Абай шығармалары мен ауыз әдебиеті үлгілерінде *қатын* сөзінің тек жақсы мағынасы ғана сақталған. Ал көне түркі жазба мұралары мен орта ғасыр жәдігерлері деректеріне жүгінсек, оның жағымды семантикасында ғана жұмсалғаны аңғарылады:

Қатын сөзі түркі жазба ескерткіштерінде:

Орхон мұраларында *қатун* «ханым, ханша, патшайым»:

Түрк будунуг аты күси йоқ болмазун тийин, қаңым қағанығ, өгүм қатунуг көтүрмиш теңри «түрік елі, түріктің аты жоғалмасын деп тәңір әкем қағанды, анам ханымды төбесінен тұтты» (КТ.Д.11).

Диуани лұғатит түрkte қатун «ханым, ақсүйек әйелдер, текті жердің қызы» (DLT 81/71...): *Қан иши болса, қатун иши қалыр* «Ханның ісі болса, ханымның ісі қалады» (DLT.I.410).

Хорезм-Алтын Орда дәуірі жазбаларында *хатун* «ханым, ханша; бек-мырзалардың әйелі; әйел, отанасы» (ME.27-1; KE.8r14...; IML.149).

Қыпшақ ескерткіші Кодекс куманикуста *қатун* «әйел; ханым, ханша» (CC.63b/34).

Мәмлүк қыпшақ мұраларынан Китабуль идракта *қатун* «ханым» (K1.73).

Анадолы түрік жазба жәдігерлерінде *қадын/қадун/хатун* «ханым, ханша; әйел, ару, отана» (DKK 3-7...; Süheyl.170-8; Kabus.77/14...).

Қазіргі түркі тілдерінде көбіне «әйел, ханым» деген жақсы мәнінде жұмсалады, бірақ қырғыз және кейбір сібір тілдерінде қазақ тіліндегідей мағынада айтылады:

Қырғыз т. *қатын* «қатын, жаман қатын» (KS 417); қарақалпақ т. *қатын* «әйел, жар, жұбай» (КкРС 387); татар т. *хатын* «әйел» (Öner, 2009: 107); *хатын-қыз* «қыз-қырқын»; *ирле-хатынлы* «ерлі-зайыпты» (Покровская, 1961: 60); башқұрт т. *қатын* «әйел» (БТС 337); *қатын-қыз* «қатын-қалаш»; *ирле-қатынлы* «ерлі-зайыпты» (Покровская, 1961: 59); қарашай-балқар т. *қатын* «әйел» (KMTS 248); құмық т. *қатын* «сол мағ.» (KumTS 208).

Ұйғыр т. *хотун* «әйел»; *хотун-қизлар* «қыр-қырқын» (YUTS 167); өзбек т. *хотин* «әйел, жар, жұбай»; *хотин-қизлар* «қыз-қырқын»; *еру-хотун* «ерлі-зайыпты» (ÖTS 486).

Түрік т. *kadın* «әйел, ару, отанасы, әйел-ана; ханым» (TS 1258); әзербайжан т. *gadin* «әйел, ханым, тұрмысқа шыққан, бойжеткен қыз» (AzTS 440); түрікмен т. *хатын* «әйел» (TTS 338).

Хакас т. *хадын* «әйел, ханым, отана; кәрі әйел, қатын» (HTS 138); *хат* «жаман әйел, кәрі қатын, кемпір» (ХРС 280); алтай т. *қадым* «әйел, жар; қатын, жаман қатын; жалмауыз кемпір» (ОРС 67; Покровская, 1961: 59); тува т. *қада* «әпке, тәте»; *қадай* «әйел, отана; қатын, жаман әйел»; *қат ие* «қайын ана, ене» (ТувРС 215; 232; Покровская, 1961: 59).

Якут т. *хотун* «әйел, жар, жұбай, ханым, қатын, қара қатын (карта ойынында)» (ЯРС 504; Покровская, 1961: 58).

Бурят т. *хатан* «ханшайым, ханша» (Черемишов, 1951: 560).

Туыстық атаулардың семантикасын зерттеген Покровская түркі тілдерінің ішінде қазақ, хакас және алтай тілдерінде қатун сөзі мағыналық жағынан жағымсыз реңк алғанын алға тартады. Көне түркі ескерткіштері мен қазіргі түрік тілінде болса жағымды семантикасында қолданылатынын да ескертеді (Покровская, 1961: 59).

Р. Сыздық қазақ тілінде араб негізді әйел тұлғасының актив қолданысынан қатын атауы қолданыстан ығысқанын айтып, оны қазір мағыналық жағынан ескірген, яғни семантикалық ескілікке жатқызады (Сыздық, 2009: 37).

Этимолог ғалымдардың кейбірі қатынды қатынас деген сөзбен байланыстығын жасырмайды, қыз екі елді байланыстырушы дегенді білдіретін қатынастан қатын сөзі туындағанын айтады. Бұл пікір халық этимологиясына жақын екені аңғарылады.

Кейбір зерттеушілер қатынды қаған немесе хат атауларымен байланыстырады. Шындықты сол терминдердің жақындығынан іздеу әлдеқайда тиімдірек деп ойлаймыз.

Дегенмен түркітану ғылымында ағылшын ғалымы Клаусонның талдауларында да ерекше назар аударылады, ол қатынның өте ерте дәуірде соғытша *xwt'u* «патша, хан»

және *xwt'yn* «ханның зайыбы, ханша» сөздерінен алынғанын сенімді түрде алға тартады (Clauson, 1972: 602).

Қорытынды

Сайып келгенде, түркі жазба ескерткіштері мен тілдері деректеріне сүйенер болсақ, *қатын* сөзі байырғы түсінікте қазіргі қазақ тіліндегі «ханым» дегенді білдірген. Жоғарыда қай дерекке иек артсақ та, «қатынның» дұрыстау мағынасында қолданылатынын аңғарамыз. Сонымен ұлы ақын тілінде *қатын* сөзі ерсі мағынада емес, көне түркі тілі мен қазақтың ескі жазба тіліндегідей «ару, ханым; жар; дана әйел» деген ең жақсы мәнінде жұмсалған, оған дәлел ретінде «Ер ұялар іс қылмас қатын зерек», «Қатының сені сүйсе, сен де оны сүй» деген өлең жолдарын атауға болады. Мұндағы жолдардан қазақ аруының ең қасиетті, ең қадірлі мінезі суреттелгені көрінеді.

Түркі тілдері деректерін салыстырғанда *қатын* сөзінің қазіргі тілдерден қазақ, қырғыз және сібір түркі тілдерінде жағымсыз мағынаға ауысқаны байқалады. Қалған тілдерде әсіресе оғыз және қарлұқ тобы тілдерінде *қатын* сөзінің ең қасиетті мағынасы сақталған.

Көне түркі тілінен парсы тіліне *хатун* деген формада кіріп, түркі тілдеріне *хатун* деген формада қайта кіргені аңғарылады. Сонда бір сөз түркі тілдерінде екі түрлі нұсқада және екі мағыналық реңкке ие болған. Парсыша *хатун* нұсқасы «ханның әйелі» деген көне түркі тіліндегідей мағынада айтылса, *қатын* нұсқасы кең таралған «әйел, келіншек» семасында таралған. Парсы тілінде де «патшайым, ханша» деген мағынада сақталуы оның көне түркі дәуірінде алынғанын білдіреді. Қазақ, қырғыз және кейбір түркі тілдерінде *қатынның* жағымсыз мағынаға ауысуы араб тілінен енген әйел сөзінің актив қолданысқа кіруінен байланысты болуы мүмкін. Бір мағынада екі сөз қатар қолданылғаннан кейін, біріншісі актив сөзге ауысып, екіншісі жағымсыз мәндегі пассив нұсқаға ауысуы ғажап емес. Сонымен бірге орыс тіліндегі «женщина» және «баба» дегендердің екіншісі жағымсыз мағынада қолданылатыны заңды болса, «әйел» мен «қатын» екі сөздің біреуі табиғи түрде немесе орыс тіліндегі «бабаға» нұсқа ретінде «қатын» таңдалған болса керек. Қазіргі күні «әйел» деген сөзді әспеттейтін болдық. Көбіміз әлі күнге төл сөз «қатыннан» қашып, жат жұрттың «әйелін» ардақтап жүрміз. Бай деген қандай қасиетті ұғым болса қатын да сондай атау болған. Қазіргі кезде бай да қатын да хош мағынаны білдіре бермейді. Қасиетті ұғымдардың жағымды мағыналарын осындай жазбалар, дәлелдемелер арқылы да жандандыруға болатын сияқты. Сол үшін барды бар деп, сөздің негізгі шын мағынасы жәдігерлерде тайға таңба басқандай көрініп тұр. Сондықтан қатыннан қашуға болмас. Қасиетті сөзге ие болу қажет.

Бұл мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті қаржыландыратын «AP13268734 – Абай және Шәкәрім тіліндегі көнерген сөздердің семантикасы және түп-негізі» деп аталатын жобасы аясында орындалды.

Әдебиеттер:

- Әбілқасымов, Бабаш. *Алғашқы қазақ газеттерінің тілі*. Алматы: Ғылым баспасы, 1971.
- Бабалар сөзі. *Қазақ мақал-мәтелдері, 65-том*. Астана: Фолиант, 2010.
- Байтұрсынұлы, Ахмет. *Алты томдық шығармалар жинағы*, Том 1. Алматы: «Ел-шежіре», 2013.
- Кейкін, Жәрдем. *Қазақтың 7777 мақалы мен мәтелі*. Алматы: Өлке баспасы, 2002.
- Кеңесбаев, Ісмет. *Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі*. Алматы: Ғылым, 1977.
- Қайдар, Әбдуәли. *Халық даналығы*. Алматы: Толғанай баспасы, 2004.

Қайдар, Әбдуәли. *Қазақтар ана тілі әлемінде, этнолингвистикалық сөздік, Том I*. Алматы: Дайк-Пресс, 2009.

Құнанбайұлы, Абай. *Абай Петербург баспасы*. Санкт-Петербург: Восточная печать, 1909.

Құнанбайұлы, Абай. *Абай Құнанбаев шығармаларының бір томдық толық жинағы*. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1961.

Құнанбайұлы, Абай. *Абай (Ибраһим) Құнанбаев шығармаларының екі томдық толық жинағы, I-т.* Алматы: Ғылым, 1977.

Құнанбайұлы, Абай. *Абай: Қара сөздер, поэмалар*. Алматы: Ел баспасы, 1993.

Петек, Ержан. *Абай Құнанбайұлы – Ғақлия кітабы (грамматика – транскрипция – индекс – қолжазба)*. Алматы: Ұлағат, 2020.

Петек, Ержан. *Абай өлеңдерінің қолжазбасы*. Алматы: Ұлағат баспасы, 2023.

Покровская, Людмила. *Термины родства в тюркских языках // Историческое развитие лексики тюркских языков*, с. 11-81. Москва: Изд-во АН СССР, 1961.

Сыздықова, Рабиға. *Абайдың сөз өрнегі*. Алматы: Санат, 1995.

Сыздық, Рабиға. *Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаңалықтар*. Алматы: Арыс, 2009.

Черемисов, Константин. *Бурят-монгольско-русский словарь*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1951.

Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteen-Century Turkish*. London: Oxford University Press, 1972.

Öner, Mustafa. *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 2009.